T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'İN İLK YILLARINA KADAR (1839–1928) TÜRKİYE'DE İLKOKUMA VE YAZMA ÖĞRETİMİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Namık Kemal ŞAHBAZ

159553

Tez Danışmanı
Yard. Doç. Dr. Fahri TEMİZYÜREK

Ankara – 2005

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Namık Kemal ŞAHBAZ'a ait **"Tanzimat'tan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kadar (1839–1928) Türkiye'de İlkokuma ve Yazma Öğretimi"** adlı çalışma jürimiz tarafından Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....
Prof. Dr. Cahit KAVCAR

Üye.....
Doç. Dr. Murat ÖZBAY

Üye.....
Doç. Dr. Yakup ÇELİK

Üye.....
Yard. Doç. Dr. Erol BARIN

Üye.....
Yard. Doç. Dr. Fahri TEMİZYÜREK (Danışman)

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, müfredat programlarının, ders kitaplarının, kuramsal eserlerin ve yazıların yardımıyla ilköğretim kurumlarında, Tanzimat'tan (1839) Lâtin harflerinin kabulüne (1928) kadar, ilkokuma ve yazma öğretiminin tarihsel gelişimini belirlemektir.

Çalışmanın veri kaynağını, 1839–1928 tarihleri arasında yayımlanan ilköğretim müfredat programları, elifba kitapları, kuramsal eserler ve süreli yayınlarda konuyla ilgili makaleler oluşturmaktadır.

Derlenen verilerin çözümlenmesi sonucunda, Türkiye'de ilkokuma ve yazma öğretiminin, 1) Müfredat programlarına, 2) Ders kitaplarına, 3) Kuramsal eserlere ve süreli yayınlardaki yazılara bağlı olarak, üç farklı açıdan gelişim seyri izlediği tespit edilmiştir.

1) Müfredat Programlarına Bağlı Olarak İlkokuma ve Yazma Öğretiminin Gelişimi: İlk kez, 1263/1847 tarihinde yayımlanan *Etfalin Talim ve Tedris ve Terbiyelerini Ne Veçhile Eylemeleri Lâzım Geleceğine Dair Sıbyan Mekâtibi Hâceleri Efendilere İta Olunacak Talimat* uyarınca öğretmenler, okuma ve yazmayı beraber yürütecektir. 1892 tarihinde, "*Dersaadet ve Kasabât İbtidaî Mekteblerine Mahsus*" hazırlanan programda, 1893 yılında, "İnas Rüştiyesi" ile "Kız Sanayi Mektebi" için hazırlanan müfredat programında, harf yöntemi esasına bağlı olarak elifba derslerinin içeriği belirlenmiştir.

1924 tarihli *İlk Mekteplerin Müfredat Programı* ile ilkokuma ve yazma öğretiminde o zamana kadar kullanılan harf yöntemi yasaklanmıştır. 1926 tarihli müfredat programında ilkokuma ve yazma öğretimi için önerilen yöntem, Türkiye'de ilkokuma ve yazma öğretiminde, 2005 yılına kadar izlenen yöntemdir.

2) Elifba Kitaplarına Bağlı Olarak İlkokuma ve Yazma Öğretiminin Gelişimi: Elifba kitapları, ilkokuma ve yazma öğretim yöntemi açısından müfredat programlarına koşut bir gelişme göstermez. Çağının ilerisinde bir alfabe kitabı, 1875 yılında *Mebde-i Talim-i Sıbyan* adıyla yayımlanmıştır. Eser, cümle yönteminin ilkeleriyle yazılmıştır. Benzer yöntemle alfabe kitapları, ancak kırk sekiz yıl sonra Cumhuriyet döneminde görülür. 1891 yılında yayımlanan *İsmail Hakkı Elifbası*'nda ses yöntemi izlenmiştir. Ders kitaplarında izlenen yöntem bakımından bu kopukluk, ders kitaplarının içeriğinde ve baskı kalitesinde de görülür. 1874 yılında Hafız Refi' tarafından yayımlanan *Resimli Elifba-i Osmanî* adlı eserdeki resim kalitesi, doksan yıllık zaman dilimini kapsayan dönemde, başka hiçbir alfabe kitabında yakalanamamıştır.

3) Kuramsal Eserlere ve Yazılara Bağlı Olarak İlkokuma ve Yazma Öğretiminin Gelişimi: İlkokuma ve yazma öğretimi üzerine kaleme alınan kuramsal eserlerin ya da yazıların, yayımlandıktan sonra müfredat programlarında ve elifba kitaplarında izlenecek yöntemlerin belirlenmesine yer yer kaynaklık ettiği görülür.

Selim Sabit'in, *Rehnüma-i Muallimin*'de savunduğu kısa heceleme yöntemi, daha sonra yayımlanan ders kitaplarında izlenilen yöntem, 1892 tarihinde hazırlanan müfredat programında da öngörülen yöntem olmuştur. Satı Bey'in *Tedrisat-ı İptidaiye* dergisinde, 1911 yılında yayımladığı "Elifbayı Nasıl Öğretmeli?" başlıklı makalenin ardından elifba kitapları ses (savtî yöntem) yönteminin esaslarına göre yazılır.

Sonuç olarak, 1839–1928 yılları arasında ilkokuma ve yazma öğretimi; müfredat programları, ders kitapları, kuramsal eserler ve yazılar çerçevesinde, birbirini yenileyen birbirini bütünleyen bir gelişim seyri göstermiştir. Bu gelişim seyrinin eğitim tarihi ve Türkçe öğretimi tarihi içindeki yeri ve önemi "Sonuç" bölümünde değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

The aim of the study is to determine the historical development of primary reading and writing at the primary education institutions from Tanzimat (Administrative Reforms) (1839) to the adaptation of Latin characters by means of curricula, textbooks, institutional works and writings.

The data sources of the study are made up of Primary Education Curricula published between the years 1839-1928, elifba (alphabet) books, institutional works and articles related to the issue in periodical publishing.

As a result of studying into the data gathered, it was determined that the teaching of primary reading and writing has followed a developing course in three different ways.

1) The development of Primary Reading and Writing Depending on the Curricula: For the first time, teachers will carry out reading and writing together in accordance with *the Regulation to be given to the Administrators o the Schools over How the Education, Teaching and Training of the Pupils will be carried out* published at the date of 1263/1847. At the program belonging to *Dersaadet and Kasabat İbtidiai Mektepleri,* prepared in the year 1893 and at the program prepared for *"İnas Rüştiyesi"* and *"Kız Sanayi Mektebi"* the content of the elifba courses was determined by depending on the basis of the method of character.

With *Curriculum of Primary Schools*, the method of characters used up to that time was banned in primary reading and writing. The method proposed for primary reading and writing at the curriculum of 1926 is the method of analysis and synthesis being traced up to 2005 in the teaching of primary reading and writing in Turkey.

2) The Development of Primary Reading and Writing Depending on Elifba Books: Elifba books do not show a parallel development with curricula in terms of the method of primary reading and writing. An alphabet book beyond the age was published with the name of *Mebde-i Talim-i Sıbyan* in 1875. The work was written with the principles of the method of sentence. Alphabet books with similar names appeared only forty eight years later in the period of the Republic. At the Elifba of İsmail Hakkı published in 1891 the method of sound was followed. Such a lack in terms of the method followed at the course books appeared in the quality of printing and the content. The quality of illustration at the work of *Resimli Elifba-i Osmanî* by Hafız Refi' published in 1874 has never been caught in no other alphabet book in the period of nine years.

3) The Development of the Teaching of Primary Reading and Writing Depending on the Institutional Works and Writings: It is observed that the institutional works or writings written over the teaching of primary reading and writing have sometimes been sources for the determination of the methods to be followed in the curricula and the books of elifba after they are published.

The method of short spelling over which Selim Sabit argues in his *Rehnüma-i Muallimin* is the method followed in the textbooks published later on and the one adopted in the curriculum prepared in 1892. Elifba books were written depending on the method of sound (*savtî*) after the article named "How to learn Elifba?" by Satı Bey publishing in his periodical of *Tedrisat-ı İptidaiye* in 1911.

As a conclusion, the curricula over the teaching of primary reading and writing have shown a course of development renewing and completing each other within the framework of text books, institutional works and writings.

ÖN SÖZ

İlkokuma ve yazma öğretiminin başlangıcını, yazının bulunuşuna kadar götürmek mümkündür. İnsanlık tarihinde bu, yaklaşık dört bin yıllık bir zaman dilimini kapsar. Alfabenin bulunuşuyla sistemli bir hâl alan ilkokuma ve yazma öğretimi, çağlar boyunca kendini yenileyerek gelişimini sürdürmüştür.

Yaklaşık 1400 yıllık geçmişi boyunca on iki alfabe ile yazılan Türkçenin öğretiminde, zamanın çağdaş öğretim yöntem ve tekniklerinden yararlanılmıştır. Ülkemizde, Türkçe ilkokuma ve yazma öğretiminin tarihsel gelişiminin tam olarak ortaya konulmuş olmaması bizi bu tarihsel araştırmaya yönlendirmiştir.

Çalışma, "Giriş" ve "Yöntem" bölümleri haricinde, beş ana bölümden oluşmaktadır. İlkokuma ve yazma öğretimi, "Tanzimat Dönemi (1839–1876)", "I. Meşrutiyet ve Mutlakıyet Dönemi (1876–1908)", "II. Meşrutiyet Dönemi (1908–1918)", "Millî Mücadele Dönemi (1919–1923)", "Cumhuriyet Dönemi (1923–1928)" başlıklarını taşıyan bölümlerde, müfredat programları, ders kitapları, kuramsal eserler ve yazılar yardımıyla değerlendirilmiştir.

"Sonuç" bölümünde, çalışma boyunca yapılan değerlendirmeler çerçevesinde, ilkokuma ve yazma öğretiminin, eğitim ve Türkçe öğretimi tarihi içindeki yeri ve önemi belirlenmiştir.

"Kaynakça" bölümünde, çalışmada yararlanılan kaynakların yanı sıra, süreli yayınlardaki ilkokuma ve yazma öğretimi üzerine yazılar, yüksek lisans ve doktora tezleri bulunmaktadır.

"Ekler" bölümünde, incelenen elifba kitaplarında biçim ve içerik açısından yeniliklerin görüldüğü sayfalar örnek olarak verilmiştir. Çalışma boyunca, eski yazılı metinlerdeki alıntılarda, yazım birliği sağlamak amacıyla günümüz imlâsına uyulmuştur.

Çalışma boyunca yol göstericiliğinden yararlandığım, çalışmanın bilimsel içerik kazanmasında büyük katkı sağlayan danışman hocam Yard. Doç Dr. Fahri

TEMİZYÜREK'e şükran borçluyum. Türkçe eğitimi alanındaki birikim ve deneyimlerinden yararlandığım değerli hocalarım Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL, Prof. Dr. Cahit KAVCAR ve Doç. Dr. Murat ÖZBAY'a, ilkokuma ve yazma öğretiminin Türkiye'deki bilimsel temellerini atan, çalışma boyunca görüş ve önerilerini benimle paylaşan Cavit BİNBAŞIOĞLU'na teşekkür ederim. Ayrıca, Türkiye'nin farklı üniversitelerinden, Türkçenin eğitimi ve öğretimini yapılandırmak için 35. maddeyle Ankara'ya gelen mesai arkadaşlarımın çalışmaya farklı katkılarının olduğunu da belirtmeden geçemeyeceğim.

Namık Kemal ŞAHBAZ

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
ABSTRACT iii
ÖN SÖZ v
İÇİNDEKİLER vii
KISALTMALAR CETVELİ xiii
TABLOLAR CETVELİ xiv
I. BÖLÜM 1
GİRİŞ 1
1.1. Okuma 2
1.1.1.Okumanın Fiziksel Unsurları 4
1.1.2. Okumanın Zihinsel Unsurları 5
1.2. Yazma 6
1.3. İlkokuma ve Yazma Öğretimi 8
II. BÖLÜM 13
YÖNTEM 13
2.1. Araştırmanın Amacı 13
2.2. Araştırmanın Önemi 14
2.3. Problem Cümlesi 15
2.4. Alt Problemler 15
2.5. Araştırmanın Yöntemi 15
2.5.1. Kavramsal Çerçeve 16
2.5.2. Varsayımlar 16
2.5.3. Kapsam ve Sınırlılıklar 17
2.5.4. Veri Toplama Yöntemi 17
2.5.5. Verilerin Çözümlenmesi 18
III. BÖLÜM 20
TANZİMAT DÖNEMİ (1839–1876) 20
3.1. Tanzimat Öncesi Türkçe İlkokuma ve Yazma Öğretimine Genel Bir Bakış.. 20
3.1.1. Sıbyan Mektepleri 20

3.2. İlköğretimin Temel Özellikleri ve Müfredat Programlarında İlkokuma ve Yazma Öğretimi 30
3.3. Elifba Kitaplarında İlkokuma ve Yazma Öğretimi 38
3.3.1. Yöntem ve İçerik Açısından Elifba Kitapları 40
3.3.1.1. Elifba Kitaplarında Harflerin Verilişi 40
3.3.1.2. Sözcüklerin Öğretimi 46
3.3.1.3. Metinlerle Okuma Öğretimi 49
3.3.2. Biçim Açısından Elifba Kitapları 67
3. 4. Türkçe İlkokuma ve Yazma Öğretiminin Değerlendirilmesi 70
IV. BÖLÜM 84
I. MEŞRUTİYET VE MUTLAKIYET DÖNEMİ (1876–1908) 84
4.1. İlköğretimin Temel Özellikleri ve Müfredat Programlarında İlkokuma ve Yazma Öğretimi 84
4.1.1. Meşrutiyet Dönemi 84
4.1.2. Mutlakıyet Dönemi 85
4.1.2.1. İlköğretimin Temel Özellikleri 85
4.1.2.2. Müfredat Programlarında İlkokuma ve Yazma Öğretimi 87
4.2. Elifba Kitaplarında İlkokuma ve Yazma Öğretimi 97
4.2.1. Yöntem ve İçerik Açısından Elifba Kitapları 99
4.2.1.1. Harf Yöntemi Esasına Göre Yazılan Elifbalar 100
4.2.1.1.1. Harflerin Verilişi 100
4.2.1.1.2. Sözcük Öğretimi 108
4.2.1.1.3. Metinlerle Okuma Yazma Öğretimi 122
4.2.1.2. Ses Yöntemi Esasına Göre Yazılan Elifbalar 131
4.2.1.2.1. Harflerin Verilişi 131
4.2.1.2.2. Sözcük Öğretimi 138
4.2.1.2.3. Metinlerle Okuma Yazma Öğretimi 142
4.2.2. Biçim Açısından Elifba Kitapları 146
4.3. Türkçe İlkokuma ve Yazma Öğretiminin Değerlendirilmesi 156
V. BÖLÜM 170
II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ (1908–1918) 170

5.1. İlköğretimin Temel Özellikleri ve Müfredat Programlarında İlkokuma ve Yazma Öğretimi 170
5.2. Elifba Kitaplarında İlkokuma ve Yazma Öğretimi 172
5.2.1 Yöntem ve İçerik Açısından Elifba Kitapları 175
5.2.1.1. Ses Yöntemi Esasına Göre Yazılan Elifbalar 175
5.2.1.1.1 Harflerin Verilişi 175
5.2.1.1.2. Sözcük ya da Cümle Öğretimi 195
5.2.1.1.3. Metinlerle Okuma Yazma Öğretimi 205
5.2.2.2. Harf Yöntemi Esasına Göre Yazılan Elifbalar 214
5.2.2.2.1. Harflerin Verilişi 214
5.2.2.2.2. Sözcük ve Cümle Öğretimi 219
5.2.2.2.3. Metinlerle Okuma Yazma Öğretimi 223
5.2.2.3. Sözcük Yöntemi (Cümle Yöntemi) 226
5.2.2.4. Orduda Okuma Yazma Öğretimi 230
5.2.2.4.1. *Askere Mahsus Kıraat Dersleri Birinci Kısım Elifba* 230
5.2.2.4.2. *Orduda Yeni Osmanlı Elifbası* 231
5.2.2. Biçim Açısından Elifba Kitapları 234
5.3. Türkçe İlkokuma ve Yazma Öğretiminin Değerlendirilmesi 243
VI. BÖLÜM 257
MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ (1919–1923) 257
6.1. İlköğretimin Temel Özellikleri ve Müfredat Programlarında İlkokuma ve Yazma Öğretimi 257
6.2. Elifba Kitaplarında İlkokuma ve Yazma Öğretimi 259
6.2.1. Ahmed Cevad (Emre), *Usul-i Savtiye Üzere Altın Elifba* 260
6.2.2. Ali Haydar (Taner), *Kolay Elifba* 263
6.2.3. Köprülüzade Mehmed Fuad ve Süleyman Saib, *Millî Elifba* 268
6.2.4. Mustafa Şefik, *Resimli Güzel Elifba* 271
6.2.5. Yakub Hilmi, *Yeni Elifba* 275
6.2.6. Mustafa Hamid, *Resimli Elifba* 276
6. 3. Türkçe İlkokuma ve Yazma Öğretiminin Değerlendirilmesi 281
VII. BÖLÜM 286
CUMHURİYET'İN İLK YILLARI (1923–1928) 286

7.1. İlköğretimin Temel Özellikleri ve Müfredat Programlarında İlkokuma ve Yazma Öğretimi 286
7.1.1. 1924 Programı 287
7.1.2. 1926 Programı 290
7.2. Elifba Kitaplarında İlkokuma ve Yazma Öğretimi 294
7.2.1. Ses Yöntemi (Savtî Yöntem) 296
7.2.1.1. Ahmed Cevad (Emre), *Usul-i Savtiye Üzere Yeni Elifba. Türkçe Okuyorum* 296
7.2.1.2. Mustafa Hamid, *Resimli Elifba* 298
7.2.1.3. Rıza Zaki, *Millî Türk Elifbası* 299
7.2.1.4. Demir Hafız Mehmet, *Esaslı Elifba Teshil-i Kıraat* 301
7.2.1.5. Midhat Sadullah, *Cumhuriyet Elifbası* 302
7.2.1.6. S. İlhami, *Son Türkçe Elifba* 304
7.2.2. Sözcük Yöntemi 307
7.2.2.1. İbrahim Alâeddin, *Tedricî Kelime Usulüyle Sevimli Elifba* 308
7.2.2.2. Ahmet Yusuf, *Kıraatli Elifba Kelime Usulü İle* 313
7.2.2.3. Ahmet Yusuf, *Elifbamız* 317
7.2.2.4. Heyet, *Yavrumun Elifbası* 319
7.2.2.5. İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu), *Terbiye Esaslarına Göre Okuma Yazma Kitabı* 321
7.2.3. Lâtin Harflerinin Öğretimi 324
7.2.3.1. Karagöz Ali Hafidi, *Lâtin Harflerini Öğrenmek Usulü* 324
7.2.3.2. Kemal Salih, *"Cumhuriyet"in Türk Alfabesi* 325
7.2.3.3. Türk Dili Encümeni, *Yeni Türk Alfabesi* 326
7.3. Türkçe İlkokuma ve Yazma Öğretiminin Değerlendirilmesi 326
VIII. BÖLÜM 349
SONUÇ ve ÖNERİLER 349
8.1. Sonuç 349
8.1.1. Eğitim Tarihinde İlkokuma ve Yazma Öğretiminin Tahlili 349
8.1. 2. Türkçe Eğitiminde İlkokuma ve Yazma Öğretiminin Yeri ve Önemi .. 354
8.2. Öneriler 358
KAYNAKÇA 359

EKLER 390
Ek-1: Mebde-i Talim-i Sıbyan 1875; 11, 12 390
Ek-2: Nuhbetül'l Etfal, 1274: 10 391
Ek-3: Elifba-i Osmanî, 1281: 44, 45 392
Ek-4: Hafız Refi, Resimli Elifba-i Osmanî, 1291/1874: 11 393
Ek-5: Usul-i Cedide Üzere Müretteb Elifba Cüzüdür, (Tarihsiz): 2-4 394
Ek-6: Elifba-i Osmanî, 1281: 14 395
Ek-7: Usul-i Cedide Üzere Müretteb Elifba Cüzüdür (Tarihsiz) 15, 16. 396
Ek-8 Elifba-i Osmanî, 1281: 48, 49 397
Ek-9/1: Konstantinidi, Elifba-i Osmanî, 1291: 2-5 398
Ek9/2: Konstantinidi, Elifba-i Osmanî, 1291: 2-5 399
Ek-10: Hafız Refi, Resimli Elifba-i Osmanî, 1291: 30,31 400
Ek-11: Servet Safi, Nev Usul Elifba-i Osmanî 1307/1892: 4,5. 401
Ek-12: Selanikli Mehmed Tevfik, Mükemmel Elifba-i Osmanî, 1888: 44 402
Ek-13: İsmail Bin Yusuf, İzahlı Elifba, 1307: 66 403
Ek.14: Hafız Mehmed Vehbi, Miftah-ı Kıraat. Elifba-i Osmanî, 1311:7 404
Ek-15: Mehmed Şemseddin, Çocuklara Kılavuz, 1316: 52, 53 405
Ek-16/1: Hasan ve Salih, Teshil-i Kıraat, 1301: 44 406
Ek-16/2: Hasan ve Salih, Teshil-i Kıraat, 1301: 44 407
Ek-17: Mehmed Ali, Tasvir-i Kıraat, 1302:26, 27 408
Ek-18: Mihran Apikyan'ın, İksir-i Elifba-i Osmanî'nin 1306: 28 409
Ek-19: Mihran Apikyan, İksir-i Elifba-i Osmanî'nin 1306: 30 410
Ek-20: Mihran Apikyan'ın, İksir-i Elifba-i Osmanî'nin 1306: 31 411
Ek-21: Ali Nazima, İdman, 1309: 4 412
Ek-22: Zeki, Nev Usul Elifba-i Osmanî, 1322: 33 413
Ek-23: Ali Hıfzı, Mükemmel Osmanlı Elifbası, 1308: 28 414
Ek-24: Hasan ve Salih, Teshil-i Kıraat, 1301: 26, 27 415
Ek-25: Abdi Kamil, Elifba, 1314: 20, 21 416
Ek-26: Zeki, Nev Usul Elifba-i Osmanî, 1322: 4,5 417
Ek-27 Mehmed Nuri, Mükemmel Nev-Usûl Osmanlı Elifbası, 1324: 60, 61 418
Ek-28: İsmail Hakkı, İsmail Hakkı Elifbası, 1308: 5 419
Ek-29: İsmail Hakkı, İsmail Hakkı Elifbası, 1308: 6-9 420

Ek-30: Mehmet Ali, Tasvir-i Kıraat, 1302: 23, 24 421
Ek-31: Azmi, Elifba, 1313: 31 422
Ek-32: Mehmet İzzet, Yeni Kıraatten Elifba, 1328: 4 423
Ek-33: Hüseyin Hüsnü, Renkli ve Resimli Elifba-i Tefeyyüz, 1329: 3, 4 424
Ek-34: Hüseyin Hüsnü, Renkli ve Resimli Elifba-i Tefeyyüz, 1329: 18 425
Ek-35: Talibzade Yusuf, Usul-i Savtiye Üzere Elifba, 1331: 64 426
Ek-36: Ali İrfan, Son Elifba-i Osmanî, 1910: 50, 51 427
Ek-37: Mehmet Ali Harputî, Nev- Usûl Talim-i Kıraat yahud Elifba-i Türkî, 1328:2–4 428
Ek-38: Ahmed Şükrü, Türkçe Elifba, 1330: 55 429
Ek-39: Ahmed Şükrü, Türkçe Elifba, 1330: 68 430
Ek-40: Mustafa Faik, Mükemmel ve Musavver Elifba-i Osmanî, 1330: 9 431
Ek-41: Talibzade Yusuf, Usul-i Savtiye Üzere Elifba, 1331: 2-5 432
Ek.42: Yeni Harflerle Elifba, 1333: 8–11 433
Ek-43: Osman Nuri, Kolay Elifba, 1328: 12 434
Ek-44: M. Şerif, Rehber-i Tedris, 1327: 2 435
Ek-45: Mustafa Hamid, Resimli Elifba, 1339: 8–10 436
Ek-46: Mustafa Hamid, Resimli Elifba, 1339: 16 437
Ek-47: Midhat Sadullah, Cumhuriyet Elifbası, 1928: 57 438
Ek-48: Midhat Sadullah, Cumhuriyet Elifbası, 1928: 62, 64, 65 439
Ek-49: S. İlhami, Son Türkçe Elifba, 1928: Kapak 440
Ek-50: S. İlhami, Son Türkçe Elifba, 1928: 61, 62 441
Ek-51: Ahmet Yusuf, Kıraatli Elifba, 1926: Kapak 442
Ek-52: Ahmet Yusuf, Kıraatli Elifba, 1927: Kapak 443
Ek-53: Ahmet Yusuf, Kıraatli Elifba, 1926: 38, 39 444
Ek-54: Kemal Salih, "Cumhuriyet"in Türk Alfabesi, 1928: 19 445
Ek-55: İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu), Terbiye Esaslarına Göre Okuma Yazma Kitabı 446
Ek–56: Selim Gürcü'nün Ecnebilere Mahsus Elifba-i Osmanî'si. 447

KISALTMALAR CETVELİ

Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
H.	Hicrî
Hz.	Hazreti
M.	Milâdî
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
s.	Sayfa
S.	Sayı
TÖMER	Türkçe Öğretim Merkezi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

TABLOLAR CETVELİ

Tablo 1. *Elif Cüzü*'nde Sözcük Türleriyle Sözcük Öğretimi 55
Tablo 2. *Elif Cüzü*'nde Fiillerin Öğretimi 56
Tablo 3. 1892 Tarihli Dersaadet ve Kasabât İbtidaî Mekteblerine Mahsus Müfredat Programı 88
Tablo 4. Taşra Köy Mekteplerine Mahsus Olmak Üzere Maarif Nezaret-i Celilesince Yeniden Tertip Olunan Ders Cetveli 89
Tablo 5. 1904 Tarihli İlkokul Programları 91
Tablo 6. İbtidaiye ve Rüşdiye Sınıflarından Oluşan İnas Rüşdiyelerine Ait Ders Programı 92
Tablo 7. İbtidaiye ve Rüşdiye Sınıflarından Oluşan Kız Sanayi Mekteplerine Ait Ders Programı 93
Tablo 8. Mehmed Ali'nin *Tasvir-i Kıraat*'indeki "Kelimat-ı Muttasıla" 111
Tablo 9. Mehmed Ali'nin *Tasvir-i Kıraat*'indeki "Memalik-i Osmanî'nin Meşhur Şehirleri" 112
Tablo 10. 1924 Tarihli Müfredat Programına Göre Erkek/Kız İlkokullarının Ders Dağıtım Cetveli 288
Tablo 11. 1926 Tarihli İlkokul Müfredat Programı 292
Tablo 12. Eyüp Hamdi'nin Sözcük Yöntemi Esasına Göre Ders Plânı 334

I. BÖLÜM

GİRİŞ

"*Yaşayanlar kendilerinden önce yaşamış olanların yaptıklarını bilerek lüzumsuz denemelerden ve faydasız teşebbüslerden kendilerini korudukları gibi yapacakları işlerde de o denemeleri şuurlarında taşımak suretiyle geniş bilgili insanlar olarak doğru ve başarılı eserler vücuda getirebilirler.*" Hasan Âli YÜCEL

Çocuklara, programlı bir biçimde Türkçeyi kullanma bilinci kazandırma sürecinin ilk ve en önemli boyutu hiç kuşkusuz ilköğretim çağıdır. Okul öncesinde, dilin dört temel becerisinden konuşma ve dinleme becerilerini belli bir öğrenim görmeden sergileyebilen çocuklar, ilköğretimin birinci sınıfında ilk kez dilin okuma ve yazma becerileriyle karşı karşıya gelmektedir.

Türkçenin eğitim ve öğretimi bir bütün olarak değerlendirildiğinde ilkokuma ve yazma öğretimi bu bütünün ilk ve en önemli parçasıdır. Çocuklara ilkokuma ve yazma öğretiminin en sağlıklı yollarla (yöntem, araç ve gereç açısından) ulaştırılması için gerekli çabaların mesafe kat etmesi, bilimsel veriler ışığında olacaktır.

Türkçenin öğretimini bilimsel temeller üzerine yapılandırma, disiplinler arası çalışmayı zorunlu kılmaktadır. Türk dili ve edebiyatı eğitimi, eğitim bilimleri, psikoloji, sosyoloji, psikiyatri, nöroloji gibi disiplinlerdeki verilerin ışığında daha sağlıklı Türkçe öğretilirken; Türkçenin eğitimi ana bilim dalından da farklı bilim dallarının doğmasına aracı olmaktadır.

İlkokuma ve yazma öğretiminin geçmişini yazının bulunuşuna kadar götürmek mümkündür. Bu, insanlık tarihinde yaklaşık dört bin yıllık bir kesiti kapsamaktadır. Alfabenin keşfiyle ortaya çıkan sistemli bir ilkokuma yazma öğretimi sürekli kendini yenileyerek gelişimini sürdürmektedir. Çağlar boyunca eğitimcilerin, "Gelecek kuşağa, nasıl daha sağlıklı ve daha iyi okuma yazma öğretirim?" sorusuna

aradıkları cevaplar, ilkokuma ve yazma öğretiminde birtakım yöntem ve tekniklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Eğitim alanındaki, geçmişin ışığıyla günümüzü aydınlatan huzmelerin çokluğunun tespiti, eleştiri oklarını kendimize yöneltmeyi zorunlu kılmaktadır. Bütün dünya ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de ilkokuma yazma öğretiminde kullanılan yöntemlerin tarihsel bir gelişimi vardır. Bu tarihsel süreç birbirini yenileyen, birbirini bütünleyen bir özellik arz etmektedir. İlkokuma ve yazma öğretiminde kullanılan yöntem ve teknikler hakkında ayrıntılı bilgi vermeden önce okuma ve yazma kavramlarına açıklık getirmek gerekmektedir.

1.1. Okuma

Eğitim ve öğretim ortamına adım atan her bireyin, bu süreci başarılı olarak tamamlaması, hayatının bütün döneminde kendisine her açıdan yardımcı olacak bilgilere ulaşması, okuma becerisi edinmesine bağlıdır. Okumak, yaşadığımız bilgi çağında bir klavyenin tuşuna dokunarak ulaşılan her türlü bilgiden kendimiz için gerekli olanlarını ayıklamak ve edinmek için de olmazsa olmaz koşuldur.

Okuma üzerine yayımlanan eserlerde, okumanın tanımı, ortak bir nokta üzerine odaklanmıştır: *Anlamak.* Bernard (1938b), "Okuma yalnız mihanikî bir fiil değildir; *her şeyden evvel, fikrî bir ameliyedir. İyi okumak düşünmektir.* 'Okuma hüneri' 'düşünme hüneri' ile karışır." der. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu (1938)'na göre okumak: "Yazı yazmak, nutuk söylemek, düşünmek, resim yapmak gibi aynı zamanda hem terkip hem de tahlil şuurudur."

Beşir Göğüş'ün ünlü Alman şairi Goethe'den yapmış olduğu alıntıda, Goethe'nin okumanın zihinsel boyutunu öğrenme süreciyle paralel değerlendirdiği ortaya çıkmaktadır:

> "Çünkü okumak, yalnız harf ve sözcükleri görüp seslendirmek değildir; anlamlarını kavramaktır. O anlamlar çok derin olabilmektedir; anlaşılması, başka bilgi ve deneyimlerin öğrenilmiş olmasını gerektirmektedir. Benim her yaşta öğrendiklerim ve denediklerim okumama ve

> anlamama yardım ediyor" (Göğüş, 1983: 7). "Okuma bir yazının harflerini, sözcüklerini, imlerini tanımak ve bunların anlamlarını kavramaktır" (Göğüş, 1978: 60).

"Okuma yazılı dilin anlamlı bir şekilde yorumlanmasıdır" (Harris ve Sipay'den aktaran Akyol, 2005: 1). "Okuma, basılı sözcükleri kavrama ve yorumlamaya dayanan zihinsel bir etkinliktir" (Özdemir, 1990: 13). "Okuma gözlerin ve ses organlarının çeşitli hareketlerinden ve zihnin anlama çabasından oluşan karmaşık bir etkinliktir. Bir yazının harflerini, sözcüklerini tanıma ve anlamlarını kavramaktır" (Tazebay, 1993: 3). "Okuma bilişsel davranışlarla psikomotor becerilerin ortak çalışmasıyla, yazılı sembollerden anlam çıkarma etkinliğidir" (Demirel, 2004: 77). "Okuma insanların kendi aralarında önceden kararlaştırdıkları özel sembollerin duyu organları yoluyla algılanıp beyin tarafından yorumlanarak değerlendirilmesi işlemidir" (Yalçın, 2002: 47).

"Okuma, bir yazıyı, sözcükleri, cümleleri, noktalama işaretleri ve öteki öğeleriyle görme, algılama ve kavrama sürecidir" (Kavcar ve diğerleri, 1997: 41). "Okuma, yazılı işaretlerden anlam çıkarmak demektir" (Binbaşıoğlu, 1991: 162).

Okuma sadece yazılı sözcüklerin sözlü tekrarından ibaret değildir. Okuma, karmaşık zihinsel süreçleri içerir. Yazılı sembollerin algılanmasından sonra, okuyucu okuduklarına anlam atfetmeli, daha sonra yorumlamalı, akıl yürütmeli, muhakeme etmeli ve değerlendirme yapmalıdır. "Okuma"nın en önemli özelliği okunan parçanın anlaşılması ve değerlendirilmesidir (Ergenç, 1984: 242).

"İletişime, anlaşmaya yarayan yazılı, basılı ya da bir nesneye oyulmuş simgelerin algılanması ve bunların anlamlarını kavrama. Sözcükleri sökme okuma değildir ve yeterli sayılmaz. Tek ya da bölük pörçük simgeleri okuma yeteneği, okumada ölçü olamaz." (Öncül, 2000: 820).

Yukarıda bir dizi hâlinde verilen tanımların ortak yönü, okumanın anlamak olduğu gerçeğidir. Yazılı sembolleri anlamak, okuma eyleminin unsurlarını belirlememize yardım etmektedir. Beş duyu organı sağlıklı olarak çalışan bir insan için okumanın, fiziksel ve zihinsel iki temel unsuru vardır.

1.1.1.Okumanın Fiziksel Unsurları

İnsanın okuma eylemi esnasında göz hareketleri, okumanın fiziksel unsurunu oluşturmaktadır. Gözün okuma esnasında aldığı durum hakkında Amerika'da yapılan deneysel çalışmalar, bir iki yıl gibi kısa süre sonra Türkçeye kazandırılmıştır. Günümüze kadar geçerliğini sürdüren bu bilimsel veriler, 1928 yılında İhsan Sungu'nun "Kıraat Hakkında Tetkikler" başlıklı yazısıyla bilim dünyasına duyurulmuştur.

İlk kez 1879'da, gözün okuma sırasında durmaksızın durum değiştirdiğine dikkat çeken Fransız Javal'ın çalışmaları, Amerikalı bilim adamları C.H. Judd, G.T. Buswel ve Dr. Gray tarafından geliştirilmiştir. Adı geçen bilim adamları, -okuma sürecinin açıklanmasında "göz" üzerine yapılan çalışmalar, nesnel kanıtlar elde etmeyi (Pars ve Pars, 1954: 5) sağlayacağından- geliştirilen fotoğraf makineleriyle yapılan deneylerde şu sorulara yanıt bulmuşlardır:

> "1) Okurun gözleri, okuduğu satırın neresinde duruyor?
> 2) Her satırda göz, kaç kez duruyor?
> 3) Göz, her duruşunda, ne kadar zaman harcıyor?
> 4) Gözün her duruşta aldığı durum, satırın izlediği yöne mi, yoksa tersi yöne mi doğrudur?" (Sungu, 1928, aktaran Binbaşıoğlu, 1997b: 17).

Okuma becerisi üst düzeyde bir bireyin satırlar üzerinde çok seyrek durduğu, duraklamalar arasındaki mesafenin geniş, duraklamaların düzenli olduğu görülmüş, göz hareketlerinde gerilemelerin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Gözün okuma esnasındaki bu hareketlerine bağlı olarak "netlik alanı (aktif görme alanı), netlik açısı, okuma mesafesi" (Yalçın, 2002: 49) gibi kavramlar ortaya çıkmıştır.

Netlik alanı: Netlik alanı, gözün bir satırda iki sıçrama arasındaki mesafesidir. Gözümüz bu bölgeye giren tüm yazı, şekil ve grafikleri net olarak görür ve beynimizdeki görme merkezine ulaştırır (Yalçın 2000). Metin üzerinde ne kadar geniş bir alan görülür ve göz sıçramaları ne kadar geniş bir alanda yapılırsa,

duraklamaların sayısı ne kadar azsa ve duraklamalarda ne kadar az duruluyorsa okumanın başarısı o kadar yüksektir (Binbaşıoğlu 1993: 17).

Netlik Açısı: Okurken, gözler satır üzerinde sağdan sola doğru düzenli bir biçimde hareket etmektedir. Her iki sıçrama arasındaki mesafede gözler, 13–19 derecelik bir açı yapmaktadır. *Okuma mesafesi* ise, göz ile okunan yazı arasındaki mesafedir. Netlik alanının oluşabilmesi için bu mesafenin 30–40 cm olması gerekmektedir (Yalçın, 2002: 50).

1.1.2. Okumanın Zihinsel Unsurları

Zihinsel unsurlar, okuma eyleminin beynimizdeki sürecidir. Beyin ve işlevleri üzerinde yapılan çalışmalar, zarar görmüş beyinler üzerinde ve otopsi ile yapıldığı için bize kesin sonuçlar vermemektedir. Beynin karmaşık yapısı ve üzerinde deneysel çalışmaların çok kısıtlı olarak gerçekleştirilmesi beynin okumadaki işlevleri üzerine kesin konuşmamızı engellemektedir. Ancak bilgisayarlı tomografi ve değişik görüntüleme tekniklerinin gelişmesi ile birlikte okumanın beyin ile ilgili unsurları ortaya çıkmaktadır.

Brodmann'ın başını çektiği bir grup bilim adamı beyin hücrelerini mikroskop altında inceleyerek, farklılaşan alanları numaralandırmıştır. Beyindeki bu alanların sayısı 100'ün üzerindedir (Tanrıdağ 1991: 11). Bütün alanların işlevleri bilinmemekle beraber bazı alanların yerine getirdiği işlevlerin bilindiği söylenebilir. Bu alanlardan hareket ederek okumanın gerçekleşmesinde rol oynayan alanlar (17 – görme-, 18 -tanıma-, 19 –görüntü belleği-, 22 –anlama-, 39 –okuma- ve 44.- konuşma-) (Tanrıdağ 1991: 12–19) okumanın zihinsel unsurlarını meydana getirmektedir.

Aktif görme alanına giren sözcükler ya da sözcük grupları göz tarafından görüntü merkezine ulaştırılır. Görüntü merkezinden görüntü tanıma merkezine ulaşan bilgiler kodlanarak görüntü yorum alanına gider. Görüntü yorum alanındaki bilgiler geçmişteki bilgilerle kıyaslanarak kavranır. Kavrama, okuma merkezinde anlamlandırılır ve sessiz okuma gerçekleştirilir.

1.2. Yazma

Yazma becerisi ve yazma öğretimi üzerinde; okuma becerisi ve okuma öğretimi üzerinde durulduğu kadar gerek eğitim bilimciler, gerekse dil bilimciler tarafından durulmamaktadır. Bu duruma bağlı olarak yazma hakkında teknik bilgiden çok uygulamaya dönük bilgiler mevcuttur. Yazı ve yazmanın kavram olarak açıklaması yapıldıktan sonra yazma becerisi üzerine durulacaktır.

Dört temel dil becerisinden biri olan yazmanın tanımından önce yazının tanımını Eyüp Hamdi şöyle yapar:

> "Yazı kelimelerin tazmin ettiği manaları remizî şekillerle tahriren ifade etmek demektir. Yazı yalnız yakındakilerle değil bizden zaman ve mekân itibariyle çok ayrılmış olanlarla bile anlaşmaya bir vasıtadır. Yazı fikirleri müebbeden yaşatan saklayan bir hazinedir" (Eyüp Hamdi, 1927: 108).

Yazmak eyleminin ismi olan *yazma*nın farklı tanımları yapılmıştır: "Yazma, konuşmanın birtakım sembollerle tespit edilmesidir" (Özbay, 2000: 38). "Yazma düşüncelerimizi ifade edebilmek için gerekli sembol ve işaretleri motorsal olarak üretebilmektir" (Akyol, 2005: 47). "Düşünceyi, duyguyu, olayı yazı ile anlatmaya yazma" denir (Demirel, 2004: 102).

Dilin dört temel becerisi için gerekli fiziksel ya da zihinsel unsurlar sağlıklı bir insan için söz konusudur. Yazma becerisinin gerçekleşmesi için de her şeyden önce, elin kalemi tutabilecek olgunluğa erişmiş olması gerekir. Öte yandan, yalnızca elin olgunlaşması yazabilmeyi tek başına sağlayamaz. El kalem tutarken, göz de yazılacak örnekleri görmelidir. Şekil olarak düzgün ve yön olarak da doğru yazabilmek için örneklerin yazılışı gözlenmelidir. Yazma becerisinin fiziksel unsurları olarak niteleyebileceğimiz bu unsurların yanı sıra yazma becerisinin zihinsel unsurları vardır.

Yazma, konuşma ve okuma becerisinden sonra gelişir. Yazmanın öğrenilmesi için okumayı öğrenmek gerekir. Dil becerilerinin beyindeki özellikle üç alanın (Broca, Wernice, angülar gyrus) eşgüdümlü çalışmasıyla gerçekleştiği bilinmektedir.

Angülar gyrusun, bir bellek deposu oluşturduğu, yani hem okuma hem de yazma merkezi olduğu düşünülür. Bu nedenle de sol angülar gyrusun hasarı, okumayı ve yazmayı birlikte bozar; çünkü görsel sembolleri konuşma diline, fonetik sembolleri de yazı diline çevirmek imkânsız olmuştur (Öktem ve Özcan, 1991: 73–74).

Yazma becerisinin geliştirilmesi, ilkokuma ve yazma öğretimi sürecinde iki boyutludur. Bunlardan ilki, bir anlam ifade eden sözcüklerin yazım kurallarına bağlı olarak yazıya aktarılması, diğeri "plânlama, düzeltme ve yayımlama" (Wray ve Medwell, 1991: 117) aşamaları olan ileri düzey yazılı anlatım becerisi.

Bir sözcüğün yazım kurallarına bağlı olarak öğretilmesi birbirini izleyen bir sıra takip eder. Çocuklara ilk kez karşılaştıkları bir sözcüğü şu şekilde öğretebiliriz:

1. Bir sözcüğün yazılışını öğretmek için önce o sözcüğü iyi telâffuz etmek gerekir. Telâffuz ederken hecelerini açık bir şekilde çıkarınız ve heceleri birer birer söylerken gözlerinizle heceleri dikkatle izleyiniz.

2. Gözünüzü kapayınız, sözcüğün biçimini hece hece gözünüzün önüne getirmeye çalışınız. Bu sırada ağzınızla sözcüklerin hecelerini fısıldayınız.

3. Gözünüzü açıp sözcüğe yeniden bakınız ve gözünüz kapalı iken gözünüzün önüne getirdiğiniz sözcüğün aynı olup olmadığına dikkat ediniz.

4. Sözcüğe tekrar bakınız, hecelerini telâffuz ediniz.

5. Tekrar gözlerinizi kapayarak sözcüğü hatırlamaya çalışınız.

6. Tekrar sözcüğe bakarak hatırladığınız şeklinin doğru olup olmadığını gözden geçiriniz.

7. Sözcüğün yazılışını öğrendiğinize emin olduğunuz zaman kitaba bakmadan sözcüğü defterinize yazınız ve sonra sözcüğün kitaptakinin aynı olup olmadığına bakınız.

8. Kitaba ve daha önce yazdıklarınıza bakmadan söylenen şeyleri tekrar yapınız.

9. Bu sırayı izlediğiniz hâlde sözcüğün yazılışı doğru olarak hatırınızda kalmadıysa size güç gelen sözcükler için tutacağınız ufak bir deftere o sözcüğü yazınız ve kimi zaman yukarıda ifade edilen tekniklerle sözcüğün yazılışını öğrenmeye çalışınız (Sungu, 1927: 103).

Bir sözcüğün yazılışını öğrenmede izlenecek yukarıdaki teknikler, yazılı anlatım becerisini geliştirme çalışmalarının tamamında kullanılır. Sözcüğün bağımsız öğretiminden çok bağlam içinde öğretilmesi gerektiğini de Ali Ulvi şöyle belirtir:

> "Kelimeler, daima eşyaya merbut olarak gösterilmeli; önce manaları sonra imlâları talim edilmeli, muhakeme ve hafıza idmanları, temrinleri; fiillerin terbiyesine, inkişafına hizmet eden tekellüm talimleri, cümle terkipleri yaptırılmalı" (Ali Ulvi, 1330/1914: 182).

Duygu, düşünce ve bilgilerin iletilmesi amacıyla "plânlama, düzeltme ve yayımlama" aşamalarından geçen yazılı anlatım çalışmaları da ilkokuma ve yazma becerisini edinen öğrenciler için önemli bir etkinliktir.

1.3. İlkokuma ve Yazma Öğretimi

İlkokuma ve yazma öğretiminin niteliği hakkında açıklamalara geçmeden önce dikkati çeken bir ikilikten söz etmek gerekir. Ülkemizde, "ilkokuma ve yazma" öğretimi üzerine yayımlanan kuramsal yazılarda ve eserlerde, "ilkokuma ve yazma" kavramının yazımında bir birlik yoktur. Bu kavramın "ilk okuma yazma", "ilk okuma ve yazma", "ilk okuma-yazma", "ilkokuma yazma" biçiminde farklı yazılışları görülmektedir. Türk Dil Kurumu'nun yayımladığı imlâ kılavuzunda "ilkokuma" sözcüğünün yazımı yoktur. Çalışmamızda, "ilkokuma ve yazma" öğretimi biçiminde yazım yeğlenmiştir. Çünkü "ilkokuma" birleşik sözcüğü bizce farklı bir kavramı karşılamaktadır. Sözcüğün çağrıştırdığı kavramda, her hangi bir metnin ilk kez okunması anlamı yoktur. İlkokuma, okuma bilmeyen bireye, ilk kez okuma becerisi kazandırma etkinliğidir.

Tanzimat öncesi, alfabe öğretimi (elifba tedrisi), alfabedeki harflerin ezberlenerek dillendirilmesi, dolayısıyla yalnız okuma öğretimi işleviyle anlam kazanırken; ilkokuma ve yazma öğretimi, okuma ve yazmanın beraber öğretileceği anlamını yüklenir.

İlkokuma ve yazma öğretiminin genel amacı, "çocuğa yaşamı boyunca kullanacağı okuma ve yazmanın temel becerilerini kazandırmaktır" (Kavcar ve diğerleri, 1997: 27). Bu genel amaç doğrultusunda, ilkokuma ve yazma öğretimi çocuğun "düşünme, anlama, sıralama, sorgulama, sınıflama, ilişki kurma, analiz-sentez yapma ve değerlendirme" (*İlköğretim Türkçe Öğretim Programı ve Kılavuzu*, 2005: 244) gibi zihinsel becerilerini de geliştirmeyi kapsar.

İlkokuma ve yazma öğretiminin başarılı olmasında en büyük etkenin öğretmen (Kavcar ve diğerleri, 1997: 27) olduğu gerçeği göz önünde tutularak, ilköğretimin birinci sınıfındaki hedef kitlenin de bazı özellikleri taşıması zorunludur.

Okuma ve yazma öğretimine başlayacak çocuğun, harflerin biçimlerini kavrayabilecek görme, sesleri işitebilecek işitme yetisine sahip olması gerekir. Konuşmayı beceren çocuk, aynı zamanda yazıyı soldan sağa doğru izleme alışkanlığı kazanmış olmalıdır (Göğüş, 1968: 5). Fiziksel bu becerilerin yanı sıra ilk kez dış dünyaya çıkan çocuk sınıfın gerçekliğini, öğretmenin otoritesini, kendisiyle eşit arkadaşlarının olduğunu bilen bir ruhsal ve toplumsal gelişim sürecine erişmelidir (Özakkaş, 2004: 161).

Genel olarak, görme, işitme organlarında sorun olmayan, sözcükleri doğru telâffuz edebilen, yaş itibariyle -altı buçuk yaşını geçmiş- zihinsel ve sosyal gelişimini tamamlamış, doğayı, çevresini gözlemleyen, okumanın anlamak olduğunu kavramış, okuma arzusu içindeki bir çocuk ilkokuma ve yazma öğretimi için hazırdır (Pars ve Pars, 1954: 16–20). Çocukların dil becerilerini iyi yönde geliştirmek, anlama ve anlatım etkinliklerinin birlikte yürütülmesine bağlıdır. İlkokuma ve yazma öğretimi sürecinde en üst düzeyde başarı için bu etkinliklerin eşgüdümlü yürütülmesi daha büyük bir önem taşır.

Mesleğini seven, ilgili, becerikli ve kişilik yapısı sağlıklı bir öğretmen okuma ve yazma öğretiminin fizyolojik ve psikolojik temellerini iyi bilmelidir. Öğretmen, dilin bilgiden çok bir beceri işi olduğu düşüncesinden hareketle, yakından uzağa, basitten karmaşığa, somuttan soyuta bir yol izlemeli, konuları günlük hayatla ilgili, görsel ve işitsel araçların kullanıldığı öğretim çalışmalarını plânlamalı; farklı kişilik yapısındaki öğrencilerin sürekli güdülenerek derse katılımını sağlamalıdır (Kavcar ve diğerleri, 1997: 28, 29).

İlkokuma ve yazma öğretiminin yukarıdaki genel ilkeleriyle hareket edecek bir öğretmenin izleyeceği yöntemler, tarih boyunca farklılık göstermiştir. İlkokuma ve yazma öğretiminde izlenen yöntemler hakkında en geniş bilgi hiç kuşkusuz Gray'in *Okuma ve Yazma Öğretimi* adlı eserinde vardır. Eserde yöntemler, UNESCO tarafından kırk beş ülkede okuma ve yazma öğretimi üzerine yapılan araştırmanın *Okuma Öğretimi* başlıklı raporuna dayanılarak aktarılır. Burada yöntemler iki ana başlık altında toplanmıştır:

> "1) Önce kelime unsurlarını ve fonetik değerlerini öğreten metotlar
> a) Alfabe metodu
> b) Fonetik metot
> c) Hece metodu
> 2) Başlangıçtan itibaren metnin anlaşılmasına dayanan metotlar
> a) Kelime metodu
> b) Cümlecik metodu
> c) Cümle metodu
> d) Hikâye metodu
> e) Eklektik (Seçmeci) Temayüller" (Gray, 1975: 86–122).

Eserde, yukarıdaki tasnife bağlı olarak bütün yöntemlerin, "dayandığı esaslar" ve "mahzurları" tek tek farklı dillerin özellikleri de göz önünde tutularak açıklanır. Bu yöntemlerle yayımlanan farklı ülkelerdeki ders kitapları da örnek olarak esere konulmuştur.

Türkiye'de ilkokuma ve yazma öğretimi üzerine kaleme alınan eserlerin çoğunda bu tasnif kabul edilmiş ve o doğrultuda açıklamalar yapılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında yayımlanan öğretim yöntemleri hakkında bilgi veren

eserlerde, Gray'in tasnifine benzer tasnifler görülür. Harf devrimi öncesi yayımlanan eserler hakkında, çalışmamızın "Cumhuriyet'in İlk Yılları" başlıklı bölümünde değerlendirmeler vardır.

Cemil Sena, 1932 yılında yayımladığı *İlk ve Orta Tedrisatta Hususî Tedris Usulleri* adlı eserde, "Ana Dilinin Tedris Usulleri" üst başlığını kullanması dikkat çeker. "Alfabenin öğretilme tarzlarını", "tesmiye, heceletme, savtî, tahlil ve terkip, kelime, muhtelit" başlıkları altında ülkemizdeki gelişiminden örnekler vererek açıklar.

Cumhuriyet'ten sonra, özellikle cümle yönteminin geniş bir şekilde açıklandığı ilkokuma ve yazma öğretimi üzerine kuramsal eserler yayımlanmış, bu eserlerde yöntemler hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmamız boyunca, ülkemizde uygulanan ilkokuma ve yazma öğretim yöntem ve tekniklerinin ayrıntılarını bulmak mümkündür. İlkokuma ve yazma öğretiminde bütünlüğü yakalamak açısından yöntemleri şu şekilde özetleyebiliriz:

1) **Harf Yöntemi**: Dünyada ve ülkemizde uzun yıllar kullanılmış bir yöntemdir. Harfler, alfabedeki sırasıyla öğretilir. Harf devrimi öncesi alfabedeki her bir harf adıyla öğretildiğinden (elif, cim gibi) tesmiye (adlandırma) yöntemi olarak da bilinir.

2) **Ses Yöntemi**: Bu yöntemle harfler sesleriyle öğretilir. İlkokuma ve yazma öğretimi genellikle seslilerden başlar. Dilde kullanımı işlevsel ya da yazımı kolay olan sessizlerle de ilkokuma ve yazmaya başlanır.

3) **Sözcük Yöntemi**: İlkokuma ve yazma öğretimine öğrencinin çevresindeki nesnelerin adlarını karşılayan sözcüklerle başlanır. Bu yöntem, daha sonra geliştirilerek cümle yönteminin temellerini oluşturmuştur.

4) **Cümle Yöntemi**: Çözümleme bireşim yöntemi de denilen cümle yönteminde, ilkokuma ve yazma öğretimine anlamlı kısa cümlelerden başlanılır. Cümleler zamanla sözcüklere, sözcükler hecelere, heceler seslere ayrılır. Döngüsel

olan bu süreçte, seslerden yeni heceler, hecelerden sözcükler, sözcüklerden cümleler oluşturulur.

Ülkemizde, resmî olarak 1926 tarihinden 2005 eğitim-öğretim yılına dek ilkokuma ve yazma öğretim yöntemi olarak kullanılan cümle yönteminin neden tercih edilmesi gerektiği üzerine yüzlerce makale ve kuramsal eser, 1917 yılından beri yayımlanmaktadır.

5) Karma Yöntem: Çok kısa zamanda okuma ve yazmayı öğretmeyi amaçlayan bir yöntemdir. Hedef kitlenin yakın çevresinde bulunan nesnelerin adlarının çözümlenmesi ve elde edilen seslerden yeni sözcükler türetilmesi esasına dayanır.

6) Öykü Yöntemi: Bu yöntemde, bağdaşık ve tutarlı bir öykünün okunup cümle cümle çözümlenmesiyle ilkokuma ve yazma öğretilir.

Ülkemizde, yukarıda genel özellikleri verilen yöntemlerin yanı sıra, "çoklu zekâ kuramından ve bütünsel beyin yaklaşımından" hareketle çocuklara ilkokuma ve yazma öğretilmiştir (Baş, 2004).

İlkokuma ve yazma öğretiminin temel ögeleri hakkında yukarıdaki bilgiler, çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde değerlendirilen konulara temel olacaktır. Türkçe öğretiminin ilk basamağı olan ilkokuma ve yazma sürecinde, öğrenci ve öğretmen niteliğinin işlevselliği deneysel çalışmalardan elde edilecek verilerle daha da aydınlanabilir. Tarihsel süreçte, ilkokuma ve yazma öğretiminin, müfredat programlarına, ders kitaplarına ve bilimsel yazılara bağlı olarak tahlili çalışmamızın ana konusudur.

II. BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, problem cümlesi, alt problemler belirtildikten sonra yapılan araştırmanın yöntemi, kapsamı ve sınırlılıkları, veri toplama yöntemi ve toplanan verilerin çözümlenmesinde kullanılan teknikler açıklanmıştır.

2.1. Araştırmanın Amacı

Türkçe eğitimi üzerine yapılan akademik çalışmaların uzun bir geçmişi vardır. Türkçe eğitimini genel anlamda ana dili eğitimi ve öğretimi olarak değerlendirdiğimizde; Türkçenin ana dili olarak öğretiminde ilk aşama hiç kuşkusuz ilkokuma ve yazmadır.

Türkçe eğitimi üzerine yapılan akademik çalışmalar arasında, ilkokuma ve yazma öğretiminin tarihsel gelişimi ile ilgili kapsamlı bir çalışma yoktur. İlkokuma ve yazma öğretimi üzerine yapılan araştırmalar, daha çok uygulama çalışmaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bugüne kadar ilkokuma ve yazma öğretiminin tarihsel gelişiminin bilim dünyasına sunulmuş olmamasının vermiş olduğu eksikliği hissetmemiz, bizi böylesi bir araştırmaya yönlendirmiştir.

Bu duruma bağlı olarak, çalışmamızda öncelikli amacımız Türkçenin eğitimi ve öğretimi disiplinine dokümanlar sağlamaktır. Bu dokümanların çözümlenmesi sonucunda Tanzimat'tan Lâtin harflerinin kabulüne kadar geçen sürede;

1) İlkokuma ve yazma öğretimi müfredat programlarında nasıl yer almıştır?

2) Elifba (alfabe) kitaplarında ilkokuma ve yazma ne şekilde -izlenen yöntem, içerik, biçim açısından- öğretilmektedir?

3) İlkokuma ve yazma öğretimi üzerine yayımlanan kuramsal eserler nasıl bir gelişme göstermiştir?

4) İlkokuma ve yazma öğretiminin süreli yayınlara yansıması ne düzeyde olmuştur? sorularına yanıt aranmıştır.

2.2. Araştırmanın Önemi

Bugün, ana dili eğitimi üzerine yazılan metinlerde, bu konuyla ilgili yapılan bilimsel tartışmalarda ve hatta günlük konuşmalarda en fazla yakınılan konu; üniversiteyi bitiren gençlerimizin dahi bir dilekçeyi yazamadıklarıdır. Bu sorun, toplumun hemen her kesimindeki bireylerde rastlanılan bir yetersizliktir. Dil becerilerindeki yetersizlik, gazete okurken gazete dilinde, televizyon izlerken sunucuların konuşmalarında, fikir tartışmalarının yapıldığı ortamlarda, kısacası günlük yaşamda hemen her alanda karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda dil becerileri açısından ifade edilen olumsuzluklar, -orta öğretimi bitirenlerin 11 yıl boyunca Türkçe eğitimi aldığı düşünülürse- bir bütün olarak dil eğitiminde bir eksikliğin varlığını göz önüne sermektedir. Bu olumsuzluklara yurdumuzda bugün okuma – yazma bilmeyen insanların yaklaşık yedi milyon kişi olduğunu da katarsak tablo daha da karamsar bir durum göstermektedir.

Çocuğun eğitimi bir bütündür. Ailesi tarafından sevilen, korunan, değerli olduğu her an hissettirilen çocuğun aynı duyguları okulda da hissetmesi gerekir. Kişilik oluşumunun bu en önemli evresinde, okuma ve yazma öğrenmek onun için bir oyun olmalıdır. İlkokuma ve yazma öğreniminde geri kalan çocukların kişilikleri olumsuz etkilenecek, bu olumsuzluk yaşamları boyu sürecektir. Çocuklara kişiliklerini biçimlendirecek, hayatlarını kolaylaştıracak okuma ve yazma becerisi kazandırmak Türkçe eğitimcisinin sorumluluğundadır.

Bu sorumluluktan hareketle, genel anlamda Türkçenin; özelde ilkokuma ve yazmanın daha sağlıklı öğretilmesinin, bilimsel bakış açısıyla incelenmiş materyaller

aracılığıyla mümkün olacağına inanılmaktadır. Türkçe eğitimi disiplini ışığında tahlil edilerek bilim dünyasına sunulacak dokümanların Türkçe eğitimine katkısı çalışmanın önemini arttıracaktır.

Ayrıca, araştırmamızın Türkçe eğitiminde bir başlangıç olarak kabul edilip bu alanda yeni kuramsal ve deneysel araştırmalara kapı açacağı; tarihsel süreçte ders kitaplarının nasıl değişim ve gelişim gösterdiği, bu durumdan hareketle ilkokuma kitaplarının hazırlanmasına kaynaklık edeceği beklenmektedir.

2.3. Problem Cümlesi

Tanzimat'tan Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar (1839–1928) Türkiye'de ilkokuma ve yazma öğretimi nasıl bir gelişme göstermiştir?

2.4. Alt Problemler

Tanzimat'tan Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar;

1) İlköğretim kurumlarının yapısına paralel olarak, hazırlanan müfredat programlarında ilkokuma ve yazma öğretimine ne derece yer verilmiştir?

2) Alfabe kitapları, hangi yöntemlerle kaleme alınmıştır?

3) Alfabe kitaplarının içeriği, biçimsel özellikleri ne düzeyde değişmiş, gelişmiştir?

4) İlkokuma ve yazma öğretimine hizmet eden eğitimciler kimlerdir?

5) İlkokuma ve yazma öğretiminin tarihsel gelişimi sürecinde, yaşadığı dönemin sınırları içinde kalmış değerli eğitimciler var mıdır?

2.5. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada "tarama yöntemi" (survey method) kullanılmıştır.

2.5.1. Kavramsal Çerçeve

Bu araştırma, 1839 yılından 1928 yılına kadar geçen doksan yıllık sürede, ulaşabildiğimiz Türkiye'de Türkçe ilkokuma ve yazma öğretimi hakkında bilgi veren dokümanların çözümlenmesi temeline dayanır.

Sosyal bilimler tarihinde bu tarzda yapılan çalışmalar, bilim dünyasına önemli kuramlar, yeni veriler kazandırmıştır. Örneğin Durkheim, *din* ile *intihar* konusundaki çalışmaları esnasında, resmî istatistiklerden yararlanmıştır. Weber "din sosyolojisi" ve "kapitalizmin temelleri" konusundaki tezlerini geliştirirken, mezheplere ait ilânları kullanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2000: 140). Bilim dünyasında bu örnekleri artırmak mümkündür.

Bu yöntemle yapılacak çalışmanın bize sağlayacağı yararları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1) Kaynağı belli; ama söz konusu zaman diliminde ulaşılamayan insanların ürettikleri dokümanlar, bu alanın geleceğinin şekillendirilmesinde önemli işlevler yüklenecektir.

2) Süreli yayınlarda kaleme alınan yazıları, geçmişe dönük müfredat programlarını, okutulan ders kitaplarını geniş zaman dilimine dayalı olarak çözümleme olanağı sağlar.

3) Tarihsel gelişime koşut çok geniş örneklem oluşturmak mümkündür. Bu sayede ilkokuma ve yazma öğretiminin yöntemleri konusundaki genelleme sorunu da bir ölçüde çözülecektir.

4) Geçmişte uzman kişilerce düzenli olarak kaleme alınan materyaller birer veri kaynağı olduğundan araştırmanın geçerliğini ve güvenirliğini artıracaktır.

2.5.2. Varsayımlar

Çalışmada, aşağıdaki varsayımlarından hareket edilmiştir:

—Türkçe ilkokuma ve yazma öğretimi bir zincirin halkası gibi, birbirini yenileyen, birbirini bütünleyen bir tarzda gelişim göstermiştir.

—İlkokuma ve yazma öğretim yöntem ve tekniklerinin gelişim sürecini alfabe kitaplarını, müfredat programlarını değerlendirerek ortaya koymak mümkündür.

—İlkokuma ve yazma öğretimi hakkında deneysel ve kuramsal çalışmalar süreli yayınlara yansımıştır.

—Araştırma için belirlenen materyaller, araştırmanın amacına uygundur.

2.5.3. Kapsam ve Sınırlılıklar

Çalışma, 1839–1928 yılları arasında, ilköğretim kurumlarında ilkokuma ve yazma öğretiminin ders kitaplarına, müfredat programlarına, süreli yayınlardaki yazılara, kuramsal eserlere bağlı olarak değerlendirilmesini kapsamaktadır.

Çalışma, Tanzimat'tan günümüze, ulaşılan kaynaklarda, *ilkokuma ve yazma öğretiminde izlenilen yöntemlerin tahlili* ile sınırlıdır. Belirli siyasal ve sosyal değişimlere paralel olarak adlandırılan her tarihsel kesitteki değerlendirme, sonraki değerlendirmeye kaynaklık etmektedir. Çalışma, Türkiye'deki ilköğretim kurumlarında uygulanmış olan ilkokuma ve yazma öğretimi ile sınırlıdır.

2.5.4. Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada, bir nitel araştırma veri toplama yöntemi olan doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır.

Akademik çalışmaların toplanması: Öncelikle belirlediğimiz konu üzerine akademik çalışmalar tespit edilmiş ve YÖK'ün internet sayfasından ilkokuma ve yazma öğretimi üzerine yapılan tezler belirlenmiştir. "Kaynakça"da künyeleri bulunan tezler, Yayın ve Dokümantasyon merkezinde incelenmiştir. Bazı bölümleri, doğrudan konumuzla ilgili iki tez tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, 1999 yılında Fahri Temizyürek tarafından hazırlanan *Selim Sabit Efendi ve Usûl-i Cedit Hareketi İçerisindeki Yeri* başlıklı doktora çalışması, diğeri aynı yıl Rıfat Oymak tarafından hazırlanan *İlkokuma Kitaplarında Uygulanan "İlkokuma Öğretim Yöntemleri"* başlıklı yüksek lisans çalışmasıdır. Çalışmamız içinde konu ilgili olmak üzere söz konusu çalışmalardan yararlanılmıştır.

Elifbaların, rehnüma-yı mualliminlerin ve müfredat programlarının derlenmesi: Millî Kütüphane'nin yayımladığı "Eski Harfli Türkçe Basma Eserler Bibliyografyası 1584–1986" başlıklı tekerçalardan temel veri kaynağımız olan "elifba" kitapları tespit edilmiştir. Ankara Millî Kütüphane'den, İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nden, Erzurum Seyfettin Özege Kitaplığı'ndan tespit edilen elifba kitapları, ayrıca ilkokuma ve yazma öğretimiyle ilgili bilgilerin yer aldığı *rehnüma-yı muallimin*ler ve müfredat programları da derlenmiştir.

Süreli yayınlardaki yazıların derlenmesi: 1928 yılından önce yayımlanan özellikle öğretmen meslek dergileri taranmıştır. Bu dergilerde, ilkokuma ve yazma öğretimi ile ilgili yazılar derlenmiştir. Millî Kütüphane'de mevcut nüshaları taranan dergiler şunlardır: *Tedrisat, Maarif, Maarif Risalesi, Maarif Vekâleti Mecmuası, Muallimler Mecmuası, Mecmua-i Muallim, Mecmua-i Lisan, Etfal, Mihrap.*

Konumuzla ilgili yazıların çok sık görüldüğü 1928 tarihinden sonra yayımlanan şu dergiler de taranmıştır: *Öğretmen Dünyası, Abece, Eğitim Alanı, Çağdaş Eğitim Dergisi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Dil ve İnsan, Bayrak, Emekli Öğretmen, İlköğretim, Okul ve Öğretmen, TÖMER Dil Dergisi, Yaşadıkça Eğitim, Türk Edebiyatı, Türk Kültürü, Ilgaz, Varlık.*

Yukarıdaki verilerin yanı sıra, eğitim ve Türkçe öğretimi tarihiyle ilgili yayımlanmış bütün eserler veri kaynağının temel unsurudur. Ayrıca, bu alanın uzmanı Prof. Dr. Feyzi Öz ve Cavit Binbaşıoğlu ile görüşmeler yapılmıştır.

2.5.5. Verilerin Çözümlenmesi

Temel veri kaynağımız olan elifba kitapları, müfredat programları, süreli yayınlardaki yazılar, ilkokuma ve yazma öğretimi üzerine kaleme alınan kuramsal eserler yayım tarihlerine göre tasnif edilmiştir. Bu sınıflandırmada genel kabul gören tarihsel dönemler ölçüt alınmıştır.

Araştırmamızda, "Tanzimat Dönemi, I. Meşrutiyet ve Mutlakıyet Dönemi, II. Meşrutiyet Dönemi, Millî Mücadele Dönemi, Cumhuriyet Dönemi" birer ana başlık olmuştur.

Her başlık üç alt başlığa ayrılmıştır. Önce müfredat programları ve yönergeler çerçevesinde ilkokuma ve yazma öğretimi değerlendirilmiştir. Sonra yayım tarihlerine göre tasnif edilen yüzün üzerinde elifba kitabı içerik ve biçim açısından tahlil edilmiş, tek tek eserlerde izlenen yöntemler belirlenmiştir. Türkiye'de ilkokuma ve yazma öğretiminin tarihsel gelişimini belirlemede, en önemli kaynak olarak gördüğümüz elifba kitaplarının yayım tarihlerinin milâdî karşılıkları, malî takvime göre (en fazla kullanılan takvim olması nedeniyle) çevrilmiştir. Basım yılları aylarıyla belirtilen eserlerin yayım tarihlerini belirlemede bu sorun söz konusu değildir. Son aşamada, süreli yayınlara ve kuramsal eserlere bağlı olarak her dönemin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

III. BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİ (1839–1876)

3.1. Tanzimat Öncesi Türkçe İlkokuma ve Yazma Öğretimine Genel Bir Bakış

Türkçenin eğitim ve öğretimi bir bütün olarak değerlendirildiğinde ilkokuma ve yazma öğretimi bu bütünün ilk ve en önemli parçasıdır. Tanzimat öncesinde ilkokuma ve yazma öğretiminin tarihsel seyrini tespit edebilmek için konuyu Türkçe eğitiminin gelişim seyri içinde değerlendirmek gerekir.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kadar (1839–1928) Türkiye'de İlkokuma ve Yazma Öğretimi başlıklı çalışmanın kapsamı içinde yer alan zaman diliminden önce, ilköğretim kurumlarının genel özellikleri hakkında bilgi vermek konunun derinlemesine analizinde yardımcı olacaktır. Tanzimat'tan önceki ilköğretim kurumları, ilkokuma ve yazma öğretiminin gerçekleştirildiği mekânlar olması açısından, değerlendirmenin çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Osmanlı devletinde Türkçe okuma ve yazma öğretiminin yapıldığı eğitim kurumlarının başında sıbyan mektepleri gelmektedir. Sıbyan mekteplerinin yapısı hakkında verilecek bilgi, burada verilen eğitimin içeriğini belirlemede önemli ipuçları sunacaktır.

3.1.1. Sıbyan Mektepleri

Tanzimat öncesi, Osmanlı devletinde okuma eğitiminin gerçekleştirildiği farklı yapılar bulunmaktadır. En yaygın, halkın çocuklarının devam ettiği sıbyan okullarına geçmeden önce bu eğitim kurumlarını Ergin (1939: 37–67)'den hareketle şu şekilde özetlemek mümkündür:

Sarayda, şehzadelerin eğitim ve öğretimi için Şehzadegân, saray, ordu ve devlet işlerinde çalıştırılacak elamanların yetiştirilmesi için Acemioğlanlar ve Enderun, askerlik alanındaki ıslahat çabalarının ürünü Tophane, Kılıçhane, Tüfekhane, Kumbarahane, Mühendishane-i Berr-i Hümayun ve Mühendishane-i Bahri-i Hümayun gibi askerî okullar, Bab-ı Alî, Bab-ı Defterdarî, Bab-ı Fetva ve Bab-ı Seraskerî gibi memur okulları. Bu okullar, yalnız İstanbul sınırlarında varlığını sürdürmektedir. Tanzimat öncesi devletin sathına yayılmış tek bir ilköğretim kurumundan söz edilebilir: Sıbyan mektepleri.

Yüzyıllardır Osmanlı devletinde en yaygın eğitim kurumu olarak yaşayan sıbyan mekteplerine, yapıları gereği birçok ad verilmiştir. Sıbyan mektepleri, "Sabi denilen beş altı yaşındaki kız ve erkek çocukları okutmak için açılmış olan ilk tahsil müesseseleridir" (Ergin, 1939: 68). "*Mekteb-i sıbyan, darü's-sıbyan, muallimhane ve mektebhane, darü'l-ilm, dârü't-tâlim, mahalle mektebi*" olarak da bilinir.

Genellikle bir külliye içinde ya da mahalle içlerinde inşa edilen yapılar kültür hayatının ayrılmaz bir parçası olarak tasarlanmıştır. Külliye içindeki binalar, mahalleye bakan bir yönde, çocuklara geniş oyun sahası bırakılarak yapılmıştır. Mahalle içlerinde inşa edilen sıbyan mekteplerinde de daima şu endişeler göz önünde bulundurulmuştur: İskân bölgelerine eşit mesafede olması, sokakların kesişme noktaları olan köşe başlarının tercih edilmesi (Aksoy, 1968). Dış mekân ve yapı olarak bu şekilde konuşlandırılan sıbyan mekteplerinin iç yapısında da gereken özen gösterilmiştir.

Genellikle iki katlı inşa edilen sıbyan mekteplerinde, derslikler üst katta yer almaktadır. Çocukları ve kitapları rutubetten korumak, sınıf içine yeterli derecede ışığın girmesini, ders ortamının sokak gürültüsünden uzak tutulmasını sağlamak için ikinci katlar derslik olarak tercih edilmiştir.

Aksoy'un (1968) tespitlerine göre, sıbyan mektepleri dersliklerin ölçülendirilmesi, biçimlendirilmesi, ışıklandırılması ve havalandırılması gibi yönleriyle -devrine göre- modern mimarînin özelliklerini barındırmaktadır.

Sıbyan mekteplerini, başta padişahlar olmak üzere, milletin bütün hayır ve ilim severleri yaptırırdı. Sıbyan mektebi, o binayı yaptıranın adını taşırdı. Bugün herhangi bir sıbyan mektebini kimin yaptırmış olduğunu kolaylıkla biliyoruz. İstanbul'da mevcut olan sıbyan mekteplerinin kimler tarafından yaptırıldığını Ergin (1939: 75), Muallim M. Cevdet'ten aktararak şu şekilde tasnif etmektedir:

Kadınların yaptırdıkları mektepler	47
Hükümdarların, yaptırdıkları mektepler	10
Paşaların yaptırdıkları mektepler	37
Esnaf ve ağaların yaptırdıkları mektepler	59
Bey, çelebi ve efendilerin yaptırdıkları mektepler	45
Toplam	198

Yukarıdaki kayıtlar sadece İstanbul için geçerlidir ve kesin rakamları vermemektedir; fakat sıbyan mekteplerini kimlerin yaptırdığını açıklar niteliktedir. Bu okullarda eğitimin kimler tarafından verildiği ise binanın yapıldığı yere ve yaptırana göre farklılık göstermektedir. Birçok sıbyan mektebinde eğitim tek bir hoca tarafından verilmektedir. Hocanın yardımcılığını, kimi zaman cami cemaati, kimi zaman veliler ve mahalle sakinleri yapmaktadır. Genellikle hocalar aynı zamanda köy ya da mahalle camisinin imamıdır. Bunun yanı sıra belli bir düzeyde eğitim almış, sadece *mektep muallimliği* yapan kişiler de vardır.

Kaynaklardan hareketle sıbyan mekteplerinin en geniş eğitim kadrosunu şu şekilde tasnif etmek mümkündür: 1. Hoca veya muallim, 2. Kalfa (öğretmene yardımcı eleman) 3. Bevvab (kapıcı) (Kara ve Birinci, 2005: 11).

Sıbyan mektepleri hakkındaki bu genel bilgilerin ardından, bu okullarda okutulan dersler, takip edilen müfredat programı hakkında bilgi verilecektir. Türkçe ilkokuma ve yazma öğretiminin kimler tarafından hangi koşullarda yapıldığına

değinilecektir. İlkokuma ve yazma öğretiminde bütün okulların izlediği bir okuma ve yazma yönteminin olup olmadığı belirlenecektir.

Sıbyan mekteplerinin genelinde uygulanan ve devlet tarafından denetlenen bir müfredat programından söz etmek mümkün değildir. Okulda hangi derslerin öğretilmesi gerektiği binaların vakfiyelerinde bulunmaktadır.

Ergin (1939: 69), II. Beyazıt camiinin kuzey tarafına yapılan okulun vakfiyesinde: "Ve muallimhaneyi dahi talim-i eytam ve evlâd-ı fukara için vakfetti ki anlara mektephanede muallim ve halife olanlar talim-i Kelâm-ı kadim ve Kur'an-ı azim edeler" kayıtlarının olduğunu ve devamında:

> "Ve bir salih hafız-ı kelâmullah ve namazın erkânın ve şeraitin bilir ve sübyan talimine münasip ve kadir kimse muallimhanede eytamdan ve sübyan-ı fukaradan otuz nefer oğlancıklara yevm-i cumadan gayri günlerde mushaf-ı kerime baka, Kuran'ı mecit okuda ve kemayenbegi öğrete ve bildire ve mazilerin ve geçmiş derslerin dinliye ve namaza müteallik nesneleri okuda ve bildire ve tedibe muhtaç olanları tedib-i şer'i eyliye ve hizmetinde daim cidd-ü sa'y eyliye, ve destur vericek [akşam evlerine gitmek üzere talebe salıverildiği zaman] vâkıfın ruhiçün ve kabul-i tilâveti eytam için dua ettire, ve bir salih hafız kimesne anda halife [kalfa] ola, sübyan okutmakta ve bildirmekte mazilerin dinlemekte ve tedipte muallime daim muavenet eyliye"

şeklindeki ifadelerle âdeta ders programının ortaya konulduğunu dile getirmektedir. Sıbyan mekteplerinde temel ders olarak, Kur'an'ın anlamının açıklanmadan yalnız okunuşunun öğretilmesi (Akyüz, 1999: 72) göze çarpar.

Daha sonra açılan sıbyan mekteplerinde de hemen hemen bu okutma tarzları kabul ve tatbik edilmiştir. Fakat daha sonraki vakfiyelerde yazı dersinin programa girdiği görülmektedir. I. Mahmut'un annesi tarafından Galata'da yaptırılmış olan mektep vakfiyesinde: "Fenni-i kitabette mahareti müsellem ve talim-i meşk-ı hatta â'lem bir kimesne hâce-i meşk olup" deniliyor. Yine I. Mahmut'un eşi Rami kadının Beşiktaş'ta yaptırmış olduğu mektebin vakfiyesinde de: "Fenn-i hatta mahir ve talim-i nikât-ı hatta kadir bir recül-i kâmil dahi mektepte haftada iki gün talim-i şive-i hat edüp" kayıtlarına rastlanmaktadır (Ergin, 1939: 70).

Ergin, I. Abdülhamit vakfiyesinde de hat muallîminden beklenen işlerin daha açık olarak ortaya konulduğunu belirttikten sonra kendi yorumunu şu şekilde ifade eder:

> "Sübyan mektepleri çocuklara Kur'an okutmak, namaz kılınması usullerini ve namazda okunacak âyetleri ve duaları öğretmek ve biraz da yazı yazdırmak gibi üç gaye ile kurulmuşlardır. Buradaki yazı, kaligrafi karşılığıdır. Yoksa yazı yazmağı yani bir şeyi kaleme almayı öğretmek demek değildir. Buna mukabil amelî hayatta onlara yarayacak hesap, dünyayı tanıtacak coğrafya, geçmiş zamanı bildirecek, geleceklerinden ibret aldıracak tarih gibi derslerin ve bilgilerin bu mekteplerin kapısından içeri sokulmadığı görülüyor. Türkçeye ise hiçbir yer verilmemiştir. Taaccübe mahal yok! O devirde bu dersler daha büyük ve daha esaslı birer ilim müessesesi olan medreselere ve mekteplere bile sokulmamıştı.

Ergin, yazı ve meşk öğretmenlerinin öğrenciye kendilerini ifade edebilecek yazıyı ve Türkçenin yazım özelliklerini öğretemeyeceğini belirtir. Bu öğretmenlerin öğrencilere, Arap yazıları ve Arapça metinler üzerinde nakkaşlık ve kopyacılık yaptırdığını, bu nedenle okuldan çıkanların iyi bir nakkaş, iyi bir kopyacı olduklarını, fakat dertlerini anlatacak iki satırlık bir mektubu yazamadıklarını ifade eder. Bunun yanı sıra, Ergin, o zaman için açık Türkçe yazı yazmanın ve konuşmanın kaba bir hareket sayıldığı, Osmanlıca denilen o zamanki Türkçeyi iyi yazabilmenin ise ancak Arapça ve Farsça öğrenmeyi gerekli kıldığını belirtir. Yazar, bu yüzden 1781'de I. Abdülhamit'in yaptırmış olduğu mektebin vakfiyesinde, öğrencilere Arapça ve Farsça yapıların öğretilmesi için tavsiyelerde bulunulmasını, büyük bir inkılâp olarak değerlendirir ve şunları ekler:

> "Bu mektep programına Arapça ve Farsçanın konulmuş olması o devirde hissedilen ihtiyacın bir ifadesi olmakla beraber Hamidiye Mektebi'nin o sırada devletin en büyük hükûmet dairesi olan Babıâli yakınında bulunmasından ve oraya memur olacakların bunlara muhtaç oluşundan ileri gelir" (Ergin, 1939: 71).

Sıbyan okullarında, okutulacak derslerin içeriğindeki değişim Tanzimat öncesinde kendini göstermeye başlar. Tanzimat'ın ilânından önce II. Mahmut

tarafından 1240/1824–25 tarihinde yayımlanan *talim-i sıbyan hakkındaki fermanda*, İstanbul ve çevresinde henüz gençlik çağına varmamış olan çocukların sıbyan okullarına devamını mecbur kılan hükümler bulunmaktadır. Bu fermanda, "güzelce okutmak ve tecvid ve ilm-i hâl misillû risaleler okutmak" tabirlerinden, bu okullarda İslâm'ın şartlarını ve dinî kuralları öğretmekten başka Türkçe okuma öğretilmek istenildiği çıkarımı yapılsa bile -fermanda da açıklandığı üzere- bu durum ancak haysiyet ve istidadı elverişli olan bir kısım çocuklar için düşünülmektedir. Bu fermandan çıkarılacak bir başka sonuç da sıbyan mekteplerinde yazı öğretimine yer verilmemiş olmasıdır (Berker, 1945: 3).

Genel olarak eğitim ve ilköğretim alanında olumlu ilk teşebbüsü, Tanzimat-ı Hayriyenin yayımı ve ilânından bir yıl önce H. 1254/M. 1838 yılında Meclis-i Umûr-i Nafıa ile Dâr-ı Şurâ-yi Bab-i Ali ve Meclis-i Vâlâ-yi Ahkâm-ı Adliye arasında yazışmaları gerektiren Meclis-i Umûr-i Nafıanın hazırladığı ıslâhat projesinde görmekteyiz. Bu projede, Türkçe eğitimi, dolaylı olarak da ilkokuma ve yazma öğretimi üzerine alınan kararlar burada değerlendirilecektir.

Bu projenin tam metni ve metin üzerine karşılıklı yazışmalar Mahmud Cevad'ın eserinde bulunmakla birlikte, bu projeye bağlı Türkçe eğitimi, okuma öğretimi ve diğer dersler; aynı zamanda proje sahiplerinin karşılaştığı güçlükler üzerine değerlendirmeyi Berker, şu şekilde dile getirmektedir:

> "Öğretimde ana diline önem vererek Arapçaya zamanına göre bir miktar yer vermeyi ve İrancayı hiç dikkate almamağı... Düşünmekle ve bunların tatbikini teklif etmekle zamanına ve hatta daha sonraki devirlere göre dikkate değer ileri bir zihniyet göstermiş ise de bu teklifler, Dâr–ı Şûrâ-yı Bâb-ı Âlide ve Meclis-i Ahkâm-ı Adliyede bir ileriliği makul görmekle beraber zamanın geri tesirlerinden kendilerini kurtaramayanların ve belki de bazı azalardan ileriliğe taraftar olmayanların elinde tereddiye uğramış, neticede sıbyan-mahalle okullarının, eskisinden hiç farklı olmayan şartlar içinde hayat ve hakikatten uzak mevcudiyetleri idame olunmuştur. Meclis-i Umur-ı Nafıaca hesap, tarih ve coğrafya gibi dersler okutulması da dikkate alınmış olmakla beraber zamanına göre müşterek bir ilk ve orta öğrenim müessesesi hâline getirilmesi düşünülmüş olan sınıf-ı sâni—rüşdiye okulları öteki iki meclis tarafından yarı

> medrese durumuna sokulmak istenmiş ve Meclis-*i* Umûr-i Nafıa, karşılaştığı aykırı kararlar ve güçlükler dolayısıyla daha ileri gidemeyerek projesindeki tekliflerini, kendisine kabul ettirilmek istenilen şekle göre tadil ve tevil zorunda kalmıştır" (Berker, 1945: 11).

Tanzimat döneminin değerlendirilmesinde ayrıca bu konu üzerinde durulacaktır.

Abdülaziz Bey (1995), "Mahalle Mektebi Âdetleri"ni anlatırken sıbyan mekteplerinde okutulan dersler, derslerin işlenme tarzı ve içeriği hakkında bilgi verir:

> "Bu mektepte çocuklar önce elifba cüzü okurlar, sonra sırasıyla Kur'an'ı Amme suresinden başlayarak yavaş yavaş her gün Kur'an dersi alırlar. Aldığı ders anlaşılsın diye yeri hocası tarafından balmumu yapıştırılarak işaretlenir. Kur'an-ı Kerim'de Ferğab [İnşirah] suresine gelindiği gün, çocuk "Ferğab" dediği anda mektebin ilâhicibaşısı olan çocuk Hoca efendi tarafından verilen izin ve işaret üzerine çocuğun başına giydiği şeyi kapar, cüz kesesini başına geçirir. Çocuk da o hâlde evine gitmek için dışarıya çıktığı zaman ilâhicibaşı arkasından yetişir, çocuğa takkesini geri verir ve çocuk evde "Ferğab'a çıktığını" ve takkesinin kapıldığını peder ve validesine haber verir. Aynı şey halk çocuklarına yapılırsa da ekseriye kibarzade ve hâli vakti yerinde olanların çocuklarına tatbik edilir. Ertesi gün çocuğun pederi Hoca efendi ile halife efendiye ve mektebin bevvab'ına atiyyeler gönderir, çocuklara da mevsim meyveleriyle, çörek yollayıp dağıttırır. Hoca efendi çocuğun akıl ve feyzinin artmasına, valide ve pederinin uzun ömürlü, sağlıklı olmasına, bütün talebelerinin başarılarına, zamanın padişahının sağlık ve zaferlerine dua eder. Çocuklar da hep bir ağızdan "Âmin!" derler ve bu çok eski âdet de yerine getirilmiş olur. Çocuk da Hoca ve halife efendinin elini öper ve eve döner.
> Çocuğa Kur'an-ı Kerim'i usul ve kaidesine göre okuma Karabaş Tecvidi adlı risale ile öğretilir. Kelime bellemek ve anlamlarını öğrenmek için Subha-ı Sıbyan ve daha sonra Tuhfe-i Vehbi adlı manzum kitaplar, din bilgisine başlangıç olarak da İlm-i hâl, Mızraklı ilm-i hâl ve sonra da Dürr-i Yekta adlı kitaplar okutulur. Bunların çoğu da ezberletilerek öğretilir" (Abdülaziz Bey, 1995 aktaran Kara ve Birinci, 2005: 426).

Nafi Atuf, sıbyan mekteplerinde okutulan dersler için "Arapça bir elifba ile Kur'an ve çocukların anlamaktan âciz kaldıkları sözde Türkçe bir ilmihâlden

ibaretti" (1930: 28) ifadesini kullanır. Daha sonra dipnotta Ali Haydar'ın elifba kitapları üzerine yazdığı makaleye bağlı olarak elifba cüzü hakkında bilgi verir.

Çalışmamızın içeriği doğrultusunda, sıbyan mekteplerinde okutulan dersler içinde yer alan elifba dersi üzerinde yoğunlaşacağız. Elifba dersinde okutulan Elifba Cüzü üzerine Ali Haydar şunları söylemektedir:

> "Elifba kitaplarımızın en kadimi 'Elifba Cüzü' namıyla maruf olan kitaptır ki, bunun ne kadar kadim olduğunu ve Garp Türklerine nereden ve nasıl geçtiğini öğrenemedim. Bazıları, bunun tertip ve telifini Hazreti Ali'ye ithaf ederler. Bu hususta malumatı olan zevatın bizi tenvir etmelerini temenni ederiz. Bundan takriben yetmiş sene evveline gelinceye kadar, bu (Elifba Cüzü) Garp Türklerinin yegane elifbası olarak asırlara hakim olmuştur. Hâlde pek münteşirdir. Bu asırlar zarfında kim bilir, kaç yüz bin mukaddem, Rum ili ve Anadolu bu elifba cüzünden her sene yüz binlerce nüsha çekiyordu. Bu kitabın yuvası Beyazıt'ta sahaflar içinde idi. Her sene en basitinden en mükellefine kadar birçok tab'ları intişar ederdi. En son mükellef şekil 1328 senesinde yaldızlı ve ziynetli olarak Lofçalı Raşit Efendi tarafından Mahmut Bey matbaasında tab' ettirilmiştir" (Ali Haydar, 1924: 351)

Daha sonraki yıllarda, farklı yöntemlerle geliştirilen *Elifba Cüzü*, elifba kitapları olarak ilkokuma ve yazma öğretimine başlayacak çocukların tek ders kitabı olacaktır. Elifba cüzlerinin oluşturulmasında izlenen yolu, genel olarak ifade edecek olursak; birinci sayfasında "Besmele" ve "Rabbiyessir" den sonra Arap alfabesine ait 29 harf sırasıyla verilmektedir. İkinci sayfada, tek tek harflerin üstünlü, esreli, ötreli, şekilleri yazılmıştır. Üçüncü sayfada aynı harfler; bu sefer iki üstün, iki esre ve iki ötre denilen ve her harfe en, in, ün seslerini kazandıran işaretlerle birlikte sıralanır. Bundan sonra gelen sayfalarda eliften başlayarak harflerin ikişer ikişer ilk üç hareke yardımıyla birbirlerine nasıl çatılacakları gösterilmiştir.

Bu sıralama dualar bölümüne kadar devam ederken eserin altında ve üstünde her harfin mahreci hakkında bilgi verilmiştir. *"**Be**'nin mahreci iki dudak birbirine kuvvetlice kapanıp açılmakladır. Be'nin hakkı daima ince ve sesli ve kuvvetlice okunmaktır. **Peltek se**'nin mahreci dil ucu ön dişlerinin arasından bir miktar açmaktır. Se'nin hakkı daima ince ve nefeslice okumaktır."*

Her sayfada ortalama 30 hece mevcuttur. Bütün harflerin mahreci ve nasıl telâffuz edileceğine dair bilgi verildikten sonra dualar verilmiştir (*Elifba Cüzü*: 1897). *Elifba Cüzü*'nün Türkçe öğretimi açısından önemli bir yanı da harflerin mahreçleri hakkında bilgi vermesidir. Konuşma eğitiminde bu özelliklerin bilinmesi ve uygulanması günümüz için de geçerlidir. Elifba cüzlerinin öğretim yöntem ve teknikleriyle desteklenerek, Türkçenin fonetik yapısına uygun basımları ilkokuma ve yazma öğretiminde 1930'lara kadar tek kaynak olacak elifba kitaplarını meydana getirmiştir.

Çocukların okula başlama merasimleri, ailelerin gelir ve sosyal statü düzeylerine göre farklılık gösterirken okuma araçları aynıdır. Her çocuk okumaya Elifba cüzüyle başlar. Elifba cüzlerinin nasıl bir yöntemle öğretildiğine ilişkin örnekler Kara ve Birinci (2005)'nin *Mahalle/Sıbyan Mektepleri* adlı eserinde mevcuttur.

Elifba cüzlerinin nasıl bir ortamda okutulduğunu, daha doğrusu ezberletildiğini, sıbyan mekteplerindeki ilk dersi anlatan Ergin (1939: 81), şu şekilde dile getirmektedir:

> "Çocuk boynundaki cüz kesesinden elifbasını çıkarıp hoca ile kendi arasındaki rahlenin üstüne kor, ilk sayfasını açar, hilâlini eline alıp hocanın vereceği işarete, söyleyeceği söze dikkat ederdi. Çocukların okuyup yazma hevesini arttırmak için o vakitki elifbalar şimdikilerden daha süslü basılır, baş tarafı boyalı ve yaldızlı olurdu; bazı zengin ve eski aileler ise yazma ve tezhibli hattâ ailenin eskilerinden kalma elifbalardan teberrüken ders okuturlardı. Hilâller pirinç, vakfon, gümüş hattâ altından yapılarak herkes hâline göre bir türlüsünü alır ve harfleri işaret etmek üzere çocuklar tarafından kullanılırdı.
> Hoca Efendi eûzü besmele çeker ve "Yâ Râbbi kolaylaştır, güçleştirme, Yâ Râbbi okumamı hayır ile bitir" demek olan dua ile okutmağa başlar. Ve çok kerre yalnız ilk harf olan "elif"i öğrettikten ve tekrarlattıktan sonra ilk ders bitmiş olurdu. Dersin sonunda da: "Yâ Râbbi ilmimi, aklımı ve anlayışımı arttır" demek olan cümleyi okur ve bu cümle çocuğa tekrar ettirilirdi.
> Bundan sonra çocuk hocasının ve odada bulunan babası ve akrabasıyla davetlilerin ellerini öper ve bu sırada talebe

> arasındaki hafızlar tarafından birer parça Kur'an okunur, sonunda Hoca Efendi yahut başka birisi tarafından dua edilerek tören sona erdirilirdi"

Yukarıda anlatılan sıbyan mekteplerindeki ilk derste, çok önemli bir eğitim ilkesi dikkate alınmıştır. Çocuğa, okul dolaylı yoldan sevdirilmektedir. Oyun çağındaki çocuk için ilk dersin bu denli basit olması çocuğun okulu sevmesine yarayacaktır. İlk derslerin genellikle bu tarzda işlendiği, o dönemde eğitim görmüş hemen her insanın ortak ifadesidir. Ahmet Rasim (1864 – 1932), okula başladığı ilk günü çok güzel bir dille anlatır, hocanın verdiği ilk ders Rasim'in belleğinde hâlâ canlılığını korur:

> "...Bu yürüyüş bizi okulun kapısına kadar götürdü. Sonra Başağa, beni indirdi. Bir elimden kendisi, bir elimden de okul kalfası tutarak yukarıya çıkardılar. Doğruca, hocanın makamına götürdüler.
> Minderim konmuştu. Hoca, resmî bir kıyafetteydi. Elini öptüm, karşısında diz çöküp oturdum. Başağa, elifba cüzümü açtı. Hoca, bir Besmele-i Şerif çektikten sonra ilk dersimi verdi:
> — Elif.
> Sonra tekrar etmemi söyledi. Ben de:
> — Elif, dedim.
> — Bugünlük ders bu kadar... demekle beraber gene o gülümseme dolu gözleriyle bana bakarak elini kulağımı çeker gibi dokundurdu.
> — Sakın unutma ha! Söyle bakayım, dersin ne?
> — Elif.
> — Aferin!" (Yardım, 1998: 54, 55).

İlk dersten sonra çocuklar diğer harfleri, "hece" olarak ezberlerdi. Bu heceler, çağrışımın kullanıldığı tekerlemeler aracılığıyla daha kolay bir hâle getirilirdi. Bu sayede harflerin, çocuğun zihninde daha kalıcı olması sağlanırdı. Bu tarzın günümüz eğitim anlayışında genel kabul gördüğünü söylemek mümkün değildir:

> "Elif" oklava gibi, "Be" çanak gibi, "Te" ona benzer, "Se" ona benzer, "Cim" karnı yarık, "Çim" ona benzer, "Dal "ın beli büklüm, "Zel" ona benzer, "Rı" çevgenli, "Ze" ona benzer, "Sin" üçlü dişli, *"Şın"* ona benzer "Sat" tava dudaklı, "Dat" ona benzer "Tı" bacaklı, "Zı" ona benzer, "Ayn" ağzı açık, "Gayın" ona benzer.

> Çocuklara noktalı noktasız harfler de şöylece ezberletilirdi: "Elif'te yok, "Be" altında bir nokta, "Te" üstünde iki nokta, "Se" üstünde üç nokta, "Cim" karnında bir nokta, "Pe" altında üç nokta, "Çim" karnında üç nokta, "Ha"da yok, "Hı" üstünde bir nokta... (Koçu, 1996: 25-26).

Bu şekilde bir öğretim yöntemi, ileriki yıllarda yayımlanan kimi elifba kitaplarında da görülür. Tanzimat öncesinin ilköğretim kurumu olan sıbyan mekteplerinde ilkokuma materyali olarak kullanılan elifba cüzünün, Tanzimat sonrası da geliştirilerek varlığını sürdürdüğü tespit edilmiştir.

3.2. İlköğretimin Temel Özellikleri ve Müfredat Programlarında İlkokuma ve Yazma Öğretimi

1839 yılında yayımlanan Tanzimat Fermanı, Batı medeniyetine uyma, yeniliğin ve ileriliğin başlangıcı olarak kabul edilir (Berker, 1945: 11). Bu fermanla siyasal ve sosyal bazı düzenlemeler yapılacağı duyurulur. Fermanda, eğitimde düzenleme yapılacağına dair bir ifade yer almasa da; Tanzimat dönemi olarak adlandırılan ve 1876 yılına kadar olan süreçte eğitim alanında birçok düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan yeniliklerin gerekçesini Akyüz (1999) üç maddede özetler:

> "a) Tarihî gelişim süreci içinde, ülkede yenilikler gerekli bir ihtiyaç olduğu ve halkın eğitilmesi 'Devlet ve hükûmetin önemli bir görevi olarak görüldüğü için (1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi).
> b) Osmanlı yönetimine ve Türklere karşı düşmanca davranan Avrupa kamuoyunu kazanmak umuduyla.
> c) Avrupa devletlerinin baskıları nedeniyle" (Akyüz, 1999:137).

Bu gerekçelerle başlatılan yenilikler, uzun zaman dilimlerini kapsayan bir süreçte toplum hayatına yansımaktadır. Tanzimat fermanında eğitim konusuna değinilmemesi altı yıl sonra fark edilecek, bunu 1261/1845'te padişah Abdülmecid, kaleme aldığı Hatt-ı Hümayun'da devletin ileri gelenlerine duyuracaktır. Bu Hatt-ı Hümayun'da özellikle halkın eğitilmesi gerektiği konusunda yapılan tespitler önemlidir.

Abdülmecid'in Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyeye gelerek okuttuğu hümayunun ortaya koyduğu eğitim plânından çıkan sonuçları Berker, şu şekilde ifade etmektedir:

> 1) *İzale-i cehl-i tebea ve terbiyet-i âmme* tabirlerine göre umumî ve mecburî bir öğrenim,
> 2) Orta, yüksek ve meslekî öğrenim,
> 3) *Dinen* kelimesinin yanında *dünyeviyen* kelimesi kullanıldığına göre bir dereceye kadar hayat ve realiteye uygun öğretim,
> 4) *Memâlikin münasib olan mahallerine iktiza iden mekteblerin tanzimi* ibaresine göre de bir dereceye kadar memlekete şamil bir maarif" (1945: 14).

Hatt-ı Hümayundan sonra Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyece ilk iş olarak ilköğretim sorununu ele alıp değerlendirecek bir Meclis-i Muvakkat kurulur. Bu meclisin bir yıl sonra hazırladığı rapor, bugünkü eğitim sisteminin temel özelliklerini ortaya koyar niteliktedir: Sürekli görev yapacak bir Meclis-i Maarif, 1) İlköğretimi oluşturan sıbyan okullarının ıslahı, 2) Ortaöğretim için düşünülen rüşdiyelerin çoğaltılıp geliştirilmesi, 3) Yükseköğrenim için bir dârülfünunun açılması çalışmalarını yürütecektir (Mahmud Cevad, 2002: 21; Kansu, 1930: 89; Berker, 1945: 28).

Geçici bir meclisin aldığı kararların zaman yitirilmeden yürürlüğe konması dikkat çekicidir. Sıbyan okullarının ıslahı kapsamında, Tanzimat'ın ilanından sekiz yıl sonra (1263/1847–48) yayımlanan *Etfalin Talim ve Tedris ve Terbiyelerini Ne Veçhile Eylemeleri Lâzım Geleceğine Dair Sıbyan Mekâtibi Hâceleri Efendilere İta Olunacak Talimat* çalışmamızın sınırları içinde geniş bir şekilde ele alınacaktır. Bu talimat, o döneme kadar ilk kez yayımlanan bir tür müfredat programıdır. Talimata, Türkçe ilkokuma ve yazma eğitimine kattığı değer açısından bakılacaktır.

Sıbyan okullarında görev yapan öğretmenler için yayımlanan talimatta, öğretim programları, ders araç ve gereçleri, öğretim yöntemi, öğrenim süresi ve sınavlar, disiplin hakkında da bilgiler vardır (Berker, 1945: 28-35; Akyüz, 1999: 140-143; 1994: 1-47).

Bu talimatta, resmî olarak ilk kez, ilkokuma ve yazma öğretiminin nasıl yapılacağına ilişkin bilgiler yer alır. Öğretmenlerin, *çocukları mine'l-kadim olageldiği veçhile Elifba cüzünden* okumaya başlatmaları; elifba cüzünden sonra, amme cüzü ve diğer cüzler, daha sonra da Türkçe lügat öğretilmesi gerektiği vurgulanır. Talimatta elifba cüzünün nasıl öğretileceği şu şekilde ifade edilir:

> "Hâce efendiler sâlifü'z-zikr elifbaya başlayan sabiye hem hurufatı okutmak ve hem de bunların yavaş yavaş yazıyı dahi öğrenmeleri için öteden beri Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere ve sâir havali-i Arabistan'da olageldiği misillü üzerine yazı yazılır silinir surette taraf-ı eşref-i saltanat-ı seniyyeden her bir mektebe lüzumu miktar i'ta buyurulacak levhalara eşkâl-i hurûfu yazdırmak münasip olacağından iş bu; levhalardan mektebe başlayan sabilere birer tane verilip meselâ ta'allüm eyledikleri elif be te se cim satırını kabil olduğu derece ol levhaya yazdırıp harflere fethile hareke vererek cime kadar okunduktan sonra şekl-i elif böyledir ve bu harfe elif derler diye çocuğun mümkün mertebe zihni aldığı tabir ile ifade ve bu siyak üzre birkaç kere tekrar ve iade edeler. Çünki bi-inayetillâh-i teâlâ kabiliyet-i sanat-ı kitabet tabiat-ı insaniyede merkûz olmağla çocuklar kendi kendiyle kalsa bile la'b suretiyle beherhal kalemi veyahut bir çöpü eline aldıkta ve mürekkep buldukta kâğıt ve duvar ve tahta üzerine çizik gibi indî şeyler karalaması ve kalemi kullanması berveçh-i muharrer umûr-ı tabiiyeden bulunmak ve elbette merkûz-ı tabiat-ı beşeriye olan bir şeyin edna mümarese ve tekrar ile fiile çıkacağında şüphe olmamak mülâbesesiyle hâce efendiler bu usûle dikkat ve maharet ederek yani sıbyana bir taraftan elifba cüzünden okutarak ve bir tarafdan dahi berveçh-i muharrer her dersini levhaya yazdırarak Hak teâlâ ve tekaddes hazretlerinin feyiz ve ihsanı ile elifba cüzü hitamına kadar etfâli filcümle yazı yazmaya alıştıralar" (Kara ve Birinci, 2005: 451,452).

Yukarıdaki ifadeden sadece elifba dersi için şu sonuçlar çıkarılabilir: 1) Okuma eğitiminin yanında yazı eğitimine de yer verilir. 2) Alfabe öğretiminde levhalar (yazılıp silinebilir siyah taş tahta) kullanılır. 3) Yazı yazma isteği ve kabiliyeti her çocuğun doğasında bulunur. Bunun geliştirilmesi gerekir. 4) Çocukların okuduklarını yazmaları, öğrenmelerini kolaylaştırır. 5) Harf öğretiminde basitten zora bir yol izlenmelidir, tekrar önemli bir öğretim ilkesidir.

Alfabe öğretiminin nasıl yapılacağına ilişkin bilgiler talimatta verilmeye devam edilir. Harflerin birleşme şekillerinin de yine levhalar aracılığıyla öğretilmesi gerektiği vurgulanır. Alfabedeki harfler gruplara ayrılır, her gruptaki harfler sırasıyla yazdırılarak öğretilir ve bir gruptaki harfler bitirilmedikçe daha sonraki gruplara geçilmez. Harflere *fethile* hareke verilerek *be, te, se, ce* diye okutulur. Seslilerin sessizlerle birleşmesi ve bu yeni yapıların hece olarak okutulması, sessizlerin birleşme, okuma ve yazma şekilleri öğretilir.

Harflerin öğretiminin ardından sözcük öğretiminin de ne tarzda gerçekleştirileceği talimatta yazılıdır. Öğretilecek sözcüklerin bir listesinin ileriki zamanlarda okullara gönderileceği bilgisi de vardır:

> "...Ve sıbyan berveçh-i muharrer okutulup yazdırıldığı vakitte Cenabı Hakk'ın avn u inayeti ve kendilerinin istidad-ı hılkîleri ile az müddette kuvve-i tahsiliyeleri tezayüd edip eşkâl-i hurufatı layıkıyla öğrenmiş olduklarından fazla hurufatın birbirine meselâ elif sâir harflere bitiştiği vakitte ne şekil bitişir onun be te se ce diye ye'ye kadar olan ittisali keyfiyetini ve kezalik be ve te ve se ve cim harflerinin âhir hurûfa bitiştiği suretlerini hâce efendilerin hîn-i tâlimde beb bet bec diye irae ve ifadesiyle ne resimde olduğunu öğrenecekleri derkâr olup fakat üç dört beş altı harfli olan lafızların harfleri birbirine bitiştiği vakitte ne suretle yazılır etfâl onu elifba cüzünde iken hasbe't-tufûliye idrâk edemeyeceklerinden ve şu kadar ki bunlara elifba cüzünde olan eşkâl-i hurûf zikrolunan levhalara yazdırılarak tâlim olunup da ba'dehu Amme cüz-i şerifine çıktıklarında hatim edinceye kadar bir şey yazdırılmamak dahi münasip olmayacağından ve her ne kadar kendilerinin dersleri ileri gelip sarf okuyacakları vakitte yazıya başlayıp mürekkebâta çıktıklarında bi-lutfillâh-i teâlâ öğrenirler ise de küçüklük vaktinde filcümle görmeleri ileride zahmet çekip vakt-i tahsili zayi etmemelerini müstelzim olacağından meselâ elifba cüzü gibi Türkî dilinden sülâsî ve rubaî ve humasî ve südasî isimler ve kelimeler ile bir lugât tertip olunacak ve her mektebe verilecek olmasıyla lugât-ı mezkûrun sahife sahife evvelki hatm-i şerif aralığında mezkûr levhalar üzerine yazdırmağa ve bu vesile ile zikrolunan üç veya dört veyahut beş ve altı harfli kelimelerin ne şekil yazılacağını yavaş yavaş öğretmeye ve işbu eşkâl-i hurûf tâliminden dolayı Kur'an'dan olan ta'allümlerine halel ve tatil gelmemeğe hâce efendiler sa'y u ihtimam eyliyeler" (Kara ve Birinci, 2005: 453).

Tanzimat döneminde, resmî bir kurum tarafından Türkçe ilkokuma ve yazma öğretiminin yöntemleri üzerine bilgiler ilk kez dile getirilirken, güzel yazı dersi de ihmal edilmemiştir. Yazı eğitiminin kimler tarafından yapılacağı ve ne zaman yazı eğitimine başlanacağı, talimatta şu şekilde yer alır:

> "Sıbyanı evvelki hatm-i şerifi tekmil ve ikinci hatm-ı şerife başladıkları esnada dahi mekteplere tayin olunacak meşk hocaları efendilerden cümle yazıların anası olan sülüs ve nesih yazılarını ta'allüme başlatalar" (Kara ve Birinci, 2005: 454).

Yukarıda ayrıntılı olarak değinilen 1847 tarihli talimat, sıbyan okullarında tam olarak uygulanmamıştır. Sıbyan okullarının yönetimi ve ders programı ancak Maarif Nezareti kurulduktan sonra (1857) düzenlenecek, devlet tarafından denetlenecektir.

1847–1869 yılları arasında ilköğretim alanında görülen hareket ve faaliyetlerin özeti, sıbyan-mahalle okullarının düzene konulması sorunudur. Bu sorunun çözümü için yapılan önemli işlerin bazıları şunlardır: 1862–1867 yılları arasında İstanbul'da 36 okul, örnek okul hâline getirilerek bu okulların öğretmenlerine devletçe yüzer kuruş aylık bağlanmasına çalışılmış ve düzene konulması için bir nizamname de hazırlanmıştır. İstanbul'da bir ilk öğretmen okulunun (Darülmuallimin-i Sıbyan) açılmasına karar verilmiştir. Maarif Nezareti kurulmuştur. Nafıa Nezaretine bağlı bir kurul hâlinde bulunan Maarif Meclisinin kaldırılarak, bunun yerine Maarif Nazırlığına bağlı ve maarif nazırının başkanlığı altında yeniden bir Maarif Meclisi kurulmuştur. Maarif Meclisinde ilköğretim işlerine bakmak üzere Daire-i Mekâtib i Mahsûsa adıyla bir birim oluşturulmuştur. (Berker, 1945: 65).

İlköğretimde bu yapılanmalar olurken, 30 Mart 1865 tarihinde, halka okuyup yazmayı, temel bilgileri öğretmek üzere ücretsiz dersler veren ve sonra adı Darüşşafaka olarak değiştirilen *Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye* adlı bir dernek kurulur. Cemiyet, Beyazıt'ta Simkeşhane dâhilindeki Valide Ümmetullah Kadın yanındaki eski valide okulu binasında açılır. Bu cemiyetin kurucuları sonradan maliye nazırı olan Yusuf Ziya Bey, Ahmet Muhtar Paşa ve Vidinli Tevfik Paşa'dır.

Cemiyetin açtığı okul, 1873 yılına kadar öğretime devam ederek yılda ortalama olarak 350 talebeye okuma-yazma öğretir. Üç sınıflı bir öğretim sergileyen okulda, ilk sınıfta, "elifba, hat talimi, ilmihâl, Kur'an, malûmat-ı nafıa", ikinci sınıfta, "imlâ, hat talimi, kavaid-i Osmaniye", üçüncü sınıfta, "hesap, kitabet, hendese, coğrafya" dersleri okutulmaktadır (Kansu, 1930: 128; Darüşşafakalılar Cemiyeti, 1948: 20).

Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye, ilkokuma ve yazma öğretimi tarihi açısından önemli bir cemiyettir. Gerek cemiyetin, gerekse daha sonraları cemiyet üyesi kişilerin yayımladığı elifba kitapları, ilkokuma ve yazma öğretim yöntemleri açısından yenilik sunmuştur. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde cemiyetin yayımladığı elifba kitapları hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nden bir yıl önce, 23 Mayıs 1868'de (Unat, 1964: 140) ilköğretimin mecburî olduğunu ve herkesin altı yaşına basan çocuğunu okullara yazdırması gerektiğini, bu durumun hükûmetçe takip ve kontrol edileceğini bildiren resmî bir beyanname yayımlanır. Bu beyannameyle bed'-i besmele töreninin yapılmasının da zorunlu olmadığı belirtilir:

> "Maarif Nezaretince mahallelerde yayılan bir tebliğde; tahsilin fayda ve nimetlerinden bahsile her yerde rüşdiyeler ve sıbyan okulları açılarak çocukların okumalarına imkân verildiği hâlde 'herkesin çocuklarını şurada burada ve mahallât aralarında beyhude serseri büyütmeyüp vaktiyle mekteplere başlatmaları ferâiz-i hâliyeden bulunduğuna binâen ol babda bâ irade-i seniyye ittihaz olunan tedâbir iktizasınca bundan böyle her kim olursa olsun ve kangı mahallerde bulunursa bulunsun' herkesin çocuklarını altı yaşlarına gelince mutlaka okula başlatmağa mecbur olacakları, bunlar için Maarif Meclisince tâyin olunan memurlar tarafından araştırmalar yapılacağı, çocuklarını okula göndermeyenlere yapılacak ihtarlar tesir etmediği takdirde ta'zir olunacağı ve okullara çocuk başlatmak için âdet hükmüne girmiş olan tekellüfât-i zâidenin yapılmasına mecburiyet bulunmadığı ilân olunmuştur" (Berker, 1945: 65).

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayımlanana kadar ilköğretim ile ilgili kararlar, İstanbul ve çevresinde bulunan okullarda tatbik edilirken söz konusu nizamname ile bütün devlet okullarını ilgilendiren kararlar alınmıştır.

Nizamnamede, genel öğretimin ilk basamağı olan sıbyan okullarının her mahalle ve köyde en az bir tane olmak üzere açılması gerektiği vurgulanmakta ve bunlar kız, erkek, Müslim ve gayrimüslim ayrı ayrı olmak üzere dört yıllık okullar hâline getirilmektedir. Okutulacak dersler, "*Elifba, Kur'anıkerim, tecvid, ahlâka müteallik risaleler, ilm-i hâl, yarı muhtasar fenn-i hesab, muhtasar tarih-i Osmanî, muhtasar coğrafya ve malûmat-ı nafia*" olarak belirlenir. Aynı zamanda kızlar için 6–10, erkekler için 7–11 yaşları arasında okula devam mecburiyeti getirilir. Çocuklarını yapılan uyarılara karşın okula göndermeyen velilerden beş kuruştan yüz kuruşa kadar ceza alınarak Maarif İdaresi Sandığına yatırılacağı bildirilir. Sıbyan okullarına, darülmuallimin-i sıbyan diploması olanların tayin olunacağı hükümleri nizamnamede yer almaktadır (Berker, 1945: 70; Unat, 1964: 39).

1847 talimatında olduğu gibi 1869'daki düzenlemenin de tam olarak uygulandığını söylemek mümkün değildir. Kansu (1930: 137), söz konusu düzenlemenin özellikle mecburî öğretimin ve her ilde sultanî mekteplerinin açılması konusundaki hükümlerin yerine getirilemediğini söyler.

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin yayımından sonra Mayıs 1870 tarihinde ilköğretim kurumu için iki önemli gelişme daha göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki, okullar için gerekli ders kitaplarının ilkokullardan başlamak üzere şartnameleri ile yarışmaya konulması ve bu işleri düzenlemek üzere hazırlanan "Telif ve Tercüme Nizamnamesi"nin yayımlanması. Bu nizamnameye bağlı olarak "Sıbyan Okulları Kitapları" için açılan yarışmada, bu ders kitaplarının nasıl bir içerik ve biçimle yayımlanacağı duyurulmuştur. Bu duyuruda, elifba kitaplarının özellikleri şu şekilde belirlenmiştir:

> "1) *Vav, ye, elif* harfleri hareke olarak kullanıldığı takdirde bunlara özel işaretler konulması,
> 2) Hecelemek için kolay bir usul tutulması,
> 3) Uygun resimler katılması,
> 4) Nihayet altı ayda okumayı söktürebilecek kolaylığı haiz olması" (Berker, 1945: 82, 83).

Adı geçen nizamnamede, diğer ders kitaplarının da özellikleri belirtilmektedir. Berker'e göre bu kitaplar o devirdeki bütün sıbyan okulları için

değil, usul-i cedide okullarına özgüdür. Usul-i atika okullarında ise eskiden olduğu gibi sadece "elifba, amme, tebareke gibi cüzler, ilm-i hâl, tecvid ve risale-i ahlâk" okutulmasına devam edilmektedir.

İkinci olarak, Meclis-i Kebir-i Maariften sıbyan okullarının ıslahı konularını incelemek üzere görevlendirilen dört kişilik bir komisyon eliyle *Rehnüma-yı Muallimin-i Sıbyan* adı altında bir eserin yazılması. Her ne kadar bir komisyon tarafından yazılacağı söylense de, söz konusu eser, Selim Sabit Efendi'ye aittir. Eserin ilkokuma ve yazma öğretimi açısından önemi üzerine ilerleyen bölümlerde değinilecektir. Şimdilik, eserin içeriğini genel hatlarıyla özetlemekle yetinilecektir. Eserde şu özellikler mevcuttur: 1) Genel ve özel öğretim yöntemleri hakkında bilgi ve çeşitli derslerin öğretim yöntemlerine ait birtakım alıştırmalar, 2) Sıbyan okulu öğretmenliğinin vasıfları, 3) Sıbyan okulları kayıt ve kabul şartları, 4) Bir ilkokul için gerekli idarî bütün hükümler, 5) Eğitim ve öğretime ait hükümler (Berker: 1945:87).

İlköğretimin yapılandırılmasına resmî kanallarla yollanan tamimlerle devam edilir. 13 Ağustos 1872 tarihinde (Unat, 1964: 142), sıbyan okullarının ıslahı ve iptidaî okullarının her yerde çoğaltılması hakkında vilâyetlere tamim gönderilmiştir.

Sıbyan okullarındaki gelişmeler, usul-i cedit üzere yayımlanan eserlerin uygulanmasıyla daha da hız kazanmıştır. 1876 tarihinden önce, Ceditçilik hareketinin tatbik edildiği örnek okulların ilki Nuruosmaniye Camisi içinde açılır. İstanbul'da benzer okulların arttığı ve bu okullarda öğretimin nasıl gerçekleştiği Berker tarafından şu şekilde dile getirilir:

> "İstanbul'da Simkeşhâne, Bayazıt ve Saraçhane'de de bu tipten birer okulun daha açıldığı, diğer sıbyan okullarından biri birine yakın ve öğrencisi çok olanlar bir daire ittihaz edilerek bu okullardaki öğrencilerin de *Rehnüma-yı Muallimin-i Sıbyan*'dan mümkün olduğu kadar istifadelerini sağlamak üzere kendilerine *Muhtasar Hesab* ve *Coğrafya* ve *Hatt-i Rık'a* ve *İmlâ* talim edilmek üzere gezici öğretmenler tâyin edildiği ve rüşdiyelerle numune ve sıbyan okullarının teftiş ve murakabesine Maarif Meclisi azalarının memur

> edilerek bu hususta bir de teftiş talimatı hazırlandığı görülmüştür" (1945: 103).

Tanzimat öncesinde olduğu gibi Tanzimat döneminde de genel olarak ilkokuma ve yazma öğretiminin yapıldığı ilköğretim kurumu sıbyan mektepleridir. Bu okulların, bu dönem içinde yurt geneline yayılması için büyük bir çaba sarf edildiği görülür. Okullarda uygulanacak öğretim yöntem ve tekniklerinin de Ceditçilik hareketine bağlı olarak değiştiği ve bu tarzda ders kitapları kaleme alındığı tespit edilmiştir. Tanzimat döneminde yayımlanan ve okullarda okutulan elifba kitaplarının ayrıntılı bir tahlili bundan sonraki bölümde yer almaktadır.

3.3. Elifba Kitaplarında İlkokuma ve Yazma Öğretimi

Tanzimat döneminde ilkokuma yazma öğretiminin özelliklerini ve gelişim seyrini müfredat programlarından ya da kuramsal eserlerden çok, o dönemde kaleme alınan okuma yazma kitaplarında bulmak mümkündür.

Derslerin nasıl işlenmesi gerektiğine dair bir müfredat programının olmaması sebebiyle Türkçe ilkokuma yazma öğretiminin gelişim sürecini ortaya koymada en önemli kaynağın okuma yazma kitapları olduğuna karar verilmiştir. Bu dönemde yayımlanan eserlerin Elifba Cüzü'nden ayrılan yönleri, okuma yazmaya getirmiş oldukları yenilikler olarak görülebilir.

Tanzimat döneminde yazılan elifba kitapları, harf yöntemi esasına göre kaleme alınmıştır. Bu eserlerin yazılış biçimleri bazı farklılıklar göstermektedir. 1839–1876 yılları arasında yayımlanan tespit edebildiğimiz eserlerin özellikleri ve ilkokuma ve yazma öğretim yöntemi gelişim sürecine katkıları aşağıdadır:

İncelenen Eserlerin Yayım Tarihlerine Göre Listesi

1) (1272/1856). *Elifba* (Eseri kaleme alanın ve eserin nerede yayımlandığına dair bilgi mevcut değil.)

2) Doktor Rüşdü. (1274/1858). *Nuhbetü'l Etfal.* İstanbul: Nesib Efendi Destgâhı.

3) Nasıf bin Mümin El-Mâluf. (1279/1863). *Elif Cüzü.* 4. Baskı. Paris: Imp. Ed. Blot, r. St. Louis.

4) Muhammet Raşid Bin Halil. (1280/1864). *Risale-i Elifbaiyye.* İstanbul: Aşir Efendinin Taş Destgâhı.

5) Necib. (1281/1865). *Elifba-yı Osmanî.* İstanbul: (Yayınlayan matbaa belirtilmemiş.)

6) Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye. (1283/1867). *Elifba Risalesi.* İstanbul: Tasvir-i Efkâr Gazetehanesi.

7) Abdulcabbar Dağıstanî. (1291/1874). *Elifba.* 3. Baskı. İstanbul: (Matbaa belirtilmemiş.)

8) Konstantinidi. (1291 / 1874). *Elifba-i Osmanî.* İstanbul: Şeref Matbaası.

9) Hafiz Refi. (1291/1874). *Resimli Elifba-i Osmanî.* İstanbul: Neologos Matbaası.

10) M. S. (1292/1875). *Elifba-i Cedide (Mübtediyan).* İstanbul: Matbaa-i Âmire.

11) (1875). *Mebde-i Talim-i Sıbyan.* 6. baskı. İstanbul: Agob Boyacıyan Matbaası.

12) Selim Sabit. (1294/1878). *Elifba Risalesi.* İstanbul Mekteb-i Hayriye Matbaası.

13) (Tarihsiz). *Usul-i Cedide Üzere Müretteb Elifba Cüzüdür.* (Beyazıd Devlet Kütüphanesindeki nüshasında yazarı, yayım tarihi, yayım yeri belli olmayan eserin kaynaklarda 1275/1859 yılında İstanbul'daki Mekteb-i Tıbbıye-i Şahane Matbaasında basıldığı belirtilmektedir.)

3.3.1. Yöntem ve İçerik Açısından Elifba Kitapları

Elifba kitaplarında izlenen yöntemlerin farklı özellikleri alfabe kitaplarında harflerin verilişi noktasında ayrılmaktadır. Daha sonraki bölümlerde basit sözcükler, cümleler ve nihayet serbest okuma parçaları bulunmaktadır.

3.3.1.1. Elifba Kitaplarında Harflerin Verilişi

Tanzimat döneminde kaleme alınan eserler içinde Türkçe alfabenin özelliklerini taşıyan ilk eser, 1856 (H. 1272) tarihini taşımaktadır. Bu eserin yazarı kaynaklarda, Mehmed Şemseddin görünmekle birlikte elimizdeki nüshada ilk sayfaları olmadığından yayınevi ve yazarı hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Eserde, 32 harf tek tek bir sütun hâlinde verilmiştir. Harfler sütunlarda normal sıralarıyla yer almaktadır. Bunların yanı sıra eserde (*pe, çe, kef (türleri), je* پ ڤ ڜ ﮊ) harfleri de mevcuttur. "Sınıf-ı Evvel" başlığı altında bir tablo şeklinde verilen harflerin ardından bu defa harflerin yalnız başına, sözcük başında, sözcük ortasında ve sözcük sonunda yazılışları verilmiştir.

"Sınıf-ı Sani" başlığı altında "*esre, cezm, ötre, üstün, tenvin, şedde*" gibi işaretler her harfin üzerine konularak verilmiştir. Bu başlık altında ona kadar rakamların yazılışı vardır. "Derbeyan-ı Heca" bölümünde her harfin sütunlar hâlinde önce üstünlü, sonra ötreli, sonra esreli hâlleri vardır. Bunlar anlamsız hecelerden oluşmaktadır. "*ba, bu, be, bi...*" şeklinde. Altıncı sayfadan sonra yer alan "Heca-i Muhtelif" bölümünde, "Heca-i Teşdid", "Heca-ı bit-teşdid" "Heca-i Sülasi" bölümleri yer alır.

İlkokuma yazma öğretiminin tarihsel gelişim seyri içinde en fazla dikkat çeken ve eleştirmenler tarafından takdir gören eser, Kayserili Doktor Rüşdü Beyin yazdığı *Nuhbetü'l Etfal* (1274/1858–59) adlı eserdir.

Eserin girişinde, öncelikle harflerin yazılış şekilleri hakkında bilgi verilir.

Altıncı sayfada nesih ve talik hattıyla 35 harfin tablo hâlinde yazılışı vardır. Diğer sayfada divanî ve rik'a hattıyla sütun hâlinde harfler verilmiştir. Bu tabloların yanında açıklamalar yer almaktadır.

> "Türkî lisanında herkesin bildiği veçhile altı türlü hat var ise de dördü ekseriya istimal olunur ki nesih ve talik ve divanî ve rik'a hatlarından ibarettir.
> Pes muallim olan zat müptediye talim ve tarif esnasında derun risalede bulunan delikli kâğıdın delikleri arasından her bir harfi ayrı gösterdikte ders-i hamsedeki hutut-ı erba-ı müctemi'yi dahi tekraren okutup mezkûr delikle kâğıt ile bir kat dahi..."

Yazar risalenin sonunda çocuklara siyakat ve kûfî yazılarıyla yazılmış örnekler verildiğini söyler.

Her bir hatla yazılan her alfabe bir ders olarak adlandırılmıştır. 5. derste (s. 8) bütün harflerin dört hatla ayrı ayrı yazılışı vardır.

9. sayfada harflerin sözcük başında, ortasında ve sözcük sonunda yazılışları bulunur. Bunlarla ilgili açıklamalar sütun içinde verilirken sütunların yanında tanınmış şairlerden bilinen beyitler vardır.

10. sayfada yer alan yedinci derste, birden dokuza, dokuzdan doksana, yüzden dokuz yüze, 1000'den 9000'e kadar rakamların yazılışları, üstün, esre ve ötre, ayrıca tenvin hakkında açıklayıcı bilgiler mevcuttur.

11. sayfada harflerin esreli, ötreli, üstünlü hâlleri bulunur. Bunların yanı sıra aynı sayfada eserde izlenen yöntemin ipuçları görülür:

> "Elif dediğimiz asla hareke kabul etmeyip sakin olur. Elif suretinde yazılan hemzeler daima harekât-ı mütenevvi ile müteharriktir. Meselâ elif be üstün eb, elif cim esre ic, elif kaf ötre ök tabirleri hatta hemze be üstün eb, hemze cim esre ic, hemze kaf ötre ök tabirleri sevap olup be elif ba, cim elif ce, kaf elif ka dediğimizde (ba, ca, ka) lügatlerindeki elifler elifdir. (ab, ic, ök) lügatlerindeki elifler elif olmayıp müteharrik olduğu için hemze olduğu müntehi tarafından müptediye ifade ve beyan olunması mercudur."

12. sayfada şu şekilde bir açıklama vardır:

> "Hemze iki üstün hemze iki esre hemze iki ötre tabirleriyle okutup elifünüsün (enni), elifenese (inni), elifötrü (önnü) tabirleri dahi galattır. Ve iş bu dersin dahi kıraatini okutalar. Meselâ hemze iki üstün hemze iki esre hemze iki ötre hecelerinden sonradan ağzımızdan çıkan (en, in, ön) sesleri gibi hemze ba üstün (ab) hemze ba esre (ib) hemze ba ötre (öb) tabirleriyle okutup elifbaüssün (eb) elifinesin (yib) elifbeletün (rüb) tabirlerinde hakikatte olmayan ya harfleriyle lam harfini zammediyoruz. Hâlbuki çocuğun lisanı hemze ba üstün (ab) tabirlerindeki iki harfi hece ve bir ibareye dili dönmüyor da ya sonradan ilâve ettiğimiz ya ve lam harfleriyle ziyadeleştirdikte nasıl dili dönecek. Ve böyle hilaf zahir olan tabirlere bir defa alışılmış olduğundan cebren çocuklara dahi bin türlü zahmet ve müşkülatla tarif ve teklif oluna gelmiştir..."

4. baskısını 1863 tarihinde yapan *Elif Cüzü* adlı eser, ilk sayfada sadece besmeleye yer verir. Huruf-ı hece başlığı altında otuz iki harf vardır. Harflerin altında şu şekilde bir not bulunmaktadır: "*Bu harflerin cümlesinde üç ses yani üstün esre ötre mevcuttur.*" Harflerin birleşme şekilleri hakkında bilgi verirken yalnız başına, başta, ortada, sonda ifadelerinin yerine: "*Huruf-i münferide, muttasıla-i ibtidaiyye, muttasıla-i beyniyye, muttasıla-i ahiriyye*" tabirleri kullanılmıştır.

Harflerin yazım özellikleri verildikten sonra, huruf-ı savtiyye başlığı altında hareke-i harfiyeler kullanılır. Bunların diğer harflerle birlikte yazımı verilir. Yazar yıllar sonra bile birçok elifba kitabında görülmeyen öğretim tekniklerini gerçekleştirmiştir. Önce sesli harfleri vermesi, sonra da kendisinden sonra birleşmeyen harfleri öğretmesi bir yeniliktir. Bu durumu yazar şu şekilde ifade etmiştir:

> "Mezkûr harflerden yedi harf vardır ki bunlara huruf-ı gayr-ı mümtezice tesmiye olunur. Ma-kablinden gelen huruf muttasıl olup ma-ba'dından gelen harfler anlara bitişmez kendi cinslerinden olanlar ma-kablinden ve ma-ba'dından asla muttasıl olmazlar huruf-ı mezkure bunlardır."

Harfleri noktalarına göre tasnif ederek öğreten bir diğer eser, *Risale-i Elifba*'dır. Necib'in *Elifba-i Osmanî*'sinde harflerin veriliş biçiminin yanında

hecenin tanımının yapılmış olması eserin orijinal yönünü ortaya koyar. Yazar, esere kaf türlerini vererek başlar:

> "Lisan-ı Osmanîde Arabî ve Farisî kelimeleri dahi kullanıldığından hurûf-ı hecasına mezkûr lisanlara mahsus olan bazı harflerin idhal ve derci lâzım gelmiştir. Usûl-i lisan-ı Türkîyi idare eden yigirmi yedi harf ise de Arabî lisanına mahsus olan (peltek se, hı, zel, sad, zı, ayn) harfleriyle Farisî lisanına has bulunan (je) harfine cem'an yedi adet hurûfın zammıyla lisan-ı Osmaniyi teşkil iden hurûf-ı hecanın adedi otuzdır ve balig olmuşdur. Kaf-i Arabî ve kaf-ı Farisî tesmiye olunan kaflardan başka lisan-ı Osmaniye mahsus olmak üzere diğer iki nev' kaf daha olub bunlar dahi ekseriya nun gibi telâffuz olunan kaf yani sağır kaf yahud nun ile ye sadasını havi olan kaf yani "in" harfleridir. Gösterildiği vechile iş bu kafın zir ü balalarına vazı' olunan bazı alametler vasıtasıyla gerek şekilleri ve gerek sadaları birbirinden fark ve temeyyüz olunur" (1864: 1).

Yazar, "Bir Mahrecden Telâffuz Olunan Harfler – Harf-i Sakile ve Hafife" (s. 2) başlığı altında harfleri kalın ve ince sesli oluşlarına göre ayırmıştır. Burada özellikle Arapça harflerin çıkakları hakkında bilgi verilmektedir. "peltek se, dad..." gibi.

"Nokta – Hurûf-ı mu'cem ve mücmele" (noktalı ve noktasız harfler): Yazar burada noktanın harflere konduğundan söz ederek en fazla üç nokta kullanıldığını ve üç noktanın kullanımının Türkçe ve Farsça harfler için geçerli olduğunu dile getirir.

İkinci sayfanın sonu ile üçüncü sayfada yazar, "mahreci" hakkında bilgi vermektedir. *"Bir harfin sadası ağzın kangı tarafından çıkarsa orasına mezkûr harfin mahreci denilir. Bir harfi telâffuz itmek murad olundukta ağzın her kangı tarafından başlanırsa orası harf-i mezkûrun mahreci olmuş olur."*

Yazar eserde hecenin de tanımını yapmaktadır: "*Ekseriya iki yahud üç harf yalnız bir hareke vasıtasıyla telâffuz olunur. Ve bu hâlde hareke birinci harfin üzerine vazı' ve hurûf-ı mezkurenin sadaları sırasıyla ve savtın bir kere ihraç ve hareketiyle telâffuz olunur. İşte böyle bir harfin yahud iki ve üç harfin sadalarının yalnız bir savt hareketiyle telâffuz olmalarına heca' denilir.*"

Bu dönemde incelenen eserler içinde, *Mebde-i Talim-i Sıbyan* (1875) adlı eserin diğer eserlerden farklı bir yönü vardır. Elimizde altıncı baskısı olan eserin *Eski Harfli Türkçe Basma Eserler Bibliyografyası (1584–1986)*'daki bilgilere göre, 1872 tarihinde dördüncü baskısı yapılmıştır. Bir de taşbaskısının olduğu belirtilen eserin, taşbaskısının tarihi belirtilmemiştir. Yazarı belli olmayan *Mebde-i Talim-i Sıbyan* Agop Boyacıyan matbaasında basılmıştır.

Eserin en önemli özelliği, bir tür cümle yönteminin takip edilmesidir. "Dibace" bölümündeki açıklamalardan, eserin Batıdaki okuma yazma öğretimine göre kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Bu bölümdeki önemli açıklamalar şu şekildedir:

> "Dersaadette sıbyanın talim ve terbiyesi için şimdiye değin telif ve neşrolunmuş kitabe-i memduha ve mütenevvia var ise de okumağa yeni bed' eden etfalin suhuletle derk ve fehm edebilecekleri mürettibede açık ve sade tedricle terakki etmek üzere tertib olunmuş bir kitab dikkat-i âcizanemizi celb etmemiştir. İş bu risale-i sagire sıbyanın talim ve terbiyesi için elsine-i Garbiyede fevaid kesiresi derece-i sübûte vasıl olan usul ve esas üzere tertib olunmuştur" (1875: 2).

Girişindeki bu açıklamadan anlaşıldığı üzere, eserin yazarı, Batıda ilkokuma ve yazma öğretiminin nasıl yapıldığını bilmektedir. Çocuk eğitiminin inceliklerinin de farkında olan yazar, çocuklarda okuma arzusunu canlandırmak için eserini nasıl kaleme aldığını şöyle ifade eder:

> "Çocukların okumak arzularını bîdâr eylemek için evvel emirde akıl ve zihinlerini suhuletle derk edebileceği dersler i'ta olunmuştur ve çocukların malûmat-ı istihsalinde muvaffakiyet ve muzafferiyet için iş bu arzuyu bîdâr eylemek elzem ve ercahtır" (1875: 4).

Kitap, "küçük kelimeler, sade ve açık ibareler" ile başlamaktadır. Bunların yazımında, o zaman için yayımlanan kitap ve gazetelerin çoğunda bulunmayan harekeler kullanılmamıştır. Eserde birinci derste, harflerin "yalnız bulunduğu hâlde, kelimenin iptidasında, kelimenin ortasında ve kelimenin ahirinde" yazılışları verildikten sonra ikinci derste hareke-i harfiye ile anlamlı sözcükler oluşturulur. "Yalnız iki harfli kelimelerden ibaret olarak bir birine muttasıl harflerin misalleridir"

başlığı altında yer alan sözcükler: "*At, et, aç, ad, az, ağ, ak, ek, el, ev, ah, bir, biz, beş, beğ, bin, bu, pek, ter, tek, tel, ten, ...*" şeklinde verilmiştir. Bu sözcüklerden basit cümleler kurulur.

M. S., *Elifba-i Cedide* adlı eserinde harfleri bir tablo hâlinde verdikten sonra harflerin şekillerini hiçbir eserde görülmeyen bir şekilde tasnif etmiştir:

> "Otuz iki hurûfattan yigirmi dört hurûfatın birisinin ucı sivri ve diğerininki eğri şekilde girmelerine maluma sebeb şudur ki harf-i mebd(?) ve sivri uclı oldığı vakitde önlerine gelecek muttasıl sair harfler alta girmeyüb hattında doğrı yazılırlar. Fakat eğri uclı oldığı takdirde alta girüb tahriri kaidedendir. Sivri uclı olanların misalleri: *Beş, bel, ben, pes, pek, tel, ceb, cel, kad, kal, mis, mak, naz, ...* Eğri uclı olanların misalleri: (s. 5) *baht, berk, cehd, çark, sehr, sırf, zarf, fark, ...*"

Selim Sabit, kaleme aldığı *Elifba-i Osmanî*'de, ilkokuma ve yazma öğretiminde izlediği yöntemi, harflerin nasıl verilmesi gerektiğini ayrıntılı bir biçimde anlatır. Önce alfabenin özelliğinden söz eder. Eski alfabelerde harf sayısının yirmi sekiz olduğu, (ڤ ك ڒ ب چ) harflerinin eklenmesiyle harf sayasının 33'e çıkarıldığını, bunlardan kafın üç farklı şeklinin bulunduğunu belirtir:"*Fakat mezkûr harflerden kaf-ı Arabiyye ve Farisiyye ve sağır kaf şeklen birbirine müşabih olduklarından kaf-ı Arabiyye şu (ك) ve kaf-ı farissiye bu (ک) ve sağır kaf (ڭ)dahi bu şeklinde yazılarak yekdiğerinden tefrik edilmiştir.*

Harekelerin (-ً -ٍ -ٌ) tek tek gösterildiğini, bu harekelerden ötrenin dört farklı sesi karşıladığı için bunlar için farklı şekillerin türetildiğini söyler:

> "...ancak ötre makamında kullanılan ve dört nevi olup ve her birinin sadası başka olduğundan birbirinden fark olunmak üzere harf-ı mezkur için bazı işaretler ihtira' (keşfetmek) olunmuştur. Şöyle ki dudakları açarak kalınca telâffuz olunan şu veçhile yazılıp (و) ismine sakile-i mebsuta denildi. (koç, top) gibi. Dudakları biraz kapayarak kalınca telâffuz olunan vav dahi bu suretle yazılıp (و) ismine sakile-i makbuza denilmiştir. (şu, bu) gibi. Kezalik dudakları bir miktar açarak hafifçe telâffuz olunan vav böylece yazılıp (و) ismine hafife-i mebsuta denilir. (çör, çöp) gibi. Dudakları biraz kapayarak hafif telâffuz olunan vav dahi şu surette yazılıp (و) ismine hafife-i makbuza denilmiştir (düz, büz) (s. 3-4)" gibi.

Bütün bu açıklamaların ardından Selim Sabit, okuma yazma öğretiminde getirmiş olduğu basit heceleme tarzını şöyle anlatır:

> "Bundan sonra malum ola ki huruf-ı hece harekelerin isimleriyle tehecci olunmayıp kendilerinin müsemmalarıyla harekelerin sadaları birlikte zikrolunarak tehecci olunmalıdır. Meselâ adet-i kadime üzere be üstün be, be esre bi, be ötre bü denilmeyip be, bi, bü, denilerek tehecci olunur kezalik hareke-i harfiye ile olan hecelerde elif üstün ba, be esre bi, be vav ötre bu denilmeyip ba, bi, bu denilir. İmdi ber-vech-i meşruh huruf-u hece talim olunduktan sonra bu risalede münderiç olan kelime ve kelâmlar sırasıyla şakirdana gösterilerek evvel emirde sıbyan serbestçe kıraate alıştırılmalıdır. İşte bu elifba risalesinde gösterilen usul-i talimiye defaatle tecrübe olunmuş ve müddet-i kalile zarfında sıbyanın kesb-i liyakat ettikleri görülmüş olduğu hasetsen ihtar olunur bu babda daha ziyade malûmat almak isteyenler usul-i tedrisiyyeye dair yazılmış olun risale-i mahsusaya müracaat buyursunlar."

Tanzimat döneminde yazılan elifba kitaplarında genel olarak harflerin veriliş özelliklerini bu şekilde özetlemek mümkündür.

3.3.1.2. Sözcüklerin Öğretimi

Bu dönem yazılan eserlerde, harflerin öğretiminden sonra sözcük öğretimi yer alır.

Harflerin öğretiminde karşılaşılan anlamsız hece tekrarları bazı eserlerde bulunmamaktadır. Onlar doğrudan anlamlı sözcüklerle okuma öğretimine başlarlar. Örneğin El Maluf, *Elif Cüzü*'de, harflerin yazılış biçimlerini verdikten sonra sözcük öğretimine geçer. Bu sözcükler günlük hayatta sıkça kullandığımız sözcüklerdir: "*Var, yok, derd, zikr, fikr, peder, dur, reşid, zaman, müjde, jurnal, nur, ay, gün, soğuk...*"gibi.

Yazar sekizinci sayfada şedde hakkında bilgi verir. Birçok elifba kitabında, Arapça yazım kurallarının öğretimi esnasında verilen sözcüklerin, soyut kavramlar ifade etmesine karşılık, bu eserdeki örnekler genellikle günlük konuşma dilindeki

sözcüklerden oluşur: "*Rab, red, şer, fen, hak, cennet, cehennem, muhabbet, taaccüb, zan, bakkal, hammal, sakal, hamam, hatt, kürre*" gibi.

İki harfli bir heceli, üç harfli bir heceli, dört harfli bir heceli (kürk, burç, kurt, kurd, burun, dost), beş harf, üç heceli sözcükler (vesvese, tecrübe, tehlike, tezkire, faide, cenaze...), altı harften mürekkep üç heceli lügatler (ihtiyar, imtihan, iktisap, iftihar, intikam, intikal, irtikab, iltizam, uyumak, yuvarlak...), altı harfli dört heceli sözcükler, yedi harfli dört heceli sözcüklerden sonra eserde artık metinlere dayalı öğretim yapılır.

Konstantinidi, *Elifba-i Osmanî* adlı eserinde benzer bir yaklaşımla harflerin öğretiminden hemen sonra sözcüklerin öğretimine başlar. 12. sayfada tek heceli sözcüklerin öğretimi yapılır. Bu sözcükler ağırlıklı olarak Türkçedir: "E*t, ev, el, er, ot, dün, ok, üç, dört, on, Rum, ol, ders, dert, dal...*" gibi. Eserde daha sonra iki heceli sözcüklerin öğretimine geçilmiştir: "H*ava, sada, dere, senin, sene, paşa, akıl, cahil, selâm, kelâm, eşya, çadır, çayır, çamur, kebap, karı, Timur...*" gibi. Sistemli bir sözcük öğretimi şu şekilde bir sıra takip eder: Üç Heceli Sözcükler: "*sevinmek, okumak, çalışmak, yatırmak, şekerci, serasker, kestirmek, efendi, tükürmek, çekilmek, sarhoşluk...*" gibi.

Elifle kalın ünlü heceli sözcükler: "A*t, al, ay, ah, av, aç, az, ab, aş...azad, akçe, ağlamak, alışmak, aldanmak, armut, aşçı, arı, alın, arka*" ardından (güzel he) ile oluşturulan heceler yer almaktadır. "Ç*etele, hendese, zelzele, bahçe, hazine, harita, Cuma, kaplıca, nişasta, arpa, kestane, perde...*" gibi.

Tı (ط) ile yazılan Türkçe sözcükler ayrı bir başlık altında öğretilmiştir: "*Dolma, dolap, doğrama, doğru, dondurma, domuz, dolgun, dışarı, dağ, ada, oda, dar...*"

"Kef"in çeşitli kullanımlarına ayrı ayrı örnekler verilmiştir: "*Gelme, girmek, gençlik, gemi, gömlek, güneş, gündüz, gücenmek, gezmek, gitmek, geçmek, getirmek, günah, günahkâr, geğirmek, gök, gül, gülmek, gece, gün, görmek, böğürtlen, öğünmek, güz, güç, güne, gül, Girit*", "*bana, sana, ana, deniz, sonra, çene, ense,*

yanlış, tenri, bin, yeni, geniz, yalnız, son", "*eğlence, değirmen, ciğer, değmek, beğ...*" gibi.

Şeddenin öğretiminde de günlük yaşamda sık kullanılan sözcükler yeğlenmiştir: "*Cinnet, cehennem, muhabbet, cemiyet, mürüvvet, himmet, müceddid, illet, mürekkep, mücerret, sıhhat, dikkat, millet, niyyet...*" gibi.

Sözcük öğretimini harfleri biçim özelliklerine göre ayırarak gerçekleştiren M. S., *Elifba-i Cedide*'de şu şekilde bir yol izlemiştir: Güzel He: "*İş bu ha veya lügatde son harfi olub (elif, da, zel, re, ze, je, vav) hurûfatın ma-kabillerinde kelimenin vukû'ı (düşme, rastlama) zuhûr eyledikde muttasıl yazılmayub illâ bu biçimde münfasıl yazılurlar." (Harflerin yazılış biçimleri verilmiştir: Ah, günah, perde, ze, kere, dere, pare, size, bize, müjde, deve, mive, ay, imdi, biri, bizi, sizi*"

Ders-i Erba': "*Ahirlerde bulunanların misalleri: "hurma, mürettib, perest, meşk, mesned, herkes, nakış, ıskat, nafi', balig, sınıf, sebil, kerim, ulu, tövbe, elli, iki.*"

Cüzü-i Sani: Eşkâl-i 'Akd ve Gayr-ı Mün'akid Olan Hurûfat Beyanındadır (be, pe, te, se, sin, şın, sad, dad, tı, zı, ayın, gayın, fe, kaf, kef, lam, nun, ye) "*Yalnız iş bu on sekiz hurûfatdan mürekkeb bir lügat yazmak icab (s. 7) itdikde birbiri altına düşürmeyüb ve üstüne çıkamayub muttasıl suretde dürüst yazmak lazımadandır.*" Misal: "*tabak, akıl, galat, fakat, kalb, yakîn lakin...*"

Alta Giren Harfler (cim, çe, ha, hı, mim, güzel he) "Fakat bunların matbu' kitablarda dürüst tahrirleri cari olub ancak el yazılara mahsûsdur." Misal: "*baca, pembe, semer, seher, sehl, sahih, zahir, 'Acem, olub, kahve, küçük, nahâr, yevm.*"

Yazar, 17. sayfaya kadar bu şekilde sözcüğün yazılışları hakkında bilgi vermektedir. 17. sayfada rakamların yazılışları vardır. "Â'dâd-ı Türkî" başlığı altında birden ona kadar rakamların yazılışları, Türkçe karşılıkları verilmiştir.

1272/1856 tarihli *Elifba* kitabında sözcük öğretimi Allah'ın adlarıyla gerçekleştirilmektedir: 11. sayfadan sonra "ders-i evvel" bölümü yer almaktadır. Burada Allah'ın adları yer alır. "*Allah halimdir, rahimdir, azizdir, adildir ...*"

3.3.1.3. Metinlerle Okuma Öğretimi

Bu dönemde kaleme alınan alfabe kitapları içinde okumayı pekiştirmek amacıyla eserin ilerleyen sayfalarında metinlere yer verilir. Metinler eserlerde iki türlü yer alır: a) Önce yeni öğretilen sözcüklerin, sonra bu sözcüklerle ilgili metinlerin yer aldığı eserler. b) Seçilmiş müstakil metinlerin yer aldığı eserler.

a) Önce yeni öğretilen sözcüklerin, sonra bu sözcüklerle ilgili metinlerin yer aldığı eserler.

Önce yeni öğretilen sözcüklerin sonra bu sözcüklerle ilgili metinlerin yer aldığı eserlerin başında Selim Sabit'in *Elifba-i Osmanî* adlı eseri gelir. Bu eserde yer alan pek çok özellik daha sonraki yıllarda yayımlanan eserlerde taklit edilmiştir.

20. sayfada yazar, "*Azaya Dair Kelimeler*" başlığı altında anlamlı sözcüklerle alfabe öğretimine geçer: *"Baş, saç, alın, kaş, göz, kirpik, burun, ağız, dil, diş, dudak, kulak, dimağ, yanak, çene, gerdan, ense, boyun, boğaz, omuz, kol, dirsek, el, parmak, tırnak, bel, diz, yazmak, çizmek, gezmek, tozmak, bezmek, sormak, bilmek, görmek, tutmak, bulmak..."* gibi.

Bu sözcüklerin kullanıldığı cümleler şunlardır: *"El tutar göz görür iken yazmak çizmek gerektir. Yazan okuyan adam her yerde rahat edip cahil olan zahmet çeker. Dil bir kulak iki, bir söyle iki dinle. Büyük başın derdi büyük olur."*

21. sayfada "*Yere Dair Kelimeler*" vardır: *"Taş, toprak, toz, kum, çamur, kireç, dağ, tepe, bayır, ateş, yokuş, düz, ova, çayır, çimen, ot, ağaç, yaprak, su, dere, deniz, ırmak, göl, çay, sel, insan, hayvan, maden, kazmak, yazmak, bulmak, donmak, okumak, yer, düşmek, bulmak."* Bu sözcüklerle ilgili cümleler de aşağıdadır. Burada Selim Sabit önce sözcükleri, sonra fiilleri veriyor. Daha sonra da bunlarla cümleler kuruyor. "*Sel akar kum kalır. Her adam ettiğini bulur. Taş yerinde ağırdır. İyilik eyle*

de denize at. Balık bilmezse halik bilir. Her yokuşun bir inişi, her inişin bir yokuşu vardır. Denize düşen yılana sarılır."

22. sayfada *göklere ve zamana dair kelimeler* vardır: "*Gök, güneş, ay, yıldız, hava, bulut, kar, buz, yağmur, dolu, şimşek, yıldırım, pus, yel, bora, gürlemek, çakmak, yağmak, esmek, yel eser, gök gürler, yağmur yağar damla damla, göl olur. Yağmurdan kaçan insan doluya tutuldu.*"

> Zamana dair kelimeler: "Sene, ay, hafta, gün, saat, dakika, saniye, gece, gündüz, sabah, akşam, yaz, güz, kış, bahar, serin, soğuk, sıcak, karanlık, aydınlık, geç, erken, gelmek, geçmek, uçmak, seneler pek tez gelir geçer. Gençlik zaman gibi uçar. Akşamın işini sabaha bırakma. Peder gün bugün saat bu saat, durma kış yaz oku yaz" (s. 23).
> İtikada Dair Kelime ve Kelâmlar: "Tanrı, melek, kitap, peygamber, din, iman, İslam, mezhep, abdest, namaz, oruç, hac, zekat, kıble, Kabe, kıyamet, mizan, sual, hesap, sırat, geçmek, girmek, görmek, inanmak, uyanmak. Yeri ve göğü ve cümle mevcudatı yaratan Hak Tealâ bir ve ortağı yoktur. Onun melekleri bizlere gönderdiği (s. 24) kitaplar ve peygamberler ve kıyamet günü haktır. İyi ve kötü her bir şey Tanrı Tealâ'dan gelir. Ezelde her ne murat ettinse olacaktır. Öldükten sonra dirilmek sahih ve gerçektir. Muhammed aleyhisselâm onun sevgili kulu ve resulüdür.

Önce sözcüklerin öğretilip sonra karşılıklı konuşma metinlerinin yer aldığı eser *Nuhbetü'l Etfal*'dir. Adı geçen eserde iki heceli sözcükten on bir heceli sözcüğe kadar sözcükler öğretilirken araya konuşma metinleri yerleştirilmiştir. Sözcüklerin metinlerle bir ilişkisi yoktur. 17. sayfada öğüt veren cümleler vardır:

> "Tıfıl iken terbiye olmağa ceht eyle zira nihal taze iken doğrulur."
> "Bu civan hâlinde pirler gibi ol."
> "Cehalet her şekavetın anası gibidir.
> Akıl ve sahip-kerem ve adil olanı herkes sever.
> Zulm etmekten hazer eyle zira ten ölür amma can ölmez.
> Derun-ı dilden Allah'a tevekkül edip ilmine mağrur olma.
> Ne mutlu ol âdeme ki hikmet ve marifet tahsil etmiş ola.
> İlim ve hüner tahsili altın ve gümüş tahsilinden bin kat âlâdır.
> Eğer kâmil olmak ise maksadun okumağa murâgıb ol" (s. 17).

> İş bu kelimeler dahi üç harekeli olup ve bundan sonra hurufatı tadat etmeyip yalnız hecelerini tadat ederek 11 harekeli kelimat ve terkibata kadar ibla' kılacaktır.
> "Ağlamak, aksamak, eğlence, aldatmak, emektar, mürettep, müşerref..."
> Kısm-ı sani dört harekeli kelimeler: "Alıştırmak, perverdigar, letafetlü, mütehakim, mücadele, muhasebe, müsamere, muamele..."

Bu sayfada ayrıca soru cevap bölümü vardır:

> "Sual: Efendi oğlum pederiniz dolaphanede mi?
> Cevap: Evet efendim. Bendehanenizde dülger olduğu için bir tarafa ayrılamıyor.
> S: Dün akşam ağa biraderinizi hasta diye işittim şimdi nasıldır?
> C: Şükürler olsun. Bugün sabahtan beri iyicedir efendim.
> S: Pek güzel Allah şifahalar ihsan eylesin. Yine okumağa devam ediyor musunuz?
> C: Evet efendim.
> S: Şimdi hangi mektepte okuyorsunuz?
> C: İki sene kadar mekteb-i rüştiyeye devam eyledim. Şimdi darü'l-maarif nam mektepte tahsil etmekteyim.
> S: Maşallah, aferin oğlum lakin yalan söyleyip de beni aldatmıyorsun.
> C: Hâşâ kulunuz yalan söylemeye alışık değilim. Ve bahusus...

Bu konuşma devam ederken 19. sayfada, "kısm-ı salis beş harekeli elifba"lar yer alır. "*İkramlandırmak, ihsanlarından, temizlenmişler, gitmelerinden, leblebicilik...*" Sonra altı harekeli sözcükler öğretilir: "*imtihanlarından, hayırlanmışlardan, kıvırcıklanması, mülâhazaları...*"

Daha sonra da yedi, sekiz, dokuz, on, on bir harekeli sözcüklerden birer örnek vardır: "karındaşlarımızı, nigaristanlarından, pertevlendirmelerinden, aşılanmamışlarını, temaşalandırmalarınızı, ağaçlıklandırmamaklarınızı"

Dokuzuncu sayfada "sual ve cevap" şeklinde karşılıklı konuşma metni yer almaktadır.

> "Adab-ı tekellüm ve tabirat-ı hasene"
> S. Efendi hazretleri nereden teşrif ediyorsunuz?

> C: Birader bendeniz de şimdi hak-payı tasdi'e devlethaneye geldik.
> Zatı âlilerinizi bu mahalde haber verdiler.
> S: Estağfurullah evladımsınız. Saat üçe kadar bendehanede sizleri bekledim. Teşrif buyurmadınız."
> Soru cevap şeklinde anlatım devam eder.

Bir derste öğretilen sözcüklerin daha sonraki derste yer alan metinlerle bir ilgisinin olmadığı diğer bir eser, 1856 tarihli *Elifba*'dır:

12. sayfada bulunan "Heca-ı Al-i Sülasi ve Rüba'i" bölümünde sütunlar hâlinde 102 sözcük yer almaktadır:

> "Ebed, eser, ecel, ahir, erik, ezel, elem, evvel, ümmet, emek, peder, bedel, beri, beşer, bekâ, binâ, cesed, hüdâ, rica, sitem, selim, sünnet, abes, aded, izzet, asker, illet, azab, gazab, felek, kubbe, ilik, imlâ, imza, ümid, amin, âla, azar, oba, öğüt, eyyam, inşa, tabak, bade, basma, bais, baki, merkeb, menzil, çivi, çadır, vasıl, kıraat, vakıf, bayır, penbe, pelid, pertev, bahar, peyda..."

13. sayfada yer alan "Ders-i sani" bölümünde Allah'a övgüler vardır:

> "Allah'ın emr-i şerifini eda iden cennete gider. Allah'ın günahkarlara ideceği azabdan emin olmamalı. Allah'ı seven herkes muhabbet ider. Allah'ı seven peder ve validesine itaat ider. Allah'dan korkan günah işlemez. Allah kâmil ve arif olanın dostudur. Allah'a imanı olan zulüm etmez. Allah diyen mahrum kalmaz."

"Heca-ı Alâ Hümasi" bölümünde 105 adet sözcük yer almaktadır: "*Abdest, ebyat, isbat, esvab, icad, ecdad, ecnas, ihrac, ahval, ihsan, eşkâl, inkâr, elvan, insan, insaf, oruc, ökçe, ölçek, evlâd, ülke, aydın, perhiz, burma, peşin, tebdil, ...*"

16. sayfada karşılıklı konuşma metni vardır:

> "—Biraderiniz var mı?
> —Evet efendim.
> —Ya şimdi nerededir?
> —Evde dersini ezber idiyor.
> —Aferin, lâkin sen niçün dersini okumayorsun?
> —Ben dersi ezber itdüm. Şimdi çocukluk borcunu eda idiyorum.

—Aceb çocukluk borcu ne olmalı?
—İşte malum ya akranımla oynamak.
—Vakıa dersini hıfz itdin ise oynamaga ruhsat olur.
—Beli efendim, zira bendeniz asla yalan söylemem mademki hocam her saat bana tenbih ider ki olmaya yalan söyleyesin ve bahusus Allah'ın emrine mugair oldığını pek eyü bilürem.
—Berhurdar ol benim aziz oğlum. İmdi sana gerek hempâlarını sevmelisin.
—Ne şübhe çünki cümlemiz karındaş gibiyiz.
—Ey imdi mektebe varmanın vakti oldı.
—Oynamak beyhude şeydir. Her marifet okumakdan çıkar."

"Heca-i Alâ Hümasi İzahen" başlığı altında 160 sözcük vardır: "*hayvan, derbend, dergâh, dermân, destur, devran, zindan, serbest, serdar, düşmiş, kartal, korkar, kaçgın, kandil, saçma, sakal, kuşluk, buğday, Tiflis, çakmak, soğan, cenber, çengi, cilve, şive, peri, boğaz...*" (s. 19) Heca-Ala'ssüdasi başlığı altında şu sözcükler verilmiştir: "*desteyar, korkuluk, düçhar, karkir, kuyruk, kervan, kuzgun, karaman, bozgun, kurşun...*"

"Malum ola ki altı huruf ile iki heca lügat-i zeban-ı Türkîde pek nadir gelür." Mükâleme-i Pend-amiz Ders-i Hamiş: "*Tıfl iken terbiye olmağa cehd eyle. Zira nihal taze iken doğrılır. Eğer kâmil olmak ise maksudun okumağa ragıba ol. Nev civan hâlinde ihtiyarlar gibi ol. Cehalet her cekâvetin (bedbahtlık) anası gibidir. Zulüm itmekden hazer eyle zira ten ölür can ölmez.*"

Yirminci sayfada "Üç Heca Üzerine" başlıklı bölümde 116 sözcük yer almaktadır. Sözcüklerden bazısı şunlardır: "*İcazet, ictima', ecnebi, ictinab, ziyade, sipariş, sipahi, cevahir, selâmet, Karaman, İzmid, Ermeni, darbhane, tersane, hevacı, balıkcı, çubukcu, hareket, hikâyet, isfehan, dilrüba, anahtar...*"

"Mubahese, Ders-i Sadis" başlıklı bölümde çocuklara öğüt veren cümleler bulunur:

"Hava bugün gayet müferrihdir. Bak imdi kuşlar ne güzel daldan dala konub ötiyorlar. Vakıa bu şirin kuşların yuvalarını harab itmek pek günahdır. Bak imdi Allahütealâ ne güzel ve ne lâtif halk itmişdir. Ve bahusus cümle hayvanatın rızıklarını ifrade ifrade veriyor. Tamamen icra kıldığımız

hâlde daha nice nice azim-i keremlerine ümid-var oluruz." (s. 23)

Metinlerden bağımsız sözcüklerin yer aldığı bir diğer eser, El- Maluf'un yazdığı *Elif Cüzü*'dür. Eserde sözcükler, sözcük türlerine göre tasnif edilerek öğretilmektedir:

14. sayfada soru – cevap tekniği ile şu şekilde bir konuşma metni yer almaktadır:

"İki Dost Birbirlerine Rast Geldiklerinde
Sual Hatır Mükâlemesi
Sual: Sabahlar hayır olsun efendim.
Cevap: Sabah şerifiniz hayır olsun
S: Hoş geldiniz safa geldiniz
C: Hoş bulduk
S: Keyfiniz iyi mi
C: Şükür Rabbime sizin keyifleriniz efendim
S: Pek ala sultanım. Peder ve valide ve hemşirenizin keyifleri nasıldır
C: Pek hoşturlar duanız ile meşguldürler
S: Beş on gün var biraderinizi görmedim bir yere mi gitti
C: Evet biraz mizacı iyi değildi hava tebdili için Brun Abada gitti
S: Hâla Brun Abad'da mı
C: Haftada bir iki kere gelir ve gider
S: Keyfi daha düzelmedi mi
C: Dün geldi ifadesine göre biraz fark etmiş
S: Hastalığı nedir
C: Başı ağrıyor
S: Allah şifa versin bugünlerde baş ağrısı herkese geliyor çünkü bu sene hava pek fenadır
C: Anın hatırını sorduğunuzdan bana bir büyük memnuniyet bağışladınız
S. Ne zaman görürseniz anı mahsusen benden selâm et
C: Baş üstüne Allahaısmarladık. Saadet ile
S. Unutma beni
C: Siz dahi bazı bazı bizleri ziyaretinizle müşerref edin (s. 15)"

Eserde 16. ve 17. sayfalarda sıfatlar, isimle beraber öğretilmiştir. Tablo 1'de dört sütun vardır.

Tablo 1. *Elif Cüzü*'nde Sözcük Türleriyle Sözcük Öğretimi

SIFAT	ESAMİ	SIFAT	ESAMİ
Büyük	Maslahat	Küçük	Çocuk
İyi	Kitap	Fena	Kalem
Tatlı	Su	Acı	Söz
Ağır	Yük	Hafif	Şey
Yüksek	Ev	Açık	Tavan
Sıcak	Hava	Soğuk	Şerbet
Uzun	Ağaç	Kısa	Adam
Tam	Hesap	Eksik	Okka
Genç	Kız	İhtiyar	Hoca
Bol	Ruba	Dar	Pantolon
Kamil	Kadın	Cahil	Herif
İnce	Kağıt	Kalın	Deri
Kapalı	Kapı	Açık	Pencere
Dolu	Şişe	Boş	Tabak
Güzel	Gelin	Çirkin	Karı

18. sayfada "*Talim Üzere Birkaç Tabirler*" başlığını taşıyan bölüm vardır. Burada cümleler öğretilir. Cümleler arasında yıldız işareti vardır. Eser içinde herhangi bir noktalama işareti yoktur:

> "Yarın köye gideceğim. Bugün nereye gittiniz. Bir kadeh su ister misiniz. Hayır efendim bir çubuk isterim. İşte size bir nargile. Bugün hava nedir. Bugün hava pek güzeldir. Gezmeğe gidelim mi. Pekiyi sultanım.
> Dün akşam ne yedin. Salata ile balık yedim. Kimin ile yedin. Ahbaplarımın birisiyle yedim. Yemekten sonra ne yaptınız. Dostlarımla oynadım. Bu sabah nereye gittin. Camiye gittim namaz kıldım. Ve ondan sonra gelip kahvaltı ettim dersimi

> öğrendim. Şimdi nereye gideceksin. Eve gideceğim. Tarafımdan familyanıza çok selâm söyle. Baş üstüne efendim.
> Bugün keyfiniz nasıldır. Şükür ya siz nasılsınız. Elhamdülillah pekiyiyim. Yeniden ne işittiniz. Ne havadis var. Bir şey yok efendim. Ne diyorlar. Hiçbir şey işitmedim. Bugün taamı beraber yeriz. Eğer isterseniz. Nasıl isterseniz efendim. Emir sizindir. Oğlan bu mektupları postaya götür. Pekiyi efendim hangi postaya götüreyim. Osmanlı postasına. Nemçe (Avusturya) postasına değil mi. Hayır Fransız postasına ve andan sonra çarşıya git biraz balık ile biraz et al da çabuk gel. Baş üstüne. Oğlan. Buyurun efendim. Biraz da helva getir."

Aynı sayfada "diğer talim üzerine" bölümünde "ek lâzım olan birkaç lâkırdı ve ibareler" şeklinde bir bölüm vardır. Burada da Tablo 2'de görüldüğü gibi bir yapı karşımıza çıkar. Bu tabloda ise fiiller öğretilir.

Tablo 2. ***Elif Cüzü*****'nde Fiillerin Öğretimi**

Ekmek	ver bana		Şeftali	getir bana
Et	ver bana		Badem	getir bana
Şarap	ver bana		Kaysı	getir bana
Meyve	ver bana		Kavun	getir bana
Su	isterim		Karpuz	istemem
Şeker	İsterim		Üzüm	istemem
Ateş	İsterim		İncir	istemem

21. sayfada "*Hoca Şakird ile Mükâleme*" başlığı altında hoca ile öğrenci arasında geçmesi muhtemel bir konuşma metni yer alır. Bu metin günlük konuşma dilini yansıtması açısından ve bu dönem çocuğunun okuma becerisini geliştirmesi yönünden önemlidir. Bu eserde izlenen öğretim yönteminin ileride yazılacak elifbalarca takip edilmemesi büyük bir kayıptır.

> "Hoca: Mustafa kitabını al da gel sana ders vereyim.
> Mustafa: Pekiyi hocam işte kitap.
> H: Sen harfleri tanır mısın
> M: Hayır hocam okumağa daha başlamadım hiçbir harfi tanıyamam

H: İşte bunlar Türkçenin harfleridir. Bunları pek iyi öğrenip gördüğünde tanımalısın.
M: Baş üstüne hocam.
H: Kalemin var mı?
M: Vardır amma kesilmemiştir. Kerem edek kesin bana bunu.
H: Getir çakıyı.
M: İşte hoca efendi.
H: İnce mi istersin kalın mı?
M: Ne kalın ne ince.
H: Bir kâğıt getir sana bir meşk yazayım.
M: İşte efendim divit ile kâğıt.
H: Mustafa evvelâ sana kalın meşk yazayım. Zira sen daha hiç kalem tutmadın. Yazının temeli sülüsdür. Sonra sana ince olarak rik'a meşki de veririm.
M: Baş üstüne hoca siz bilirsiniz.
H: Mustafa verdiğim dersi pekiyi öğrenmelisin veya yazdığım meşk gibi on beş satır yazmalısın.
M: Emriniz üzere hem dersimi öğrenirim, hem yazımı yazarım. Sizi hoşnut etmek için.
H: Aferin Mustafa eğer senin de söz verdiğin gibi dersini öğrenip yazını yazar isen ben senden pek çok hoşnut olurum.
M: Borcumdur efendim."

Kitap içinde zarflar "*Kanıya, nereye, nerede, ne mahalde, bura, bunun, burada, bu yerde, ora, şura, şundan…*" şeklinde soyut olarak arka arkaya sıralanarak verilir.

Öğretmen öğrenci konuşmasında olduğu gibi iki öğrencinin kendi arasındaki konuşma metni yine sade bir dil ile yer alır.

İncelenen elifba kitapları içinde yalnızca bu eserde rastlanılan bir özellik bulunmaktadır. 25. sayfada "Huruf-ı Cer" başlığı altında edatlar verilmiştir: "*evvel, öte, beri, sonra, gayri, ma'da, naşi, ötrü, doğru, kadar, değin, dek, yakın, göre, ile, üzre, için, dolayı, dair, gibi, aşırı, yerine, yanına, hakkına…*"

Bunun yanı sıra yine bir ilk olarak bağlaçlar ayrı bir başlık altında bağımsız olarak verilir. Bunlar bir cümle içinde kullanılmamıştır. "Vasl ve Atf Harfleri" başlığı altındaki bağlaçlar şunlardır: "*Eğer, ise, amma, lâkin, illâ, imdi, bile, hatta, meğer, daha, de, çünkü, zira, yahut, ya, ta, ta ki, ve, hem, tek, yani, kaçan, mademki, çünkü*" gibi.

Bunların hemen ardından "Huruf-ı Nida" başlığı altında ünlemler verilir:

> "Hayda, aferin, ne güzel, ah ah, hay hay, gel bakalım, ey, bana bak, yahu, ya, sakın, sus, yazık, yazıklar olsun, ne yazık, medet, eyvah, ah, Allah Allah, suphanallah, barekallah, vay, breh, be"

26. sayfada yine hoca-şakirt arasında bir konuşma geçmektedir. Daha önce bir konuşma metni verildiğinden burada tekrar yer vermeğe gerek duyulmadı. 28. sayfada yazar sık kullanılan mastarları, anlamları ya da eşanlamlarıyla birlikte vermiştir. Bu da sütun şeklinde sunulmuştur: "*Okumak: kıraat etmek; yazmak: tahrir etmek, gitmek: azimet etmek; gelme: teşrif etmek; yemek: ekile buyurmak; içmek: şürbetmek; ...*" gibi. Burada Türkçe fiillerin genellikle Arapça ve Farsça karşılıkları kullanılmıştır.

Eser yalnız çocuklar için yazılmış bir eser değildir. Fransa'da yaşayan yetişkin insanlar için de uygun bir eserdir. Kahve içinde geçen bir konuşma metni, çocuklar için uygun değildir. Ayrıca bu metinde "tütün istemek" gibi çocuklara uygun olmayan ifadeler yer almaktadır.

Bu konuşma metninin ardından eserde, birçok karşılıklı konuşma metni yer almaktadir: "Bir Adam Evlâdını Hocaya Verdiğinde Hoca İle Beraber Mükâleme" (s. 31), "Bir Peder Oğluyla Sual Ve Cevap Üzere Mükâleme" (s. 33), "Satın Almak Üzere" (s. 35), "Giyinmek Üzere" (s. 37), "Bir Lokantada Bulunur İken" (s. 38), "Hitam Üzere" (s. 39), "Keyifsiz İle Hekimin Münasebetinde" (s. 41) Bu karşılıklı konuşmalar günlük konuşma dilinin özellikleriyle kaleme alınmış -bugün bile yabancılara dil öğretiminde başarılı bir şekilde sunulamayan- konuşma metinleri özelliği gösterir.

Mebde-i Talim-i Sıbyan'da, ikinci derste cümlelere yer verilmesi önemli bir yeniliktir. İlk basit cümleler şunlardır: "*Su az mıdır? Bu su ne azdır. Çay pek azdır. O at açtır. Sen aç mısın? Bu nedir? Bu bir ağaçtır. Bu bir gül müdür? Bir güldür. Bu ses nedir? Pek azdır.*" (Eserde noktalama işareti kullanılmamıştır; cümleler tek satıra dizilmiştir. Bakınız: **Ek-1**) Bu basit cümleler ileride zorlaşır. Eserde cümlelerle birlikte yeni sözcükler verilir. Daha sonra da seçilmiş metinler yer alır. Bu

metinlerde konular çocuklara öğüt veren içerikler taşır. Ahlâkî öğütlerin yanında tarihî ve coğrafî bilgiler de on sekiz farklı derste metinlerin içeriğini belirler.

b) Müstakil Seçilmiş Metinlerin Yer Aldığı Eserler

Harflerin, hecelerin ve sözcüklerin öğretimi tamamlandıktan sonra okumayı pekiştirmek amacıyla eserlerin sonlarına seçilmiş metinler konulmuştur. Bu metinler pek çok eserde paralellik gösterir.

Sözcük öğretiminin yer aldığı bölümler arasına metin yerleştiren, ilk metinleri karşılıklı konuşma metinleri olan eserlerden yukarıda söz edilmiştir. Bunun yanı sıra Konstantinidi, yazmış olduğu eserde metin seçiminde önceliği karşılıklı konuşmaya yer vermiştir. Konstantinidi diğer eserlerde olduğu gibi ayrıca sözcüklere yer vermez:

> "Karnınız aç mı iştiham geliyor, çok iştiham var, karnım aç. Bir şey yiyiniz. Ne yemek istersiniz. Ne olur ise yerim. Hiç yemiyorsunuz. Affedersiniz efendim. İyi yiyorum. Pek iştiha ile yemek yedim. Bir lokma daha yiyiniz. Artık bir şey yiyemeyeceğim. Susuz musunuz. Susuzum. Pek hararetim var. Susuzluktan ölüyorum. Ne içmek istersiniz. Bana içecek şey veriniz. Bir kadeh su içiniz. Aşkınıza içiyorum efendim. Nereye gidiyorsunuz. Eve gidiyorum. Nereden geliyorsunuz. Karındaşımın evinden geliyorum. Benimle gelmek ister misiniz. Nereye gitmek istersiniz. Gezmeğe gideriz. Gidin. Biz dolaşırız. Pekiyi. Ne taraftan gedeceğiz. İstediğiniz yerden gideriz. Bağa gidelim. Geçerken karındaşımı alalım. Nasıl isterseniz. Osman Bey evde midir? Şimdi çıktı. Nereye gittiğini bize söyleyebilir misiniz? Hayır. Giderken bir şey söylemedi. Öyle ise onsuz gideriz. Yanıma geliniz. Size söyleyecek şeyim var. Beni dinleyiniz. Emriniz nedir? Dediğimi anlıyor musunuz? Anladım. Tekrar eder misiniz?" (s. 16)

Bu biçimde konuşmalar 21. sayfaya kadar devam etmektedir.

Serbest okuma parçalarında ilk sırayı özlü sözlere veren eser, Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye'nin yayımladığı *Elifba Risalesi* (1283/1867)'dir. Bu eserin ayrıca yetişkinler için de hazırlandığı dikkate alınırsa bu tür bir önceliğin yerinde olacağı düşünülebilir. Eserde yer alan özlü sözler şunlardır:

> "Allah diyen mahrum kalmaz. Gayret imandandır. Her şeyin ilmi cehlinden yeğdir. (s. 13) Cahilin sofusu şeytanın mesharasıdır. Akıl yaşta değil baştadır. Nadan ile konuşmaktan ehl-i irfan ile taş taşımak yeğdir. Sanat elde altın bileziktir. Elin ağzına bakan aç kalır. Bol bol yiyen bel bel bakar. Ak akçe kara gün içindir. Yol ile giden yorulmaz. Doğrunun yardımcısı Allah'dır. Hile ile iş gören mihnet ile can verir. (s.14) Az tama' çok ziyan görür. Kişi ittiğini bulur. Ne ekersen onu biçersin. Dost bin ise de azdır düşman bir ise de çoktur. Akıllı düşman akılsız dosttan yeğdir. Sadık dost akrabadan hayırlıdır. Öfke ile kalkan ziyan ile oturur. Acele işe şeytan karışır. Sabrın sonu selâmettir. Danışan dağı aşmış danışmayan yolu şaşırmış. Ser verip sır vermemeli. (s. 15) Bülbülün çektiği dil-i belâsıdır. Yalancının evi yanmış da kimse inanmamış. Bana benden olur her ne olursa. Başım rahat bulur dilim durursa."

Konstantinidi, eserinde konuşma metninden sonra da özlü sözlere yer verir:

> "Az tama' çok ziyan getirir. Uyur yılanın kuyruğuna basma. Az ye de bir hizmetkâr tut. Allah herkesin kalbine göre verir. İşten artmaz, dişten artar. Ağlamayan çocuğa meme vermezler. Uçan kuştan imdat umar. Ağaç fidan iken eğilir. Ekmek çiğnemeyince yutulmaz. Alnım açık yüzüm pak. Ucuz sirke baldan tatlıdır. İki cambaz bir ipte oynamaz. İki karpuz bir koltuğa sığmaz. Ak akçe kara gün içindir. Ağzını hayra aç. Elden geleni geri bırakma. Ateş (s. 22) düştüğü yeri yakar. Ekmeğini taştan çıkarır. İyi iş altı ayda çıkar. İğne ile kuyu kazmaya benzer. Evdeki pazarlık çarşıya uymaz. Eski dost düşman olmaz. Aramızdan kara kedi geçti. Eğri gemi doğru sefer. İnsan insana lâzım olur. Eski hamam eski tas. Ağzını poyraza aç. Allah diyen mahrum kalmaz. Evvel zahmet çeken sonra rahmet eder. İyilik bilmeyen adam, adam sayılmaz. Evvel düşün sonra söyle. Büyük lokma ye de büyük söz söyleme. Bugünün işini ferdaya bırakma. Balık baştan kokar. Başa gelen çekilir. Biliriz senin ne kumaş olduğunu. Boş lakırdı karın doyurmaz. Bir evde iki horoz olunca sabah geç olur. Tencere yuvarlandı kapağını buldu. Çivi çiviyi söker. Çok bilen çok yanılır."

Bu dönemde yazılan elifba kitaplarında ortak metinler, zaman kavramına açıklık getiren metinlerdir. Bu metinlerde mevsim, ay, gün... gibi kavramlar işlenir. Zaman kavramını ele alan metinlerdeki farklılığı göstermek için iki örnek vermek mümkündür. Bunlardan ilki Necib'in *Elifba-i Osmani*'sinde yer alan "Eyyam ve

Evkat" başlığını taşıyan düz yazı metnidir. Bu başlık altında zaman kavramlarına açıklık getirilmiştir:

> "Mizacı yolunda olan bir adamın rahat ve kuvvetinde nabzının her bir hareketi yani atması tahminen bir saniyelik müddet-i itibar olunabilir.
> İmdi altmış saniyeye bir dakika denilüb altmış dakikaya bir saat derler. Bir saatin dörtte birine bir çeyrek tesmiye ederler ki on beş dakika demektir. Güneşin doğduğu vakte sabah ve battığı zamana ahşam denilüb ahşam ile sabahın arasında geçen vakte gice ve sabah ile ahşam beyninde mürur iden zamana dahi gündüz derler. Gecenin nısfına gece yarısı ve gündüzün yarısına da öyleyin didikleri gibi bir ahşamdan başlayarak ertesi ahşama kadar geçen vakte bir gün derler ki bir gece ve bir gündüzden ibarettir. İçinde bulunduğumuz güne bugün ve bundan evvelkine dün ve daha evvelkine evvelki gün denilip bir gün sonrasına yarın ve iki gün sonrasına yarından sonra yahud o bir gün deriz. Sonraki günlere evvelki günlerin ertesi ve ferdası tesmiye ederler.
> İmdi kâmilen bir gün yigirmi dört saattir. Ve yedi gün bir hafta olub dört hafta dahi bir ay eder ki otuz gün demektir.
> Kezalik on iki aya bir sene yahud bir yıl derler ki bu dahi üç yüz altmış beş günden ibarettir. Senenin her üç mahına bir mevsim yahud fasıl ıtlak ederler. Bir senede dört mevsim bulunup isimlerine bahar, yaz, güz, kış denilir." Günlerin İsimleri: Pazar, pazartesi, salı, çarşanba, pençşenbe, cuma, cumartesi. Ayların İsimleri: Mart, nisan, mayıs, haziran, temmuz, ağustos, eylül, teşrin-i evvel, teşrin-i sani, kanun-ı evvel, kanun-ı sani, şubat" (1865: 44 – 46).

Zaman konusunu Selim Sabit soru – cevap tekniğiyle işlemiştir. 28. sayfada zamana dair sözcükler vardır:

> "Bir sene kaç aydır? Bir sene on iki aydır.
> Bir ay kaç gündür? Bir ay otuz gündür.
> Bir hafta kaç gündür? Bir hafta yedi gündür.
> Bir gün kaç saattir? Yigirmi dört saattir.
> Bir saat kaç dakikadır? Altmış dakikadır.
> Bir dakika kaç saniyedir? Altmış saniyedir.
> Günlerin adları nedir? Cuma, cumartesi…
> Kaç türlü ay kullanılır? İki türlü ay kullanılır.
> Bunlara ne derler? Arabî, Rumî ayları."

29. sayfada Arabî ve Rumî ayların adları vardır. Yazar 30. sayfada bugün hayat bilgisi derslerinin konularıyla doğrudan bağlantılı konuları çocuklara okuma ve

yazma dersinde öğretmektedir. Bu da hayat bilgisi dersinin Türkçe dersiyle yürütülmesi gerektiği düşüncesinin bir ürünüdür.

> "Arabîde sene başı ne gündür? Muharremin iptidasıdır.
> Rumi aylarda ne gündür? Martın iptidasıdır.
> Bir sene kaç fasıldır? Dört fasıldan ibarettir.
> Fasılların adları nedir? Bahar, yaz, güz, kış
> Bir fasıl kaç aydır? Üç aydan ibarettir
> Bahar ayları hangileridir? Mart, nisan, mayıs.
> Yaz ayları hangileridir? Haziran, temmuz, ağustos.
> Güz ayları nedir? Eylül, teşrin-i evvel, teşrin-i sani.
> Kış ayları nedir? Kanun-ı evvel, kanun-ı sani, şubat.
> Bahar faslı nasıl olur? Otlar biter, çiçekler açılır.
> Yaz faslı nasıl olur? Sıcak basar, tarlalar biçilir
> Güz faslında ne olur? Yapraklar dökülür, bağlar bozulur.
> Kış faslında ne olur? Kar yağar, havalar soğur."

Eserlerde yer alan metinler çocuğa görelik ilkesine bağlı kalınarak kaleme alınmış değildir. Örneğin M. S.'nin yazmış olduğu *Elifba-i Cedide* adlı eserde, "İlm Hakkındadır" başlığını taşıyan metin içinde yer alan pek çok soyut sözcük, okuma yazma öğrenecek 6 – 8 yaşındaki çocukların anlaması için güçtür:

> "İlm dediğimiz her şeyden ziyade âdeme yarar şey olduğundan ve bu ise bilmediğin şeyleri öğretmek olub emsal-i vafiresinden (bol örneklerinden) aşikâr oldığı üzere bir cümle millet veyahud daha 'alası bir zat hor (güneş, ışık) hürmet ve ihtiram olmak ve bununla beraber hoşhâl ve asude hâl ile yaşamak ister ise henüz ilm-i mezburun (adı geçen) bir kanadın altında bulunan renc (sıkıntı) ve meşakkatlere kemal-i tahammülle hamil (sahip, malik) ve gâfil olub diğerinin feyz ve rif'at ve saadetine nail kesb-i tahziz (isteklendirme) olmasına asla mübhem olmamağla kişi böyle bir ni'met-i celile ve seniyyenin (yüksek) menafi'-i hususiye (özel yararlar) ve umûmiyyesi huzûr-ı mütealâa-i mahsûsasına bi'l-celb (çekme) izâe (aydınlatma) evkat-i 'azizeden (aziz çağlardan) ictinâb idüb tahsil-i 'ulûm ve ma'ârife kemal gayret ve ihtimamatla dikkat ve sarf-ı ta'kidât (karışık zor anlaşılır cümleler) itmelidir. Çünki sıfat-ı mezbûrenin taht-ı elzemiyyet ve zi-kıymetde (kıymete sahip) bulunmuş oldığı..."

Eser içerisindeki "Hased Üzerinedir" (s. 19), "Kezub Beyanındadır" (s. 21), "Sabavet" (s. 24) başlıklı metinler de aynı zorluktadır.

Okumayı yeni öğrenen çocukların okuma becerilerini geliştirmek için bu yaş düzeyine uygun metinlerin yer aldığı eserler de vardır. *Risale-i Elifbaiyye* (1280/1864)'de yer alan "Hayvanat Sadaları" başlıklı metin buna örnek olarak verilebilir: "*Kelp havlar. Kurt ulur. Kedi mavlar. At kişner. Merkep anırır. Koyun meler. Bülbül feryat eder. Serçe civler. Horoz öter.*" (s. 26)

Çocuklar için seçilmiş, çocukların anlayabileceği metinlerin yer aldığı *Nuhbetü'l Etfal*'de "Mide ile Azaların Hikâyesi", "Kabak ile Köylünün Hikâyesi", "Deryaya Giden Balığın Hikâyesi", "İnce Kamış ile Ulu Ağacın Hikâyesi" gibi metinler çocukların ilgisini çekecek niteliktedir. Bu eserde "Kabak ile Bir Köylünün Hikâyesi" şu şekildedir:

> "Bir gün köylü tarlada kabağın kendi büyük olup sapı ince ve zebun olduğunu görünce taaccüp eder. Bu ince ve zebun sap arasında kabağın öyle münasebeti yoktur diye bu fikir ile gezerken gözü pelit ağacına rast gelip bu ağaç büyük ise küçük ben olsam. Ol büyük kabağı bu ağaca asardım diye bu fikir ile gezerken uykusu gelip ağaç-ı mezkûrun gölgesinde uyur. Bu esnada bir pelit düşüp burunu sıyırır. Köylü uyanıp kanını görünce şaşar. Der ki: küçük pelit bu kadar kan çıkardı. Ya kabak kadar büyük olsa idi hâlim nice olurdu. Diye cürümünü ikrar edip istiğfar eder. Bu ona misaldir ki Allah tealânın hikmetine karışmak lâyık değildir. Zira her işin hikmetini kendi bilir." (1858: 21, 22)

Çocuklara öyküler aracılığıyla öğüt veren metinlerin yer aldığı eser El Maluf'un *Elif Cüzü*'dür. Eserde 43. sayfada "Emsile" bölümü vardır. Bu başlık altında 5 adet metin yer alır. Bunlar çocuklara öğüt verir niteliktedir. Bunlardan ilki şu şekildedir:

> "İlk Misal
> Hayvanlara Ziyafet Eden Arslan
> Bir gün bir arslan sair canavarlara ziyafet edip cümlesini davet etmiş. Arslanın sarayı lâşe ile dolu imiş. Lâşelerin ziyade fena kokusu çıkıyor imiş. (?) lâşeye tahammül edemeyip burunlarını kapamağa mecbur olmuşlar. Ayının nazikliği arslana hoş gelmeyip ayıyı paralamış badehu tilkiye dönüp sual etmiş ki sen bu rayihadan hazzediyor musun? Doğru söyle demiş. Tilki cevabında demiş ki sultanım zükâm (nezle) oldum burnum koku duymaz diye bu hile ile kendini

kurtarmış. Ulu adamlar kendi ayıplarını gösterme eğer ister isen anları darıltma." (1863: 43).

Aynı eserde çocukların okurken zevk alacakları metinler de yer almaktadır. "Letaif" bölümünde 4 adet lâtife vardır. Bu lâtifelerden sonuncusu şu şekildedir:

"Dördüncü Lâtife
Bir gece hoca kuyuya su çekmeye varır amma görür ki ayın şavkı kuyuya vurmuş hemen ay kuyuya düşmüş bunu çıkarmak gerektir diyip evvelâ gelip bir urgan ve bir de çengel alıp varıp kuyuya salar. Çengel de bir taşa takılıp hoca zor edip çeker. Tekrar zor ederken urgan kopar. Arkası üzerine düşer. Göğe bakar görür ki köyde hamdolsun ki çok zahmet çektim amma ay da yerine geldi demiş."

Elifba kitaplarının sonlarındaki seçilmiş metinler içinde şiire yer veren üç eser vardır. Bunlardan *Nuhbetü'l Etfal*'de ve 1856 tarihli *Elifba*'da yer alan şiirler çocuklar için ağır Divan Edebiyatı ürünü beyitlerdir.

1856 tarihli *Elifba*'da 96 adet beyit yer almaktadır. "Ebyat-ı Müntahibe" başlığı altında yer alan beyitlerden birkaç örnek aşağıdadır:

"Hakâyık-ı aşinâ-yı âleme bî-gânedir dünya
İmaret-yab istingaya bir viranedir dünya
Bakar ehl-i dilin şem'i-şeb araviş çeker kâhin
Çerağ bizim nâdâne yanar pervanedir dünya
Ebna-yı dehr her hünere aferin verir
Yarab bu aferin ne tükenmez hazinedir..." (s. 30).

Nuhbetü'l Etfal'in 24. ve 25. sayfalarında beyitler bulunur. Bunlar ilkokuma ve yazma öğrenen çocuğun anlayacağı türden değildir. Bu beyitler, Nabi, Çelebizade Asım, Sünbülzade Vehbi, Vasıf, (La Edri) Rüşdi, Sultan Murat, Atayi gibi şairlere aittir. Toplam 11 sayfada dört farklı hatla yazılmış beyitler bulunmaktadır.

Çocukların anlayabileceği düzeyin üzerinde; fakat ilk kez çocuklar için yazıldığı anlaşılan çocuk şiirleri *Elifba-i Cedide*'de yer alır:

"Dördünci Ders
Bir Fesad Adam
Emri nakıs fikri aksi fesad olur böylesi
İşi doğru tutmaz çünkü fitnelidir kendisi

Hak-ı sâhiyi nâhak ider düşünmekden âhirisi
Fakat asla çaresi yok bulacaktır cezası

Siz çocuklar dikkat itmek borcunuzdur â'lâsı
Kesb itmemek tabiatta böyle bir huy fenası
Basır olub bundan hâsıl olan sehmin kazası
Hazer ile hıfz eylemek ter-kad mail mazarrası" (s. 20)
On İkinci Ders
Gayretli Karınca
Nazar it karıncaya yaz vakti durmaksızın
Çalışıp gayret eder zâyi' vakt itmeksizin
Bütün kış yemeklerin hiç kusûr bırakmaksızın
Cem' eder gece gündüz yaz daha geçmeksizin

Öyle biz de çalışıp çabalasak çocuklukta
Bir büyük me'kûlât (yiyecekler) ederiz kış vakitte
Sefillik yüzünden hem hâlimiz olur penah
İtibar meydanında kalmaz yüzemez seyyah" (s. 28).

Çocuklara günlük hayatta ve diğer derslerde yardımcı olacak bilgiler, incelenen eserler içinde en fazla Selim Sabit'in kaleme aldığı *Elifba-i Osmanî* adlı eserde yer alır. Bu bilgiler soru – cevap tekniğiyle yer alır:

Coğrafya neden bahseder? Memleketin isimleriyle, çıkan mahsulâtından ve ahalisinin miktarıyla devlet ve mezheplerinden bahseder.
Yerin şekli nasıldır? Portakal gibi yuvarlaktır.
Yer kaç kıtaya bölünmüş? Beş kıtaya bölünmüştür.
Bunların adları nedir? Avrupa, Asya, Afrika, Amerika. Felemenk-i Cedit.
Avrupa kıtası nasıldır? Diğerlerinin en küçüğü.
Avrupa havası nasıldır? Gayet latif ve mutedildir.
Toprağı nasıldır? İyi ve gayet mahsuldar.
Avrupa ahalisi nasıldır? Ehl-i hüner ve renkleri beyazdır.
Avrupa'da ne kadar adam var? İki yüz altmış milyon.
Üsküdar hangi kıtada? Asya kıtasındadır.
Afrika kıtası nasıldır? Avrupa'nın üçü kadar.
Ahalisi nasıldır? Ekserisi vahşî ve renkleri siyahtır.
Amerika'da ne kadar adam var? Doksan iki milyon.
Mısır hangi kıtadadır? Afrika kıtasındadır.
Amerika kıtası nasıldır? Diğerlerinin en büyüğü.
Amerika hangi tarihte bulundu? Dokuz yüz sekiz tarihinde.
Ahalisi nasıldır? Ekserisi vahşî ve renkleri bakır gibi.
Amerika'da ne kadar adam var? Kırk dokuz milyon kadar.
Felemenk kıtası nasıldır? Avrupa kadar bir adadır.
Ahalisi nasıldır? Vahşî ve renkleri siyahtır.

Ne kadar adam vardır? Yigirmi dokuz milyon.
Dünyada ne kadar adam var? Bir milyar yüz milyon.
İslam ne kadar var? Yüz altmış altı milyon.
Katolik milleti ne kadar? Yüz yirmi beş milyon.
Protestan ne kadar? Doksan beş milyondur.
Rum ne kadar vardır? Yüz milyon kadar.
Yahudi milleti ne kadar? Beş milyon kadar.
Mecusi ne kadar var? Altı yüz dört milyon"

Çocuğun günlük yaşamında karşılaşacağı sorulara yanıtlar yine soru cevap tekniğine bağlı olarak verilmiştir.

Havaic-i zaruriye nedir? İnsana lâzım olan şeyler.
İnsana başlıca ne lazımdır? Yiyecek, giyecek, yatacak yer.
İnsanın yiyeceği nedir? Hububat et ve meyve.
Bunlar nasıl tedarik olunur? Ziraat ve zanaat vasıtasıyla.
Ziraat neye derler? Ekip biçmeye derler.
Zanaat neye derler? El ve aza-yı saire ile iş yapmaya derler.
Yemeği nasıl yemelidir? Ne az ne de çok.
Kaç saatte bir yemeli? Beş altı saatte bir.
Giyecek neden yapılır? Yün pamuk vesaireden.
Giyecek nasıl tedarik olunur? Bir takım zanaat vasıtasıyla.
Giyecek nasıl olmalı? Mevsime göre ve temiz olmalıdır.

Günlük yaşamda çocukların işlerine yarayacak öğütler yine devam eder:

"Yaz gelince ne yapmalı? Kış urbalarını çıkarıp hava bozulunca yine giymeli.
Kış gelince ne yapmalı? Yazda yaptığı gibi kış urbaların giymeli.
Yatacak yer neden yapılır? Taş ve ağaç vesaireden.
Yatacak yer nasıl tedarik olunur? Fenn-i mimari vasıtasıyla.
Yatacak yer nasıl olmalı? Pencereleri şark tarafına olup etrafında bataklık olmamalı.
Bunda ne fayda ne var? Güneş havayı ıslah eder.
Bataklıkta ne zarar var? Bataklık havayı bozar.
Kaç saat uyumalı? Çocuklar dokuz saat.
Delikanlılar kaç saat? Yedi saat yeter.
İhtiyarlar kaç saat? Sekiz saat kifayet eder" (s. 32 – 34).

Özellikle *Nuhbetü'l Etfal* gibi bazı eserlerde, okuma metinlerinin yanı sıra, rakamlara da yer verilmiştir. *Nuhbetü'l Etfal*'de 10. sayfada yer alan yedinci derste, birden dokuza, dokuzdan doksana, yüzden dokuz yüze, 1000'den 9000'e kadar rakamların yazılışları mevcuttur (Bakınız: **Ek-2**). Bu kadar çok rakamın öğretilmeye

çalışılması boşuna zaman alacaktır. Bu yaş seviyesindeki çocuk için birden ona kadar rakamların okunuşlarını ve yazılışlarını vermek yeterlidir.

Rakamların öğretiminde aşırıya kaçan bir diğer yazar Necib'dir. *Elifba-i Osmanî*'nin 44. ve 45. sayfalarında rakamların hem yazılışı hem de okunuşu verilir. 1'den 20'ye kadar rakamlar verildikten sonra 4000'e kadar rakamların yazılışları verilmiştir (Bakınız: **Ek-3**).

Elif Cüzü'nde 1'den 10; 10'dan 100'e; 100'den 1000'e kadar rakamların yanı sıra göstermelik dört işlem örnekleri de verilir. Hafız Refi rakam verme konusunda daha da ileri gider bir milyon, bir milyarın yazılışını dahi verir (Bakınız: **Ek-4**).

Yukarıda söz edilen eserlerin haricindeki eserlerde rakamlar öğretilmez.

3.3.2. Biçim Açısından Elifba Kitapları

Bu dönemde kaleme alınan eserlerde biçim açısından günümüz yayım kalitesini aramak mümkün değildir. Yayımlandığı zamanın koşullarına göre eserlerin baskı kalitesi birbiriyle paralellik göstermektedir. Genellikle yarım A4 kâğıdı boyutundaki teksir kâğıdına basılan eserleri kâğıt ve cilt kalitesi açısından değerlendirmek sağlıklı sonuçlar vermeyecektir.

Eserlerde doğrudan okuma yazma yönteminin bir parçası olan yazıların puntoları, resme yer verilip verilmediği, yazı karakterinin farklılığı, göze hitap eden sadeliği gibi özellikler açısından farklılıklar mevcuttur. Aşağıdaki eserlerde biçim açısından göze çarpan yeniliklere yer verilmiştir.

Tanzimat döneminde yayımlanan on üç elifbadan yedi tanesi taş baskı, altı tanesi matbudur. Taş baskı eserler şunlardır: 1) 1272/1856 tarihli *Elifba* 2) *Nuhbetü'l Etfal* 3) *Risale-i Elifbaiyye* 4) *Elifba-yı Osmanî* 5) *Elifba Risalesi* 6) *Usul-i Cedide Üzere Müretteb Elifba Cüzüdür* 7) *Elifba.*

Taş baskı eserlerde, sayfaların görünümü sade değildir. Satırların ve sözcüklerin arasındaki boşluklarda bir düzen yoktur. Bu eserler içinde *Nuhbetü'l*

Etfal'in sayfalarını çok güzel çizilmiş resimler süslemektedir. Bu resimler sayfa kenar süsleridir. Genellikle çiçek ve yer yer meyve resimleri yer alır. (1858: 6,7)

Taş baskı eserlerin yedisi de nesih hattıyla kaleme alınmıştır. Çocuklara el yazısı öğretmek amacıyla rik'a hattıyla yazılmış metinlere yer veren eserler de vardır. Bütün alfabe, çocuklara öğretmek amacıyla *Nuhbetü'l Etfal*'in 6 ve 7. sayfasında rik'a ve nesih hatlarıyla, 39. sayfada sülüs ve divanî hattıyla, 44. sayfada kûfî hattıyla vardır. Bu hatların öğrenilmesi için de bu hatlarla yazılmış metinler eser içinde mevcuttur.

Taş baskı eserlerin içinde nesih hattının haricinde hatlarla yazmasını öğrencilere öğretmek amacıyla kaleme alınan bir diğer eser, *Usul-i Cedide Üzere Müretteb Elifba Cüzüdür* başlıklı eserdir. Bu eserde alfabe sülüs, nesih, ta'lik, rik'a ve divanî hatlarıyla birlikte yazılmıştır (Bakınız: **Ek-5**). Muhammed Raşid, *Risale-i Elifbaiyye*'de nesih hattının haricinde sülüs hattıyla üç meşk örneği vermektedir.

Hat çeşitlerinin öğretimine yer vermeyen Necib, *Elifba-i Osmanî*'de harflerin öğretimi için, -ileride yazılacak elifbalarda da görülen – farklı bir yol izlemiştir. Heceleri, önce harfleri birleştirmeden "Huruf-ı Heca-ı Müteharrike" başlığı altında verir. Necib'i heceler arasına tire koyma anlayışını getiren ilk yazar olarak değerlendirebiliriz (Bakınız: **Ek-6**). Heceler arasına tire koyan; fakat harfleri birleştiren Muhammed Raşid, *Risale-i Elifbaiyye*'de "İbarat-ı Türkiyye" başlığı altında iki sayfa bu tür örnekler verir. Bu eserde noktalama işaretlerinden noktanın cümle sonlarına konduğu gözlenmektedir.

Yukarıdaki yedi eser içerisinde eser sonlarında yer alan metinlerdeki konuların daha iyi anlaşılabilmesi için, şekillerin kullanıldığı ilk eser elimizdeki nüshası tarihsiz olan *Usul-i Cedide Üzere Müretteb Elifba Cüzüdür*. Bu eserde 15. sayfada yer alan "Kara Tarif ve Beyanındadır" başlıklı metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak ve anlatılanları çocukların gözlerinde canlandırmak için 16. sayfada bir dünya haritası yer almaktadır. Eser, bu açıdan haritanın eğitimde kullanıldığı ilk eser olarak değerlendirilebilir (Bakınız: **Ek-7**).

Necib haritayı, metinlerin anlaşılabilirliğini artırmak için daha işlevsel bir şekilde kullanmıştır. Yazar, 46. sayfada "Kürre-i Arz" başlığını taşıyan metinde anlatılan gece ve gündüz olaylarının nasıl meydana geldiğini şekil çizerek göstermiştir (Bakınız: **Ek-8**). Bu eser, şekil üzerine yazılar yazılarak konunun açıklanması yönüyle bir ilktir. Yazar ayrıca eserin son iki sayfasına Osmanlı devletinin ve İstanbul'un haritalarını koymuştur.

Matbaa harfleriyle dizilen altı eser şunlardır: 1) *Elif Cüzü 2) Elifba Risalesi 3) Elifba-i Osmanî 4) Resimli Elifba-i Osmanî 5) Elifba-i Cedide (Mübtediyan) 6) Mebde-i Talim-i Sıbyan.*

Yukarıdaki eserlerde, taş baskı eserlere göre sayfa görünümünde belirgin bir sadelik göze çarpmaktadır. Satırlar ve cümlelerdeki sözcükler arasındaki boşluklar düzenlidir. Matbaa harfleriyle basılan eserler içinde sayfa başına düşen sözcük sayısı bakımından da bir azalma görülür.

Görünüm ve baskı kalitesi olarak bütün eserlerin birbirinin kopyası niteliğinde olmasına karşılık farklılıklar gösteren bazı eserler vardır. Bunlar içinde "nevresdigan Rumlar" için eserini yazan Konstantinidi'nin harfleri ilk beş sayfada büyük puntolarla vermesi bu dönemde yazılan hiçbir eserde yoktur. Her bir harfin altında Rumca karşılığı yer alır (Bakınız: **Ek-9**). Bu uygulama, harflerin çocuklara levhalar şeklinde öğretilmesi kolaylığını sağlayacaktır.

Matbaa harfleriyle basılan eserler içinde en orijinali Hafız Refi'in yazdığı *Resimli Elifba-i Osmanî*'dir. Bugün dahi eserlerde rastlayamadığımız güzellikte hayvan resimleriyle süslenmiştir eser. Bu resimler, kitabın sonunda yer alan metinlerin anlaşılmasını kolaylaştırdığı gibi çocuklara okuma zevk ve heyecanı verecek niteliktedir. Resimler, Batılı ressamların elinden çıkmıştır. Tabloların altında Lâtin harfleriyle imzalar vardır. Eserde her bir harfe bir hayvan gelecek şekilde resimler konmuştur. Eserde yer alan hayvan resimleri sırasıyla şunlardır: "*arslan, bülbül, papağan, timsah, öküz, çekirge, güvercin, horoz, deve, kurt, tilki, zürafa, serçe, şahin, yılan, kurbağa, tavus, geyik, örümcek, karga, koyun, fare, gergedan, kara kuş (kartal), köpek, leylek, maymun, nahl (arı), vaşak, hirre (kedi), yılan balığı*"

Bu resimler içinde daha önce timsahı görmeyen çocuklar için yapılan açıklamaların yanında resmin önemli bir yeri vardır (Bakınız: **Ek-10**):

> "Timsah iki hayatlı, yani denizde ve karada yaşayan hayvanattan olup kertenkeleye benzer. 10 ve en çok 100 ayak kadar boyu ve öküz kadar semizliği vardır. Başı gayet büyüktür ve dili yoktur. 100'den fazla sivri dişleri vardır. Vücudu gayet kuru olduğundan ne kurşun, ne süngü tesir edemez. Ancak karnı pek yumuşak olduğundan oradan yaralanabilir. Bu hayvan bazen derelerde ve başka sularda, bazen karada yaşar. Afrika, Asya ve Amerika'nın timsahları büyüklük bakımından birbirlerinden farklıdır. Ancak, en büyükleri Nil nehrindedir. Timsah et yiyen hayvanlardan olup öküz, at ve insan etini dahi yer. Her ne kadar insanlardan korkarsa da, muztar kaldığı vakit (zor durumda kalırsa), bazen odun gibi gayri müteharrik (hareketsiz) olarak kenarda uzanır, bazen de sabi (küçük) çocuk gibi ağlar. İşte böyle hile ile insanları avlayıp kavrar. Dişisi senede yüz tane yumurta yumurtlayıp kumda saklar. Sonra güneşte ısınırlar da yavruları çıkar."

Tanzimat döneminde yazılan ve matbaa harfleriyle basılan eserlerden sadece *Elif Cüzü*'nde rik'a hattıyla metinler yer alır. Diğerlerinde nesih hattının (matbaa harfleri) haricinde bir hat verilmez. Matbaa harfleriyle çok sade bir şekilde basılan *Elif Cüzü*'nün son sayfalarında rik'a hattıyla kaleme alınmış mektup örnekleri vardır.

3. 4. Türkçe İlkokuma ve Yazma Öğretiminin Değerlendirilmesi

Çalışmamızın bu bölümünde, ilköğretimin yapısına bağlı olarak müfredat programlarında ilkokuma ve yazma öğretiminin özellikleri ve elifba kitaplarında ortaya konan okuma yazma öğretim yöntem ve teknikleri ele alınacaktır. Bu başlık altında, Tanzimat döneminde, Türkçenin öğretimi ve Türkçe öğretimine bağlı olarak ilkokuma ve yazma öğretiminin genel yapısı değerlendirilecektir. Değerlendirmemize süreli yayınlar, kuramsal eserler ve o dönem, ilkokuma ve yazma öğretimi üzerine kaleme alınan bilimsel yazılar kaynaklık edecektir.

Gerek Tanzimat öncesi dönemde gerekse Tanzimat döneminde, genel eğitim öğretim faaliyetleri içinde Türkçenin eğitimi ve öğretiminin ne kadar

gerçekleştirildiği konusunda dil bilimciler ve eğitim bilimciler bir uzlaşma içinde değildirler.

Tanzimat öncesi dönemde, Türkçenin öğretimi sıbyan okullarında okutulan elifba cüzlerindeki Türkçe ile sınırlıdır. Türkçenin ses yapısına uygun bir alfabe kitabının ilk kez 1858'de kaleme alındığı düşünülürse, bu tarihten önceki zamanlarda, Türkçenin öğretiminin tam anlamıyla gerçekleştirildiğini söylemek mümkün değildir. Sıbyan okullarında, öğretmenler derslerini anlatım yöntemiyle Türkçe anlatmaktadır. Bu okullarda yürütülen derslerle ilgili olarak Ergin'in aksine Unat, şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

> "Sıbyan mekteplerinin öğretim dilini, rahmetli Osman Ergin'in ileri sürdüğü gibi, Arapça olarak kabul etmek isabetli bir hüküm sayılamaz. Gerçi bu okulların baş hedefi, çocuklara her ne kadar Arapça olan Kur'an metnini yanlışsız okuyup telâffuz edecek bir yetenek kazandırmak ise de, gerek tecvit, gerek din bilgilerinin öğretmenler tarafından Türkçe açıklandığı, hele kara cümlenin öğretilmesinde doğrudan doğruya ana dil hâkim bulunduğu, çocuklara muhtelif vesilelerle Türkçe dualar ve ilâhiler ezberletildiği, Türkçe gülbanklar söyletildiği cihetle, hele medreselerin bile tam manasıyla Arapça olduğu iddia edilemeyecek olan öğretim dili yanında sıbyan mekteplerinde öğretim dilinin Arapça olmayıp Türkçe olduğu kuvvetle savunulabilir" (Unat, 1964: 8)

Dönemin Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi aydınlarının Türkçeye gereken önemin verilmesi gerektiği yönündeki düşünceleri daha sonraki yıllarda bu konuda somut adımların atılmasına kaynaklık edecektir.

Tanzimat döneminde, ilk kez 1847 talimatnamesiyle Türkçe ilkokuma ve yazma öğretiminde izlenmesi gereken yöntem ve teknikler dile getirilmiştir. Bu tarihten önceki zamanlarda, sıbyan okullarındaki hocaların tutumlarına bırakılmış bir okuma yazma öğretiminin gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu öğretimin genel özellikleri, elifba cüzlerinde var olan öğretim yöntem ve teknikleriyle sınırlı kalmıştır. Hocaların, bireysel yollara başvurduğu öğretimi kolaylaştırmak için çabalar harcadıkları da gözlenmektedir. Alfabedeki harfleri daha kolay öğretmek için

çağrışım tekniğine başvurmak, her bir derste öğretilecek harf sayısını öğrencilerin gelişim özelliklerine göre belirlemek bunlardan bazılarıdır.

Tanzimat döneminde, Osmanlı aydınının ve yöneticilerinin dile bakış açılarını yönetim anlayışları belirlemektedir. Siyasal birliği ifade etmek için *millet-i Osmanî*, deyimini kullanan aydınlar, bu ulusun kullandığı dili de *lisan-ı Osmanî* terimi ile karşıladılar. Konuşulan ve yazılan dile Tanzimat'a kadar *Türkî*, *lisan-ı Türkî* ya da *zeban-ı Türkî* kavramları kullanılırken daha sonra *lisan-ı Osmanî*, *zeban-ı Osmanî* sonra da *Osmanlıca* kavramları kullanılmaya başlandı (Ünver'den aktaran Sadoğlu, 2003: 63). Bu anlayışın yansımaları elifba kitaplarında da kendini gösterir. Yazarlar, yazdıkları alfabe kitaplarına *Elifba-yı Osmanî* (Necib, Konstantinidi) adını vermeye başlar. Millî mücadelenin verildiği yıllara kadar bu adla pek çok alfabe kitabı yazılır.

Alfabe kitaplarında Türkçe ilkokuma ve yazma öğretiminin ayrıntıları, "Elifba Kitaplarında İlkokuma ve Yazma Öğretimi" başlıklı bölümde anlatılmıştır. Burada bu kitapların alt yapısını oluşturan kuramsal eserlerden söz edilecektir. Tanzimat döneminde Türkçe ilkokuma ve yazma öğretim yöntem ve tekniklerini kuramsal olarak anlatan en önemli eser Selim Sabit'in yazdığı *Rennüma-yı Muallimin* (Tarihsiz, ruhsat tezkiresi 27 Kânunusani 1875/8 Şubat 1875) adlı eserdir.

Eserin eğitimsel içeriğine, eğitim tarihi üzerine araştırma yapan yazarlar geniş bir şekilde değinmişlerdir (Kansu, 1930: 162–165; Berker, 1945: 86–89; Akyüz, 176–180). Eserde, Türkçe ilkokuma ve yazma öğretiminde öğretmenlerin izlemesi gereken yöntem hakkında ayrıntılı bilgi mevcuttur. Bu bilgiler, usul-i cedide üzere öğretim yapan sıbyan okullarındaki görevli öğretmenler için hazırlanmıştır (Berker, 1945: 86).

Eserde, okuma ve yazma öğretimi hakkındaki bilgiler; "Harf-i Hecânın Suret-i Talimi, Harekelerin Suret-i Talimi, Tehecci ve Kıraatin Suret-i Tefhimi, Yazının Suret-i Talimi" başlıkları altında verilir.

Yazar, "Harf-i Hecânın Suret-i Talimi" başlıklı bölümde, harflerin "üçer beşer" levhalara yazılması ve bu yazılan harflerin şekillerinin ve adlarının öğretmen tarafından öğrencilere telâffuz ettirilmesi gerektiğini söyler. Önce öğretmenin, sonra öğrencilerin telâffuz etmesi istenir. Harfler sesleriyle telâffuz edilerek öğretilir. Bu öğretim tarzı, beşer beşer alfabedeki bütün harfler bitene kadar devam eder. Daha sonra bir tür ölçme değerlendirme olan alıştırmalara geçilir:

> "Lisan-ı Türkîde müsta'mel hurûf-ı hecâ kaçtır?
> Bunlar kaçı noktalı, kaçı noktasızdır?
> Bir ve iki ve üç noktalı olanlar kangileridir?
> Noktaları üstünde olan harfler kaçtır?
> Noktaları altında bulunan harfler kangileridir?
> (ش-şın) harfinden noktalar kaldırıldıkda ne olur?
> Birbirine benzeyen harfler kangileridir?
> (ع-'ayn) harfine bir nokta konuldukda ne olur?
> Noktasız olan harfler kangileridir?" (Selim Sabit, Tarihsiz: 11).

"Harekelerin Suret-i Talimi" başlığı altında, harekelerin levhalar üzerinde gösterilerek adları ve sesleriyle beraber öğretilmesi gerektiği vurgulanır. Harekelerin adlarının "üstün, esre, ötre", seslerinin de (e, i, ü) olarak kabul edildiği belirtilir. Selim Sabit Efendi, ötrenin öğretilmesinde izlenecek yolu şu şekilde belirtir:"Fakat ötre makamında kullanılan (.و) harfi dört nev' olub, her birinin sadâsı başka başka olduğundan bunlar yekdiğerinden fark olunmak üzere Elifba risalemizde gösterilen işaretler güzelce sıbyana talim ve tefhim olunmalıdır" (s. 13) Bu açıklamanın ardından alıştırmalar şu şekilde yaptırılır:

> Lisan-ı Osmanî'de kaç türlü hareke var ve bunların isimleri nedir?
> Hareke-i resmiye harflerin neresinde vazolunur?
> Üstün, esre, ötrenin isim ve sadaları nedir?
> Hurûf-ı imlâ kaç ve bunlar harflerin neresine vazolunur?
> (و) harfinin kaç nev'i sadâsı vardır?
> Bunlar birbirinden nasıl tefrik olunur ve işaretleri nedir?" (s. 13).

Eserde, harflerin ve harekelerin bu tarzda öğretiminin ardından, okuma ve yazmanın birlikte yürütüleceği bir ortamın hazırlanması gerektiği hususunda uyarıda bulunulur. Bunun için öğrencilerin taştan yapılmış birer levha bulundurmaları gerekmektedir. Öğretmen harflerin şeklini öğretim levhasında gösterdikçe, öğrenci

öğretmenin gösterdiği tarzda yazıları kendi taş levhasına aktaracaktır. Bu uyarıların ardından eserde, "Tehecci ve Kıraatin Suret-i Tefhimi" başlığı altında heceleme ve okumanın anlatıldığı bölüme geçilir.

Bu bölümde heceleri okurken de levhaların kullanılması gerektiği belirtilir. Harekeler adlarıyla hecelenmez, onları karşılayan eşdeğer seslerle öğretilir. Bununla ilgili örneği yazar şu şekilde verir:

> "Meselâ: (ج -cîm) harfinin harekât-ı selâse ile teheccisinde cim üstün (جَ ce), cim esre (جِ ci), cim ötre (جُ cü) denilmeyüb belki (ج) (e) (ce), (ج) (i)(ci), (ج) (u) (cu) denilerek tehecci olunduğu gibi kezâlik hurûf-ı imlâ ile telâffuz ve teheccisinde dahi (cim elif) üstün (جا-ca), (cim yâ) esre (جي-ci), (cim vav) ötre (جو-cu) denilmeyüb belki (جَ ce) (a) (جا -ca), (ج) (ىٖ) (جي ci), (جُ) (وُ) (جو -cü) denilerek tehecci olunmalıdır. Bu sırada hurûf-ı hecânın mümkün mertebe mahreçleri dahi sıbyana tarif olunub (ص س ث se, sin, sad) gibi sadece yekdiğere müşabih olan harflerin birbirinden fark ve tefavütleri gösterileceği misillü hurûf-ı mezkûrenin muttasıla ve munfasıla kısımlarına taksimle bunlardan her birinin evvelde ve ortada ve ahirde yazılışları, yani hurûf-ı muttasıla kelimenin evvelinde mâbadına ve âhirinde makabline ve hem de mâbadına muttasıl olarak yazılacakları ve hurûf-ı munfasıla evvelde bilâ-ittisâl, ortada ve âhirde yalnız mâ-kabllerine muttasıl olacakları ve bunların sûret-i ittisalinde şekil ve heyetleri birer misal ile levhada talim ve irâe kılındıkdan sonra hurûf-ı hecânın kıraat ve teheccileri hususunda dahi şakirdan ber-vech-i ati temrin edilir" (s. 14, 15).

Selim Sabit'in bu konuyla ilgili olarak verdiği alıştırma örnekleri şu şekildedir:

> Harekât-ı selâse ile (ب) harfi nasıl tehecci olunur?
> Hurûf-ı imlâ ile (ج) harfi nasıl hecelenir?
> (س-sin) harfiyle (ص-sad) harfinin sadece farkları nedir?
> (ث) harfiyle (س) harfinin mahreçleri nedir?
> Kitabetçe harfler kaç kısma taksim olunmuşdur?
> Hurûf-ı muttasıla ne demek, kaç ve kangileridir?
> Bunlar evvelde ve ortada ve ahirde nasıl yazılır?
> Hurûf-ı munfasıla ne demek, kaç ve kangileridir?
> Bunlar nerelerde muttasıl ve nerelerde ayrı ayrı yazılır?" (s. 15)

Bu açıklamaların ardından eserde iki harf ile harekeden oluşan sözcüklerin okunması ve heceleri gösterilir. Bu sözcüklerin anlamlı olmasına özen gösterilmesi gerektiği vurgulanır. Bununla ilgili örnek, eserde şu şekilde yer alır:

> "Meselâ: (sen, ben, biz) gibi kelimeler alınarak telâffuz ve teheccilerinde (be) (nun) üstün, (ben), (sin) (nun) üstün (sen), (be ze) esre (biz) denilmeyüb belki (be) (e) (ben), (se) (e) (ne) (sen), (bi) (iz) (biz) denilerek hecelenüb kezâlık (yaz kış güz) gibi kelimelerin hecelerinde (ye elif ze) üstün (yaz), (kaf ye şın) esre (kış), (kâf vav ze) ötre (güz) denilmeyüb belki usul-ı cedide üzere (ye) (az) (yaz), (kaf) (ış) (kış), (kaf) üz (güz) denilerek tehecci olunmalıdır. Bir heceli kelimelerin usul-i teheccileri şâkirdâna talim olunduktan sonra iki heceli kelimeler gösterilüb bunları kıraat ve teheccileri dahi tıbkı bir heceli kelimelerde gösterilen usule tevfikan talim ve icra kılınır" (s. 16).

Yukarıdakine benzer heceleme yöntemiyle "yazmak, çizmek" gibi sözcüklerin ve daha sonra da levhalara yazılan sözcüklerin öğretilmesi gerektiği vurgulanır. Yazar öğretilecek sözcükleri, hedef kitlenin özelliklerini göz önünde tutarak şu şekilde belirler:

> "Fakat bu kelimeler sıbyanca manaları meçhul lâfızlardan olmayub belki günlerin ve ayların ve mevsimlerin isimleri, insan ve a'zâ ve milletlerin isimleri, hayvan ve balık ve kuşların isimleri, çiçek ve meyve ve ağaçların isimleri, sebze ve nebatat ve hububatın isimleri, elvan ve melbûsât ve mefruşatın isimleri, ulûm ve funûn ve sanayi'in isimleri, memleket ve dağ ve nehirlerin isimleri gibi oldukça sıbyanın bildiği kelimelerden intihâb olunarak sınıf sınıf levhada gösterilmelidir" (s. 17).

Selim Sabit'e göre, öğrenciler, yukarıdaki konuları içeren sözcükleri serbestçe okuyup yazmaya başladıktan sonra karşılıklı konuşma metinleriyle okuma becerileri geliştirilmelidir. Bu metinlerin içerikleri öğüt veren nitelikte olmalıdır. Bu serbest metinlerden sonra öğrenciler, Kur'anıkerim'i okumaya başlayacaktır. Arapça kurallar da Türkçe yazım kurallarının anlatılış tarzıyla aynı olmalıdır. Harfler sesleriyle okutulmalıdır. Uzun hecelemeye gidilmemelidir.

İlkokuma ve yazma öğretiminde izlenmesi gereken teknikleri yukarıdaki şekilde açıklayan Selim Sabit, Kur'anıkerim derslerinde dikkat edilmesi gereken noktayı şu satırlarla ifade eder: "Fakat Kur'ân-ı Kerim dersleri dürûs-ı saire gibi levhada gösterilmeyüb belki takriren tedris olunacakdır" (s.18).

Selim Sabit, "Yazının Suret-i Talimi" başlığını taşıyan bölümde, yazı çalışmalarının nasıl yapılacağı üzerine uyarılarda bulunur. Yukarıda okuma ve yazmanın birlikte yürütüleceğini söyleyen yazar, ileriki sınıflarda yazı çalışmalarında konuların neler olacağına, diğer yazı türlerinin ne zaman öğretileceğine dair bilgileri şu şekilde verir:

> "Şâkirdânın taşdan ma'mûl birer levhaları bulunub evvelâ harflerin yazılışları bir müddet bu levhalarda talim olundukdan sonra kurşun kalemle kâğıt üzerine yazmak usulü gösterilir ki bu sırada harflerin ittisal ve infisal sûretleriyle bir ve iki heceli kelimelerin imlâları talim olunub (Elifba) risalesinin bazı cedvelleri numune verilerek vazife makamında şâkirdâna yazdırılır.
> Şâkirdân ber-vech-i meşrûh kıraat ve yazıya alışdıkdan sonra adî kalem ve mürekkeb ile yazıya başlanub Hatt Mecmuasından numuneler gösterilerek ikinci sene (sülüs) ve üçüncü sene (nesih) ve dördüncü sene (rik'a) hatları talim olunur ki, bu sırada dahi (dikte) yani ezberden söyleyüb yazdırmak usulü icra edilerek kavâ'id-i imlâ talim olundukdan sonra tezkire ve pusula ve ufak mektub suretleri gibi umur-ı âdiyede lâzım olacak bir takım müsveddeler verilüb şâkirdânın mecmualarına kayd ve terkim ettirilir" (Selim Sabit, Tarihsiz: 19, 20).

Tanzimat döneminde kaleme alınan bu eser yayımlanıp öğretmenlere rehber kitabı olarak dağıtılırken süreli yayınlarda, alfabe üzerine yazılar da yayımlanır. Alfabe üzerine yazılan yazılarda, üzerinde durulması gereken en önemli nokta alfabenin öğretimidir. Dergi ya da gazete sayfalarında yer alan bu yazılarda, yazarların alfabenin öğretimine ilişkin görüşleri farklılık göstermektedir.

Tanzimat dönemine ait, süreli yayınlardaki makaleler, -makalelerin orijinallerinin çeviri yazısının mevcut olduğu-, Yorulmaz (1995)'ın *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Alfabe Tartışmaları* başlıklı eserinden alıntı yapılarak değerlendirilecektir.

Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin kurucusu Münif Paşa, çıkardığı Mecmua-*i Fünûn*'da "İmla Meselesi"(Temmuz 1863) başlıklı bir yazı kaleme alır. Münif Paşa, genel olarak, okuma ve yazmanın kolaylaştırılması için harflerin yazım özelliklerinde bazı değişiklikler yapılması gerektiği üzerine düşüncelerini dile getirir. Bunu somut delillerle ispatlar. Bizler anlamını bildiğimiz sözcükleri çok kolay okurken, anlamını bilmediğimiz sözcükleri okumakta zorlanırız:

> "Eğerçi erbabı ellerine aldıkları yazıyı kemâl-i suhulet ve sür'atle okuyabilirler ise de, bu derece meleke tahsili kesret-i iştigalden nâşi, kelimâtın suver-i tahrîriyyesiyle kesb-i ülfet ve muvâneset olunarak, mânâsı malûm olduğu cihetle olup, yoksa mefâdı mechûl ibârât ve ba-husûs gayr-ı me'nûs olan esâmi ve kelimât sahihi veçhile telâffuz olunamaz. Meselâ, yalnız üç harften mürekkeb olan (اون) (ün, un, on okunabilir) kelimesi Türkçe'de manîdâr olarak üç ve (كورمك)(kürek, gevrek, kürk, körük, görk, görün okunabilir) kelimesi altı suretle telâffuz olunabilir, siyak ve sibak karinesiyle bu makûleler mânâ-yı maksûd üzere okunur ise de, bittabi karâîn-i mezkûreden âri bulunan â'lâm ve esmâ-yı gayr-ı ma'lûmenin ber-minvâl-i muharrer suret-i telâffuzları bilinemez" (Münif Paşa, aktaran Yorulmaz: 1995: 26).

Yazar, alfabemizdeki yazım güçlüğünün Avrupalılarda bulunmadığı, bu yüzden oradaki çocukların altı yedi yaşında okuyup yazabildiklerini, bizde ise söz konusu sebeple okuma yazmayı öğrenemediklerini belirtir. Alfabenin yazım özelliğindeki bu güçlük kamu eğitimini engellemektedir:

> "Avrupalıların yazılarında müşkilât-ı mezkûre olmadığı misillü, usul-i talimiyye dahi mümkün mertebe teshîl olunduğundan, altı yedi yaşında çocuklar pekâlâ okuyup yazmak öğrenirler ve zükûr ve nisadan uşak ve amele güruhuna varıncaya kadar ifade-i merama muktedir olacak derece kitabet tahsil ederler. Bu cümle ile beraber bizim yazının bir su'ûbeti daha olup, terbiye-i âmme hakkında bunun dahi bir mahzûr-ı kavî olduğu derkârdır" (s.27).

Bu tür olumsuzlukların üstesinden gelmenin iki yolla mümkün olduğu özellikle vurgulanır: Ya harfler harekeli yazılmalı, ya da ayrı ayrı satırlara dizilmeli:

> "Birisi, kelimât yine hey'et-i hâzıra üzere ibka olunup, fakat alt ve üstlerine harekât-ı ma'lûme ile bir takım işârât-ı cedîde

> vaz' olunmak ve diğeri dahi hurûf-ı mukatta'a ile tahrîr olunup, bil-cümle elsine-i ecnebiyyede olduğu misillü iktizâ eden harekât-ı hurûf sırasında yazılmaktır" (s. 28).

Münif Paşa, yazısında sorunu ortaya koyuyor ve çözümü için iki yol öneriyor. Kendisi bu yollardan ikincisiyle çözüme ulaşılacağına inanmaktadır. Bitişmeyen harflerle yazılacak elifba cüzlerinin okutulmasını, bu eserlerin çocuklar üzerinde kısa zamanda etkilerinin gözlemleneceğini belirtir:

> "...Ve bu usul üzere elifba cüzleri ve bazı küçük kitab ve risaleler tab' ve neşrolunduğu ve bazı mekteblerde çocuklara okutulup tesirât-ı serî'a ve hasenesi anlaşıldığı hâlde, mürûr-ı zaman ile cümle indinde münteşir ve makbul olması me'mûldür" (s. 28).

Tanzimat döneminin en önemli aydınlarından Namık Kemal iki yazısında alfabe ve alfabenin öğretimi üzerine görüşlerini dile getirir. Bu yazılardan ilki 10 Temmuz 1866 tarihinde, Tasvir-i Efkâr gazetesinde, "Usul-i Tahsilin Islahına Dair" başlığıyla yayımlanmıştır. Bu yazıda Namık Kemal'in, sıbyan okullarındaki öğretim tarzının en iyi bir şekilde düzeltilmesi için harflerin değiştirilmesi gerektiği üzerine görüş bildirenlere yanıt vermek amacını güttüğü görülür. Harflerin değiştirilmesine gerek olmadığını iki tür yaklaşımla savunur: 1) Kur'anıkerim'i öğrenmek için Arap harflerini öğrenmeye ihtiyaç vardır. 2) 1200 yıllık kültür birikimini yeni yazıya aktarmak gerekecektir:

> "Bizim için hatt-ı Arabi'nin tahsîl-i kıraati bir ihtiyâc-ı mübremdir. Bu hâlde Türkçe hurûf-ı âheri tertîb etmek abes ile iştigâl değil midir? Tebdîl-i hurûf olunduğu hâlde kütüb-i mevcûdeden karn-ı müteâkibde hiç kimse istihrâc-ı meal edememek lâzım geleceği için hudûd-ı Çin'den, muhît-i Garb'a kadar yayılmış olan millet-i İslâmiyye'nin 1200 senede meydana getirdiği te'lifâtı umûmen eşkâl-i cedîdeye nakletmek lâzım gelecektir" (Namık Kemal, aktaran Yorulmaz, 1995: 42).

Namık Kemal daha sonra harf değişikliği ihtiyacının üç değişik alanda hissedilebileceğini belirtir. Bunlar okuma, yazma ve yayım zorluğu olarak kendini gösterir. Bu harflerle okumanın zor olduğunu söyleyenlere, zor olmadığını iki delil sunarak ispatlamaya çalışır:

> 1. Tahkikat-ı mahsûsamıza göre, elan lisan-ı Arabî ile tekellüm eden yerlerde (Avrupalılar'ın açtığı) mekâtibe devam eden şâkirdân, milel-i garbiyye etfâli gibi üç dört ayda lisanlarını okuyup yazmağa muktedir olmaktadır.
> 2. Cemiyet-i Tedrisiyye, vesaitinin noksanıyla beraber, haftada üçer gün birer saat verdiği derslerle üç dört ay zarfında birtakım talebe yetiştirmiştir ki, evvelleri eşkâl-i hurûfu tanımaz iken, şimdi (lisan-ı avamda yazılmış olan) harekesiz risaleleri kıraat edebilmektedir" (s. 44).

Kullanılan harflerin biçim özellikleri ve yazım kuralları bakımından iki yönlü olumsuzluğu vardır. Harflerin birleşerek yazımındaki zorluğu kabul eden yazar, yazım kurallarındaki olumsuzlukların ilerlemeye engel olmadığını ispat için Fransızları örnek gösterir:

> "...İmlânın su'ûbeti bir milletin marifetine asla mâni değildir. Eğer bu bâbda bir delil-i müsbit aranırsa, şunun beyânı kâfi olamaz mı ki, Fransız lisânı imlâca belki Türkî'den su'ûbetli iken, onunla mütekellim olan milletin tahsiline sû-i tesiri olmadıktan başka, bayağı Avrupaca lisân-ı umumî hükmüne girmiştir" (s. 46).

Namık Kemal'in ikinci yazısı "Kıraat ve Islah-ı Huruf Mes'elesi" (Hürriyet, 23 Ağustos 1869) başlığını taşır. Namık Kemal, bu yazıyı Ermeni asıllı İran siyasetçisi Melkon Han'ın, "İslâm kavimlerinin bu elifba yüzünden inhitata uğradıklarını iddia" etmesi üzerine kaleme almıştır. Yazar, yazının genelinde Arap harflerinin Türkçe ifadeleri tam olarak yansıtmadığından söz eder, bunun çözümü için alınacak önlemleri sıralar. Yazıda okuma yazma öğretimi açısından önemli bazı noktaları (olumlu/olumsuz) şu şekilde tespit etmek mümkündür: 1) Eser basımında, matbaacılar aynı iş için Avrupalı meslektaşlarının dört beş katı fazla çalışmaktadırlar. 2) Harfler değişirse, insanlar tekrar heceden başlayarak okuma için zaman harcayacaktır. 3) Gelişmiş ülkelerde çocuklardan beklenen asgarî beceri düzeyi, günlük gazeteyi okumak, isteklerini bildiren bir mektup yazabilmek, ufak bir alışverişin hesabını görmek biçiminde özetlenebilir. Bizde de çocuğun on üç yaşına kadar gideceği düzenli okullar olsa ve eğitim ve öğretim yöntemleri yoluna konulsa çocuklar rahatlıkla okuyup yazabilir. 4) Kaf çeşitleri ayrı ayrı biçimlendirilirse harf sıkıntımız kalmaz. 5) Harekeler yeniden düzenlenmelidir. 6) Dört sesi karşılayan vav (o, u, ö, ü) harfinin her bir ses için ayrı şekli

düzenlenmelidir. 7) Dilimizdeki Arapça ve Farsça kimi sözcüklerin yazım kuralları tekrar düzenlenmelidir.

Namık Kemal, alfabedeki bu yeniden düzenlemelerin gözlemlenmesi için çözüm önerisini eleştirel bir tarzda şu şekilde dile getirir:

> "İşin eslem-i tariki ise hocası ve kitabı ve usul-i tahsili muntazam bir veya birkaç sıbyân mektebi yapıp da hurûfumuzun Avrupa'ya nisbet mâni-i tahsil olup olmadığını fi'len tecrübe etmek ve onun üzerine zaruret görünür ise ashâb-ı iktidardan mürekkeb bir cemiyet ma'rifetiyle iktizasına göre ıslahına teşebbüs eylemektir. Lâkin bunu kim yapacak? Devlet denilse onun dünyada en memnun olduğu şey cehalettir. Çünkü indinde her ne suretle olursa olsun şedîden mültezim olan asayiş-i ekâbir ve muhafaza-i hâl-ı hazır hususlarına bir vakit halel getirmeyiz. Hâlbuki maarif bu zulüm ve ihmalin düşman-i canı olduğundan şüphe yoktur. Efrâd denildiği hâlde ise, Allah versin duasından başka hiç bir söz bulamayız" (s. 59).

Alfabe üzerine görüş bildiren bir diğer yazar Hayreddin Bey'dir. *Terakki* gazetesinde, "Maarif-i Umumiye" (31 Temmuz 1869) başlıklı bir yazı kaleme alan yazar, Türk dünyasında ilerlemek isteniyorsa harflerin değiştirilmesi gerektiği tezi etrafında bazı düşünceler ileri sürer. Türk dünyasında ilerlemenin çocuklara kısa sürede okuma ve yazma öğretmekten geçtiğini belirten yazar, bu durumu Avrupa ile kıyaslar:

> "Türkler harflerini âba *(babalar)* ve ecdadının bir eser-i bergüzîdesi *(seçkin eseri)* ve milliyetlerinin bir alâmeti addederler. Çünkü Kur'an-ı Azîmüşşân dahi o harflerle yazılmıştır. Fakat nihayet itiraf olunacaktır ki hurûf-ı müsta'mele tebdil olunmadıkça Türkistan'da terakki müşkil olacaktır. Çünkü Avrupa'da sıbyan bir iki mâh zarfında öğrendikleri hâlde burada bu hurûf ile okumak yazmak bir kaç senelerde ancak öğrenilebiliyor. Bu hâl ile riyâziyyat, hikmet, coğrafya, kimya ve fünûn-ı sâire ne vakit tahsîl olunacaktır? Yalnız bir okuyup yazmak öğrenmek içün bunca vakitler lâzım olduktan sonra Türkistan içün matlûb ve müstelzim olan fünûn-ı nâfianın tahsiline vakit kalır mı?" (Hayreddin Bey, aktaran Yorulmaz, 1995: 30).

Çocuklara yazma becerisi olarak da sadece güzel yazı öğretildiğinden yakınan yazar, bu tür yazma becerisine sahip çocukların da kalemlerde memur olmaktan başka yapacak bir işlerinin olmadığını vurgular. Yazara göre, Rusya'da olduğu gibi bizde de harflerin daha kolay okunur ve yazılır duruma getirilmesi gerekir. Kolay okunur ve yazılır eserlerle kolaylaşan öğretimin, Osmanlı devletinde yaşayan insanlar arasında birliği sağlayan en kuvvetli araç olacağı ön görülür.

Hayreddin Bey'in ileri sürdüğü görüşlere, Ebuzziya Tevfik, "Hayreddin Bey'e Cevap" başlıklı 2, 3, 4 Ağustos 1869 tarihlerinde aynı gazetede yayımlanan yazılarla yanıt verir. Hayreddin Bey'in yazısına verilen yanıtta, eğitim öğretim açısından çok önemli karşı görüşler ifade edilir. Ebuzziya Tevfik'in yanıtlarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

> "1) Türkistan'da terakki-i maarif tebdil-i hurûf ile değil usul-i tahsilin bir tarz-ı bihîne (en *iyi tarza)* tahvili ile hâsıl olacaktır, 2) Cemiyet-i tedrisiyye vesâitinin noksanıyla beraber ittihaz etmiş eylediği kâide-i cedide üzere haftada üçer gün birer saat verdiği derslerle üç dört ay zarfında bir takım talebe yetiştiriyor ki evvelleri eşkâl-i hurûfu bile tanımazlar iken şimdi avâmili anlayabileceği yolda yazılan harekesiz risaleleri kıraat ediyorlar. 3) Hurûf, fünûnun kapısı değil, Belki ebvâb-ı ulûmun miftâhı menzilesindedir. 4) Millet-i İslâmiyenin bin seneden ziyâde müddette meydana getirdiği bunca te'lifâtı usûl-i cedîdeye nakl ve tahvîl eylemek iktizâ eder. Bu lüzumu hâsıl etmeğe hiçbir kudret taalluk edebilir mi? 5) Hurûfun tebdîl veyahut sâde bir hâle tahvîli öyle zan ile kolayca hâsıl olamaz" (s. 37–38).

Tanzimat döneminde süreli yayınlarda alfabe üzerine ifade edilen görüşleri ana hatlarıyla yukarıdaki şekilde özetleyebiliriz. Daha geniş bilgi için Erat (1991)'ın çalışmasına bakılabilir.

Tanzimat'ın ilanının ardından diğer alanlara göre (siyasal, sosyal) geç başlayan eğitimde yenileşme çalışmaları, 1847 yılından sonra hız kazanmıştır. 1839–1876 tarihleri arasında eğitimde yenileşmenin Türkçe ilkokuma ve yazma öğretime yansımalarını maddeler hâlinde şu şekilde belirtebiliriz:

1) *Etfalin Talim ve Tedris ve Terbiyelerini Ne Veçhile Eylemeleri Lâzım Geleceğine Dair Sıbyan Mekâtibi Hâceleri Efendilere İta Olunacak Talimat* (1263/1847) yayımlanmıştır. Bu talimat uyarınca öğretmenler okuma ve yazmayı beraber yürütecektir. Sınıf içinde yazma çalışmalarında levhalar kullanılacaktır.

2) Kayserili Doktor Rüştü tarafından, harf yöntemi esasına göre ilk Türkçe alfabe kitabı *Nuhbetü'l Etfal* yazılmıştır (1274/1858).

3) Eser sonunda yer alan metinlerdeki konuların daha iyi anlaşılabilmesi için, şekillerin kullanıldığı ilk eser, *Usul-i Cedide Üzere Müretteb Elifba Cüzüdür* (1275/1859). Eserde, Dünya haritası eğitimsel işleviyle kullanılmıştır.

4) Osmanlı toprakları dışında yaşayan (Fransa/Paris) Türkler için Nasıf bin Mümin El-Mâluf tarafından 1279/1863 yılında *Elif Cüzü* adlı alfabe kitabı yayımlanmıştır. Hareke-i harfiye (seslilerle) ile okuma-yazmaya başlanması eserin değerini arttırmaktadır.

5) Örgün eğitim kurumlarının yanı sıra, yaygın eğitim işlevi gören Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye tarafından 1283/1867'de çıraklar için *Elifba Risalesi* yayımlanmıştır.

6) Osmanlı tebaasına ait gayr-i Müslim azınlığın (Rumların) alfabe kitabı Konstantinidi tarafından 1291/1874 tarihinde *Elifba-i Osmanî* adıyla yayımlanmıştır.

7) İkinci derste cümle öğretimiyle cümle yönteminin temellerinin atıldığı *Mebde-i Talim-i Sıbyan* (1875) adlı alfabe kitabı yayımlanmıştır.

8) Usul-i cedit hareketine bağlı olarak Selim Sabit, Necib gibi yazarlar tarafından alfabe kitaplarının sonlarında çocuklara sosyal hayatta yardım edecek bilgilerin yer aldığı metinler eklenmiştir.

9) Öğretmenlere rehber niteliğinde, okuma ve yazma öğretimiyle ilgili kuramsal bilgilerin yer aldığı *Rehnüma-ı Muallimin* (Selim Sabit, 1875) yayımlanmıştır.

10) Bu dönemde, süreli yayınlarda da alfabenin öğretimiyle ilgili görüşler yayımlanmıştır.

11) Hafız Refi, 1291/1874 tarihinde yayımladığı *Resimli Elifba-i Osmanî* adlı eserinde otuzun üzerinde hayvan resmine yer vermiştir. Bu eser, resimli yayımlanan ilk alfabe kitabıdır.

12) M. S., *Elifba-i Cedide (Mübtediyan)* (1292/1875) adlı eserinde ilk kez serbest okuma parçalarında çocuklar için yazılmış şiire yer verir. "Bir Fesat Adam", "Gayretli Karınca" şiirleri.

IV. BÖLÜM

I. MEŞRUTİYET VE MUTLAKIYET DÖNEMİ (1876–1908)

Bu bölümde, Kanun-ı Esasî'nin kabul edildiği 23 Aralık 1876 tarihinden II. Meşrutiyetin ilân edildiği 23 Temmuz 1908 tarihine kadar geçen sürede, müfredat programlarında ve elifba kitaplarında ilkokuma ve yazma öğretiminin nasıl yapıldığı değerlendirilecektir.

4.1. İlköğretimin Temel Özellikleri ve Müfredat Programlarında İlkokuma ve Yazma Öğretimi

Tarihsel adlandırmada, on dört aylık bir zaman dilimini kapsayan I. Meşrutiyet döneminde, sadece genel eğitim faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir. Mutlakıyet döneminde ilkokuma ve yazma öğretimi, Tanzimat döneminde olduğu gibi müfredat programları ve elifba kitapları çerçevesinde değerlendirilecektir.

4.1.1. Meşrutiyet Dönemi

Çalışmamızın bu bölümünde, iki farklı dönemin eğitim özelliğinden söz edilecektir. Bu dönemler, *I. Meşrutiyet* ve *Mutlakıyet* dönemleridir. Daha önceki bölümde olduğu gibi, bu ve bundan sonraki bölümlerde, -genel kabul gören- siyasal tutumlara bağlı olarak belirlenen tarihsel dönemler, bölüm başlıklarını adlandırmada etken olacaktır.

Meşrutî bir yönetimin (Kanun-ı Esasî ile) kabul ve ilân edildiği 23 Aralık 1876 tarihinden, Meclis-i Mebusan'ın kapatıldığı 13 Şubat 1878'e kadar olan tarihsel kesit I. Meşrutiyet Dönemi olarak kabul edilir. I. Meşrutiyet Döneminin ne zaman sona erdiği tarihçilerin müttefik olduğu bir konu değildir. Akşin (1997: 164),

meclisin tatil edilmesiyle, "elektrik düğmesinin açılıp kapanması gibi", meşrutiyetten mutlakıyete geçilemeyeceğini, Mutlakıyetin Nisan 1881 tarihiyle başladığını belirtir.

On üç aylık zaman diliminde, eğitim alanındaki kayda değer en önemli gelişme, Kanun-ı Esasî'ye konulan eğitimle ilgili üç maddedir:

1) Her Osmanlı vatandaşı genel ve özel öğretim hakkına sahiptir (15. madde).

2) Tüm okullar devlet denetimi altındadır. Din eğitimi dışında, Osmanlı tebaasındakilerin eğitiminde birlik sağlanacaktır (16. madde).

3) Osmanlı bireylerinin tümü için ilköğretim zorunlu olacak ve bunun ayrıntıları ayrı bir düzenlemeyle belirlenecektir (114. madde) (Akyüz, 1999: 195; Sakaoğlu, 2003: 93, Unat, 1964: 39).

Bu dönemde, ilkokuma ve yazma öğretiminde, Selim Sabit Efendi'nin etkisi görülmektedir. *Rehnüma-i Muallimin*'e dayandığı ileri sürülen (Berker, 1945: 112) "Sıbyan Mekteplerine Mahsus Umumî Ders Cetveli" 24 Mayıs 1292/5 Haziran 1876 tarihinde yayımlanmıştır. Bu programın birinci sınıf dersleri arasında *elifba-i Osmanî* haftada 12 saat olarak görülür. "Mülahazat" sütununda, "*Elifba risalesi tekmil olmadıkça başkasına başlanmayacaktır*" ifadesi yer almaktadır. Diğer dersler *Kur'anıkerim*, (Haftada 6 saat, yevmiye bir ders okutturulacaktır.) *Kıraat-i Türkiye* (Haftada 5 saat, risale-i ahlâk ve hikâyât-i müntehabe okutturulacaktır.), *Hesab-i zihni* (Haftalık ders saati belirtilmemiş, ezberden sayılar öğretilecektir.)

Sıbyan okulları için dört yıl üzerinden, her sınıfta haftada hangi derslerin kaçar saat ve nasıl okutulacağını gösteren bu program daha sonraki yıllarda yayımlanan ilkokul müfredat programlarına kaynaklık edecektir.

4.1.2. Mutlakıyet Dönemi

4.1.2.1. İlköğretimin Temel Özellikleri

II. Abdülhamit'in 13 Şubat 1878'de Meclis-i Mebusan'ı tatil etmesinden 23 Temmuz 1908'deki II. Meşrutiyetin ilanına kadar geçen döneme Mutlakıyet dönemi

denir (Akyüz, 1999: 196). Söz konusu tarihler arasındaki eğitim faaliyetlerini, "*I. Meşrutiyet yahut Yayılma ve İlerleme Seneleri*" (Ergin, 1941: 677), "*Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*" (Kodaman, 1991), "*II. Abdülhamid Döneminde Eğitim*" (Sakaoğlu, 2003: 95) başlıkları altında değerlendiren eğitim tarihçileri de vardır.

Her tarafta bir eğitim seferberliğinin yaşandığı (Sakaoğlu, 2003: 97) Mutlakıyet döneminde, ilköğretime verilen önem 1879'da, Maârif Nezâreti çatısı altında "Mekâtib-i Sıbyanıye Dâiresi"nin kurulmasıyla kendini gösterir. Osmanlı devleti, ilköğretim sorununa el atmaya başlar. İlköğretim kurumlarının ülke geneline yayılması ve yönetimin etkili bir şekilde gerçekleşmesi, "taşra maârif teşkilâtının kurulması" ve bunlara ilköğretimle ilgili görevlerin verilmesiyle mümkündür (Kodaman, 1991: 68). Devlet tarafından eğitimin en ücra yerlere götürülmesini Sakaoğlu (2003: 97), halkı uyandırmak amacından çok, bürokrasiyi ve resmî kurumlaşmayı yaygınlaştırmak için yapıldığı şeklinde yorumlamaktadır.

İlk numune mektebinin (1872) kurulmasının ardından başlayan ilköğretim kurumları arasındaki ikilik, bu dönemde de devam etmektedir. Eski tarz (usul-i âtika) eğitim öğretim yöntemleriyle durumlarını koruyan okullara, *sıbyan mektepleri*, *usul-i atika mektepleri* denilmektedir. Bu okullar Evkaf Nezaretine bağlıdır. Bu okullarda iyileştirme "tedricen" gerçekleştirilmektedir. "Dinî eğitim ihmal edilmemek şartıyla, usul-i cedide programlarının uygulanması şeklinde uzlaştırıcı bir siyaset benimsemiştir" (Kodaman, 1991: 68). Akyüz (1999: 196, 197) ise, "Maarif Nezaretinin ilköğretimdeki düzenlemeleri bu okulları hemen hiç etkilemiyordu." demektedir. Maarif Nezareti'ne bağlı usul-i cedit hareketi doğrultusunda açılan ilkokullar *mekâtib-i iptidaiye, iptidaî mektepler, usûl-i cedide mektepleri* adlarıyla bilinmektedir.

İlköğretim okulları arasındaki bu kurumsal ayrılık 1882 yılından sonra, Maarif Nezaretinin ağırlığı iptidaî okullarına kaydırmasıyla ortadan kalkmaya başlar. 1909 yılına dek pek çok okul yeni tarz eğitim öğretime geçer (Ergin, 1941: 728, Kodaman 1991: 69). Bu dönem ilköğretimin genel görünümünü şu şekilde özetlemek mümkündür: Merkez ve taşrada ilköğretim teşkilâtı kurulmuş, iptidaî okullar açılmış ve çoğaltılmış, sıbyan okulları yeni tarz öğretime geçmiş, Müslüman halkın kalabalık

olduğu yerlerde ilköğretime öncelik ve ağırlık verilmiş, halkın eğitime maddî yardımı sağlanmış, taşrada Darülmuâlliminler açılmıştır (Kodaman, 1991: 70).

Ayrıca ilköğretim kurumlarında görev yapacak Darülmuallimin-i İptidaîden şehadetname almış ya da bir sınav sonunda yeterliliklerini kanıtlamış, iyi ahlâklı olması beklenen öğretmenlerin (Akyüz, 1999: 197), sayıca çok yetersiz olduğunu Berker, şu şekilde ifade eder:

> "İkinci meşrutiyetin arifesinde imparatorlukta ilk öğretmen okulu denebilecek yalnız iki müessese vardı: İstanbul Darülmuallimininin iptidaiye kısmı ve İstanbul Darülmuallimatının iptidaiye şubesi...
> Fakat bu iki müessesenin ancak İstanbul'un iptidaî okulları öğretmen ihtiyacını karşılayabileceğine şüphe yoktur. Şu hâlde ikinci meşrutiyetten önce imparatorlukta memleketin öğretmen ihtiyacına en asgarî şartlar içinde bile cevap verebilecek bir öğretmen yetiştirme davasının mevcut olmadığına ve bu meselenin ciddiyetle dikkate alınmamış bulunduğuna hükmetmekte hiç bir isabetsizlik bahis mevzuu olamaz" (Berker, 1945: 144).

İlkokuma ve yazma öğretiminin gerçekleştirildiği okulların genel özelliklerini bu şekilde özetledikten sonra, müfredat programlarında okuma ve yazma öğretiminin yeri üzerinde durulacaktır.

4.1.2.2. Müfredat Programlarında İlkokuma ve Yazma Öğretimi

Yukarıda içeriği hakkında bilgi verilen 1876 tarihli "Sıbyan Mekteplerine Mahsus Umumî Ders Cetveli"ndeki program, 1892 tarihine kadar uygulanmıştır. Adı geçen tarihte İstanbul ve vilâyet merkez iptidaî okullarıyla köy okulları için yeni talimatname ve müfredat programları düzenlenmiş ve ilköğrenim köy ve şehir okulları olarak ayrılmıştır.

İstanbul ile vilâyet merkezlerindeki ve büyük kasabalardaki iptidaî okullarında uygulanması için oluşturulan "Dersaadet ve kasabât ibtidaî mekteblerine mahsus müfredat programı" ve bu programa bağlı ders cetvellerinde okutulacak derslerle bunların haftalık ders sayıları **Tablo-3**'deki gibidir. Maarif Nezareti, *"Taşra Köy Mekteplerine Mahsus Olmak Üzere"* (bakınız, **Tablo-4**) yeniden bir

program düzenlemiştir. Burada ders programı farklılık göstermekle birlikte, derslerin içeriği aynıdır. (Berker, 1945: 151).

Tablo 3'te yer alan derslerden, *elifba*, *imlâ* ve *kıraat* derslerinin kur tanımları çalışmamız açısından önemlidir. Bu derslerde izlenen yöntem ve teknikler, bir sonraki başlık altında yapılacak değerlendirmelere kaynaklık edecektir. Kimi küçük değişikliklerle -1904 yılında- II. Meşrutiyet dönemine kadar devam eden programda elifba dersi, haftada 12 saat olarak belirlenmiştir. Bu dersin içeriği şu şekilde belirlenmiştir:

Tablo 3. 1892 Tarihli Dersaadet ve Kasabât İbtidaî Mekteblerine Mahsus Müfredat Programı

Dersler	1. Sınıf	2 Sınıf	3. Sınıf
Elifba	12		
Kur'an-ı Azîmüşşan	12	6	5
Tecvid	—	2	2
İlm-i hâl	2	3	3
Ahlâk	—	2	2
Sarf-ı Osmanî	—	—	2
İmlâ	3	3	2
Kıraat	3	2	1
Mülahhas Tarih-i Osmanî	—	—	2
Muhtasar Coğrafya-yı Osmanî	—	2	2
Hesap	1	2	2
Hüsn-i Hat	1	2	2
Yekun	22	22	25

"Elifbaya haftada on iki dersle başlanarak her gün iki ders okutturulacak ve harflerin şekilleri çocukların zihinlerinde yerleştikten sonra yazdırılmaya başlanılacak ve yavaş yavaş her günkü dersleri hem okutturulacak hem de yazdırılacaktır.
Tenbih - Elifba cüzü nihayetine kadar okutturulup bitirilmedikçe ve harflerin ayrı ve bitişik olan şekilleri güzelce bellettirilmedikçe başka derse başlanmayacaktır.
Harflerin yalnız göz ile tanınması kâfi olmadığından, yukarıda söylendiği üzere, şakirdana yazı ile dahi öğretilmesine dikkat olunacaktır. Bu suretle tedrisata devam olunduğu hâlde, şakirdanda az zaman içinde mümkün mertebe yazmak okumak kudreti hâsıl olacağından, gerek buna gerek aşağıda gösterilen ma'lûmat-ı ibtidaiyenin bellettirilmesi hususuna muallimler tarafından fevkalade itina olunacaktır.
Elifbadan sırasıyla ber-vechi âtî tedrisat icra olunacaktır:
Evvelen huruf-ı mukattaanın tahrir ve kıraati.
Saniyen hareke-i resmiye "üstün" ve "esre" ve "ötüre" alâmetleri ve işbu harekelerle hurufun telâffuzu.
Salisen munfasıl ve muttasıl harflerin suret-i telâffuz ve tahrirleri.
Râbian hurufatın ibtidada, ortada ve nihayette almış oldukları eşkâlin ta'lim ve tahrir ve kıraati.
Hâmisen med ve cezm ve harekât-ı harfiyye tatbikatı.
Sâdisen hece, bir iki üç ve daha ziyade heceli kelimatın tahrir ve kıraati.
Sâbian kelimat-ı Arabiyeye mahsus hemze ve şeddenin tarifiyle misalleri.
Tâsian meddin envai ve uzun ve yuvarlak "t".
Âşiran tenvîn ve misalleri ve huruf-ı şemsiye ve kameriye misalleri gösterilecek ve bunlar şakirdana hakkıyla ve lâyıkıyla bellettirilmedikçe Ecza-yı Şerifeye başlattırılmayacaktır" (Mahmud Cevad, 2002: 279, 280).

Tablo 4. Taşra Köy Mekteplerine Mahsus Olmak Üzere Maarif Nezaret-i Celilesince Yeniden Tertip Olunan Ders Cetveli

Birinci Sene		**İkinci Sene**	
Haftada ders aded	*Esâmi-i düriis*	*Haftada ders aded*	*Esâmi-i dürûs*
12	Elifba-yı Osmanî	6	Kur'an'ı Kerim
12	Ecza-yı Şerife	3	İlm-i Hâl
6	Hesab-ı zihnî	2	Hesab-ı zihnî
		3	Kıraat
		2	Hat

Tablo 4. (Devamı) Taşra Köy Mekteplerine Mahsus Olmak Üzere Maarif Nezaret-i Celilesince Yeniden Tertip Olunan Ders Cetveli

Üçüncü sene		**Dördüncü sene**	
5	Kur'an-ı Kerim	5	Kur'an-ı Kerim
3	İlm-i Hâl	3	İlm-i Hâl
3	Hesab	3	Hesab
3	Kıraat	3	Kıraat
2	Hat ve İmlâ	2	Hat ve İmlâ

Programda yer alan *elifba* dersi ile ilgili bu açıklamalar Selim Sabit Efendi'nin açıkladığı yöntemin gerisinde özellikler gösterir. Selim Sabit, harfleri "tedricen" öğreterek (üçer, beşer levhalara yazarak), anlamlı sözcüklerle heceleme yapmaktadır. Berker (1945: 155), Elifba dersinin içeriği için çok yerinde bir tespit yapar: "Metot, iptidaîdir. Çocukların bir ders yılı içinde kıraate geçebilmeleri hemen hemen imkânsız gibidir." Bu dönemde, burada anlatılan yöntem ve tekniklerin çok ilerisinde ders kitapları yazılmıştır. Aşağıdaki "Elifba Kitaplarında İlkokuma ve Yazma Öğretimi" başlıklı bölümde bu konu çok geniş bir şekilde değerlendirilmiştir.

Elifba dersine paralel yürütülen bir diğer ders *imlâ*'dır. Bu dersin içeriği hakkında şu bilgiler verilir:

> "Şakirdan, harfleri ve Elifba risalesindeki kavaid-i ibtidaiyeyi belledikten sonra az çok imlâ yazmaya kudret hasıl etmiş olacaklarından, "Risale-i İmlâ ve Vazife" nam kitabdan kolay kolay kelimeler yazdırılmaya başlanmalıdır. Bu ders bir heceli kelimelerden bed' ile derece derece yükseltilerek muhtasar cümleler ve küçük hikâyeler imlâ ettirilecek ise de, şakirdana anlamayacakları şeyler katiyen yazdırılmayacaktır.
> Tenbih -Tertib olunan "Risale-i İmlâ ve Vazife" nam kitabdan alel-ekser sakirdanın cümlesine birden takrir edilip bir kaçı birer birer çağırılıp imlâ tarikiyle siyah tahtaya bazı cümleler yazdırılacak ve hataları tashih ve ihtar edilecektir.
> Kâğıt üzerine yazdırılacak vazifelerden biri muallim efendi tarafından bit-tashih siyah tahtaya yazdırılarak, talebe de ona göre kendi yazdıklarını düzeltecek ve bundan sonra defterlerine geçireceklerdir" (Mahmud Cevad, 2002: 283, 284).

Yukarıda *imlâ* dersinin içeriği *elifba* dersinin belli bir aşamasından sonra gerçekleştirilecektir. İlke olarak basitten zora bir yol izlenmiştir. Çocukların yazma becerilerinin öğretmenler tarafından değerlendirilmesi dönem için önemli bir açıklamadır. Çünkü bu dönem yazılan eserlerde, kazanımların değerlendirilmesi yazılı olarak söz konusu değildir.

Kıraat dersi de yine elifba dersini tamamlayan bir ders niteliği taşır: "*Birinci senede şakirdan elifba ve onu müteakib ecza-yı şerife okuyacak ve mümkün mertebe kıraate iktidar hasıl eylediklerinde, tertib olunan "Risale-i Kıraat" ismindeki kitaba başlattırılacaktır*" (Mahmud Cevad, 2002: 284).

Maarif Nazırı Haşim Paşa'nın başkanlığındaki komisyon, 1904'te tüm iptidaî mektepler için aşağıdaki ders programını hazırlamıştır:

Tablo 5. 1904 Tarihli İlkokul Programları

1. Sınıf	2.Sınıf	3.Sınıf
Elifba	Kur'an-ı Kerim	Kur'an-ı Kerim
Kıraat	İlm-i hâl	Tecvid
Eczâ-yı şerife	Kıraat	İlm-i hâl
Yazı	Hesap	Kavâid ve İmlâ
İlm-i hâl	Yazı	Hesap
		Muhtasar Tarih-i Osmanî
		Ahlâk havi kıraat

Yukarıdaki Tablo 5'te yer alan program, 1892 yılındaki programla karşılaştırıldığında, birinci sınıftan aritmetik, ikinci sınıftan imlâ, gramer, ahlâk, tecvid ve üçüncü sınıftan ise coğrafya, kıraat ve ahlâk derslerinin kaldırıldığı görülür. Bu değişiklik, bundan önceki programın şehir-köy farkını kaldırmak amacıyla yapılmış olabilir. Bu değişiklik, devrin ilkokullarında, bir ileriliği değil, ancak bir geriliği ifade eder (Berker, 1945: 165, Unat, 1964: 40).

İlköğretim kurumu içinde değerlendirilmese de –bu dönemdeki ilkokuma ve yazma öğretiminin özelliklerini tam olarak belirlemek amacıyla- inas rüşdiyeleri ile kız sanayi mekteplerinin müfredat programı değerlendirilecektir. 1309/1893 yılında, İstanbul'daki Darülmuallimata öğrenci yetiştirmek amacıyla iptidaiye ve rüştiye sınıfları bir arada bulunan altı sınıflı bir "İnas Rüştiyesi" ile ayrıca 7 sınıflı "Kız Sanayi Mektebi" açılmıştır. Bu okullar için hazırlanan haftalık ders saati aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 6. İbtidaiye ve Rüşdiye Sınıflarından Oluşan İnas Rüşdiyelerine Ait Ders Programı

	Her Sınıfda Bir Hafta Zarfında Okunacak					
Mevadd-ı Tedrisiye	**1.sene**	**2.sene**	**3.sene**	**4.sene**	**5.sene**	**6. sene**
Elifba ve Şifahî Malûmat	18	-	-	-	-	-
Kur'an-i Kerim	4	6	5	3	2	1
Ulûm-u Diniye	-	2	2	2	2	2
Kıraat	4	4	4	2	1	1
İmlâ	4	4	3	2	1	1
Kitabet	-	-	-	-	1	1
Kavâid-i Osmanî	-	-	2	2	1	2
Arabî	-	-	-	-	2	1
Farisî	-	-	-	-	1	1
Hüsn-i Hat	-	2	2	1	1	1
Dürûs-ı Eşya ve Malûmat-ı	2	2	2	1	1	1
İdare-i Beytiye	-	-	-	2	2	2
Ahlâk	-	-	-	1	1	2
Hıfzıssıhha	-	-	-	-	1	1
Hesap	2	2	2	2	1	1
Coğrafya	-	-	-	2	2	2
Tarih	-	-	-	2	2	1
El Hünerleri	2	2	2	2	2	2
Yekûn	18	24	24	24	24	24

Türkçe Öğretimi

Elifba ve Şifahî Malûmat: Bu programlarda yer alan dersler, iptidaiye okullarının ders programlarından daha ayrıntılıdır. İnas rüştiyesi ile kız sanayi mekteplerinde ilkokuma ve yazmaya, "şifahî malûmat" adlı bir dersle birlikte 18 saat ayrılmıştır. Her iki okulun ilkokuma ve yazma öğretimi için belirlenen Elifba ve

Şifahî Malûmat derslerinin içeriği aynıdır. Programda, günde 3 saatten ikisinin alfabeye, birinin ise şifahî malûmata ayrılması istenilmektedir.

Tablo 7. İbtidaiye ve Rüşdiye Sınıflarından Oluşan Kız Sanayi Mekteplerine Ait Ders Programı

	Her Sınıfda Bir Hafta Zarfında Okunacak						
Mevadd-ı Tedrisiye	**I.sene**	**2. sene**	**3-sene**	**4.sene**	**5.sene**	**6.sene**	**7.sene**
Elifba ve Şifahî Malûmat	18	-	-	-	-	-	-
Kuran-i Kerim maa Tecvid	6	4	4	4	2	1	1
Ulûm-u Diniye	-	2	2	2	1	1	1
Kıraat ve imlâ	8	6	6	6	2	1	1
Kitabet	-	-	-	-	-	1	1
Kava id	-	-	2	3	2	-	-
Arabî	-	-	-	-	-	1	2
Farisî	-	-	-	-	-	1	1
Hüsn-i Hat	-	2	1	1	1	1	1
Dürus-ı Eşya ve Malûmat-i	2	2	1	1	1	1	1
İdare-i beytiye	-	-	-	-	2	2	2
Ahlak	-	-	-	-	1	1	1
Hıfzıssıhha	-	-	-	-	-	1	1
Hesap	2	2	2	1	1	1	1
Coğrafya	-	-	-		2	2	2
Tarih	-	-	-	-	2	2	1
Resim ve Hendese	-	-	-	-	1	1	1
El Hünerleri	6	12	12	12	12	12	12
Yekûn	24	30	30	30	30	30	30

Dersin içeriği şu şekilde belirlenmiştir:

> "1. Huruf-ı mukattanın tedricen tamimi: Tahrir ve telâffuz, noktalı ve noktasız harfler.
> 2. Harekat ve işarat ve huruf-ı imlâ: Harflerin işbu harekat ve huruf-ı imlâ ianesiyle sureti telâffuz ve tahriri.
> 3. Harflerin eşkâl-i multasılası.
> 4. Hece, kelimât, tefrik-i hece, tedricen imlâ ve kıraat.
> 5. Şedde, hemze, tenvin ve misaller ile tefhimi.
> 6. Huruf-ı şemsiye ve kameriye, imlâ ve kıraat.
> Şifahî Ma'lumat
> 1. Vücud-ı beşerin baş, el, kol, ayak gibi başlıca kısımlarının isimleri, memleketimizde bulunan ma'lum hayvanların isimleri, taaddiye hadim yahut talebenin görebildiği nebatatın isimleri (bahçelerde ve bağlardaki meşhur ağaçlar ve çiçekler vesair).

> Hıfzıssıhhate müteallik nasihatlar.
> 2. Talibatın gözü önünde olan eşyanın isimleri ve mahall-i isti'mali (elbise, döşeme, gıdalar vesaire)
> 3. Renkler
> 4. Gündüz ve gece.
> 5. Müddet (dakika, çeyrek, saat, gün, hafta, ay, sene).
> 6. Sıcak ve soğuk, yağmurlu, karlı, güzel, bozuk hava, mevasim ve keyfiyatı.
> 7. Terbiye-i havass-ı hamse.
> Tenbih - İşbu şifahî ma'lumat muallimeler tarafından hikâye, misal ve mübahase tarzında ve hüsn-i terbiye ve adab dairesinde (ezber olmayarak) talibata tefhim ve ta'lim olunacak ve icabında ma'lumat-ı mezkûreye dair eşya aynen irâe edilecektir."

Programda, ilkokuma ve yazma öğretimini açısından bir yenilik göze çarpar. Dersin nasıl okutulması gerektiği üzerine uyarılar verilirken, "elifba ile malûmat dersi mümteziç olarak okutulmalıdır." ifadesi daha sonraki yıllarda yayımlanacak olan, ders programlarına kaynaklık edecektir. Bu ifade, sonraki yıllarda ilkokuma ve yazma dersinin hayat bilgisi dersi ile öğretilmesi gerektiği düşüncesinin çıkış noktası olacaktır. Şifahî malûmat dersinin içeriğinde yer alan konular, Selim Sabit Efendi'nin *Elifba-i Osmanî* adlı eserinde de yer almaktadır. Bu bakımdan bu programlarda Selim Sabit Efendi'nin etkisi çok yoğun olarak hissedilir.

Kıraat: İlk yıl haftada 4 saat olarak belirlenen dersin içeriği hakkında bilgi verilmeden önce ders kitaplarında bulunması gereken özellikler belirtilmiştir:

> *"Kıraat kitaplarının Muhteviyatı:* Ma'lumat-i ibtidaiyeye mahsus bir mecmua nazarıyla bakılabilen kıraat kitaplarından şakırdan hüsn-i ifadeye alıştırılmakla beraber, bazı tabir ve ifadeler öğretilmek suretiyle müstefid edilmeli ve bu nevi' kitaplar şakirdanın incila-yı efkârına hizmet edecek surette müessir ve manaları sehlü'l-tefhim olmalıdır. Binaenaleyh kıraat kitapları derece-i ûla mektebinde ta'lim olunan derslerden muktebas mevad-ı müntahabeyi yani diyanete ve ibadete, ahlâka, âdab-ı terbiyeye, tarihe, coğrafyaya, riyaziyata vesair ma'lumat-ı mühimme ile durûb-ı emsal ve hikayât-ı müfideye mütaallik mevaddı şâmil olmalıdır. Mevadd-ı mezkûrenin kavâid-i lisan için mevki'i tatbik ve mümasere olabilmek üzere cümel-i basîtadan mürekkep ve her hâlde sehiv ve hatadan arî olması iktiza eyler.

> Kıraat kitapları her seneye göre derece derece tertip edilip ma'lumat mevadd-ı münderece bidayetde gayet sehil olarak başlayıp talibatın müktesebatı nisbetinde tedricen kesb-i tekmil etmelidir" (Mahmud Cevad, 2002: 239).

Bir derste takip edilecek ders kitabının içeriği müfredat programında ilk kez yer almaktadır. Okuma ve yazma öğretildikten sonra çocuğun Türkçeyi öğrenmesi açısından çok önemli bir ders olan kıraat dersinde bu tür bir açıklama dikkat çekicidir. Ders kitaplarının içeriği hakkında açıklamaların yer almaması, bugün dahi müfredat programlarının bir eksikliği olarak kabul edilir.

Derste takip edilecek ders kitabının özellikleri yukarıdaki gibi belirlendikten sonra dersin işlenişinde dikkat edilecek kurallar verilir:

> *Usûl-i Kıraat Hakkında Bazı Tenbihat:* Muallime-i ulâ gayet ağır ağır ve yüksek ses ile okuyup sûret-i kıraat için şakirdana kendisi numune olmalıdır. Çünkü kavâid-i mahsusasına tevfikan okunacak dersi tefsir ve izaha hacet bile kalmaksızın muhatab derhal anlayabilir.
> Muallime bu suretle okuduğu dersi bitirdikten sonra talebata kabiliyetlerine göre bunun manasını anlatacaktır.
> Ba'dehû talebeler muallimenin okuduğu veçhile cehren kıra'at eyleyip bilmedikleri kelimelerin ma'nasını dahi takrir eylemelidirler. Muallime okunan dersdeki maksad-ı aslî ile bunu husule getiren fikirleri yegan yegan tahlil ettirip her birinin kuvvetini dahi tarif ve izah etmelidir.
> Kıraatde ilerledikçe kelimatın kuvvetini, kavâidi-i lisaniyeye mütedair numunelerin ve ta'biratın enva'ını izah ve tefhim ve fikir ve maksadı ta'mik eylemelidir. Kezalik kıraat olunan dersden çocuğun kuvve-i akliyesinin terakkiyatına medar olacak hususatı bil-istihrac kalıblarını hassas kılarak ta'lim olunan derslerden onları cihet-i müteaddide ile müstefid eylemek lâzımdır.
> Şakirdân mektepte şerh ve izah ve tarif edilmiş dersleri hanelerinde arîz ve amîk mütâlâa ile ertesi derste onun yazılmış bir numunesini vazife olarak muallimeye takdim edeceklerdir" (Mahmud Cevad; 2002: 240).

Yukarıdaki açıklamalarda özellikle dikkati çeken bir nokta var: Okumanın anlamak olduğu gerçeği fark edilmiştir. Okunan metindeki düşüncelerin kavranması, bilinmeyen sözcüklerin anlamlarının bilinmesi ilk kez ifade edilen ve Türkçe öğretimi açısından önemli olan açıklamalardır.

İmlâ: Birinci yıl için haftada 4 saat yer alan imlâ dersinde izlenilecek teknikler şu şekilde belirlenmiştir:

> "Birinci sene etfâl harfleri yazıp okumaya başladığından itibaren imlâ derslerine de mübaşeret olunur. Her senenin imlâ dersleri tedricen güçleştirilerek son seneye kadar terfi'i sınıfa muvaffak olan talebenin güç imlâları bile bilâ-hata yazmaya muktedir olabilmelidir.
> İmlâ ya siyah tahtaya veyahut kâğıt üzerine yazdırılır. Muallime, talibattan birini siyah tahta başına kaldırarak imlâ yazdırır. Yazılan şeyde hata var ise esbabını izah ile tashih ettirir. Bu hâlde diğer talibat dikkate mecburdurlar. Yahut cümlesine birden söyleyip kâğıtlarına yazdırır. Sonra içlerinden birinin imlâsını tashih edip başkaları da tashih eylemek üzere tahtaya yazdırır ve cümlesinin tashih edip etmediklerine dikkat ve nezaret eyler. Bunlardan başka muallime, her derste talibata imlâ yazdırıp ertesi derste bunların bazı suretlerini taleb eyler ve onları dershane haricinde tashih edip temiz defterlerine geçirmek üzere iade eyler. Temiz defterlerine geçirtilecek imlâlarda talibatın manalarını bilemediği ne kadar kelime var ise, onların da manaları defterlere yazılmalıdır. Yazdırılacak mevad hüsn-i siret ve ahlâk ve etvar ve terbiye ve âdaba dair ibretâmiz emsile hikayata ve işbu programda münderic derslere dair malumata münhasır olacaktır" (Mahmud Cevad, 2002: 240, 241).

Dersin adının yazım kurallarını içermesinin yanında yazma becerisini geliştirme yollarına dikkat edildiği görülür. Çocukların yazma becerileri basitten zora ilkesinden hareketle geliştirilmek istenir. Programın en güzel yönü, yazı çalışmalarında öğrencilerin katılımıyla derslerin yürütülmesi anlayışının sergilenmesidir. Çocuklar hatalarının farkına arkadaşlarının gözü önünde varacaktır. Çocuğu rencide etmeden, diğer arkadaşlarının dikkatleri çerçevesinde hatalar düzeltilmektedir.

Bugün üniversiteye giden öğrenciler dahi pek çok yazım yanlışıyla kendilerini ifade etmeye çalışmaktadır. Yazım kuralları, yapılan hataların hemen düzeltilmesiyle daha iyi öğrenilmektedir. Bu yönleriyle programda imlâ dersinin işlenişinde izlenilen teknikler çağın ilerisinde yaklaşımlar gösterir.

4.2. Elifba Kitaplarında İlkokuma ve Yazma Öğretimi

Tarih, siyasal yapıya göre bölümlere ayrılmakta; her tarihsel kesitte siyasal yapıya paralel ürünler meydana getirilmektedir. Ekonomiden eğitime siyasal yapının izlerini her alanda görmek mümkündür. Tanzimat'tan Cumhuriyet döneminin ilk yıllarına kadar olan süreçte elifba kitapları da yazıldıkları dönemin özelliklerini yansıtmaktadır.

Her dönemde kaleme alınan eserler, gelecekte yayımlanacak eserler için birer sıçrama tahtası olmaktadır. Tanzimat döneminde yazılan eserlerin Mutlakıyet döneminde yazılan eserlere kaynaklık ettiği bir gerçektir. Birikimi, kendi yaratıcılığıyla bütünleştiren yazarlar, çocuklar için en sağlıklı okuma-yazma kitapları sunmuşlardır.

Mutlakıyet döneminde yayımlanan ve incelenen elifba kitapları yayım tarihlerine göre aşağıdadır:

Hasan ve Salih. (1301/1885). *Teshil-i Kıraat (Kıraat-i İbtidaiyye).* İstanbul: Matbaa-i Osmaniye.

Mehmet Ali. (1302/1885). *Tasvir-i Kıraat.* İstanbul: Mihran Matbaası.

Selanikli M. Tevfik. (1304/1887). *Mükemmel Elifba-i Osmanî.* İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.

Mihri. (1306/1890). *İksir-i Elifba-i Osmanî.* İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası. (İlk baskısı 1297/1880'de yapılmış)

İsmail Bin Yusuf. (1307/1890). *İzahlı Elifba.* İstanbul: Halil Efendi Matbaası.

Servet Safi. (1307/1892). *Nev Usul Elifba-i Osmanî.* İstanbul: Kasbar Matbaası.

İsmail Hakkı. (1308/1891). *İsmail Hakkı Elifbası.* İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.

Ali Nazima. (1309/1892). *İdman. Birinci Lahika Elifba.* İstanbul: Matbaa-i Nişan Berberyan.

Ahmed Fazıl. (1310/1893). *Tarz-ı Cedit Üzere Müretteb Osmanlı Elifbası.* İstanbul: Nişan Berberyan Matbaası.

Ali Hıfzı. (1310/1893). *Mükemmel Osmanlı Elifbası (Hazine-i Tedrisat Yedincisi).* İstanbul: Kasbar Matbaası.

Hafız Mehmet Vehbi. (1311/1894). *Miftah-ı Kıraat. Elifba-i Osmanî.* 5. Baskı. İstanbul: Kütüb-i Osman.

Şemseddin Sami. (1311/1894). *Küçük Elifba.* 4. Baskı. İstanbul: Karabet Matbaası. (İlk baskısı 1300/1883)

Azmi. (1313/1897). *Elifba.* 3. Baskı, İstanbul: Karabet Matbaası.

Mim. Kef. (1313/1896). *Osmanlı Elifbası.* İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.

Abdi Kâmil. (1314/1896). *Elifba.* İstanbul: 72 Numaralı Matbaa. 2. Basım.

Cemil, Bağdadî. (1314/1898). *Elifba-yı Osmanî yahud Medhalü'l Lisan.* İstanbul: Yovanaki Panayotidis Matbaası.

Mehmed Şemseddin. (1316/1900). *Çocuklara Kılavuz Birinci Kitab Elifba.* 5. Baskı. İstanbul: Arakel Matbaası.

İbrahim Cudî. (1317/1901–1902). *Teshil-i Elifba-i Osmanî.* İstanbul: Sirasi Matbaası Kitapçı Ahmet Hamdi

Elifba. (1317/1901). İstanbul: Osmanlı Matbaası. (Kaza Mekâtib-i İbtidaiyyesinde Okutturulması Maarif-i Umumiye Nezaret-i Celilesince Tensib Kılınmıştır)

Mehmed Abdülkadir. (1320 / 1904). *Elifba-i Türkî*. İstanbul: Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası.

Ali Rıza. (1322/1906). *Mükemmel Elifba-i Osmanî*. İstanbul: 38 Numaralı Matbaa. (ilk baskı 1314'te)

Zeki (Karabetyab). (1322/1906). *Nev Usul Elifba-i Osmanî*. İstanbul: Kitabhane-i Cihan.

Mihran Apikyan. (1323/1907). *Elifba-i Osmanî* (Mekâtib-i İbtidâiyyeye Mahsus) İstanbul: Mahmud Bey Matbaası (İlk baskısı 1297/1880'de)

Mehmed Nuri. (1323/1905). *Mükemmel Nev-Usul Osmanlı Elifbası*. İstanbul: Karabet Matbaası.

Mehmed Nuri. (1324/1908). *Mükemmel Nev-Usul Osmanlı Elifbası*. İstanbul: Kütübhane-i İrfan.

Hüseyin Hıfzı. (1325/1909). *Teshil-i Elifba-i Osmanî*. İstanbul: Şirket-i Mürettibi Matbaası.

Mehmet Eşref. (1325/1909). *Elifba-i Osmanî*. 3. Baskı, İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.

Yukarıdaki eserler değerlendirilerek, Mutlakıyet döneminde Türkçe ilkokuma ve yazma öğretiminde kullanılan ders kitaplarının özellikleri, kullanılan öğretim yöntem ve teknikleri üzerine ayrıntılı bilgiler elde edilecektir.

4.2.1. Yöntem ve İçerik Açısından Elifba Kitapları

Bu dönemde yazılan eserlerde okuma öğretim yönteminin temelini harflerin veriliş şekli belirlemektedir. Tanzimat döneminde yazılan eserlerde, yazarlar harfleri alfabedeki sırayla vermeye özen gösterirken Mutlakıyet döneminde farklı yöntem izleyen yazarlar vardır. Bu duruma bağlı olarak bu dönemde yazılan eserlerde

harfleri alfabedeki sırasıyla veren eserler bir grupta, harfleri karışık olarak veren eserler farklı bir grupta değerlendirilecektir.

Harflerin verilişi, aynı zamanda eserlerde izlenen yöntemi belirlemektedir. Bu bakımdan Tanzimat döneminde kaleme alınan eserlerde harfler sırayla verildiği için izlenen yöntemin harf yöntemi olduğunu söyleyebiliriz.

Mutlakıyet döneminde ele alınan 29 elifba içinde harfleri sırayla vererek harf yöntemini izleyen yazarların yanı sıra; alfabedeki sesli harflerle okuma öğretimini gerçekleştiren yazarların olması dikkat çekicidir. Bu durum, okuma yazma öğretiminde yöntem açısından bir yeniliğin göstergesidir. Alfabedeki seslilerle ya da mufassal (kendisinden sonraki harfle birleşmeyen harflerle) harflerle okuma yazma öğretimine başlayan eserlerin, diğer eserlere göre hedef kitleye daha iyi hitap ettiği görülür. Bu tarzda yazılan eserlerde yöntemle birlikte, ortaya konulan ilkeler okuma-yazmaya farklı bir boyut kazandırmıştır.

4.2.1.1. Harf Yöntemi Esasına Göre Yazılan Elifbalar

Alfabe yöntemi de denilen harf yöntemi, alfabedeki harflerin sırasıyla okunuşları ve yazılışlarını öğretme esasına dayanır. Mutlakıyet döneminde yazılan elifba kitaplarının pek çoğu harf yöntemine göre yazılmıştır. Bu eserler genel olarak üç ana bölüme ayrılmaktadır: Harflerin ve Türkçe sözcüklerin öğretildiği ilk bölüm, Arapça sözcüklerin yazımının öğretildiği ikinci bölüm, seçilmiş metinlerin ve duaların olduğu üçüncü bölüm.

4.2.1.1.1. Harflerin Verilişi

Yukarıda yayım tarihlerine göre sıralanan elifbalar içinden beşi hariç diğerleri harf yöntemine göre yazılmıştır. Harf yöntemi esasına göre kaleme alınan eserlerin aynı zamanda ortak özellikleri harflerin birleşme biçimlerini hareke-i resmiye (üstün, esre, ötre, cezm) ile öğretmeleridir. Bu eserlerin içinde yer yer hareke-i harfiye ile harfleri öğreten eserler mevcuttur. Kendisinden sonra gelen harflerle birleşmeyen harflerle (huruf-ı munfasıla) alfabe öğretime başlayan eserlerde öncelik hareke-i harfiyeye verilmektedir.

Bu dönemde ilk eser, Hasan ve Salih'in birlikte kaleme aldığı *Teshil-i Kıraat* (1301/1885) adlı elifbadır. Eserin ikinci ve üçüncü sayfalarında "İfade-i Meram" başlığını taşıyan bir ön söz bulunur. Dördüncü sayfada, "Muallim Efendilere Talimat" başlığı yer almaktadır. Bu dönemde yayımlanan elifbaların genelinde, okuma ile yazmanın birlikte yürütüleceği vurgulanır. Bu uyarılar, harf yönteminin ilkelerini ortaya koyar niteliktedir:

> "1. Muallim Efendi ders okutacağı dershanede bir büyük yazı tahtası bulunduracağı gibi talebe dahi kendilerine mahsus olmak üzere, birer ufak yazı tahtaları bulunduracaktır.
> 2. Muallim Efendi, bir ders zamanında yalnız bir ders verecektir.
> 3. Elifba derslerinin usul-i tedrisi:
> Hoca efendi, birinci dersin ilk harfini tebeşir ile yazı tahtasının üzerine yazdıktan sonra parmağı ile bu harfi sınıfa göstererek yüksek sada ile harf-ı mezkûru okur. (Meselâ: Elif der.) Ve çocukların her birine yahut birkaçına okutturur. Ve bu şekil birinci dersin birinci harfi olduğunu, şakirdana ya söyler veyahut kitaplarından gösterir.
> Badehu, ikinci harfi yazar, okur ve talebeye okutturur ve dersin nihayetine kadar, bu yolda devam eder. Sonra, bu dersi bir veyahut birkaç defada her iki harfin arasında birer fasıla vererek kitabından okur ve bundan sonra her üç çocuktan birine veyahut hepsine okutturur. Gerek müzakere ve gerek ve saire zamanlarda, alelhusus hanelerinde mezkûr hurufatın şekillerini yazı tahtaları üzerlerine kopya ederek (eğer çocuklar pek küçük iseler hoca efendi bu hususta sarf-ı nazar edebilir) yazıp ezberlemelerini tembih eder" (Hasan ve Salih, 1885: 4, 5).

Harflerin sırayla nasıl yazılacağını ezberleyen çocuğun bildiklerini pekiştirmek için bu defa harfleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen harfler olarak ayrıca öğrenmesi ve bunları yazabilme becerisi istenmektedir:

> "Ders 4 ve 5'te birbirine benzeyen ve benzemeyen hurufatı (3. talimattan aldığı fikre tabiiyeten) iyice bellettirir. Ertesi gün yahut diğer ders zamanı şifahen ve tahriren sual eder.
> Altıncı ve yedinci dersler, elifba derslerini mümarese için verilmiş olduğundan, hoca efendi kitaptan her bir çocuğa bu iki dersi ayrı ayrı okutacağı gibi, istediği bir çocuğu tahta başına kaldırarak: 'Bana falan harfi yaz' der. Veyahut kendisi tahta üzerine bir harf yazarak 'Bu ne harfidir?' diye sual

> ederek, elifba derslerini tamamı ile belleyip belletmediklerine yazılan tembihlere de dikkat eder" (Hasan ve Salih, 1885: 5).

Eserde, sesli harflerin nasıl okutulması gerektiğine dair bilgiler, hareke-i resmiyeye bağlı olarak verilmiştir. Sesli harflerin öğretilmesi sırasında da yine harflerin adlarıyla öğretilmesi, öğrencilere harflerin adlarının sorulması harf yönteminin ilkelerini ortaya koyar.

> "Sekizinci derste huruf-ı savtiyeyi ayrıca bellettir. Bunlar üst tarafındaki harfi nasıl okuttuğunu yani elifi – (s. 6) yukarı çektiği veyahut üstün okuttuğu; vav-ötre okuttuğunu; ye-esre okuttuğu yahut da aşağı çektiğini güzel he- üstün okuttuğunu tarif ettikten sonra vav, üst tarafındaki harfi dört türlü okuttuğunu söyler. Ve dört kolay misal yazarak (büyük yazı tahtası üzerine) birbirinden farklarını gösterir. Badehu (o) ve (u) yu sada-i mahsusa ile okutmak için üzerine nasıl işaret vazı' olunduğunu söyler. Misaller yazarak gösterir.
> Bu tarifat bittikten sonra yazı tahtası üzerine bir büyük vav yazar ve bunun üzerine birinci işareti vazı' ile bir çocuğa: 'Şu vavı oku' der. Çocuk okuyamadığı hâlde kendisi birkaç defa okur. Vesaire işaret için de bu yolda muamele eder" (Hasan ve Salih, 1885: 6).

Selanikli Mehmed Tevfik, *Mükemmel Elifba-i Osmanî* adlı 56 sayfalık eserinde, harfleri sırasıyla verir. 8. sayfasına kadar alfabede bulunan harfler önce sırayla daha sonra karışık olarak büyük puntolarla 4 sayfa verilmiştir. 8. sayfada "ihtar"larla eser başlar. Burada küçük puntolarla 32 harf öğretilir. Bununla ilgili ihtar şu şekildedir: "*Muallim evvel emirde şakirdana bu birinci levhayı teşkil eden düz elifbayı düzce belletmelidir.*" Harflerin sırayla yazıldığı alfabeye, düz elifba denmiştir. Bu yazarın kişisel olarak tercih ettiği farklı bir terimdir. Aynı sayfada karışık elifba vardır. *Düz elifba tamamen bellettirildikten sonra karışık elifbaya geçilecektir* ihtarı yapılır. 9. sayfada harflerin baştan bitişen şekilleri verilir. Sonra bunların karışığı, harflerin ortada birleşme şekli, sonra o harflerin ortada birleşme şekilleri olarak karışığı, harflerin sözcük sonunda aldığı şekiller önce sıra ile sonra karışık olarak verilir.

İsmail Bin Yusuf'un kaleme aldığı taş baskı, *İzahlı Elifba* (1307/1891) adlı eserin baştan üç sayfası eksiktir. Altıncı derste yazar, harflerin farklı şekillerinin

adları hakkında bilgi verir. Bu daha çok rik'a hattında kullanılan harflerin özellikleri ayırt etmek için yapılan bir uygulamadır: "*Noktalı şın, noktasız şın. Sade vav, çevirmeli vav. Sade fe, keşideli fe...*" gibi. Yazar 8. derste harflerde bulunan noktalar hakkında bilgi verdikten sonra, sessiz harflerin kalın ve ince okunuşlarına göre tasnifini yapmıştır.

Nev Usul Elifba-i Osmanî (1307/1892)'nin yazarı Servet Safi, eserin ön sözünde çocuklara üç ay içinde okuma yazma öğrettiğini ileri sürmektedir. Eser "*besmele*"den sonra 33 harfin bir tablo içinde verilmesiyle başlar. Bu tablo geniştir ve yazar özellikle harflerin sözcük başında, ortasında ve sonunda aldığı şekli bir kutunun içine sığdırarak yazmıştır. (Bakınız: **Ek–11**) Beşinci sayfada harfler sırayla ve karışık olarak verilir. Bu sayfada yer alan not çocukların aynı zamanda yazma becerisini de geliştirmeleri üzerinedir: "*Çocuk ibtida ki elifba hattı tebeşir tahtası üzerinde veyahut taş tahta üstünde ezberlemesinde muhassenat fevkalade vardır. İstenilen bir harfi düşünmeksizin yazabilmelidir*" (Servet Safi, 1307: 5).

Tarz-ı Cedit Üzere Müretteb Osmanlı Elifbası (1310/1894)'nı yazan Ahmed Fazıl, 51 sayfa olan eserinin 3. sayfasında bir *ifade*ye yer verir. Burada padişaha övgüler sıralar, onun döneminde pek çok elifba kitabının yazıldığını, bunların içinden kendisininkinin de terakki yolunda bir hizmet olduğunu dile getirir. Yazar, ayrıca eserin bundan sonraki bölümünde bir *ihtar* yazar. Burada izlediği yolu ve bu yolla çocuklara üç dört ayda okuma ve yazmayı öğretebileceğini söylemektedir. Eser harfleri sırasıyla öğretmek koşuluyla her derste beş harf vermektedir. Bu dersler daha sonra tekrarlanmaktadır. 8. sayfada yer alan 16. derste hareke-i resmiye ile öğretim devam eder. Sonraki üç derste de karışık olarak hareke-i resmiye örnekleri verilir. Bunlarla ilgili örnekler tek heceli iki harfli sözcüklerin öğretimi ile devam eder. 13. sayfadan itibaren hareke-i harfiye öğretimi yapılır. Adı geçen sayfada, bir uyarı vardır: "*Bunlara 'harf-i imlâ' da denir. Fakat Osmanlıcada her kelime behemehal bunlarla yazılmayıp icap ettikçe istimal olunduğundan çocuğa 'hareke-i resmiye' ye mukabil 'hareke-i harfiye' diye belletmek daha doğru olur.*" Uyarının ardından eliften başlayarak harflerle ilgili örnekler verilir.

Ali Hıfzı'nın 46 sayfalık *Mükemmel Osmanlı Elifbası* (1310/1894) adlı eserinin "Mukaddime" bölümünde farklı yaklaşımları vardır. Yazar, bir dilin öğrenilmesinin kolaylığı ya da zorluğunu alfabesinin düzenlenme biçimine bağlayarak kurallara fazla yer vermeyen işlevsel bir alfabe yazdığını söyler.

> "Asr-ı celil hazret padişahîde herkesçe malum ve müsellem olduğu cihetle okuyup yazmanın lüzum ve muhassenatından uzun uzadıya bahs-ı hacet yoktur. Bunun için yalnız şu risalecik hakkında i'ta-yı malumatla (bilgi verme) iktifa edilmiştir. Malumdur ki bir lisanın tahsilindeki suhulet ve su'ûbet elifbasını suret-i tertibiyle mütenasiptir. Bugün meydanda gördüğümüz elifbalar lisan-ı Türkiye mahsus olmadığı gibi tedrici bir surette tertip edilmediği dahi yek-nazarda anlaşılır. Hâlbuki şeddeler, tenvinler, harf-i tarifler gibi elifbamıza derç edilen şeylerin henüz tahsile başlasın bir müptedi veya bir ecnebi için talimi pek su'ûbetli indettecrübe (tecrübe sonunda) sabit olduğundan şu tas'ibatın (güçleştirmek) define medar olur ümidiyle bir tarz-ı cedit üzere tertibine muvafik olduğumuz bu risaleciği iki kısım üzerine taksim eyledik.
> Birinci kısımda hareke-i harfiye ve resmiye ve cezmden bahsolunup çocuk Türkçe ibareyi okumakta mümarese kesbeyledikten sonra ikinci kısımda şedde ve tenvin maksureler gösterilip Kur'anıkerim ve Türkçe ibare arasında tesadüf olunan kelimat-ı Arabiyeyi Kuran'a alıştırılmıştır."

Eserin üçüncü sayfasında 34 harf, önce (elif)ten, sonra da (ye) den başlayarak verilmiştir. Harflerin ayrımında farklı bir yol izlenmiştir: "*Birbirine benzeyen noktalarıyla fark olunan harfler. Noktalı ve noktasız harfler. Yalnız sol tarafından bitişen harflerin aldıkları şekiller. Sağ ve sol taraftan bitişik harflerin aldıkları şekiller. Hareke-i Resmiye.*" şeklinde.

Şemseddin Sami'nin *Küçük Elifba* (1311/1895)'sı, ilk baskısını H. 1300 yılında yapmıştır. Elimizdeki dördüncü baskıda (Seyfettin Özege Kitaplığı K7961 numaralı kayıtta) eser 26 sayfadır. Daha önceki baskılarda 39 sayfa olarak görünmektedir. Eserin ilk on üç sayfası eksiktir. Mekteb-i Hamidiye'de okutulmak üzere kaleme alınmıştır. Yazar eserini ders ders yazmıştır. İlk derste harfler sırayla verilir. Daha sonraki derslerde harfler noktalı ve noktasız olarak tasnif edilmiştir.

Sonra huruf-ı resmiye ile alfabe öğretimi devam eder. Bütün harflerin tek tek hareke-i resmiye ile yazılışları öğretildikten sonra huruf-ı harfiye ile yazılışı verilir.

Alfabedeki harfleri sırasıyla öğreten *Elifba* (1313/1897) adlı eserinde Azmi, harfleri yirmi sayfada öğretir. Yazar, harflerin tasnifinde farklı bir adlandırmaya gitmiştir: *"Sol taraftaki harfe bitişmeyen harfler, yalnız sol tarafına bitişenler, yalnız sağ tarafına bitişenler, sağdan ve soldan bitişen harfler..."* gibi.

Harfleri sırasıyla öğreten Cemil Bağdadî, *Elifba-yı Osmanî yahud Medhalü'l Lisan* (1314/1896) adlı eserine yazdığı ön sözde, eserini nasıl kaleme aldığı hakkında bilgi verir. Yazara göre, elifbalarda anlatılan konular çocuğa usanç vermemelidir. Harflerin soyut olarak birleşme şekillerini vermektense heceler oluştururken bunların kavratılması gerektiğini dile getirir. Yedi yıldır öğretmenlik yapan yazarın okuma yazmayı öğrenmek için kitabını kullanacaklara bir uyarısı vardır:

> "Şöyle ki iş bu risalenin havi olduğu derslerden her gün birini siyah tahtaya yazıb okutmakla ve badehu defterlerine yazdırmakla mübtediler günde bir saat ders aldıkları hâlde üç buçuk ay zarfında mükemmel surette okumağa ve okuduklarını sühuletle yazabilmeğe muvaffakiyetin hâsıl ittiği memnuniyet bu eseri naçizin tab' ve neşrine badi-i cüret (cüret nedeni) olmuştur."

Dördüncü sayfada yer alan "İhtar"da eserde izlenmesi gereken yöntemin ilkelerini ortaya koyar:

> "Muallimlerin her bir dersi şakirdana öğretinceye kadar kitablarında okutmalı sonra o dersi yine okutmak üzere rik'a hattıyla siyah tahtaya yazub badehu anlara tahtaya veyahud defterlerine yazdırmalı. Bu usul ile şakirdan hem kıraati yazı ve imlâyı pek az müddet zarfında öğrenmeğe muvafik olacakları görilecekdir. Mübtedilere güzel yazı öğretmek içün kitaba zeylen ilâve edilmiş olan rik'a hatlı meşklerin her birinden birkaç sahife yazdırmalı."

Harfler sırasıyla öğretilmeye başlanmıştır. Birinci derste "elif, be, pe, te, se" daha sonra hareke-i resmiye öğretilmiş. Öğretilen beş harfe bunlar eklenmiştir. Beraberinde cezm öğretilmiştir. 5. derse kadar bütün harfler verilir. 12. sayfada bir ihtar vardır:

> "Buraya kadar hurûf-ı münfasıladan bahsolunmadığından mezkûr harflere harekât-ı resmiye ve cezm tatbikiyle ber-vech-i ati talebeden şifahen sual olunmalı."
> "Muallim – Ha üstün?
> Şakird – He.
> Muallim – be cezm ile beraber?
> Şakird – ceb.
> Muallim – hı esre sin cezm ile beraber?
> Şakird – his.
> "Şakirdanın elifba harflerini dosdoğru okumağı öğrenmeleri için anlara bir de şu levhayı okutmalı."

Yazar, Osmanlı Türkçesinde bulunan 35 harfi, bir tablo hâlinde 13. sayfada vermiştir.

Hüseyin Hıfzı, *Teshil-i Elifba-i Osmanî*[1]'de, "Bir İki Söz" başlığı altında eseri nasıl oluşturduğunu belirtmektedir:

> "Yıllarca devam eden muallimlik zamanlarında mini mini yavrucakları sıkmaksızın az zamanda okutmak için her türlü esbaba tevessül ettim. Nihayet ufacık şakirdanımı yormayarak talime bir kolaylık buldum. Bulduğum usulü kitap suretinde meydana koyup evlat-ı memleketi müstefit etmek istedim. Saye-i maarifane-i hazret padişahîde muvafık oldum."

Eserin birinci sayfasında alfabenin bütün harfleri verir. Sonra da onunla ilgili alıştırmalar ve harfler sırasıyla verilmiştir.

Harflerin yalnız, sözcük başında, ortasında ve sonunda aldığı şekiller verildikten sonra, huruf-ı harfiyeye geçilir. Bu konuyla ilgili örnekler harflerin rast

---

[1] Eserlerin üzerlerinde aylarıyla birlikte yayım yılları bulunursa, o eserin milâdî olarak tam karşılığını vermek mümkündür. Üzerinde yayım tarihi ayrıntılı olmayan eserlerin milâdî karşılıklarını malî takvime göre vermeyi uygun gördük. 1325 tarihli bu ve bundan sonra değerlendirilecek Mehmed Eşref'in *Elifba-i Osmanî*'si, üzerlerindeki Maarif Nezaretinin verdiği ruhsat tarihine göre bu dönem eserleri içine alınmıştır. Eserlere 1904 yılının aralık ayında ruhsat verilmiştir. Bu duruma bağlı olarak 1325 (malî) yılının milâdî takvime göre karşılığı 1907 olarak belirlenmiştir.

gele birleştirilmesiyle sağlanır. Harflerin öğretiminde anlamlı hece ya da sözcükler kullanılmaz.

Eserine Mahmud Fuad'ın takriz yazdığı Mehmet Eşref, *Elifba-i Osmanî*'de (1906'da ruhsat alınmış.) birbirine benzeyen harfleri aynı derste vererek harf öğretimini gerçekleştirir. Yazar, harflerin öğretiminde okuma ve yazmanın birlikte yürütülmesi gerektiği üzerinde durur.

32 sayfa olan eserin girişinde Mahmud Fuad, Mehmet Eşref'in eserinin, incelediği on sekiz elifba içinde en iyisi olduğunu söyler.

Birinci ve ikinci dersin sonunda yazar, derslerin nasıl işlenmesi gerektiği üzerine teknikleri, bir uyarıyla dile getirir: *"Birinci derste yalnız elif ile hemze ikinci derse şeklen yekdiğerine müşabih olup yalnız noktalarıyla birbirinden tefrik olunan (ث ت پ ب) harfleri gösterilip muallim tarafından siyah tahtaya yazılmalı ve birkaç defa şakirdana yazdırılmalıdır. Şakirdan bu harfleri el yazısıyla yazacaklarından kitap yazılarının altına bir de el yazısı ilâve edilmiştir"* (Mehmed Eşref, 1907: 4).

Daha sonra şeklen birbirine benzeyen (ج ح چ خ) harfleri, sonra sırasıyla diğer harflerin iki türlü yazılışı verilir. Ardından harfler karışık verilir. Burada da bir dersi öğretmeden diğer derse geçilmemesi uyarısı yapılır.

Harfler öğretilirken herhangi bir hece ya da sözcük öğretimi yapılmaz. Altıncı sayfada yine öğretmene yönelik bir uyarı vardır. El yazısı ile harfler yazılırken özellikle (ش ض şın, dad) gibi noktalı harflerde noktanın yazılmadığı, bunun yerine harfin sonuna bir kuyruk ilâve edildiğinin öğrenciye anlatılması gerektiği üzerinedir. Derslerde iki, üç, dört harfin sadece yazılışı verilir. Bunların sözcük içinde görünümü hakkında bir bilgi ya da yazım özelliği göze çarpmaz.

Bütün harflerin sözcük başında, ortasında, sonunda nasıl yazıldığına dair bilgiler 31. derse kadar devam eder. Sözü geçen dersten sonra yazar diğer eserlerde olmayan bir yol izler. Harflerin özelliklerini hiçbir sözcük ile birleştirmeden anlattıktan sonra (med ve cezm)'i öğretir. (Med ve cezm)'in öğretilmesinin ardından bunlarla yeni heceler oluşturulur. İlk kez harflerin bir sözcük ya da hece içinde yer

alması 13. sayfada 31. derste gerçekleşir: "*a, ab, ap, at, as, ac, ah, ay...*" şeklinde. Aynı sayfada yazarın dört sesli harfle (hareke-i harfiye) okuma yazmaya başlaması önemlidir. Burada hareke-i harfiye ile heceler öğretilmeye başlanır. Bunlar daha çok anlamsız hecelerdir. Önce (elif) harfinin diğer harflerle birleşmesi, sözcük başında, ortasında, sonunda nasıl yer aldığı öğretilir. Daha sonra (vav) harfi, (güzel he), (ye) harfleri öğretilir. Bu hecelerin çoğu anlamsızdır. 38. derste vav harfinin öğretimi sırasında yazar, vavın farklı okunuşları için üzerine farklı işaret koymanın yersiz olduğu, farklı okunuşları anlamlardan çıkarmak gerektiği yolunda bir uyarı yapar. İlk kez kısa cümlelerle öğretim bu derste gerçekleşir: "*Bu çocuk çok küçük. Şu karpuz. Bu kavun. O konak. Şu, al at. Hoş bak. Sat. Ocak var. Odun yok. Düz ova.*"

27. sayfada Türkçe ve Arapça sözcüklerde kimi harflerin farklı telâffuzları üzerine bilgiler ve bunlarla ilgili örnekler vardır: Arapça sözcüklerde bulunan (dat) harfinin Türkçe telâffuzda (zı) gibi okunduğuna dair örnekler: "*Beyaz, ziyafet, bazı, razı, rıza, hazır, hazret, arzuhâl, zayıf, tazmin, ziya, zam, zıd, zamme, zammen, zayi'* gibi. Bunun yanı sıra (tı) harfinin dal (d) gibi okunması gereken sözcüklere: "*oda, ada, dağ, taban, Adana, doymak, damar, diş, dışarı, durmak, durgun, dar, dayanmak.*" gibi örnekleri verir.

Eserlerinde harflerin sırasıyla okutulması gerektiğini dile getiren ya da bu yöntemle eserler kaleme alan diğer yazarlar ve eserleri şunlardır: Mehmed Abdülkadir'in *Elifba-i Türkî*'si, Ali Rıza'nın *Mükemmel Elifba-i Osmanî*'si, Zeki'nin *Nev Usul Elifba-i Osmanî*'si, Mihran Apikyan'ın *Elifba-i Osmanî*'si, Mehmed Nuri'nin *Mükemmel Nev Usul Osmanlı Elifbası.*

4.2.1.1.2. Sözcük Öğretimi

Harf yöntemi esasına göre yazılan eserlerde harflerin öğretilmesi çoğu zaman anlamsız hece tekrarlarıyla gerçekleştirilir. Anlamsız hece tekrarlarının ardından sözcüklerin öğretimi yapılır. Eserlerde sözcük öğretimi, sözcüklerin hece yapılarına bağlı olarak bir, iki, üç, dört ve daha fazla heceli sözcüklerle sağlanır. Bunun yanı sıra, yazarlar tarafından tespit edilen sözcüklerin cümle içinde kullanılmasıyla sözcük öğretimi pekiştirilir.

Hasan ve Salih, *Teshil-i Kıraat*'te sözcükleri cümle içinde öğretmeyi amaçlamışlardır. Harflerin birleşme biçimlerini öğretmek için anlamsız hece tekrarlarından sonra cümle örnekleri verilir. Bağımsız olarak sözcük öğretimi yapılmaz. Sesli harflerin öğretimiyle birlikte cümlelerin öğretilmesi önemlidir. Cümleler birbirinden bağımsız, iki sözcüklüdür.

11. derste, elif harfiyle heceler oluşturulur. Basit cümleler burada kurulur: "*Al at. Ak al. Az al. At al. O at.*" 12. derste anlamsız heceler devam eder. 13. derste yine basit cümleler vardır: "Ot *var. Zor ad. Aç dev. Vah vah. Zordur.*" 14. derste "*Arı var. Rızk ara.*" 19. derse kadar basit cümleler öğretilir.

Tarz-ı Cedit Üzere Müretteb Osmanlı Elifbası'nın yazarı Ahmet Fazıl da aynı teknikle sözcük öğretimini gerçekleştirir. Aralarında anlam açısından bir bağ bulunmayan basit cümlelerle öğretim yapılır. Bu tür cümlelerin yer aldığı örnekler, numara verilmiş "temrinler" başlığı altında öğrenciye sunulur. 18. sayfadaki cümle örnekleri şunlardır: "*El öp, var ol. Düz raf, zar at. At al.*" 45. dersin içinde yer alan "2. temrin"deki cümleler: "*Al at. Az ot. Ay dadı. Oh de. Ok at. Zor ders.*" şeklinde belirlenmiştir.

Bu şekilde önce sözcüğün, daha sonra o sözcüklerle kurulan cümlelerin verildiği dersler devam eder. 22. sayfada harflerin birleşme şekilleri verilir. Kimi harflerin sözcük başında, daha sonra ortada ve sonda ne biçimde oldukları öğretilmiştir. 53. dersten itibaren bu tür dersler devam eder. Bu derslerde önce sözcükler verilmekte daha sonra bunlar cümle içinde kullanılmaktadır. "11. temrin" 29. sayfada yer alır: "*Yüksek sed. Addederim. Pek kolay. Tel aldım. Burada nem var. Zannediyor. Tavuğa yem ver.*"

Sözcük öğretimine çok çabuk geçen bir diğer yazar, İbrahim Cudî'dir. Cudî, *Teshil-i Elifba-i Osmanî* adlı eserinde alfabedeki harfleri öğrettikten sonra heceler ve basit cümlelerle öğretim yapar: "*Al at. Al aç. Def et. At az.*" gibi. Kendisinden sonra gelen harfle birleşmeyen harflerin öğretiminde de doğrudan cümlelere başvurur. Beşinci derste (s. 8) önce sözcükler sonra o sözcüklerle basit cümleler kurulur: "*Dar, dal, dam, dar, daf, raf, zar, daş, dar, düz, Rum, üç, dün, vur, dur, dul, vur.*"

Cümleler: "*Darı – var. Adı – dede. Daş – at. Düz – dal. Dur – dere var – zar ara. Düz – ova. Dar – yuva. Dal – al. Vur –at. Vardı - durdu. Üzüm – az – var. Dede - arı - var. Derede - dev, dadı - uzun - dal - aradı. Vah - vah - odun - az.*"

Yazarın 6. derste tek heceli sözcüklerin öğretiminde, sözcükleri aynı derste cümle içinde kullanması çocukların sözcükleri çabuk kavramalarını sağlayacaktır. Üç harfli tek heceli sözcüklerin öğretimi şöyledir: Önce sözcükler verilir, *"Kar, kaş, bal, cam, sam, nam, şal, bağ, yağ, sat, kaç, çak, mal, yaş, şan, tam, çam, tay, kal, yat"*, bunlardan basit cümleler kurulur: "*Kar var. Yağ sat. Kaç tay. Kav çak. Kaş yap. Şal sar. Dar cam. Tam kaş. Nam al. Bak yağ var.*" (Bütün sözcüklerin arasında tire var. Cudî, 1901: 12).

Cudî'nin (vav) harfinin nasıl okunması gerektiğine dair uyarısı, diğer yazarlara göre farklıdır: "*Vavları yakışığına göre okumalı. Yani hafif yakışırsa hafif. Sakil yakışırsa sakil okumalı.*" Bu uyarıyı yaptıktan sonra vav harfinin farklı okunuşlarına örnekler verir: "*Kuş, top, çok, yok, kol, bol, sor, mor, lop, sor, göz, gün,.. Çok top var. Koş bak. Kaz var. Mor şal. Uç yok.*"

Önce sözcükleri verip, sonra bu sözcüklerle cümleler öğretme İbrahim Cudî'nin de benimsediği bir öğretim ilkesidir: *"İhtar: Eğer bir kelimenin ilk harfinin önünde imlâ harfi olmazsa o harf eksериya üstün okunur. İşte şunlar o kabildendir. "Perde, tekne, tepsi, sele, cezve, kahve, elma, pestil, eski: Perde çekti. Beş elma aldı. Cezvede kahve var. Şu pestil ne pestili. Bu tepside kaç tane elma var. Yedi tane var. Şu tekne pek eski. Şu seleyi kim verdi. Şurada dün elli çocuk vardı"* (1901: 14).

Yazar kef çeşitlerini öğretirken diğer yazarlardan farklı bir yol benimser. Tanımları tümevarım yöntemiyle verir: "*Kaflar dört türlüdür. Kemer, geldi, bana, beğ gibi bunların birincisine 'kaf-ı Arabî', ikincisine 'kaf-ı Farisî', üçüncüsüne 'kaf-ı nunî', dördüncüsüne 'kaf-ı yayî' denir. Kaf-ı nunî tıpkı nun gibi, kaf-ı yayî tıpkı ye gibi telâffuz olunur. İşte bundan böyle görecek olduğumuz kafları yakışığına göre okumalısınız"* (1901: 15).

Rakamlarla sözcük öğretimi, Cudî'nin eserinde de vardır; fakat eserde rakamlar çok fazladır. Hedef kitlenin düzeyinin üzerinde bir öğretim göze çarpar. Bir ders başlığı altında olmamakla beraber yirminci sayfada, "Sayıların İsimleri" başlığı altında birden ona; ondan yüze kadar rakamların yazılışları verilir. Ayrıca bin ve milyon sözcüklerinin ve rakamlarının yazılışları öğretilir: "*Yirmi, iki kere on demektir. Otuz üç kere on demektir.... Milyon on kere yüz bin demektir.*" 21. sayfada yazı ile kerrat öğretimi yapılır: "*İki kere iki dört eder. İki kere üç altı eder. ...*" gibi.

Mehmed Ali'nin Mekteb-i Sultanî'nin birinci sınıfı için hazırladığı *Tasvir-i Kıraat*'te anlamsız hece tekrarlarının çok olmasına karşın; sözcük öğretimi önemle ele alınmıştır. Yazar 18. sayfada "Kelimat-ı Muttasıla" başlığını taşıyan bölümde sözcükleri bir, iki, üç heceli olarak sütunlara ayırmıştır. Bir heceli sözcükler daha çok kişi zamirlerinden oluşurken iki heceli sözcükler çocukların günlük yaşamda karşılarına çıkan nesnelerin adları, üç heceli sözcükleri ise fiil mastarları oluşturmaktadır:

Tablo 8. Mehmed Ali'nin *Tasvir-i Kıraat*'indeki "Kelimat-ı Muttasıla"

Bir heceli	**İki heceli**	**Üç heceli**
Bir	Bülbül	Bitişmek
Biz	Tenbel	Beslemek
Beş	Resm	Beğenmek
Ben	Şerbet	Beklemek
...	...	...
Yer	Yelken	Gerinmek
Yen	Damar	Yetişmek

(Mehmed Ali, 1896: 18)

Kitapta, diğer eserlerde bulunmayan bir özellik vardır. 25. sayfada yazar, "Memalik-i Osmanî'nin Meşhur Şehirleri" başlığı altında Osmanlı devletindeki büyük kentlerin adını vermiştir. Bu, çocuğun ilgisini çekecek bir sözcük öğretimi tekniğidir:

Tablo 9. Mehmed Ali'nin *Tasvir-i Kıraat*'indeki "Memalik-i Osmanî'nin Meşhur Şehirleri"

İstanbul	Bağdad	Şam	Manastır
Edirne	Beyrut	Trabzon	Yanya
Erzurum	Haleb	Trablus	Yemen
İzmir	Diyarbakır	Kosova	Ankara
Adana	Selanik	Konya	Sivas
Bitlis	Suriye	Gelibolu	

(Mehmed Ali, 1896: 25)

Sözcük öğretimi içinde değerlendirdiğimiz rakamlar, aynı sayfada okunuşlarıyla birlikte yer almaktadır. Rakamlar 1'den 23'e ve 30'dan 100'e kadardır.

Selanikli Mehmed Tevfik, ilk on beş sayfa harflerin birleşme şekillerini kavratmak için anlamlı anlamsız hece tekrarları yaptırırken 16. sayfadan itibaren kısa cümlelerle sözcük öğretir: "*İbrahim geldi. İnsanda yürek var. Matem tuttu. Dersini ezberledi. Bu sözü ispat etti. Şen duruyor. Servet sahibi değildir. Peder hastadır. Etrafı kapalıdır. Alnı terledi. Zahmet çekti. Memnun oldu. Sersem olmuş. Derde düştü. İftar etti*" (Selanikli Mehmed Tevfik, 1888: 16).

Aynı eserin 17. sayfasında da şu şekilde bir başlık göze çarpar: "Hareke-i Resmiye ve Harfiyenin Karışık Olarak Kelimata Tatbiki". Bu başlık altında yazar bol bol sözcüklere yer verir: "*Beraber, sahilde, tevatür, sipariş, zengin, merkep, minder, pencere, rehber...*" gibi. Bu şekilde harflerin öğretimi devam eder. 19. sayfada, "Bir tarafları dört harften mürekkep heceler" başlıklı bölümde yer alan sözcükler şunlardır: "*Kalk, sark, kalktı, sarkmış, kalksa, sarksa, doğrulttu, yükseltmiş, düzeltti, küçülttü...*" Üç harften mürekkep heceler: "*Durgun, soygun, uygun, tortop, mosmor, sürgün, çarpar, artar, çapkın, bulgur...*" 20. sayfada şeddenin öğretimi vardır. Şeddenin kullanıldığı sözcüklerin çoğu soyuttur: "*Himmet, izzet, şiddet, millet, minnet, sıhhat, lezzet, dikkat, rikkat, zimmet, illet, kerre, şirret, kuvvet, niyyet.*" gibi.

Sözcük öğretimi, Farsça ve Arapça sözcüklerin yazım özellikleri anlatılırken de gerçekleştirilir. Bu sözcükler aynı zamanda cümle içinde kullanılır. 26. sayfada kimi Farsça sözcüklerde (خوا=خا.) hecesinin nasıl okunması gerektiği hususunda bir ihtar vardır. Bu şekilde yazılmış sözcüklere örnekler, aynı sayfada yer alır: "*Hoca, efendi sana ne dedi. Bu âdem hanesinde hâba daldığı sırada birkaç kişi sokakta bağırdığından uyku tutturamamıştır. Dünkü gün mektepte bizim hocanın ettiği duaya bütün şakirdan âmin-han oldular.*" Bu cümleler, aynı sayfada harekeli ve harekesiz olarak yer alır.

44. sayfada rakamlar, Arapça ve Lâtince yazılışlarıyla verilmiştir. Bunların okunuşları yazılmıştır. 1'den 10'a ve 10'dan 100'e kadar rakamlar vardır. İlk kez bir elifba kitabında rakamlar bugünkü kullandığımız şekliyle yer almaktadır (Bakınız: **Ek–12**).

Yer yer "*şal, göz, üç, koç, kum, çit, yıl...*" gibi tek heceli anlamlı sözcüklerin yer aldığı İsmail Bin Yusuf'un *İzahlı Elifba*'sında, 26. sayfadan itibaren sözcük öğretimi gerçekleştirilir. 61. derste üç harfli bir heceli sözcükler üzerlerine hareke konularak yazılır: "*Celb, ayn, gayn, kalb, savt, beyt, hır, misk, şirk...*" gibi. Değişik hece örneklerinin verilmesi 76. derse kadar devam eder. Bu derste yazar, "dört harfli iki heceli kelimeler" verir.

64. sayfada da yazar, dilimize girmiş Batı kökenli sözcüklerin anlamlarını vermiştir: "***Pardon**: Af talep etmek. **Antika**: Eski zamandan baki kalan eşya. **Parlamento**: Meb'usan ve millet meclisi manasızdır. ...*" Yazar anlamını verdiği sözcüklerden o günün koşullarına göre ülkede geçerli olmayan bir kurumu ya da mesleği karşıladığı için "manasızdır" ifadesini kullanmıştır: "*avukat, parlamento, acente*" gibi.

60. derste (s. 24) rakamlar anlatılır. 1'den 10'a, 10'dan 100'e kadar rakamların yazılışı ve okunuşu verilir. Bu sayfanın haricinde 66. sayfada rakamların Türkçe, Arapça ve Farsça karşılıkları ayrı bir sütunda verilir (Bakınız: **Ek–13**). 67. sayfada rakamlar milyona kadar öğretilir. Aynı sayfada farklı bir sözcük öğretimi de

matematik tabirleriyle ilgilidir: "*Birler, onlar, yüzler, binler, yüz binler, milyon, milyar, trilyon, katrilyon, kentilyon, bin milyon, yüz kentilyon, beş milyar.*"

Nev Usul Elifba-i Osmanî'de Servet Safi, hareke-i harfiyenin öğretimiyle birlikte sözcük öğretimine geçer. İlk sözcüklerde, durum ekleri almış adlar çoğunluktadır. "*Baba, onu, yukarıda, anası, lalası, odası, kuşu, gagası, çakıya, oraya, sana, bana, çuvalı...*" (Servet Safi, 1891: 14) gibi.

Ali Nazima'nın yazdığı *İdman*'da harflerin verilişindeki farklılık sözcüklerin öğretiminde de görülür. Altıncı dersten itibaren hareke-i harfiye ile hareke-i resmiyenin karışık kullanıldığı örnekler verilir. Bu dersten itibaren sözcük öğretimi yapılır. "*Baba, fırtına*": Bu iki örnek sözcük hareke-i harfiye ile hareke-i resmiyenin birlikte kullanılışına örnektir. Önce tek heceli anlamlı sözcükler öğretilir: "*var, sen, on, kal, bir ders, ver...*" Daha sonra sıra iki heceli sözcüklere gelir: "*kalem, buğday, yazmak, çamur, iki, içün, kümes, arpa, bana, çilek...*"gibi. Bu sözcükler öğretildikten sonra kısa cümlelerle ve emir kipli fiillerle öğretim yapılır: "*Ses ver. Tüp sat. Taş at. At sat. Bez al. Bu ders pek zordur. Sen bu yıl evde kal. Bu gül pek al. Bugün bir kap süt al. Şu kap çok dardır. Bir düz sal yap. Şu dağda çok ev var.*"

Eserde, derslerin levhalarla gerçekleştirilmesi gerektiği üzerinde durulur. Örneğin 53. levhadaki sözcüklerden oluşturulan cümleler şunlardır: "*İki sepet çilek aldım. Çiftçi arpa ve buğday eker ve sonra onu biçer. Gelin geldi gelin hemen onu görün. Kalem yazı yazmak için yarar. Kümes tavuk ile dolu. Yağmur yağar ise sokak çamur olur. Köpek sadık ve kedi hain olur.*"

54. ve 55. levhalarda bulunan sözcüklerden meydana getirilen cümleler ise şunlardır: "*Bugün yazı yazmak için on iki kalem aldım. Sokakta çamur pek çoktur. Bugün çiftçi geldi. Sal düzdür. Sen buğday ve arpa al bana sat. Evde beş köpek ve dört kedi var. Bu yıl beş top bez ve iki at aldım.*"

Ali Hıfzı, sözcük öğretimini ses uyumu açısından birbirine benzeyen sözcüklerle gerçekleştirir: "*Leylek, keşkek, mektep, meşrep, kevkep, hayret, gayret, devlet, şevket, berber, şerkeş, memer, etmek...*" gibi. Bilinmeyen sözcüklerin cümle

içinde kullanılmasında da aynı yolu izler. Aralarında mantıksal bağ olmayan cümleler içinde ses uyumu açısından benzerlik gösteren sözcükler kullanılır:

> "Mektepten geldim. Beynim sersemdir. Bizim yemek kekliktir. Birlik yeriz. Ben keklik yemem. Et yerim. Recep Ahmet gelin etten kesin yeyin. Et, peynir, çerez yedik. Fincan. Zehir değil. Mısır ve Halep birer memlekettir. Siz Halep'ten biz Mısır'dan geldik. Mazhar Pendik'ten gelmiş. Zevzek fesinin her tarafından kesmiş. Pederim bülbül sever. Bir eşek besler. Bizim tüfengimiz teper. Zümrüt yeşil nasıl bir şeydir. Hırsız her vakit gezer. Bizim merkep gezdirmekten çekinmez. Bizden hizmet, rahmetten bereket, haktan medet" (Ali Hıfzı, 1894: 7).

Azmi *Elifba*'sında, 27. sayfadaki 23. derste sözcük öğretimine yer verir. Yazar sözcükleri bir, iki, üç, dört ve daha fazla heceli olarak ayırır. Bir heceli sözcükler: *"Çil, kuş, kıl, hep, çok, huş, mur, tıb..."* 28. sayfada iki heceli sözcükler vardır: "*kuzu, kudret, meram, Arab, davet*". 29. sayfada üç heceli sözcükler vardır: "*akıllı, çekmece, Üsküdar*". Aynı sayfada dört ve daha fazla heceli sözcüklere örnek şunlardır: "*Kütüphane, postahane, okumak, serpiştirmek, okuyamamak, olamayacağından, inceleştirilemeyeceğinden*" Kef harfinin türlerini öğretirken, "*kestane, kebap, keten, kürek, eğer, öğünmek, köpek, döğme, güneş, beğenmek..*" gibi örnekler vererek şeddenin öğretiminde sözcükleri cümle içinde kullanarak çocukların bu tür sözcükleri daha kolay anlamasını sağlar. Bu cümleler çocuğun anlamakta güçlük çekeceği uzunluktadır:

> "Muallim efendiye peder ve valide kadar hürmet etmelidir. Hayvanlara beyhude yere eziyyet vermek günahtır. Kitapların ciltlerini yapan adama mücellid derler. İzzet efendinin karalama defterleri çocukların yazılarını düzeltir. Şerif Beğ yazıda Hakkı ve Sırrı Beğleri çok geçti. O kadar iyi yazıyor ki âdeta hattat oldu."

Abdi Kamil, eserinde 17. sayfaya kadar harflerin yazılış biçimlerini öğrettikten sonra sözcük öğretimine geçer. Tanzimat döneminde Selim Sabit'te gördüğümüz, önce sözcükleri verip sonra aynı sözcükleri cümle içinde kullanma tekniği bu eserde de mevcuttur. Yazar önce günlük hayatta kullanılan sözcükleri verir. Daha sonra bu sözcükleri birbirine anlamca bağlı cümleler içinde kullanır.

"Bu, ol-mak, gün, ben, el-bet, ders, a-lış-mak, o-ku-mak, bak, ha-ta, ne, e-der, gü-zel, se-ve-cek"

Bu sözcüklerin örnek cümleleri aşağıdadır:

> "Bugün ben derse başladım. Bak ne güzel okuyorum. Beni hoca efendi sevecek. Parça parça okur isem bana bir de mükâfat verecekmiş. Benim de parça parça okumaya merakım var. Bu dersler böyle okunur ise sonra okuyacağım başka kitaplar pek kolay gelirmiş. Zira bu türlü okumak her vakit insanı hatadan men eder. Hatasız okumağa alışmak elbette iyi olur." (Yukarıdaki metinde yer alan her hece arasında tire vardır.)

"Arkadaş, yazmak, sen, ala, yapmak, şimdi, kâğıt, alışmak, alıştırmak, bana, sana..." sözcüklerinin kullanılmasıyla oluşturulan cümleler şunlardır:

> "Arkadaş sen ne yapıyorsun. Kâğıdı nereden aldın. Bana ver de yazdığım yazıları sana göstereyim. Bak harfleri ne güzel zihnimden yazarım. Bizim mektepte okumaya başlayanlar yazıyı dahi çabuk öğrenirler. Çünkü bizde birer tahta ve birer kalem var. Hep okuduğumuz dersleri o tahtaya dikkatle yazmağa çalışmak vazifemizdir. Yazamıyorum diye bir kere ağladım da hoca efendi usulünü göstere göstere beni yazmaya da alıştırdı. Şimdi pekâlâ hem okur hem yazarım" (s. 20).

"Anlamak, merak, dakika, büyük, baş, çekmek, eski, yazdırmak, şadi, çünkü, pek, baba, gece, almak, öğrenmek, bilmek..."(s. 21*)* sözcüklerinin cümle içinde kullanılması aşağıdaki gibidir:

> "Bizim hoca efendi pek meraklı. Bizi mektepte bir dakika boş koymuyor. Bugün dersten sonra hepimizi birer birer büyük tahta başına çekti. Eski dersleri bize ezberden yazdırdı. En güzel yazan arkadaşım Şadi Efendi idi. Çünkü onu bey babası her gece yanına alır, dersini öğretir ve yazı yazdırır imiş. Benim de ağabeyim okumak bilir. (amma) öğretmek bilmiyor. Ne zaman beni yanına alsa ağır ağır okumaya çalışırım. Çarçabuk canı sıkılıyor, başımda bağırır o hâlde ben de bir şey anlayamam" (s. 22).

Bu tür metinler 35. sayfaya kadar devam etmektedir.

Cemil Bağdadî, harflerin yazılış özelliklerini verirken anlamlı sözcükler kullanır. Eserin başındaki hareke-i resmiyeden itibaren, hareke-i harfiyeyi, birleşen, birleşmeyen harfleri, *medi* anlatırken hep anlamlı sözcüklerden hareket eder. Bu tür kuralları anlatırken de basit cümleler kurar:

Dokuzuncu derste: "*Harekât-ı resmiyeden mürekkeb bir heceli kelimeler: ev, et... İki heceli kelimeler: evet, ezel, varak... Bir heceli iki cezmli kelimeler: ders, zevk...*"

Onuncu derste: *Harekât-ı harfiye,* burada elif, vav, güzel he, ye harfleri verilmiştir. "*Harekât-ı harfiye ile cezm tatbiki: dar, var, vay, rah...*"

On birinci derste: Med anlatılmıştır. "*Harekât-ı harfiyeden mürekkeb iki heceli kelimeler: Uzun, üzüm, uzak, darı, arı, zade...*(s. 16) *Harekât-ı resmiye ve harfiyeden mürekkeb kelimeler: Deva, reva, adat, veda', dadı.* "

On ikinci derste, "Hurûf-ı muttasıla ve hurûf-ı münfasıla, yani bitişir ve bitişmez harfler"; on üçüncü derste, bunlarla ilgili örnekler vardır: "*Baş, boş, tas, ana, baba, tam, yaş...*" gibi.

İlerleyen sayfalarda cümlelerle sözcük öğretimi vardır:

> "Badem al. Para vir. Bu bardak boşdır. Bu yazı yaşdır. Terzi nerededir. Arı bal yapar. Burada bir perde yokdır. Bu boya aldır. Bu topaç az döner. Def çal para al. Çabuk cevab vir. Bu cedvel uzundur. Çanakda çok süd yokdır. Bu su saf ve berrakdır. Pederim Azizi çok sever. Biraz gaz satın al. Bu çocuk zarf satar Bu adam fal bakar. Karpuz biraz hamdır. Bu fidan kurudu. Kedi evden kaçdı. Bizim evimiz havadardır. Bu ders kolaydır" (Cemil Bağdadî, 1897: 18, 19, 20).

Abdi Kamil'in eserinde sözcük öğretiminde görülen özellik Cemil Bağdadî'de de görülür. Yazar önce sözcükleri vermekte, daha sonra bu sözcükleri cümle içinde kullanmaktadır. Yazarda, çocuklara yeni sözcükler ve kavramlar öğretme gayreti görülür.

> "*pancar, mecal, mahzen, insan, hisab fincan, pencere, sancak, bıçak:* Pancar bir nevi' sebzedir. Bu çocuk mecalsizdir. Keser mahzendedir. Dün akşam pederim Hicaz'a vardı. Oğlunuz efendi küçük ve güzel bir seccade satın aldı. Biraderim her gün buradan geçer" (1897: 25).

26. sayfada yer alan örnekler aynı yöntemle verilmektedir: "*kasab, Mısır, Bağdad, nazar, nar'a, masraf, mağara, musavver, nezaret, kaza, nusret, maaş:* Kasab bize bir güzel kuzı gönderdi. Mısır, buğday, darı ve çavdara hububat dirler. Bağdad ve Basra'da hurma bol ve mebzuldur."

> "*kefal, çukur, nefer, sefer, çeker, şeker, takdir, belde, cemal, kemal, kemer, mühr, gümüş:* Bu bakkal fena yağ satıyor. Çarşıda kefal yok mudur? Memduh Efendi siz bugün mükedder görüyorum. Cemal'de dün üç cild büyük küçük kitab var idi. Sizin mührünüz neresidir? Mührüm yokdır" (1897: 27).
> "*mihtah, maksad, mektub, limon, yelpaze, makbul, yekpare, iştiha, enginar, şeytan, sincab*: Bu sabah limanda bir büyük vapur gördüm. Sizin maksadınız nedir? Pederimden on dört günde mektub aldım. Çok merak ediyordum. Niçün bir telgraf çekmezsiniz? Bu büyük yelpaze yekparedir. Temmuz ve Ağustos aylarında hava çok sıcak olur. Çarşıdan portakal limon aldım. Saksağan bir kuşdur. Timsah karada, suda yaşar."

Harflerin sonda birleşme şekilleri (Ders 22), "*Haleb, minnet, kılıç, penç, Salih, tarih, fes, kış, halis, feyz, sabit, baliğ, teşrif, balık, yelek, tenbel, kalem, sahan, penbe, celal, Salı...*" gibi sözcüklerle ve bunlarla ilgili üç heceli sözcüklerle öğretilir: "*memleket, zerafet, tersane, mühendis, merhamet, süvari, kanaat, derhane, merdiven, haziran, ramazan, muazzam, tabiat, tulumba, selâmet, çekirdek...*" Dört heceli sözcükler:

> "*mülahaza, tedbirsizlik, karışdırmak, istikamet, istifade, ısmarlamak, mübaşeret, müşavere, hastahane, müzakere:* Haleb güzel bir şehirdir. Müselles üç köşeli bir şekildir. Kışın kar yağar. Kanaat büyük bir fazilettir. Kapudan gemiyi idare eder. Mektebimizde yedi dershane var. Acemistanın payitahtı Tahran şehridir. Ben bu dersden çok istifade itdim. Bülbül güzel öter bir kuşdır" (1897: 31).

Eseri ders ders kaleme alan yazar derslerde az konu işlemiştir. Kef ve vav türlerini öğretirken de bol bol sözcüğe yer vermiştir: 24. derste kef çeşitleri öğretilmiştir: "*Köşk, köpri, kevkeb, köpek, kitab, kâse, kesret, gül, günah, gün, gündüz, gül, güç, değirmen, beğ, değil, eğlence, döşeği, böreği, deniz, ense, anlamak, çan, in, ön, bana, sonra...*" Bunlarla ilgili cümle örnekleri:

> "İpek böceği Bursa'da çok yetişir. Çalışkan çocuğun eğlencesi yazı yazmak kitab okumakdır. Şükrü Beğ, gümrükde mektubi kalemi başkâtibidir. Gülden gül yağıyla gül çıkarırlar. Kenan Beğ'in Göztepe'deki köşkü önünde birçok gül ağacı dikdiler..." (s. 32).

Yirmi beşinci derste, (vav) harfinin çeşitleri öğretilmiştir:

> "Birincisi (yok) kelimesindeki vav gibi okunur: Ok, ot, ocak, bora, ortak. İkincisi (kum) kelimesindeki vav gibi okunur: Uzun, buz, ucuz, budak, koyun, su. Üçüncüsü (börek) kelimesindeki vav gibi okunur: Ördek, örtmek, ön, göz, söz, çökmek. Dördüncüsü (yüz) kelimesindeki vav gibi okunur: Düşmek, küp, kül, düdük, düz, tüy "Boyun, boru, odun, obur, öküz, örtü, öğüt, uyku, yuva, pusula, tükürük..."

Yirmi yedinci derste, "vav üzerine tatbikat: *İnsanın birinci vazifesi cenab-ı hakka her gün dua itmek ve padişahı sevmekdir. Bu çiçeğin kokusı güzeldir. Bu vakayı Cevdet Beğ'in Avrupa'dan avdet ittiği gün işitdik.*"

Mehmed Abdulkadir, *Elifba-i Türkî*'de sözcük öğretiminde Türkçe sözcüklere fazla yer vermez. Çocuklara ilk öğrettiği anlamlı sözcükler, Arapça kökenli soyut sözcüklerdir: "*feth, halk, zuhr, vehm, darb, sıdk, kizb, secd, fasl, sıdk...*" gibi (1904: 12). Yazar, rakamlarla sözcük öğretiminde farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Rakamları basamak sistemine göre ayırmış ve her bir rakamın okunuşunu yazmıştır: "*Ahad yahud birler; aşrat yahut onlar; miat- yahut yüzler; ahad-ı ulûf yahut binler; âşrat-ı uluf yahut onbinler; niat-ı uluf yahut yüzbinler*"

Mükemmel Elifba-i Osmanî yazarı Ali Rıza, bütün harfleri, tablo hâlinde sözcük başında, ortasında, sonunda aldığı şekillere göre tasnif edilmiş bir şekilde sunmuştur. Tabloda, harflerin hem hareke-i harfiye hem de hareke-i resmiye ile

özellikleri bulunur. Bütün bu özellikler, Selim Sabit'in eserinde vardır. Yazar, eserini büyük oranda Selim Sabit'in eserinden alıntı yaparak oluşturmuştur.

Bütün harfler harekeli olarak yazıldıktan sonra, "azaya dair kelimeler" başlığını taşıyan bir metin vardır. Burada organ isimleri yer alır. Selim Sabit'in eserinin kopya edildiğine dair aşağıdaki örnek verilmiştir. Diğer örnekler verilmeye gerek duyulmamıştır. Yazar, Arapça kuralları eklemekle mükemmel bir eser ortaya koyduğunu iddia etmekte, eserin başlığının altındaki şu dipnot da dikkatimizi çekmektedir: "*Mekteb-i Osmanî müdürü Ali Rıza Efendinin eseri olup usul-i imlâ ve tahrir dahi muhtevi bir risaledir.*"

> "Baş, saç, alın, kaş, göz, kirpik, burun, ağız, dil, diş, dudak, kulak, dimağ, yanak, çene, gerdan, ense, boyun, boğaz, omuz, kol dirsek, el, parmak, tırnak, bel, diz, yazmak, çizmek, gezmek, tozmak, bezmek, sormak, bilmek, görmek, tutmak, bulmak
> El tutar göz görür iken yazmak çizmek gerektir. Yazan okuyan adam her yerde rahat edip cahil olan zahmet çeker. Dil bir kulak iki, bir söyle iki dinle. Büyük başın derdi büyük olur" (Ali Rıza, 1906: 20).

Daha önceki sayfalarda çoğu anlamsız, yer yer anlamlı sözcükler kullanan Zeki, eserin 18. sayfasında anlamlı sözcüklerle beraber basit cümle örneklerine yer verir: "*Bol, boş, boy, pul, kul, çöp, küp, çok, yok, tok, mum, boş, pus...: Bu sol koldur, çok çöp var, derede yol var, deve bol var, pus, çok yok, dar yol budur, bura bomboşdur, mum al...*"

Eserinde, 11. derse kadar anlamsız, yer yer anlamlı sözcüklere yer veren Mihran Apikyan, söz konusu dersten itibaren anlamlı sözcüklerin öğretimine geçer. Bu sözcükler ses uyumu açısından benzerlik gösteren sözcüklerdir: "*Yatak, konak, kulak, kuşak, kurak, yalak, bakan, satan, çoban, soğan, sarı, yazı, yalı, yakı, çakı. Düdük, çürük, sülûk, kütük, tütün, oku, koku, otur, omuz, otuz, ucuz, kuduz, kuru, kuzu, buğu*" (Apikyan, 1907: 13).

Bağımsız sözcük öğretimini yeğleyen Apikyan, Türkçede en sık kullanılan eklerle (ad durum ekleri, 'cI', 'çI', 'lı', 'sIz', 'sUz' ekleri) oluşturulan sözcükleri öğretir. Aşağıda, 16. ve 17. dersler örnek olarak verilmiştir:

> "16. ders: Kanat, kanadı, kanada, kitap, kitabı, kitaba, kapı, kapıyı, kapıya, baba, babayı, babaya, yalı, yalıyı, yalıya, pâre, pâreyi, pâreye; 17. ders: Gayretli; gayretsiz, hevesli; hevessiz, keyifli, keyifsiz helvacı, kağıtçı, ekmekçi, kitapçı, kebapçı elbet, dünyada, beyhude, bağçede, sermâye, meyhâne, haberdâr, inkâr, peşimân"

Apikyan, bazı Türkçe sözcüklerin yazılışı ve okunuşları arasındaki farkı belirtirken, kef türlerini öğretirken, med, şedde gibi kavramlara açıklık getirirken *sözcük – sözcüklerle kurulan cümle* ilkesinden hareket eder. Örneğin 20. derste (tı)nın dal gibi okunduğuna dair açıklamayla birlikte verilen sözcükler ve sözcüklerin cümle içinde kullanımı aşağıdadır:

> "20. ders: Tar, tam, tokuz, tolu, ota, tamla tamar, toğar, toğunca, toğmak, tolayı. Sözler: Kediler tamdan tama gezerler. Bu mektepte tokuz oda var. Keşiş Tağı tavşanlar ile toludur. Kan tamarda gezer. Tamla tamla göl olur. Güneş toğunca yatakdan kalkarım mektebe koşarım" (1907: 19, 20).

Mehmed Nuri, *Nev Usul Osmanlı Elifbası*'nda harflerin öğretimini anlamsız hece tekrarlarıyla gerçekleştirir. Eserde ilk anlamlı sözcük 12. sayfadaki 27. derste görülür: "*Pa-şa–ya. Ha-cı-ya. Ha-lı-ya. Ha-ne-si. Ka-pu–su. Ra-zi. Ra–vi. Sa–bu–nu. Ca– mi. Şu–ra–sı. Bu–ra-ya. Ö-te- ye. Ma–şa-cı. Ba-ba–yı. pu–su-ya. Ba-ca-ğı. Su-sa-dı. Sa-ta-nı. Du-da-ğı. O-du-nu. Ko-va-la-dı. Bu-la-ma-dı. Tu-ta-ma-dı. Ko-şa-ma-dı. Ya-ka-la-dı.*" (Eserde heceler arasında tire vardır.) Yazar, eser içerisinde daha çok soyut kavramları karşılayan sözcüklerle yazım kurallarını öğretmeyi yeğlemiştir.

Hüseyin Hıfzı, anlamlı sözcüklere 16. sayfada yer verilir: "*Oyalı, boyalı, okudu, yazamadı, ruhu, sulu, Raci'yi, hacıyı...*" gibi. Eserde önce *talim* sonra *tatbik* bölümleriyle sözcük öğretimi hedeflenir. Sırasıyla cezm, harake-i resmiye öğretildikten sonra sözcük öğretimine geçilir. 21. talimde "*Bir müteharrik ikisi sakin üç harfli kelimeler*" vardır: "*Ders, dest, post, mest, genç, dert, köşk, sert, fark, çift,*

borç, kurt..." (s. 28) gibi. Bu sözcüklerle ilgili örnek cümleler, "tatbik" bölümündedir:

> "Gül misk gibi kokar. Bu kitap kırk yapraktır. Ders okur iken uslu durmalıdır. Namaz insan için borçtur. Devasız dert olmaz. Öküz çift sürer. Kurt dağda gezer. Parayı çok harç etmemelidir. Huysuzluğu terk eden terbiyeli olur. Ben bu dersi dört defa okudum. Kitabın yapraklarını zamk ile yapıştırdım. Lütf edip bana bakınız."

29. sayfada *teşdid*, 31. sayfada *tenvin,* Farsça sözcükler ile Arapça sözcük ve terkiplerin yazım özellikleri daha sonraki sayfalarda yer alır.

4.2.1.1.3. Metinlerle Okuma Yazma Öğretimi

Çocuklara ilkokuma ve yazmayı öğrettikten sonra üzerinde önemle durulması gereken nokta, onların düzeylerine uygun metin seçmektir. Metinler çocukların düzeylerine uygun olduğunda okuma yazma öğretiminde verim artacak, çocukların daha önce öğrendikleri sözcüklerin belleklerinde yer etmesini sağlayacak, sözcük dağarcıklarını zenginleştirecektir.

Metin türlerinin farklılığına ve zenginliğine bağlı olarak dört temel dil becerisinden okuma ve konuşma becerileri daha da gelişecektir. Diğer derslerdeki konularla paralel metinlere yer veren eserler sayesinde çocuklar, o derslerde de başarılı olacaktır.

Metinlerin içeriği, çocukların hayata bakışlarında farklılık yaratacaktır. Sosyal hayatta kendilerini rahat ifade etme gücü bulacaklardır. Çocukta, özne olarak çocuğun yer aldığı metinleri okuma isteği artacaktır.

Mutlakıyet döneminde yazılan eserlerin sonunda genellikle okuma metinleri yer almaktadır. Eserlerdeki metinler, farklı özellikler gösterir. Bu dönemde harf yöntemi esasına göre kaleme alınan eserlerde yer alan metinlerin özellikleri aşağıda değerlendirilmiştir.

Bu dönemde kaleme alınan elifbaların çoğunda ortak metin, "zaman" kavramına açıklık getiren metinlerdir. Gün, hafta, ay, mevsim, yıl kavramlarını çocuklara öğretmek için yazılan eserlerin yanı sıra; saniye, dakika, saat gibi kavramları açıklayan metinler de vardır. Eserlerdeki bu tür metinler çoğu zaman teoriktir.

Tanzimat döneminde yazılan eserlerin sonlarında dualar bölümü pek yer almazken bu dönemdeki eserlerin sonlarında sıklıkla dualara rastlanmaktadır. Metinlerden önce ya da sonra yer alan bu dualar "sübhaneke, salli ve barik, kunut duaları, fatiha ve amentü"dür.

Son üç sayfasında çocukların beğeneceği ve okuyabileceği metinlere yer veren, duaların olmadığı Hasan ve Salih'in eserlerinde, "Kedi", "Kuş" ve "Ada Tavşanı" adlı metinlerle çocukların okuma becerisini geliştirmek hedeflenmiştir:

> "KUŞ
> Şu resimdeki kuşu görüyor musunuz? O ne güzel bir hayvandır. Lakin kediden pek korkar. Ara sıra su içmek için bizim bahçedeki havuzun kenarına gelir; ve biraz su içtikten sonra yine uçar gider. Bu kuş her ne kadar serçe kuşuna benzer ise de ondan daha güzeldir. Bak! Başındaki tüylerin renkleri ne kadar parlak ve süslüdür. Bizim Ahmet Efendinin evinde bu kuştan bir tane vardır. Âlâ bir kafese koymuşlar. Orada güzel güzel oturuyor" (1885: 46).

Metinleri, resimlerle destekleyen, dua bölümünün yer almadığı Mehmet Ali'nin eserinde çocuklara dinî ve ahlâkî öğütler içeren altı adet metin sunulmuştur.

> "Çocuklar! Etrafınıza bakınız. Gördüğünüz şeyleri söyleyiniz. Cenabı hakkın büyüklüğünü ve birliğini öğrendiğiniz şeyler size anlatır. Başınızın üzerinde gökyüzünü, güneşi, bulutları ve gece vaktini ayı ve yıldızları görüyoruz" (1302: 25).

Daha sonraki metinler okumanın önemi üzerine çocuklara öğüt niteliğindedir.

Selanikli Mehmed Tevfik, metin olarak "Kıssa I, II, III" başlıklarını taşıyan ve çocuklara ahlâkî öğütler veren kısa öykülere yer verir. Bu öykülerde kişilerin çocuk olması metinleri çocuklar için anlamlı kılmaktadır. Çocuklara kuru kuruya

öğüt yerine, öyküler aracılığıyla öğüt vermek daha işlevseldir. Eserdeki ikinci kıssa aşağıda verilmiştir:

> "Büyük zatlardan birinin pederi bahçesine kendi eliyle dikmiş olduğu dört adet şeftali ağacını pek ziyade ehemmiyetle bakmakta ve bunları yetiştirmeye çalışmakta idi. O büyük zatın küçük bir oğlu bir gün bahçeye inip mezkûr ağaçlardan dördünün de bıçak ile kabuklarını soyar. Pederi her akşam âdeti üzere ağaçları sulamak ve tımar için bahçeye indiği sırada ağaçların kabuklarını soyulmuş görünce fena hâlde hiddetlenip bunu yapan kim kim olduğunu kendisine haber vermelerini ister. Çocuk pederinin hiddet etmiş olduğunu görmekle beraber bunu yapan kendisi olduğunu kemal serbesti ile pederine söylemesi üzerine pederi 'senin böyle doğru sözlü doğru özlü olduğunu görmek şerefi öyle dört şeftali ağacına değil, yüz ağaca değer' demiştir" (1888: 43).

Ali Nazima, metin seçimine özen gösteren bir yazardır. Sekiz adet metnin yer aldığı eserinde metinler kısa öykü niteliğindedir. Öykülerde kişilerin çocuk olması çocukların okuma isteğini arttırmaktadır. Metinlerin sesli okunması gerektiği uyarısını yapan yazarın kaleme aldığı ilk üç metin şu şekildedir:

> "DERS
> Benim sevgili valideciğim, rica ederim bu küçücük siyah harfleri bana heceletme; çünkü onları okumaya başladığımı vakit ziyadesiyle canım sıkılıyor. Bana masal söyle; senin söylediğin masalları ne kadar sevdiğimi bilirsin. Gel senin ile resimlere bakalım: Bak leylek ile tilkiye, gece yarısı öten baykuşa, şu mini mini kuzu ile aç gözlü kurda şimdi onu yiyecek...
> — Evet, oğlum; benim bildiğim bütün masalları hep bana, senin hecelemesini canın istemediği o küçücük siyah harfler öğretti. Sen de onları öğrenmeye gayret et. Vakıa iptidasında biraz canın sıkılıyor ise de lakın sonra yalnız başına, o harfler vasıtasıyla yeni yeni masallar öğrenerek memnun olursun;.
> PORTAKAL
> Bir gün bir çocuk validesinin kendisine vermiş olduğu portakalı ısırmış derhal yüzünü ekşiterek ve bağırarak demiş ki: "aman ne fena meyve. Onun için bana pekiyi bir meyve dediler." Gülerek çocuğa bakmakta olan pederi cevap olmak üzere dedi ki: "Sana yalan söylemişler oğlum, portakal yemezden evvel kabuğunu soy ki meyveyi lezzetli bulasın. Çünkü kabuğu acı olan meyvenin lezzeti hoştur."

> Bu küçük hikâye her şeyin görünüşüne bakarak onun iyi yahut fena olduğuna hükmetmek caiz olmadığını bildirir.
> NECİL İLE VALİDESİ
> Küçük Necil validesine demiş ki: "Niçin benim elimi tutuyorsun! Gece olduğu için mi? Ben korkmuyorum. Çekil elimi bırak da yalnız başıma yürüyeyim, rica ederim. Validesi de cevap olarak: "İstediğin gibi yap." deyip çocuğunun elini bırakmış idi.
> Bu hâlden memnun olan çocuk koşmaya başlamış ve lakin ayağı bir büyük taşa ilişerek düşmüş, alnı bir taşa rast gelip şişmiş idi.
> Fakat bu kaza başına geldiğinden sonra kendisinin daha yalnız başına gezmek için müsait olmadığını da anlamış." (Ali Nazima, 1893: 29, 30, 31).

Bu metinlerin haricindeki metinlerin içerikleri ahlâkî öğütler veren ve zevkle okunan metinlerdir. Bu metinler, "*Kara Kurbağa" (s. 33) "Sabır" (s. 34), "İnat, Hava Soğuk" (s. 35), "Soyulan Hırsız" (s. 37) "Badılcan Burun Memiş"* (s. 38) başlıklarını taşır.

Ahmed Fazıl, eserinde metinlere bağımsız başlık koymamıştır. Dört adet kıraat metni kaleme alan yazar, metinlerde çocuklara doğrudan öğüt verme yolunu seçmiştir:

> "Mektebe giden bir çocuk artık büyük adam sayılır. Büyük adamlar evde nasıl uslu uslu oturup kalkar ve sokakta nasıl terbiyeli gezip yürür ise mektepli çocuklar da öyle oturup kalkmalı ve öyle gezip yürümelidir.
> Evin içinde bağırıp çağırmak ve öteye beriye koşup herkesi rahatsız etmek pek büyük terbiyesizliktir.
> Mektebe gelirken veyahut mektepten eve giderken sıçraya sıçraya yürümek veya ağzını açıp alık çocuklar gibi etrafa bakmak pek ziyadesiyle ayıp sayılır" (Ahmed Fazıl, 1894: 40).

Çocuklara doğrudan öğüt veren metinlerle okumayı pekiştirmeyi hedefleyen yazarlardan biri de Azmi'dir. Yazar, çocuklara ahlâkî değerleri kazandırma hedefi gütmektedir:

> "Kimseye tayip etme, daima kendi hâlini düşün. Biraz haylaz olmasan okuyup yazmağa hiç diyecek yok. Elinden ve dilinden geldiği kadar gönül yapmağa ve hayır dua almağa

> çalış. Diktirdiğin gömleğin düğmeleri büyük ilikleri dar olduğundan tekrar terziye gönderdim. Meşhur darb-ı meseldir ki alet işler el öğünür..." (Azmi, 1895: 48).

Ali Hıfzı, eserindeki bağımsız metinlerde zaman kavramlarını açıklayan parçalar bulundurmasının yanı sıra, rakamları metin aracılığıyla öğretmeye dikkat eder:

> "Şefik! Kaç eliniz var? Bir, iki. Sizin iki ayağınız var. Bir elinizde kaç parmağınız var. Bir, iki, üç, dört, beş. Onda da beş parmak var. Bütün parmaklardan en kalın olana başparmak denir. Her bir parmağın ucunda bir tırnak var. Ellerinizden birine sağ el, öbürüne sol el denir. Her elin yukarısında bir kol var. Her kolun yukarısında da bir omuz vardır ki ucu da bitişmiştir. İşte sağ kol. İşte sol kol..." (1894: 13).

Metin diğer hayvanların organlarının özellikleri hakkında bilgi vererek devam eder.

Eserinin sonunda yirmi sayfa rik'a hattıyla kaleme alınmış okuma parçalarına yer veren Abdi Kamil, bu parçalarda zaman kavramına ayrıntılı bir şekilde açıklık getirir. 54. sayfada "gün/hafta" kavramları açıklanmıştır. 56. sayfada "ay/mevsim", 58. sayfada "bahar/yaz/güz", 60. sayfada "kış" hakkında bilgiler mevcuttur.

Cemil Bağdadî, eserinde kısa öykülere yer verir. Bu öykülerde kişilerin çocuk olması, verilen mesajın hedef kitleye daha sağlıklı ulaşmasını sağlamaktadır. Eserde, bir çocuğun ağzından kaleme alınan şu metindeki mesajın, doğrudan öğüt veren metinlere kıyasla daha etkili olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir:

> "Kitabım bana güzel hikâyeler öğretir. Pederim bana mükâfat olarak bir altun saat hediye verecekdir. Muallim efendi beni çok sever. Ben her gün mektebe erken giderim. Akşam ortası vazifelerimi yapmadan derslerimi öğrenmeden asla gezmeğe çıkmam. Çalışırsam öğrenirim öğrenirsem büyük ve âlim adam olurum. Mekteb arkadaşlarım beni çok severler. Ben de onları severim."

Eserde, 30. sayfadan 34. sayfaya kadar olan bölümlerde, "İtaatli Çocuk", "Okumak Bilen Çocuk", "Okumak Bilmeyen Çocuk", "Çoban ile Hırsız", "Cemil ile

Nedim", "İhtiyarlara Riayet" (s. 36), "Merhametli Birader" (s. 42) başlıklarını taşıyan ve çocuk ağzından anlatılan metinler mevcuttur. Ayrıca eserin 35. sayfasında Eserde ayrıca çocuklara özlü sözlerle kuru öğütler veren "Çocuklara Mahsus Nasihatler" başlıklı bir metin de bulunmaktadır: *"Çok dinle az söyle. Temizliğe çok dikkat et. Zira üstü başı temiz olmayan kimseden herkes nefret eder. Tenbelliği terk et ki fakir olmayasın. Zira tenbellik fakr ü zaruret kapusın anahtarıdır..."*

İbrahim Cudî, zaman kavramlarına açıklık getiren parçaların yanı sıra, mizahî unsurlar taşıyan metinlere yer verir. Bu tür metinlere "hikâye" başlığını koymuştur. 26. sayfada "Deve ile Merkeb" öyküsü vardır:

> "DEVE İLE MERKEB
> Deve ile merkeb arkadaş olmuşlar. Yolda giderlerken merkebin ikide bir ayağı sürçer düşermiş. Deveye demiş ki birader önüme bakarak giderim sen ise havaya bakarak gidersin ne hikmetdir ki yine ben düşerim de sana bir şey olmaz. Deve cevaben demiş ki: Evet sen önüne bakarak gidersin bastığın yeri görürsün fakat ilerisini göremezsin. Ben bastığım yeri görmez isem de ilerisini görürüm. Ben kaç adım sonra gelecek olan tehlikeyi bilirim de ona göre davranırım. İşte hikmeti budur. Aferin koca deve" (İbrahim Cudî, 1901: 26).

Mehmed Abdulkadir, eserinde, dinî ve ahlâkî öğütler veren 10 adet kısa metnin yanı sıra, "Kıraat-i Fenniye" başlığını taşıyan bölümde sekiz adet hayat bilgisi metnine yer verir. Bu metinler daha çok Tanzimat döneminde "usul-i cedit üzere" kaleme alınan eserlerde görülen metinlerdir. Bu dönemde yazılan diğer elifba kitaplarında olmadığı için parçaların tamamı aşağıya alınmıştır:

> "KIRAAT-I FENNİYE
> Üzerinde doğup büyüdüğümüz yere Arapça "arz" denir. Arzın biçimi portakal gibi yuvarlak olduğundan "küre-i arz" denilmiştir. Arzın iki hareketi vardır. Biri: Yirmi dört saat zarfında her tarafını güneşe gösterir. Buna gün denir. Diğeri: Üç yüz altmış buçuk günde güneşin etrafını dolaşır. Buna da sene derler.
> Ders 52
> Güneş arzdan bir milyon üç yüz bin defa büyüktür. Ay, arzdan kırk dokuz defa küçük olup güneşten aldığı ziyayı geceleri arza aksettirir. Ve arzın etrafını yirmi yedi gün sekiz

saat zarfında dolaşır; ve bize kâh "bedir" hâlinde yani tamam ve kâh "hilal" yani dilim şeklinde görünür. İşte bir sene de bulunan on iki ayın esası budur.

Ders 53

Güneş arza pek çok uzaktır. Lâkin ziyası arza sekiz dakikada gelir. Yeryüzünde bulunan sular güneşin sıcağından ısındıkça buğulanır ve havaya çıkan buğular soğuktan katılaştıkça yine suya tebdil olunurlar. Bu sular böyle katılaştıklarından bulut şekline girer. Bulutlar havanın yavaşlık ve sertliğine göre yağmur, kar, dolu şeklinde yağarlar.

Ders 54

Bulutlar rüzgârın sevki ile yekdiğerine tesadüm (çarpışmak) eylediklerinde büyük gürültü peyda olur. Bununla beraber elektrik eseri olan şimşek zahir olur. Şimşek dediğimiz bir ateştir ki taş ile çeliğin tesadümünden peyda olan ateşin aynıdır. Yıldırım dahi elektrikten peyda olur. Ekseriya yüksek yerlere düşer. Yıldırım yere indiği gibi mahv ve zail olur. (Fenni derslerde şakirdanın anlayabilecekleri bir surette mümkün mertebe izahat vererek meraklarının celb edilmesi.)

Ders 55

Küre-i arzın üzeri hava denilen bir cisim ile muhattır. Bu hava bulunmasa idi biz dahi yaşayamaz idik. Hava dediğimiz insan ile hayvanın hayatına ve pek çok şeylerin vücuduna medârdır. Hava denilen gaz daima hareket etmektedir. Rüzgâr havanın hareketinden peyda olur. Denizin havası karanınkinden temiz ve saftır.

Ders 56

Kürre-i arzın dörtte üçü "su" biri "toprak"tır. Toprak olan kısma Türkçe "yer" Arapça "ber" denir. Yer: (Avrupa, Asya, Afrika, Amerika, Avusturalya) namlarıyla beş kıta yani parçaya ayrılmıştır. Bu beş kıtanın üçünde yani Avrupa, Asya, Afrika kıtalarında sevgili padişahımız efendimiz hazretlerinin memaliki vardır ve bunlara memalik-i mahruse-i şâhâne namı verilir. Memalik-i mahruse-i şâhâne vilayetlere, vilayetler: sancaklara, sancaklar: kazalara, kazalar: nahiyelere ayrılır.

Ders 57

Küre-i arzın su olan kısmına Türkçe "deniz" Arapça "bahr" denir. Denizler: Bahr-ı Muhit-i Atlasî, Bahr-ı Muhit-i Kebir, Bahr-ı Muhit-ı Hindî, Bahr-ı Muhit-i Mencemid-i Şimalî, Bahr-ı Muhiti Mencemid-i Cenubî namlarıyla beş büyük kısma ayrılmıştır. Bunlara dış deniz derler ve bu büyük denizlerden ayrılıp karaların arasına girmiş olanlara iç deniz namı verilmiştir.

Ders 58

Bir memleketten çıkan emtiayı diğer memlekete nakil için vapur ve buna mümasil vasıtalar vardır. Vapurların hareketi

> su buharıyladır. Bir damla su buhar oldukta bin yedi yüz damla kadar yer tutar. Demir yollar memleketimizi mamur kılmaktadır. Telgraf telleri muamelatımızı teslim edici bir alettir. Vapur, şimendifer, telgraf icat olunalı pek çok olmamıştır. Sanayiin ilerlemesi maarif sayesindedir" (Mehmed Abdülkadir, 1904: 21-24).

Bağımsız okuma metinlerini hayvanları tanıtmak için yazan Zeki, eserde *aslan, timsah, keçi, kırlangıç kuşu* hakkında bilgi verir. Bu dönemde yayımlanan eğitim dergilerinde, hayvanların tanıtıldığı özel bölümler bulunmaktadır. Örneğin *Maarif* dergisi, 1309/1891 yılında her sayısında farklı bir hayvanı tanıtmıştır.

Eserinde bağımsız okuma parçalarına yer veren Apikyan, daha önceki derslerde öğretilen sözcükleri pekiştirmek amacıyla dört adet metin kaleme almıştır. Bu metinler şunlardır:

> "FİL
> Fil vücutça hayvanların en büyüğüdür. Büyüklüğüne göre de pek halim ve mutidir. Çok memleketlerde bunu yük taşımak için kullanırlar. Hortumu o kadar kuvvetlidir ki pek ağır yükleri bile kaldırır. Vücudu her ne kadar ağır ise de adımları pek büyüktür bunun için çabuk gider. Fil adama çabuk alışır ancak incinmeğe gelmez çünkü intikamcıdır. Yani öç bağlar.
> FERASETLİ BİR KARGA
> Arabistan'da bir çölde karganın biri gayetle susar su bulmak için öte beri koşar. Nihayet bir mahalde gözüne bir güğüm ilişir. Hemen yanına vararak içine bakar ve görür ki altında kalmış bir parça su var. Hemen bunu içmek için başını içine sokar ise de gagasını bile yetiştiremez. İmdi karga bu suyu içmek üzere kendi ufacık tefecik başıyla şöylece bir tedbir kurar ve icra eder.
> Yerden gagasıyla çakıl taşı devşirir birer birer güğümün içine atar attıkça su yükselmeye başlar ve nihayet ağzına kadar varır işte o vakit karga kemal istirahatla suyunu içip hararetini def eder.
> Şimdi gördünüz mü şu küçücük civanın aklını?
> İKİ AVCI
> İki avcı bir büyük bir orman yakınından geçer iken birdenbire bir canavar sesini işitirler ve bir de bakarlar ki kocaman bir ayı ormandan fırlayıp kendilerine doğru geliyor. İmdi avcılardan biri jimnastik bildiğinden anında bir ağaca çıkar ise de öbürü anında ağaca çıkamayacağını bildiğinden hemen sırt üstü yere yatıp ölü gibi hiç kımıldamaz ve gözlerini kapayıp nefesini tutar. İşte herifin bu hâlinde hayvan üstünü

başını ağzını burnunu koklar ise de hiçbir tarafında dirilik his etmediğinden ölü zannıyla sıvışıp gider
FARELERİN YUMURTA AŞIRMASI
Bir gün bir çiftçi kümeste birkaç fare görür. Anında bir tarafa çekilir ve bunları seyreder. Bir de bakar ki farelerden biri yumurtanın yanına boyunca yanar ve yan tarafa dönüp yumurtayı kucaklar. Sonra yumurta dahi kaymamak için kuyruğunu üzerinden atarak ağzına alır işte bu hâlinde diğer fareler yanına vararak ensesinden ısırıp çekerler ve böylece yumurtayı kümesten aşırırlar" (Apikyan, 1907: 27 – 31).

Mehmed Nuri, eserinde çocukların anlamakta güçlük çekeceği metinlere yer verir. Bu okuma parçaları dört adettir. Dört adet okuma parçasının ikisi aşağıya alınmıştır:

"NESÂİH-İ HAKİMANE
Bilcümle mahlûkat ve mevcüdâdın tek halıkı olan Cenâb-ı Hakkın evâmir-i el-nihâyesini ifa ve nevâhisinden ictinâb eyle. Oğlum evvelâ kendini, mahiyetini bil, daima tahsil-i maarif eyle. Tezyin-zât ve sıfat ulûm, fünûn, sanâyi tahsili için her bir meşâkk ve müzahame tahammül eyle. Bilmediğini bilenlere sormaktan, öğrenmekten asla çekinme. Ömr-ü azizeni beyhude geçirme. Malumatlı zevatı gayet muazzez ve muhterem bil. Bir işin encamını iyice teamül ve mülâhaza etmedikçe birden bire onu görmeye kalkışma. Bugünkü işini yarına bırakma. Görülecek işlerin maksut-ı veçhiyle husulü için bu bâbda tecrübedâr olanlara sorduktan sonra yap. Kanâ'ati bitmez tükenmez hazine, servet bil. Ebnâ cinsinin âlâm ve ikrarına iştirak ve onun dahi çaresinin tahrisine ibtidâr eyle. Her hususta iktidarın dâhilinde icra-yı harekât eyle. Kimsenin malına nazar ta'amla bakma bir kimsenin ihtiyacını def ve arzusunu hâsıl eylemeye muktedir isen derhal çaresine bak. Dilini daima iyi söz söylemeye alıştır. Selâmeti hıfz-ı lisanında ara. Daima sulha ilme edba eyle. İhtilât eyle."
İkinci Ders Müteallimin Muallime Karşı Vezaifi
Mu'allimin yanına girildiği zaman kemâl-ı ta'zim ile resm-i selâmı ifa etmeli muallimin huzurunda gayet az lakırdı söylemeli. Hocasının kendisinden sormadığı emire dair bahs açmamalı. Hocasından izin almadıkça bir şeyin sualine kalkışmamalı. Muallimin söylediği söze maarize yolunda felan kimse sizin söylediğinizin 'aksini söylüyor. O sizin fikrinizde değil onun fikri daha münasip görünüyor gibi birtakım muhalif adap-ı harekâtta bulunmamalı. Muallimin karşısında gayet edibâne bir suretle başını göğsüne eğerek sakin ve sâkit durmalı. Hoca ayağa kalktığı

> zaman ona ihtiramen talebe de ayağa kalkmalıdır." (Mehmed Nuri, 1907: 34–36).

Hüseyin Hıfzı, kitapta serbest okuma parçalarına yer verir. Bu okuma parçaları, bağımsız birer metin olma özelliğinden yoksundur. Eser sonundaki okuma parçaları, "kıraat" başlığını taşıyan altı adet metinden oluşmaktadır. Bu metinlerde, bir konu bütünlüğü yoktur. 38. sayfada yer alan ilk kıraat örneği aşağıdadır:

> "Biliniz ki bilen bilmeyen bir değildir. Bilen aldanmaz. Zararlı şeylere yaklaşmaz. Faideli şeyleri işler. İşinde kimseye muhtaç olmaz. Herkesin yanında itibarlı olur. Meramını güzelce ifade eder. İşte insanın hayvandan farkı bu cihetledir. İnsan daima okumağa yazmağa çalışmalıdır. Çalışan faide görür. Çalışmayan nadim olur."

Mehmet Eşref de Hüseyin Hıfzı gibi eserin sonuna üç adet *kıraat* metni koymuştur. Bunlar çocuğa doğrudan öğütler veren, onların düzeylerinin üzerinde, art arda sıralanmış uzun cümlelerden oluşur. Bu cümleler, aynı zamanda yazarın çocuk eğitimine bakış açısını da yansıtır:

> "*Ders 87:* Kıraat için müntahap cümleler
> Pederine, validesine itaat etmeyen çocuk tekdire, mücazata layıktır. Kendisine verilen güzel güzel nasihatlere kulak vermeyen âdem akibet pişman olur insan cahil olmak için tahsil-i malûmat etmeğe çalışmalıdır. İnsan dikkatle çalıştıkça hiç bir şey öğrenemez. *Ders 88:* Kendini herkese sevdirmek isteyen âdem herkese hürmet ve riayet etmeli akıllı ve itaatli olmalı bir de hiç yalan söylememelidir. Bir şeyi öğrenmek isteyen kimse kemal-i dikkatle çalışmalıdır ki arzusuna nail olabilsin. *Ders 89:* Kendi hâlinde olan adim hiçbir kimse ile kavga, gürültü etmek istemez. Her şeyi öğrenmek hevesinde bulunan sebatsız âdem ancak onu tahsile çalışmalıdır. İnsan temizliğe dikkat etmelidir. Üstü başı temiz olmayan âdemden herkes nefret eder."

4.2.1.2. Ses Yöntemi Esasına Göre Yazılan Elifbalar

4.2.1.2.1. Harflerin Verilişi

Fonetik yöntem de denilen ses yönteminde, okuma yazma öğretimine alfabedeki sesli harflerle başlamak esastır. Önce sesliler öğretilir; sonra tespit edilen

belirli sayıdaki sessizlerle heceler, sözcükler oluşturulur. Zamanla alfabedeki bütün harfler öğretilir.

Mutlakıyet döneminde kaleme alınan eserlerden beş tanesi seslilerle okuma yazmayı amaçlar. Bu elifbalar, yukarıda harf yöntemi esasına göre yazılan eserlerde olduğu gibi harfleri alfabedeki sırasıyla değil önce seslilerle öğretime başlar. Beş eserde, hareke-i harfiye olarak adlandırılan (elif, güzel he, vav, ye ى, و, ه, ا) harfleri önce öğretilir. Bu yenilik, Türkçe okuma yazma öğretiminin gelişim seyri için önemli bir aşamadır.

Elimizdeki kaynaklara göre bu yöntemle hazırlanan ilk eser, 1308/1891 tarihini taşımaktadır. Eserin müellifi İsmail Hakkı, eserinin başlığını *İsmail Hakkı Elifbası* koymuştur. İkinci sayfada yer alan "İfade-i Meram"da yazar, okuma yazma kitaplarında olması gereken hususları anlatmaktadır. Okuma yazma için farklı, *Kur'anıkerim*'i öğrenmek için farklı bir yöntemin izlenmesi gerektiği üzerinde duran yazar, eserini yazarken nelere dikkat ettiğini açıklar. Okuma yazma öğretiminde bir yeniliğin habercisi olması nedeniyle "İfade-i Meram" bölümü olduğu gibi aşağıya aktarılmıştır:

> "Mekâtib-i ibtidaiyyede usul-i tedrisin tecdid ve ıslahına şüru' edilmesi on beş yirmi senelik bir müddetten ibaret olduğu cümlece malumdur. Bu müddet zarfında erbab-ı himem (ermiş olanların gayretleri) taraflarından teshil-i kıraat hususunda birçok elifbalar ile kıraat kitapları vücuda getirilip etfal-i vatanın nazar-ı istifadelerine vazı' edilmiştir. Asar-ı mezkûreden bilhassa elifbalarda ekseriyetle dersler bir, iki üç heceli kelimata taksim edildikten sonra hareket-i salise ile talim ve tedris mesleği iltizam edilmiş olduğu görülüyor. Bu mesleğin ihtiyarına olan mecburiyet etfale bir dereceye kadar ibaratımızı okumak kuvvetini hâsıl etmekle beraber Kur'anıkerim dahi tilâvete kesb-i iktidar ettirmek mülahazasından neş'et etmekte olduğu varid-i hatır oluyor. İttihaz kılınan iş bu usul ile elifbayı, hîn-ı talim ve taallümde diğer bir müşküle tesadüf edilmemiş farz ederek, ikmal etmiş olduğumuz hâlde dahi birden bire harekesiz kıraat kitapları tedris ve tedrisine şüru' edildikte başkaca müşkülat tahdis ediyor. Kur'anıkerim kıraati için ise her ne kadar elifba zeyillerine dürus ve ed'iyeler (dualar) ilâve ve ilhak ediliyorsa da yine muntazar olan suhulet hâsıl olmuyor. Bir

hakayık hin-i tedrisde daha ziyade nazarlarda isbat vücut ettiğinden der ki, şehrimizin her mektebinde muallimin kendi tecarübüne bina-yı malûmat ederek levhalar tanzim ve şakirdanı talim mecburiyetinde bulunuyorlar. Âcizleri dahi min gayri haddin (edep dışı olarak) on beş yigirmi seneden beri bulunmakta olduğum şu meslekte tarik-i ma'ruzu ihtiyar ederek ibarat-ı Türkiye için ayrı ve Kur'anıkerim için dahi ayrı levhalar tertip etmiş idim. İş bu levhalarda ihtiyar ettiğim meslek: Kelimatı harekât-ı harfiyye ile okutmak ve pek az ve fakat çabuk alışacak bir surette "üstün" "esre" istimal etmek ve henüz yürümeye alıştırılan bir çocuğu validesi düşeceği taraftan kolladığı gibi şakirdan dahi duçar-ı suubet oldukları cihetlerden kollaştırılmak hususlarından ibarettir. Kur'anıkerim için tertib eylediğim levhalar dahi Türkçeyi az çok okumağa alışmış şakirdanın zihinleri kabul edebileceği bir tarzda derece derece kaide altında dersler gösterilip o derse müteallik Arabî ibareler tanzim ve Kur'anıkerim-i azimüşşanda tesadüf edilen bilcümle kavaid birçok derslerde irae edilmekle levaih-i mezkureyi müddet-i kalilede ikmal eden bir şakird Kur'anıkerim'i tamamiyle layıkıyla tilâvete kesb-i iktidar etmek cihetine mübteni ettiği bunun üzerine Kuran ile edilen tecrübe dahi muvaffakiyet-bahş olmuştur. Bu kere levaih-i mezkurenin risale şeklinde neşri hevesine düştüğümden bir derece daha tanzim ve her dersin zirine iltizam edilen tarz-ı tedrisi mabeyn birer ihtar tezyil ettim. Talim ve tedris hususunda kesb-i meleke etmiş olan muallimin efendilerce ihtarat-ı mezkureye lüzum yok ise de muallimlikle Selanik haricinde bulunduğum bir müddet usul-i cedide üzere hareket etmeğe arzu-keş ve fakat suret-i talimine kesb-i ıttıla edememiş muallimlere tesadüf ettiğimden olarca veyahut evlatlarını ayrıca çalıştırmak hevesinde bulunan velilerce faydadan halli olmaz itikadındayım.

Türkçenin tahsili, memalik-i şahane sekene-i gayrı-i müslimesi mekâtibinde günden güne kesb-i ehemmiyet ettiği gibi mekâtib-i ecnebiyede dahi mukaddemlere nisbetle daha ziyade haiz itina olmağa başladığından bu elifbada o cihet dahi nazar-ı dikkatten tebaüd (uzaklaşma) edilmedi. Belki, eğerçi, hatta, muallim, mütekellüm, ve İslam ve buna mümasil kıraatçe başkaca suubeti olup bellenmesi derslerince terakkiye muhtaç olan kelimat bu eserde asla bulundurulmadı.

Bu esere (*Kur'an Elifbası*) zeyl olmakta ise de kelimat-ı mezkure gibi suubetli elfazın kıraatini teshil etmek üzere diğer bir kıraat kitabında der-dest tesviyededir.

Maksat-ı kemteranem "mevcut elifbalar fayide-bahş değildir" demek olmayıp ancak iş bu elifbada iltizam edilen usulün daha sühulet-bahş olacağı ümidinde bulunduğumu beyandır.

> Şurasını da ilâveye mecburum ki tarif ettiğim usul diğerlerine nisbetle daha sehil olmakla beraber diğer bir tarzda tedrise alışanlar için de bu eser arzu olunan fayda ve sühuleti kâffedir.
> Vakıa olan ihtar üzerine iş bu elifbayı nam-ı kemteriye nispet ederek *'İsmail Hakkı Elifbası'* tesmiye ettim."

5. sayfada "besmele" ile birinci derse başlayan yazar, burada "elif, güzel he, ye, vav (ا ه ی و)" ı büyük puntolarla vermiştir. Yazar, sayfanın altında yer alan ihtarda, bu harflerin sesli harfler olarak gösterilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Daha sonraki derste "be, cim, dal, sin (ب ج د س)" harfleri yine büyük puntolarla verilmiştir. Burada da yine uyarı derslerde bu harflerin özel sesleriyle öğretilmesi gerektiği üzerinedir. Yazara göre, (cim) harfini adı ile öğretmeye kalktığımızda çocuk, ce harfini mi yoksa me harfini mi telâffuz edeceğini karıştırmaktadır. Üçüncü derste "pe, re, tı, sad (پ ر ط ص)" harfleri öğretilir. Burada da yine ikinci dersteki uyarılara riayet edilmesi gerektiği üzerinde durulur. Be, pe gibi harflerde farklılığın, harflerin altına ya da üstüne konan noktaların sayısından ibaret olduğu anlatılmalıdır. Dördüncü derste harflerin tekrarı görülür.

Yazarın bütün derslerde özellikle üzerinde durduğu şey harflerin sesleriyle öğretilmesi gerektiğidir. Bunun yanı sıra 12. sayfada yer alan 11. derste bütün harflerin gösterilmesi bitmiştir. 12. dersten itibaren harflerin birleşme şekilleri verilir. Burada bir ihtar yer alır: "*d, r (د ر)"gibi bitişmeyen harfler gösterilmedi. Bu derste harflerin yalnız başları alınarak noktalarıyla tefrik edileceği şakirde tefhim edilmelidir. (ڈ ڭ گ) harflerinin bu sureti yukarıki derslerde görülmediğinden ayrıca gösterilmeli. Ve (ـلـ) harfi soldan bitişeceğinden (ا) den fark için güzelce bellettirmelidir*" (İsmail Hakkı, 1892: 14). Burada sadece yöntem açısından bir yeniliğin müjdecisi olan eserin diğer bölümleri hakkında ileride bilgi verilecektir.

Hafız Mehmet Vehbi, *Miftah-ı Kıraat Elifba-i Osmanî (*1311/1895) adlı eserin ilk iki sayfasında, Osmanlı alfabesi hakkında bilgi verir. Burada öğretim yönteminden çok kuramsal bilgiler vardır. Harflerden kaçının noktalı, kaçının noktasız olduğu anlatıldıktan sonra, hareke-i resmiye, hareke-i harfiye, tenvin gibi kavramlara açıklık getirilir. Arapça, Farsça kimi sözcüklerin yazım özellikleri hakkında bilgiler de vardır.

Yazar, elifbaya *besmele* ve *rabbiyessir* ile başlar. Burada toplam 35 harf bulunur. Ayrıca kef türlerini de belirtmiştir. Sonraki sayfada karışık olarak harfler verilir. Harflerin yazım özellikleri gösterildikten sonra hareke-i harfiyenin öğretimi yapılır. Önce hareke-i harfiye bir harfle, sonra iki harfle öğretilir.

Hafız Mehmed Vehbi, İsmail Hakkı gibi açık bir şekilde sesli harfleri ayrı vermemekle birlikte, eserde ilk okutulan harfler seslilerdir. (Bakınız: **Ek–14**)

Yazarının baş harfleri Mim Kef (م ك) olarak verilen *Osmanlı Elifbası* (1313/1897)'nda harfler ders ders işlenmektedir. Toplam 63 ders vardır. Yazar, esere besmele ile başladıktan sonra alfabenin ilk beş harfini verir. Her dersin altında usul-i tedris başlığını taşıyan dipnotlar bulunur. Birinci dersin dipnotu: "*1. Dersin muallim tarafından siyah tahtaya yazılıp okunması. 2. Dersin talebeye ayrı ayrı okutturulup ezberlettirilmesi. 3. Şaşırtma suretiyle ve müfredat veçhile öğretilmesi. 4. Talebeye talim okutturulup sonra karalama yazdırılması.*" şeklindedir. Yukarıdaki ifadeler bütün dersler için ayrı ayrı yer almakla birlikte yeni konulara bağlı olarak değiştirilmiştir. Eser, -Hafız Vehbi'nin eserinde olduğu gibi- hece öğretimine 8. sayfadaki (7. ders) hareke-i harfiye öğretimiyle başlar.

Mehmed Şemseddin'in 1316/1900'de beşinci baskısını yapan *Çocuklara Kılavuz Birinci Kitab Elifba* adlı eseri okuma yazma öğretimine farklı bir boyut kazandırmıştır. Yazar kendine özgü bir yaklaşımla eserini meydana getirmiştir.

Yazar, eserin ön sözünde *Talim-i Kıraat, Mekteb-i Edeb, Vezaif-i Ebeveyn, Fezail-i Ahlâk Numuneleri* gibi eserleri yayımlayan Arakel Efendi'ye teşekkür eder. Daha önce yazdığı *Anahtar* serisinden çıkan *Elifba*'daki bazı eksikleri fark ettiğini ve bu eksiklikleri gidererek eseri *Çocuklara Kılavuz* serisinden yayımladığını söyler. Bu kitabın önceki kitaptan daha yararlı olduğunu söylemekten de geri durmaz.

Yazar, dördüncü ve beşinci sayfada "Muallim Efendilere İhtar" başlığı altında kitabın öğretmenler tarafından nasıl kullanılması gerektiği üzerine bilgiler verir. Sekiz maddelik kullanım kılavuzu aşağıdadır:

"1) Şakirdanı; harflerin şekillerini tamamiyle ezbere almadıkça okutmaya bed' etmemelidir. Meselâ: "Şu nedir?" diye bitişmemiş harflerin her birini; kitabın birkaç sahifesinde gösterdikde, ayn, kaf, kef diyerek ismiyle, resmiyle bir bir harfi bilmeyenleri derslere başlatmamalıdır.
2) Malumdur ki yazılırken pek çok kelimelerin harfleri biri birine bitişirler. Bu bitişmeleri sebebiyle şekillerini değişirler. Meselâ (nun, cim, ye, be) diye harfler ayrı ayrı yazılmayub biri birine bitişik olduğu hâlde yazılmalıdır. Şöyle ki "Necib" şeklinde yazılır ki nun'un, cim'in, ye'nin – bir dereceye kadar – be'nin bile şekli değişir. Bu hâlde çocuklara güçlük olmamak üzere harflerin bitişmeyen sözlerden mürettib birkaç ders yazdım. Hem de bu dersleri evvelâ ikişer harfli ve bir heceli sözlerden başladım. Badehu birkaç dersten sonra üç harfli ve yine bir heceli kelimelerden ve daha sonraları dört ve beş harfli lafızlardan tertib eyledim.
3) Fikr-i âcizanem; çocuklara ibtida harekesiz okutmakdır. Meselâ (et) elif te üstün et. (er) elif rı üstün er. (eş) elif şın üstün eş diye okutmayub, elif te (et). Elif rı (er). Elif şın (eş) diye okutmalıdır. Kuran-ı Kerim'i tilâvet için kitabın ikinci kısmında hareke gösterilmiş olduğundan oraya gelindikde hareke ile okutmalıdır.
4) Kitabın derununda; med (~) işareti; elifi bu yukarıya kaldırarak okutur gibi muallimlere mahsus tertib olunan ihtaratı çocuklara okutmamalıdır. Fakat elifin vesaire harflerin bitişmelerini göstermek için yazılmış misalleri; çocuklara be elif ba diye okutmalıdır.
5) Kitabımızda "ders" lafzı altında bulunan kelimeleri çocuklara okutmalıdır. "Talim" namı altındaki sözleri çocukların kendilerine okutarak dinlemelidir.; fakat yanlışlarını söylemelidir. Çünkü "ders" namı altında (s. 5) "al", "as", "dar", "dere", gibi sözler yazılmış; "talim" namı altında "al, as, dar, dere" diyerek ve kelimeler çift olarak tekrar edilmiştir. Bundan başka; "bal, şal, mal" diye kelimeler, hep bir vezinden yazılmış olduğundan çocuklar okumakta kolaylık bulurlar. "Anahtar" kitabında ise bu kolaylıklar yokdur.
6) Şu birinci kitab; üç kısım üzerine tertib olundu: Birinci kısım harekesiz, ikinci kısmı harekeli, üçüncü kısmı rik'a yazılarını okumak içindir. Bu cihetle kitabın tamamında tevfik hakla çocuklar; hem Kuran-ı Kerim, hem gazete, hem de mektub okuyabilirler.
7) "Dede, deve, dere" gibi sözler; öteden beri (birinci güzel he yazılmadan) şekillerinde yazıla gelmekde olduğu malumdur. Ancak lisanımızın yazısını mümkün mertebe hareke-i resmiyeden kurtaran dört hareke-i harfiye vardır ki anlarda "elif, vav, güzel he, ye" harfleridir. Bu hâlde Türkçe

> olan kelimeleri doğru okumak için hareke-i harfiyeden sakınmak, muvafık hâl değildir. İşte buna mebni "dede, deve, dere" kelimelerinde olduğu gibi birinci güzel he ile yazılmıştır.
> 8) Mesleğimizin haricinde addolunabilirse de hayırhahlık iktizasınca başka bir ihtara da mecburiyet görülmüşdür. Şöyle ki: Altı yaşını tamamlamayan çocuklarda "kuvve-i hafıza" noksan olduğundan o yaşdan küçük olan çocukları okutmağa başlatmamalıdır, zira bunda iki mahzur vardır. Biri: kuvve-i hafızaları noksan olduğu cihetle okuduklarını bilemeyecekleri, biri de: vücudlarına araz olacak hastalıklardır. Tevfik Allah'ındır."

Yukarıda dile getirilen sekiz maddenin ilkinde yazar, çocuklara alfabedeki harfleri ezberletmeden diğer derslere geçilmemesi gerektiğini belirtir. Eserde bu harfler, sadece tablo hâlinde önce sırayla sonra karışık olarak verilmiştir. Eserde harflerin birleşme şekilleri üzerine hiçbir ders yoktur. Dersler, "el vezninde" hecelerin verilmesiyle başlar. Bu, sesli harflerle başlamanın somut göstergesidir. Yazar soyut hiçbir unsura yer vermez.

İ.Cudî de Mehmed Şemseddin'e benzer bir yöntemle eserini yazmıştır. *Teshil-i Elifba-i Osmanî* (1317/1901) (Eser 1315/1899'da ruhsat almıştır.) adını verdiği eser, daha sonra yazılacak pek çok esere esin kaynağı olacaktır. Özellikle kendisinden sonra gelen harflere (huruf-ı munfasıla) birleşmeyen harflerle okuma yazmanın öğretilmesini benimseyenlerin yararlanacağı bir eserdir.

Eser, ikinci sayfada *besmele* ve *rabbiyessir* ile başlar. Ders ders yazılan eserde 13 derslik ilk bölümün ardından Arapça sözcüklerin yazımında sıklıkla kullanılan harekeler gösterilir. Birinci sayfada 34 harf tablo hâlinde verilmiştir.

Üçüncü sayfadan itibaren ihtarlar bulunur. Bunlar daha çok öğretmene rehber niteliği taşımaktadır. "*İhtar: Şakirdler yukarıdaki elifbayı belledikten sonra şu aşağıdaki harflere geçirilmelidir.*" Karışık olarak harflerin yer aldığı sayfadaki ihtar: "*Şakirtler eşkâl-i hurufu güzelce belledikten sonra şu ikinci derse geçilir. Bir harfin diğer harfe ne suretle katılacağını tarif etmeli. O evvelki harf ki elif harfidir. Daima üstün olarak okutmalı.*"

Bu tür ihtarlar önemlidir; çünkü öğretmen elif harfini nasıl öğreteceğini öğrenmektedir. (E) olarak okutulacağını bilerek elifi bütün harflerin önüne getirmiş ve heceler oluşturmuştur: "eb, ep, et, es, ec...."gibi. Daha sonra yani üçüncü derste (5. sayfa) medli okuyuşa geçmiştir: "Ah, ab, at, ac, aş, az, as, an, av, ay, ad, af..." şeklinde. Basit cümleler kurulmuştur: "*Al at. Al aç. Def at. At az.*" gibi. Beşinci sayfada ayrıca dördüncü ders var. Burada yazar "huruf-ı imlâ yahut hareke-i harfiye" (ا و ی ه) harflerini öğretir. Bu harfler kendisinden sonra birleşmeyen (د ذ ر ز ژ و) harfleriyle birlikte öğretilir. Bunlar iyice öğretilmeden diğer derse geçilmemesi vurgulanır.

4.2.1.2.2. Sözcük Öğretimi

İsmail Hakkı Elifbası'nda harflerin verilişindeki orijinallik sözcüklerin öğretiminde de kendini gösterir. Harflerin birleşme şekli öğretilirken anlamlı sözcüklere yer verilir. 17. sayfada yer alan sözcüklerden anlamlı olanları şunlardır: "*ağa, ana, baba, çapa, dada, hala, gaga, dama.*"

Hareke-i harfiyenin öğretiminden hemen sonra cümlelerle yeni sözcükler öğretilir. Bu cümlelerde, belirtme durum eki almış adlarla sonu "*i, ı*" sesleriyle biten özel adların kullanılması plânlı bir sözcük öğretiminin hedeflendiğini gösterir:

"Sami şunu okudu.
Razi iki çakı aradı.
Kani şu iki kaseyi oraya ko.
Razı bu gece ne okudu.
Nami şişeyi bu köşeye koydu.
Paça ne yalı idi.
Sarı boyalı hane.
İki kötü karı.
..." gibi.

Kitabın ilerleyen sayfalarında bir derste verilen sözcükler bir sonraki derste cümle içinde kullanılır. Sözcüklerin cümle içinde kullanılması çocukların zihinlerinde yer etmesini sağlayacak, çocuklar bu sözcükleri günlük hayatlarında kullanabileceklerdir.

28. sayfadaki tek heceli sonu çift sesli sözcükler şunlardır: "*Arş, Türk, cild, üst, alt, cezb, çift, bark, celb, çırp, dost, çarp, cenk, şirk*". Bu sözcükler kullanılarak oluşturulan metin ise şöyledir:

> "Dün ve bugün Ferit Efendi gayet güzel dersler okudu, herkes memnun oldu. Mart sene başıdır, bu ayda günler döner, havalar iyileşir. Bize iyi yol gösterenler dost, fena yol gösterenler düşmandır.
> Kizb yani yalan söylemek gayet fena ve çirkin bir huydur.
> Geçen salı günü çıkan rüzgâr kırk saat sürdü de âlemi alt üst etti. Sokakta Kani efendiye rast gelen herif bir mal çarptı mı? Her derdi gören ölmez."

Hafız Mehmed Vehbi, durum eki almış adlarla sözcük öğretimini gerçekleştirir. Daha sonra anlamlı sözcükler verilir, bu anlamlı sözcüklerle cümleler kurulur. 10. sayfada üç harfli, hareke-i harfiye ile oluşturulan sözcükler öğretilir: "*Atayı, ataya, babası, boyadı, parayı, saniye, cadıyı, çalıya, dadımı, dayıya...*" gibi. Sonra hareke-i resmiye verilir. Hareke-i resmiye ile harflerin öğretiminde anlamlı sözcüklerin oluşması ancak üç harfli kullanımlarda ortaya çıkmaktadır: "*Asıl, beden, beşer, peder, temel, sevab, cemel, çelik, helal, kader, hüner...*" gibi. Üç harfli hareke-i resmiye ile oluşturulan sözcüklerin ardından Selim Sabit'in eserindeki özellikler görülür. Burada "*azaya, yere dair kelimeler*" verilir. Soru - cevap tekniği ile "*zamana dair kelimeler, yere dair kelimeler*" yer alır.

Mim Kef eserinde sözcük öğretime önem vermez. 8. sayfadaki 7. dersten itibaren hareke-i harfiye öğretimi yapılır. Anlamsız hece tekrarlarının ardından 25. sayfada anlamlı sözcüklere rastlarız: "*Veli, deva, zeki, ova, Viyana, dua, idare vapuru*" gibi.

Mehmed Şemseddin, *Çocuklara Kılavuz*'un birinci kitabında, incelenen elifba kitaplarının hiçbirinde bulunmayan bir teknikle okuma öğretimini gerçekleştirir. Eser içinde öğretilen her hece ve sözcük bir vezin başlığı altında verilir. Örneğin ilk derste "el vezninde" hecelere yer verir. Daha sonra bu vezinler, "at, su, ..." gibi somut varlıkların adları olan vezinlerle devam eder. Sözcük öğretimde anlamsız hece tekrarları yapılsa da bunlar çok azdır. Yazar *ders*lerde verdiği sözcükleri *talim*de cümle içinde kullanır. 16. sayfadaki *ders*te verilen "*al, bal, çal, dal, şal, sal, fal, kal,*

lal, mal, ak, bak, çak, şak, tak, fak, kak, yak" gibi sözcükler hemen ardından gelen *talim*de cümle içinde kullanılır: "*Bal al. Şal var. Def yak. Deve mal. Düz şal. Ak sal. Arı mıl. Dal yak. Fal ak. Orada kal. Ak bal. Al at.*"

Sözcük öğretiminde ilk kez karşımıza çıkan bu teknik, eserin geneline yayılmıştır. Vezinler bilinçli olarak seçilmiştir. Eserde her vezni somutlaştıran bir resim yer alır. Bazı vezinler ve bu vezinlerin talimleri aşağıdadır:

Ders 1: **"Kol" vezninde** (Kol resmi var.): "*bol, şol, sol, fol, yol, ol, tüp, küp, lüp, hüp, sok, çok, tok, yok*" Talim: "*Çok mal. Bal yok. Az top. Dar yolYol al. Kol sar. Mal bul. Tok yat. Kar çok. Yol dar*" . *(s. 18).*

Ders 2**:** *"Kulak" vezninde* (Kulak resmi var.): "*Budak, Burak, bucak, bulak, bunak, durak, dudak, solak, tuzak, kucak, kurak, kuşak, kulak, yumak*" Talim: "*Yol kurak. Tuzak çat. Kol kulak. Dal budak. Çomak sat. Kuşak al. Dar bucak. Sol kol. Yumak sar. Kurak yol. Az çomak. Düz kuşak.*"

Ders 3: *"Orak" vezninde* (Orak resmi var): "Orak, çomak, Pomak, solak, sumak, konak, çorab, hoşab, dolab, çolak, çoban, soğan, kolan" (s. 19) Talim: "*Çoban düdük çal. Çomak oynama fenadır. Soğan çok. Dolab dar. "Hoşab" yazılır, "hoşaf" söylenir. Çorab sat. Konak al. Şu adam Pomakdır. Orak al. Çayır biç.*"

Ders 1: *"Tepe" vezninde*: (Tepe resmi var.): "*ebe, efe, pepe, peçe, tepe, teke, çene, sele, gebe, keçe, leke, meme, neye, hele, yele*" Talim: "*Al keçe. Ak gebe. Az leke. Düz tepe. Gel hele. Peçe aç. Pepe Pomak. Koca teke. Bunak efe. Sele sat. Peçede duvak. Duvakta peçe" (s. 20).*

Ders 2: *"Pire" vezninde.* (Pire resmi var.): "*Pire, şişe, tire, gire, vire, dire, dize, dişe, sıra, kısa, bize, size, ize, ise*" Talim: "*Bak şu ize. Eve gire. Sıra dağ. Kısa tepe. Tire al. Ayak dire. Pire yok. Rahat yat. Pide al. Bize sat. Şişe var. Pire yok. Bize tire ver.*"

Ders 1. *"Çakı" vezninde.* (Çakı resmi var.): "*Çakı, bacı, başı, batı, bağı, çatı, çakı, hacı, sayı, katı, yapı, yatı, yayı*" (s. 22) Talim: "*Darı başı. Kısa çakı. Orta katı.*

Çok sayı. Kuşak bağı. Sayı başı. Darı sapı. Arı balı. Tepe başı. Bu Salı. Hacı tehniyesi (tebrik etme, hoş geldin deme.). Sarı pire."

Ders 2: *"Keçi" vezninde* (Keçi resmi var.): "*Beni, seni, keçi, kedi, nebi, yedi, onı, bunı, şunı, suyı, kuşı, sulı.*" Talim: "*Saka kuşı. Teke keçi. Tok kedi. Öp beni. Sulı bal. Yedi tepe. Dere suyı. Deve kuşı. Şunı al. Bunı at. Kaba pide. Bize faide.*"

Yukarıda görüldüğü üzere seçilen vezinler, somut nesnelerin karşılığı adlardır. Bu tarz bir öğretim tekniğinin kullanılması, bu adların çocukların zihninde yer etmesini kolaylaştırmaktadır.

Kef türleri eser içerisine serpiştirilerek verilmiştir. Kef türleri öğretilirken öğretmenlere uyarılarda bulunulur: "*Muallimlere İhtar: "Kef" harfi bazı "nun" bazı "ye" bazı "gayın" gibi okunur. Aşağıdaki üzerlerinde üçer noktası olan "kef" "nun" gibi okunurlar: "Ana, bana, sana, ona, buna, şuna, pare, çare, yâre, hane, name, çatal, çakal, sakal, kefal, cam, Şam, bir, iki, üç, dört, beş, altı.*"

Bu sözcüklerle kurulan cümleler talim başlığı altında verilir: "*Cam var. Buna bak. Beş küme kefal. Üç mil uzak. Buna ne çare. Az leke. Çok yare. Kavun sat, para al. Ne faide kâr az. Kısa sakal, iki çatal. Teneke var; cam al. Kedi şu fareyi tut. Bir eşek, dört deve. Al sana, altı şişe bal. Çakal var. Buraya koş. Arpa savur. Tavuk kavur. Havuç sat. Tavuk al. Davul çal. İnce cam. Yüksek hane. Ufak fare*" (Mehmed Şemseddin, 1900: 25, 26).

> "Muallimlere İhtar: 'Kef' harfi başka bir türlü daha okunur ki şu aşağıda ilk sırada bulunan sözlerdeki 'kef' harfleri birer misaldir."
> Ders 1: "çengel, çengi, gül, gün, güzel, güneş, Ahmed, Osman, nasıl, benim, ova, adem, efendi, o gün, olsun, siyah, pek, nasıldır, öğrenmeli, tavuğa, çuval, arpa, şurub" Talim: "Osman Beğ! Tavuğa arpa al. Şam'ın havası güzeldir. Benim adım Ahmet'tir. Senin adın nedir? Şani'dir. Etmek (Ekmek) insana pek lazımdır. Ben yedi yaşındayım. Sen kaç yaşındasın..." (1900: 29).

Muallimlere İhtar: Aşağıda bulunan ilk iki kelimedeki "kef" ler "gayın" gibi okunur. Ders 2: "*Tengri, sonra, İstanbul, ders, yarın, dayak, kim, isim, kırmızı, mai,*

sarı, duvar, parlak, süt, kaymak, yoğurt, alçak, ok, kebab, adamın, namaz, Çinli." Talim: "*İstanbul kaç hanedir? Kötek "dayak" dimekdir. Kebab güzel yemekdir. Taam "yemek" demekdir. Sabah namaz kıl...* " (1900: 30).

38. sayfadan 46. sayfaya kadar, Arapça ve Farsça sözcüklerin yazım özellikleri anlatılır. 46. sayfada sözcük öğretiminde daha önceki eserlerde olduğu gibi önce sözcük, sonra sözcüklerin cümle içinde kullanılışları verilir:

> "Kedi, kara, uzun, kuş, pek, yuva, cehd, eğlence: Bu kedi benimdir. Kuyruğu uzundur. Kedi kısmının pençesi yumuşakdır; lakin tırnakları keskindir. Kedi, fareyi gözlüyor. Koş! Fare! Koş! Eğer koşmaz isen kedi seni yakalar. Şu fare yuvasına koşuyor. Kedi onu yakalayamadı. Kedi eğer cehd ve gayret ide ide tutabilir miydi? Tutardı; lakin yuvasına girince tutamaz. Hiç kendi kuyruğunu tutmaya çalışan kedi gördünüz mü? "kuyruğumu tutacağım" diye feril feril dönen kediyi görmek, pek eğlencelidir" (1900: 46, 47).

Yazar, sözcük öğretiminde rakamları işlevsel olarak kullanmıştır. Rakamların öğretimi esnasında sözcüklerin öğretiminde olduğu gibi resimlerden yararlanılmıştır. Rakamlar günümüzde kullandığımız rakamlardır:

> "Şu yapraklar arasında bulunan armudlar kaç adeddir?" bir, iki.
> "Şu yuvanın yanında kaç kuş var?" bir, iki, üç.
> "Şurada kaç kız oturuyor?" Bir, iki, üç, dört.
> "Şurada çocuklar kaçdır?" Bir iki, üç, dört, beş.
> "Şu dalda kaç kiraz var? Bir, iki, üç, dört, beş, altı.
> "Şu elmalar kaç adeddir? Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi.
> "Şu havuzda kaç balık var?" Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz.
> "Şu fidanda kaç gül var?" Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz.
> "Şu koşan kurtlar kaçdır?" Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on (Bakınız: **Ek-15**).

4.2.1.2.3. Metinlerle Okuma Yazma Öğretimi

Harflerin verilişinde, sözcüklerin öğretiminde orijinal bir eser ortaya koyan İsmail Hakkı, aynı orijinalliği metin öğretiminde de sergiler. Karşılıklı konuşma

tekniğiyle (konuşanların çocuk ve büyükannenin olduğu) çocukların dünyasına hitap eden metinlere yer verir. 45. sayfadaki 44. derste karşılıklı konuşma metni vardır:

> "Fuat- Bugün Cuma, mektep yok, ne yapalım.
> Ömer- Kıra gidelim gezip dolaşalım. Lakin hava da ne kadar sıcak.
> Fuat- Dur, büyük nene bahçede oturuyor. Hadi gidelim bize bir masal söylesin
> olmaz mı?
> Ömer- Niçin olmasın. Hem çınar altında serinleriz.
> Fuat- Canım nene bize bir masal söyler misin?
> Büyük Valide- Bakayım bu hafta mektepte nasıl gittiniz, her gün güzel güzel okudunuz mu, eğer iyi gittiniz ise size bir masal söylerim.
> Fuat- Ben de, Ömer de her gün güzel güzel okuduk. Hiç ceza görmedik.
> Büyük Valide- Aferin oğullarım. Bu kulaklarımızı yoran böceğin adı nedir bilirsiniz a! Buna ağustos böceği derler. Size bu ağustos böceği üzerine bir masal söyleyeceğim olur a.
> Fuat ve Ömer- Peki dinliyoruz."

Yazar, daha sonra "Ağustos Böceği ile Karınca" masalını kaleme alır. 41. sayfada ağustos böceği ile karınca masalına bir de güvercin katılmıştır. 51. sayfada "Arı ile Karınca" adlı masal da bulunur.

Yazar, öykülerin sonunda validenin ağzından sorular sorar. Bu sorular metinleri anlamaya yöneliktir. Bu yönüyle eser orijinallik gösterir. Örneğin ilk öykünün sonunda büyük valide çocuklara, *"Bu masaldan ne anladınız?"* diye bir soru sorar. Bu soruya öğrencilerin verdiği yanıttan sonra kendisi yorum yapar. Bu tür soru ve yorumlar, öykünün daha iyi anlaşılmasına aracı olmaktadır.

Hafız Mehmed Vehbi'nin metinleri, çocuklara doğrudan öğüt veren metinlerdir. Bunlar dinî içeriklidir. "Huruf-ı Hece Tertibiyle Sıbyana Nasihata Dair Kelâmlar" başlığı altında verilen öğütlerden bazıları aşağıdadır:

> "Amentüye iman eden insanda elbet insaf olur. Allah'a, enbiyaya, evvel emirde ataya, anaya, üstada itaat etmek insan olana elzem ve farzdır. Edep, ahlak öğrenip uslu olana istediğini Allah ihsan eder. Ulu adam olur. Bir kimse bir işe besmele ile başlarsa bereket bulur. Bir işe besmele ile

> başlamaya bize peygamberimiz aleysselâmdan emir var" (1895: 23).

Mim Kef, zamana dair sözcükleri öğretmek amacıyla oluşturduğu metinlerin yanı sıra, ahlâkî öğütler veren metinleri ve Türkçe Amentü duasını eserine koyar. Yazar, 59. sayfadan itibaren metne dayalı cümleler öğretir. Bu sayfadan itibaren eser, iki sütuna ayrılmıştır. Birinci sütunda ifadelerin harekesiz, ikinci sütunda harekeli yazılışı vardır. Bir gün kavramı, zaman olarak açıklanır. Yirmi dört saat olduğu söylenir. Bunlar tek tek yazılır. Bir, iki, üç...yirmi dört şeklinde. 60. sayfada ise zamanla ilgili kavramlar, -gün, hafta, ay, sene- anlatılır.

Ondan sonraki üç derste ise ahlakî öğütler içeren metinler vardır. Son metin şu şekildedir:

> "Amentü billâh demek ben Allahütealâ hazretlerinin varlığına inandım demektir. Ve melaiketü demek ben Allahütealâ hazretlerinin meleklerine inandım demektir. Ve ketebe demek ben Allahütealâ hazretlerinin kitaplarına inandım demektir. Ve resule demek ben Allahütealâ hazretlerinin peygamberine inandım demektir" (1897: 64).

Bu dönemde yayımlanan orijinal eserlerden birini kaleme alan Mehmed Şemseddin, metinlerle resimler arasında doğrudan ilgi kurmuş ve metinlere farklı bir boyut kazandıran resimleri eserinde kullanmıştır. Eserde yer alan, ağaç ve kuş yuvası (s. 48), tavuk ve horoz (s. 49), inek (s. 50), at (s. 51) ile ilgili metinlerde metnin anlaşılabilirliğini artıran resimler vardır.

Önce sözcükleri verip sonra o sözcüklerle cümleler oluşturma esasına göre kısa metinler kaleme alan yazar, bağımsız metin olarak öykülere yer verir. Öykülerde kişilerin çocuk olması, verilmek istenen mesajın daha sağlıklı bir şekilde hedef kitleye ulaşmasını sağlamaktadır. Aşağıda 54 ve 55. sayfalarda yer alan metinde dinî temalar, çocuklara öykü aracılığıyla verilmektedir:

> "HİKÂYE
> Haziran ayında bir gün, bir çocuk gezmeğe gitmek üzere hazırlanmışdı. Derken birden bire gökyüzünü bulutlar kapladı; güneş görünmez oldu. Ortalık karardı.

> Yağmur iki saat kadar yağdıktan sonra ikindiye doğru bulutlar dağılmaya başladı; güneş açıldı. Ortalık başka bir tarzda göründü.
> İşte böyle bir zamanda çocuğu, babası gezdirmeğe götürdü. Yağmur sebebiyle havanın tazelenmesinden, tozların basılmasından, kuşların ötmesinden çocuğun yüreği pür safa oldu.
> Bunun üzerine babası çocuğuna: 'Dün ortamlık kurumuş; toprak yatmış; bununla beraber otlar sararmış; çiçekler solmuş ve yayılmıştı. Bugün ise Cenab-ı Hak yağmur ihsan etdi. Bu sebeble gördün mü ortalık nasıl güzellendi.' Dedi.
> Çocuk dahi anladı ki güneş istenirse yağmur da iktizadır; kar da lazımdır; rüzgar da lazımdır. Bunların hepsi insana ve âleme faydalıdır. Cenab-ı Hak her ne yaratmış, her ne kurmuş ve düzmüş ise cümlesinde bir sebeb ve bir hikmet vardır. Biz anları bilemeyiz.
> İşte her bir şey için daima Tenrimiz teali hazretlerine şükretmeliyiz" (1900: 54, 55).

Yukarıdaki öykülere benzer öykülerin yanı sıra pozitif bilimlerin verilerini çocuklara kavratmak amacı güden yazar, sayıları çocuklara daha iyi nasıl kavratırım arayışının bir yansıması olarak aşağıdaki metni yazmıştır. Metin içinde sayılar rakamla yazılmıştır:

> "Bende 4 kalem var. Sende kaç dane var? Bende 8 dane kalem vardır. Senin 8 kaleminden benim 4 kalemim daha iyidir; çünkü senin kalemlerin çürüktür. Benim kalemlerim sağlamdırlar.
> Benim bağçemde 9 erik ağacı, 5 kiraz ağacı, 3 dut ağacı vardır. Sizin bağçede 6 erik ağacı, 7 dut ağacı varsa da kiraz ağacı yokdur.
> Bana 10 arşun basmadan bir entari çıkıyor. Sana 9 arşundan çıkar. Bir şilteye kaç arşun basma gider? Orta bir şilte için 8 arşun, büyük bir şilte için 10 arşun basma lazımdır.
> Ben her gün 2 guruş gündelik alıyorum; fakat bunun 40 parası vapur parasıdır. 40 parasıyla da yani 1 guruşu ile de öteberi alıyorum. Ben beş guruş vereyim, sen de 5 guruş kat, o hâlde kaç guruş eder: İki beş; 10 eder.
> Şu gelenler kaç kişidir? 9 kişidir. 4 oğlan, 5 kız beraber gezmeye gittiler. Bu çuvalda 10 ceviz var. Şu sepette 8 ayva var. 5 ile 5 kaç eder? 10 eder. Ben sekiz yaşındayım, sen kaç yaşındasın? Ben de 9 yaşındayım. Demek ki on yaşına bir sene var" (1900: 56).

4.2.2. Biçim Açısından Elifba Kitapları

Tanzimat döneminde yayımlanan elifba kitaplarının biçim özellikleri, baskı özelliklerine göre tasnif edilmiş ve bu tasnife bağlı olarak değerlendirilmişti. Bu dönemde yayımlanan eserlerin çoğu matbu olduğu için Tanzimat dönemine benzer bir tasnif yapılmayacaktır. I. Meşrutiyet ve Mutlakıyet döneminde yayımlanan eserlerde biçim açısından en dikkat çeken yön resimdir. Eserler, öncelikle resimli ya da resimsiz oluşlarına göre iki farklı açıdan değerlendirilecektir.

Bugün, bu ders kitaplarının baskı kalitesi üzerine ayrıntılı bilgi vermek mümkün değildir. Hepsi sarı kâğıda basılmış eserlerin, yaprakları yıpranmış bir hâldedir. Küçük boy basılan eserlerde, yazıların puntoları eşittir. Kimi yazarlar büyük puntolarla harfleri tanıtmıştır. Çalışma içinde bu eserler tek tek belirtilecektir.

Resim, Tanzimat döneminde sadece Hafız Refi'in eserinde görülmektedir. Bu resimler, okuma parçalarında anlatılan hayvanların resimleridir. Metinlerin zevkle okunmasına yarayan resimler; aynı zamanda onların daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Mutlakıyet döneminde yazılan elifbalar içinde altı tanesinde resim görülmektedir. Bu eserler şunlardır:

Hasan. Salih. (1301/1885). *Teshil-i Kıraat (Kıraat-i İbtidaiyye).* İstanbul: Matbaa-i Osmaniye.

Mehmet Ali. (1302/1885). *Tasvir-i Kıraat.* İstanbul: Mihran Matbaası.

Mihri. (1306/1890). *İksir-i Elifba-i Osmanî.* İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası. (İlk baskısı 1297/1880'de yapılmış)

Ali Nazima. (1309/1892). *İdman. Birinci Lahika Elifba.* İstanbul: Matbaa-i Nişan Berberyan.

Mehmed Şemseddin. (1316/1900). *Çocuklara Kılavuz Birinci Kitab Elifba.* 5. Baskı. İstanbul: Arakel Matbaası.

Zeki.(Karabetyab). (1322/1906). *Nev Usul Elifba-i Osmanî.* İstanbul: Kitabhane-i Cihan.

Bu eserlerin dördünde, resimler Hafız Refi'in eserindekine benzer bir biçimde kullanılmıştır. Resimler, okuma parçalarındaki konuların tamamlayıcısıdır. Mehmed Şemseddin, eserinde diğer eserlerin aksine resimleri işlevsel kullanmıştır. Yazar, resimleri öğretilecek konuların çocukların belleklerinde yer etmesini kolaylaştırmak amacıyla eserine koymuştur. Harflerin, sözcüklerin öğretiminde, serbest okuma parçalarında orijinal bir eser meydana getiren Mehmed Şemseddin, vezinlere bağlı olarak öğrettiği sözcükleri çağrıştıracak birer resme yer verir. Örneğin 18 ve 19. sayfalarda "*kulak, orak, tepe*" vezinlerindeki sözcüklerin öğretildiği derslerde bu vezinleri canlandıran resimler vardır.

Yazar, metinlerin anlaşılmasını kolaylaştırmak ve rakamları daha kolay öğretmek için (Bakınız: **Ek–15**) resimlerden bilinçli olarak yararlanmıştır. Resimler, Hafız Refi'in eserindeki kalitede değildir. Değerlendirilen bütün elifbalar içinde en kaliteli resimler söz konusu eserde yer almaktadır.

Hasan ve Salih eserlerinde, "Oyunbaz Kedi" (s. 44) ve "Kuş" (s. 46) başlıklı metinlerindeki kompozisyonu canlandıran resimlere yer verir (Bakınız: **Ek–16**). Bu eserde yalnız bu iki resim vardır.

Mehmed Ali'nin, *Tasvir-i Kıraat* adlı eserinde, seçilen resme uygun bir metin yazma gayreti içinde olduğu gözlenir. Belli belirsiz insan figürlerinin yer aldığı resimlerde ağırlıklı işlenen tema doğadır. Doğanın ilahî bir yapısı olduğuna dair bilgiler veren metinlerle resimler tamamlanır (Bakınız, **Ek–17**). Bu resimlerin yanı sıra eserde, kuşları ve arıları anlatan okuma parçalarının yer aldığı sayfada iki resim daha vardır.

Mihran Apikyan'ın, *İksir-i Elifba-i Osmanî*'nin 1306/1890 tarihli baskısında resimler vardır. Bu eserdeki resimler diğer eserlerde olduğu gibi okuma parçalarının bulunduğu bölümde yer alır. Sekiz adet resmin yer aldığı eserde, resimler

metinlerdeki konulara açıklık getirir niteliktedir. Apikyan'ın bu eseri, elifba kitapları içinde insan figürlerine yer veren ilk eser olma özelliğini taşır.

Karga, aslan, fil, ayı gibi hayvan resimlerinin yanı sıra, "Çay Bağçesi" (s. 28), "İki Avcı" (s. 31), "Deve Kuşu" (s. 35) başlıklı metinleri tamamlayan resimlerde insanlar yer almaktadır (Bakınız: **Ek–18, Ek–19, Ek–20**).

Ali Nazima, *İdman'da* harfleri, resimli tablo şeklinde vermiştir. 33 harfi bir tabloya sığdıran yazar, her harfi çağrıştıran küçük resimler bulundurur. Tablonun altında bir uyarı vardır:

> "Muallim ve Ebeveyne – Muallimin talim ettikleri sıbyana elifbayı belledikten sonra gözlerinin önünde olan veyahut haricinde mevcud bulunan eşyanın isimlerini soracak ve anların hangi olduğu sual edecek. Meselâ: H - (Baladaki resimlerden deve resmini göstererek şu ne resmidir? Ş – Deve resmidir. H – Deve kelimesi hangi harfle başlıyor? Ş- Dal harfiyle. H- İkinci harfi nedir acaba..." (1892: 4).

Tabloda, sırasıyla "*el, balık, pergâr (pergel), terazi, öküz, canbaz, çanta, hokka, horoz, deve, zira', renda, zürafa, jimnastikhane, sancak, şemsiye, sandal, kurbağa, top, ..., akreb, gonca, fare, kuş, kitab, gemi, leğen, ..., nerduban, varil, hindi, lamba, yelpaze*" resimleri vardır. Bu resimlerin altında sözcükler çok küçük harflerle yazılmıştır (Bakınız: **Ek–21**).

Zeki, *Nev Usul Elifba-i Osmani*'de, *timsah, aslan, kırlangıç, koyun, keçi, inek* resimlerine yer verirken, 33. sayfada yer alan "Okumak" başlıklı metnin daha iyi anlaşılması için kitap okuyan bir insan resmini bulundurur (Bakınız: **Ek–22**).

Bu dönem eserlerde, biçim bakımından en önemli unsur olarak görülen resmin kullanımıyla ilgili değerlendirmenin ardından kitapların diğer özellikleri değerlendirilmiştir. Elifba kitaplarında, -resmin haricinde- biçim açısından on temel özellik göz önünde tutulmuştur. Bu temel özellikler, birbirinin alternatifi olarak şu şekilde sıralanmıştır:

1) Elifba kitabı matbu mu? Taş baskı mı?

2) Eser genelinde noktalama işaretleri kullanılmış mı?

3) Elifba kitabında sözcükler harekeli mi; harekesiz mi yazılmış?

4) Elifba kitabında heceler arasında tire var mı? Yok mu?

5) Rik'a hattının öğretimi yapılmış mı; yapılmamış mı?

6) Eser içinde dualara yer verilmiş mi; verilmemiş mi?

7) Eserde harfler büyük puntolarla yer alıyor mu; almıyor mu?

8) Eser içinde öğretmenlere uyarı var mı; yok mu?

9) Eserde, sözcüklerin ya da cümlelerin öğretiminde sütunlarla ayrım var mı; yok mu?

10) Vav harfinin farklı kullanımları için ayrı bir noktalama yapılmış mı; yapılmamış mı?

Yukarıdaki özellikleri göz önünde bulundurarak bu dönemde yazılan elifba kitaplarını değerlendirmek mümkündür. Aşağıda biçim özellikleri açısından, farklılık gösteren eserler ayrıntılı bir biçimde değerlendirilecektir.

1) Elifba kitabı matbu mu? Taş baskı mı?

Mutlakıyet döneminde yayımlanan eserlerin iki tanesi taş baskı, diğerleri matbudur. Taş baskı olan eserlerin ilki, İsmail Bin Yusuf'un *İzahlı Elifba*'sıdır. Eserde sayfa düzeni çocukların göz sağlığına ve beğenisine hitap edecek nitelikte değildir. Satırlar arasında bir dengesizlik, yazı puntoları arasında bir uyumsuzluk söz konusudur. Bir sayfada ele alınan konular arasındaki farklılıklar, elle çizilen çizgilerle ayrılmaktadır.

Hafız Mehmet Vehbi'nin, *Miftah-ı Kıraat. Elifba-i Osmanî* adlı eserinin beşinci baskısı, taş baskıdır. Bütünüyle Selim Sabit'e öykünmenin görüldüğü eserde,

İzahlı Elifba'da görülen olumsuzluklara rastlanır. Bir sayfada ele alınan konular arasındaki farklılık sayfalar arasına çizgi çizilerek belirtilir Bu iki eser haricindeki eserler, matbudur. Matbu olan eserler arasında da baskı kalitesi bakımından resimli olanlar daha kalitelidir.

2) Eser genelinde noktalama işaretleri kullanılmış mı?

Bu dönem kaleme alınan eserlerin genelinde noktalama işaretleri kullanılmakla birlikte, iki eserde hiç noktalama işareti kullanılmamış, dört eserde de sadece noktaya yer verilmiştir.

Hiç noktalama işaretinin kullanılmadığı eserler: İsmail Bin Yusuf'un *İzahlı Elifba*'sı, Hafız Mehmet Vehbi'nin, *Miftahı-ı Kıraat. Elifba-i Osmani*'sidir.

Noktalama işaretlerinden sadece noktaya yer veren yazarlar ve eserleri şunlardır: Azmi'nin *Elifba*'sı, İbrahim Cudî'nin *Teshil-i Elifba-i Osmanî*'si, Mehmed Abdülkadir'in *Elifba-i Türkî*'si, Ali Rıza'nın *Mükemmel Elifba-i Osmanî*'si.

Noktalama işaretlerinin kullanımı açısından bu dönemde yazılan eserlerde, Tanzimat dönemine göre büyük bir gelişme vardır. Tanzimat döneminde yazılan eserlerin hiç birinde tam anlamıyla noktalama işaretleri görülmezken, bu dönemde yazılan eserlerde noktalama işaretlerine gereken önem verilmiştir. Noktalama işaretlerinin bilinçli olarak kullanıldığı eserlerin sayfa düzenlerine de büyük bir özen gösterilmektedir. Örneğin, Ali Hıfzı'nın *Mükemmel Osmanlı Elifbası'nın* 28. sayfasında nisan ayının anlatıldığı bir yazıda *nokta, virgül, ünlem, soru*, konuşma çizgisi gibi noktalama işaretleri yerli yerinde kullanılmıştır (Bakınız, **Ek–23**). Bu durum hem metnin iyi okunmasını; hem de daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır.

3) Elifba kitabında sözcükler harekeli mi; harekesiz mi yazılmış?

Yazarlar, elifba kitaplarını kaleme alırken harekelerin kullanılması doğrultusunda iki farklı yol izlemişlerdir. Kimi yazarlar, eserin tamamında hareke kullanmış; kimi yazarlar da hareke-i resmiyeyi öğretmek için, sadece hareke-i resmiyenin anlatıldığı derslerde hareke kullanmışlardır.

Taş baskı eserlerin harekeli olması dikkat çekmektedir. İsmail Bin Yusuf'un *İzahlı Elifba*'sı, Hafız Mehmet Vehbi'nin *Miftah-ı Kıraat. Elifba-i Osmanî* adlı eseri harekeli olarak yayımlanmıştır. Bu iki eserin haricinde, Mehmed Abdülkadir, *Elifba-i Türkî* adlı eserinin bütününde hareke kullanmıştır. Eser içinde sözcük öğretiminin yapıldığı bölümlerde yer yer harekeli yazılan yerlere rastlanmakla birlikte Mehmed Abdülkadir'in, okuma parçalarının olduğu bölümlerde de harekeli yazıma yer vermesi dikkat çekicidir.

Yukarıda söz edilen taş baskı iki eserin dışında, bu dönemde kaleme alınan eserlerin okuma parçalarının olduğu bölümlerde hareke kullanılmamıştır. Öğrencilerin günlük hayatta gazete ve dergilerde karşılaşmadıkları harekelerin okuma parçalarında bulunmaması onların okuma alışkanlığı kazanmaları açısından önemlidir. Bu yönüyle, serbest okuma çalışmalarının harekesiz yazılmış metinler üzerinde gerçekleştirilmesi, çocukların sosyal hayattan kopmadan okuma becerisi kazanmalarına kaynaklık edecektir.

4) Elifba kitabında heceler arasında tire var mı? Yok mu?

Kimi yazarlar, eserin başında sözcüklerin arasına tire koymayı gerek görmüşlerdir. İncelenen eserler içinde, sadece üç tanesinde böyle bir durumla karşılaşılmıştır. Hasan ve Salih'in yazdığı *Teshil-i Kıraat (Kıraat-i İbtidaiyye)*'de, Şemseddin Sami'nin *Küçük Elifba*'sında, Abdi Kamil'in *Elifba*'sında başlangıçta sözcükler arasına tire konulmuştur.

Tireyi kullanan yazarlar arasında, "Tireyi heceler arasına mı, yoksa harfler arasına mı koyalım?" biçiminde özetlenebilecek bir ikilik olduğu görülür. Örneğin Hasan ve Salih, eserlerinde, kimi heceleri oluştururken harfler arasına tire koymuşlardır. Daha sonra da heceler arasına tire koyarak sözcükleri öğretmeye çalışmışlardır (Bakınız, **Ek–24**).

Şemseddin Sami'nin *Küçük Elifba*'sı, çok sade bir şekilde basılmıştır. Elimizdeki Seyfettin Özege Kitaplığına kayıtlı K.7961 numaralı, H. 1311 tarihli nüshası 26 sayfadır. H. 1300 tarihli baskısında 39 sayfa görünen eserin bu baskısına

ulaşılamamıştır. Şemseddin Sami eserinde, sözcük öğretimine başlarken heceler arasına tire koymuştur. 15 ve 16. sayfalarda iki üç heceli sözcükler öğretilirken heceler arasında tire vardır.

Abdi Kamil ise, eserinde öğrencilerin okumakta güçlük çekeceğini düşündüğü sözcüklerdeki heceler arasına tire koymuştur (Bakınız: **Ek–25**).

Öğrencilere, harekesiz metinlerle serbest okuma çalışmaları yaptırmak, okuma alışkanlığı kazandırmada çok önemlidir. Sözcükler arasına tire koyarak sözcüklerin genel biçimini çocuğun zihninde değiştirecek bir yaklaşım, onlara okuma becerisi kazandırmada güçlük yaratacaktır. Çocuklara sözcükler, kitap, gazete ve dergilerdeki şekliyle öğretilmelidir. Çocukların günlük hayatta hiçbir kitap, gazete ve dergide karşılaşmayacakları sözcüklerin (heceleri arasına tire konulmuş biçimiyle) ilkokuma ve yazma öğretimi esnasında öğretilmesi boş bir uğraş olacaktır.

5) Rik'a hattının öğretimi yapılmış mı; yapılmamış mı?

Tanzimat döneminde, özellikle Selim Sabit'in *Renüma-yı Muallimin*'inden sonra yayımlanan elifba kitaplarında, değişik yazı biçimlerinin öğretilmesi rağbet görmemiştir. Genellikle matbu (nesih hattıyla) olarak yayımlanan eserlerde el yazısı olarak rik'a hattının öğretilmesi uygun bulunmuştur.

Mutlakıyet döneminde kaleme alınan eserlerde, el yazısının (rik'a hattının) öğretimi hususunda bir birlik yoktur. Bu dönemde yazılan eserlerde el yazısı hususunda üç farklı yol izlenir: 1) Eserde, el yazısına hiç yer verilmez. 2) Eserin sonunda belirli derslerde el yazısı öğretilir. 3) Eserin başından sonuna dek el yazısıyla öğretim yapılır.

El yazısı öğretimine hiç yer vermeyen eserler: Hasan ve Salih'in *Teshil-i Kıraat*'i, Mihri'nin *İksir-i Elifba-i Osmanî*'si, İsmail Hakkı'nın *İsmail Hakkı Elifbası* (İkinci baskısının son altı sayfasını rik'a hattının öğretimine ayırmıştır. Daha sonraki baskılar da bu tarzda gerçekleştirilir.), Ahmed Fazıl'ın *Tarz-ı Cedit Üzere Müretteb Osmanlı Elifbası*, Ali Hıfzı'nın *Mükemmel Osmanlı Elifbası*, Hafız Mehmet Vehbi'nın *Miftah-ı Kıraat. Elifba-i Osmanî*'si, Şemseddin Sami'nin *Küçük Elifba*'sı,

Mim. Kef.'in *Osmanlı Elifbası*, Cemil Bağdadî'nin *Elifba-yı Osmanî yahud Medhalü'l Lisan*'ı, Mehmed Abdülkadir'in *Elifba-i Türkî*'si, Ali Rıza'nın *Mükemmel Elifba-i Osmanî*'si.

Belirli sayfaları el yazısı öğretimine ayrılan eserler: Mehmet Ali'nin *Tasvir-i Kıraat*'i (Sadece harflerin yazılışı verilmiştir.), Selanikli M. Tevfik'in *Mükemmel Elifba-i Osmanî*'si (48 – 56. sayfalar arasındaki dersler), İsmail Bin Yusuf'un *İzahlı Elifba*'sı (50 – 65 sayfaları arasındaki dersler), Servet Safi'nin *Nev Usul Elifba-i Osmanî*'si (Eserde 7. ve 8. sayfada rik'a hattıyla harflerin yazılışı verilir.) Abdi Kamil'in *Elifba*'sı (42 – 60. sayfalar arasında), Mehmed Şemseddin'in *Çocuklara Kılavuz Birinci Kitab Elifba*'sında (57 – 61. sayfalar arasında), İbrahim Cudî'nin *Teshil-i Elifba-i Osmanî*'si (37 – 40. sayfalarında).

Başından sonuna kadar el yazısıyla öğretim yapan iki eser mevcuttur. Bunlardan ilki, Zeki'nin kaleme aldığı *Nev Usul Elifba-i Osmanî*'sidir. Birinci dersten itibaren her yazılan harfin, sözcüğün, metnin aynı zamanda rik'a hattıyla kaleme alındığı görülür. İlk derste harfler bir sütunda nesih, diğer sütunda rik'a hattıyla verilir (Bakınız: **Ek–26**). Serbest okuma parçalarının yer aldığı bölümlerde de aynı durum görülür. 33. sayfadaki "Okumak" metni hem rik'a hem de nesih hattıyla kaleme alınmıştır (Bakınız: **Ek–22**).

Mehmed Nuri'nin H. 1324 tarihli *Mükemmel Nev-Usul Osmanlı Elifbası*'nda da rik'a hattının öğretimi ilk dersten itibaren gerçekleştirilmektedir. Serbest okuma parçalarının bulunduğu bölümde eser iki sütuna ayrılmış, bir sütunda nesih, diğer sütunda rik'a hattıyla aynı metne yer verilmiştir (Bakınız: **Ek–27**).

6) Eser içinde dualara yer verilmiş mi; verilmemiş mi?

Eserlerin içinde duaların bulunmasının, biçimden çok içerikle ilgili bir konu olmasına karşın dualara yer veren eserlerde biçim açısından farklılık meydana gelmektedir. Elifbalarda genel olarak üç bölüm yer alır. Harflerin yazılışı ve okunuşuyla birlikte Türkçe sözcük ve cümlelerin öğretildiği ilk bölüm, Arapça ve Farsça yazım kurallarının anlatıldığı ikinci bölüm ve serbest okuma parçalarının yer

aldığı son bölüm. Eğer bir elifbada dua bölümü varsa, bu bölüm eserin en sonunda bulunur.

Tanzimat döneminde, ceditçilik hareketine bağlı olarak kaleme alınan eserlerde, dualara yer verilmemektedir. Mutlakıyet döneminde kaleme alınan elifba kitaplarında tekrar dualara yer verilmeye başlanmıştır.

Bu dönemde yazılan dokuz eserde dualar vardır. Dualar, standart bir özellik arz etmektedir. Duaların yer aldığı eserlerde, "*Sübhaneke, ettehiyyatü, salli, barik, kunut duaları, amentü*" yer almaktadır.

İsmail Bin Yusuf'un *İzahlı Elifba*'sında, Servet Safi'nin *Nev Usul Elifba-i Osmanî*'sinde, Ahmed Fazıl *Tarz-ı Cedit Üzere Müretteb Osmanlı Elifbası*'nda, Ali Hıfzı'nın *Mükemmel Osmanlı Elifbası*'nda, Hafız Mehmet Vehbi'nin *Miftahı-ı Kıraat Elifba-i Osmanî*'sinde, Abdi Kamil'in *Elifba*'sında, İbrahim Cudî'nin *Teshil-i Elifba-i Osmanî*'sinde, Mehmed Abdülkadir'in *Elifba-i Türkî*'sinde son bölümleri dualar oluşturmaktadır. Ancak, Mehmed Şemseddin'in *Çocuklara Kılavuz Birinci Kitab Elifba*'sında dualar, eserin ortasında (s. 43 -45) yer alır.

7) Eserde harfler büyük puntolarla yer alıyor mu; almıyor mu?

Hedef kitlesi altı ilâ sekiz yaş grubu çocuklar olan elifba kitaplarının, kaleme alınışında yazı puntolarının çok önemli işlevi vardır. Büyük puntolarla kaleme alınan harfleri çocuklar çok daha iyi görecek, her bir harfin biçimini ve birbirinden farklı yönlerini daha iyi kavrayacaktır.

Bu dönemde yayımlanan eserlerin büyük bir çoğunluğunda harflerin büyük puntolarla verildiği görülür. Bu tür eserlerin çoğunda da bu harfler, bir dersin konusu olarak yer almaz. Salt biçim özellikleriyle bir ya da iki sayfa verilir.

Harflerin büyük puntolarla yer aldığı 12 eser vardır. Bu eserlerin on birinde ilk sayfalarda birer görüntü olarak yer alır harfler. Harflerin yazılış özelliklerini öğretene kadar büyük puntolara yer veren tek eser, *İsmail Hakkı Elifbası*'dır. İsmail

Hakkı, kademeli olarak puntolarını düşürerek harfleri öğretmek yolunu seçer (Eserin ilk beş bir sayfası için Bakınız: **Ek-28, Ek-29**).

8) Eser içinde öğretmenlere uyarı var mı; yok mu?

Dualarda olduğu gibi eser içinde öğretmene uyarıda bulunulması eserin içeriğiyle ilgili bir özelliktir. Uyarıların yapıldığı sayfalarda sayfa görünümlerinin uyarılara bağlı olarak farklı biçimlendirildiği göz önüne alındığında bu durumun biçimle de bağlantılı olduğu fark edilir. Bu dönemde yayımlanan eserlerin yarıdan fazlasında öğretmene ya da ebeveyne uyarılar yer alır. Bu uyarılar tamamen yazarların kişisel tercihleridir. İsmail Hakkı, eserine ihtarları neden koyduğunu "İfade-i Meram" bölümünde şu şekilde açıklar:

> "Bu kere levaih-i mezkurenin risale şeklinde neşri hevesine düştüğümden bir derece daha tanzim ve her dersin zirine iltizam edilen tarz-ı tedrisi mabeyn birer ihtar tezyil ettim. Talim ve tedris hususunda kesb-i meleke etmiş olan muallimin efendilerce ihtarat-ı mezkureye lüzum yok ise de muallimlikle Selanik haricinde bulunduğum bir müddet usul-i cedide üzere hareket etmeğe arzu-keş ve fakat suret-i talimine kesb-i ıttıla' edememiş muallimlere tesadüf ettiğimden onlarca veyahut evlatlarını ayrıca çalıştırmak hevesinde bulunan velilerce faydadan halli olmaz itikadındayım" (İsmail Hakkı, 1308: 3).

Çocukların yayımlanan elifba kitaplarından öğretmensiz ya da ebeveynsiz kendi başlarına yararlanamayacağı düşünülürse, eserlerde yer alan uyarıların önemli bir işlevi vardır. Eserinde uyarıları bir dipnot şeklinde veren Mim Kef, bu uyarıları *"usul-i tedris"* başlığı altında sunar. Sayfa yapısı görünüm itibariyle çok sade olan eserde, uyarılar da aynı sadelikte, madde madde verilir.

9) Eserde, sözcüklerin ya da cümlelerin öğretiminde sütunlarla ayrım var mı; yok mu?

Özellikle sözcük öğretimi esnasında eserin sütunlara ya da karelere ayrılmasının çocukların sözcükleri daha rahat öğrenmesine yardım edeceği düşünülebilir. Eserinde bu özelliği, bilinçli bir şekilde uyguladığına inandığımız

yazar Mehmet Ali'dir. Mehmet Ali *Tasvir-i Kıraat*'te özellikle sözcük öğretimi esnasında sayfayı sütunlara ayırmıştır (Bakınız: **Ek–30**).

Azmi de *Elifba*'sında harflerin birleşme şekillerini tam olarak vermek ve kef türlerini açık olarak anlatmak amacıyla (Bakınız: **Ek–31**) eserde tablolardan yararlanmıştır.

10) Vav harfinin farklı kullanımları için ayrı bir noktalama yapılmış mı; yapılmamış mı?

Türkçedeki dört sesliyi (o, u, ö, ü,) Arap alfabesinde, yalnız vav (و) harfi karşılamaktadır. Vav harfinin üzerine ve altına işaretler koyarak her bir ses için ayrı işaret oluşturmak, bu dönemde yazılan sadece iki eserde görülmektedir. Diğer eserlerde "vav" ister "v" isterse "o, u, ö, ü" harflerini karşılasın tek bir harf şeklinde kullanılır.

Hasan ve Salih'in birlikte yazmış olduğu *Teshil-i Kıraat*'in 16. sayfasında huruf-ı savtiye anlatılırken vav üzerine konulacak işaretler ve karşılıkları verilir.

Ahmed Fazıl, *Tarz-ı Cedit Üzere Müretteb Osmanlı Elifbası*'nın 14. sayfasında vav türleri hakkında bilgi verir. Ahmed Fazıl'ın kullandığı işaretler, Hasan ve Salih'in kullandığı işaretlerden farklıdır.

4.3. Türkçe İlkokuma ve Yazma Öğretiminin Değerlendirilmesi

I. Meşrutiyet ve Mutlakıyet döneminde, müfredat programlarında ve elifba kitaplarında, Türkçe ilkokuma ve yazma öğretiminin nasıl yapıldığına dair bilgiler yukarıda verilmiştir. Bu bölümde, 1876–1908 yılları arasında, süreli yayınlarda, kuramsal eserlerde ve müfredat programı haricinde maarif nezaretinin çalışmalarında, duyurularında Türkçe ilkokuma ve yazma öğretimi hakkında yer alan bilgiler sunulacaktır. Bölüm sonunda, genel bir değerlendirmeye yer verilecektir.

Bu dönemde, *Tercüman-ı Hakikat, Ulus, Sırat-ı Müstakim, İkdam, Sabah, The Times* gibi kimi dergi ve gazetelerde, Türkçe üzerine Hayreddin Paşa, Hacı

İbrahim Efendi, Said Bey, Körünceli Hafiz Ali gibi kişilerin görüşlerini belirttikleri yazılar yayımlanmıştır (Sadoğlu, 2003: 87-106).

Sadoğlu (2003: 87–106)'nun "II. Abdülhamid Dönemi Dil Politikaları" başlığı altında yaptığı derlemeler ışığında, Türkçenin öğretimi üzerine şunları söylemek mümkündür:

1) Hacı İbrahim'in Arapçayı savunan tutumuna karşı Said Bey'in (Lastik Said) dört dizesi, ileride Türkçeye önem veren yazarlara ufuk açmıştır: "*Arapça isteyen Urban'a gitsin / Acemce isteyen İran'a gitsin / Frengiler Frengistan'a gitsin / Ki biz Türküz, bize Türkî gerektir.*"

2) Gayri Müslim ve yabancı okullardaki Türkçe eğitimiyle ilgili sorun devam etmektedir.

3) Sabah gazetesindeki, "Münasebat-ı Umumiyede Lisan-ı Resmî" (15 Eylül 1898) başlıklı yazıda, "*Türkçe sadece devlet dairelerinde değil; umuma hizmet veren lokantalarda, kahvelerde, şimendiferde, vapurlarda hatta sokaklarda kullanılan tek dil olmalıdır.*" görüşüne yer verilmiştir.

4) Kanun-i Esasî'nin 18. maddesinde resmî dil, "Osmanlıca" ya da "lisan-ı Osmanî" olarak değil; Türkçe olarak metne geçer.

5) Kanun-i Esasî'de, milletvekili seçilebilmek için Türkçe bilmek şartı getirilmiştir. Bu duruma itiraz eden farklı etnik kökenli vekillere, meclis başkanı Ahmet Vefik Paşa'nın tavrı çok açıktır: "*Gelecek seçime kadar dört yıl var. Akılları varsa bu zaman içinde Türkçe öğrenirler.*"

Fuad Köprülü, "Milli Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri" başlıklı yazısında, -II. Abdülhamid döneminde- 19 Mayıs 1894 Manastır İdadîsi Müdürlüğüne gönderilmiş genelgeyi yayımlar. Tezkire, okullarda "Arapça ve Acemce kelimelerden azamî nispette kurtulmuş sade bir lisan" öğretilmesini ve bu konuda İstanbul şivesini temel kabul etmeyi önerir. Fuad Köprülü, bu genelgeyi,

"Benim bildiğime göre, maarif hayatında bu hususta yapılmış olan ilk resmî teşebbüs budur." sözleriyle değerlendirir (Köprülü, 1989: 313).

Okullardaki Türkçenin öğretilmesinde karşılaşılan zorluklara dikkat çekmek ve zorlukların üstesinden gelmek için devlet ileri gelenleriyle işbirliği içinde olan bilimsel komisyonlar oluşturulur. Münif Efendi'nin başkanlık ettiği, 1296 (1879) yılında oluşturulan komisyonun kuruluş amacı, alfabeyi yeniden düzenlemektir. Bu konuda yapılanları Mahmud Cevad şu şekilde açıklar:

> "Buna öteden beri pek çok çareler düşünenler ve hatta çarelerini alafranga yollara kadar sevk ederek Lâtin harflerinin kabulünü bile tavsiye edenler bulunmuş idi. Vakıa dünyada her şeyin ibtidası Elifba olduğu cihetle, bir milletin huruf ve harekâtı ne kadar mükemmel olursa, onun göreceği hizmet dahi o kadar mükemmel olmak lâzım gelir.
> Fakat 13 asırdan beri bir milletin yani umumen İslâm'ın ve İslâm arasında bulunan bazı akvamın kullandığı elifbayı öyle konak değiştirir gibi tahvil nâkabil olduğu cihetle, bunun yine kendi dairesinde bit-tedric ıslâhı elbette ehven bir tedbir olacağından, Erkan-ı Harbiye Dairesi şu emr-i mühimmi nazar-ı dikkate alarak haritaların suhuletle okunması için "vevaîl" yani harekeleri dahi dahil olarak kat'a eşkal-i ma'lumeyi bozmaksızın fakat mukatteat suretiyle yeni bir elifba tanzimine mübaderet eylemiş ve Maarif Nezaret-i Celilesi dairesinde nazır Münif Efendi'nin riyaseti altında bir Encümen müzakere akd eylemiş ise de maatteassüf esaslı bir sûretde hal olunamamıştır" (2002: 159).

Burada, benzer bir çalışmanın 1863 yılında Mirza Feth Ali Ahundzâde (1812-1878)'nin İstanbul'a geldiğinde yapıldığını, o çalışmanın da başarısızlıkla sonuçlandığını söylemek gerekir (Akın, 1999: 104-131).

8 Teşrinisani 1297 (30 Kasım 1881) tarihinde *Evrak-ı Havadis*'de bir ihtarname yayımlanır. Bu ihtarnamede, yazım kurallarına uymamaktan, çocukların okurken yanlış okudukları sözcüklerden bahsedilir. Bu tür yanlışların yapılmaması için öğretmenlerin bu konu üzerinde önemle durmaları gerektiği vurgulanır. Nezaretin, sözcüklerin yazım kuralları üzerinde bu denli durmasını Mahmud Cevad ilköğretimdeki usul-i atikadan usul-i cedit dönüşümüne bağlar:

> "Kadim mekâtib-i sıbyaniyenin peyder pey ibtidaiyeye tahvili usul-i tedrisin ıslahı gayesine matuf tedabir-i esasiyeden olmakla, bu babda evvel be evvel nazar-ı dikkat ve ehemmiyete alınacak mevaddın biri de imlâ meselesi olduğu bedihidir. Hatırnişan âcizemdir ki, o zamanlar imlâmızın tashih ve ıslâhında *"ıusûl-i savtiye"*esas ittihaz edilmiş idi. Bu usulün tesbiti ise, meharic-i hurufın hakkiyle ta'limine vabeste bulunduğundan Nezaretçe bu hususa pek ziyade itina olunurdu" (2002: 181).

Bu ihtarnamenin yayımlanmasında Mahmud Cevad'ın belirttiği hususların etkili olduğu kabul edilebilir. Bunun yanı sıra *Kur'an* okumaya geçecek çocukların *Kur'an*'ı yanlışsız okumaları da hedeflenmiştir. İhtarnamenin tamamı aşağıdadır:

> "Çocuklar taze fidan gibi her ne tarafa eğilir ise o canibe meyl edegeldikleri ve ana ve babalarından ve hususiyle mürebbi ve hocalarından ne görür ve işitirler ise onu belledikleri cihetle, bunların hüsn-i terbiyelerine gayet dikkat ve güzel ve doğru söz bellemelerine gayret olunması lâzım olduğu misillü, yeni okumağa başlayan çocuklara dahi harflerin mahreç ve sedalarını hakkıyle ve lâyık-ı veçhile okuyup söylettirmeğe ve sadece birbirine benzeyen (أ) "a" (ع) "a" harfleri gibi hurufu mahallinde ve doğru telâffuz ettirmeğe ziyadesiyle itina ve himmet olunmalıdır ki, ehl ve iyâl manasına olan "âl" (آل)' kelimesini "a'lâ" (عال) manasına gelen "'âl" gibi telâffuz edip de mana tagayyür etmemesi pek ehemdir. Zira ekser etfalin "suf'i "seyf" ve "yevm" kelimesini "yim" okudukları bizzat istima' edilmiş ve bu ise muallim efendilerin adem-i dikkat ve mübalâtından neşed eylediği anlaşılmıştır. O masum çocuklar zikr olunduğu veçhile harflerin mahreç ve sadalarını yanlış belledikleri hâlde, bu yüzden vukua gelecek hatadan ve bahusus Kur'ân-ı azimü'ş-şan'ı böyle yanlışlıkla kıraat ve tilâvetleri esnasında hâsıl olacak günahdan hoca efendiler de mes'ul ve hissemend olacakları.."(Mahmud Cevad, 2002: 182).

1882 tarihinde, ilkokuma ve yazma öğretiminde *usul-i cedide* adıyla uygulanmaya başlanan ve yararlarına tanık olunan *usul-i savtiye*nin yaygınlaşması için gazetelere verilen ilân şu şekildedir:

> "Mekâtib-i İbtidaiye Müdürlüğünden"
> "Dersaadet ve Bilâd-ı Selâse'de kâin mekâtib-i ibtidaiyede usûl-i cedîdeyi irae ve ta'lime muktedir yeniden hocalar yetiştirilmek ve mekâtib-i sıbyaniye-i mevcudede müstahdem

> hocalardan işbu yeni usûlü tahsil etmek isteyenler dahi kabul olunmak üzere, Aksaray civarında Çakırağa mahallesinde kâin şeyhü'l-harem Hacı Bekir Paşa merhum mektebine "Dârülameliyat" namı verilerek ve icab eden muallimleri intihap ve tayin edilerek emr-i tedrise besmele keş ibtida kılınmış olduğundan ve hoca tayin olmak arzusunda bulunacak **talebenin Türkçe ibareyi okuyup yazmaları** ve Arabi'yi Nahv'e kadar okumuş bulunmaları, mehmaemken imlâ bilmiş olmaları meşrut bulunduğundan evsaf-ı muharrereyi haiz olup da devama talib bulunanların daire-i maarifte mekâtib-i ibtidaiye dairesine müracaat ve mekâtibde hocalık etmekte olanların dahi doğrudan doğruya mezkur Dârülameliyat'a devam eylemeleri ilân olunur" (Mahmud Cevad, 2002: 185).

Bu ilân iki açıdan önemlidir: 1) Öğretmen yetiştiren bir kuruma öğrenci alırken öğrencide olması gereken nitelikler belirtiliyor. Aranan o nitelikler arasında, "Türkçe ibareyi okuyup yazmaları" önemle vurgulanıyor. 2) Yeni tarz okuma yazma öğretim yöntem ve tekniklerini bilmeyen öğretmenlere, bu yöntem ve teknikleri öğrenme olanağı sağlanıyor. Bu eğitimi, o zamanın koşullarında hizmet içi eğitim olarak değerlendirebiliriz.

Benzer bir eğitimin Üsküp'te yapıldığı görülür. Üsküp'de usul-i cedide ve ibtidaiye heyetine dönüştürülen sıbyan okulları hocalarına bu yöntem öğretilmiş ve Maarif Meclisi huzurunda yapılan sınavların sonunda başarı belgeleri verilmiştir (Berker, 1945: 117).

Meşrutiyet dönemi eğitimcilerinin genel anlamda çocuğun eğitimine bakış açısı alfabe öğretimini de dolaylı yönden etkileyecek özellikler taşır. Bu bağlamda, Ahmet Fuad'ın *Maarif* (17 Rebiyülâhır 1309/1891) dergisinde "Terbiye-i Etfal" başlıklı yazısı değerlendirilmiştir.

Yazar, makalede çocukların ilk terbiyelerini ailelerinden, anne kucağında aldığından söz eder. Burada çocuklar eğitilirken annelerin dikkat etmesi gereken özellikleri tespit ederek bunlara uyulmadığı takdirde çocukların terbiyesiz yetişeceğini söyler:

> "Meselâ: Çocuk aklı ermediği cihetle her nasılsa bir kabahat yapar, validesi bunu görünce hiddetlenir; yüzüne bir şamar olunur. Tıfıl me'mun (ileridekine uyan) ağlamaya başlar. Biçare valide bunu görünce kalbi titrer. Hiddeti derhal geçer, birtakım kelimat-ı şefkat ile evlâdını kucaklar, bağrına basar. Yahut efrad-ı aileden biri çocuk tarafını iltizam eder, validesini tekdir eyler. Çocuk ise bunu görünce şımarır, kabahatlerin daha büyüklerini yapmağa nefsinde cesaret bulur. Allah için söyleyiniz bu şefkat midir?" (Ahmet Fuat, 1270/1854: 195).

Böylesi durumlarda çocuğa yüz vermemek gerektiği vurgulanır. Yazar, çocuğun eğitiminde iki yönlü bir gelişim görüldüğünü; bunlardan birinin "nefsî", diğerinin "fikrî" olduğunu belirtikten sonra bunlar üzerine düşüncelerini şu şekilde ifade eder:

> "Terbiye-i nefsiye çocuğun ebeveyni tarafından göreceği terbiyedir. Bir çocuğu nasıl terbiye etmelidir? Şimdi burasını tetkik edelim: Bir çocuğun terbiyesine pederiyle validesini tanımağa başladığı günden itibaren bed' edilir. İyiliğe intisap, falakadan içtinap hususunu her zaman çocuğa anlatmak ebeveynin borcudur. Kulak daima neyi işitirse fikir ve lisanın da ona alışacağı tabii bulunduğundan o küçücük beynin, o mini mini fikrin birtakım ifal-i gayr-i layıkaya meylini mani için çocuğu öyle yalnız başına sokaklara salıvermeyip nezaret daima altında bulundurmak, birtakım terbiyesiz makuleler ile ülfet peyda etmesine meydan vermemeğe dikkat ve yanında gayr-ı lâyık sözler söylemekten çekinip itişmekten katiyen mücanebet eylemek mukataadır" (s. 196).

Bunların yanı sıra anne ve babanın çocuklarına sonucu olan güzel öyküler okumalarını tavsiye eder. Bunların sonuçlarını çocuklarına anlatmalarını ister. Bu öyküler aracılığıyla çocuklarda kötülük ile iyilik kavramlarının pekiştirileceğini vurgular. Dolayısıyla bu hikâyeler, iyilik ve kötülük kavramlarını çocukların zihninde ayrışmasına yardımcı olacaktır. Yazarın anne ve babalara önemli bir öğüdü daha vardır: "*Peder ve valide olanlar için içtinap edilmesi lâzım gelen bir madde daha vardır ki o da çocuğu şamar veya değnekle dövmemektir. Çünkü şamar insanı şımartır. Değnek ise o şımarıklığı çoğaltır.*"

Çocukların layıkıyla terbiye edilmeleri hâlinde onlara dayak atmanın mümkün olamayacağını dile getirir yazar. Ayrıca çocuğu terbiye edeceğim diye

sürekli tazyik altında tutmanın da sağlıklı bir yöntem olmadığı söylenir. Ailede alınan eğitimin nefsî eğitim olduğunu vurgulayan yazar, fikrî eğitimin de mektepte gerçekleşeceğini anlatır.

Bu dönemde, ilkokuma ve yazma öğretiminin teorik yanlarının anlatıldığı eser, İstanbul dışında basılmıştır. Abdullah Vehbi'nin 1315/1899 tarihinde Trabzon'da Serasi Matbaasında basılan eserinin adı, *Usul-i İbtidaiyye yahut Muallimlere Rehnüma*'dır.

Abdullah Vehbi, eserini dört bölüme ayırmıştır. İlk üç bölüm, "Mektep, Mektebin Mahali, Mektebin Vaziyeti"; "Muallim, Muallimde Bulunması Lâzım Gelen Harekât-ı Müstahsene ve Muallimin Vazifesi"; "Mektebin İdare-i Dâhiliyesi ve Çocukların Harekât ve İltizamı" başlıklarını taşır. Fuat Baymur, M. Şerif'in 1327/1911 yılında yayımladığı *Rehber-i Tedris* için, "*Bu kitap birinci sınıf öğretmenlerine hitap eder ve ihtimal ki, bizde birinci sınıf öğretiminin bütününe ait ilk rehberdir*" (1939: 44) der. Fakat Abdullah Vehbi'nin eseri de tamamiyle birinci sınıf öğretmenleri için kaleme alınmıştır. Yukarıdaki başlıklarda dile getirilenler eğitsel açıdan Akyüz (1999: 185) tarafından değerlendirilmiştir. Eserin ilkokuma ve yazma öğretimi açısından önemi "Mektebe Henüz Gelen Çocuklar için Elifbaya Ne Veçhile Başlanacağı" başlığını taşıyan dördüncü bölümüdür.

Eserde, harf yöntemi esasına göre okuma ve yazma öğretiminin teknikleri açıklanır. Okuma ve yazmanın birlikte yürütülmesi gerektiği üzerinde duran yazar, harflerin beşer beşer okutulup yazdırılmasının yararlı olacağı kanısındadır. Yazma çalışmalarında çocukları usandırmamak gerektiğini gerekçesiyle belirtir:

> "Çocuklar eşkâl-i hurufu tamamıyla öğrenip zapt ettikleri hâlde hepsinin ellerine birer taş tahta ile birer taş kalem veyahut kalem kâğıt verilip bu eşkâli yazdırmak lazımdır ki bu da kendisinin tahta üzerine yazması ve çocuklara dahi yazdırmasıyla hâsıl olur. Fakat bu sırada çocukların pek güzel yazmalarını beklemeyip azıcık benzettiklerin kâfi görmelidir" (1315/1899: 11).

Harflerin hem yazılışı hem de okunuşu tamamen öğretildikten sonra harekelerin öğretimine geçilmelidir. Yazar, önce hareke-i resmiyenin öğretilmesini

ister. Fakat heceleme kısa olmalıdır. Bu yöntem Selim Sabit'in ileri sürdüğü bir yöntemdir. Harekelerin ardından tenvinin, şeddenin öğretilmesi gerektiğini ileri süren yazarın daha sonra huruf-ı munfasılanın öğretileceğini söylemesi çok ilkel bir tekniktir. Eserde, huruf-ı munfasıladan sonra sözcüklerin öğretimi öngörülür. Yazar, bunu şöyle tarif eder:

> "Kelime tarif etmek için bu öğrendiğimiz harflerin birkaçı bir yere gelip de lakırdı olur kendisinden bir şey anlaşılırsa ona kelime derler. Şu yazdığımız kelimeler gibi demeli. Ve yine yukarıda tarif olunduğu gibi birkaç kelime yazıp göstermeli. Başka sözler ile çocukların zihinlerini teşvişe düşürmemeli. Çünkü kelime neye derler ve nasıl şey olduğunu sarf-ı Osmanî mütalaa olundukta anlaşılacaktır. Şimdilik bu kadar söz kâfidir. Ve bir de sade harflerden birçok misaller elifba-i Osmanîlerde vardır, ondan çocuklara yazdırmalı" (1315/1899: 13, 14).

Bu açıklamalardan sonra hareke-i harfiyenin öğretilmesiyle beraber Türkçe ifadelerin okunup yazılmasına geçilir. Yazar, hangi sözcüklerle alıştırma yapılacağını da şu şekilde tespit eder:

> "Çocuklar harflerin eşkâl-i muhtelifesini bu veçhile öğrendikten sonra tatbikata başlamalı. Şöyle ki: Evvelâ Türkçe olan ve oldukça kolay okunabilecek kelimeler yazdırmalı. "*Aş, baş, taş, kaş, yaş, ova, yuva, uçak, uşak, ufak, kuşak, konak, bucak, yahu, ona, buna, şuna, o mu, bu mu, şu mu, kuş, bağçe, gaga*, gibi misalleri pek çok yazdırmalıdır. Fakat iltibas olan kelimeleri yazdırmamalı" (1315/1899: 18).

Çocukların harekesiz söylenilen sözcükleri yazabilir düzeye gelmeleriyle birlikte, *Risale-i İmla* ve *Kıraat-i Türkiye*'nin okutulması gerektiğini belirten yazar, daha sonra rik'a hattıyla alıştırmalar yaptırılmasını ister.

Abdullah Vehbi, dönemin ilkokuma ve yazma öğretim yöntemi olan harf yönteminin ilkelerini ortaya koyar. Bu yöntem, Selim Sabit ile anlam bulan harflerin tedriç edilerek kısa hecelenmesi temeline dayanır.

Bu dönemde, gerek yabancılara, gerekse Osmanlı tebaasına bağlı uluslara Türkçe öğretmek için alfabe kitapları yayımlanmıştır. Bu yayım etkinliği, üzerinde

ayrıca bir araştırma yapılacak kadar hacimlidir. Biz sadece iki kitabı değerlendirmeyi uygun gördük. Bunlardan ilki, Selim Gürcü'nün *Ecnebilere Mahsus Elifba-i Osmanî* (1308/1892) adlı eseridir. Maarif Nezaretinin izniyle Alyans Mekteplerinde okutulmak üzere yayımlanmıştır. Yahudilere ait olan bu okulların özellikleri hakkında Sakaoğlu (2003: 109) şunları söylemektedir:

> "Yahudi cemaatinin Edirne'de açtığı Alyans İsreilit Mektebinde uyguladıkları modern eğitim; bu topluluğun Selanik, İzmir, Hasköy, Balat ve Galat'daki yeni okullarında – Musevî din adamlarının tepkisine karşı – uygulamaya konmuş, 19. yüzyıl biterken sayıları 50'yi bulan bu okullarla, din eğitimi ağırlıklı Talmut Torah okulları arasında çatışmalar başlamıştı. Yahudi toplumu, içinde yaşadıkları Türk toplumuna uyum bakımından Türkçe'nin öğretilmesini önemsemişler, bu amaçla da dönemin ünlü Türk yazarlarını Türkçe muallimliği ile görevlendirmişlerdi" (Sakaoğlu, 2003: 109).

Yukarıdaki ifadeden de anlaşılacağı üzere bu eser, bu okullarda Fransızca bilen çocuklara Türkçe öğretmek için kaleme alınmıştır. Eserin ilk sayfalarında harflerin Fransızca okunuş biçimleri tablo şeklinde verilir. Daha sonra harfler, noktalı ve noktasız oluşlarına göre tasnif edilir; hareke-i resmiye ve hareke-i harfiye ile birlikte anlamsız, yer yer de anlamlı heceler öğretilir.

Selim Gürcü'nün eserini yetişkinler, işlevsel olarak kullanabilir: Hem Türkçe öğrenmek isteyen Fransız, hem de Fransızca öğrenmek isteyen Türk bu eserden rahatlıkla yararlanabilir. Çünkü eserde öğretilen her kavramın, dile getirilen her ifadenin hem Türkçesi hem de Fransızcası bulunmaktadır (Bakınız: **Ek–56**). İlk öğretilen sözcükler somut nesne adlarıdır. Türkçe sözcüklerin ardından "*bir şeftali, bu bahçe, üç adam, o güzeldir, bu çocuk tembeldir*" şeklinde sıfat tamlamaları öğretilir.

Eserde, daha sonraki sayfalarda basit cümlelerle kurulan kısa okuma parçaları yer alır. Bu metinler, çocukların düzeylerine uygundur. Çocukların dünyasına hitap eden bu metinler, "Hamdi ile Şakir" (s. 19), "Haftanın Yedi Günleri" (s. 20), "Celâl" (s. 21), "Hayvanat" (s. 21), "Köpek" (s. 23), "At" (s. 23), "Bağ" (s. 24), "At ile Merkep" (s. 24), "Merhametli Birader" (s. 26), "Küçük Halid'in Mektebe Duhulü"

(s. 27) başlıklarını taşımaktadır. Eserde, metinlerin ardından eserde, kimi Arapça sözcüklerin yazım kuralları anlatılır.

Yukarıda adı geçen metinlerden "Küçük Halid'in Mektebe Duhulü" başlıklı metin, dönemin eğitim anlayışını sergilemesi ve çocuklara okul sevgisini aşılaması açısından önemlidir:

> "KÜÇÜK HALİD'İN MEKTEBE DUHULÜ
> "Aziz valideceğim rica ederim beni mektebe götürme! Gitmek istemiyorum, gitmeyeceğim."
> Allah allah ne gürültü!
> Hakikaten Halit pek garip bir çocuk imiş; bakınız validesine teslim olacağına yerde sürükleniyor. İşte bir ıhlamur ağacına sarılarak "Hayır hayır gitmeyeceğim aziz valideciğim rica ederim beni mektebe götürme" diye validesine yalvarır.
> Validesi de bir şey söylemez zira nasihat dinlemek istemeyen bir çocuğu kandırmaya tecrübe etmez.
> Artık ısrar ve inadına nihayet vermek için küçük çocuğu koltuğuna alıp dershanenin kapısına kadar götürür.
> Nasıl olur ki Halit mektepten bu kadar korksun? Asla mektebe gitmediği içindir.
> Mektebe gitmiş olsa idi hoca efendi pek hain bir adam olup çocukları dövdüğünü sınıf dahi simsiyah karanlık bir koğuş olduğunu hiçbir vakit tasavvur etmez idi.
> Söylediklerime dair bir delil ister misiniz?
> Geçen seneden beri mektebe devam eden küçük İhsan'a bakınız işte güle güle geliyor.
> Şüphesiz esna-yı tatilde çok eğlenmiştir lakin mektebe gelip de kitabındaki hikâyeleri okumak resim yapmak tarih ve coğrafya ezberlemekle daha memnun olur.
> Mahzun olan arkadaşı Halit'e dahi "Ey küçük ahmak sükut et bundan böyle ağlamayacaksın zira buraya birkaç gün devam edersen ne kadar memnun olacağını göreceksin" dedi.

"Babıâli Terceme Kalemi hulafâsından ve lisan-ı Osmanî muallimlerinden" Selim Gürcü'nün yazdığı eser, resimsiz yayımlanmış, rik'a hattı öğretilmemiştir. Hedef dil ile ana dile eşit oranda yer veren eser, Fransızca bilen insanların Türkçe öğrenmeleri için kaleme alınmış çağının ilerisinde bir eserdir.

Mutlakıyet döneminde yabancılara Türkçe öğretimi açısından değerlendirebileceğimiz bir diğer eser, Rumlara Türkçe öğretmek için kaleme alınmıştır. Osmanlı tebaasına bağlı Rumlara Türkçe öğretmek için İoannis İoannidi

tarafından 1895 tarihinde *Mükemmel Elifba-i Osmanî* adlı bir alfabe kitabı yayımlanır. 46 sayfa olan eser, Maarif Nezaretinin izniyle İstanbul'da A. K. Gerardos Biraderleri Matbaasında yayımlanmıştır. Benzer bir eser, Tanzimat döneminde, Konstantinidi tarafından "nevresdigan Rumlar için" kaleme alınmıştır. Konstantinidi'nin eseri hakkında geniş bilgi, çalışmamızın "Tanzimat Dönemi" adlı bölümde verilmiştir.

İoannidi, eserini harf yöntemi esasına göre yazmıştır. 6 ve 7. sayfalarda harflerin okunuşunun Yunanca karşılıkları, 8 ve 9. sayfalarda harflerin başta, ortada, sondaki şekilleri, 10 ve 11. sayfalarda ise huruf-ı muttasıla verilmiştir. Harflerin tamamı tanıtıldıktan sonra birer ikişer heceli somut sözcükler, sesli harflerle birlikte öğretilir. Diğer alfabe kitaplarında olduğu gibi bu kitapta da (vav) ve (kef) harflerinin farklı sesleri karşılayan şekilleri tek tek belirtilir. Bu harflerin öğretilmesi ana dili farklı olanlar için daha önemlidir. Bu bağlamda yabancı dil öğretiminde, 'hedef dille ana dil arasında sorun olan ses ve yapıların verilmesi' ilkesi göz önünde tutulmuştur. Eserde, ilk öğretilen sözcükler, "*okuyanı, yalanı, sobanı, uyuyanı, oturanı, çürüdü, palamudu, dedikodu, yazıyı, topuzu, çalı, kuşı, öte, başı, kocabaşı, yolunu, buluşanı, omzunu, pusuyu, susanı, tulumu, oturanı, sabunu, tütünü, dumanı, yılanı*" (s. 15) gibi genellikle somut sözcüklerdir.

İoannidi, Arapça ve Farsça kimi sözcüklerin yazım kuralları hakkında bilgi verdikten sonra, serbest okuma parçalarına yer verir. Bu parçalar önce karşılıklı konuşma metniyle başlar:

> "—Bugünkü havanın güzelliğine diyecek yoktur değil mi?
> —Evet, hava güzeldir, lakin biraz sıkıntılı olduğundan insan ziyade tesir idüp çok terliyor. Böyle havalarda çok gezmek alabildiğine yol yürümek kâr-ı akıl değil.
> —Ey ne çare buna da tahammül itmeli, zaten insan daima hâlinden müteşekkî olur. Meselâ, kışın soğuna ve yazın sıcağına dayanamaz. Fakir fukaralığından zengin işlerinin layıkı veçhile gitmediğinden teşekkî eder" (s. 33)

Eserde, daha sonra 37. sayfada "Zamana Dair" başlıklı metinde, hedef kitleye günlük hayatta kullandığı sözcüklerden oluşan cümleler verilmiş; Rumî, Arabî aylar, haftanın günleri, vakitler, mevsimler, mevsimlere göre değişen havalar, tabiat

olayları tek tek, açık, sade, anlaşılır bir dille anlatılmıştır. 42. sayfada, "Hasseler Beyanındadır" başlığı altında duyu organlarının özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. 44. sayfada "Maarif" isimli metinde eğitim konusuna değinilmiş, son sayfada "Tahsil" başlıklı metinle de okumanın önemi vurgulanmıştır.

Yabancılara Türkçe öğretiminde önemli bir eser olarak değerlendirebileceğimiz *Mükemmel Elifba-i Osmanî* çağında takip edilen bir yöntemle kaleme alınmıştır. Resmin kullanılmadığı eserde, yer yer rik'a hattıyla metinler kaleme alınmıştır. Bu metinler güzel yazı başlığı altında verilmiştir. Türkçe ile ilgili teorik bilgilerin ana dilde yapıldığı eser, yazılışı ve okunuşuyla Türkçe öğretiminin bir ders kitabıdır.

I. meşrutiyetin ilanından (1876), II. meşrutiyetin ilanına (1908) kadar otuz iki yıllık süre içinde Türkçe ilkokuma ve yazma öğretiminin gelişimini maddeler hâlinde şu şekilde belirleyebiliriz:

1) Kanunî Esasî'de, Osmanlı vatandaşlarına ilköğretim zorunluluğu getirilmiş, devletin resmî dilinin Türkçe olduğuna yer verilmiştir.

2) Haziran 1876 tarihinde, sıbyan okulları için hazırlanan müfredat programında, elifba-i Osmanî dersi haftada 12 saat olarak belirlenmiştir.

3) 1892 tarihinde, "Dersaadet ve Kasabât İbtidaî Mekteblerine Mahsus" müfredat programı hazırlanmış, programda harf yöntemi temeline dayalı ders içeriği yer almıştır. Okuma ve yazmanın birlikte yürütüleceği önemle vurgulanmıştır.

4) 1309/1893 yılında, "İnas Rüştiyesi" ile "Kız Sanayi Mektebi" için hazırlanan müfredat programında, dönemin ilerisinde bir ilkokuma ve yazma öğretim yöntemi izlenmiştir. Birinci sınıfta okuma ve yazma öğretiminin "Şifahî Malûmat" dersiyle birlikte yürütüleceğine ilişkin ifadeler, okuma ve yazma öğretimi açısından orijinaldir.

5) Adı geçen programda, okutulacak ders kitabının (kıraat kitabı) içeriği hakkında geniş açıklamalar yapılmıştır.

6) İmlâ derslerinde, öğrencilerin aktif olarak derse katılımı sağlanmıştır.

7) Müfredat programlarında belirtilen yöntemin çok ilerisinde, ses yöntemi temeline dayalı elifba kitapları yayımlanmıştır. *İsmail Hakkı Elifbası* (1308/1891), *Çocuklara Kılavuz Birinci Kitap Elifba* (1316/1900) gibi.

8) Alfabe kitaplarına, *Elifba-i Osmanî*, *Osmanlı Elifbası* şeklinde adların yanında, *Elifba-i Türkî* [(1320/1904) Mehmed Abdülkadir] adı ilk kez verilir.

9) Bu dönemde birçok elifba kitabı, özel okullarda okutulmak üzere hazırlanmıştır. Mehmed Ali'nin, *Tasvir-i Kıraat* (1302/1885)'i, Ali Nazima'nın *İdman* (1309/1892)'ı, Şemseddin Sami'nin *Küçük Elifba* (1311/1895)'sı örnek olarak verilebilir.

10) İlkokuma ve yazma öğretiminde ders kitabı olarak kullanılan elifbaların çoğunun giriş kısmında, padişaha methiyeler yazılmıştır.

11) Selanikli M. Tevfik'in *Mükemmel Elifba-i Osmanî* (1304/1887)'sinde ilk kez bugünkü kullandığımız rakamlar kullanılmıştır.

12) İlk kez, emir kipleriyle biten cümlelerle okuma ve yazma öğreten Ali Nazima'dır.

13) Tanzimat dönemdeki, usul-i cedit hareketine bağlı olarak yazılan elifba kitaplarında kaldırılan dualar bölümü, bu dönem eserlerde yeniden görülür.

14) Elifba kitaplarında metin altı sorularına ilk kez İsmail Hakkı yer verir. *İsmail Hakkı Elifbası*'nda, serbest okuma parçalarında ninenin ağzından sorular yöneltilir.

15) İnsan figürlerinin ilk kez yer aldığı alfabe kitabı olan Mihran Apikyan'ın, *İksir-i Elifba-i Osmanî* 1306/1890)'si bu dönem yayımlanmıştır..

16) Bütünüyle ilkokul öğretmenine hitap eden öğretmen kılavuzu, Abdullah Vehbi tarafından *Usul-i İbtidaiyye yahut Muallimlere Rehnüma* (1315/1899) adıyla Trabzon'da yayımlanmıştır.

17) Osmanlı tebaasına bağlı Yunanlılara Türkçe öğretmek için İoannis İoannidi tarafından 1895 tarihinde *Mükemmel Elifba-i Osmanî* adlı eser kaleme alınmıştır.

V. BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ (1908–1918)

Osmanlı devletinde, ikinci kez meşrutiyet yönetiminin kabul edildiği 23 Temmuz 1908 tarihinden 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesine kadar geçen zaman dilimine II. Meşrutiyet dönemi denir. Bu dönemdeki siyasal, sosyal, bilimsel alandaki fikrî zenginlik eğitim dünyasına da yansımıştır. On yıllık tarihsel kesit, otuz üç yıldır önüne set vurulmuş bir nehrin çağlamasını andırmaktadır. Eğitim alanındaki gelişimden teorik olarak, alfabe öğretimi yani ilkokuma ve yazma öğretimi de nasibini almıştır. Bu dönemde, pek çok yazar, pek çok eğitimci okuma ve yazma öğretiminin geliştirilmesi için eserler kaleme almıştır. Her alanda kendini gösteren yöntem arayışı, okuma ve yazma öğretiminin de farklı boyutlar kazanmasını sağlamıştır. Okuma ve yazma öğretimi açısından zengin bir dönem olan II. Meşrutiyet dönemi, diğer dönemlerde olduğu gibi, üç başlık altında değerlendirilecektir.

5.1. İlköğretimin Temel Özellikleri ve Müfredat Programlarında İlkokuma ve Yazma Öğretimi

Eğitim tarihi açısından II. Meşrutiyet dönemini adlandırma hususunda, eğitim tarihiyle uğraşan bilim adamları farklı görüşlerdedir. Bu on yıllık süreye, kimi, "*Bocalama ve Duraklama Seneleri*" (Ergin, 1942: 1053), kimi, "*Tartışma ve Bocalama Yılları*" (Koçer, 1992: 169) demiştir. Genel eğitim uygulamalarına paralel olarak bu adlandırmalar kabul edilebilir. Fakat bu şekilde bir adlandırmanın, "*devleti ancak eğitim kurtarır*" anlayışıyla harekete geçildiği, "kadınların, eğitimin tüm aşamalarından yararlanma olanağı bulduğu, eğitim ve öğretime dönük yayınların öteki alanlardaki yayınların önüne geçtiği; öğretim birliği düşüncesinin uyandığı; okul, ders kitabı, yöntem, öğretmen kavramlarının topluma mal edildiği" (Sakaoğlu,

2003: 149) bir dönemi meydana getiren kuşağa haksızlık olacağı düşüncesindeyiz. Bu yönüyle bu döneme, "arayışların zenginliği" (Kafadar, 1997: 123) adını vermenin daha yerinde olduğu kanısındayız.

1908–1913 yılları arasında, iptidaiye okulları konusunda çok önemli gelişmeler olmaz. İptidaiye okulları, 1329/1913 tarihli *Tedrisat-ı İptidaiye Muvakkat Kanunu* yayımlanana dek var olan eğitim öğretim tarzıyla eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürür. Söz konusu kanunun üç yıl önce (1910) Emrullah Efendi tarafından kaleme alındığı bilinmektedir. Bu kanununun gerekçeleri batıdaki bilimsel verilerle açıklanmıştır (Kansu, 1932: 38–55). Emrullah Efendi, kendinden önceki nazırların hazırladıkları kanun taslağını genişletmiştir. Kansu, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme* adlı eserinin on sekiz sayfasını söz konusu kanunun tahliline ayırır ve son olarak şunları söyler:

> "1910 senesinde ikinci defa olarak hazırlanan bu kanun lâyihası üç sene daha Meclis-i Mebusan'da kaldı. Ve nihayet 1913'te bazı tadilatla 'muvakkat kanun' şeklinde tatbik edilmeye başlandı. Tatbik mevkiine konulduktan pek az sonra tekrar bazı maddelerinin ve hükümlerinin değiştirilmesine lüzum görünen bu 'muvakkat kanun' Maarif-i Umumiye Nizamnamesinden sonra ilk tedrisatı umumî olarak tanzim eden bir kanun olmuştur" (Kansu, 1932: 55).

Tedrisat-ı İptidaiye Muvakkat Kanununa bağlı olarak tedrisatı iptidaiye talimatnamesi düzenlenmiş ve yayımlanmıştır. Bu talimatname ile ilköğretimin hedefleri belirlenmiştir:

> "İptidaî mekteplerin hedefi mecburiyet-i tahsiliyeye tabi olan çocuklara hayat için en ziyade lâzım olan malûmatı kazandırmak ve onları mütedeyyin, vatanperver, mukdim ve gayyur birer insan olarak yetiştirmektir. İptidaî mektepler tahsil ve terbiye hususundaki vazifesini iyi bir tarzda ifa ettikçe memleket fikir, ahlâk ve iktisat cihetleriyle yükselir. Bu teali ise dinî ve millî varlığımızın muhafazasında en büyük bir amildir. Mektep sıralarındaki yeni nesil hem an'anat-ı diniye ve milliyeyi muhafazaya ve hem de şerait ve ihtiyacat-ı hazıra ile te'lif-i nefse alıştırmalıdır. İptidaî mekteplerinin vazifesini bu yolda ifa edebilmesi için tedrisatı iptidaiyeye vakfı vücut edenlerin mesleklerindeki ciddiyet ve azameti idrak etmeleri ve memleketin hayatı ve atisi için ne

> kadar mühim bir vazife deruhte etmiş olduklarını hatırdan çıkarmamaları lâzım gelir. İptidaî tedrisat muallimleri yalnız milletin istikbaline değil istikbali insaniyete de hâkimdir. Vazife ne kadar büyük, ne derece şerefli ise vicdanî mesuliyet de o kadar ağırdır. Binaenaleyh tedrisat-ı iptidaiye hayatına ait bütün mesailde şu nokta düşünülmeli ve talimatname ahkâmı tekrar tekrar okunarak tatbikatına itina edilmelidir."

Kanun uyarınca ilköğretim okulları, ikişer yıllık üç devreye ayrılmış, altı yıl öğretim veren kurumlar hâline getirilmiştir. Bu üç devre, *devre-i iptidaiye* (7–8 yaşındaki çocuklara mahsus), *devre-i vasatiye* (9–10 yaşındaki çocuklara mahsus), *devre-i âliye* (11–12 yaşındaki çocuklara mahsus) olmak üzere belirlenmiştir (Ergin, 1942: 1174; Koçer, 1992: 192).

Tedrisatı İptidaiye Kanunu Muvakkatı'nın yayımının ardından *Mekâtib-i İptidaiye Ders Müfredatı* yayımlanmıştır. Bu müfredata göre, haftalık 33 (Haftada üç saat *terbiye-i bedeniye* dersi eklenmiştir) saat olan birinci sınıf derslerinden, *lisan-i Osmanî* dersine 12 saat ayrılmıştır. İlkokuma ve yazma öğretiminin gerçekleştirildiği bu dersin içeriğinde eskiye nazaran bir değişiklik görülmez. Bu programda, ses yönteminin uygulanması öngörülmüştür.

Resmî olarak öngörülen yöntemin, yayımlanan ders kitaplarında çok daha geliştirildiği göze çarpmaktadır. Dönemin yazarları, okuma ve yazma öğretimini bir bütün olarak ele almıştır. Bu anlayış bağlamında salt alfabe öğretimi anlayışı kırılmıştır. Teorik olarak okuma yazma öğretimindeki gelişmeler, hedef kitlenin biyolojik, sosyal ve psikolojik gelişimlerine paralel uyarlanmıştır. Genel olarak bu doğrultuda yazılan ders kitaplarındaki okuma ve yazma öğretiminin ayrıntıları aşağıda değerlendirilmiştir.

5.2. Elifba Kitaplarında İlkokuma ve Yazma Öğretimi

II. Meşrutiyet döneminde yayımlanan elifba kitaplarında geçmiş dönemlere göre çok büyük gelişmeler olmuştur. 1908–1918 yılları arasında yaklaşık yirmi beş yazar karşımıza çıkmaktadır. Bu eserlerin yazılışı esnasında izlenen yöntem aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Bu dönemdeki eserlerin baskılarının geçmiş dönem elifba kitaplarındaki baskı kalitesine göre daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

Tanzimat, I. Meşrutiyet ve Mutlakıyet döneminde olduğu gibi II. Meşrutiyet döneminde de ilkokuma ve yazma öğretim yöntem ve tekniklerinin ayrıntıları yayımlanan elifba kitaplarında gizlidir.

1908–1918 tarihleri arasında yayımlanan ve değerlendirilen elifba kitapları, yayım tarihi sırasına göre aşağıdadır:

Ali İrfan. (1325/1910). *Son Elifba-i Osmanî*. İstanbul: İkbal Kütübhanesi Şems Matbaası.

Ahmed Cavid. (1326/1910). *Ahmed Cavid Elifbası*. İstanbul: Matbaa-i Kitabhane-i Cihan.

Maarif Vekâleti. (1326/1910). *Musahhah Elifba-i Osmanî*. İstanbul: Kasbar Matbaası.

Salih İhsan. (1326/1910). *Osmanlı Lisanı Elifbası*. İstanbul: Matbaa-i Ahmet İhsan.

Abdullah Niyazi. (1327/1911). *Elifba-i Niyazi*. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.

Ahmed Nazif. (1327/1911). *Tertib-i Sani Elifba-i Cedîd*. İstanbul: Arif Efendi Matbaası.

Mehmet Ali Harputî. (1327/1911). *Nev-Usûl Talim-i Kıraat yahud Elifba-i Türkî*. İstanbul: Mahmud Beğ Matbaası.

Mehmed Celal. (1327/1911). *Ameli Elifba-i Osmanî*. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.

Vasıf, Cevdet, Nafiz. (1327/1911). *Tertib-i Cedid Elifba-i Hakkı.* 2. Baskı. Selanik: Asır Matbaası.

Osman Nuri (Ergin). (1328/1910). *Kolay Elifba.* İstanbul: Arşak Gorayan Matbaası.

Ahmed Cevad (Emre). (1328/1912). *İlaveli Yeni Elifba.* İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.

Ali Nusret. (1328/1912). *Osmanlı Elifbası.* İstanbul: Mürettibin-i Osmaniye Matbaası.

Hafız Mehmet Galip ve Hüseyin Fehmi. (1328/1912). *Feth-i Kıraat yahut Amelî ve Nazarî Elifba-i Osmanî.* İstanbul: Kasbar Matbaası.

Mehmed Hilmi. (1328/1912). *Osmanlı Hürriyet Elifbası ve Otuz Günde Okuyup Yazmak.* 2. Baskı. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.

Mehmet İzzet. (1328/1912). *Yeni Kıraatten Elifba.* İstanbul: Kanaat Kitabhanesi.

Mehmed Abdülkadir. (1328/1912). *Rehber-i Nevzad-ı Vatan yahut Osmanlı Elifbası.* İstanbul: Kitabhane-i Saadet.

Gostivarlı Abdulhakim Hikmet. (1329/1913). *Yeni Elifba.* İstanbul: Yeruvanet Acemyan Matbaası.

Hüseyin Hüsnü. (1329/1913). *Renkli ve Resimli Elifba-i Tefeyyüz.* İstanbul: Kasbar Matbaası.

Yusuf Ziya. (1329/1913). *Anahtar yahut Tarifatlı Elifba-i Türkî.* 2. Baskı, İstanbul: Matbaa-i Ahmet

Ahmet Cevad (Emre). (1330/1914). *Usul-ı Savtiyye Üzere Yeni Alfabe.* İstanbul: Orhaniye Matbaası.

Ahmed Şükrü. (1330/1914). *Türkçe Elifba.* İstanbul: Matbaa-i Amire.

Mustafa Faik. (1330/1914). *Mükemmel ve Musavver Elifba-i Osmanî.* İstanbul: Şems Matbaası.

Talibzade Yusuf. (1331/1915). *Usul-i Savtiye Üzere Elifba.* İstanbul: Kanaat Kitabevi Matbaası.

Mahmud Nedim. (1332/1916). *Usul-i Savtiye Üzere Türk Elifbası Okutmaktayım.* İstanbul: Kitabhane-i İslam ve Askeri.

Nüzhet Sabit. (1333/1917). *Kelime Usulü İle Elifba.* İstanbul: Matbaa-i Orhaniye.

Maarif Vekâleti. (1333/1917). *Yeni Harflerle Elifba.* İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı.

Yukarıda yayım tarihlerine göre verilen elifba kitapları, yöntem ve içerik açısından değerlendirilecektir.

5.2.1 Yöntem ve İçerik Açısından Elifba Kitapları

II. Meşrutiyet döneminde yazılan elifba kitaplarında yöntem açısından Mutlakıyet döneminin aksine bir durum söz konusudur. Tanzimat ve Mutlakıyet dönemindeki harf yönteminin üstünlüğü bu dönemde, ses yöntemine geçmiştir. 1908–1918 yılları arasında kaleme alınan elifba kitaplarının büyük çoğunluğunda ses yöntemi temel alınmıştır.

5.2.1.1. Ses Yöntemi Esasına Göre Yazılan Elifbalar

5.2.1.1.1 Harflerin Verilişi

Bu dönemde yazılan elifbalarda, çocuk psikolojisini açıklayan, çocukların ruh ve beden yapıları hakkında bilgi veren ön sözler en dikkat çeken noktadır. Yazarların pedagoji bilimi ve Türkçenin yapısı hakkında geniş bilgi sahibi oldukları görülür.

Bu dönemde, eserini ses yöntemine göre yazan ilk yazar A. İrfan'dır. Yazar, *Son Elifba-i Osmanî*'de, "*Mukaddime*" başlığı altında öğretmenin çocuklara nasıl davranması gerektiği üzerinde durur. Kendine gelinceye kadar elifba okutmanın ne denli zor olduğunu belirtir. Bu mukaddimede ifade edilenler, günümüzün pedagojik yaklaşımlarına uygundur. Günümüzde ilkokuma ve yazma öğretimi üzerine kaleme alınan kuramsal eserlerde, çocukların ruh ve beden yapıları hakkında verilen bilgilerin bir özeti niteliğindeki mukaddimeyi çalışmaya almayı uygun gördük:

> "Tedrisat-ı ibtidaiyyede derece-i idrak ve istidadını, ciddî bir hataya karşı gösterebileceği kabiliyeti daima göz önünde bulundurarak ana göre icra-i talim ve tedris itmek kadar güç bir şey yoktur.
> Bunun için herhangi bir muallim olursa olsun etfale karşı muhabbetli bir vaziyet alarak kendilerini tevhiş (ürkütme) etmekten, havsala-i idraklerine sığmayacak şeyler ile yeni neşv ü nema (yetişip büyüme)ya başlayan parlak istidatlarını, münevver zekâlarını bitab kılmaktan, körletmekten gayet sakınmalıdır.
> Muallim efendiler, vakarlarını muhafaza ile daima talebeye baba, kardaş ve arkadaş gibi muamele itmeli ve derece-i kabiliyetlerine göre tedrisatta bulunmalıdır. Aksi takdirde çocuklar kendisinden mütehaçi (korkup çekinme) ve mütevahhiş (ürken) bulunur ve tedrisatını can kulağıyla dinlemekten başka bizar olur. İşte bunun için indimde en güç tedrisat, sıbyana icra kılınan tedrisattır.
> Alelhusus (en çok) ittisal (ulaşma) suretiyle heman doksan dokuz şekil ve hurûfa baliğ olan elifbamızı, kelimatımızın hiçbir kaideye merbut bulunmayan suret-i telâffuzlarını o mini mini zihinlere, müfekkirelere (düşünme gücü) fena bir usul-i talim ile beraber kemal-i azametle, mehabetle, tehdit ile tedrise çalışmak pek büyük bir hatadır.
> İşte hep bu hata neticesidir ki ekser değil, heman 'umum mekteblerimizde elyevm bir elifbanın tedris, eşkâl-i hurûfun müfekkire-i sıbyana iyice tahrir ve tersimi (resmetme) için maette'essüf bir iki sene sürüyor. Ve bir çocuk beş on elifba cüzü parçaladıktan sonra mümkün değil elifbayı layıkıyla öğrenmeğe, gayet sade bir kıraati okumağa muvafık olamıyor.
> Mücerred vatana alelhusus Türkçe tahsiline başlayacak o mini mini etfale bir hidmet-i müftehirede bulunabilmek üzere mevki-i intişare (neşretme) vaz' olunan iş bu kitab kaviyen memuldur (umulan), ki o küçük ve ter ü taze olan zekâları it'âb (yorma, yorulma) değil belki eğlendirerek tenvir ve

> herhalde sıbyanın matlûb derecede istifadelerini, bir ay zarfında kıraate muvaffakiyetlerini temin eyler.
> Ancak muallim efendilere bigayet mühim daha bir ricamız vardır ki o da şimdiye kadar heman bilumum muallimlerimizin maatteessüf takip eylemekte oldukları ezberciliğin usul-i sakamet-i şümulünden (kapsayan yanlış yöntem) külliyen vazgeçmeleri ve bu kitabın hin-i tedrisinde (öğretim anında) o usulden her-bâr (her defa) katiyen uzak bulunmalarıdır. Binaenaleyh tedrisat daima talebeye papağan gibi ezberlettirerek değil. Ancak anlattırarak icra kılınmalı ve çocuk bir dersi iyice anlamadıktan sonra asla diğer derse geçilmemelidir. Zira ilk dersin tefhimi (anlatımı) durûs-ı atiyenin miftahıdır (gelecek derslerin anahtarıdır).
> Filvaki çocuk aynı dersi tekrarlamaktan usanır ve daima emeli, nazarı atiye mün'atıf (bir yana yönelen) bulunur. Lakin muallim katiyen bu arzu-yı tıfl-âne (çocukça isteğe) ehemmiyet vermemeli. Ve çocuğu daima: "Gelecek derste; dersini iyice bilirsen dersini yeniler ve arkadaşlarına yetişirsin" diye teşvikât ve tebşiratda (müjde vermeler) bulunmalıdır.
> Bir de birtakım sureleri, duaları; beş, altı yaşındaki sıbyana – daha kıraati iyice sökmeden- ezberletmeğe kalkışmak daha pek büyük hatadır" (Ali İrfan, 1910).

Bu pedagojik yaklaşımların ardından eserin öğretim aracı olarak kullanımı esnasında nasıl bir yol izlenmesi gerektiği "*Usul-i Talim ve Tedris*" başlığı altında verilmiştir. Bu başlık altında ileri sürülen yaklaşım, 2005 eğitim öğretim yılında ülke genelinde ilkokuma ve yazma öğretim yöntemi olarak uygulanan ses temelli cümle yönteminin ilkeleriyle paralellik gösterir:

> "Muallim efendiler emr-i tedrise hurûf-ı munfasıladan başlayıp tahta başında vech-i ati üzere talim edeceklerdir:
> Efendiler bakınız! Heman ufak bir hasır çöpü kadar yukarıdan aşağıya doğru dikine çizdiğim şu çizgiye (elif) derler. Elif, elif, elif, el, elma, elek, eldiven, sözlerini söylediğimizde ağzımızdan çıkan ilk ses, sada eliftir. Her ses ve sadaya okumada harf denir. Şu hâlde ilk harfi elif olan bazı sözler söyleyin bakayım... Evlek, erkek, esnek, ev, sözlerinin ilk harfi nedir? Bakıyım biliyor musunuz?
> Şuna da dikkat edin: Ağzımızdan çıkan sözlere okumada (kelime) denir. Her ne söylersek (kelime)dir. El, elek, ekmek, etek, kitap, kalem, mektep. İşte hep bunlar kelimedir. Pekâlâ, şimdi kitabınızdaki el resminin aşağısında bir resim var. Nedir o? Desti!...İşte desti söylediğimizde ağzımızdan çıkan ilk sada yani ilk harf (dal)dır. Dal, dal, darı, dal, dadı, dere,

> deve, direk, düdük kelimelerinin ilk harfi hep daldır. İlk harfi dal olan siz de ne gibi kelimeler biliyorsunuz söyleyiniz bakayım... ilh.
> Efendiler! Dikkat idin! Her yapılan resme okumada (şekil) denir. Her şeyin resmi bir şekildir.
> İşte size tekneye benzer (be, nun) iki şekil. Bunlardan yayvan olanın altına bir nokta korsak (be) denir. Be, be, be, balon, bardak, balta, berber, baba, bak kelimelerinin ilk harfleri (be) dir. Şu bir noktayı diğer çukurca olan şeklin üstüne korsak (nun) denir. Nun, nun, nun, nar, nargile, nohut söylediğimizde hep bu sözlerin ilk harfi (nun) dur. Siz de ilk harfi nun olan bazı kelimeler söyleyin bakayım... ilh.
> Muallim efendiler kitaptaki eşkâlin dahi fevâidini ve balon gibi çocukların istinas (alışma) itmedikleri resimler varsa anların dahi suret-i ihzâr (hazırlanış biçimi) ve hıdmetini tarif edecektir (Ali İrfan, 1910).

Harflerin çocuk zihninde yer etmesi için özenle seçilmiş resimleri kullanan yazar, ses yöntemi esasına göre eserini yazmıştır. Eserde, önce elif (ا), sonra dal (د), sonra re(ر) ve ze (ز) harfleri verilir. Sonra elif harfinin (a) olarak okunuşu (vav) harfiyle birlikte öğretilir.

Yazar, ilkokuma ve yazma öğretiminde, çağrışım ilkesinin kullanılması gerektiğine dair öğretmenlere uyarılarda bulunur. Yazarın 11. sayfada be (ب) harfinin öğretimiyle ilgili uyarısı şu şekildedir:

> "Muallim efendi noktayı esas ittihaz ederek mukaddime-i kitapta gösterilen usul üzere talim edecek ve her dersi iyice bellettikten sonra tedrisat-ı âtîyede bulunacak ve talebeyi bunaltmamağa gayet dikkat edecektir. Şöyle ki: Efendiler! Aynı çanağa benzeyen şu (be) şeklin altına bir nokta konursa (be) denir. Be, be, be, şimdi şu (be) yi tam ortadan ikiye bölelim sağda kalan parçasına (baş) veya asıl ve solundaki kısmına (uç veya (fer') denir. Şimdi aslın sonuna şöylece elifi bitiştirirsek (ba) olur baba."

Harfler sırasıyla değil, bir sesli bir sessizle beraber verilir. Her harf, anlamlı sözcüklerle öğretilir. 13. sayfada (pe) ve (se) harflerinin öğretimi vardır. Bu sayfada *pabuç* ve *sakıb* resimleri vardır. "S*as, papa, sapa, pasa, para, pare, yâre, nare, yara, ada, adana, dana, papara.*" 15. sayfada, öğretilen harflerle yazılmış sözcük ve cümleler yer almaya başlar: "A*na, arı, aradı, Baba bana deve adadı. Ara, dadı, zarı.*

Zarı atana yaradı." gibi. 16. sayfada öğretimi yapılan (hı) ve (cim) harfleri için *hurma ağacı* ve *cami* resimleri seçilmiştir. Aynı sayfada bu konuyla ilgili bir açıklama vardır: "*Bu babdaki suret-i talim şu veçhile olacakdır: İşte size iki parçadan ibaret ve mürekkeb bir şekil: (hı) şu şeklin bu (bitişik hı) parçasına baş veya (asıl) ve şu (ortada hı) parçasına da uç veya (fer') denir. Eğer şu bir noktayı aslın altına korsak (cim) ve eğer üstüne korsak (hı) denir. "Cam, caba, hurûs, hoca,* gibi ilh..." 17. sayfada bu harflerle ilgili örnekler vardır: "*Caca, cana, baca, baba, bacada, anaya, acarı, canavarı derede ara...*" gibi.

18. sayfada (ha) harfi için *hokka*, (çe) harfi için *çadır* resimleri vardır. Altta da heceler yer alır: "H*aha, çaça, çaha, hava, çare, naçarı, çapa, cadı, acarı, pazı...* " gibi. 19. sayfada (sin) ve (şın) için *saat* ve *şamdan* resimleri bulunur. Bu dört harfle ilgili örnekler 20. sayfada yer alır: "S*apa, paşa, ana yaşa, yazı yazana paça adadı ana. Paça tazı yabana. Para sana yaradı...*"

Şimdiye kadar öğretilen harflerin hepsinin yazılış biçimleri, 21. sayfada verilmiştir. 22. sayfada hareke-i harfiye-i muttasılanın talimi vardır. 23. sayfada harflerin bitişme noktalarını göstermek için cümle örnekleri verilir: "*Bu paça babaya yaradı. Hacı baba dadıyı aradı. Ana çorabı burada. Atı şaşı. Deve uyudu. Bazısı büyüdü. Pabucu ya orada ya burada. Padişah tacı. Ana taraçada. Boru şurada, baba tavanı döşedi.*"

26. sayfada öğretilen harflerle ilgili örnek cümleler, "*Baba başını taradı. Sarı subayı ana aradı. Boyacı tavanı da boyadı. Su dolu odada. Ada tavşanı. Baba su aradı. Atı suya vara. Darı danesi. Paşa payesi. Baba tavanı boyadı...*" biçiminde belirlenmiştir.

31. sayfada, kef harfinin öğretimi ile ilgili şu açıklama yapılır: "*Muallim efendi (kef) ile (elif) in (ka) ve (lam) ile (elif)in (la) ittiğini tarif edecek keza iki kafın bir yerde (kek) ve kef ile lamın bir yerde (gül) şeklinde yazıldığını izah edecekdir.*" 32. sayfada kef harfinin kullanıldığı sözcükler verilir: "*Köşe, lüle, cüce, kase, lale, aşure, kasede*". Daha sonra kef harfi ile ilgili cümleler sıralanmıştır: "*Baba kamarada salata aradı. Baba öküzü çayıra süremedi. Dadı buzağıyı tutamadı. Kedi*

fareyi yakalayamadı. Tana çobanı kovaladı." 34. sayfadan itibaren noktalı ve noktasız harflerin öğretmen yardımıyla öğretilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Noktalılar; bir, iki ve üç noktalı harflerdir. Bu harflerin sözcük başında, ortasında, sonunda ne biçimde yazıldıklarına ilişkin örnekler verilmiştir. 36. sayfada birleşme şekilleri aynı olan harfler bir arada öğretilmiştir.

Yazar, harflerin birleşme özelliklerini anlatırken -diğer eserlere göre- çok sade ve anlaşılır bir dil kullanır. 38. sayfada öğretmenlere önemli bir uyarıda bulunur. "H*urûf-ı münfasıla*" ve "*hurûf-ı muttasıla*"nın nasıl yazılması gerektiğini anlatmıştır. Burada özelikle harflerin başta, ortada ve sonda nasıl birleşmesi gerektiği üzerinde durulur. Bu nedenle harflerin yapılarını "asıl" ve "fer'" olarak iki gruba ayırır. Burada ayın harfinin birleşimindeki ayrımı şu şekilde dile getirir: "*Muallim efendiler orta ve nihayetteki aynın ayn olduğunu ve ancak sağ tarafından kendine bir harf ulaştığında ağzının kapandığını izah edecektir.*"

Eserde, Arapça sözcüklerin yazım özellikleri açıklanırken örneklerden hareketle tanıma ulaşılması güç kavramların daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. 48. sayfada şeddenin öğretimi sırasında yazar, örneklerden hareket etmiştir. Bu örneklerde yazar şeddeli harfleri iki kez yazmıştır: "*şiddet, minnet, zillet, madde, cadde, niyet, tecelli, terakki, evvel, tefekkür, iddia...*" Buradaki uyarı şöyledir: "*Muallim efendi iş bu talim ile (şedde) nin 'Arabî kelimelerine mahsus oldığını ve Türkçe şeddeli kelimelerde ise her hâlde aynı yazıldığını izah idecekdir*" (1910: 49).

Salih İhsan, eserine çocukların ruhsal ve bedensel yapısı hakkında bilgi vererek başlar. *Osmanlı Lisanı Elifbası* (1326/1908)'nda "Arz-ı Meram" başlığı altında verilen bilgileri şu şekilde özetlemek mümkündür.

> "Mektebe başlayacak bir çocuk ak ile karayı seçecek bir seviyeye varmalı; hiç olmazsa yedi sekiz yaşına basmalıdır. Sayıları sayabilmek, biraz hesap-ı zihniye akıl erdirmek çocukları okuyabilmesine bir miyar olabilir. Bu yaşta bir çocuk okumayı hem çabuk söker hem de her şeyden kıymetli olan sıhhat ve afiyetini muhafaza eder. Fakat 4, 5 yaşında iken mektebe verilen bir yavrucak, okuyup yazmaya aklı ermez çabuk usanır. Mektep kendine zindan olur. Mektebe gitmemek için bin türlü bahaneler bulur.

> Okuma – yazmayı nafile, adeta öğrenilmez bir şey zanneder. Hocadan nefret eder. Bir lokmayı çiğnemeden nasıl mide hazmedemeyip vücudu rahatsız, hasta ederse daha dimağı teşekkül etmemiş bir çocuk da aklının kabul etmediği şeyleri basmakalıp ezberlemeye mahkûm edilirse elbette beyni yorulur. Sıhhati bozulur. Bu yaşta bulunan çocukların hakkı oyundur. Çocuklar yedi yaşına kadar terbiye-i evveliyeyi almış bulunup tahsile hazırlanmalıdır. Çocuk ilk terbiyeyi aguş-ı maderde alır. Çocuklar kitab-ı insaniyetin mukaddimesidir.
> Çocuğu oyundan alıkoymak, bedeninde değil ahlakında da olumsuz etkiler bırakır.
> Oyun nazm-ı sıhhattir. Çocuk oyundan mahrum olmamalı.
> Bir yetişkin için çalışmak, hareket etmek ne ise çocuk için de oyun odur.
> Çocuk oyunu dışarıda oynar. Temiz hava teneffüs eder. Çocuklar oyun oynarken ara sıra kontrol altında tutulmalı. Oyuncaklarını kırdırmamalı, hayvanlara eziyet ettiği zaman uyarmalı.
> Çocuklarımızın nasıl olmasını istiyorsak evvel kendimiz öyle olmalıyız.
> Keskin bir zihin sağlam bir vücutta bulunacağından oyun çocukların zihnine suitesir olacak şeyleri bilip bunlardan ihtiraz üzere bulunmalıdır.
> Çocuklarda ihtira' fikrini uyandırmak için kendilerini fenn ve sanatın mahsulü olan oyuncaklarla teçhiz etmelidir.
> Hiddet ve şiddet şöyle dursun; - çocuklar muallimin müdahalesinden bile haberdar olmamalı.
> Hocalık bir sanat-ı nefisedir.
> Çocuğa ders verilirken anlayıp anlamadığı sorulmalı.
> Okumayı iyi söktükten sonra yazı yazmaya da alıştırmalı. Yazı yazmaya başlamazdan evvel çocuğa kalem tutmasın öğretmeli ve kalem yontmasın öğretinceye kadar kalemini açmalıdır; çünkü yazıyı iyi yazan kalemini iyi tutan ve güzel açandır" (1908: 1–16).

Yukarıda özetlenen pedagojik yaklaşım, bugün okula başlayan çocukların da ruh ve beden yapılarının özelliklerini verir. Yazar, bu açıklamaların ardından okuma–yazma öğretimine geçer. Seslilerle okuma-yazmaya başlanılan eserde her dersin sonunda yer alan değerlendirme çalışmaları orijinaldir. Sistemli geriye dönük ders değerlendirmesi ilk kez bu eserde yer alır.

Yazar, elifbaya "besmele"yle başlar. 34 harf bir tablo hâlinde sonraki sayfada karışık olarak verilir. 87 sayfa olan eser, okuma metinleri üzerine kurulmuştur.

Çocuklara ilk dersten sonra harflerin ezbere yazdırılması için çalışmaların yapılması gerektiği söylenir:

> "Size bir resim gösterildiğinde resimde hayvan mı insan mı ağaç mı olduğunu gördüğünüzde anlayabiliyorsanız bu yazıları da öylece anlayacaksınız. Yazıda başka türlü bir resimdir. Yazı yapması en kolay resimdir" (1908: 22, 23).

Yazara göre (a ا) harfi, şöyle anlatılır:

> "Şimdi benim gibi ağzınızı iyice açıp bir ses çıkarınız bakalım. Ha! İşte (a ا) diye ağzınızdan bir ses çıktı ya. İşte bu sesin resmi, yazısı (a ا) dır. Bunun alt tarafındaki bildiğiniz eliftir. Üzerindeki de elifi yukarıya çekmek içindir. Buna (med ~) derler. Bunu öteki harflerin evveline getirirsek öteki harflerin de seslerini çıkarabiliriz. Ab, ap, aç, av..." (1908: 23).

Dersin sonunda dersle ilgili sorular yer alır:

> "- Yazı ne demektir?
> — Yazı ile resmin ne farkı var?
> — Hangisi daha kolay?
> — Ağzımızı açıp da bir ses çıkaracak olursak o ses ne diye çıkar?
> — Nasıl yazılır?
> — Öteki harflerin seslerini nasıl çıkarmalı?
> — Elifin üzerindeki işaret nedir? Ne içindir?" (1908: 24).

Eser boyunca, harflerin, hecelerin, sözcüklerin yazımı ile ilgili kurallar bu şekilde basitleştirilerek anlatılır. 26. sayfada hecenin tarifi vardır. Yazar, heceyi tümevarım yöntemiyle açıklar: "*At, yap gibi birden ağızdan çıkan sese hece derler. Bu heceler ahirine bir elif getireyim de okuyunuz bakayım...* " (1908: 26).

Vasıf, Cevdet ve Nafiz tarafından 1327/1911'de tekrar basılan *İsmail Hakkı Elifbası, Tertib-i Cedid Elifba-i Hakkı* adını almıştır. Yazarların eserin girişine koydukları, "*Vatan yavrularını tedricî surette pek az müddet zarfında kıraate alıştırmak üzere tertip edilmiş ve lisanımızda misli bulunmayan bir tarz ve usul üzere tertip ve tahrir edilmiştir.*" ifadesi eserin kalitesini özetler niteliktedir. Mutlakıyet döneminde ayrıntılı olarak özellikleri anlatılan eserin, ileriki sayfalarda serbest

okuma parçaları üzerine değerlendirme yapılırken ilk baskısından ayrılan özellikleri belirtilecektir.

Ali Nusret, *Osmanlı Elifbası* (1328/1912) adlı eserinde harfleri tedricî bir yöntemle verir. Biçim açısından birbirine benzeyen harfler hareke-i harfiye ile birlikte öğretilir. Besmele ile başlayan eserde, birbirine benzeyen "be, pe, te, se" gibi harfler bir arada verilir. Dört harf bir satranç taşı gibi sıraya dizilir. Sonra hareke-i harfiye verilir. Diğer harfler verilirken hareke-i harfiye ile birlikte yazılır. Harflerin verilmesi 7. sayfada biter, sekizinci sayfada rik'a yazısıyla bütün harfler bir arada sıralanmıştır.

Mehmed Hilmi, 48 sayfa olan *Osmanlı Hürriyet Elifbası ve Otuz Günde Okuyup Yazmak* (1328/1912) adlı eserinde, okuma yazma öğretimine başlamadan önce "Mukaddime" ve "Muallim Efendilere İhtar" bölümlerini koymuştur. Mukaddimede yazar, komşu ülkelerin her alanda çok ilerleme gösterdiklerini, onları yakalamak için bizim de gayret etmemiz gerektiğini dile getirir. Bunun da ilk koşulunun okuma yazma da ilerlemek olduğunu, kadın erkek bütün vatandaşların okuma yazma öğrenmesi gerektiğini vurgular.

Yazar, eseri okuturken öğretmenlerin nelere dikkat etmeleri gerektiği üzerinde durur. Türkçedeki harflerin özellikleri hakkında bilgi verdikten sonra okuma üzerine şu şekilde bir görüş bildirir: "*Okumaktan maksat anlamak olduğundan elifbada şakirdana anlayarak okutmalı ve saitlerin şekil ve sadalarını iyice anlattıktan sonra samitlere geçmeli.*"

Öğretmenlerin dersleri levhalarla işlemesinin önemi üzerinde duran yazar, onların özellikle kara tahtaya tebeşirle yazılar yazmalarını, daha sonra bunları çocukların ellerindeki taş tahtalara geçirmelerini söyler. Yazar, on beş günde bitirilmesi plânlanan seslilerden sonra sessizlere geçmenin kolay olacağını ifade eder. Çünkü sesli harfler öğretilirken sessizlerle birlikte hece oluşturulmaktadır.

Öğretmen, çocuklara bir baba, bir kardeş gibi yaklaşmalı ve onların onurlarını incitecek hakaretlerde bulunmamalıdır. Dersler, "besmele"den sonra harfler verilerek

başlar. Her bir harf için yedi sütun bulunmaktadır. "*Eşkâl-i huruf-ı hece* sütununda kitap yazısı ve el yazısı ayrı ayrı verilir. Diğer sütunlarda *fetha-i hafife* (deve) gibi, *fetha-i sakile* (ana, ata) gibi, *zamme-i hafife* (uyu) gibi, *zamme-i sakile* (ok) gibi, *kesre* (il) gibi örnekler bulunur. Harflerle ilgili bu bilgiler tablo hâlinde 10. sayfaya kadar sürer.

Otuz dört sayfa olan *Yeni Kıraatten Elifba* (1328/1910) adlı eseri, Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiyenin çıraklar için açtığı gece kurslarında okuma-yazma öğreten Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye üyesi Mehmet İzzet yazmıştır. Yazar, eserin bu gece kurslarındaki tecrübelerinin bir ürünü olarak meydana getirildiğini dile getirir.

Eserde, önce bütün harfler birinci derste verilir. Sonra harflerin hangi çizgilerden oluştuğunun öğretilmesi gerektiği uyarısıyla birlikte bu çizgiler 4. sayfada gösterilir (Bakınız: **Ek–32**). Bu şekillere konulacak noktalar aynı derste verilir, noktaların uygulaması üçüncü derste gösterilir. Bütün harflerin nasıl telâffuz edildiği ile ilgili 9. sayfaya kadar devam eder. Burada harfler genellikle üstün ile telâffuz edilmektedir.

Harfler hakkındaki genel bilgiler bittikten sonra eserde, harekelere geçilir. Hareke-i harfiye ve hareke-i resmiye birlikte verilir. Harf ile harekelerin birleşmesi 10. sayfadan itibaren resimlerle desteklenir. Eserde anlamlı heceler kullanılmaya özen gösterilmiştir. 11. sayfada *el* ve *at* resimleri vardır. Çok açık ve temiz bir sayfa düzeniyle kaleme alınan eser, çocukların sıkılmayacağı bir güzelliğe sahiptir. Eserde, iki heceli sözcükler oluşturulmaya başlanınca heceler arasına tire konur: "A-*dı, da-dı, a-rı, za-de, da-rı, düm-düz, ...*" gibi.

Osman Nuri, *Kolay Elifba* (1328/1910) adlı eserini, Mehmet İzzet gibi çıraklar için yazmıştır.

Yazar, birkaç arkadaşıyla birlikte "çırak mektebi"nde verdiği elifba derslerinin ders notlarını yayımlamıştır. 1326 tarihinden itibaren çiçek pazarındaki taş mektepte gece dersleri verilmeye başlanır. Derslerde, özellikle "malûmat-ı medeniye"ye devam eden vatandaşlardan hiç okuma yazma bilmeyenlerin bulunması

üzerine, cemiyet okuma yazma dersi koyar. Osman Nuri, birçok elifba kitabını incelemiş; fakat çıraklar ve çalışan insanlar için uygun bir kitap bulamamıştır. Bu durumu yazar, şu şekilde ifade eder:

> "Çünkü bir kısmı mekâtib-i ibtidaiyyeye devam eden sıbyan-ı Müslimin için yazılmış ve misaller, dersler dahi ona göre tertip edilmiştir. Diğer bazıları kıraat şeklinde tahrir olunduğu görülmekle beraber pek muhtasar olan üçüncü bir kısım risaleler de matluba muvafık görülmemiştir. Fazla olarak birçok elifbalarda hurufun saite, gayr-ı saite, munfasıla, şemsiye, kameriye... ilh namlarıyla aksam-ı adideye taksim edildiği, başta, ortada, nihayette bitişmeyen sernameleri altında birçok eşkâl ve enva'a ayrıldığı görülmüştür ki zaten tedrisinde pek çok müşkülata tesadüf edilen lisanımızı müptediler nazarında bir kat daha güç göstermemek için tedrisatımızda hurufatı bu veçhile taksim ve tenvi' etmeği münasip görmeyerek tarz-ı ati üzere tedrisata devam ettim" (1328/1910: 3).

Yazar, harf öğretimine, öncelikle öğrencilerin yazma becerilerini geliştirmekle başladığını, bunun için de onlara çizgi çalıştırmaları yaptırdığını söyler. Özellikle basit çizgiler (elif) çizdirmekle kalem tutma becerisi kazandırdığını da ekler.

Eserde, alfabedeki bütün harfler, yazılış özelliklerine göre sınıflandırılarak öğretilmiştir. Dik çizgilerin önce öğretilmesi sebebiyle önce *elif*, sonra *kef* ve *be, te, se* gibi harfler; son olarak *vav* ve ona benzeyen harflerden *kaf* ve *fe* harflerinin öğretildiği dile getirilir. Sadece harfleri öğretmenin yeterli olmadığı, harflerin birleşme şekillerinin de öğretilmesi gerektiği üzerinde durulur.

Yazar, harflerin birleşme biçimlerinin, harfler öğretilirken gösterilmesinin yarar sağlamayacağını belirtikten sonra, söz konusu zorluğu ne şekilde ortadan kaldırdığını şöyle ifade eder:

> "(ع غ ج ح چ خ) harflerini tahtaya yazdım. Birkaç talebeyi kaldırıp ne olduğunu sordum. Harfleri birer birer gösterip isimlerini söylediler. Sonra bu harflerin aşağıdaki münhanî çizgileri sildim ve dedim ki bu çizgiler kolaylık olsun diye her zaman yazılmaz. Binaenaleyh şu (ـع ـغ ـج ـخ ـح ـچ .)

> şekilleri husule geldi. Dikkat ettim talebe bunda hiçbir fevkaladelik ve müşkülat görmedi."

Daha sonra diğer harfleri de aynı şekilde öğrettiğini, özellikle be, te, se gibi harflerin sonlarındaki yerlerini sildiğini söyler. Dişli olan harflerin de alt taraflarını sildiğini vurgular. Harflerin yazılışları bittikten sonra, bunların öğretiminde yazar, elif harfiyle diğerlerini birleştirdiğini dile getirmektedir. Burada be ile elifi birleştirince (ba) hecesini elde ettiğini; iki (ba) hecesinin bir araya gelince ne okunduğunu öğrencilere sorduğunu, onlar bilemeyince kendisinin okuduğunu ve bunun (baba) demek olduğunu söyleyince; bütün öğrencilerin sevindiğini söylemektedir. Bu yolla birkaç sözcüğün öğretildiğini belirtir. Yazar, eser içinde bütün sözcüklerin Türkçe ya da Türkçeleşmiş sözcüklerden seçildiğini bildirir. Elifbayı sadece Müslümanların değil; aynı zamanda gayr-i Müslim vatandaşların da okuduğunu bu yüzden elifba kitaplarında ayetlerin olmaması gerektiğini dile getirir.

Harfler verildikten sonra birinci dersten itibaren okuma ve yazmanın birlikte yürütülmesi gerektiği üzerine uyarılar vardır. İkinci dersten itibaren basit cümle kuran yazar, hedef kitlenin özelliğini göz önünde tutar: "*At al. Baca aç. Yaka aç. Makara al. Baba bana araba al. Ana bana mama al.*" gibi.

Rehber-i Saadet Mektebi müdürü, Mehmed Celal tarafından yazılan *Amelî Elifba-i Osmanî* (1327/1911) 24 sayfadır. Kitapta 20 ders vardır. Yazdığı ön sözde 15 yıldır elifba öğretimiyle meşgul olduğunu söyleyen yazar, kitabı yazarken elifbanın "ilimlerin tohumu" olduğu inancıyla hareket ettiğini dile getirir.

Eserde 34 harfli alfabe verildikten sonra diğer eserlerde olmayan bir şekilde (*cim, lam, dal, he, ye* ...) harfleri öğretilir. Bu harflerin yalnız, sözcük başında, ortasında ve sonundaki şekilleri verilir. Bu harflerin öncelikle anlatılması gerektiği vurgulanır. Sonra birinci derste hareke-i harfiye ile sözcük öğretimine başlar. Bunların hepsi anlamlı sözcüklerdir. Eserde anlamsız hece tekrarlarına yer verilmez. İlk öğretilen anlamlı sözcükler şunlardır: "*Cila, Laleli, daha, pala, bala, lüleci, hava.*"

Bu harfler ve harflerle oluşturulan sözcüklerden sonra kendisinden sonra gelen harflerle birleşmeyen harflerin öğretilmesi anlamlıdır. "*Elif, dal, je, ze, re, vav, zel*" gibi. Her derste beş harf olmak üzere, harflerin tamamı öğretilir.

Renkli ve Resimli Elifba-i Tefeyyüz (1329/1911) adlı eserde Hüseyin Hüsnü, "*Evvel emirde etfalin harfleri suhuletle tanıması için kitabımızın kabına bir duvar elifba tertip eyledik.*" demiştir. Yazar, eserine "*elif elmadaki e; be başaktaki be... v.b.*" şeklinde okunur diyerek çocuğa harflerin sıralarını *güzelce* öğretmek için bir de *resimli elifba* ilâve etmiştir.

Eserin, nasıl ve hangi sınırlar çerçevesinde kaleme alındığı şu şekilde ifade edilir:

> "Harfler öğretildikten sonra harflerin üstün, ötre ve esre okunmasına göre sırasıyla basit kelimelere derç ve bu kelimelerin okunması muvafık resimler ilâvesiyle bu büsbütün teshil olunarak talebeyi tedricen kıraate alıştırmak istenilmiştir.
> Belki bu elifbanın muhteviyatı az ve noksan görülür. Lakin lisanımızın kavaid ve tahrir ve kıraati bilcümle teferruatıyla bir elifbaya doldurursak çocuğun gözünü yıldırır ve belki çocuğu okumadan soğuturuz. İşte bu mütalaaya mebni huruf-ı imlâ ile yazılan ve okunması kolay olan kelimelerden başlayarak çocukların zevkine gidecek cümleler yazmağı ve okunması binnisbe kolay olmayan kelimeleri sırası geldikçe tarif ve usul-i kıraatin tamamını tedricen öğrenmeye tensip edilerek Avrupalılar da elifbalarını tarz-ı telalaffuzî tekâlif eden kelimeleri tamamen derç etmeyerek, tamamen bu usulde yapıyorlar. Maksadımız vatan yavrularımıza hizmet onlarda tahsil hevesi uyandırmaktır."

Besmele ile başlayan eser, 31 sayfadır. Eserin başında tablo hâlinde alfabenin harfleri vardır. Sonra harflerin her biri için bir resim verilir ve resim altlarına resimdeki eşya ya da hayvanın adı yazılır: "*Elma, bayrak, para, tüfenk, saniye, ...*" gibi (Bakınız: **Ek–33**).

Beşinci sayfadan itibaren yine resimlerle desteklenen dersler (a) harfinden başlamak suretiyle devam eder. Bu sayfada "*at* ve *ay*" resimleri yer alır. (A) harfi diğer harflerle (anlamlı hece oluşturmayı sağlayan) birlikte yazılır. "*Aç, ad, az, aş,*

as, ağ, ak, al, an, av, ay..." gibi. Bütün dersler aynı şekilde resimlerle desteklenirken üçüncü dersten itibaren cümle öğretilmeye başlanır: "*Her yerde taş var.*" cümlesi ilk öğretilen cümledir.

Gostivarlı Abdulhakim Hikmet, *Yeni Elifba* (1329/1913) adlı eserini farklı bir yazım özelliği ile kaleme almıştır. Eserde birleşen harflerden en fazla ikisi yan yana getirilmektedir. Toplam 14 sayfa olan eserde, 45 ders yer almaktadır. Eserin girişinde yazarın "birkaç sözü" var:

> "İmlamızın ıslaha muhtaç olduğunu hemen herkes takdir etmiştir zannederim. Bu hususta birçok nazariyeler vardır. Benim nazarım şudur. 'Biz Türkçe söyleriz. Türkçe kelimeleri söylediğimiz gibi yazarız. Arabî, Farisî ve ecnebi kelimeleri Türkçe sayarız.' Nazariyemi beğenmeyenler veya itiraz etmek isteyenler tahriren atideki adrese yazsınlar. Muhakkak itirazlar kabul edilir. El birliğiyle çalışacak olursak istikbalde yetişecek yavrularımıza pek kıymetli bir yadigâr bırakmış oluruz. Fena mı?"

İki sayfadaki, yedi derste yazar sesli bütün harfleri vermiştir. Bunlar çok net olarak yansıtılır. Bütün sesli harflerin ayırıcı özelliği vardır. Türkçedeki sekiz seslinin, her biri başka bir harfle yazıldıktan sonra, sözcüklerin öğretimine geçilmiştir. Bu uygulamanın başlıkları, *kelimeler* olarak adlandırılmıştır. 3. sayfada yer alan sözcüklerden birkaçı: "*Dedi, dere, deve, vadi, reze, deri, dede, dizi...*"

Sonra *je, güzel he, tı* harfleri ile *be, nun, te, pe* harfleri tek heceli sözcükler üzerinde tatbik edildikten sonra, bu harflerle kurulan sözcükler yazılır: "*Bana, baba, para, dana, tıpa, tepe, taze, pire, boru, verdi, vardı, biz, tez, nar, yazar...*" gibi. Diğer sözcüklerde olduğu gibi burada da harfler yazılırken en fazla iki harf birleştirilmektedir. 15. derste artık ibare başlığı altında cümlelerin öğretimi yapılır: "*Dede bana para verdi. Bizde din vardır. Dadı derede battı. Pazarda tütün var.*" gibi. Yazar üç harf öğretir. Bu harflerle ilgili sözcükler ve ibareler ardı sıra geliyor. Böylece öğretilmek istenen her harf öğrencinin zihninde tam olarak pekişmektedir. Eserin kaleme alınış tarzında metinleri okumak daha süratli olmakta, yazılar göze daha güzel görünmektedir.

Ahmed Şükrü'nün *Türkçe Elifba* (1330/1914)'sını, üç bölüm şeklinde değerlendirmek mümkündür. Birinci bölüm harflerin yazım kuralları, ikinci bölüm okuma çalışmaları (heceden, sözcüklere; sözcükten cümlelere ve metinlere doğru bir yol izlenmiştir.), üçüncü bölüm Kur'an'dan sureler.

İlk bölüm daha çok öğretmenlere rehber niteliğindedir. Harflerin yazılış şekilleri öğretmenlerin rehberliğinde gerçekleştirilmektedir. Eserin ikinci sayfasında yer alan "*ihtar*" bölümünde ilkokuma ve yazma öğretiminde kabul edilen beş esas verilmiştir:

> "Türkçe Elifba'da beş esas kabul olunmuştur:
> 1) Harfleri isimleriyle değil savtlarıyla öğretmek.
> 2) Harflerin kâffesini evvel-emirde munfasıl yazılan kelimeler üzerinde belletmek.
> 3) Hem sâmit, hem sâ'it olarak kullanılan hurûftan sâ'itleri işârât-ı mahsusa ile tefrîk etmek.
> 4) Talebeyi birdenbire hurûf-i muttasıla kırâatına sevk etmeyip kelimâtın imlâ-yı ma'rûfuna halel gelmemek üzere birkaç derste harflerini munfasıl tertîb etmek.
> 5) Kırâ'atla yazıyı aynı zamanda öğretmek" (1330/1914: 2).

Yazar birinci bölümde, bütünüyle öğretmenlere rehberlik ederek çocuklara dersleri nasıl öğretmeleri gerektiği hususunda açıklamalar yapar. Bu bölüm kırk üç dersin öğretmen tarafından nasıl işleneceğine dair rehberlik bilgileri içerir. Harfler öğretilirken her bir harf için çocukların zihninde yer eden birer tartışma ya da öykünün anlatılması gerektiği üzerinde duran yazar bu durumu ikinci dersin nasıl anlatılacağını açıklarken şu şekilde ifade eder:

> "Bu dersin birinci kısmındaki kelimelerin hepsi birer manayı müfit olduğundan bu kelimeler üzerine birçok misaller irae ve sualler irâd edilerek ve bazılarının zıt ve mukabilleri de zikrettirilerek medlûllerinin suret-i sarihe ve kat'iyede çocukların zihinlerine müntekış olmasına gayret edilecektir. Meselâ (dar) kelimesi üzerine (Sıraların arası dar.). (Bu oda yanındakinden daha dar.)...ilh. Misallerin zikrinden mâ'adâ (Kapı mı dar, pencere mi?). (Darın mukabili nedir?) gibi sualler irâd olunmak ve bir çocuğa bir sual tevcih olunup da bilemezse onu sırasıyla diğerlerine de sormak ve hiç biri bilemediği takdirde söylemek ve bu suretle çocukların keşf ve dikkatlerini tahrik etmek lâzımdır.

> Bazen sualleri, meselâ 'Siz arı gördünüz mü?' şekline kalb ederek gördüğünü söyleyenlere nerede, ne suretle görmüş olduklarını sorması ve icabına göre görülen şeyin şekli, vaz'ı hakkında malûmat talep eylemelidir.
> Kelimelere ve cümlelere ait resimler hakkında çocukların heves ve merakını celp edecek surette malûmat-ı sahiha vermelidir" (1330/1914: 4, 5).

Yukarıdaki rehberliğe bağlı olarak eserde ikinci ders şu şekildedir:

> "av.dar.var.ver da-rı.da-dı.ra-di darı dadı radi a-rı.a-da-dı.a-ra arı adadı ara; da-var.a-dar.ver-di.var-dı davar adar verdi vardı de-re.de-ri.de-de.ve-dad dere deri deve Vedad; Dere dardır. Arı derededir. Dadı arı aradı. Vedad derede arı aradı. Derede davar var. Radi darı aradı. Derede av var. Dede darı arar. Vedad darı verdi. Radi Vedadı aradı. Deve derede. Vedad ve Radi. Radi deve aradı. Vedad'ı derede ara" (1330/1914: 9, 10).

Eserde, harflerin öğretimi metinlerle (basitten zora doğru) desteklenerek 57. sayfadaki serbest okuma parçalarının olduğu bölüme kadar devam etmektedir. Örneğin en son öğretilen harfler, 31. dersteki *c, ç, h, hı* harfleridir. Bu harflerle önce heceler, sonra sözcükler daha sonra da cümleler kurulur:

> "Ca, cu, ça, çi, ha, ho, hı, ha, çe, ce, ci, hu; icra, ceza, çehre, naçar, kaçtı, içinde, iç, içmek, hararet, istirham, buhar, bahtiyar, hasis, hayvan, çorap, çömlek, cihaz, horoz, piliç, merhamet, baca, pencere, tencere, birinci, beşinci, tenkih, nekahet, nefh, lâhne, kerpiç, tefrih, levayih, rahim, rahman, cem', tarh, cezr, Muhammed, Ahmed, Hasan, Hüseyin, çalışmak, çalışkan, hiç, kaç, koç, karaca, kılıç, Osman, Ali, alâ, dalgın, ikinci, Midhat, kırlangıç, bağçevan, kafes, çiftçi, lâmba, çilek; Çalışan yaşar. Vatan candan kıymetlidir. Vatanını sevmeyen insan sayılmaz. Tembelin ölüden farkı yoktur. İnsan olan kendi kazancı ile yaşar. Çiftçi topraktan altın çıkarır. Su, kaynayınca buhar olur. Hasis malının bekçisidir. İnsan kazancının bir miktarını artırmalıdır, buna iktisad derler. Öküz en iyi ziraat hayvanıdır. Türklerin birinci padişahı Sultan Osman'dır. Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u alırken karadan gemi yürüttü. Dünyada ilk nizam askeri yapan ikinci padişahımız Sultan Orhan'dır. Süleyman Paşa Rumeli'ye sal ile geçti. Horoz sabahın müjdecisidir. Kanarya kafeste beslenir. Kırlangıç yazın soğuk, kışın sıcak memleketlere gider. Bahçıvan çiçekleri, sebzeleri yetiştirir" (1330/1914: 36–39).

1330/1914 tarihini taşıyan bir diğer eser, Mustafa Faik'in yazdığı *Mükemmel ve Musavver Elifba-i Osmanî* adlı eserdir. Yazar, ilk sekiz sayfada "Birkaç Söz" başlığı altında öğretmenlere rehberlik özelliği taşıyan altı maddelik ilke ortaya koymuştur. Öğretmenlerin öğrencilere bir ebeveyn gibi yaklaşması gerektiği üzerinde duran yazar, Türkçe ile ilgili genel konuları anlatır.

Dersleri levha levha veren yazar, öğretilenleri öğrencilerin zihninde kalıcı kılmak için canlandırma yönteminden yararlanır. (A) harfinin öğretildiği ilk levha şu şekildedir:

> "Muallim efendi evvelâ muhatabın nazarını iş bu levhaya celb ederek daha doğrusu bir kere müteallimin mezkûr levhaya dikkatle bakmalarını tavsiye eder, resimde görüldüğü üzere 'validesi elindeki kutunun kapağını açtıkta, içinden çıkan bebeği görmesiyle, çocuğun birden bire "A" diye bağırdığı tasvir ve telkin ve muhatabının (müteallimin) bedaitde yukarıdan aşağıya çizdiği çizginin aynı olan ve sol tarafta görülen adeta bir kalem şekline benzeyen uzun harfin de 'A' diye okunduğu tefhim olunur.
> Salisen: Alt taraftaki talimden kitap harfleri kaç defa yazılmış ise o kadar defa (Aa) diye her birine okutulur. Ve rik'a harfleri de taş tahta veya kâğıtlarına yazdırılarak kesb-i meleke ettirilir. İş bu ve diğer levhalarda görülecek resimler ve misaller daima çocuklarca malum şeylerden ve isimlerden intihabına dikkat edilmiştir" (1330/1914: 9).

Bütün harfleri yazar on dokuz levhada tamamlar.

Talibzade Yusuf, *Usul-i Savtiye Üzere Elifba* (1331/1915) adlı eserin ilk beş sayfasında, çocukların beğeneceği türden resimlere yer verir. Yazar beşinci sayfadan itibaren harflerin öğretimine başlar. Önce elif (A) ve dal (D) harfleri öğretilir. İlk öğretilen sözcükler "*ad, ada, dad, dara*"dır. Öğretimin nasıl yapılacağına dair bir açıklama yer almaz. Doğrudan çocuklar için kaleme alınmış bir eserdir. Harflere altıncı sayfada *ze*, yedinci sayfada *güzel he* harfleri katılmıştır. Bunlarla ilgili sözcükler öğretilmiştir. Sonra da *vav* eklenmiştir. Bundan sonra sırasıyla: "*ı, u, i, o, y, ü...*" harfleri öğretilir. Harflerin öğretimiyle birlikte cümle öğretimi de yapılır. "*Dede orada ot arar.*" gibi. Ahmet Şükrü'nün eserinde olduğu gibi bu eserin sonuna

kadar harflerin öğretimi bitmez. Bir harf öğretilirken bir yandan da sözcük ve cümleler öğretilir.

"Köy Mektebleri Müselman Köylü Çocuklara Kolaylıkla Okumayı Öğretir" parolasıyla *Usul-i Savtiye Üzere Türk Elifbası Okutmaktayım* (1332/1916) adlı elifba kitabını kaleme alan Mahmud Nedim, eserinde izlediği yolu ön sözde şu şekilde ifade eder:

> "Harflerin eski usul üzere öğretilmeyip gösterilen şu yeni usul üzere öğretilmesinden maksat çocukların hece ve kelime teşkilinde güçlük çekmemeleri içindir.
> Meselâ en kolay bir heceyi nazar-ı dikkate alalım, "baba" kelimesi böyle eski usul üzere şöyle heceleşiyordu değil mi? "be" yi "elif" e "ba" "be" yi "elif" e "ba" "baba" işte bunda ne müşkülat var. Evet, müptedi bir çocuk için pek büyük müşkülat vardır.
> Elif harfi "be" harfiyle birleşince "ba" okuyoruz, hiç münasebet ve mukavemet var mıdır? Tabi yoktur.
> Hâlbuki yeni usulde böyle değildir. Elif harfi müsemmasıyla "â" öğretilir. Be harfiyle birleştiği vakit "be a" ba - be a "ba" baba ne kadar kolay bir hece teşkil olunduğu şüphesizdir. Çocuk bir parça kıraat ve imlayı okuyup yazmağa alıştıktan sonra Arabî kısmı gelir. O vakit Arabî kısımda eski usul üzere harfler isimleriyle tekrar öğretilmeli; fakat Türkçe hecelerde yine yeni usul takip olunmalı. Arabî kısımda "hareke ve dutar, cezm, şedde" bunların vazifelerini çocuk tamamıyla öğrenirse heceye lüzum görülmeksizin Kuran'ı okur.
> Hareke-yi resmiye, cezm ve şeddeyi ilk defa gösterildiği vecihle şöyle öğreteceğiz; üstün, esre ötre demeyip hafif surette meselâ "ne = ni =nö, a,ı,ü,=be, bi, bu gibi iki üstün iki esre iki ötre deyip meselâ "en, in, ün = (tenvin), dan din, dun ila hare cezm iki harfi birleştirir el, en gibi.
> Şedde bir harfi iki defa okutur. Meselâ in=n = inne gibi.
> Muallim efendiler iyice göstermeli ve öğretmeli ki çocuklarda meleke hasıl olsun- ondan sonra çocuk kitabı kendi başına okuyabilir- Bundan başka Türkçe bazı kelimelerin söylendiği gibi okunması ve yazılması lüzûmu hissolunduğundan öyle yazmak icap ediyor- Bunları da tahtada tarif etmek ve kendilerine de öyle yazdırmak lazımdır- Meselâ kuzı=kuzu, kapı=kapu, çocuk=çocuk
> Harflerin hecelerin ve Kuran taliminin suret-i tedrisi yukarıda gösterildiği gibi öğretilmeli ve böyle öğretilecek olur ise, bir

> çocuk üç ay zarfında oldukça kıraat okuyor ve kolay imlâları da yazabiliyor. Bunu bizzat kendim tecrübe eyledim.
> İki veya dört günde bir sahifeyi öğretmek ve kolay kelimeleri yazdırmakla unutmaması için haftada bir defa okuyup geçtiği sahifeleri tekrar gözden geçirtmek suretiyle bir çocuğun böyle kolayca okuması ve yazması elde ediliyor. Fakat usul-i tedris ve talimi hakkıyla icra etmekle...
> Beş yaşından sekiz yaşına kadar olan çocuklara üç ayda iyice kıraat okumağa ve biraz imlâ yazmağa, altı ayda Türkçe gazeteyi, hecesiz olarak Kuran-ı Kerim'i okutmağı taahhüt ediyorum" (1915: 3, 4).

Eserde harflerin öğretimi öncelikle "*elif, be, vav, dal*" harfleriyle başlamıştır. Bu harflerden heceler türetilmiştir. "T*e, ye, güzel he, re*" harfleri, daha önceki öğretilenlerle birleştirilerek yeni heceler oluşturulmuştur. "*Ada, aba, oda, ara, ata, arı*" gibi. "*Ze, ye, ce, mim*"; "*nun, kaf, sad, çe*"; "*pe, se, he, kef*" harfleri öğretildikten sonra parçalar oluşturulmuştur.

1333/1917'de yayımlanan *Yeni Harflerle Elifba* adlı eserin müellifi belli değildir. Eserin başlığının altında şu ifade yer alır: "*Encümen-i ilmiyece kabul olunan eşkâl-i hurufa göre tertib ve ıslah-ı huruf cemiyeti tarafından tab' ve esmanı (ederi) müdafaa-i milliye cemiyetine terk ve teberru' (bağış) olunmuştur.*"

47 sayfa olarak düzenlenen eser, yukarıda da söylendiği gibi yeni harflere uygun olarak kaleme alınmıştır. Bu harfler birleşmeyen Arap harfleridir. Biçim açısından Lâtin harfleriyle benzerlik taşır.

Eser, besmele ve sadasız harfler ile başlar. Arada Arabî ve Farisî kaf türleri verildikten sonra sesli harflerin öğretimi yapılır. Bu harfler bizim bugün kullandığımız temel dik harflere benzer özellikte düzenlenmiştir.

Hece ve harflerin öğretimi doğrudan sesli harflerin sessiz harflerle birleşmesiyle yapılır. Eserde kimi sözcüklerdeki (î) ve (â) harfleri de farklı bir ses olarak değerlendirilmiş ve bununla ilgili örnekler verilmiştir.

Sesli ve sessiz harfler verildikten sonra "Okumak Yazmak için Kavaid" başlıklı bölümde genel bilgiler yer alır:

> "1) Bir kelimeyi teşkil etmek için iktiza eden sadasız harflerin her biri ne cins hareke ile telâffuz olunacak ise onu takiben o harekenin şekli yazılır. Meselâ sepet gibi.
> 2) Sadalı harf ile başlayan kelimenin evveline hemze elif konulacağı gibi kelime içinde de iktiza ettikçe kullanılır. Ancak (â) sadasıyla başlayanlara konulmaz. Meselâ alışkın, uslu gibi.
> 3) Kelime içinde vakıa bir sadalı harften sonra bir veya iki veya üç sadasız harf bulunur da onu veya onları bir sadalı harf takip etmez ise bu hâl cezm makamında geçip mezkur sadasız harf veya harfler kendilerinden evvel geçen sadasız harfe aralarındaki harekeye göre urularak sakin kalınır. Meselâ: Süt, harb gibi.
> 4) İki sadalı harfin arasında iki sadasız harf vakıa olur ise onun evvelkisi kendinden evvel geçmiş sadasız harfe aralarındaki hareke şekline göre urulup diğeri kendini takip eden hareke şekline göre okunur. Meselâ: borca, külçe gibi.
> 5) İki sadalı harf arasında üç sadasız harf bulunursa evvelki ikisi birden kendilerinden evvel geçmiş olan sadasız harfe beyinlerindeki hareke şekline göre urularak sakin kalınır. Meselâ sürçmek gibi.
> 6) Şeddeli harfler iki kere yazılır. Çünkü bunlar ik adet sadasız harf demek olduğundan kıraati kaide-i salifeye tabiidir. Meselâ dikkat gibi.
> 7) Hangi kelimenin ahirindeki harf tenvinli ise onu takip edecek olan sadalı harften sonra bir nun yazılmak temin maksat eder. Meselâ salimen, yevmin gibi.
> 8) Sadasız harflerin otuz dördüncüsü kadim ta-i gird (yuvarlak te) olup yine istimal kadimi veçhile mahalinde kullanılır.
> 9) Sadasız harflerin otuz beşincisi (el) harf-i tariftir. İbarat-ı Arabiyye okunurken (el) harfi tarifinin cümle başında veya cümle içinde ve tarif ettiği kelimenin ilk sadasız harfi şeddeli ve şeddesiz olduğuna göre dört türlü okunur."

Esere bu tür bir giriş yapıldıktan sonra hayvan ve eşya resimlerinin altına o eşya ya da hayvanın adını karşılayan sözcükler yazılır. Bunlar daha çok günlük yaşamda karşılaşılan eşya ve hayvan isimleridir: "*Eğer, eşek, at, ayı, inek, iplik, ırmak, ibrik, üzüm, ütü, odun, ocak, urgan, ustura, ördek, öküz, bayrak, balık*" gibi. Daha çok sesli harflerle oluşturulan ve ilk aşamada sesli harfleri öğretmeyi amaçlayan eserde 11. sayfadan itibaren (*be, cim*) harfleriyle meydana getirilen hecelere yer verilir. Bu sayfa ve daha sonraki sayfalarda artık yeni harflerle heceler yazılır. Eski birleşik yazı, resimlerin altındaki sözcüklerde kullanılır. Onun haricinde

hece örneklerinde eski birleşik yazı kullanılmaz. Be ve cim harflerinden sonra (dal = d) harfinin öğretimi vardır. Burada bu harfi çağrıştıracak *deve* ve *davul* resimleri kullanılmıştır. Sonra 13. sayfada (güzel he = he) harfinin öğretimi yapılır. Bu sözcükyi çağrıştıracak *hindi* ve *hilal* resimleri kullanılır. Daha sonra sırasıyla (vav = ve, ze = ze, hı = he, tı = te, ye = ye, kef = ke, lam-elif = le, mim = me, nun = ne) harfleri öğretilir.

5.2.1.1.2. Sözcük ya da Cümle Öğretimi

Salih İhsan'ın, eserinde bilinçli bir şekilde sözcük öğretimini hedeflediği görülür. Yazar, özellikle somut kavramları karşılayan sözcüklere yer verir. Soyut kavram adlarının ise, sözlük ya da eş anlamlıları öğretilir. Çocukların ilk kez karşılaştıkları sözcükler, cümle içinde kullanılır. Bu cümleler, bir kompozisyonun parçalarını oluşturur.

31. sayfada 11. derste yer alan sözcüklerden bazıları şunlardır: "S*okak, topal, boğaz, dudak, duman, kolay, dolap, çorap, çoban, kulak, solak, topaç, yular, kuşak, kucak, durak, roman...*"

Eserde, sözcüklerin ve cümlelerin nasıl öğretildiğine ilişkin bir ders örneği aşağıya alınmıştır:

> "Muallim: Hoca
> Çok malumatlı: Çok bilen.
> Kelimenin nihayetinde olan "lık, lik" lahikalarının imlâsı değişmez.
> İstifade: Faide görmek
> Muntazam: Tertipli süslü.
> Sabavet: Çocukluk.
> Mütaala: Bir kitabı süzerek zihinden okumak.
> Ruh: Can.
> Gıda: Yiyecek şey.
> Marifet: Bilme.
> Nur: Ziya, aydınlık.
> Cehalet: Bilmeme
> Zulmet: Karanlık
> Nakd: para. Vakit nakittir demek vakit para gibi kıymetlidir gaib etmeye gelmez demektir.
> Veli nimet: Nimetin sahibi.

> Pervere olmak: Beslemek.
> "Bizim muallim efendi çok malumatlıdır. Denizin dalgası dağlara çıkıyor. Kış geceleri uzundur. Oğlum nasılsın? İyi misin? Teşekkür ederim efendim. Pederim bendenize gazete alır. Bunlardan çok istifade ederim. Mektebimizin bahçesi gayet muntazamdır. Sabavet zamanı ömrün baharıdır. Mütalaa ruhun gıdasıdır. Donanmamıza şehr-i ayin derler. Marifet nura cehalet zulmete benzer. Vakit nakittir. Bizim lisanımız Osmanlı lisanıdır. İnsanın anasından öğrendiği lisan "lisan-ı mader-zad" derler. Cismimizin, içmekle beslendiği gibi ruhumuz da marifetle perverde oluyor" (1326/1908: 31).

A. İrfan'ın ses yöntemi esasına göre kaleme aldığı eserde, sözcük öğretimi eserin bütününe yayılmıştır. Harfler sırasıyla eserin sonuna dek öğretilir. Bu yönüyle eserde, ilk dersten itibaren sözcük öğretimi yapılır. Sözcükleri cümlelerle öğretmek hedeflenmiştir. Rakamların öğretimi sırasında da yeni yeni sözcükler yer alır.

48. sayfada şeddenin öğretimi sırasında yazar, örneklerden hareket etmiştir. Bu örneklerde şeddeli harfler iki kez yazılmıştır: "*Şiddet, minnet, zillet, madde, cadde, niyyet, tecelli, terakki, evvel, tefekkür, iddia...*" gibi. Bu konuyla ilgili olarak yazarın uyarısı şöyledir: "*Muallim efendi iş bu talim ile (şedde)nin Arabî kelimelerine mahsus olduğunu ve Türkçe şeddeli kelimelerde ise her hâlde aynı yazıldığını izah edecekdir*" (1325/1910: 49).

50. sayfada *vav* harfinin sesli harflerin karşılığı olarak nasıl yazılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu yazılışlar beraberinde telâffuzlarının da farklılığını ortaya koymaktadır: "*Ok, urgan, üzüm, örs*" sözcükleri ilk öğretilmesi hedeflenen sözcüklerdir. Bu sözcüklerin karşılığı olan nesnelerin resimleri eserde yer almaktadır.

51. sayfada ayrıca Arapça kimi sözcüklerin sonunda yer alan (ye) harfinin Türkçede (a) olarak okunduğuna ilişkin bilgi vardır. (Örneğin görünüşte mani yazılıyor ama mana olarak okunuyor.) Bu harf Türkçede a harfine dönüşmektedir. (Mustafi yazılırken Mustafa okunuyor.)

52. sayfada yine örneklerden hareketle *kef* harfinin dört değişik şekilde okunduğuna dair bilgi vardır. Esere alınan örnekler şunlardır: "*Kelek, erkek, sinek,*

bilek, köpek, vermek / gergi, çizgi, virgi, görgü, girgi, silgi / ana, ona, şuna, buna, anmak, anlamak / iğne, değirmen, değnek, eğirmek, beğ..."

53. sayfada Arapça sözcüklerin yazımlarında karşımıza çıkan kimi özelliklere açıklık getirilmektedir. Bunlar, son heceyi oluşturan ve Türkçe telâffuzda *te* şeklinde olan *yuvarlak te* dır. Aynı sayfada ayrıca hemze hakkında bilgi verilir. 55. sayfada yine Farsça sözcüklerin yazımında karşımıza çıkan özelliklerden biri olan okunmayan elif ve vav harfleri üzerine bilgiler yer alır: "*Hoca, har, hab, hanende, hahiş (arzu), şir-har (süt içen)...*" Bu konuyla ilgili açıklama öğrencilere örnekler içinde verilmiştir. Hoca yazarken elif okunmaz. Burada bu sözcüklerin anlamları da bulunur: "*Şir-har meme emen çocuk demektir. Hâb uykudur. Haher hemşireye, kızkardaşa denir. Hacegan çok hocalar demektir...*" gibi.

56. sayfada birden ona ve onar onar yüze kadar rakamlar yer almaktadır. Bu rakamların bugünkü kullandığımız ve Arapçadaki durumlarıyla beraber verildiğini görüyoruz. Bu eserin bir diğer özelliği de *ler* ve *lar* çoğul eklerini örneklerle vermesidir. "*Ağaçlar kışın yapraklarını döker.*" Bu sayfada ayrıca yazılışı ve okunuşu arasında fark olan sözcükler ve ekler üzerinde durulmaktadır. Eserin 58–62. sayfaları arasında bugünkü kullandığımız rakamlar ve Arap rakamları ile numaralandırılmış 10 adet okuma parçası vardır. Bu parçalar ağırlıklı olarak sözcük öğretimi üzerine kuruludur. Bu metinler yazılırken dördünde rik'a hattı kullanılmıştır. Ayrıca sözcükler harekeli yazılmıştır. Metinler basitten zora doğru sıralanır. Birinci metinde, "*ana, baba, dadı, bacı, dayı, dede, nine, hala, teyze, kardaş, arkadaş, yoldaş, amuca, enişte, evlâd, çocuk, erkek, kız*" gibi sözcükler yer alırken, son parçada, "*Sürü güdülür. Tarla sürülür. Ekin biçilir. Tohum ekilir. Ağaç dikilir. Dane saçılır. Harman dökülür. Para harcanılır. Düdük öttürülür. Davul çalınır...*" gibi cümleler kullanılmıştır.

63. sayfada şu şekilde bir başlık vardır: "Arapça Kelimelerini Dürüst Okumak İçin Dersdir" bunun gereklerini yazar ilerleyen sayfalarda yerine getirir. Türkçeye girmiş sık kullanılan sözcükler bol bol örneklerle desteklenir ve metinler içinde kullanılır: "*Dün ben mektebe gittim* ***lakin*** *biraderim gitmedi* ***zira*** *hasta idi.* ***Kezalik*** *amucamın kızı dahi gitmedi. Çünkü köyden henüz gelmedi...*"

Vasıf, Cevdet ve Nafiz'in yeniden yayımladıkları *İsmail Hakkı Elifbası*'nda, eskiye nazaran metinlerde değişiklik göze çarpar. Metinlerle ilgili özellikler üzerinde aşağıda durulacaktır. Sözcük öğretiminde, önce sözcükler verilir, sonra bu sözcükler cümle içinde kullanılır. 26. sayfada yer alan 32. derste hareke gösterilse de bu eserdeki sözcüklerde pek kullanılmaz. Verilen sözcükler cümlelerle pekiştirilir. 33. derste cümle örnekleri vardır:

> "Veli her gün mektebe geç gider. Yaramaz çocuklar cezada kalır. Derse çalışan çocuklar safa sürerler. Dün seni burada kim gördü. Her dersi yüksek sada ile okumalı. Nabi ile Naci, gayet güzel çocuklardır. Razi hem iyi okur, hem de pek güzel yazı yazar. Zengin olmaktan ise okuryazar olmak daha iyidir" (s. 27).

Eserde bundan sonra bir ders sözcük veriliyor; diğer ders o sözcüklerle örnek cümleler kuruluyor. Esre öğretilirken işaretle değil de esreli sözcüklerle öğretilir: "*Cila, pire, bize, hibe, kişi, gıda, pide, hesap, simit...*" gibi. Yazar, bu tür örneklerde de somut kavramları karşılayan sözcükler vermeye özen göstermektedir. Bu sözcüklerle kurulan cümleler diğer derste yer alır. 30. sayfada yer alan 41. derste de ötre öğretilir. Ötre de yine üstün ve esrede olduğu gibi içinde ö, ü, u, o seslilerini barındıran sözcüklerle öğretilir. "*Buhar, bütün, duhan, tuhaf, müfid, şubat...*" gibi.

Harfleri öğretirken dört sütun, dört satır kullanan Ali Nusret, sözcükleri bağımsız bir şekilde hecelerinin arasına tire koyarak yazar. Sözcüklerin rik'a hattıyla yazılışında heceler arasında tire yoktur. Sözcükler çoğunlukla cümle içinde öğretilir.

9. sayfada heceler anlamlı sözcük oluşturacak şekilde aynı satırda aralıklarla dizilmiştir. "*Pa şa, ba ba, ka dı, ha cı, ba cı, sa rı, ma vi, da dı, ha lı, ...*" gibi. Bu tür heceler daha sonraki sayfalarda birleştirilir. 14. sayfada yazar, sözcükleri, heceler arasına tire koyarak yazmıştır: "*Bağ-çe, ak-çe, Gi-rit, di-kiş, ki-lim, kı-sık...*" gibi.

Eserde cümle öğretimi, 16. sayfada başlar: "*Dün çok kar yağdı. Bugün artık yağmıyor. Çocuk bağçede kartopu oynamak istiyor. Bağçeye koşuyor. Karlar içinde yuvarlanıp duruyor. Sonra soğuktan buz gibi oluyor. Yatağa yatıyor. Babası geliyor darılıyor. Çocuk bir daha yapmam diyor. Doktor ilaç veriyor iyi oluyor. Şimdi anası*

babası ne derse yapıyor." Bu sayfadan sonraki sayfalar ikiye ayrılmıştır. Aynı sözcükler, sayfanın üst tarafında matbu harflerle, alt tarafında rik'a hattıyla yer alır.

Mehmed Hilmi, harflerin öğretimi esnasında seslilere verdiği önemi, sözcüklerin öğretiminde de gösterir. Yazarın, sözcüklerin öğretiminde emir cümleleri kurması ilkokuma ve yazma öğretimi açısından önemlidir. Harflerle ilgili bilgiler tablo şeklinde 10. sayfaya kadar sürer. Bu sayfadan itibaren kimi anlamlı, kimi anlamsız heceler, sözcükler oluşturulur. Dersler arasında bazı cümleler bulunsa da bu cümleler kompozisyon bütünlüğünden yoksundur. Örneğin eserde ilk cümleye, (tı) harfinin anlatıldığı 16. sayfada rastlıyoruz: "*Taşı buraya at. Dışarıda dur.*" gibi. Kitapta ilk metin kaf-ı nunînin anlatıldığı 28. sayfadadır. 30. sayfada (ler) çoğul eki ve 31. sayfada (dır) eki anlatılır. Eserde ayrıca bunlarla ilgili örnekler de mevcuttur.

Hedef kitlenin özellikleri göz önünde bulundurularak yazılan *Yeni Kıraatten Elifba*, çırakların dünyasına hitap eden sözcüklere yer verir. Yazar, sözcükleri söz öbekleriyle öğretmektedir. Bu şekilde bir sözcük öğretimi, Tanzimat döneminde yayımlanan *Elif Cüzü*'nde de vardır.

Eserin, 12–15. sayfalarında, harflerin birleşme şekilleri anlatılır. Sonra bir, iki, üç heceli; daha sonra muhtelif heceli basit sözcükler oluşturulur. Cümleye geçişte söz öbekleri kullanılır: "S*evimli adam – sürgülü yağmur – biçimli ruba – kibirli çocuk – fikirli zat – süratli gidiş – keskin bıçak – selâm verdi – açık mektup – nazik adam – sarı kitap – gönül ferah olmalı – solgun çiçek*" gibi.

Yazar bazı farklı yazım özelliği olan sözcükler hakkında bilgi verdikten sonra 30. sayfada küçük cümleler başlığı altında yine söz öbeklerine yer verir: "*Güzel ev. Küçük bağçe. Büyük oda. Geniş sofa. Dar merdiven. Açık hava. Berrak hava. Mor kâğıt. Beyefendi. Hanım kız...*" gibi.

Mehmet İzzet ile aynı amacı gerçekleştirmek, çıraklara okuma-yazma öğretmek için kaleme alınan ve hedef kitlenin özellikleri düşünülerek yayımlanan eser, Osman Nuri'nin *Kolay Elifba*'sıdır. Yazar, sözcükleri cümle içinde öğretir. Sözcük ve cümle öğretimi birlikte yürütülür.

Eserde, harfler verildikten sonra birinci dersten itibaren okuma ve yazmanın birlikte yürütülmesi gerektiği üzerine uyarılar vardır. İkinci dersten itibaren basit cümle veren yazar, hedef kitlenin özelliğine göre cümleler kurmaktadır: "*At al. Baca aç. Yaka aç. Makara al. Baba bana araba al. Ana bana mama al.*" gibi.

Eserde (a) harfiyle örnekler, diğer harflerle birlikte yazılan sözcüklerin öğretimi ile devam eder: "*Ağ, yağ, çağ, dağ, sağ, bağ...*" gibi. Daha sonra sırasıyla "*aç, av, aş, as, al, at, ar, az, an, ak*" heceleri ve bu hecelerden türeyen sözcükler ve bunlarla kurulan cümleler öğretilir. (A) harfinden sonra (*ye*), (*vav*), (*güzel he*), *(i)* harfleri verildikten sonra, hareke-i resmiyenin yazılışı ve onlarla oluşturulan sözcükler belirtilir. Yazımında ve okunmasında farklı yöntemler uygulanan *kef* harfinin değişik şekillerini yazar, kendine özgü bir yolla öğretmiştir. Her bir şekle numara veren yazar, onlarla ilgili örnek sözcükler yazmıştır: "*1: Kepek, keman, küp, küçük...; 2: Görmek, gülmek, güzel, gök... 3: Eğri (eyri), heğbe (heybe), düğme (düyme), yiğirmi (yirmi)...; 4: Gönül, anın, senin, anlamak, deniz....*" gibi.

32. sayfada yer alan 19. derste *şedde* öğretilir. Bununla ilgili örnek sözcükler verilir. Bu sözcüklerin, tatbik bölümünde, cümle içinde kullanıldığı görülür: "*Ahmet Efendi ile uzun* ***müddet*** *konuştuk.* ***Muharrem*** *bir ayın adıdır.* ***Muhammed*** *bizim peygamberimizin adıdır.* ***Müzeyyen*** *süslü demektir.* ***Mürekkeb*** *siyahtır.* ***Minnet*** *başa kakmak manasınadır.* ***Evvel*** *ilk demektir.* ***Kezzab*** *yalancı manasınadır.* ***Şiddetli*** *fırtına var. Senin baban pek* ***hiddetli*** *insan. Daima hayra* ***niyyet*** *etmeli.*" Görüldüğü üzere eserde şeddenin öğretimi dahi günlük konuşma diline uygun olarak verilmiştir.

Mehmed Celâl, harflerin öğretimini pekiştirmek amacıyla basit cümleler kurar: "*Bebeğe gideriz. Buraya kim gelir? Şuranın havası dardır. Fırça nerede? Tarlada öküzler var. Buranın havası dar. Gül bahçesi çok var. Bul bul ara bul.*" gibi. Bir dersteki konuların tam olarak öğretilmeden diğer derslere geçilmemesi gerektiği uyarısı her dersin sonunda yapılır.

Eser, yazıldığı dönemin sosyal ve siyasal yaşamı hakkında bilgi veren cümleler de içerir: "*Avrupalı adamlar çabuk okuyorlar. Bize verilen serbestlik*

sayesinde pek çabuk okumak yazmak öğreniriz." Yazar, öğretmenlerin öğrencilere kitap haricinde, kitaptakine benzer cümleler yazdırmasını ister.

Eserde dönemin özelliklerini yansıtması açısından önemli cümlelerin toplandığı metinler bulunur. Bu metinler bağımsız serbest okuma parçaları değildir. Çoğu eserde görülen vatan sevgisi temalı metin, Mehmed Celâl'in eserinde de mevcuttur:

> "VATANA MUHABBET
> Bir adam doğduğu ve büyüdüğü memleketi ve vatan kardaşlarını sevmelidir. Vatana muhabbet milletine son padişahına ve kanunlarına itaat ederek vatanı uğrunda mal canıyla hizmet etmektir. Hemşehrilerine muhabbet. Fakir adamlara yardım ve zenginler ile güzelce geçinip cümlesinin rahatlarını istemektir. İstibdat belâsından kurtaran erbab-ı hamiyet var olsun. Yalancı bir hükûmet milletine ve vatanına ağzından zehir saçan yılan kadar muzırdır. Yaşasın meşrutiyet. Var olsun Kanun-ı Esasî" (1911: 14, 15).

Yazar eserde, çocuklar için gerekli Arapça ve Farsça sözcüklerin yazım özellikleri hakkında da bilgi ve örnekler verir. Eserin sonunda öğretmenler için şu şekilde bir rehberlik vardır: "*Temrin: Gazeteden kıraat cerideden imlâ yazdırmalı.*"

Topu topu on dört sayfada ilkokuma ve yazma öğretimini gerçekleştiren Gostivarlı, sözcük öğretimini eserin geneline yaymıştır. Harfler öğretilirken sözcükler de öğretilmektedir. Sözcük ve cümlelerin yazılış şeklinin yenilik gösterdiği eserde, sözcükler cümleler aracılığıyla da öğretilir.

Eserin tamamında çocukların anlayabileceği somut sözcüklere yer verilmiştir. Soyut kavramları karşılayan sözcükler de basitleştirilerek cümle içinde kullanılmıştır. Örneğin son derslerden biri olan 44. derste yazar şu ifadelere yer verir: "*Zarf içinde mektup konur. Sanat altın bileziktir. Hürriyet serbestlik demektir. Memurların adil olmaları şarttır. Sırçadan sarayda duran komşusuna taş atmasın*" (1329/1911: 14).

Hüseyin Hüsnü, ilkokuma ve yazma öğretiminde değişik teknikleri uygulayan yazarlardan biridir. Bugün pek çok alfabede ya da yabancılara Türkçe öğretim kitaplarında rastladığımız resim üzerine resimdeki nesneleri karşılayan sözcükleri

yazma tekniği, incelenen elifba kitapları içinde sadece bu eserde vardır. Resim üzerinde yer alan sözcüklerle cümleler ve metinlerin oluşturulması o sayfayı takip eden diğer sayfada yer almaktadır. Resim üzerine yazılan sözcükler şunlardır: "*Hava, âlem, minare, bulut, şerefe, servi, kubbe, cami, duman, baca, dam, pencere, hane, ev, kafes, kamçı, ağaç, dükkân, araba, arabacı, tekerlek, sokak, at, köpek*" (Bakınız: **Ek–34**).

Yukarıdaki sözcükler kullanılarak oluşturulan cümleler ve cümlelerden meydana gelen metin aşağıdadır:

> "Bizim kasabada güzel bir cami var. Minaresi serviden uzundur. Bizim ev penbe boyalı. Yanındaki dükkân sarı badanalı. İşte arabacı. Elinde kamçı. Tek atlı dört tekerlekli arabası var. Bugün hava az bulutlu. Şu yeşil ağaç dut ağacıdır. Bu köpek her zaman havlar. Kırdaki derenin yaz zamanı suyu azalır. Üzerinde taştan bir köprü var" (Bakınız: **Ek–34**).

Sözcük öğretimini eserin bütününde gerçekleştiren bir diğer yazar, Ahmed Şükrü'dür. Ahmed Şükrü'nün çocukların günlük yaşamda karşılaşamayacakları hayvanları tanıtması çocuklara cazip gelebilir. Eserde, önce sözcüklerin yazılış ve okunuş özellikleri kavratılır, sonra bu sözcükler cümle içinde kullanılır. Örneğin 27. derste (s. 32) "i-f-k-ayın-ğ" harflerinin yazılış şekilleri verildikten sonra bu harflerle oluşturulan sözcükler diğer derste gösterilir:

> "İnsan-ıspanak-inkâr-iftira-ikrar-ısrar-idare-imrar-irade-iştiyak-bahar-kış-yakın-nehir-bakır-gümüş-akıl-âkil-ma'kûl-makbûl-meftûr-fütûr-defter-gök-fare-fırıldak-kara-kuru-kundak-gayret-ağır-ağrı-aygır-kundura-fes-mendil-eldiven-gömlek-boyunbağı-elbise-ekmek-buğday-zülum-püskül-nizam-intizam-mağfiret-konak-boyunduruk-isti'mal-inha'-ağlamak-tilki-nimet-kapı-kanat-inad-peygamber-fil-sâ'at-bayrak-öküz-koyun-kuzu-fabrika-orangutan" (1130/1914: 33).

Yukarıdaki sözcükler, daha sonraki derste rik'a hattıyla yazılır. Sıklıkla bu sözcüklerin yer aldığı cümlelere, eserde şu şekilde yer verilmiştir:

> "İstanbul büyük bir şehirdir. Padişahımız İstanbul'da oturur. Hüdhüd sevimli bir kuştur. Karga fena bir kuştur. Kargalar tarlaya ekilen buğday tanelerini gagalarıyla bulup yerler. Arz yuvarlaktır. Tilki tavukları boğdu. Tavuk, kaz, ördek kümeste yaşarlar. Demir en ziyade işe yarayan bir madendir. Altın en kıymetli bir madendir. Bakır toprak altında bulunur. Akıllı evlâdı her baba sever. Akılsız baş ayağa beyhude yük olur. Kuru yanında yaş da yanar. Doğruluktan ayrılanın yüzü her vakit kara olur. Ispanak yeşil bir ottur. Fare pek muzırdır. Tavuk mu yumurtadan, yumurta mı tavuktan olur? O eldiven senin mi? Benim değil diye sana kim dedi? Benim değil mi imiş? Padişah'ın iradesi var, bundan böyle herkes askerdir. Asker elbisesini pek severim. Fil, Hindistan'da bulunur. Öküz ile tarla sürülür. Kızak ile kar üstünde kayarlar. Orangutan insana en ziyade benzeyen bir maymundur. Osmanlı bayrağını severim, gördüğüm her yerde kalbim kabarır. Osmanlı bayrağı Türk vatanının timsalidir. Bu bayrağın şanını, namusunu korumak bize farzdır. Lâzım olursa kendimizi onun uğruna feda ederiz Yirmi yaşını bitiren her Türk askerdir. Askerden firar edeni kurşuna dizerler. Adam öldüreni asarlar" (1330/1914: 33–35).

Talibzade Yusuf da *Usul-i Savtiye Üzere Elifba*'da, son derse kadar harflerin öğretimini devam ettirir. Bir harf öğretilirken bir yandan da sözcük ve cümleler öğretilir.

Sayfalarda her bir harfi çağrıştıracak en az iki resim yer almaktadır. Örneğin (*f* ف) harfinin öğretildiği sayfada (*def* ve *fare*) resimleri bulunmaktadır. *Mim* harfinin öğretildiği sayfada ise (*armut* ve *mum*) resimleri vardır. Kef harfinin öğretildiği 22. sayfadaki örnek cümleler şunlardır: "*Kuzu kayadadır. Karga aksaktır. Bu kaya çok kabadır. Orada bardak yoktur. O çakıyı ver. Bu ağaç kabuğudur.*"

Eser, öğretilen cümlelerin öğrenciler tarafından öğrenilip öğrenilmediğini test etmesi açısından orijinaldir. Kitapta, sayfa altlarına cümleler boşluklar bırakılarak yazılmıştır: "*Kuzu kaya...dır. ..... aksaktır. Bu kaya ....dır. Bora ..... mum yak. Ora ..... bardak yoktur. Çakı... ver.*" *gibi.* Bu tür uygulama, bugün metin altı sorularıyla benzerlik göstermektedir. Çocukların öğrendiklerini ölçmek açısından önemli bir yeniliktir.

Her sayfada basit cümlelerle hem sözcük hem de cümle öğretimi eserin sonuna kadar devam eder. 52. sayfada farklı bir yapı daha vardır:

> "Öküz sabana,
> Ben seni sürümekten yoruldum dedi.
> Saban da öküze,
> Ben de seni beslemekten usandım
> Diye cevap verdi
> Atalar sözü:
> El eli yıkar el de yüzü.
> ---
> Tekşif ettirilecek kelimeler: Öküz, saban, sürmek, yorulmak, beslemek, usanmak."

Yukarıdaki özellik okuma ve yazma kitabında ilk kez göze çarpıyor. Köy okulları için hazırlanan eserde, hedef kitlenin özellikleri eser boyunca göz önünde tutulmuştur. Verilen hemen her cümlede bu durum kendini gösterir:

> "Kuzumu Hacı köye götürdü. Sami köpeği kapadı. Bu at dereye kaçtı. O kapta paça var. Araba atı buraya yürüdü. Nuri'de iki kara kuzu var idi. Beni Adana'da gördü. Boyacı masayı boyadı. Dayı bu parayı bana verdi. Dereden su akıyor. Naci bakıyor" (1332/1916: 9).

Köy çocukları için hazırlanan eser, yazıldığı mahallî bölgenin (Adana'nın) coğrafî özelliklerini de yansıtmaktadır. Öğrencilere öğretilen cümlelerde bu özellikleri görmekteyiz:

> "*Yaramaz Çocuk* – Ali çok yaramaz idi. Bir gün validesi görmeden bahçedeki portakal ağacına kundura ile çıkar. Portakal koparır iken birden bire ayağı kayar. Aşağıya düşer. O sırada validesi oğlunun düştüğünü görür. Vay! Yavrum ben sana ağaca çıkma demedim mi diyerek hemen yanına koşar. Çocuğu bayılmış bulur. Şefkatli valide gözyaşları dökerek Ali'yi bağrına basar. Odaya götürüp yatağa yatırır.
> Bir zaman sonra Ali ayılır. Gözünü açar ne görsün. Yatakta yatıyor. Validesi başucunda ağlayıp duruyor. Ali yataktan kalkmak istedi ise de kalkamadı. Kendi kandine düşündü. Vay ben validemin sözünü niçin dinlemedim de bu belâlar başıma geldi diyerek kendisi de ağlamaya başladı. Söz dinlemeyen yaramaz çocuk böyle olur" (Muallimlere: Bu hikâye çocuklara birkaç defa yazdırılacak, okutturulacak bu

> suretle okurken yazmayı da beraberce talim etmiş bulunacaktır.) (1332/1916: 23,24).

Eserde, önce sözcükler yazılışlarıyla beraber verilir. Bu durum, Arapça sözcüklerin yazımında vardır. Sonra bu sözcüklerle özgün metinler oluşturulmuş ve metinlerin içinde sözcüklerin anlamları verilmiştir: "*Tedenni, tefekkür, teşekkür, terakki, mukaddes, temini, dikkat, muallim, münevver, mukaddem, muazzam, mücessem, hiddet, cesur, gayur, mürüvvet, İzzet, Eyüp, Hakkı, hürriyet, teneffüs*" (1332/1916: 29).

> "Apteste ve namaza evvelâ *niyyet* ile başlanır. Bir adama *mürüvvet* etmek yani ona yardım etmek demektir. *Müddet*-i zamandır pehlivanlar *kuvvetli* olur. Fena kimselere *minnet* etmemeli. *İlletten tevakki* etmeli. Yani sakınmalı. Çalışmayan *tedenni* eder. Yani geri kalır. *Tefekkür* düşünmek demektir. Bir kimseden iyilik gördüğün vakit *teşekkür* ederim denir. Çalışanlar daima *terakki* eder yani ileri giderler. *Mukaddes* iyi demektir. *Temenni*: istemek. Muallim efendinin sözlerine *dikkat* etmelidir. *Münevver*, parlak demektir. *Muazzam*, büyük *hiddet* etmemeli. *Cessur* yani cesaretli, *gayyur*, gayretli. *Mürüvvetli* yani merhametli. *Hakkı*, *Eyyüp*, *İzzet*, bunlar da insan adı = isimleridir. *Hürriyet* serbestlik. İnsan ve hayvan *teneffüs* eder" (1332/1916: 31, 32).

Müellifi belli olmayan *Yeni Harflerle Elifba*'da, harflerin öğretimi esnasında sözcük ve cümle öğretimi gerçekleştirilir. Eserde, ilk kez 22. sayfada, "*vav = ve, ze = ze, hı = he, tı = te, ye = ye, kef = ke, lam-elif = le, mim = me, nun = ne*" harfleri öğretildikten sonra, "Cümleler" başlığı altında cümle öğretimine geçilir. "*Cevad ceza aldı. Yahya henüz ceza almadı. Hamid hendeseyi bildi. Cavid kilim aldı. Köye döndüm.....Dadı bize elma aldı. ...*" biçiminde basit cümleler örnek olarak verilir. Sonra diğer harflerin öğretimi yapılır. (sin = se, ayın = a, fe, güzel he = e, kaf = ke, re, şın, te). Bu harflerden sonra yine cümlelere yer verilir. 34. sayfada yer alan cümleler şunlardır: "*Şükrü efendi bir tüfek aldı. Kilim tozludur. Mehmet Efendi sınıfta sonuncudur. Salih efendide iki kalem vardır. Bizim bir kitabımız vardır*". Sonraki sayfalarda diğer harfler öğretilir.

5.2.1.1.3. Metinlerle Okuma Yazma Öğretimi

Bu dönem yazılan eserler içinde özgün okuma parçalarına ya da şiirlere yer veren eserler çoğunluktadır. Ses yöntemi esasına göre kaleme alınan eserlerde genellikle eser boyunca devam eden harf öğretimi, sözcük ve cümle öğretimiyle birlikte yürütülmektedir. Bu yönüyle kimi eserlerde ilkokuma ve yazma öğretimi becerisini yeni kazanmış çocukların bu becerilerini pekiştirmek amacıyla bağımsız okuma parçalarına ya da şiirlere yer verilmesi eserin işlevselliğini arttırmaktadır. Bu bölümde, serbest okuma parçalarına yer veren ses yöntimi esasına göre kaleme alınmış eserler incelenecektir.

Ali İrfan, eserinde serbest okuma parçası olarak 15 adet "Kıraat" başlıklı metne yer vermiştir. Bu metinler konuların anlatıldığı dersler arasına yayılmıştır. Yazar, 65 ve 66. sayfalarda kameriyye ve şemsiyye harfleri ve bu harflerle kurulan sözcükleri tek tek vermiştir. Daha çok Arapça sözcükler içeren harekeli 5 metin 70. sayfaya kadar yer almaktadır. Bu metinlerin rakamları on birden başlayarak on beşe kadar numaralandırılmıştır. 13. metinde okuma ve yazma öğrenmenin önemi üzerinde durulur:

> "İnsanın insanlığı okuyub yazmakladır. Okuma yazma öğrenmeyen bilmeyen insanın heman hayvandan farkı yok gibidir. İşte bunun içün ana ve babalarımız bizi mektebe gönderiyor. Adam olmaklığımıza çalışıyor. Biz de mektebde beyhûde vakit geçirmeyüb çalışalım derslerimizi güzelce belleyelim. Cahillikden kurtulalım. Adam olalım" (1325/1910: 70).

Eser içinde iki adet şiir vardır. Bunlardan ilki Muallim Feyzi'nin "Vatan Manzumesi"; diğeri Saim'in "Sa'y Manzumesi" dir. Bu şiirlerden özellikle "Vatan Manzumesi"nde işlenen tema, eserin yayımlandığı dönemdeki güncel durumu yansıtması bakımından önemlidir. Okumayı yeni öğrenmiş çocuklar için fazla Arapça ve Farsça sözcük barındırmasına karşın bu tür bir şiir, Meşrutiyet yönetiminin sağladığı ortamı, düşünce yapısını göstermesi bakımından aşağıya alınmıştır:

"VATAN MANZUMESİ
(Vatan Sevmeyende İman Yok)
1
Vatan! Ey mader cemile-i şeym
Ne güzel tavr-ı dil-pesendin var
Hakkını âcizem eda idemem
Seni i'zaze hazırım her bar
2
Ey vatandaşlarım! Gelin hepimiz
Terk-i hodkâmı ve ittifak idelim
Olalım şan ü şöhreti haiz
Vatanı hıfza ittifak idelim.
3
Bu vatandır bize asıl mader
O bizi beslemiş büyütmüşdür
Er oğlu anneye muhabbet ider
Bunı Allah da vacib etmişdir." (6 Kânunusani 1325, Muallim Feyzi)

Çocuk psikolojisini iyi bilen Salih İhsan, kaleme aldığı eserinde dualarla birlikte, "Hayvanat", "Hikâye", "Bir Kıssa", "Aks-i Sada", "Bir Zatın Evlâdına Nasihati" başlıklarını taşıyan metinlere yer vermiştir. Bu metinler çocukların seviyelerine uygun olmakla birlikte dolaylı yollardan onlara öğüt verir niteliktedir.

Vasıf, Cevdet ve Nafiz'in, *İsmail Hakkı Elifbası*'nı tekrar yayımladıklarını daha önce söylemiştik. Bu yayımda, diğer baskılardaki yöntem izlenmiştir. Eserin genelinde cümle ve metinlerle öğretim esas tutulduğundan ayrıca okuma parçaları yer almamaktadır. Yazarlar, günün koşullarına uygun metinleri esere koymuşlardır. İçerik açısından yukarıdaki vatan manzumesine paralel metinler, eserde iki yerde bulunur. İlki 44. derstedir:

> "İnsan her şeyden evvel (vatan) sevdasını öğrenmelidir. Rıza efendi bu sabah bize tuhaf bir hikâye okudu. O hikâyeden bir de lügat öğretti. Sühan söz demek imiş. Ömer Efendi her zaman günahtan hazer eder. Bu gece Kudret Efendi; bize dokuz bardak şerbet verecek. Çalışkan çocuk her zaman aferin alır. Dersini iyi bilen mükâfat kazanır. İyiler ile ülfet eden iyi huy edinir. Hünerli kişiler ile düşüp kalkan, sanat öğrenir. Herkese bir muamele etmelidir. (Malûmat)ın faydası budur" (1327/1911: 38).

Eser boyunca öğretilen sözcüklerin çocukların zihinlerinde tam olarak yer etmesi için metinlere yer verilir. Bu tür metinler, çocuklar için ahlakî öğüt içerir. Eserde son metin farklı bir içeriktedir. 55. dersteki metin şu şekildedir:

> "Bir vatanda doğup, bir vatanda büyüyen, bir devletin kanununa tabi olan ahaliye (millet) denir. Bir milletten bazısı İslam, bazısı Rum, bazısı Bulgar, bazısı Ermeni, bazısı Yahudi bile olsa yine onlar bir millet sayılır.
> Bugün bizim vatanımızda İslam, Rum, Bulgar, Ermeni, Yahudi hepimize Osmanlı denilir.
> Çünkü bizim devletimiz Osmanlı devleti, vatanımız Osmanlı toprağıdır. Hepimiz bir devlet tebaasıyız. Bir millet bir ev halkı demektir.
> Biz Osmanlıyız. Birbirimizi sevelim, El birliği ile çalışalım. Vatan efrad-ı milletin çalışmasıyla terakki eder. Vatan milletin evi demektir. Bir ev halkı arasında dedikodu olmaz.
> Çocuklar! Birbirimizi sevelim. Birbirimize yardım edelim. Hepimiz bir vatanın evlâdı olduğumuzu unutmayalım. Böyle yaparsak hem vatanımıza hem milletimize hizmet etmiş oluruz. Rahat rahat yaşarız."

Ali Nusret, eserinde toplam üç adet serbest okuma parçasına yer verir. Bunlardan ilki olan 26. sayfadaki metin diğer eserlerde pek rastlamadığımız bir konuşma metnidir:

> "Karavana nedir?
> Karavana vatanımızın muhafızı olan askerlerin yemek yedikleri kabdır.
> Anadolu neresidir?
> Osmanlı toprağının Asya'daki kocaman bir parçasıdır.
> Asya neresidir?
> Asya dünyanın kocaman bir parçasıdır.
> Dünya kaç parçadır, adları nedir?
> Beş parçadır, adları Avrupa, Asya, Afrika, Amerika, Avustralya'dır.
> Dünya nasıldır, biz neresindeyiz?
> Dünya mandalina gibi yuvarlaktır daima dönüyor biz üzerindeyiz düşmeden duruyoruz."

Siyasal olayların, yaşanan günlük gelişmelerin, sosyal yapının en fazla yer aldığı elifba kitaplarının bu dönemde yazıldığı görülmektedir. Ali Nusret de yazdığı okuma parçalarında yaşanan gelişmelere yer vermekten geri durmaz. 28. sayfada yer alan "Çocuk Ne Diyor" başlıklı metin buna örnektir:

> "Biz anamızdan hür doğmuş hür Osmanlıyız. Osmanlı hükûmetine tabiyiz. Hükûmet meşrutiyet ile idare olunur. Hür bir padişahımız vardır. Biz Osmanlılar hürriyet için can veririz. Zira hürriyet elden giderse hayvan gibi esir oluruz. Daima hür yaşayalım. Canımızı verelim hürriyeti vermeyelim. Yaşasın hürriyet.
> Biz Osmanlı toprağında doğmuşuz. Bizim vatanımız şu toprakdır. Bu toprakda doğanlar hep kardaşız. Biz vatanın evlâdlarıyız. Vatan elimizden giderse biz de ölürüz. Vatan içün yaşıyoruz. Biz faniyiz. Vatan bakidir. Biz Osmanlılar hep vatan kardaşıyız. Birbirimizi severiz. İttihad etmişiz. Birbirimiz içün vatan içün can veririz. Yaşasın ittihad yaşasın vatan" (1328/1912: 28).

Mehmed Hilmi, *Hürriyet Elifbası*'nda serbest okuma parçaları olarak seçilmiş cümleler kullanır. Bu cümleler başlığı olan metinler değildir. Genellikle çocuklara ahlâkî öğütler veren ve vatan sevgisini ele alan cümlelerdir. 35. sayfadan itibaren başlığı olmayan metinlere yer verilmektedir. Dualardan önceki üç metin şiirdir. Bunlardan ikisi Tevfik Fikret'e aittir: "Talebe Marşı" (s. 43), "Vatan Marşı" (s. 45); diğer şiir ise Mücahit Kemal Bey'in (Namık Kemal) "Vatan Şarkısı" dır (s. 44).

Bu dönemdeki eserlerde serbest okuma parçalarında ele alınan konulardan vatan sevgisi ortak konu olarak göze çarpmaktadır. Serbest okuma parçasına yer veren yazarlar ya bir şiir ya da bir metinle bu sevginin bir yönünü dile getirip çocuklara aşılamak gayreti içindedir. Yukarıda adlarını zikrettiğimiz şiirlerden Tevfik Fikret'in "Vatan Şarkısı" adlı şiiri aşağıda verilmiştir:

> "VATAN ŞARKISI
> Biz fedaî milletiz, merd oğlu merd Osmanlıyız;
> Burc-ı istibdadı yıkdık, kahramanız şanlıyız:
> Vatan, bir hakk tanır ahrârız; arslan canlıyız.
> Canla, şanla, ey vatan, te'bîdine peymanlıyız...
>
> Can da sen, şan da sen, hepsi sensin, yaşa; ey
> Vatan, ey mübarek vatan, bin yaşa!
>
> Toprağın cevher, suyun kevser, baharın bî-hazân;
> İşte dünya: Bir eşin, bir benzerin yokdur inan.
> Müşfik evlâdın bulur koynunda her gün, her zemân
> Başka şefkat, başka niğmet, başka kuvvet başka can.

Can da sen, şan da sen hepsi sensin, yaşa; ey
Vatan, ey mübarek vatan, bin yaşa!" (1328/1912: 45)

Hüseyin Hüsnü, *Renkli ve Resimli Elifba-i Tefeyyüz* adlı eserindeki 18. derste kef türleri hakkında bilgi verdikten sonra 19. sayfaya resimler eşliğinde Fikret'in "Küçük Asker" adlı şiirini alır. Şiirin ya da resimlerin bulunduğu sayfalara eserde sayfa numarası verilmemiştir.

"KÜÇÜK ASKER
Küçük asker, silah elde
Kahramanca ilerliyor;
Karşısında bütün belde
"Kahramanım yaşa" diyor:
Küçük asker küçük asker
Vatan senden hizmet bekler.
Mini mini omuzların
Taşıyacak yarın tüfenk
Tüfenk değil vatan yarın
O omuza yüklenecek.
Küçük asker küçük asker
Vatan senden hizmet bekler.
Küçük asker dinle bunu
Sakın boşa silah atma
Kılıcını kurşununu
Haksızlığa karşı sakla.
Küçük asker küçük asker
Vatan senden hizmet bekler.
Vatan için çeker emek
Herkes, bu borç herkesin
Vatan demek ninen demek
Sen nineni sevmez misin
Küçük asker küçük asker
Vatan senden hizmet bekler.
Vatan senden hayat umar
Sen yaşarsan o canlanır
Vatan için ölmek de var
Fakat borcun yaşamaktır
Küçük asker küçük asker
Vatan senden hizmet bekler.

Şiirin ilk dörtlüğünden sonra, 1'den 10'a kadar rakamların yazılışları ve okunuşları verilmiştir. Eserde bir diğer yenilik ya da ayırıcı özellik ise bir şiirin, işlenen konular arasına yerleştirilmiş olmasıdır.

Kitabın 28. sayfasında Osmanlı tarihi hakkında bilgi vardır. Metinde önce sözcükler verilir. Bu sözcükler şunlardır: "*Vatan, Osmanlı milleti, Sultan Osman Gazi, padişah, bayrak, Sultan Mahmut Han, aza, meclis-i mebusan, hanım.*" Okuma parçası bu sözcüklerle oluşturulur. Oluşturulan okuma parçası aşağıdadır:

> "Üzerinde doğduğumuz yiyip içip büyüdüğümüz yerler bizim vatanımızdır. Osmanlı milletini meydana koyan yani bizi bir bayrak altına toplayan Gazi Sultan Osman'dır. Bunun için bize Osmanlı milleti, vatanımıza Osmanlı memleketi derler.
> Padişah Osmanlı milletinin vekili ve pederidir. Biz padişahımızı severiz. O da bizi öz evlatları gibi sever. Vatanımız için gece gündüz çalışan bizim iyiliğimizi düşünen padişahımız için beş vakit namaz da dua etmeliyiz.
> Milletin vekilleri olan mebusan azaları mebusan meclisinde toplanır. Memleketimiz için kanunlar yaparlar. Ne kadar Osmanlı varsa hep bu kanunlara itaat eder. Padişahımız bu kanunların ve memleketimizin sair bütün işlerinin güzel yapılması için dikkat eder. Yaşasın padişahımız. Yaşasın Osmanlı milleti."

Ahmed Şükrü de diğer yazarlar gibi vatan sevgisini anlatan cümlelerden oluşan metinlere yer verir. Bu tür metin örnekleri yukarıda sözcük öğretimi değerlendirilirken verilmiştir. Ahmed Şükrü, eserine çocukların dünyasına hitap eden, onların hoşuna gidecek metinlerde koymuştur. Bu okuma parçaları çocukları sosyal hayata alıştıracak niteliktedir. 53. sayfada yer alan 42. dersteki metin, bu tür özellikler taşır. Metinde kişilerin çocuk olması, çocukların dikkatini çekecek, okuma zevklerini artıracaktır:

> "Yediğimiz tatlı balı arılar yapar. Arılar kovanlar içinde yaşarlar. Bir gün Şakir arıların kovanlarına yaklaştı. Çiçeklerden bal toplayan yani işleri ile uğraşan arılarla eğlenmek, onları ürkütmek istedi.
> Arılar şakaya gelmezler ve kovanlarına kimsenin yaklaşmasını istemezler. Onun için hemen Şakir'in başına üşüştüler, iğneleri ile kulağından, alnından soktular. Şakir'in başı şimdi kabak gibi oldu, vücuduna ateş geldi. O gece anası merakından uyumadı, sabaha kadar Şakir'i bekledi.
> Ertesi gün Şakir'e bir şişe açık ilâç içirdiler. Şakir bir kaç gün içinde iyi oldu ama arkadaşlarına: 'Güzel kokun gülün yanında nasıl diken var ise tatlı balın yanında da iğne olduğunu unutmayın.' demekten kendini alamıyordu" (1330/1914: 53).

Mustafa Faik, eserinin geneline yaydığı harf öğretimi esnasında, cümlelere yer vermiştir. Bu cümlelerin haricinde, 62. sayfadaki "Genç Mektebliler" başlığını taşıyan metin, çocuklara vatan sevgisini aşılayan bir metindir:

> "Bu günkü genç mektepliler yarın öbür gün büyüyünce Osmanlı vatanının muhafızları, memleketin nazırları olacaktır. Şimdi bir sıra üzerinde toplu oturan şu gördüğümüz küçük mekteplilerin her biri kim bilir kaç sene sonra vatanın hangi bir köşesinde büyük bir vilayetin valisi yahut şanlı bir mebusu olarak binlerce adamın işini görecek vatanına milletine büyük yararlıklar gösterecektir. Büyük bir fabrikanın baş memuru, bir ticaretgâhın müdürü veya maiyetinde binlerce çiftçi birçok memurlar bulunan büyük bir çiftlik sahibi olacaklardır. Osmanlı toprağını çalışmasıyla gayretiyle ihya edecek şu mektep duvarları içinde kim bilir ne kadar çok bahtiyar gençler vardır. Bugün kız mekteplerinde çalışan mini mini hanım kızlar, yarın öbür gün vatanın büyük hanımefendileri, evlat valideleri, kız mekteplerinin müdür ve muallimleri olacaklardır. Vatana ve millete büyük ve şanlı hizmetler göreceklerdir. Vatanın her ümidi gençlerdedir. Gençler bilmelidirler ki Osmanlı milleti hele Türk ve İslam evlatları diğer devlet ve milletlerden okuma ve yazmada, hüner ve ticarette pek geride kalmışlardır. Bunun sebebini büyüdükçe, yukarı sınıflara geçtikçe kitaplardan hocalardan öğreneceklerdir. Ana babalar çocuklarının tahsili uğruna birçok paralar sarf, millet ve devlet her sene mektepler için hadsiz hesapsız masraflar ediyorlar. Gençlerden bekledikleri, çocuklardan istedikleri nedir? Ne için bu kadar para sarf ediyorlar? Yalnız çalışmak, ilim ve sanat öğrenmek cahillikten kurtulmak için değil midir?
> Gençler hiçbir şey düşünmesinler. Çocuklar için para, esvab, yiyecek, kitab, mekteb her şey hazırdır. Genç mekteblilerin vazifesi yalnız çalışmak, çalışmak, yine çalışmakdır" (1330/1914: 62, 63).

Çalışma azmi aşılayan bu metinden sonra yazar, gençlerden "üç şeyi" elde etmelerini ve "üç şeyi" unutmamalarını ister:

> "Gençlikte üç şeyi elde etmeye çalışmalı:
> 1) Hüsn ü ahlak (iyi huylar)
> 2) İlim ve hüner (okumak, yazmak, bir sanat ile beraber bir iki dil öğrenmek)
> 3) İyi ve sadık bir arkadaş
> Gençler üç şeyi unutmamalı:

> 1) Osmanlı devleti donanmaya 'denizde zırhlılara, vapurlara' muhtaçtır.
> 2) Osmanlı devleti ve İslam milleti neden bu kadar geride ve fakir kalmıştır. Sebebini küçük yaştan öğrenmek ve 'ticaret ve sanattır.' Devlet neye ve kimlere muhtaçtır (ticaret ve tüccarlara) Ona göre çalışmak, ticarete hazırlanmak her gence borçdur.
> 3) Her şey genç iken öğrenilir" (1330/1914: 63).

Talibzade Yusuf, eserin genelinde harfleri öğretirken cümle ve metinlere yer vermektedir. Kitabın son sayfası diğer kitaplarda görmediğimiz bir özellik taşır. Bu sayfaya bir resim yerleştirilmiş, resmin altında bir boşluk bulunmaktadır ve boşluğun altında şu şekilde bir not vardır: "*Talebeler resimde gördükleri şeyleri anlatacaklar ve neler gözüküyorsa isimlerini kelime kelime olarak muallim efendinin muavenetiyle yazacaklar*" (Bakınız: **Ek–35**). Eserde ayrıca özgün bir şiir yer almaktadır. Çocuklara sayı saymasını şiirlerle öğreten yazar, Sabri Cemil'in şiirine yer vermiştir:

> "SAYILAR
> Bir, iki, üç... ne kolay!
> Gel kardeşim böyle say.
> Dört, beş, altı... zor mudur?
> Bak ne kolay sayılır!
> Yedi, sekiz, dokuz, on.
> Kim sayarsa aşk olsun!
> Kim bilmez böyle saymak
> Ona oyun hep yasak" (1331/1915: 60).

Mahmud Nedim, eserinin sonuna serbest okuma parçalarını seçerken harflerin ve sözcüklerin öğretiminde göstermiş olduğu titizliği göstermiştir. Yazım ve alfabe ile ilgili kuralları anlattığı bölümlerde cümleler, "Cümle" başlığı altında verilirken serbest okuma parçaları bağımsız başlıklar altında yer alır. Bağımsız okuma parçalarından ilki olan "İyi Çocuk" başlığını taşıyan metin aşağıdadır:

> "Mustafa gayyur bir çocuk idi. Her türlü fenalıklardan tevakki eder. Muallimin verdiği derslere daima dikkat ederdi. Onun için Mustafa terakki etmişti. Şefkatli, mürüvvetli, pederinin validesinin sözlerine itaat eder. Onların hayır dualarını temenni eylerdi. Mustafa arkadaşlarından iyilik gördüğü vakit onlara karşı memnun oldum. Teşekkür ederim derdi. Birisinin güç = zor bir işi olduğunda ona himmet ederdi.

> Mustafa hürriyeti pek sever. Cesur olduğundan herkes serbest tefekkür ederek söz söyler, cevap verirdi" (1332/1916: 31).

Eser içinde "Vatan" (s. 33), "Ecnebi" (s. 34), "Bahtiyarlık" (s. 34), "Hayvanları İncitmeyiniz" (s. 35), "Terbiyesiz Çocuk Cezasını Bulur" (s. 36), "Zavallı Çocuk" (s. 42) başlıklarını taşıyan metinler yer almaktadır. Bütün metinlerde kişiler çocuk, ele alınan konular çocuklarla ilgili konulardır. "Zavallı Çocuk" başlıklı metin dönemin koşullarını da yansıtması açısında önemlidir:

> "Son Balkan muharebesinde idi. Hıristiyan orduları sınırları aşarak Türk toprağına saldırıyorlardı. Vatanımıza saldıran bu düşman Bulgar, Yunan ve Sırp askerleri idi. Bunlar bizim canımızın, dinimizin, malımızın düşmanıdırlar. İşte bu askerler Rum ilinde ne kadar cami ne kadar Müslüman köyü varsa hepsini yakıyorlar, bütün Müslümanları kadın, baba, çocuk hepsini kesiyorlardı.
> Bu esnada Gümilcine civarında Pikarlı köyünde Hasan isminde küçük bir çocuk mektepten evine dönüyordu. Fakat yolda birtakım tüfek sesleri işitiyor, yangın alevleri görüyordu. Evine yaklaştığı zaman zavallı çocuk ağlamağa başladı. Çünkü bütün mahalle yangın içinde idi. Bulgar ve Yunan askerleri sokakta rast geldikleri bütün Müslümanları bıçakla tüfekle öldürüyorlardı.
> Hasan köyünü, validesini, bütün kardaşlarını kaybetmiş bir bi-çare idi! Fakat hiç ümitsiz değildi. Daima 'Ah ben bir defa büyüyeyim, asker olayım. Muharebede Yunanlıları, Bulgar ve Sırpları, hatta malum Rusları nasıl öldüreceğimi bilirim' diyordu. Hasan zavallı bir çocuktu. Fakat cesurdu. O daima kalbinde intikam duygusunu taşırdı" (1332/1916: 32, 33).

5.2.2.2. Harf Yöntemi Esasına Göre Yazılan Elifbalar

5.2.2.2.1. Harflerin Verilişi

Harf yöntemi esasına göre kaleme alınan eserler, bu dönemde sayıca daha azdır. Harf yöntemiyle kaleme alınan ilk eser, 1326/1910 tarihinde yayımlanan *Ahmed Cavid Elifbası*'dır. İsmail Hakkı gibi eserine kendi adını veren Ahmed Cavid, eserini kaç bölüme ayırdığını ve eserden kimlerin yararlanacağını şu şekilde ifade etmektedir:

> "İş bu elifba mevcut elifba risalelerini bittedkik yeni tertip olunmuş dört kısım ve 25 dersten ibarettir:
> Birinci Kısım: Usul-i tedris hakkında muallimler için tarifat ve mevad-ı mühimmeyi şamildir.
> İkinci Kısım: Hurufatı hareke-i resmiye ve harfiye ve cezm ile gayet sade, kısa ve az vakitte Türkçe okuma yazma ve imlâsını öğrenmek
> Üçüncü Kısım: Tenvin ve teşdid ile Arabî kelimeleri okuma ve imlâsını bellemek.
> Dördüncü Kısım: Hatt-ı rik'a yani el yazısıyla Türkçe okuyup yazmaya alışmak usulünü müştemildir.
> Velhasıl bu risale yeni usul tedris bilmeyen muallimlere usul-i mezkureyi öğretecek, şakirdan da yukarıda denilen şeyleri öğrenir iken usul-i imlâ ve vazife-i insaniye, esas (diniye), mukeddemat-ı coğrafya, ahval-i diniye, havayiç-i zaruriye, eşkâl-i hutut ü arkamı da öğrenecektir. Binaenaleyh umum için hususiyle köy muallim ve mektepleri için fevkalade müfidedir."

Eserinin içeriğini, yukarıdaki sözlerle belirleyen yazar, harfleri sırasıyla öğrettikten sonra hecelerin nasıl kurulacağını ayrıntılı olarak verir:

> "Elifba risalesinden sırasıyla gösterilen harfler harekelerin isimleriyle okutmalı yani (elif üstün e) (elif esre i) (elif ötrü ö) diye okutmayıp (elif üstün) lafzı terk olunup ve keza (elif ba ye). Vav verileceği vakitte de (elif ba üstün ab) denilmeyip bunda da (elif üstün) lafzı terk edilip yalnız birdenbire usul-i maksat olan sade (a, i, ü) (be, bi, bu) (a, te, pe, o) ab, ib, ub, bat, bit, but) diyerek kelimeleri çatarak bir iki üç dört ve daha ziyade harfli olan kelimeler sırasıyla yazdırılarak ders ders okutturulacak. Çocuklar bu suretle kelimeleri iyice okumağa alıştıktan sonra ikinci kısmın birinci sahifesinde yirmi dokuzuncu desten otuz üçüncü ders nihayetine kadar vezaif-i insaniye bahisleri ezberlettirilecek. Badehu iki üstün iki esre iki örtülü ve şeddeli Arabî kelimeler ve huruf şemsiye ve kameriye vesaireyi iyice okumağa alıştığında üçüncü kısmın kırk birici sahifesinde on birinci dersten on beşinci ders nihayetine kadar esas-i diniye bahisleri dahi ezberlettirilecektir.
> Hülasa çocuğu okutmanın esası harflerin isimlerini şekillerini yazdırarak iyi belletmek sonra her harfin hareke-i resmiye ve hareke-i harfiye ile yedi sada ve cezm ile sakin tenvin ve teşdid ile bir harfin iki kere okutacağını anlatmaktan ibarettir. Yani en kolay, en kısa, en çabuk en yeni okutmak usulü bu olduğu tecrübe olunmuştur. Zira eski usulde çocuğa bir harfi nasıl okunacağını anlatmak için (elif üstün e) diye üç söz

> söylemek lâzım. Çocuk bu üç sözden hangisini belleyeceğini anlamakta güçlük çeker. Yeni usulde ise harfi harekenin ismiyle yalnız (e) diyecek bu da hafif sade bir söz olmasından kolaylıkla çabuk belleyebilecek çünkü üç söz bellemekten elbet bir söz bellemek daha kısa daha kolaydır.
> Yeni usulde hecelerle kaybedilen vakitler kazanılacak şakirt okuduğunu az vakitte de anlayacak. Harekesiz yazıları okuyabilecek söylediğini yazacak şüphesiz büyük fayda hâsıl olacak. Fakat tekrar beyan olunur ki bu yeni usul ve kaideyi tamamıyla öğretmedikçe şakirdi ileriye geçirmek hiç caiz değildir" (1326/1914: 8, 9).

Maarif Vekâletinin yayımladığı *Musahhah Elifba-i Osmani*'de harfler sırasıyla öğretilmiştir. Harflerin farklı puntolarla verilmesi eserin diğer eserlere göre ayırıcı bir yönünü oluşturmaktadır. İkinci ve üçüncü sayfalarda 31 harf büyük puntolarla yer almıştır. Sonraki sayfada orta ve küçük boy harfler verilmiştir. 8. sayfaya kadar bütün harfler noktalı ve noktasız oluşlarına göre tasnif edilmiştir. 9. sayfada üstün, esre, ötre öğretilmiştir. Sayfa 11'deki 10. dersten sonra harflerin bitişme özellikleri 14. derse kadar devam etmiştir. 14. sayfada bütün harflerin yalnız, başta, ortada, sondaki yazılışları bir tablo olarak yer almaktadır. 15. sayfada med, 16. sayfada cezm, 17. sayfada vav, ye, güzel he harflerinin öğretimi vardır.

Abdullah Niyazi, *Elifba-i Niyazi* (1327/1911) adlı eserinde, 24. sayfaya kadar harflerin alfabedeki sırasıyla yazım özelliklerine yer vermiştir. Eserin diğer eserlere göre farklı bir yanı yoktur.

Ahmed Nazif'in, *Tertib-i Sani Elifba-i Cedîd* adlı eseri, 1327/1911 ve 1335/1919 tarihlerinde iki kez yayımlanmıştır. Yazar, öğretmenlere bazı uyarılarda bulunduktan sonra, 4. sayfada harfleri verir. Burada 34 harf bir tablo şeklinde yer alır. 5. sayfadan itibaren hareke-i resmiye ile okuma yazma çalışmaları sürdürülür. 11. sayfada yer alan 21. derse kadar yazar hareke-i resmiye ile harflerin nasıl yer aldığını gösterir. Harflerin başta, ortada ve sonda tek tek yazılışları verilir. 11. sayfadan itibaren cezm ile birlikte iki harfle oluşturulan anlamsız, yer yer anlamlı hecelerle öğretim yapılır. Bu şekilde öğretim yirmi ikinci derste, "*ab, at...*" şeklinde devam eder. 14. sayfadaki 32. derste yazar *tenvin*, *şedde*, *hemze* gibi kavramlara açıklık getirir.

20. sayfada bulunan ellinci dersten sonra "hareke-i harfiye"nin öğretimi yapılır. Burada öğretim önce tek, sonra çift, daha sonra üç heceli sözcükler ile gerçekleştirilir. Önce *elif*, sonra *ye*, daha sonra ikisi birlikte kullanılır. "*Şafi, kafi, çakı, kapı, hacı, ali, çalı, halı...*". gibi.

Numune-i Şükran Merkez Rüştiyesi muallimlerinden Mehmet Ali Harputî, *Nev-Usul Talim-i Kıraat yahud Elifba-i Türkî* (1327/1911)'nin birinci sayfasında "İfade-i Meram" bölümünde, 5 yılı özel okulda olmak üzere 17 yıllık öğretmenlik mesleğinde izlediği yöntemin çok faydalı olduğuna dair bilgiler vermektedir. Yazarın belirttiğine göre eser, bir uygulamanın sonucudur:

> "Birkaç seneden beri dershanelerde vasat derecede müstaidd (kabiliyetli) talebeden bir miktarını tefrik ve usul-i mebhuseyi anlar hakkında tatbik ve diğer talebe hakkında da öteden beri mekteplerde kıraat talimi hususunda cari usulü takip etmiş neticede iş bu iki kısım talebe arasında azim fark görmüştüm. Tecrübemi şu suretle ifade eyledim. Buna riayet bizar sabr ü sebat idamın muhakkak olup olmadığını ispata kifayet eder. İki kısım üzerine tertip eylediğim iş bu eserimin kısm-ı evveline Türkî kısım; saniyesine Arabî kelimelerin suhuletle kıraatini talim eden usullere hasrettim. Kısm-ı saniyenin ihtiva eylediği usul sayesinde talebe az zamanda Kuran-ı Kerim'i okuyabilecektir. Kelimat-ı Arabiye ve Farisiyenin lisanımızda kesret-i istima'line mebni ibare arasında bunlarla beraber Arabî ve Farisi terakibi suhuletle okuyabilmek için takibi lâzım gelen usul iş bu eserimin kısm-ı salisini teşkil eyleyecek. Ve şu eserim mahzar-ı rağbet olursa hemen neşr edilecektir. Âcizanemi itiraf ederim şu hâlde görülecek nevakıs ve hataiyyat ümid edilir ki afva makrun olur."

Önce harfler verilir, sonra birleşen ve birleşmeyen harfler öğretilir. 8. sayfada hareke-i resmiye ve hareke-i harfiye verilir. 10. sayfada cezm adı söylenmeden özelliği söylenmiştir: "*Hangi harfin üzerinde bulunursa kendisinden evvelki harf ile birlikte okunur.*" *Aynı sayfada örnekler verilmiştir: "El, ben, ten, sen, med, ter, ced, ecel...*"(1911: 17) gibi.

Mehmed Abdülkadir, *Rehber-i Nevzad-ı Vatan yahut Osmanlı Elifbası* (1328/1912)'nda, önce tablo hâlinde harfleri verir; sonra harfleri birbirine benzeyen, benzemeyen, noktasız, noktalı, olarak ayırır. Bunlar yedi sütunda hareke-i harfiye ve

resmiye ile birlikte sunulur. Harflerin öğretimi sırayla takip edilir. Bu yönüyle harf yöntemi esasına göre kaleme alınmış bir eserdir.

Hafız Mehmet Galip ve Hüseyin Fehmi, *Feth-i Kıraat yahut Amelî ve Nazarî Elifba-i Osmanî* (1328/1912) adlı eserlerinde harfleri alfabedeki sırasıyla öğretirler. Eser üç bölüme ayrılmıştır: Birinci bölümde harflerin şekilleri öğretilir, bu bölümde dersler hem nesih hem rik'a hattıyla yazılır. Eserde uyarılar rik'a hattıyla sayfa altlarında, dipnot şeklinde verilir. İkinci bölümde harflere harekelerin konulması, ayrıca daha sonra huruf-ı harfiye ile yazılış biçimleri hakkında bilgi verilir. Üçüncü bölümde ise, bütün anlatılan kuralların sözcükler üzerinde kıraat parçalarıyla gösterilmesi yer alır.

Yusuf Ziya, *Anahtar yahut Tarifatlı Elifba-i Türkî* (1329/1913)'nin ön sözünde dersi okutacaklara uyarılarda bulunur. Çocukların gözlerinin korkutulmamasını, derslere çocukların yavaş yavaş alıştırılması gerektiğini, onlara baskı uygulanmamasını ister. Bütün harfleri bir tablo hâlinde ilk sayfada veren yazar, eserini ders ders sürdürmüştür. Daha sonraki derste harflerin nasıl okunduklarını yazmıştır. Bunlar öğretmenler için uyarılardır. Bu bilgileri edinen öğretmen, çocuklara bunları öğretecektir. Yazar ilk dersten sonra bir not düşmüştür. Bu not, ders esnasında nasıl bir yol izlenmesi gerektiği hakkında bilgi verir:

> "Bu beş harfi muallim okuttuktan sonra tahtaya kalkıp evvelâ kendisi yazıp noktaların nerelere vazı' olunduğunu gösterdikten sonra çocuğun elinden tutarak haydi oğlum beraber yazalım diye birlikte yazdırmalı ve hem de bu harfler noktasız olursa hiç okunmayıp ancak noktalar vasıtasıyla okunduğunu muallim efendi anlatıvermeli."

Eserde, 15. derse kadar harflerin yazılış özellikleri hakkında bilgi verilir. Yazar, bu derste hareke-i harfiyeden başlayarak hece öğretimine girer. Çoğu anlamsız hece tekrarları, hareke-i resmiye ve diğer özelliklerin anlatılıp bitirildiğini 32. derse kadar devam eder. Bu derste yazar, anlamlı sözcüklere yer verir: "*Çanak, çaba, kaşık, kazma, kürek, şakird...*" gibi.

Yazar, eser içinde verilen uyarıları öğretmenin ağzıyla yazmıştır. Örneğin hece öğretmeye başlamadan evvel yapılan uyarı şöyledir:

> "Muallim: Evlatlarım dikkat ediniz heceye başlıyoruz. Fakat hece eski heceler gibi olmayıp gayet kolay okunur yalnız oğlum baştaki harfin ne harekesi var ikinci üçüncü dördüncü harflerin ne gibi harekeleri var görüyorsunuz ya. Başta elifte üstün ondan sonra olan be de cezm olduğu için kat bakalım bunları birbirlerine başkaları da bunlardır diye çocuklara söyletip hoca efendi hemen dinlemelidir."

5.2.2.2.2. Sözcük ve Cümle Öğretimi

Elifba kitaplarında, sözcük ya da cümle öğretimi yapılacağına dair bir bağımsız başlık yoktur. Bir elifba kitabında, yöntemin gereklerine bağlı olarak önce harfler, sonra heceler, daha sonra sözcük ve cümle öğretilmektedir.

Ahmed Cavid Elifbası üç ana bölümden oluşur. Eserde önce alfabe ile ilgili teorik bilgiler verilir. Sonra Türkçe sözcüklerin ve kimi cümlelerin öğretildiği ikinci kısım gelmektedir, son kısımda ise Arapça ve Farsça sözcüklerin yazılış özellikleri belirtilir. İkinci bölümde, basit hecelerden başlayarak sözcük öğretimini gerçekleştiren yazarın 33. sayfadaki 33. derste cümlelerle okuma yazma çalışmalarını gerçekleştirdiği görülür. Bu cümleler çocuklar için çok uzun, doğrudan öğüt veren nitelikte cümlelerdir:

> "Bir adam sözünde ve işinde doğru olmalıdır. Sözünde doğruluk asla yalan söylemeyip sözünü yerine getirmek ile olur. İmdi doğru olan adamı herkes sevip yalancıdan yalan görmüş gibi kaçarlar işte doğruluk alış verişine hile katmayıp sağlam olmaktır" (1326/1910: 33).

Maarif Vekâletinin yayımladığı, *Musahhah Elifba-i Osmanî*'de sözcükler, hece sayılarına göre sınıflandırılarak verilmiştir. Eserde 18. sayfadan sonra sözcükler öğretilir. Bu sayfada, bir heceli sözcükler bulunur: "*Çil, koç, fil, gaz, hep, çok, yem, lif, hiç, çim, su, has, huy, çöl, gam, kış, kat, şal, koş, suç, saz, ham...*"gibi. 19. sayfada, iki heceli sözcükler, "*kuzu, kudret, meram, Arap, davet, pirinç, mekteb, çocuk, yüksek, tazı, oku, rakam, yağmur, şerbet, cemal...*"; üç heceli sözcükler, "*Süleyman, İstanbul, Üsküdar, terazi, Edirne, Müselman, hafife...*" şeklinde bulunur.

20. sayfada dört ve daha fazla heceli sözcükler yer almaktadır: "*kütübhane, postahane, okumak, okuyamamak, olamayacağından, inceleşdirilemeyeceğinden...*" 21. sayfada *kef* harfinin beş türü verilmiştir. Ayrıca bu harfin başta, ortada, sondaki yazılışları vardır. Kef ile yazılan her bir sözcük sözcük, öğretimi içindeki yerini almaktadır: "*Kestane, kebab, gök, gitmek, güneş, gice, sinir, büyük, okuyor*"

Abdullah Niyazi, kendi adını taşıyan elifba kitabında, çocukların yazmakta zorlandığı; fakat günlük hayatta sıkça kullandıkları sözcükleri öğretir. Eserde yer alan sözcüklerin, öğrenciler tarafından ezbere yazılması gerektiği üzerinde durulur. 24. sayfada öğretmenin okuduktan sonra öğrencilerin ezbere yazmaları gereken sözcüklerin bir listesi vardır. "Zi-ruh Mahlûkata Dair" başlığı altında yer alan sözcükler "*İnsan, hayvan, koyun, kuzu, keçi, oğlak, öküz, sığır, inek, manda, at, kısrak, tay, arslan, kaplan, ceylan, geyik, köpek, kedi, sıçan, akreb, arı, maymun, karınca, kuş, kurt, balık, kelebek, güvercin, domuz, hınzır, deve, fil, ayı, tavşan, keklik*" gibi çocukların günlük yaşamda karşılaşacakları hayvanların, nesnelerin adları olarak belirlenmiştir. Bu bölümde insan isimleri, zıt kavramlar, yer isimleri ve yoğun kullanılan mastarlar verildikten sonra metinlere geçilir.

Ahmed Nazif, harfleri öğretirken sözcüklere yer verir. Eserin sonunda yer alan rakamlar da sözcük öğretiminin bir parçasını oluşturur. (Vav)ın hem sesli hem de sessiz harf olarak kullanımında bir yazım farklılığı yoktur. Burada sadece sesli harf olarak kullanımına örnek verilmiştir. "*Boru, böcü, kuru, kutu, dolu, kuşu, sözi, yüzi...*" Bunların yanı sıra üç heceli sözcüklerin örnekleri de şu şekildedir: "*Olanı, kuşağı, uşağı, dolabı, çorabı, çolağı, dudağı, şunu da, bunu da...*" 25. sayfadaki altmış altıncı dersten itibaren *güzel he* harfinin öğretimi vardır. Tek heceli harflerle birlikte öğretim, daha çok anlamsız hece tekrarlarıyla gerçekleşirken, ikiden fazla heceli sözcüklerde güzel he'nin kullanımı daha belirgindir. "T*aze, çare, şile, çile, mişe, dişe...*" gibi. Daha sonra harfler karışık olarak verilir: "A*nası, babası, dedesi, lalası, paşası, orada, yaması, çapayı, kiracı, kadıköyü, çocuğu, hacıbaba, uşağı, aşağı, kafası...*" gibi (1327/1911: 27-28). Hece sayısı fazla olan sözcükler de öğretilir: "*Lüleci, küfeci, bacağı, dudağı, burayı, orayı, şurayı, boyayı, çırağı,*

çuhacı, okutamadım, aradı, bulamadı, aramadı, yapamadı, burası da, şurası da" gibi.

Yazar 26. sayfada yer alan 61. derste, cümle örneklerine yer verir. Öğüt veren bu cümleler şunlardır: "*Kitabı okudum. Yazıyı yazdım. Okuyan alim olur. Cahil adam zahmet çeker. Alim olacağım. Bizi yaradan Cenab-ı Haktır. Hakkın emrine itaat lazımdır.*"

Cümleler arasında noktalama işaretleri yoktur. Bu işaretler yazının anlaşılması için tarafımızdan konulmuştur. Bu tür sekiz adet metin vardır. Metinlerden sonra "dualar" gelir. Son metin ise şu şekildedir: "*Ders 69: Bu dünya fanidir. Ahiret bakidir. Aklı başında olan ahreti kazanır. Tamahkâr olanları cenab-ı Allah sevmez. Fukaraya sadaka vermek belâyı red ve ömrü ziyade eder. Her işini Huda'ya ısmarla.*"

Harputî, yazılış özellikleri birbirine benzeyen sözcükleri arka arkaya cümle içinde kullanarak, bunların, çocukların zihinlerinde kalıcı olmasını hedefler. "*Âlim yaşar. Cahil yatar. Ali bu dersi okudu. Sami şu dersi güzel bildi. Nabi şu kitabı güzel okudu. İyi çocuğu herkes sever. Şu çocuk zekidir. Mektepte efendiler bulunur. İlm ve hüner öğrenen efendileri herkes sever. Ve her bir yerde itibarlı olur.*" (1911: 18). Aynı sayfada *kef* harfinin değişik okunuşları verilmiştir.

Eser içinde verilen cümleler, çocukların günlük yaşamlarında karşılaşabilecekleri nitelikte olmayıp daha çok onlara öğüt veren niteliktedir. "*Evvelâ dini hüsn-i terbiye etmeyen sonra döğünür. Ahmet derse çalışmadığından ebeveyni tarafından döğüldü.*" Harputî, öğüt veren cümlelerin yanı sıra dönemin sosyal ve siyasal yapısını yansıtan cümlelere de yer verir: "*Yaşasın kanun-ı esasi. Yaşasın müsavat, yaşasın adalet. Yaşasın vatan. Yaşasın padişahımız.*" gibi.

Abdülkadir, eserinde cümle örneklerini şu şekilde verir:

> "Anası çocuğu eve kapadı. Babası çocuğa para adadı. Hanede kedi fare yakaladı. Dadısı kuzuyu ahıra kapadı. Ali kuşu kafese ko(y)du. Veli tavuğu kümese tıkadı. Halası Hadi'ye

> dede dedi. Sami kediye pis pis dedi. Nuri çocuğu kovaladı. Paşa babası Nuri'yi bulamadı." (1328/1912: 7)

Sözcükler, bağımsız olarak öğretildikten sonra cümle öğretimi, "Yere Ait Küçük Cümleler" başlığı altında devam eder. Kısaca Arapça sözcüklerin yazım özellikleri verildikten sonra eser dualarla son bulur. Ayrıca serbest okuma parçaları yoktur. Eserin son sayfasında, yazarın elifba kitapları üzerine özlü bir değerlendirmesi bulunur:

> "Elifba kitabı; 'ulum ve fününun tohumıdır.
> Bir tohumdan nasıl dallı budaklı kocaman
> Ağaç meydana gelirse elifba kitabından da
> Binlerce şuabatı havi hüner ve marifet.

Hafız Mehmed Galib ve Hüseyin Fehmi, 65 sayfalık eserlerinin, ilk kırk dört sayfasında harflerin yazılış şekillerini anlamsız hece tekrarlarıyla gerçekleştirmektedirler. 44. sayfada "Türkçe Kelimeler" başlığı altında yer alan şu örneklerle sözcük öğretimi yapılır. Söz konusu sayfadan itibaren kıraat metinleri yer alır.

> "Çocuğu kovaladı tutamadı. Yokuşu çıkamadı çabaladı. Hadi'yi göremedi. Dadısı lakırdıya kulağını vermedi, lafı anlamadı. İte kaka ileriye gidemedi. Anası çocuğu aradı bulamadı. Razi orada arabayı bulamadı. Ali sütü içemedi. Anası yaramaz çocuğuyla kıra çıkamadı. Çocuğa dedesi yazıyı okutamadı. Arabayı sokağa çıkaramadı. Canavarı orada kovaladı." (Eserde cümleler arasında her hangi bir noktalama işareti bulunmamaktadır.)

Yusuf Ziya, eserinin 25. sayfasından itibaren okuma parçalarıyla sözcük ve cümle öğretimini gerçekleştirir. Bu metinlerin başlıkları *kıraat*tir: *"Sabah erken kalkar elimi yüzümü temiz yıkar, Allah'ıma şükreder. Anama babama hayır dua okur kitaplarımı alır doğru mektebe gider derslerime çalışırım."* Eser içinde noktalama işareti kullanılmasına karşın cümleleri ayırmada nokta kullanılmamıştır. Yazar, diğer eserlerden farklı olarak eserine bir dua, sonra bir konu ya da okuma parçası koymuştur. 26. sayfada besmele ve sübhaneke duasından sonra bir kıraat metni verilmiş sonrada rakamların öğretimine geçilmiştir. Birden ona kadar rakamlar yazılmıştır; fakat rakamlar konusunun altında bir ihtar vardır. Yazar, öğretmenlerin

çocuklara birer birer; ikişer ikişer yüze kadar saydırmayı öğretmesi gerektiğini söyler. Bu derste, çocuklar rakamların adlarını yazmayı öğrenir.

Dua aralarındaki metinler çocukların ağzından kaleme alınmış metinlerdir. "Hasan ne diyor? Bekir ne diyor?" gibi. Bu sorulara, örneğin Hasan şu yanıtı vermektedir:

> "Ben de sabah erken kalkar elimi yüzümü yıkarım Allah'a şükreder çorbayı içer ana babamın ellerini öper kitaplarımı toplar doğruca mektebe gider yolda fena çocuklara rast gelirse anlara hiç bakmayıp gider derslerime çalışır hazırlanırım" (1329/1913: 26).

Yüze kadar rakamların yazılışları bulunan eserin sonunda yer alan okuma parçası şu şekildedir:

> "Arkadaşlarım Allah'a, melaikelere, kitaplara, peygamberlere, ahiret gününe, hayır ve şerrin Allah"tan olduğuna, öldükten sonra yine dirileceğimize inandık. Allah'ın birliğine, peygamberimizin hak olduğuna bunların kâffesini tasdik ettik. Bize bunları öğreten hocalarımıza ve ana babalarımıza dahi teşekkür ederiz. Efendiler bugün hamdolsun elifbayı bitirip dinimizi bize öğreten sevgili Kur'anıkerim'e başlıyoruz" (1329/1913: 32).

5.2.2.2.3. Metinlerle Okuma Yazma Öğretimi

Harf yöntemi esasına göre kaleme alınan eserlerdeki serbest okuma parçaları, ses yöntemi esasına göre kaleme alınan eserlerdeki serbest okuma parçalarından sayıca daha az, içerik açısından da hedef kitleye uygunluğu tartışılır niteliktedir.

Ahmed Cavid Elifbası'nın elimizdeki baskısı eksiktir. 48. sayfada biten ve sonu belli olmayan eserde, serbest okuma parçaları yoktur. Bu eserde, "Mekâtib-i İbtidaiyye Ders Tertibi" yer almaktadır. Hiçbir eserde görülmeyen ders programı bu eserde görülür.

Müellifi belli olmayan, ancak Maarif Vekâletinin izniyle yayımlanan *Musahhah Elifba-i Osmanî*'de serbest okuma parçaları olarak Azmi'nin *Elifba*'sındaki (1313/1897) metinler alınmıştır:

> "OKUTMALI VE YAZDIRMALI
> İnsan okumalı, yazmalı ve çalışmalıdır. Okumak yazmak bilmeyene cahil ve çalışmayana tenbel dirler. Ali mektepte derslerine çok çalışır, vazifelerini yapar, uslu oturur, kitaplarını, defterlerini pek ziyade temiz tutar idi. Ali derslerine o kadar çalışır idi ki her vakit imtihanda birinci çıkıyor idi. Sınıf başı olmuş idi. Arkadaşı Veli ise tenbel ve yaramaz olduğundan her vakit geri kalıyordu. Bunlar büyüdüler Veli adeta öğrendiğini unuttu. Gazete okuyamıyordu. Ali ise büyük mekteplerde büyük ilimler okuyor ve yine birinci çıkıyordu. Ben Veli gibi olmak istemem. Ali gibi olmak için çok çalışıyorum. Fakat bilmem siz nasıl olmak istersiniz?" (1326/1910: 22).

Aşağıdaki metin de Azmi'nin eserinde vardır:

> "Muallim efendiye peder ve valide kadar hürmet etmelidir. Hayvanlara beyhude yere eziyet vermek günahtır. Kitapların ciltlerini yapan adama mücellit derler. İzzet efendinin karalama defterleri çocukların yazılarını düzeltir. Şerif beğ yazıda Hakkı ve Sırrı beğleri çok geçti. O kadar iyi yazıyor ki adeta hattat oldu" (1326/1910: 23).

Eserin 24–27. sayfaları arasında dualar vardır. 27. sayfada ise ahlâkî öğütler içeren cümleler yer alır. Bu cümlelerde, çocuklara günlük hayatta gerekli bilgiler de gizlidir:

> "Oğlum! Elinden ve dilinden geldiği kadar gönül yapmaya ve hayır dua almaya çalış.
> Derslerini güzelce bellemek ve kullandığı kitap ve defter ve kâğıtlarını asla kirletmemek ve daima uslu ve akıllı durmak çocukların en güzel sıfatlarıdır.
> İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmet hazretleridir.
> Bütün çiçeklerin en güzeli gül ile menekşedir.
> Şubat on iki ayın en kısasıdır.
> Hoca efendinin verdiği vazifeyi çalışırsam bu gece yapabilirim.
> Bir haftada yedi gün vardır ki isimleri şunlardır. Cuma, cumartesi…
> Bir senede on iki ay vardır. Rumî olanların isimleri bunlardır: Mart, nisan, mayıs..
> Arabî ayları da bunlardır: Muharrem, safer, rebiyülevvel, rebiyülâhır, …
> Değirmende buğday öğütülür.
> Cenab-ı Hak insanı topraktan yarattı.

> Fil yeryüzünde mevcut hayvanların en büyüğüdür.
> İstanbul'dan Edirne'ye demiryolu arabasıyla bir günde gidilir.
> Deve açlığa susuzluğa birkaç gün dayanabilir.
> Vazifede say ve gayret kadar sabit ve lezzetli ve faydalı hiçbir zevk yoktur.
> Bir insan için vazifeden büyük hiçbir şey olamaz.
> Vazifelerini bilenleri sevenleri dost ittihaz ediniz.
> ....
> İki dinle bir söyle.
> Doğrunun yardımcısı Allah'tır.
> Hikmetin başı Allah korkusudur.
> Bu merhametli adam dün fukaraya çok sadaka verdi.
> Bir şakirt de vücuda lâzım olan sıfatları şunlardır:
> Mektebe her gün vakit-i zamanı ile devam, derslerine nihayet derecede say ve ikdamı, müdür ve muallimleri ve mubassırlara itaat ve hürmet, üstünü başını, oturduğu yerini ve kitap ve defterlerini pek ziyade temiz tutmak, ders ve müzakere zamanlarında lakırdı etmemek ve arkadaşlarıyla iyi geçinmek. Kendisinde bu sıfatlar bulunan bir çocuğa iyi şakirt derler. Kendinden büyük olanların sözünü dinlemelidir" (*Musahhah Elifba-i Osmanî*, Tarihsiz: 27–30).

Abdullah Niyazi, eserinde bağımsız olarak serbest okuma parçalarına yer vermiştir. 28. sayfada, "Pederime Mektup" ve "Ahlâk" başlıklı parçalar, 29. sayfada "Faideli Küçük Hikâyeler" ve "İki Kardaş"; 30. sayfada "Yaramaz Bir Çocuk", "Çalışmanın Faidesi"; 31. sayfada "Hikmet-i İlâhiye" başlıklı metinler bulunur.

Ahmed Nazif, Mehmed Ali Harputî, Yusuf Ziya eserlerine serbest okuma parçaları koymamıştır. Hafız Mehmed Galib ve Hüseyin Fehmi'nin eserlerinde bağımsız okuma parçaları "Kıraate Başlangıç" başlığından itibaren devam eder. Eser sonuna kadar daha çok çocuklara doğrudan öğüt veren cümlelerden oluşan bu metinlerin ilki aşağıdadır:

> "İlim insanın yüzünü ağartır. Cehalet pek fena bir hâldir. Her yerde insanı itibarsız kılar. İtaat yaşta başta hüner marifette kendinden üstün olan kimseleri saymak sözlerini dinlemektir. Bunu her kim yaparsa büyük adam olur. Feyz artar. Sadakat doğruluktur. Bu öyle bir hâldir ki bir kimse bundan ayrılmazsa herkesin makbulü olup itibarı ziyade olur. Kendisini herkes sever. Doğru olduğu için sözü dinlenir. İnsanların saadeti sadakatte doğruluktadır" (1328/1912: 46).

5.2.2.3. Sözcük Yöntemi (Cümle Yöntemi)

Ses ve harf yönteminin yanında ilk kez farklı bir yöntemle kaleme alınan eser, Nüzhet Sabit'in *Kelime Usulü ile Elifba* adlı eseridir. Eserin adında her ne kadar kelime usulü ifadesi bulunsa da eser, cümle yöntemi esasına göre kaleme alınmıştır. Eserin kaynaklarda ilk kez 1914 yılında basıldığı ifade edilse de elimizdeki mevcut baskısı 1333/1917 tarihini taşımaktadır. Daha sonraki yıllarda pek çok kez basılan eserin ayrıca 1925 baskısı da değerlendirilecektir.

Nüzhet Sabit, "Çocuk Okutanlara" başlığı altında açıklamalarda bulunur. Bu yöntemin nasıl ortaya çıktığını, eserin nasıl bir içerikle hazırlandığını şu şekilde anlatır. İlkokuma ve yazma öğretiminde bir yeniliğin habercisi olması sebebiyle aşağıdaki ifadeleri almayı uygun bulduk:

> "Bu kitapta takip ettiğim yolu ben birçok taharri (araştırma) ve tecrübelerden sonra ihtiyar ettim. Fakat ayni zamanda anladım ki, benim uzun uzadıya, belki senelerden beri aradığım bu yol, hakikatte, her muallimin farkına varmadan çocuklara takip ettirdiği ve hususiyle her çocuğun, farkına varmadan takip ettiği bir yol imiş.
> Onun için ben bu yolun yapıcısı değil, bulucusuyum.
> Ben bulduğum yolun eğer doğrudan doğruya takip edilir ve başka kabiliyetteki lisanların muhtelif yollar ile inhiraf ettirilmezse (dönülmezse) lisanımız için, en kısa yol olduğuna kani oldum. Bu kanaatim ferdî ve cem'i usulü dairesinde yapılan tecrübelerden sonra hâsıl olmuştur.
> 1) Bu usul ile 7 ve 8 yaşında, mutavassıt zekâda hiç okumak yazmak bilmeyen iki çocuğa üç ay zarfında okumak yazmak öğrettim.
> Bunun için de günde bir saatten fazla zaman sarf etmedim.
> 2) Aynı yaşlarda herhangi bir çocuğu okutmak isteyen herhangi bir okutan da aynı müddet zarfında aynı neticeye varacaktır.
> 3) Bu neticeyi on beş günlük bir tecrübe isabete kifayet eder. On beş gün nihayetinde on beşinci derse gelen çocuk eğer derslerde gördüğü kelimeleri tanımağa okuyup yazmağa veyahut yalnız okumağa başlamış ise üçüncü dördüncü hafta zarfındaki mesaide de aynı neticelere varacaktır.
> 4) Üçüncü ay zarfında saik neticesi de "Çocuğum okumağı ve yazmağı" öğrenmiş bulunması olacaktır.
> 5) Şurasını da söyleyeyim ki "okumak, yazmak" tabiri pek şümullüdür. Bugün beş altı sene çalıştıktan sonra bile

doğruca okumak, yazmak bilmeyenler pek çoktur. Okumak yazmak meselesi yaş ile de alâkalıdır. Sekiz yaşında bir çocuk hiçbir vakit bir hukuk kitabını, siyasî bir makaleyi doğruca okuyamaz, doğruca anlayamaz. Nitekim bir hukuk mezunu da tabiî bir kitabı doğruca okuyamaz, doğruca anlayamaz.

7 – 8 yaşındaki bir çocuğun okuması yazması ancak kendi çocuk kelimeleri dâhilinde doğru olabilir ve ancak bu kelimeler dâhilinde doğru olabilmesine çalışılmalıdır.

6) Bu kitabın birinci ve ikinci kısmında 1200–1300 kadar kelime vardır. Bu kelimeler çocukların en çok kullandıkları, kullanabilecekleri kullanılması icap edeceği kelimelerdir.

Çocuk üçüncü veya azamî dördüncü ay nihayetinde bu kelimelere tamamıyla sahip olacaktır. İkinci kitapta 500–600 kelime daha bulunacaktır ve altıncı ay nihayetinde çocuk 1700–1900 kelimeye sahip olacaktır.

7) '1900' kelimenin ehemmiyetini takdir edebilmek için şunu söyleyeyim ki: Altı senelik bir iptidaî mektebinde çocuğun öğrenmesi icap eden kelimeler -ilmî ıstılahlar da dâhil olduğu hâlde- 2500–3000 kadardır. Bunun için eğer bir çocuk altıncı ay nihayetinde 1700–1900 kelimeyi, kıraat, imlâ ve manasıyla sahip olabilirse, şimdiye kadar takip edilen bu yolla hiçbir lisanda elde edilmemiş azamî bir neticeye varılmış demektir.

Bu miktarın ehemmiyetini bir kat daha izah etmek için şuna da nazar-ı dikkati celb edeyim.

1) Türk Yurdu kütüphanesinin çocuklar için çıkardığı kitaplarda ancak 1200–1500 kelime kullanılmıştır. Yani azamî 1500 kelime bilen bir çocuk bu kitapları ve diğer birçok kıraat kitaplarını okuyabilir.

2) İptidaiye birinci sınıfında okutulan başlangıç namındaki kıraat kitabında 683 kelime kullanılmaktadır.

3) Ve en nihayet Cenap Şehabeddin Bey'in – ki en çok Arabî ve Farisî kelime kullanan ve en az kelime tekrar eden bir edibimizdir. 'Evrak-ı Eyyam'ında 3573 kelime kullanılmıştır[2].

Binaenaleyh tekrar ediyorum, 1700–1900 kelimelik bir lügatçe yedi sekiz yaşındaki bir çocuktan beklenen azamî gayedir.

Bu gayeyi elde etmek için takib edilecek usul şudur:

---

[2] Bu 3573 kelime: Şu surette inkısam ediyor: 1874 Arabî, 1112 Türkçe, 424 Farisî, 163 Elsine-i Garbiye.

1) Çocuğa günde yarım saatten ikişer saate fasıla ile üç saat ders okutulur. Birinci saat:
Dersin başında iri harflerle yazılı kelimeler, çocuğa, çocuk her kelimeyi ayrıca öğreninceye kadar tekrar edilir.
Temrinler 2–3 defa çocukla beraber tekrar edilir.
İkinci saat:
Çocuğa yardım etmek suretiyle ders ve temrinler tekrar edilir.
İkinci saat yardımsız tekrar ettirilmeye çalışılır.
Üçüncü saat:
Derste geçen muhtelif kelimeler yardım ile yazdırılır.
Yardımsız, imlâ hâlinde yazdırılmağa çalışılır.
2) Dersin intizamına ve aranın kesilmemesine gayet dikkat edilmelidir. Cumadan maada her gün ders olmalıdır.
3) Yazı defteri gayet muntazam tutulmalıdır ve ilk aylarda kurşun kalemle yazılmalıdır. Yazının çirkin, büyük olmasının ehemmiyeti yoktur.
4) Bu usulde ayrıca yazı defterleri tab' edilinceye kadar bu defterin başına o günkü dersin kelimeleri el yazısıyla yazılır. Her üç satırda bir el yazısı tekrar edilir. Çocuk kelimelere bakarak yazar.
5) Dersler ilerledikçe kelimeler çoğalacaktır. Kelimelerin yazısını, imlâsını tekrar ettirmiş olmak için çocuğun yazısı iyileşince – ki bu ancak 30–50 gün nihayetinde elde edilir- çocuğa kitaptaki küçük hikâyeleri kopya ettirmeğe başlamalıdır.
6) Çocuğun okumağı yazmağı öğrenmesi ancak çok okumak, çok yazmak ile kabildir. Üçüncü ay nihayetinde çocuk ile beraber muhtelif çocuk hikâyeleri okumaya başlamalı ve bu hikâyeleri çocuğa kopya ettirilmelidir.
Eğer bu usul ile sınıfta ders vermek icap ederse ayrıca levhalar ihzar edilinceye kadar:
1) Yeni kelimeler kara tahtaya yazılmalı.
2) Çocukların hepsine birden kelimeler tekrar ettirilmeli
3) Temrinleri takip ederken sınıfı ikiye ayırmalı. Bir kısım kelimeleri yazarken diğer kısım ile beraber kelimeler tekrar edilmelidir.
4) Yazı saatinde kelimeler yine kara tahtaya yazdırılmalıdır.
5) Çocuklar, muhtelif suretlerle kontrol edilerek -her çocuğun- kelimeleri tanıyıp tanımadığı meydana çıkarılmalıdır" (Nüzhet Sabit, 1333/1917: 2–4).

Eserde ilk öğretilen cümle, "*Bugün ben bir kuş gördüm.*" cümlesidir. Cümlenin öğretimi, cümle içindeki zamirlerin değişimiyle aynen tekrarlanır. Daha sonra anlamsız tekrarlarla devam eder.

> "Bugün ben bir kuş gördüm. Bugün sen, bir kuş gördün. Bugün o bir kuş gördü. Ben bugün bir kuş gördüm sen gördün bugün bir kuş gördü. O bugün bir kuş ben bugün bir kuş kuş kuş gördüm. Gördüm gördüm gör gördüm bugün gün gün gün..."

Bu tür alıştırmalar, beş ders devam eder. Çok sık tekrar edilen cümle ve heceler itibariyle bilinçli bir şekilde okuma-yazma öğretimi çabasının ürünü olduğu gözlenen eserdeki üçüncü derste yer alan ifadelerin tamamı aşağıdadır:

> "Kuş bana ku ku ku ku çocuk yedi yaşında artık oku dedi kuş sana ku ku ku ku çocuk sen Türksün Türkçe oku oku dedi
> — Kuş sana ne dedi?
> — Kuş bana çocuk yedi yedi yedi yaşındasın artık oku dedi!
> — Kuş bana ku ku çocuk sen Türksün Türkçe oku dedi.
> Yedi yedi yedi yaşında yaşında yaşında ya ya ya yaşında yedi yaşında bugün ben yedi yaşında bir çocuk gördüm. Çocuk sen sen sen Türksün Türkçe oku dedi dedi de din dim dim dim din din din di di de di oku oku dedi.
> Çocuk sen Türksün evet ben Türküm
> Ya ya ya sen Türksün evet evet ben Türküm Türküm Türküm Türküm.
> Çocuk bana evet ben Türküm Türküm dedi. Kuş yedi yaşında yaşında yaşında bir çocuk gördü. Çocuk çok çok oku Türkçe Türkçe oku dedi. Çocukta evet ben Türküm dedi. Türkçe Türkçe çok çok okudu. Okudum okudun okudu. Dedim dedin dedi. Kuş bana ne dedi sana sana sana çocuk yedi yaşında sen sen sen yaşında sen sen artık artık artık oku oku artık oku dedi" (1333/1917: 7).

Altıncı dersten sonra çocuklara metinler sunulmaktadır. Bu metinler birinci sınıf çocuklarının okuma-anlama düzeylerine uygundur. Fakat beşinci dersten hemen sonra bu tür okuma metinleri çocuğa okuma alışkanlığı kazandırmada sıkıntı yaratabilir.

Eserin 1925 tarihli baskısı resimli ve 55 sayfadır ve Sühûlet Matbaası'nda yayımlanmıştır. 1333/1917 baskısından farklı olarak Sadrettin Celâl esere ön söz yazmıştır. İşlenen derslerde konular ve metinler aynı özellikleri gösterir. Farklı olarak "Selman ile Sarman" ve "Maymun Kardeş" başlığını taşıyan iki okuma parçası eklenmiştir.

5.2.2.4. Orduda Okuma Yazma Öğretimi

Türkçe ilkokuma ve yazma öğretimi açısından Meşrutiyet döneminin bir diğer zenginliği de askerlere okuma yazma öğretmek için alfabe kitaplarının yazılmış olmasıdır. Bu amaçla yazılmış iki adet elifba vardır. Bu eserler, yıpranmış bir hâldedir. Çoğu sayfası eksiktir. Sağlam olan sayfalar, bütünüyle çevrilerek değerlendirilmiştir. Eserlerden birinin yazarı, basıldığı matbaa, basım yılı belli değildir.

5.2.2.4.1. *Askere Mahsus Kıraat Dersleri Birinci Kısım Elifba*

Hasan Neşet. (1327). *Askere Mahsus Kıraat Dersleri. Birinci Kısım Elifba.* İstanbul: Reşadiye Matbaası.

Eserin ilk 15 sayfası eksiktir. Ders ders kaleme alındığı görülen eser, on altıncı dersten itibaren başlar. Bu dersten önce kısa cümleler başlığını taşıyan bir bölümde şu cümleler vardır: *"Ev güzeldir. Tel incedir. Bal tatlıdır. Dağ yüksektir. Taş serttir. Kar beyazdır. Cam kırıktır. Zil bozuktur. Kalem kırıktır. Nişan doğrudur. Kışla büyüktür. Geçit dardır. Duvar yüksektir. Mani' alçaktır."* Bu cümlelerde bildirme ekininin öğretilmesi hedeflenmiştir.

On altıncı derste, "üç kelimeli cümleler" bulunur: *"Asker kışlada yatıyor. Yoklama borusu çaldı. Fırka yürüyüşe başladı. Piyade geçidi geçti. Caddenin kaldırımı bozuktur. Askerliğin ruhu itaattir. Asker yoklamaya çıktı. Çavuş vazifesini yaptı. Düşman mağlup oldu. Barut ateş aldı. Düşman takip edilecek. Mermi hedefe urdu. Balon havaya yükseldi. Namlunun içi yivlidir."* Bu derste verilen cümleler, hedef kitlenin günlük yaşamda karşılaşacağı sözcüklerden kurulmuştur. Bilinçli bir cümle öğretimi görülür.

On yedinci derste, "uzun cümleler" kurulur:

> "Asker vatanın bekçisidir. Ümitsizlik askerin düşmanıdır. (s. 16) attığını vuran asker borcunu ödemiş sayılır. Her asker düşmandan ziyade kendi amirinden korkmalıdır. Asker nezakette kıldan ince icraatta kılıçtan keskin olmalıdır.

> Düşmana galebe askerin çocukluğuyla değil terbiye ve şecaatiyledir. Ölümden korkmayan asker ölümü düşman saflarına sokar. İtaat askerin en birinci ziynetidir."

On sekizinci derste, Farsça sözcüklerdeki *hı* ve *elif*ten sadece elifin okunduğuna dair bilgiler verilir, örnekler gösterilir. *Hoca* sözcüğü ilk örnektir. *Hab* (uyku), *haher* (kardeş), han (okuyan) gibi örnekler de öğretilir. Daha sonra *tenvin* hakkında bilgi verilir. On dokuzuncu derste, Arapça sözcüklerin bazılarında sözcük sonundaki ye harfinin (a) okunduğu belirtilir. Bunun yanı sıra Arapça (el) ifadesinin kullanım yerleri hakkında açıklama vardır. 21, 22, 23. derslerde "hikâye" başlığını taşıyan metinler yer almaktadır. Metinlerden önce, "Bu hikâyeler okunduktan sonra efrada hülâsa olarak tekrar ettirilecektir." şeklinde bir uyarı vardır.

> "Büyük kumandanlardan biri muharebede askerine karşı şu sözleri söylemiş: "Arkadaşlar yaralanmak memnudur. Çünkü yara askeri işten alıkor. Muharebede kol ayak bırakmak da yasaktır. Çünkü bu vatan sakatlarla ne yapsın. İyice biliniz ki muharebede yalnız ölmeğe müsaade vardır. Muharebede baş bırakılabilir."
>
> Zabitin biri bir çiftçiyi dövmüş. Ceza olarak ekmekten başka her istediğini vermek şartıyla kumandan emriyle hapis edilmiş. Birkaç gün sonra açlığa dayanamayarak şikayet etmesi üzerine kumandan kendisine "Madem ki ekmeksin yaşayamıyorsun ekmek yetiştiren adamları ne için dövüyorsun" diyerek askerlerin çiftçilere hürmet ve riayet etmeleri lâzım geleceğini anlatmış."
>
> Muharebe meydanında düşman zabitlerinden biri yaralı Osmanlı neferine rast gelerek "Orada ne yapıyorsun?" diye sormuş. Nefer de "Ölüm talimi yapıyorum." diyerek askerce bir cevap vermiş."

Eser boyunca verilen her sözcük ve cümle hedef kitlenin özelliğine uygun olarak seçilmiştir.

5.2.2.4.2. *Orduda Yeni Osmanlı Elifbası*

Birleşmeyen Arap harfleriyle askerlere okuma ve yazma öğretilmiş; bu amaçla bir elifba kaleme alınmıştır. *Orduda Yeni Osmanlı Elifbası* başlığını taşıyan eserin yayım yeri, yayım yılı ve yayımlayanı belli değildir. Eserin sonundaki mektup

örneklerinde, Tireli Ahmet imzası yer almaktadır. Mektuplar 1326 tarihinde yazılmıştır. Eserin yayım yılını söz konusu tarih olarak belirlemeyi uygun gördük.

Eser, yeni alfabeyi öğretmek isteyenlerin yararlanması için yazılmıştır. Kitap, Arap alfabesindeki harflerle başlar. Kırk adet harf verilir. Bütün sesli harfler ve kef çeşitleri ayrı birer harf olarak alfabe içinde yer tutar. Yeni elifbadan da kast edilen odur. Harfler birbirine ulanmaz. Birbirinden bağımsızdır. İçinde anlatılan kurallar rik'a hattıyla kaleme alınmıştır.

Bütün harflerden sonra sesli harfler tanıtılmıştır. Sekiz adet sesli harf, örnek sözcükler içinde belirtilir. Sessiz harflerin adedi 32'dir. Harflerin tamamının yazılış biçimleri 6. derse kadar tamamlanır. O derse kadar, daha çok anlamsız hecelerle salt harflerin diğer harflerle yan yana gelişi verilir. 6. derste anlamlı heceler kurulur: "K*ar, saç, kes, dur, gör, kül, kör, sor, ...*" gibi. Aynı derste birden dörde kadar rakamların askerlere öğretilmesi gerektiği söylenir. Yedinci derste sonu çift sessiz olan sözcükler öğretilir: "Y*urt, sert, terk, tüfenk, kılınç, kasatura, ceket, yelek, kuşak, ana, baba, kardaş, evlâd, dayı, teyze, hala, dede, oğlan, kız, çocuk,...*" gibi.

Aynı ders içinde rakamlar devam eder. Bu defa 5'ten 10'a kadar sayılar öğretilir. Sonra daha önceki öğretilen ilk beş rakam da eklenerek 10 rakam birden öğretilir. Sekizinci dersten itibaren cümle öğretilmeye başlanır:

> "1. Bugün askere girdim benim en büyük bayramımdı.
> 2. Asıl babamız padişah ve asıl anamız vatandır.
> 3. Erkek oğlan büyüyünce evinin ırzını nasıl korursa vatanını da öyle korur.
> (s. 6) 4. Padişah vezir müşir ferîk (tugay) liva (tümen) alay tabur bölük takım manga kısım
> 5. Tüfenk at top piyade süvari topçu
> 6. 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20" rakamlarının yazılışları öğretilir.

9. derste nasihat eden ve okuma yazmanın önemi üzerine bilgiler veren bir okuma metni vardır. 8. sayfadaki 10. derste 20'den 100'e onar onar ve birer birer rakamların yazılışları verilmiştir. 11. derste (s. 9) iki arkadaş arasında geçen bir

konuşma metni yer alır: *"Ahmed – Hasan seni pek sevinçli görüyorum. Hasan – Kardaşım eyi ..."* (Metnin olduğu sayfa eksik)

10. sayfadaki 12. derste Rütbeler başlığını taşıyan bir metin vardır. Burada tek tek bütün rütbeler yazılmıştır: *"Nefer, onbaşı, çavuş, baş çavuş muavini, baş çavuş, mülâzım-i sani, mülâzım-ı evvel, yüzbaşı, binbaşı, kaymakam, miralay, mirliva, ferîk, birinci ferîk, müşir."*

Sonra kıtalar başlığını taşıyan bir metin yer alır: *"Dizi, manga (top takımı), takım, bölük, (batarya), tabur, alay, liva, fırka, kolordu, ordu."* 11. sayfada yine rakamlar verilmiştir. 100'den 190'a kadar rakamların yazılışları ve okunuşları aktarılmıştır. Altta bir not vardır: "Muallim 100'den 1000'e kadar rakamların nasıl okunduğunu öğretir ve misal hâlinde sorar."

12. ve 13. sayfalarda bir mektup örneği yer alır:

> "Tire'den
> 2 Bayram-ı Şerif 326
> Benim Sevgili Efendim
> Bayramınız mübarek olsun. Efendimden aldığım dua sayesinde evde herkesi sağ salim buldum. Hepimiz ellerinizden öperiz. Bu mektubu kendim yazıyorum. Ramazanı mübareğin bir gününü boş geçirmeden babama kardaşıma okuyup yazma öğrettim. Meğer öğreten mecburen kendi daha ziyade öğrenirmiş. Şimdi ben senin gibi okuyup yazıyorum. İhtiyar babamın öğrendiğini görenler şaştı kaldı. Birçok avamlar bu yazıyı öğrenmek istiyor. Köyün imamı bile ilk önce çocuk oyuncağı dedi amma ben efendimden aldığım aklı herkesin yanında söyleyince bütün köylü: "İmam efendi askerin hakkı var. Bizim Hıristiyan hemşerilerimiz çabuk yetişip adam oluyor biz hep cahil kaldık. Alacağımızı vereceğimizi bile bilmiyoruz. Hıristiyanlar efendi oldu biz hep uşak kaldık. Ulu dinimizi bile okumak öğrenmek nasip olmuyor. Bu evlâda para verelim de bize kitap göndersin. Sen bize öğret." Dediler. İmam da pekiyi ben de söz veriyorum. Öğreteceğim dedi. Benim sevgili efendim size çok yalvarıyorum. Bizim köyün muhtarı Hasan ağaya 40 tane elifba Tire postahanesine gönderin..." şeklinde devam eder.

Yukarıdaki eserin sayfa sayıları eksik ve çok yıpranmış bir hâldedir. Fakat eserde hedef kitlenin özelliğine dikkat edilerek, onların günlük hayatta kendilerine yetecek sözcükleri öğrenebileceği bir yöntem izlenmiştir.

Okuma yazma bilmeyen erlere orduda ilkokuma ve yazma öğretimi yıllar sonra, 1959 yılında tekrar gerçekleştirilir. Türk Silahlı Kuvvetleri, okuma yazma bilmeyen erler için kışlalarda 16 adet "Er Okuma-Yazma Okulu" açar. Okuma ve yazma öğretiminde kullanılacak okuma-yazma kitaplarının hangi yöntemle yazılacağı, bilimsel araştırmalar sonucunda tespit edilmiştir. Ders kitaplarının yazımında deney ve kontrol gruplarıyla yöntemler kıyaslanmıştır. Harf, Sözcük, Cümle yöntemleri iki kez denenmiştir. Bilimsel çalışmanın ardından, en yüksek başarı, cümle yöntemi uygulayan dershanelerde, ikinci derecede başarı sözcük yöntemi uygulayan deshanelerde, en düşük başarı ise harf yöntemi uygulayan dershanelerde olmuştur (Öz, 2002: 6-12). Ülkemizde, ne yazık ki bu tür deneysel çalışmalar sivil kurumlarda yapılmamıştır.

5.2.2. Biçim Açısından Elifba Kitapları

Bu dönemde kaleme alınan elifba kitapları biçim açısından öncelikle resimli olmalarına göre değerlendirilecektir. Tanzimat döneminde sadece bir eserde, Mutlakıyet döneminde altı eserde gördüğümüz resimler, bu on yıllık dönemde yedi eserde görülür. Toplam 26 eserin değerlendirildiği bu dönem içinde çok az bir sayıya sahiptir resimli elifbalar.

İlkokuma ve yazma öğretmek için kaleme alınan eserlerde, hedef kitlenin özellikleri göz önünde bulundurulduğunda resim, vazgeçilmez bir işlevselliğe sahiptir. Resimlerin işlevsel olarak kullanıldığı yedi eserin yayım tarihlerine göre künyeleri aşağıdadır:

Ali İrfan. (1325–1328/1910). *Son Elifba-i Osmanî*. İstanbul: İkbal Kütübhanesi Şems Matbaası.

Mehmet Ali Harputî. (1328/1910). *Nev-Usûl Talim-i Kıraat yahud Elifba-i Türkî*. 2. Baskı İstanbul: Matbaa-i Mokosyan.

Hüseyin Hüsnü. (1329/1913). *Renkli ve Resimli Elifba-i Tefeyyüz*. İstanbul: Kasbar Matbaası.

Ahmed Şükrü. (1330/1914). *Türkçe Elifba*. İstanbul: Matbaa-i Amire.

Mustafa Faik. (1330/1914). *Mükemmel ve Musavver Elifba-i Osmani*. İstanbul: Şems Matbaası.

Talibzade Yusuf. (1331/1915). *Usul-i Savtiye Üzere Elifba*. İstanbul: Kanaat Kitabevi Matbaası.

(1333/1917). *Yeni Harflerle Elifba*. İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şürekası.

Ali İrfan, *Son Elifba-i Osmani*'de, alfabedeki her bir harfi çağrıştıracak özenle çizilmiş resimleri kullanır. Bu resimler, ya hayvan ya da nesnelerin resimleridir. İnsan figürünün yer aldığı hiçbir resim yoktur. 50 ve 51. sayfalarda *vav* harfinin seslileri (o, u, ö, ü) karşılayan kullanımlarını somutlaştırmak için resimlere yer verilmiştir. (O) harfi için *ok*, (u) harfi için *urgan*, (ü) harfi için *üzüm*, (ö) harfi için *örs* resimleri kullanılmıştır (Bakınız: **Ek–36**).

Mehmet Ali Harputî, *Nev-Usul Talim-i Kıraat yahud Elifba-i Türkî* adlı eserinin ikinci baskısında, resimlere yer vermiştir. Bu resimler, alfabedeki her bir harfi çağrıştıracak şekilde, harflerin öğretiminde tablo içine yerleştirilmiştir. Resimlerde insan figürüne bu eserde de rastlanmaz. Öğretilen her harfi çağrıştıracak bir hayvan ya da nesne resmi bulunur (Bakınız: **Ek–37**).

Hüseyin Hüsnü'nün, *Renkli ve Resimli Elifba-i Tefeyyüz*'ünde resimler, bugünün koşullarına uygun bir tarzda kullanılmıştır. Eserin başında, tek tek bütün harfleri çağrıştıran resimli bir tablo yer alır (Bakınız: **Ek–33**). Bunun yanı sıra insan figürlerinin kullanıldığı resimler, eserde işlenen konuların anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Resimde yer alan nesnelerin, hayvanların ve insanların adlarını resim üzerine yazarak bunlarla metin oluşturma anlayışı ilk kez kullanılmıştır. Ayrıca eserde, Osmanlı devletinin birinci –Osman- ve otuz beşinci padişahlarının -Sultan Mehmed Reşad- resimleri vardır.

Ahmed Şükrü, *Türkçe Elifba*'da metinlerin anlaşılmasını kolaylaştırmak için özenle yapılmış resimlere yer vermiştir. Bu resimlerde yer alan insanlar, çağdaş giyimlidir. Batıdaki eserlerden alındığı tahmin edilen bu resimlerin bu şekliyle elifba kitaplarına girmesi bir ilktir. Çünkü metinde anlatılan öykünün kahramanlarının adları Türkçedir.

> "Naşir her vakit emsalsiz bir balıkçı olmakla iftihar eder ve 'Oltamı atınca behemehâl bir düzine balık tutarım.' der idi. Fahire, Naciye, Hamid bugün bu sözleri işittikçe Naşir'i balık avlarken görmeyi fevkalade arzu ederler idi.
> Bunlar bir gün Naşir'in derede balık avlayacağını haber aldılar. Dadıları ile birlikte iskeleye indiler. Filhakika Naşir oltası elinde orada duruyordu. Seyre gelenleri görünce canı sıkılmadı değil. Fakat belli etmek istemedi.
> Çocuklar yaklaşınca gurur ile 'Çok balık tuttum amma acıdım yine dereye attım.' diye yeni bir yalan söyledi ve 'Maharetimi şimdi göreceksiniz.' diyerek oltasını dereye attı.
> Biraz sonra oltanın kancasına bir şey takıldı. Naşir sevincinden çıldırıyordu. 'Ne kadar da ağır. Mutlaka büyük bir palamut olacak.' diyordu. Bu sırada oltayı birden bire çekti. Çocuklar hep birden a! a! diye hayretle bağırdılar. Naşir'in avladığı şey kocaman bir kundura idi. Naşir utancından geriye doğru sendelemiş, fesi dereye düşmüş idi.
> Biçare küçük balıkçı yalancılığının meydana çıkmasına mı yansın, derenin akıntısına giden fesine mi?" (1330/1914: 55, 56).

Kahramanları çocuk olan yukarıdaki öyküyü, okuma yazmayı öğrenen bir çocuğun rahatlıkla anlayabileceğini söylemek mümkündür. Okuma becerisi tam olarak gelişmemiş çocukların metni anlamasına eserdeki özenle çizilmiş resimler yardımcı olacaktır (Bakınız: **Ek–38**). Bu resimlerin yanı sıra ilk kez bir elifba kitabında çocuklara paraların tanıtıldığı görülmektedir. "*Bir çâryek beş guruştur. Bir mecidiye yirmi guruştur. Bir lira yüz guruştur. Parayı veren düdüğü çalar.*" ifadelerinin çocuğun zihninde yer etmesi için günün koşullarında kullanılan paraların resimleri eserde bulunur (Bakınız: **Ek–39**).

Mustafa Faik, *Mükemmel ve Musavver Elifba-i Osmanî* (1330/1914) adlı eserinde (A) harfinin, canlandırmayla çocuklara hissettirilmesi gerektiğini vurgularken resme yer verir. Bu durum diğer harflerin öğretimi için de geçerlidir. 9.

sayfada yer alan resimde, çağdaş giysili bir anne ve bir kız çocuğu vardır (Bakınız: **Ek–40**).

Talibzade Yusuf, *Usul-i Savtiye Üzere Elifba* adlı kitabında, toplam 188 adet resim kullanmıştır. Eser çocukların ellerinden düşürmeyeceği bir nitelik taşımaktadır. Eserde, alfabe öğretimine başlanmadan önce çocukların diledikleri gibi karalama yapacakları ya da çizmek için taklit edecekleri üç sayfa devam eden figürlere yer verilmiştir. Bu resimler, *Tedrisat-ı İbtidaiye* dergisinden alınmıştır (Bakınız: **Ek–41**). Eser içinde hemen her öğretilen sözcüğü karşılayan bir resim bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, ilk kez bir resim altına çocuklardan resimde neler anlatıldığının yazılması istenmektedir (Bakınız: **Ek–35**).

Yeni Harflerle Elifba (1333/1917), yazı karakteri olarak tamamen farklı bir eserdir. Arap harfleriyle kaleme alınan eserde, harfler yeniden biçimlendirilmiştir. Hiçbir harf bir diğeriyle birleştirilmez. Bu harflerin en güzel tarafı seslilerin birbirinden ayrılmasıdır. Her bir sesli harf için farklı bir şekil belirlenmiştir. Harflerin tasnifi ve harfleri çağrıştıran resimler 8, 9, 10 ve 11. sayfalarda yer almaktadır (Bakınız: **Ek–42**).

Biçim açısından elifba kitaplarında, resimlerin haricinde başka farklılıklar da vardır. Mutlakıyet dönemindeki elifbalar için göz önünde bulundurulan ölçütler bu dönemdeki eserler için de geçerlidir. Bu ölçütler soru cümleleriyle şu şekilde belirlenmiştir:

1) Elifba kitabı matbu mu? Taş baskı mı?

2) Eser genelinde noktalama işaretleri kullanılmış mı?

3) Elifba kitabında sözcükler harekeli mi; harekesiz mi yazılmış?

4) Elifba kitabında heceler arasında tire var mı? Yok mu?

5) Rik'a hattının öğretimi yapılmış mı; yapılmamış mı?

6) Eser içinde dualara yer verilmiş mi; verilmemiş mi?

7) Eserde harfler büyük puntolarla yer alıyor mu; almıyor mu?

8) Eser içinde öğretmenlere uyarı var mı; yok mu?

9) Eserde, sözcüklerin ya da cümlelerin öğretiminde sütunlarla ayrım var mı; yok mu?

10) Vav harfinin farklı kullanımları için ayrı bir noktalama yapılmış mı; yapılmamış mı?

Eserlerin biçim özellikleri, yukarıdaki ölçütler çerçevesinde değerlendirilirken, farklı olanlardan daha fazla söz edilecektir.

1) Elifba kitabı matbu mu? Taş baskı mı?

Bu dönemde yayımlan eserler içinde üç eser gayr-i matbudur.

Ahmed Nazif'in *Tertib-i Sani Elifba-i Cedîd* adlı eseri iki kez basılmış, her ikisi de el yazısı nesih hattıyla kaleme alınmıştır.

Hafız Mehmet Galip ve Hüseyin Fehmi'nin *Feth-i Kıraat yahut Amelî ve Nazarî Elifba-i Osmanî* adlı eseri, Kasbar Matbaasında yayımlanmasına karşın matbu değildir. Eserde, ön söz matbu harflerle dizilirken; okuma yazma öğretimi yapılan bölümler el yazısıyla yazılmıştır. Bu yönüyle matbu eserlerdeki sayfa düzenini bu eserlerde görmek mümkün değildir.

Bu dönemde matbu olmayan bir diğer eser, Mehmet Ali Harputî'nin iki kez yayımlanan *Nev-Usûl Talim-i Kıraat yahud Elifba-i Türkî* adlı eseridir. Eserde, sayfa düzenleri, sütunlara ayrılarak gerçekleştirilir.

2) Eser genelinde noktalama işaretleri kullanılmış mı?

Bu dönemde yayımlanan eserlerde noktalama işaretlerine gereken önem verilmekle birlikte dört eserde noktalama işareti kullanılmamıştır. Bu eserler şunlardır:

Ahmed Cavid. (1326/1910). *Ahmed Cavid Elifbası.* İstanbul: Matbaa-i Kitabhane-i Cihan.

Mehmet Ali Harputî. (1328/1910). *Nev-Usûl Talim-i Kıraat yahud Elifba-i Türkî.* 2. Baskı İstanbul: Matbaa-i Mokosyan.

Hafız Mehmet Galip ve Hüseyin Fehmi. (1328/1912). *Feth-i Kıraat yahut Amelî ve Nazarî Elifba-i Osmanî.* İstanbul: Kasbar Matbaası.

Mehmet İzzet. (1328/1912). *Yeni Kıraatten Elifba.* İstanbul: Kanaat Kitabhanesi.

3) Elifba kitabında sözcükler harekeli mi; harekesiz mi yazılmış?

Bu dönemde yazılan bütün eserlerde, sadece Arapça sözcüklerin yazım özellikleri anlatıldığında harekeler kullanılmıştır. Gerek Türkçe sözcüklerin, gerekse serbest okuma parçalarının olduğu bölümlerde hareke kullanılmamıştır.

4) Elifba kitabında heceler arasında tire var mı? Yok mu?

Bu dönemde yayımlanan iki eserin başlangıç bölümlerinde heceler arasına tire konulmuştur. Bu eserler şunlardır: Ali Nusret'in (1328/1912) *Osmanlı Elifbası;* Ahmed Şükrü'nün (1330/1914) *Türkçe Elifba*'sı.

Bu iki eserin haricinde 1333/1917 tarihinde yayımlanan *Yeni Harflerle Elifba* adlı eserin tamamında, heceler arasına tire konulmuştur. (Bakınız: **Ek–42**).

5) Rik'a hattının öğretimi yapılmış mı; yapılmamış mı?

Eserlerde çocuklara el yazısı çalışmaları olarak rik'a hattı öğretildiğinden biçim açısından değerlendirmede ölçüt bu şekilde belirlenmiştir. Diğer hatların öğretimi, Selim Sabit'ten bu yana yapılmamaktadır. Bu dönemde yazılan dokuz elifba kitabında rik'a hattını görüyoruz. Bu eserlerin çoğunda alfabedeki harflerin sadece rik'a hattıyla yazılış biçimleri verilir. Bu on bir eser şunlardır:

Ali İrfan. (1325/1910). *Son Elifba-i Osmanî.* İstanbul: İkbal Kütübhanesi Şems Matbaası, Ahmed Cavid. (1326/1910). *Ahmed Cavid Elifbası.* İstanbul: Matbaa-i Kitabhane-i Cihan, Mehmet Ali Harputî. (1327/1909). *Nev-Usûl Talim-i Kıraat yahud Elifba-i Türkî.* İstanbul: Mahmud Beğ Matbaası, Ali Nusret. (1328/1912). *Osmanlı Elifbası.* İstanbul: Mürettibin-i Osmaniye Matbaası, Hafız Mehmet Galip ve Hüseyin Fehmi. (1328/1912). *Feth-i Kıraat yahut Amelî ve Nazarî Elifba-i Osmanî.* İstanbul: Kasbar Matbaası, Mehmed Hilmi. (1328/1912). *Osmanlı Hürriyet Elifbası ve Otuz Günde Okuyup Yazmak.* 2. Baskı. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, Ahmed Şükrü. (1330/1914). *Türkçe Elifba.* İstanbul: Matbaa-i Amire, Mahmud Nedim. (1332/1916). *Usul-i Savtiye Üzere Türk Elifbası Okutmaktayım.* İstanbul: Kitabhane-i İslam ve Askeri, Mustafa Faik. (1330/1914). *Mükemmel ve Musavver Elifba-i Osmanî.* İstanbul: Şems Matbaası.

Bu eserler içinde özellikle Ahmed Şükrü'nün eserinin tamamında rik'a hattının öğretimi yapılmıştır.

6) Eser içinde dualara yer verilmiş mi; verilmemiş mi?

Elifba kitaplarında dualara yer vermek bir biçim özelliğinden çok içerik özelliğidir. Dualara yer veren eserlerin biçim özelliklerinde bir değişiklik göze çarpar. Yazılar harekelenmekte, sayfa düzeni değişmektedir.

Tanzimat'tan bu yana eserlerde dualara yer vermek ya da vermemek kararsızlığı yazarların genelinde görülmekte; bu durum eserlere yansımaktadır. Bu dönemde yazarlar arasında bir birlik bulunmamakta, eserlerin yarısında dualara yer verilirken diğer yarısında dualar yoktur. Bu durum, okutulan elifba kitaplarının yazımında resmî bir yaptırımın olmadığının kanıtıdır.

Dualar bölümünün yer aldığı eserler şunlardır:

Musahhah Elifba-i Osmanî'de 26 ve 27. sayfalarda; *Osmanlı Lisanı Elifbası*'nda 60, 61 ve 62. sayfalarda; *Nev-Usûl Talim-i Kıraat yahud Elifba-i Türkî*'nin 26 ve 27. sayfasında; *Tertib-i Sani Elifba-i Cedîd*'in 30, 31 ve 32. sayfalarında; *Osmanlı Hürriyet Elifbası ve Otuz Günde Okuyup Yazmak*'ta 47 ve 48.

sayfada; *Yeni Kıraatten Elifba*'da 33 ve 34. sayfada; *Rehber-i Nevzad-ı Vatan yahut Osmanlı Elifbası*'nda 15. sayfada; *Türkçe Elifba*'da 70 – 76 sayfalar arasında; *Usul-i Savtiye Üzere Türk Elifbası Okutmaktayım*'da 45, 46 ve 47. sayfalarda dualar yer alır.

7) Eserde harfler büyük puntolarla yer alıyor mu; almıyor mu?

Bu dönemde kaleme alınan eserlerde genellikle yazarlar, eserin ilk sayfalarında harfleri tablo hâlinde verirken ya da harflerin kimi özelliklerini aktarırken büyük puntolar kullanmaktadırlar.

Harfleri, -çocukların beğenilerini göz önünde tutarak- büyük puntolarla yazıp bu durumu okuma yazma öğretimini kolaylaştırıcı bir etken olarak kullanan yazar sayısı çok azdır.

Harflerin puntolarını önce büyük; sonra normal hâliyle kaleme alıp büyük puntolar kullanarak öğretilmek istenen ögenin görünür olmasını sağlayan ve bu özelliği eserinde uygulayan yazar, Osman Nuri'dir. Osman Nuri eserin genelinde, öğretmek istediği ögeyi büyük puntolarla kaleme almıştır (Bakınız: **Ek–43**).

8) Eser içinde öğretmenlere uyarı var mı; yok mu?

Elifba kitaplarında "muallimlere ihtar" ya da "ebeveyne ihtar" ifadeleri ile uyarılarda bulunulmaktadır. Bu durum bu eserlerin, birilerinin yardımı olmadan okuma ve yazma öğretiminde bir materyal olarak kullanılamayacağı anlamına gelmektedir. Kimi yazarlar, eserlerinin başında bu uyarıları toptan; kimisi de her derste ayrı ayrı yapmaktadır. Bu dönemde yazılan eserlerin dokuzunda ihtar vardır. İhtarlar, daha çok öğretmene rehberlik niteliğindedir.

Ahmed Cavid'in *Ahmed Cavid Elifbası*'nda, Maarif Vekâletinin yayımladığı *Musahhah Elifba-i Osmanî*'de, Salih İhsan'ın *Osmanlı Lisanı Elifbası*'nda, Abdullah Niyazi'nin *Elifba-i Niyazi*'sinde, Vasıf, Cevdet, Nafiz'in *Tertib-i Cedid Elifba-i Hakkı*'sında, Hafız Mehmet Galip ve Hüseyin Fehmi'nin *Feth-i Kıraat yahut Amelî ve Nazarî Elifba-i Osmanî*'nde, Osman Nuri'nin *Kolay Elifba*'sında, Yusuf Ziya'nın

Anahtar yahut Tarifatlı Elifba-i Türki'sinde, Mustafa Faik'in *Mükemmel ve Musavver Elifba-i Osmani*'sinde levhalar aracılığıyla uyarılar bulunur.

9) Eserde, sözcüklerin ya da cümlelerin öğretiminde sütunlarla ayrım var mı; yok mu?

Elifba kitaplarında, konuların sütunlara ayrılması elifba cüzlerinden kalan bir özelliktir. Sütunların ya da tabloların modern kitap basımında çok önemli eğitimsel işlevi vardır. Eserin tamamının tablo ya da sütunlar şeklinde yayımlanması içerik açısında da tekdüzeliğin göstergesi olmaktadır.

Bu dönemde yayımlanan eserler içinde, 1327 ve 1335 tarihlerinde iki kez basılan Ahmed Nazif'in *Tertib-i Sani Elifba-i Cedîd* adlı eserinin iki baskısında da bütün sayfalar bir tablo hâlinde, yer yer sütunlara ayrılmış bir şekilde düzenlenmiştir.

Bu eserin haricinde iki eserde, harflerin öğretimi esnasında sütunlardan yararlanılmıştır. Bunlardan biri 1328/1912 tarihinde yayımlanan Mehmed Hilmi'nin *Osmanlı Hürriyet Elifbası ve Otuz Günde Okuyup Yazmak* adlı eseri, diğeri aynı yılda yayımlanan Mehmet İzzet'in *Yeni Kıraatten Elifba* adlı eseridir.

10) Vav harfinin farklı kullanımları için ayrı bir noktalama yapılmış mı; yapılmamış mı?

Elifba kitaplarının yazarları arasında en fazla tartışma konusu ve öğretiminde en fazla tereddüt edilen, kimi zaman da zorlanılan bir konudur vav harfinin öğretimi. Harfler içinde en çok sesi karşılayan harftir vav. Türkçe sekiz sesliden dördü (o, u, ö, ü), vav harfiyle karşılanmaktadır. Çocuğun bir dergide ya da herhangi bir yayın evinin yayımladığı kitapta, vav harfinin seslileri karşılayan farklı şekillerini göremeyeceği düşünülürse elifba kitaplarında bu şekillerin öğretilmeye çalışılması boşuna çabadır.

Bu dönemde yayımlanan sekiz eserde, vav harfinin dört sesi karşılayan farklı şekilleri yer almaktadır. Bu eserlerin künyesi aşağıdadır:

Ali İrfan. (1325/1910). *Son Elifba-i Osmanî*. İstanbul: İkbal Kütübhanesi Şems Matbaası; Mehmed Hilmi. (1328/1912). *Osmanlı Hürriyet Elifbası ve Otuz Günde Okuyup Yazmak*. 2. Baskı. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası; Gustivarlı Abdulhakim Hikmet. (1329/1913). *Yeni Elifba*. İstanbul: Yeruvanet Acemyan Matbaası; Ahmed Şükrü. (1330/1914). *Türkçe Elifba*. İstanbul: Matbaa-i Amire; Mustafa Faik. (1330/1914). *Mükemmel ve Musavver Elifba-i Osmanî*. İstanbul: Şems Matbaası; Talibzade Yusuf. (1331/1915). *Usul-i Savtiye Üzere Elifba*. İstanbul: Kanaat Kitabevi Matbaası; Mahmud Nedim. (1332/1916). *Usul-i Savtiye Üzere Türk Elifbası Okutmaktayım*. İstanbul: Kitabhane-i İslam ve Askeri; (1333/1917). *Yeni Harflerle Elifba*. İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şürekası.

5.3. Türkçe İlkokuma ve Yazma Öğretiminin Değerlendirilmesi

Eğitim öğretim alanındaki yayımların diğer alanlardaki yayımlara göre çok daha fazla olduğu meşrutiyet yıllarında, özellikle okuma ve yazma öğretiminde çok önemli gelişmeler olmuştur. Elifba kitaplarındaki nicelikçe artışa paralel olarak nitelikte de bir ilerleme görülür. Yayımlanan elifba kitaplarında, üç farklı yöntem takip edilmiştir. Kimi eserler ses yöntemi, kimi eserler harf yöntemi esasına göre yazılmıştır. Sözcük yöntemi (bir tür cümle yöntemi), ilk kez bir eserde, okuma yazma öğretim yöntemi olarak benimsenmiştir.

Meşrutiyet döneminde, elifba kitaplarındaki kalitenin artması (içerik ve biçim özellikleri açısından), aynı zamanda bu kitapların pek çok yazar tarafından kaleme alınmasına ve alfabe öğretiminin teorisiyle uğraşan insanların çok olmasına bağlanabilir. Bu dönemde alfabe öğretimi üzerine kafa yoranlar, sadece ders kitapları yayımlamamıştır. Dergilerde, kuramsal eserlerde okuma ve yazma öğretiminde, kendilerince izlenmesi gereken yöntemleri destekleyen bilimsel yazılar kaleme almışlardır.

Bu dönemde, bir uyanışa bağlı olarak Türkçe hakkında yazılar çok fazladır. Türkçenin zenginliği ve sadeleştirilmesi üzerine örgütlü bir mücadele göze çarpar. Türk Derneği (18 Ocak 1908), Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi (1910), Türk Yurdu Cemiyeti (31 Ocak 1911), Türk Ocağı (22 Mart 1912) (Sadoğlu, 2003: 107–

187; Öksüz, 1995) gibi dernekler ve dergiler etrafında çalışmalar sürdürülür. Türkçenin sadeleştirilmesi, zenginliği, kökeni üzerine çeşitli dergilerde, çok sayıda yazı vardır. Bu yazıların değerlendirilmesi çalışmanın sınırlarını zorlayacaktır. Bu nedenle, bu bölümde, süreli yayınlardaki özellikle alfabe öğretimi üzerine yazılar değerlendirilecektir.

Nisan 1911 tarihinde İstanbul Darülmuallimin-i Rüşdisi Heyet-i Talimiyyesi tarafından çıkarılan *Yeni Mektep* dergisinin başyazarı, okulun müdürü Sabri Cemil'dir. Milli Kütüphanede iki sayısı mevcut olan dergi bir tür öğretmen meslek dergisidir. Bu dergide o zaman için okullarda, öğretmenlerin nasıl ders anlatması gerektiği üzerine yazılar vardır. Dergideki yazılar "nazariyat ve amelî" bölümlere ayrılarak yayımlanır. Sabri Cemil'in, daha önceki sayılardan devam ettiği anlaşılan "İhtiyat Sınıfı Dersleri I-Elifba" (Teşrinisani 1327/1911) başlığını taşıyan yazı, içeriği bakımından dikkat çekicidir. Bu yazıda, okuma ve yazma dersinin işleniş şekli anlatılır. Öğretmen adaylarına rehberlik edecek altı dersten üçü aşağıya alınmıştır:

> "On Altıncı Ders
> (Mim)
> 1- Şu mukavvada gördüğünüz tam (me) dir, bu da yarım (me) dir. Bir ağızdan söyleyiniz, ayrı ayrı…
> 2- Yarım (me) yi tahtaya yazalım. Tam (me) yazmak için aşağıya doğru şöyle çekeriz: (…)
> 3- Mukavvalar arasından tam (me) yi, yarım (me) yi bulunuz.
> 4- (me) ile başlayan birkaç söz: Menzil, menekşe, makarna, mum…
> 5- Şu gazete parçasından (meler) bulunuz.
> 6- Şunları okuyunuz: ma, me, mu, mi, mum, kum, maya, yama, yazma, yamak; mor, mavi, komşu, akşam, kapmak, makara. (Ne vakit yarım, ne zaman tam (me) yazıldığı anlatılır.)
> [*hece*: Me a – ma. Me e-me. Me u me-mum. Me a- ma, ye a-ya: maya. Ka, u, me-kum. Şe, u-şu: komşu…]
> Cümleler: Akşam karadır. Mavi makara komşudadır. Yamak kaymak yedi…. (izah)
> 7: Yazı, gece vazifesi.
> On Yedinci Ders
> (*Be*)
> 1- Şu mukavvada gördüğünüz tam (be) dir, bu da yarım (be) dir. Bir ağızdan söyleyiniz, ayrı ayrı…

2- Yarım (be) yi tahtaya yazalım. Tam (be) yazmak için şöyle uzatırız: (…)
3- Mukavvalar arasından tam (be) yi, yarım (be) yi bulunuz.
4- (Be) ile başlayan birkaç söz: bikir, bal, bardak,…
5- Şu gazetede (be) leri arayınız.
6- Şunları okuyunuz: ba, be, bu, bi, boş, kab, baş, araba, başak, kabak, bari, bakır, boya, barışık, bardak… (tam ve yarım (be)nin nerelerde yazıldığı anlatılır.)
[hece: be, a – ba. be, o, ş-boş. be a re-bar; de, a ke-dak:bardak.]
Cümleler: Bardak boştur. Bu boya mordur. Dayı arabayı koştu… (izah)
7: Yazı, gece vazifesi.
On Sekizinci Ders
(*Le*)
1- Şu mukavvada gördüğünüz tam (le) dir, bu da yarım (le) dir. Bir ağızdan söyleyiniz, ayrı ayrı…
2- Yarım (le), tam (le) şöyle yazılır (…)
3- Mukavvalar arasından tam (le) yi, yarım (le) yi bulunuz.
4- (le) ile başlayan birkaç söz: Lale, leylek, (s. 213) çuval…
5- Şu gazetede (le)leri arayınız.
6- Şunları okuyunuz: la, le, lu, li, lüle, yıl, kıl, kul, bul, yol, kolay, balık.
Cümleler: Şişe kırıldı. Balık dirildi. Zil vurdu. Dadı lüleyi kırdı…. (izah)
7: Yazı, gece vazifesi.
[Bazı kelimelerin sonunda bulunan (ye) harfinin evvelki hecelere göre (u/o) veya kalın (ı) sadasıyla telâffuz edildiğini misallerle anlatmalı: Kurı yazılır kuru okunur. Koşdı yazılır koştu okunur. Kırdı yazılır kırdı diye kalın okunur… cümleleri hecesiz okutmalı ve yazdırmalı]" (1911: 212, 213).

Yukarıda görüldüğü üzere bir ders yedi aşamada işlenmektedir. Burada dikkat çeken nokta, her öğretilen harf için, hece, sözcük ve cümle çalışmasının yaptırılmasıdır. Kısa zaman içerisinde cümle öğretimi hedeflenmiştir. Bu yönüyle Sabri Cemil, ses temelli cümle yöntemi olarak adlandırılan yöntemi, yaklaşık yüzyıl önce çok somut bir şekilde uygulamış ve öğretmen olacak öğrencilerine öğretmeyi başarmıştır.

Aynı dergide, Türkçe öğretiminin bir parçası olan *kıraat* ve *imlâ* derslerinin sınıf içinde nasıl işleneceğinin anlatıldığı yazılar vardır. M. Şekip'in kaleme aldığı, "Birinci Sınıf Dersleri I-Osmanlıca. İptidaiye İkinci Sınıfa Kadar" (Teşrinisani 1327/1911) başlığını taşıyan yazıda, üç tane kıraat ve imlâ dersi anlatılmıştır.

Ders ikiye ayrılmıştır. Önce kıraat dersleri ile ilgili bir metin verilmekte ve metin altı sorularıyla dersin işleniş şekli açıklanmaktadır. Derslerin işleniş tarzı günümüz ders kitaplarında mevcut olan uygulamalarla benzerlik gösterdiği için bir örneği çalışmamıza alınmıştır:

"ADA TAVŞANI
Teyzem her vakit beni görmeye gelir, öteberi getirirdi. Şekerlemeler, tatlılar, hep benim sevdiğim bütün kalbimle sevdiğim şeyler...
Bir gün akşamüzeri idi. Etraf artık kararmaya başlamıştı. Kapı çalındı. Koştum. Teyzem, sevimli teyzem...
Artık bilmiyorum bana mutlaka bir şey getirmişti. Odaya girdi. Oturdu. Küçücük sepeti bana gösterdi:
—Ne var içinde? dedi.
Düşündüm, içinde ne olacak? dedim. Şüphesiz hiçbir şey... şekerler... evet onlar... onlardan başka ne olabilirdi ya? Yüzüne alık alık bakıyordum. Teyzem gülerek söyledi:
—Bilemeyeceksin. Anladım. Bari elini içeriye koy...
Elimi sepete koydum. Yumuşak, tüylü bir şey... hem kımıldamıyordu. Korktum, fakat her ne olursa olsun dedim. Çıkardım. Ama... sevimli bir ada tavşancığı...oda içine salıyordum. Sıçıyor, sıçıyordu.
Teyzeme sevinçle dedim:
Çok güzel ama, bu şekerlerden daha güzel..."
LÜGATLER
Teyze: Anne kardeşi. **Şekerleme**: Şekerle dondurulmuş meyveler. **Akşam**: Sabahın zıddı. **Etraf**: Gözün dört tarafta gördüğü yerler. **Mutlaka**: Har hâlde. **Bari**: Hiç olmazsa. **Tüylü**: Tüysüzün zıddı. **Yumuşak**: Katının zıddı. **Kımıldanmak**: Azalarını oynatmak. **Sevimli**: Sevimsizin zıddı. **Sıçramak**: Bir yerden diğer yere atlamak.
TABİRLER
Öteberi: Şu bu. **Bütün kalbimle sevdiğim**: En çok sevdiğim. **Alık alık**: Şaşkın şaşkın aptal aptal.
LÜGATLER VE TABİRLERİN MAHALL-İ İSTİMALLERİ
1- Kimin teyzesi varsa parmağını kaldırsın?
2- Şekerleme hangi dükkânlarda bulunur?
3- Geceleri lambaların etrafında neler uçar?
4- Mezarlıkların etrafı ne ile sarılmıştır?
5- İtalyanlar mutlaka korkaktırlar ki çarçabuk kaçıyorlar, İtalyanlar bari cesur olsalar canımız yanmazdı.
6- Babanız her hafta pazardan öte beri almaz mı?
7- Ben mektebi, annemi, babamı bütün kalbimle severim. Kazlar insana öyle alık alık bakarlar ki kızmamak mümkün değildir.

FİKİRLER
1- Teyzem beni görmeye geldiği vakit ne getirdi?
2- Bir gün ne getirdi?
3- Beni nasıl aldattı?
4- Peşinden ne dedi?
5- Sepetin içinden ne çıktı? Ben sevindim mi?
İNŞA
Bir gün teyzem bana bir .....
Ben en çok ....." (M. Şekip, 1911: 215–218).

Aynı yöntemle iki metin daha incelenmektedir. "Çocukluk" ve "Fakir Çocuk" başlıklarını taşıyan bu metinler Ada Tavşanı adlı metnin işleniş biçiminde ele alınır. Metinler imlâ derslerinde benzer bir yöntemle işlenir. Önce bir parça veriliyor, sonra lügatler bölümü yer alıyor. Bu ders için eserde dört metin bulunmaktadır.

Satı Bey, 15 Şubat 1326/1911 tarihinde, *Tedrisat* dergisinin ilk sayısında "Elifbayı Nasıl Öğretmeli" başlığı altında kaleme aldığı yazısına, elifbanın "mekâtib-i iptidaiye derslerinin en ehemmiyetlisi" olduğunu ve ilk öğretimi ilerletmenin, "elifba talimini kolaylaştırmak"tan geçtiğini söyledikten sonra, bu dersin Avrupa'da nasıl öğretildiğini vererek başlar.

Avrupa ülkelerinde, ilkokuma ve yazma öğretimi büyük bir tedriç ile öğretilmektedir. Küçük yaşta çocuklar harflerin şekillerine alıştırılır. Bunun için belirlenen ders araç ve gereçleri çocuğun dikkatini çeken nesnelerden seçilmiştir, "elifbalı bisküviler, elifbalı oyuncaklar, her harfi -sedasını muhtevi- birtakım zarif resimler arasında gösteren levhalar, bu levhalar tarzında resimli kitap ve albümler..." gibi. Satı Bey, Batı'da ana okullarında harfleri öğretmek için öykülerden ve bu öykülerde geçen nidalardan nasıl yararlanıldığından söz eder:

> "Valide mekteblerinde – yani küçük sıbyan sınıflarında- eşkal-i hurufu öğretmek için hikâyelerin vesayetine de müracaat olunur meselâ (A) harfini öğretmek için çocukların önüne bu harfi havi süslü bir levha asılır, ve aynı zamanda bir hikâye anlatılır; meselâ "Ameli isminde bir kız vardı." diye başlanır, çocukların merakını tahrik edecek bir vakıa tasvir edilir. Nihayet "Ameli odaya girip her şeyi değişmiş görünce şaşırıp kaldı. A diye bağırdı" denir. Sonra Ameli'nin ne dediği sorularak (A) nidası bütün çocuklara bir ağızdan tekrar

> ettirilir ve bu sırada levhanın üzerindeki harfi gösterilir; böylelikle çocukların zihninde o şekil ile sadası arasında bir irtibat husule getirilir. Çocuklar tabiîdir ki, böyle bir hikâye arasında işittikleri sadayıda gördükleri şekli de çok daha kolaylıkla hıfz eder" (Satı, 1326/1911: 20, 21).

Satı Bey'in, harflerin, çocukların zihninde tam anlamıyla yer etmesi için önerdiği alıştırma örnekleri ilginçtir: "Çocuklara düğmeler di(k)zmek, çöpler sıralamak, kâğıtlar bükmek ameliyatı sırasında harf şekilleri yaptırılır." Yazara göre Avrupalıların alfabeleri bizimkine göre, -birleşen harfleri olmadığı için- çok sadedir. Çok sade olan alfabelerinin öğretimini kolaylaştırmak için çok sade yöntemler kullanan Avrupalılara nispetle bizim çok yol kat etmemiz gerekir.

Satı Bey'e göre alfabe öğretiminde, "en büyük kusurlar" ve bunlara karşı etkili ve zorunlu çözüm yolları şunlardır:

1) Harfler, genellikle adlarıyla öğretilmektedir. Hâlbuki çoğu harflerin sesleri başka, adları başkadır; onun için çocukların harflerden hecelere geçmesi pek zor olmaktadır. Bu sorunun giderilmesi için harfler nasıl telâffuz ediliyorsa o şekilde öğretilmelidir. Alfabe öğretiminde böyle küçük bir değişiklikle binlerce çocuk için pek büyük yarar sağlanır.

2) Öğrencilere alfabedeki bütün harfler bir arada verilmektedir. Harfler gruplara ayrılarak öğretilmeli, öğretilen harflerle heceler ve sözcükler oluşturulmalıdır:

> "Önce bütün harfleri öğretip bunlardan heceler teşkilini sonraya bırakmak, yemek esnasında evvelen bütün yiyeceği ağza doldurup ondan sonra yutmaya başlamak gibidir. Nasıl yenilecek şeylerin hepsini birden doldurmak kabul değilse, doldurmak isterken bir kısmının dışarıya dökülmesi tabiî ise, harflerin ezberlendikçe unutulması da zarurîdir. Nasıl yemekler çiğnenmeden yutulmadan evvel hiçbir zevk vermezse, harfler dahi hece ve kelimelere tahvil etmeden evvel hiçbir zevk ve hahiş uyandırmaz; velhasıl: Nasıl yemekleri ağza koydukça yutmak lâzım ise harfleri de öğrendikçe hecelemek, kelimelemek lazımdır..." (Satı, 1911: 23).

3) Harfler alfabedeki sırasıyla gösterilmektedir. Bu yöntemle, 'harfleri öğrettikçe hece ve kelime yapmak ve bu suretle hıfzlarını kolaylaştırmak' ilkesi uygulanamaz. Çünkü hecelere en çok giren "elif, vav, güzel he" gibi huruf-ı imlâ, elifbanın nihayetine tesadüf eder. "Bunlardan başka bu usul her işe kolaydan başlamak esasına da muhalif düşer." Çünkü bu suretle "cim" gibi şekli başta, ortada veya sonda olmasına göre uygunsuzluk gösteren harfler, 'dal, re' gibi şekilleri tahvil etmeyen harflerden önce gösterilmiş olur. Bu sorunun çözümü için, önce 'huruf-ı imlâ' ile 'huruf-ı munfasıla' öğretilmeli, diğer harfler ise onlardan sonra ve şekillerinin kolaylığı ve kullanım sıklığı oranınca gösterilmelidir.

4) Harfler genellikle kitaplardan öğretilmektedir. Bu takdirde çocuklar harflerin şekillerinden çok sıralarına dikkat etmekte, harflerin hatta hecelerin hemen yalnız yerlerini öğrenmekte, öncesine ve sonrasına bakarak okumakta, bunlar kendilerinden saklanınca şekilleri tanıyamamaktadır. Bu sorunun çözümü için harfleri kitaplardaki gibi küçük ve hep bir sayfada değil, büyük ve az, hatta 'münferit' olarak göstermelidir. Büyük üçer veya dörder harf ile bunlardan oluşan daha küçük hecelerin bulunduğu "kıraat levhaları yalnız büyük birer harfi gösterir mukavva üzerinde münferit ve müteharrik harfler yaptırılmış ve bunlardan pek çok istifade edilmiştir."

5) Harflerin şekillerini çocukların zihinlerinde daha çabuk tekrar ettirmek için "bir taraftan gösterdikçe bir taraftan da tersim ettirmek lazımdır." Bu amacı bir kat daha kolaylaştırmak için "harfler şeklinde kâğıt ve mukavva kestirmek ve oydurmak veya kâğıt şeritler büktürmek faydalıdır." (Satı, 1911: 23).

Ayrıntılı olarak verdiğimiz bu yazıda, o dönem için okuma ve yazma öğretiminde karşılaşılan güçlükler belirtilmiştir. Var olan bu güçlükler, yayımlanan eserlerde, büyük oranda giderilmiştir.

Yukarıdaki yazı gibi doğrudan alfabe öğretimi üzerine olmasa da Satı Bey 11 Nisan 1329/1913 tarihinde, *İçtihad* dergisinde, "Elifba Meselesi" başlıklı bir yazı yazmıştır. Bu yazıda, "tebdil-i hurûf taraftarları"nın son zamanlarda arttığını, bunlardan bir grubun "doğrudan doğruya Lâtin harflerinin kabul edilmesini"

önerdiğini, diğer grubun ise, yeni ve özel harfler oluşturduğunu, her iki grubun da kullanılan alfabenin bırakılmasıyla ilerlemenin gerçekleşeceğini iddia ettiklerini belirtir.

Alfabedeki seslileri karşılayan harflerin azlığı ve harflerin birleşik yazılması gibi kusurların varlığını kabul eden yazar, ilerleyememiş olmamızın gerekçesini alfabeye bağlamanın yersiz olduğunu söyler. Ardından şu soruları sıralar: *"Bizim gibi uzun bir mazi-i edebiyeye malik bir milletin birdenbire yeni bir alfabe kabul etmesi mümkün ve caiz midir? Nihayet, alfabemizi ıslah ederek kolaylaştırmak kâbil değil midir?"*

Yazar maddeler hâlinde bu sorunları ele alır ve alfabe değişikliğini istemenin yersiz olduğunu ispatlamaya çalışır:

1) "Yarım asır içinde bütün dünyayı hayret içinde bırakacak kadar büyük bir süratle terakki etmiş olan Japonların alfabesi bizimkinden yüzlerce kat daha zordur. Okullarda çocuklarına iki binden fazla harf öğretiyorlar; 'âlim ve edip' olmak için ise, on beş, yirmi binden fazla harf öğrenmeye mecbur oluyorlar!

"Alfabenin zorluğu terakkiye mani olsaydı Japonların terakki yolunda bir adım bile atamaması icap ederdi...

2) "Tarih, büyük bir mazi ve edebiyat sahibi milletlerden hiçbirinin alfabesini değiştirebildiğine dair bir misal göstermiyor.

3) Alfabemizdeki eksiklik ve güçlüklerin pek çoğu kolaylıkla giderilebilir. Bu zorlukların büyük bir kısmı "imlâmızdaki münasebetsizlikten" ortaya çıkıyor. Her sözcüğün söylendiği gibi yazılması esası kabul olunursa yazımızdaki zorluğun pek büyük bir kısmı giderilmiş olur. "Alfabemizin en büyük kusurlarından birisi (vav)ın muhtelif telâffuzlarına delâlet edecek hususî harflerden mahrumiyetidir. Bazı lügat kitaplarında yapıldığı gibi "vav" harfine müteaddit şekiller verilirse, alfabemiz pek büyük bir noksandan kurtulmuş olur. "Çocuklarımızın mekteplerde çabuk okuyup yazma öğrenmemesinde usul-i tedrisimizdeki fahiş noksan ve hataların da büyük bir hissesi vardır."

Çocuklara heceleri öğretmenin yolları eski tarzda değil de yeni tarzda olmalıdır, diyen yazar bunun için şu öneride bulunuyor:

> Bir çocuk "cim elif"in "ca", "rı elif"in "ra" okunacağını öğrenmekle "kaf elif" in "ka" okunacağını istidlâl edemez; hâlbuki "c-e"nin "ca" r-a" nın "ra" okunacağını öğrendikten sonra "ha" vezninde telâffuz olanacak "k" ile "a" nın "ka" suretinde okunacağını istidlal etmekte hiç güçlük çekmez... Onun için elifbayı birinci suretle öğrenmek, ikinci suretle öğrenmekten kat kat daha zor olur... Şu hâle göre, şüphe etmemek lâzım gelir ki, usûl-i tedrisi ıslah etmekle, çocukların okuyup yazma hususunda çektikleri zahmeti pek çok azaltmak kâbildir. (Satı, 1913: 1328).

Satı Bey'e, yukarıda dile getirilen nedenlerden dolayı alfabeyi değiştirmek gerektiğini iddia edenlerin düşüncelerine katılmadığını belirtir. Alfabedeki kusurlar bir yana "usul-i tedrisimizi ıslah" ederek bu sorunun çözümleneceğine inanmaktadır.

Satı Beye cevap bir ay sonra aynı dergide, Cihangirli M. Şinasi'den gelir. Cihangirli, "Elifba Meselesi ve Cevabımız" başlıklı bir yazı kaleme alır. Bu yazıda, Satı Bey'in söylediklerini tek tek yanıtlar. Bunlar genel hatlarıyla dört başlık altında toplanmıştır:

1) Harflerin şekillerinin düzenlenmesi, alfabenin düzelmesi için temel olamaz. Harflerin birleşme şekilleri o kadar da zor değil. Japonlar, Avrupa ile temas eder etmez bugünkü derecelerine yükseldiler. "Bize gelince Avrupa ile çatışalı bir asrı geçiyor. Terakki şöyle dursun ahlâken, seciyen daha tedenni (gerileme) eyledik."

> 2) Yine muharrir-i muhterem söylüyor ki "tarih büyük bir mazi ve edebiyat sahibi milletlerden hiçbirinin elifbasını değiştirebileceğine dair misal göstermiyor." Şimdiye kadar olmamış bir şeyin bundan sonra da olmaması veya olmayacağı talep ve iddia olunamaz bu böyle olmakla beraber şu "mazi-i edebî" tabirinden İslam asarı mı? Arap edebiyatı mı? Yoksa Türk kitapları mı? murat ediliyor anlayamadım.

3) Cihangirli, Satı Beyin makalede alfabenin pek zor ve kusurlu olduğunu itiraf ettiğini, bunların çarelerini de gösterdiğini söyler. Kendilerinin de geçmişte Satı Bey gibi düşündüklerini; fakat zamanla değiştiklerini belirtir:

> Mülayim başlayan bu cüzi ıslahatta ne kadar esaslı bir inkılâbın ülfet ve ünsiyet bozulmasının mukadder olduğunu acaba hiç tetkik etmediler mi? Şunu da söyleyeyim ki alelıtlak infisal taraftarı değiliz elifba meselesinde ancak muhtaç olduğumuz ıslahatı yapmak istiyoruz. Bugün infisale kadar vardıksa bizde vaktiyle kendileri gibi başladık dedikleri noktadan hareket ettik... Lisanımızı kolay ve doğru okutmak şartıyla yapılacak cüzi bir ıslah bile bir inkılâp hatta ülfet-i mazinin ihlâlidir. İşte bunun için biz diyoruz ki mademki her ne yapılsa bir inkılâp hattı oluyor. Bu inkılâp bir kere olsun... Fakat tamam olsun
> 4- Bir de okumada yöntem sorunu var. Yöntemin öneminin inkâr edilemeyeceğini belirten yazar, "bizimki gibi her hâli berbat bir yazıda" yöntemin önem derecesinin ne olacağını sorar. Daha sonra yöntem üzerine düşüncelerini belirtir:
> "Hece usulü, heyet-i mecmua ile yazdıra yazdıra öğretmek usulleri vesaire hep hoştur. Fakat uzun tecrübe sahipleri pek güzel takdir ederler ki şu usul dediğimiz şey bir arkadaşın tabirince "külahı değişmiş " bizim şu eski mahalle mektebi hocasıdır. Bu husus her usulün kendince mazurları vardır. Faraza makale muharrir-i muhteremi diyor ki "Elif denileceğine "A", vav denileceğine "ü" denilse daha sehilüt-tefehhüm bir şekil almış olmayacak mıdır? Fakat muharrir-i muhterem a, u, i diye öğrettiği harfleri cedvel, ol, deb, dir vesaire samet hâllerinde kullanınca çocukların ne müşkülata düştüklerinden hiç bahsetmiyorlar..."

Cihangirli'nin bu yazısı ve *Osmanlı Elifbası* (1328/1912) (Bu elifbanın tahlili yukarıda yapılmıştır.) yazarı Ali Nusret'in *Tanin* gazetesinde çıkan yazılarına yeniden yanıt veren Satı Bey, "Elifba Meselesi Hakkında Bir İzah" başlıklı yazısında, harfleri değiştirmenin karşısında olduğunu, alfabede "tadilat ve ıslahat yapma"nın karşısında olmadığını belirtir.

Yazar, pek çok işte "kestirme" hareket etme yanlısı olduğunu; fakat alfabe sorununda "kestirmeliğin" mümkün ve başarılı olmadığını düşünmektedir. Satı Beye göre, "kökü basit olan, kökünden koparılmasına imkan bulunan şeylerde radikallik iyidir; fakat kökleri çok derin ve girift olan, kökünden koparılmasına imkan bulunmayan hususlarda" radikal davranmak sonuç vermemektedir. Bu durumu, alfabe konusuyla şu şekilde bağdaştırmaktadır:

> "Elifba meselesi, bu son takım meselelerdendir. O basit köklü ve basit gövdeli ağaçlara değil, bütün dallarından kök salan

> dalları toprağa birçok köklerle bağlı duran, kökleri toprak altında gayet karışık ve girift bir kafes teşkil eden ağaçlara benzer. Böyle ağaçlar ile onları yetiştiren toprak arasında ne kadar sıkı bir irtibat ve münasebet varsa, bir milletin elifbası ile ruhu arasında da öyle sıkı bir irtibat ve münasebet vardır. Bir milletin ruhu her şeyden ziyade lisanı ve edebiyatıdır.; iptidailik derecesini geçirmiş milletlerde, lisan ve edebiyatın muhafiz ve naşirleri kitaplar ve yazılardır. Elifba ise bu kitap ve yazıların mevad meşkâlesidir. Onda vukua gelebilecek, getirilebilecek tahviller ne kadar süratli olursa olsun daima "tedrici"dir. Onda kati inkılâp mümkün değildir" (22 Nisan 1329/1911: 1388).

Yazının sonunda yazar, alfabe konusunda, "amelî" olmaya çalışmanın daha yararlı olacağını savunur.

Cihangirli, Satı Beye yanıt niteliğindeki yukarıdaki yazıyı kaleme almadan önce, bu alanda pek çok araştırma yapmıştır. Cihangirli M. Şinasi, [Milaslı] İsmail Hakkı ile birlikte yeni harfleri tanıtan üç risale kaleme alır. *Tadil-i Huruf Meselesi* (1326/1910) başlığını taşıyan ikinci risalede, "İmla-yı Osmanî Komisyonu" başkanlığına bir lâyiha yazarlar. Şeklen hiçbir yeni harfe yer verilmeyen eserde, "Tadil-i Hurufa İhtiyacımız Vardır, Çünkü" başlıklarıyla harf değişikliğinin gerekçelerini dile getirirler.

Üçüncü Risale'de (tarihsiz) yeni harfler tanıtılmış ve yeni harflerle metinler kaleme alınmıştır. Bu harfler Arap alfabesindeki harflerin birleşmeyen şekilleridir. Harfler sözcük başında, ortasında ya da sonunda birleşmezler.

Necib Asım'ın *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*'nın ikinci sayısında yayımlanan, "Elifbamız Hakkında Bazı Mülâhazalar" (Mayıs 1916) başlıklı yazısında, alfabelerin kökeni üzerine bilimsel değerlendirme yapılır. Yazar, bütün harflerin aynı kökten geldiğini örneklerle ispatlar. Alfabenin daha kolay okunup ve yazılması için önerilerde bulunur. Her sesliye karşılık gelen bir harf oluşturur. Okuma ve yazma öğretimine bir dipnot düşmek açısından yazarın nasıl okuma yazma öğrendiğini anlattığı bölüm çalışmamıza alınmıştır:

> "Talimi kolaylaştırmak için elifbaya böylece mantıkî bir tertip vurulduktan sonra her harf hariçte birer şeye

> benzetilerek şekillerinin hıfzı kolaylaştırılmıştır. Meselâ ben çocuk iken bana harflerin neye benzedikleri şöylece öğretilmişti: elif çubuk gibice, be beli eğrice, te benzer ona, se ona benzer, cim deveboyunlu cim şeklinin gamal yani cemal lâfız Finike veya Arabistan'dan alındığı da bilinirmiş. Dal deve dudaklı, zel ona benzer, re orak gibi, ze ona benzer, sin üç dişli, şın ona benzer, sad badem gözlü, dad ona benzer, tı tek kollu, zı ona benzer, ayn ağzı açık, gayn ona benzer, fe kuzu başlı, kaf koyun başlı, kef (elimizdeki suparada şekli böyle idi ve galiba bundan dolayı olmalı ki bunu bir şeye benzetemeyerek kef eğri büğrü demişlerdi), lam çevgen gibi, mim çomak gibi, nun çanak gibi, he iki gözlü, vav başı eğrice, ye sitil kulpu.
> Böylece harfler bir kere birer şeye benzetildiği gibi elif de yok, be altında bir nokta, te üstünde iki nokta, se üstünde üç nokta, cim karnında bir nokta, ha'da yok, diye hangi harflerin noktasız ve hangilerinin nereleri noktalı olduğu gösterilirdi.
> Bundan sonraki dersi ne okutan bilir idi ne de ben anlıyor idim. Hoş bundan evvel okunan iki ders de anlaşılmıyor ezberden geçiliyordu ya fakat elif kusi enni elif ki sa inni elif götür ünne nin yıllar geçip farkına vardıktan sonra bunların ne demek olduklarını okutanlardan sordum. Hiçbirinden bir cevap alamadım; çünkü maksadım elif iki üstün enne elif iki esre inni, elif iki ötrü ünnü olduğunu bilen kalmamış idi" (Necip Asım, Mayıs 1916: 132).

Bu dönem, okuma ve yazma öğretiminin kuramsal alt yapısının anlatıldığı eser, M. Şerif'in kaleme aldığı *Rehber-i Tedris* (1327/1911)'tir. Edirne Darülmuallimininin müdürü olan M. Şerif, eserini "mekâtib-i iptidaiye birinci sınıf muallimleri" için yazmıştır. İlk kez, bütünüyle birinci sınıf öğretmenlerine hitap eden bir kılavuz kitap yayımlanmıştır.

Eserde, birinci sınıflarda gösterilecek dersler, "şifahiye, elifba, kıraat" olarak üç bölüme ayrılır. Şifahiye, bağımsız olarak önce bir ya da bir buçuk ay, sonra diğer derslerle bütün sene sürecek; elifba, beş ay sürecek derslerdir. Kıraat dersi ise, basit kısa öykü ve şiirlerden seçilmiş metinlerle sürdürülecektir. Şifahi dersinin yazma dersiyle beraber yürütülmesinin, bunun için önce harflerin temelini oluşturan çizgi çalışmalarının yaptırılmasının gerektiğini belirtilir. Eserin ilk sayfasında bu çizgi çalışmaları verilmiştir (Bakınız: **Ek–44**).

Rehber-i Tedris, sadece okuma yazma açısından değil, Türkçe öğretimi açısından da büyük önem taşır. Eserde, çocukların konuşma becerisini geliştirmek ilk dersten itibaren temel amaç kabul edilmiştir. Bu sözlü anlatım alıştırmaları sınıf içindeki bütün nesnelerin ayrı ayrı anlatılmasıyla devam eder sınıf içindeki pencere, kapı, sandalye, kürsü, yazı tahtası, resim levhaları tek tek ele alınır, özellikleri öğrencilere anlattırılır. Daha sonra, insan organları, defter, kitap üzerine sözlü anlatım çalışmaları yaptırılır. Öğrenciler, öğretmenin sorduğu sorulara tam cümlelerle cevap verir. Bu konuşmalardan yararlanılarak cümleler sözcüklere, sözcükler hecelere, heceler seslere bölünür. Eserde, daha sonra yazı hikâye ve hesap derslerinin nasıl işlenmesi gerektiği üzerine bilgiler verilir.

Bu dönemde Türkçe öğretimi açısından bir diğer önemli eser, Hüseyin Ragıp (Baydur) tarafından kaleme alınan *İptidaiyelerde Türkçenin Usul-i Tedrisi*'dir. 1332/1916 tarihinde, Amire Matbaasında basılan eser 188 sayfadır. *Kitabet, Ezber ve İnşa Dersleri* (1334/1918) başlıklı ders kitabı da bulunan yazar, Türkçe öğretimini "ana dilinin tedrisatı" başlığı altında bir bütün olarak değerlendirmiştir. Eserde, okuma ve yazma becerilerinin teorik özellikleri verildikten sonra bu becerilerin geliştirilmesi için ders örneklerine yer verilir.

Hüseyin Ragıp, dilin adı üzerine tartışmalara, kanun-ı esasiyenin on sekizinci maddesine (Tebea-i Osmaniyyenin hidemat-ı devlette istihdam olunabilmesi için devletin lisan-ı resmîsi olan Türkçeyi bilmeleri şarttır.) dayanarak son noktayı koyar. Yazara göre, *Osmanlıca* tabirine karşılık *Türkçe* demek daha uygundur. H. Ragıp, dilin adını tam olarak belirledikten sonra özellikle okuma eğitimi üzerinde durur. İyi bir okuma kitabının nitelikleri hakkında verilen bilgiler, günümüz çocuk kitaplarının özellikleriyle uygunluk (Agar, 2001: 19) göstermektedir. Dil bilgisi öğretiminde ve yazma becerisinin geliştirilmesi çalışmalarında, ortaya koyduğu ilkeler çağının ilerisindedir.

II. Meşrutiyet döneminde, Türkçe ilkokuma ve yazma öğretimi açısından genel olarak şu gelişmeler olmuştur:

1) Örgün eğitim kurumlarına devam edemeyen çalışanlar için –hedef kitlenin özellikleri gözetilerek- okuma yazma kitapları yazılmıştır. Osman Ergin'in, *Kolay Elifbası*, Mehmet İzzet'in *Yeni Kıraatten Elifba* adlı eserleri buna örnek gösterilebilir.

2) Askerde okuma yazma bilmeyenler için – hedef kitlenin özellikleri gözetilerek- elifba kitabı yazılmıştır. *Orduda Yeni Osmanlı Elifbası* (1326), *Askere Mahsus Kıraat Dersleri. Birinci Kısım Elifba (1327).*

3) Hüseyin Hüsnü'nün *Renkli ve Resimli Elifba-i Tefeyyüz* (1329) adlı eserinde, öğretilmesi hedeflenen sözcükler, resim üzerine yazılarak öğretilmiştir.

4) Köy okulları için hazırlanan elifba kitaplarında, hedef kitlenin özellikleri göz önünde tutulmuştur. Mahmud Nedim'in *Usul-i Savtiye Üzere Türk Elifbası Okutmaktayım* (1332) adlı eseri buna örnek olarak verilebilir.

5) Bu dönemdeki eserlerde, serbest okuma parçalarında ele alınan konulardan *vatan sevgisi* ortaktır.

6) Bu dönemde yazılan elifba kitapları genel olarak okullardaki uygulamaların bir ürünüdür.

7) Elifba kitaplarında ilk padişahların resimleri yer alır. Hüseyin Hüsnü'nün *Renkli ve Resimli Elifba-i Tefeyyüz* (1329) adlı eserinde, ilk ve son padişahların resmi bulunur. Aynı eserde, çocuklara zamanın paraları tanıtılır. Bu eser, baskısı renkli ilk eserdir.

8) Süreli yayınlarda, doğrudan ilkokuma ve yazma öğretimi konusunu ele alan yazılar yayımlanmıştır. Meselâ Satı Beyin *Tedrisat-ı İptidaiye* dergisinde yayımlanan, "Elifbayı Nasıl Öğretmeli?" başlıklı yazısı, ilkokuma ve yazma öğretimini ele almaktadır.

9) Cümle yönteminin temelleri Nüzhet Sabit'in, *Kelime Usulü ile Elifba* (1917) adlı kitabıyla atılmıştır.

VI. BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ (1919–1923)

Mondros Mütarekesinin (30 Ekim 1918) imzalanmasından, Cumhuriyet'in ilân edildiği 29 Ekim 1923 tarihine kadar olan yıllar, Millî Mücadele Dönemi olarak bilinir. II. Meşrutiyet döneminin adlandırılmasındaki farklı yaklaşımlar, bu dönem için de söz konusudur. Bu yıllardaki eğitim faaliyetleri, "Kurtuluş Savaşı Dönemi" (Akyüz, 1999: 276), "Mütareke ve Millî Mücadele Yıllarında Eğitim" (Sakaoğlu, 2003: 155), "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetleri Dönemi" (Başar, 2004: 55) başlıkları altında değerlendirilmiştir.

6.1. İlköğretimin Temel Özellikleri ve Müfredat Programlarında İlkokuma ve Yazma Öğretimi

Mondros mütarekesinin ardından başlayan işgaller, Mustafa Kemal'in önderliğindeki millî mücadelenin doğmasına kaynaklık etmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla birlikte, işgal güçlerine karşı mücadele düzenli bir hâl almıştır. Ankara'da yeni hükûmetin kurulması, eğitim kurumlarında iki başlı bir yapı oluşturmuştur. Ankara'daki TBMM hükûmetinin Maarif Vekâleti, İstanbul'daki Osmanlı devletinin Maarif Nezareti eğitimle uğraşmaktadır. 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatın kaldırılmasıyla sadece Maarif Vekâleti kalmıştır.

23 Nisan 1920 tarihinden 29 Ekim 1923 tarihine kadar dört millî eğitim bakanı görev yapmıştır. Yeniden var olma savaşının verildiği bu yıllarda, eğitim alanında pek önemli gelişme olmaz. İlköğretimin geçmişteki yapısı, yani altı yıllık yapısı devam eder. Bu yıllarda farklı bir müfredat programı yayımlanmadığı için *Mekâtib-i İptidaiye Ders Müfredatı* (1914)'ndaki derslerin, *Mekâtib-i İptidaiyeye Mahsus Talimatname* (1915)'deki açıklamalara bağlı olarak yürütüldüğünü söyleyebiliriz.

İlköğretimin kurumsal yapısında, müfredat programlarında bir değişiklik olmasa da Türkçe eğitimi açısından ve eğitimin gelecekteki felsefesini ortaya koymak yönünden, bu dönemde alınan kimi kararlara değinmek gerekir.

Millî eğitim politikasında ilk göze çarpan Atatürk'ün Ankara Maarif Kongresinde (15 Temmuz 1921) yapmış olduğu konuşmadır. Bu konuşmanın içeriği, bundan sonraki eğitim politikasının hedefleri olmuş, bakanlar bu hedefleri gerçekleştirmek için çalışmışlardır. Bu konuşmada Atatürk, Türkiye'de ileride daha sağlıklı bir ortamın sağlanmasına kadar geçecek süre içinde de boş durulmamasını, eğitim örgütünün verimli bir şekilde çalıştırılmasını istemiştir. Onun çocukların ve gençlerin eğitimi konusundaki istek ve buyrukları da şunlardır:

> "Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken, onlara bilhassa mevcudiyeti ile hakkı ile birliği ile taarruz eden bilumum yabancı anasırla mücadele lüzumu ve efkâr-ı milliye-yi kemali istiğrak ile hep mukabil fikre karşı şiddetle ve fedakârane müdafa zarureti telkin edilmelidir. Yeni neslin bütün kuvva-yı ruhiyesine bu evsaf ve kabiliyetin zerki mühimdir.
> Daimi ve müthiş bir cidal şeklinde tebarüz eden hayat-ı akvamın felsefesi, müstakil ve mesut kılmak isteyen her millet için bu evsaf-ı kemali şiddetle talep etmektir.
> ...istikbal için hazırlanan evlâd-ı vatana, hiçbir müşkül karşısında serfüru etmeyerek kemal-i sabır ve metanetle çalışmalarını ve tahsildeki çocuklarımızın ebeveynlerine de yavrularının ikmal-i tahsili için her fedakârlığı ihtiyardan çekinmemelerini tavsiye ederim..." (Yücel, 1994: 22).

Bu dönemde eğitim alanındaki en önemli çalışma, I. Heyet-i İlmiye toplantısıdır. 15 Temmuz 1923 tarihinde Ankara'da başlayan toplantı, 15 Ağustos 1923 tarihine kadar bir ay aralıksız sürmüştür. Savaştan yeni çıkmış olan Türk devletinin var olan eğitim sorunları derinliğine tartışılmış ve Türk eğitim sistemine yeni bir şekil vermek üzere de bazı önemli kararlar alınmıştır.

Heyetin çalışmalarına dönemin eğitim, bilim ve devlet adamları katılmıştır. Gündemde yer alan 24 ana başlık için altı komisyon kurulmuştur. 24 ana gündem maddesi arasında, "*Millî büyük sözlük ve dilbilgisi, millî müzik, millî dil ve edebiyat, tahsil-i iptidaî programlarında ne gibi tadilata ihtiyaç vardır. Tedrisat-ı iptidaiye*

kararnamesinin tadili layihası" (Yücel, 1994: 21, 22) maddeleri konumuz açısından önemlidir. Bu toplantıya katılanlar arasında, elifba kitabı kaleme almış, okuma ve yazma öğretimi üzerine yazılar yazmış Ali Haydar (Taner), İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu), Fuat Köprülü, Sabri Cemil (Yalkut), İbrahim Alâeddin (Gövsa) gibi isimler de vardır.

Birinci Heyet-i İlmiye kararlarından sonra, Ali Fethi Okyar tarafından kurulan kabinenin programı 14.08.1923 tarihinde TBMM'de okunmuştur. Programda eğitim ile ilgili ilke ve politikalara yer verilmiştir. Programın eğitim hedefleri arasında şunlar da vardır:

> "Halkın talim ve terbiyesi için gece dersleri ve çırak mektepleri tesis olunacak, halkın lisanıyla ve halkın ihtiyacına muvafık kitaplar yazdırılacak tabı ve teksir ve memleketin her tarafına tevzi edilecektir. Tahsil-i iptidainin mecburiyeti temin edilecektir" (Başar, 2004: 102, 103).

Çok güç koşullarda, hayatta kalma mücadelesi veren bir milletin daha iyi eğitilmesi için kafa yoranların düşüncelerinin hayat bulması, Cumhuriyet'in ilanıyla gerçekleşecektir. Millî Mücadele Döneminde, kesintiye uğramadan devam eden ilkokuma ve yazma öğretiminin, ders kitaplarına bağlı olarak nasıl gerçekleştirildiği aşağıda değerlendirilmiştir.

6.2. Elifba Kitaplarında İlkokuma ve Yazma Öğretimi

Millî Mücadele yıllarında (1919–1923) yayımlanan elifba kitapları, diğer dönemlere göre sayıca azdır. Dört yıllık savaşla geçen bir dönem düşünüldüğünde yine de yayımlanan eserlerin kalitesi dikkat çekicidir. Bu dönemde değerlendirilen eserler ve eserlerin künyeleri aşağıdadır:

1) Ahmed Cevad (Emre). (1335/1919). *Usul-i Savtiye Üzere Altın Elifba.* İstanbul: Kitabhane-i İslam ve Askeri (Matbaa-i Osmaniye).

2) Ali Haydar (Taner). (1336/1920). *Kolay Elifba.* İstanbul: Sühulet Kütübhanesi Orhaniye Matbaası.

3) Köprülüzade Mehmed Fuad ve Süleyman Saib. (1337/1921). *Millî Elifba.* İstanbul: Kanaat Matbaası.

4) Mustafa Şefik. (1337–1340/1921). *Resimli Güzel Elifba.* İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.

5) Yakub Hilmi. (1338/1922). *Yeni Elifba.* İstanbul:

6) Mustafa Hamid. (1339/1920). *Resimli Elifba.* 4. Baskı, İstanbul: Kitabhane-i Hilmi.

Bu dönemdeki eserler sayıca az olduğu için tek tek ele alınıp değerlendirilecektir.

6.2.1. Ahmed Cevad (Emre), *Usul-i Savtiye Üzere Altın Elifba*

Meşrutiyet, Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerinde en fazla elifba kitabı yayımlayan yazar, Ahmed Cevad Emre'dir. Meşrutiyetin ilanından sonra Hüseyin Hıfzı ile beraber yayımladığı *Yeni Elifba*'dan sonra, *İlaveli Yeni Elifba*, *Yeni Usul Elifba-i Osmanî*, *Hülâsa-i Elifba-i Osmanî* adlı eserleri yayımlanır. Bu eserlerde, izlenen yöntem birbirinin benzeridir. Ses yöntemi esasına göre yayımlanan eserlerde, metinler dönemin koşullarına göre yeniden düzenlenmiştir. Cumhuriyet döneminde de yayımlanan *Usul-i Savtiye Üzere Altın Elifba*'nın başında şu şekilde bir dipnot vardır: "*Maarif Nezareti'nin en son müfredat programına muvafık olarak tertip edilmiş ve nezaret-i celîlece umum mekâtibe yegâne eser olarak kabul olunmuştur.*"

Ses yöntemi (savtî) esasına göre kaleme alınan eserde, ilk olarak alfabedeki "*u, ı, e, a*" seslileri öğretilir. İkinci olarak öncelikle kendisinden sonra gelen harfle birleşmeyen harflerle; daha önce öğretilen sesliler bir arada öğretilir. "*Dal, re, ze, vav (o, ü, ö) i, be, lam, mim, sin, güzel he (a), fe, nun, cim, şın, kaf, kef (g), te, çe, pe, gayın, tı, hı, kef (k)...*" şeklinde.

Harfler tamamlandıktan sonra harflerin sözcük başı, ortası sonundaki yazılışları öğretilmiştir. Harflerin yazılışı öğretilirken bütün çalışmalar sözcük düzeyinde kalmaktadır. Cümle ya da metin bulunmaz. Sözcüklerin heceleri arasına tire konur:

> "sar, sa-rı, sar-gı, sa-yı, sı-cak, sür, so-ba, so-ba-cı, so-pa, so-ruş, sus, su-sam, so-guk, so-kak, sol, so-lak, soy, kâr, kör, kü-pe, kö-pük, kö-tü, kö-tü-rüm, güç, küp, gül, güb-re, kö-pük, küs, güç, kü-çük, kü-rek, gür-büz, güz, gü-zel, kü-pe, küs, gül, kö-le, göl-ge, güm-rük, gün, ha-ki, o-ra-da-ki" (1335/1919: 44).

Cümle örnekleri, cümlelerle birlikte sözcüklerin öğretimi 50. sayfaya kadar görülmez. Söz konusu sayfada şu cümleler vardır:

> "Bu çocuk kimdir? Onu tanımıyorum. Yalan kötü bir huydur. Laf torbaya sığmaz. Lakırdı ile ağız aşınmaz. Yüz yüzden utanır. Komşu çocuğu oynuyor. Can çıkar, huy çıkmaz. Armut piş, ağzıma düş. Çalışan kazanır, çalışmayan pişman olur. Paydos çaldı. Niçin dargın duruyor. Akşam oldı. Paydos çaldı. Bu onluk siliktir" (1335/1919: 50).

Eserin sayfalarının yarısında sözcükler, diğer yarısında bu sözcüklerle oluşturulan cümleler, rik'a hattıyla yayımlanır. Arapça yazım kuralları çok kısa ve somut ifadelere dayanılarak anlatılır:

> "hokka = hok-ka; şellale = şel-lale; mürekkeb, şemsiye, hiddet, şiddet, mürüvvet, insaniyet, cinnet, medeniyet, şelale, *şemsiye, mürekkeb hokkası*[3], Şelaleye Türkçede çağlayan derler. Güneş pek yakıyor. Şemsiyyenizi açınız. **Hiddet başkasından ziyade, sahibine ziyan verir. Sakın hiddet etmeyiniz. Kimseye hiddet göstermeyiniz. Medeniyyet çalışmakla kazanılır. Medeniyyet 'ilim, ahlak iledir**[4]**."**

---

[3] Eserde, bu sözcükleri karşılayan nesnelerin resmi vardır.

[4] Koyu yazılan bölümler eserde, rik'a hattıyla kaleme alınmıştır.

Birden ona kadar rakamların yazılışı ve okunuşları verilmiş, rakamlardan sonra harekelerin öğretimine geçilmiştir. Son olarak da harflerin tamamı bir arada verilir.

Eserin sonunda, "Yaşasın Ortaklık" (s. 70), "Zekiye'nin Yaramazlığı" (s. 70), "Hamarat Kız" (s. 70), "Tekir Kedi Yine Geldi" (s. 71), "Yaramazlar" (s. 72), Kavgacılar" (s. 72), "Ana Baba Sevgisi" (s. 73), "Küçük Balıkçılar" (s. 74), "Sandal Gezintisi" (s. 75), "Çalışkan İnsanlar" (s. 75), "On İki Ay" (s. 76), "Yıldızlar" (s. 78), "Ey Muhammed" (s. 79) başlıklarını taşıyan okuma parçaları vardır.

Bu okuma parçalarından üçü orijinaldir. "Zekiye'nin Yaramazlığı" (s. 70) "Hamarat Kız" (s. 70) başlıklı metinlerde figürlerin kız çocuğu olması, kızların okula gitmesini teşvik etmesi açısından önemlidir. Her iki metin de çalışmaya alınmıştır:

> "ZEKİYE'NİN YARAMAZLIĞI
> Zekiye yedi yaşındadır. İki aydan beri mektebe gidiyor. Şimdi ne görse okumak istiyor.
> Büyük validesi odadan dışarı çıkmış. Gazetesini ve gözlüklerini bırakmıştır. Zekiye odaya girdi. Aklına büyükanne gibi gazete okumak fikri geldi.
> Koltuğa kuruldu. İri gözlükleri burnuna geçirdi. Gazeteyi tersine tuttu. Mütalaaya koyuldu.
> Büyükanne kapıdan başını uzatmış bakıyor.
>
> HAMARAT KIZ
> Hüsniye'nin ufacık bir bebeği vardır. Ona yeni bir esvap dikmek istedi. Ablasından kumaş parçaları aldı. Robayı biçti, dikti. Ne güzel bir entari!" (1335/1919: 70).

Orijinal olan bir diğer metin ise, "On İki Ay" (s. 76) başlığını taşıyan metindir. Bu metinde on iki ay ile ilgili bilgiler manzum olarak verilmiştir:

> "ON İKİ AY
> Mart!
> Mart ayında sene başlar.
> Yağmur yağsa da gün parlar.
> Nisan!
> Nisan gelir, dağlar, kırlar,
> Bağ, bahçeler çiçek dolar.
> Mayıs!
> Mayıs ayı, kiraz ayı,

Çocuk alır büyük payı.
Haziran!
Haziranda mektep tatil,
Fakat çocuk kalmaz âtıl,
Bütün yazın, bağlar onun,
Kırlar onun, dağlar onun.
Temmuz, Ağustos!
Derken temmuz gelir, geçer,
Ağustos takip eder.
Eylül!
Eylül gelir, bağ bozulur,
Sonuna doğru yağar yağmur.
Teşrinler!
Teşrinlerde neler olmaz?
Kıra gidin, görün biraz,
Bu aylarda gayur rençper,
Tarlasını sürer, eker.
Kânunlar!
Kânunlarda soğuk ve kar,
Her tarafı bunlar kaplar.
Ev içinde ateş yanar.
Çocuklar kartopu oynar.
Şubat!
Şubatta yer, dere donar.
Pencereye serçe konar" (1335/1919: 76).

Eser, resimli olmasına karşın resimler, eğitim amaçlı kullanılmamıştır. Resimlerin esere bir çeşitlilik katmak için konulduğu düşünülebilir. Resimler, iki üç sayfada bir yer almaktadır. Sayfa sonlarında rik'a ile örnekler tekrarlanırken harflerin birleşmeden yazılışı en son satırda yer almaktadır.

Millî Mücadeleden önce, Millî Mücadele yıllarında ve Cumhuriyet döneminde, farklı adlarla elifba kitabı yayımlayan Ahmed Cevad (Emre)'ın yukarıda eserinin daha sonraki baskıları, İsmail Safa (Özler) (1885–1949)'in bakanlığı döneminde döneminde (1922), bütün okullara ücretsiz dağıtılmıştır.

6.2.2. Ali Haydar (Taner), *Kolay Elifba*

Ali Haydar, ses yöntemi esasına göre kaleme aldığı eserinde bilinçli bir ilkokuma ve yazma öğretimi gerçekleştirmektedir. Eserin bütününe yayılan harflerin

öğretimiyle beraber sözcük ve cümle de öğretilir. Alfabedeki harfler, sesli ve sessizler karışık olarak gösterilir.

Eser boyunca harflerin öğretim sırası şöyledir: "*e, a, d, r, z, i, o, u, ö, ü, v, k, m, ş, b, c, ç, n, y, p, s, t, j, z...*"

Kolay Elifba, edebî bir eser olarak düşünüldüğünde, kişi kadrosu çok geniştir. Eserde, çocukların kendi isimlerini yazma becerisi kazandığında çok mutlu olduğu gerçeği göz önünde tutulmakta ve bilinçli bir şekilde insan adına yer verildiği görülmektedir. *Kolay Elifba*'da yer alan insan adları sırasıyla şunlardır: "*Nabi, Naci, Raci, Nadi, Bozacı, Bedri, Remzi, Naciye, Fatma, Remziye, Bedriye, Nuriye, Nihad, Hediye, Tahir, Mahir, Ahmed, Mehmed, Cemil, Cemal, Şevket, Münir, Hüseyin, Hüsniye, Suat, Cafer, İzzet, Cemalettin, Hamdi...*" Kişi adları, öğrencilerin bazı yazım özelliklerini kavramaları için gruplar hâlinde yer almaktadır.

Eserin genelinde, harflerle cümle öğretimi kurallara bağlı olarak yapılır. Türkçenin özellikleri göz önünde tutulur. İlk öğretilen cümleler, (nun) harfinin yer aldığı sayfadaki "*Nabi nar aradı. Naci dedemi aradı*" (1336/1920: 12) cümleleridir. Görülen geçmiş zamanla çekimlenen bu cümlelerin olumsuz yapıları diğer sayfalarda verilir: "*Naci karpuz almadı. Paşa kavun aradı bulamadı*" (s. 14) örneklerinde olduğu gibi. Daha sonra geniş zaman ekleriyle çekimlenen, "*dIr*" ekiyle biten ve duyulan geçmiş zamanla kurulan cümleler öğretilir. Çoğul ekinin öğretimi basit cümlelerle gerçekleştirilir:

> "Lar, ler
> Dereler akar. Naneler kokar. Laleler solar.
> Tarlalarda kuşlar bulunur. Kızlar çalışırlar.
> Kışın karlar yağar. Kazlar korkarlar kaçarlar.
> Yazın çayırlarda koyunlar kuzular vardır.
> Kuşlar yuva yaparlar. Tazılar çok koşarlar.
> Çarşıda kavunlar karpuzlar armutlar vardır.
> Çorbaya nane maydanoz koyarlar. Balıklar suda yaşarlar" (1336/1920: 11).

25. sayfada görülen geçmiş zaman ekiyle kurulan cümlelerde de sistemli bir dil öğretiminin özellikleri görülür:

> "Naci yazı yazmış. Baki kuyu kazmış. Raci çarşıda taze soğan aramış, bulamamış. Kuzular atlamışlar otlamışlar, susamışlar. Çoban onları sulamış. Çocuklar uyumuşlar. Nabi çanağı kırmış. Babam kızmış Bağırmış çağırmış. Onu azarlamış. Çocuk ağlamış."

Bağımsız metinler, kolaydan zora doğru sıralanır. 30. sayfada yer alan metin karşılıklı konuşma metnidir. Bu metinde soru cümlelerinin özellikleri diyaloglarla kavratılır:

> "Ben yazı yazdım. Kardeşim roman okudu. Biz bahçede bir kuş tuttuk. Yine bıraktık. Ben defterimi temiz tutarım. Pis çocukları sevmem. Naci benim arkadaşımdır. Ben onu çok severim. O da beni çok sever. Biz beraber yazar, beraber okuruz. Biz çocukları sevmeyiz. Yaramaz çocuklarla oynamayız. Yalancı çocuklarla konuşmayız. Sen yazı yazdın. Kardeşim oyun oynadı.
> —Siz sokakta ne buldunuz?
> —Bir top bulduk.
> —Sen adada kaç akşam kaldın.
> —Bir akşam kaldım.
> —Orada ne yaptınız?
> —Balık tuttuk. Top oynadık
> —Siz sizin kazları sattınız mı?
> —Bizim komşuya sattık.
> —Bu karpuzu kaç kuruşa aldın?
> —Beş kuruşa aldım.
> —Pederim bize ne söyledi?
> —Çocuklar yazdıklarınızı yazınız, dedi" (1336/1920: 30).

Kolay Elifba'da sırasıyla '*lIk*' eki, gelecek zaman, '*mAk*' mastarı öğretilir. 60. sayfaya kadar Türkçe sözcüklerin yazım özellikleri hakkında bilgi verilir. Bu sırada Tevfik Fikret'in "Kuşlar" ve "Papatyalar" şiiri, (z) harfinden sonra, çocukların okuma becerileri ve zevklerini geliştirmek için esere konulmuştur:

> "PAPATYALAR
> Bahar olsun da seyrederiz
> Nasıl süsler bayırları
> Zümrüt gibi çayırları
> Bize gülen o nazenin
> Gelin yüzlü papatyalar
>
> Tarlalarda hoşa giden
> Sarı, turuncu, pembe, mor

Birçok dilber çiçek olur
Bence dilber hepsinden
Güler yüzlü papatyalar
Altın gözlü papatyalar

Rüzgâr eser: oh o yana
Oh bu yana hep beraber
Dalga dalga eğilirler
Ferah verirler insana
Güler yüzlü papatyalar
Altın gözlü papatyalar" (1336/1920: 61).

Bu şiirin ardından Arapça asıllı sözcüklerin yazım özellikleri hakkında bilgi verilir. 63. sayfada *şedde* öğretilir. *Kamerî* ve *şemsî* harflerin öğretimi, konuşma dilinde yaşayan sözcüklerle gerçekleştirilir. Harfler öğretilip, Arapça sözcüklerin yazım özellikleri hakkında bilgi verildikten sonra serbest okuma parçalarına geçilir. Bu parçalar daha çok mizahî ögeler taşır. Sıklıkla Nasrettin Hoca fıkralarına yer verilir. Eserde dört mevsimi tanıtan metinler de bulunur. Rakamların tanıtılmasında ve zaman kavramını açıklamada Nasrettin Hoca fıkraları kullanılır:

> "Bir gece rüyasında Nasrettin Hocaya dokuz kuruş vermişler. Hiç olmazsa şunu on kuruş yapın! Yapmazsanız olmaz mı diye kavga ederken uyanıvermiş. Bir de bakmış ki elde avuçta bir şey yok yine gözlerini kapamış elini uzatarak: Getiriniz bari dokuz kuruş olsun demiş."

Bu fıkranın ardından birer birer, yirmiye kadar; yirmiden onar onar yüze kadar rakamların yazılışları ve adları yer alır. Rakam gibi soyut bir kavramın anlatılmasında, -aynı zamanda halk kültürümüzün eşsiz ürünü- Nasrettin Hoca fıkralarından yararlanılması eserin orijinalliğini gösterir.

Yine bu yaş düzeyindeki çocuklara öğretilmesinde güçlük çekilen zaman kavramının öğretilmesinde Nasrettin Hoca fıkralarından yararlanılır. "Nasrettin Hocanın Takvimi" başlığını taşıyan metin aşağıya alınmıştır:

> "Eski zamanda her yerde takvimler yokmuş. İnsanlar ayların günlerini bir bir sayarlarmış. Bir ramazan başında hoca
> —Niçin halka uyup da oruç tutayım, bir çömlek alır, her sabah içine bir taş bırakır, taşlar otuz olunca bayram ederim demiş.

> Filhakika hoca bir çömlek alıp içine her gün bir taş atmaya başlamış. Hocanın kızı da buna dikkat edermiş. Bir gün babası kahveye çıktıktan sonra çömleğin içine bir avuç taş atmış.
> Kahvehanede hocaya bugün ayın kaçıdır? diye sormuşlar.
> Biraz sabredin de bakayım, haber vereyim diyerek eve koşmuş. Taşları saydıktan sonra kahvehaneye gelmiş.
> Müslümanlar! Bugün ayın kırk beşidir! demiş.
> Ahali
> —Aman Hoca Efendi ayın nasıl kırk beşi olur, bir ay topu topu otuz çeker.
> Hoca
> —Ben size yine insaf edip de söyledim yoksa çömlek hesabına bakarsanız bugün ayın tam yüz kırk beşidir. Cevabını vermiş ve işin aslını onlara anlatmış. Ahali ramazan keyfiyle bol bol gülüşmüşler. Eve gece hocayı iftara davet etmişler" (1336/1920: 76, 77).

Ali Haydar, çocuklara duaları Türkçe olarak öğretir. Kimi elifbalarda olduğu gibi sureleri Arapça olarak vermez. Eserin sonunda yer alan dua şu şekildedir:

> "Yarabbi, sen varsın, birsin, büyüklerden büyüksün kadirsin, her ne istersen yaparsın. Her şeyi bilirsin. Görürsün. Senden gizli hiçbir şey yoktur.
> Kerimsin adilsin bizi besler, büyütürsün rabbülaleminsin.
> Ben bir küçük çocuğum fakat sana muhabbetim çok büyüktür.
> Yarabbi senin yardımınla ben bu kitabı bitirdim. Sana çok teşekkür ederim. Ben daha okuyacağım. Dinime, milletime faydalı bir adam olacağım. Bana yardım eyle yarab. Hocama, anneme, babama uzun ömürler saadetler ihsan eyle yarabbi. Âmin. Ya muin."

Resimli olarak yayımlanan eserde, toplam 44 resim kullanılmıştır. Bu resimler, çocuklara konuyla ilgili çağrışım kazandırmaktan uzaktır. Eserin baskı kalitesine ve görünümüne zenginlik katmak hedeflenmiştir. Matbu olarak yayımlanan eserde, rik'a hattı öğretilmemiştir. (Vav) harfinin dört sesliyi (o, u, ö, ü) karşılayan biçimleri için ayrı ayrı işaretlere yer verilmemiştir.

Ali Haydar (Taner), ilkokuma ve yazma öğretimine karşı özel bir ilgisi olan eğitimcidir. Eğitim tarihi üzerine incelemelerinin yanı sıra, *Muallimler Mecmuası*'da yayımlanan "Elifba Kitabiyatı" (1924) başlıklı makale, Türkiye'de ilkokuma ve

yazma öğretiminin tarihsel gelişimini belirlemede önemli bir yazıdır. Bu yazı üzerinde, çalışmamızın "Cumhuriyet Dönemi" bölümünde ayrıntılı olarak durulmuştur.

6.2.3. Köprülüzade Mehmed Fuad ve Süleyman Saib, *Millî Elifba*

Fuat Köprülü, bu eseri "Antalya maarif müdürü" Süleyman Saib ile birlikte kaleme almıştır. Köprülü, Süleyman Saib ile birlikte pek çok kez basılan *Türk Dilinin Sarf ve Nahvi* başlıklı ders kitabını da yayımlamıştır. Eser, "İfade-i Tab" bölümüyle başlar. Burada yayın evi sahibinin elifba kitapları hakkında yapmış olduğu yorum vardır. Bu yorum, ilk kez "millî kıraat" kavramının dile getirilmesi ve daha önceleri yayımlanan elifba kitaplarının özelliklerinin verilmesi açısından önemlidir:

> "Senelerden beri bütün mekâtib-i milliyemizin emsalsiz bir rağbetine mahzar olan 'milli kıraat' silsilesine başlangıç olmak üzere bir elifba kitabı tertibini çoktan beri arzu ediyorduk. Çünkü mevcut elifba kitapları, yalnız tertip değil aynı zamanda kâğıt ve tab' itibariyle de çok kusurlu oldukları cihetle onlar vasıtasıyla talebeye millî ve bedi' bir terbiye vermek imkânsızdı. Birçok taraflardan vakı'a olan teşvikat ve temenniyat üzerine, bugün meydana koymağa muvafık olduğumuz '*Milli Elifba*'nın bu ihtiyacı tatmin edeceğini ve 'milli kıraat' silsilesinin mahzar olduğu rağbeti vasi' bir nispette celbe muvafık olacağını zannediyoruz."

Ses yöntemi esasına göre yazılan *Milli Elifba*, 2. sayfada "vav" harfinin İmla Encümeni tarafından kabul edilen dört değişik biçimiyle başlar. Bu sesler, "*uzak, orman, ördek, üzüntü (و u ـو o ـؤ ö ؤ ü)*" sözcükleriyle somutlaştırılmıştır. 3. sayfada diğer sesli harfler öğretilmiştir. Her bir sesli harf beraberinde kendisinden sonraki harfle birleşmeyen bir sessiz harfle birlikte öğretilir. "*a, d, e, r, ı, z, i*" gibi. Bütün harfler ayrı ayrı yazılır. Daha sonra "re ve je" harfleri öğretilir. "*Dadı, dede, dudu, dıdı*" biçimindeki sözcüklerle bütün sesli harfler, öncelikle *dal* harfiyle birleştirilir.

Eser içinde ilk basit cümleler, "*Av azdır. Avı derede vurdu. Deve deredir. Derede arı var. Avı ver. Adada av zordu. Avı diri ver. Darı var.*" şeklinde kendini gösterir. Bu cümleler arasına tire konulmuştur. Bu tür basit cümleler, diğer

sayfalarda devam eder. Sayfa düzeni olarak, sayfanın üst kısmında öğretilen harf ve o harfi kullanarak meydana getirilen sözcükler; alt kısmında ise cümleler bulunur. 14. sayfadan itibaren *be* harfinin öğretimi, *boru* ve *araba* resimleriyle desteklenir. 15. sayfada yer alan cümlelerde, kendisinden sonra gelen harflerle birleşen harfler (huruf-ı muttasıla) de birleştirilmez. (Be) harfine örnek olarak, "*Baba arabadadır. Boza darıdadır. Boru buradadır. Araba derede durur. Biz odadayız. Derede buz var. Bizi burada ara. Bu bir bozadır. Bozada arı var. Dadıda bez var*" (1337/1921: 15), cümleleri verilir.

Bu tür basit cümleler "lam, sin, nun, mim, fe, te, şın, kef(g), kaf, tı, sad, kef(k), cim, pe, gayın, çe, ha, ayın, güzel he, je..." harfleri öğretilirken de kullanılır. 41. sayfadan sonra eserde, harflerin birleşme özellikleri yer alır. Daha önce öğretilen kelimelere yenileri eklenerek bunlar tekrarlanır.

Günlük hayatta yaşananlar cümle bazında ya da metin olarak eser içinde yer almaktadır. Millî Mücadelenin yaşandığı yıllarda kaleme alınan eserde o dönemin ve koşulların özellikleri bulunur. Örneğin 22. sayfadaki şu cümleler, vatan sevgisine ve ileri görüşlülüğe güzel bir örnektir: "*Bursa ve İzmir bizimdir. Yaralılarımıza yardım edelim. Yunan İzmir'de asla duramaz.*" Her harf, bir sayfada öğretilirken o harfleri çağrıştıracak en az bir resim yer almaktadır. Örneğin "cim" harfi öğretilirken *cüce* ve *cami* resimleri yer alır.

Eserde, "*-ler*" çoğul ekinin öğretimi ayrı bir başlık altında verilmiştir. "*Çocuklar, kuzular, hacılar, kayalar*" şeklinde. Aynı sayfada sözcük sonunda ye ile yazılıp da (u) ya da (ü) okunan sözcüklere örnekler verilmiştir: "*Oldu, buldu, köylü, köprü, doğru, soldu, görüyor, sürüyor, onu, bunu*" (1337/1921: 57) şeklinde. 66. sayfada, sayıların 10'a kadar hem rakamla hem de yazıyla öğretimi vardır. 67. sayfada 33 harfin yer aldığı alfabe bir tablo olarak sunulmuştur.

Eserin sonunda, üçü şiir olmak üzere 12 adet okuma metni yer almaktadır. Bu şiirlerden ikisi Tevfik Fikret'in "Papatyalar" ve "Kuşlar" adlı şiirleridir. Serbest okuma parçalarının başlıkları şunlardır: "Büyüklerimizi Sevmeliyiz" (68), "Oyun" (s. 70), "Arslan ile Fare" (s. 71), Hayvanlara Acımalı" (s. 72), "Kardeş Sevgisi" (s. 73),

"Merhametli Kardeşler" (s. 76), "İki Hayırsız" (s. 77), "Küçük Türk" (s. 78), "Mektebden Çıkınca" (s. 79), Anadolu" (s. 80).

Bu parçalardan "Küçük Türk" adlı şiir ve "Anadolu" başlığını taşıyan metin hem orijinalliği hem de dönemin özelliklerini yansıtması açısından örnek olarak verilmiştir:

> "KÜÇÜK TÜRK
> Bir gün asker olacağız,
> Kılıç tüfek alacağız,
> Düşmanlara salacağız!
>
> Biz ulu Türkün evlâdlarıyız!
> 'Türk ili'ni kurbanıyız.
>
> Düşmanımız yenilecek,
> Bayrağımız yükselecek,
> Milletimiz hep gülecek.
>
> Biz ulu Türkün evlâdlarıyız!
> 'Türk ili'ni kurbanıyız." (1337/1921: 78).

Eserin son sayfasında "Anadolu" başlıklı metnin yer alması dönemin özellikleri göz önüne alındığında anlamlı görülmektedir. Bu metin daha sonra, başka yazarlar tarafından yayımlanan elifba kitaplarına da konmuştur:

> "ANADOLU
> Anadolu bizim kaç bin yıllık öz vatanımızdır. O mübarek kıtanın her karış toprağı dedelerimizin kanlarıyla yoğrulmuşdur. Orada bir tek düşman neferi kalırsa dedelerimizin ruhu üzülür; senin yaylalarına, yüce dağlarına kasavet çöker.
> Ey mübarek yurd, ey dedeler durağı!
> Şen köylerini yıkan, bahtiyar ocaklarını söndüren, dağını taşını masum kardaşlarımın kanlarına bulayan alçak düşmanı kovmak, ana yurdu kurtarmak her Türk çocuğuna namus borcudur. Borcumuzu ödeyeceğiz. Ey vatan! Ulu Tanrı şahidimiz olsun!" (1337/1921: 80).

Resimli, matbu olarak yayımlanan eserin sayfa altlarında kimi zaman sözcüklerin rik'a hattıyla yazımı verilir. Alfabedeki bütün harfler, birleştirilmeden öğretilir. Eserin bu yönüyle diğer eserlerden farklı bir özelliği vardır. Yalnız başına

bütün harfler öğretildikten sonra onların birleşme şekilleri gösterilir. (Vav) harfinin seslileri karşılayan şekilleri eserde mevcuttur, bu şekiller eser boyunca kullanılmıştır.

6.2.4. Mustafa Şefik, *Resimli Güzel Elifba*

Eserinin başına bir "ifade" koyan Mustafa Şefik, burada öğretmenlere uyarılarda bulunur. Bu uyarılar, eserin yapısı hakkında bilgi de içerir. Daha önce yayımlanan alfabe kitaplarının durumu ve eski eğitim anlayışının eleştirildiği bölümde, alfabe öğretiminde izlenen yöntemin ipuçları da vardır:

> "Sevine sevine derse başlayan çocuklarımızın mektebe seve seve devam edebilmeleri orada her gün yeni bir şey öğrenmelerine mütevakkıftır. Eline alacağı ilk kitap çocuğu günlerce haftalarca kargacık burgacıklar karşısında bırakmamalıdır. Evvelce çocukların muallimlere "Eti senin kemiği benim" mukavelesiyle tevdi edilişinde eski elifbalarımızın ve tedris usullerimizin çok tesiri olsa gerektir. Bir mini mini o müşkilatı dayak ve ölüm tehdidinden başka bir saikle iktiham edemezdi ki.
> Bu elifbadaki maksad ve gayemiz yazımızın ve imlâmızın bugünkü şekline göre çocuklara harfleri kolay tanıtmak ve onları kıraat ve imlâ derslerine mümkün olduğu kadar doğru ve arızasız bir yoldan sevk etmektir. Bunun için risale iki kısma ayrıldı. Birinci kısım Türkçeye tahsis edildi. Resimler harflerin sadalarını ihtar edebilecek veçhile intihab olundu, (vav) (ye) harflerinin muhtelif saitlik vazifelerini tefrik irae etmek üzere mukaddimen tedkikat-ı lisaniyye heyetince kabul olunan işaretler aynen muhafaza ve yalnız zamme-i sakile-i makbuza için şu (vav üzeri ') işaret ilâve edildi. Aradaki müşabehetlerden bil-istifade eşkal-i hurufun tahdidine çalışıldı. Çocuklar telâffuz olunan bir kelimenin ibtidasındaki sadayı ve yazılan bir kelimenin ilk harfini daha kolay fark ve temyiz etmekte olduklarından evvelâ harflerin başındaki şekilleri gösterildi.

Yazara göre, Arapça ve Farsça sözcüklerin yazımında, ne denli basit yol izlense de bu tür konular, yeni yeni okuma yazma öğrenen çocukların anlama düzeylerinin üstünde bulunmaktadır. Yazar, harflerin gösterilirken de kesinlikle çocuklara harfin adının öğretilmediğini, seslilerin daima bir sessizle birlikte verildiğini belirtir. Eserde, çocukların okumayla beraber yazmaya da alıştırılması için kitap harfleriyle birlikte rik'a harfleri de gösterilmiş ve alıştırmalarda iki türlü yazı

kullanılmıştır. Eserin son bölümü de "Kur'anıkerim'in rahat okunabilmesi için" şeddeli, tenvinli sözcüklerle alıştırmalara ayrılmıştır.

Ses yöntemi esasına göre kaleme alınan eser, (da) ve (re) heceleriyle başlar. Sonra sesli harflere geçer. Sesli harflerden (vav) öğretilirken basit cümle örnekleri de verilmeye başlanır. Burada heceler arasına tire konulmuştur: "*Da-dı da-rı a-ra-dı. De-re var. A-zar a-zar a-rı a-rar. A-da dar. Az var. Ra-zi-de zar var.*" şeklinde. Bu yönüyle eser her ne kadar ses temeline dayansa da cümleye geçiş çok çabuk olmaktadır. Eserde örnek olarak verilen her sözcük ve cümle, basit ve çocuğa göredir.

Vav sesinden sonra rik'a ile örnekler verilmiştir. Her sesli harf için harflerin üzerine işaretler konmuştur. *O, ü, u, ö* ve *ı* harfleri özel işaretlerle belirlenmiştir. Harfler sayfaların üst kısımlarında işlenirken, bu harflerle yazılmış basit cümle örnekleri sayfaların alt kısımlarında bulunur. Eserde özellikle 57. sayfadan itibaren konusu olan metinlere ve şiirlere yer verilmiştir.

Eser boyunca harflerden yola çıkarak yapılan öğretimde önce harf, sonra o harfle oluşturulmuş sözcükler, sözcüklerin ardından cümleler öğretilir. Alıştırmalar, resimlerle desteklenir. Örneğin Arapça sözcüklerin yazımında karşımıza çıkan şeddenin öğretiminde dahi bir kolaylık göze çarpar. Başlığın "Şedde Hakkı" olması bunun ilk işaretidir. Öğretilen sözcükler, "*Hakkı, bakkal, dikkat, iffet, müzeyyen, muallim, Muhammed, Allah, teşekkür, tefekkür, kuvvet, hiddet*" olarak belirlenir. Bu sözcüklerin ardından ders cümlelerle devam eder. Cümleler, çocukların zihninde şeddenin yerleşmesine yardım edecek niteliktedir:

> "Muallim efendi bugün pek hiddetli idi. Hanım bakkal Hakkı efendinin hemşiresidir. Cenab-ı Hakk insanlara çok nimetler ihsan buyurmuştur. Hazreti Muhammed bizim peygamberimizdir. Küçükler büyüklerin himmetlerine muhtaçtır. Biz hazreti Muhammed'in ümmetiyiz. Cennet canıma minnet."

Eser sonunda yer alan metinlerden "Mektebcik" başlığını taşıyan metin orijinaldir. Bir öykü olan metnin arasında şiirlerin yer alması, çocukların okuma alışkanlığı kazanmasına, metinleri zevkle okumalarına yardım edecektir:

"MEKTEBCİK

I.

Ulviye'nin küçük bir kardeşi vardı. Adı Orhan'dı. Altı yaşında idi. Evlerinde yine altı yaşında bir de Melek vardı. Bu teyzelerinin kızı idi. İki küçükler bir sene sonra mektebe başlayacaklardı. Ulviye iki seneden beri mektepte idi. Akşamları derslerini vazifelerini hazırladıktan sonra o gün mektepte neler olduğunu neler öğrendiklerini kardeşlerine tatlı tatlı hikâye ederdi. Mektebcik oynarlardı. Ulviye hoca hanım olur, Orhan ile Meleğe ders verirdi.

II.

Bu geceki dersleri mevsimler olacaktı. Ulviye mektepte mevsimleri okumuştu.

Ulviye bir sandalyeye geçti. Ötekiler de karşısına oturdular. Çocuklar siz mevsimleri bilir misiniz? Hayır, hocam hayır! Bilmiyoruz.

Orhan! Hani beg babam bizi gezmeğe götürmüştü. Kırlar yemyeşildi. Mini mini kuzular vardı. Evet, Evet ablacığım. Abla deme hoca hanım de!

Öyle ise sen de beg babam deme. Evet, kiraz bağçesine değinmişdik. Bu aralık Melek de karıştı:

A... Hoca Hanım şimdi kış öyle şeyler yok ki.

— Aferin Melek öyle ya! Bunların hepsi ilkbaharda olur.

Melek ile Orhan el çırptılar.

Ayağa kaktılar. İlkbaharı çok severiz dediler. Hoca hanım da beraber oldu. İlkbahar! İlkbahar! Diye bağrıştılar. İlkbaharı alkışladılar.

III.

Ulviye çocuklar dinleyiniz dedi. Size ilkbahar manzumesi okuyacağım:

İşte bahar tatlı bahar
Gel kardeşim toplayalım
Gelincikler papatyalar
Başka dürlü çiçek de var
Her tarafı yoklayalım
Yeşillenmiş bütün toprak
Her bir otun ucuna bir
Çiy damlası asılarak
Elmas gibi şimşeklenir.
Her yerde var çiçek yaprak
Güzel vatan güzel toprak (Ali Ulvi)

IV.

> Bu manzume Orhan ile Meleğin çok hoşların gitmişti. Ulviye de çok memnundu. Yine muallimdik sandalyesine geçti. Küçükleri de yerlerine oturttu. Öteki mevsimleri anlatmağa başladı.:
> — İlkbahardan sonra yaz gelir. Yaz sıcak bir mevsimdir. Kırlarda otlar tarlalarda ekinler sararır. Mektebler tatil edilir. Üzümler kavunlar karpuzlar olur. Yazdan sonra sonbahar daha sonra kış mevsimi gelir.
> Küçük hoca hanımın çenesi açılmıştı. Kış mevsiminin kızakların, kartopu oyunlarını sonbaharda yaprakların döküldüğünü anlatmak hikâyesini uzatmak istiyordu. Her mevsimin ayrı ayrı manzumelerini okuyacaktı. Fakat karşısında oturan iki mini mini talebesi uyuya kalmıştı. Bu aralık annesi de kapıdan girdi.
> A... Ulviye! Dedi kardeşlerin uyumuşlar bile! Sen kime hocalık ediyorsun haydi! Artık uyku zamanıdır. Üçü de kalktılar. Allah rahatlık versin anneciğim Allah rahatlık versin teyzeciğim diyerek yatak odalarına çekildiler. (s. 58–61).

Yazar eser içinde, Kur'anıkerim için alıştırmalara geçmeden önce İbrahim Alâeddin'in "Ah Analık" (s. 64) başlıklı şiirine yer verir.

> "Ah Analık
> Seni kimdir bu dünyaya getiren
> Gece gündüz dizlerinde sallayan
> Sabah, akşam gün arası süt veren
> Senin için uğraşmaya doymayan
> Annen yavrum! Sev anneni her zaman
> Hastalansan göz yummayıp kim ağlar
> Başucunda sana bakan ya kimdir
> Annen yavrum onda öyle yürek var
> Ki razıdır senin için can verir
> Anneciğin melek gibi bir insan
> Sev anneni sev her zaman"

Eser, resimlerle düzenlenmiştir. Yazarın ifadesiyle resimler öğrencilere, harfleri çağrıştırması amacıyla konmuştur. Örneğin "dal" harfi öğretilirken *davul* resmi yer alır. Özellikle sesli harflerde bu çağrışım güçlü bir şekilde kendini hissettirir. (İ) için *inek* resmi. (A) için *arı* resmi. (O) için *orak* resmi... gibi.

Metinlerdeki cümlelerde birleşik fiiller göze çarpar. Özellikle hikâye birleşik zamanı ile kurulan cümleler mevcuttur. Harflerin okunuşları 52. sayfada yer alırken,

53. sayfada 32 harfin rik'a ile yazılışları vardır. 62 ve 63. sayfalarda, 32 resim altında hayvan ve nesnelerin adları yazılıdır.

6.2.5. Yakub Hilmi, *Yeni Elifba*

Eser 42 sayfadır. Nerede basıldığına dair bir ifade yoktur. Yazar, eserde bütün açıklamaları rik'a hattıyla yapar. Diğer ifadeler nesih hattıyla yazılmıştır. Eser görünüm olarak çok kötüdür. Sayfalar boşluk bırakılmaksızın yazı ile doldurulmuştur.

Derse başlamadan önce, vav harfinin seslileri karşılayan işaretlerinin nasıl ayrıldığına dair bilgi verilir. Bu da elifba kitaplarının en büyük çıkmazlarından biridir. Kimi yazarlar eserlerini bu tarzda kaleme alırken, kimileri hiçbir ayırıcı özelliğe uymadan olduğu gibi harfleri öğretme çabası içerisine girer.

Besmele ile başlayan eserde önce Arapça harfler verilir. Daha sonra rik'a hattıyla harflerin "umumisi" verilir. Burada Osmanlı ya da Türk harfleri denmez. Daha sonraki sayfada hem hareke-i harfiye hem de hareke-i resmiye öğretilir.

Birbirine girmiş bir durumda olan sayfalardan sonra eserin ikinci kısmı başlar. Birinci kısımda çoğu anlamsız hece ve yer yer anlamlı sözcük öğretimi yapılırken ikinci kısımda anlamlı sözcükler öğretilir. Bunlar birer kompozisyon dâhilinde, "*Aza, elbise, ev eşyası, hayvan, yemek isimleri*" başlığı altında verilir. Sonra kıraate geçer. Kıraat metni rik'a hattıyla kaleme alınmıştır.

> "KIRAAT
> At ve eşeğin köylülere yardımı olur. Dersimi severim. Masal söylerim. Kedi yavrusu sevimli bir hayvandır. Yumurta yedim siz de yediniz mi. Yumurta adamın karnını doyurur. Rüzgâr esiyor yağmur yağacak. Denizde büyük balıklar vardır. Bizim tavuk her sabah yumurtlar. Arslanın yelesi uzun olur. Baş açık mektebe gidilmez. Kediyi gördün mü görmedim. Yazın ağaçlar çiçek açar. Kışın yağmur kar yağar..." gibi.

Sonraki sayfalarda ayların hicrî takvime göre adları yer alır. Diğer sayfada ziraat aletleri başlığı altında unutulan birçok sözcük öğretilmiştir:

> "Araba, taban, saban kulağı, saban demiri, saban bıçağı, saban demirini tutan ağaç, saban kolu, çerh-i yuvarlak, tırpan, tarla çapası, sürgü – tapan – orak, kalbur makinesi, döven, yaba, dirgen, kürek, kalbur, süpürge, çuval, buğday, arpa, yulaf, burçak, saman, samanlık, çiftlik, tarla, nadas, kır, orman, dere, tepe, ağaç, tohum, dal, yaprak, çiçek, pırasa, soğan, semizotu, fasulye, bakla, nohut, mercimek, patlıcan, enginar, ıspanak, patates, domates, bamya, pancar, kereviz, kabak, asma kabağı, ..." gibi.

Dualar bölümüyle eser son bulur. Millî Mücadele Döneminde baskı kalitesi açısından en kötü eserdir. Eserin en önemli özelliği, bugün halkın dilinden düşmüş pek çok sözcüğü barındırmasıdır.

6.2.6. Mustafa Hamid, *Resimli Elifba*

Ses yöntemi esasına göre kaleme alınan eser, Cumhuriyet döneminde de pek çok kez yayımlanmıştır. Eserin ayrıca sekizinci baskısı da ileriki sayfalarda değerlendirilecektir. Yazar, eserin içeriği ve kullanım şekli hakkında, "İlk Söz" başlığı altında bilgi verir:

> "*Resimli Elifba*, tedrisatta başlıca iki esas gözetilmek üzere tertip edilmiştir. Evvelâ: Harfler maruf isimleriyle değil, belki de sesleriyle belletilecektir. Bugün terbiye fennine riayetkâr hiçbir mektep yoktur ki elifba tedrisinde 'usul-i savtiye'yi kabul etmemiş olsun. Bu usulün memleketimizde nispeten yeni ve kısa bir tarihçesi vardır. Resimli Elifbada bu sahada atılan adımları takip etmektedir.
> Saniyen: Her iki harfin belletilmesi 'ilk' hecelerini telâffuz ederken o savtı veren hayvan ve eşya resimleri ve diğer müşahhas kelimeler ile teshil edilecektir. Binaenaleyh resimlerle hurûf arasındaki münasebet talebeye açık bir tarzda anlatılacaktır.
> Usul-i savtiyeyi iyi intihab ve tertip edilmiş levhalarla birlikte elifba mualliminin maruz bulunduğu birçok müşkülatı mümkün mertebe tahfif eder."

Yazar, eserde öğretilecek her bir harfi çağrıştıran en az bir resim kullanmıştır. Tabloda harfler sırasıyla verilmiş olsa da öğretim esnasında bu sıra değişmiştir. Örneğin "A" harfinin öğretimi, 11. sayfada yer almaktadır. Bunun için, "*ay, ağaç, at*" resimleri kullanılmıştır. (Sin) harfi 28. sayfada öğretilirken bu harfi çağrıştıracak

"*sepet, sinek*" resimleri kullanılmıştır. Eser içerisinde (kef) in, (nun) un değişik durumları da öğretilmiştir. (Mim) harfinin öğretimi için "*mangal, maşa, masa, makas, makara*" resimleri kullanılmıştır. Eser bu yönüyle orijinaldir. Her harfle ilgili öğretilecek sözcükler günlük hayatta kullanılan somut nesnelerin karşılıklarıdır. (Nun) harfinin öğretiminde *nal* ve *nalın* resimleri vardır. Bütün harflerin öğretiminde somut nesnelerin karşılıkları olan sözcükler kullanılmıştır.

"Vav, Ye" harfinin öğretiminde Sarf ve İmla Encümeni tarafından yayımlanan *Usul-i İmla Risalesi*'ne uygun hareket edilmiştir. Bunların sesli (o, u, ö, ü) ve sessiz okunuşları harflerin üzerine konulan özel işaretlerle belirlenmiştir. Burada ayrıca "üstün, esre, ötre" nin nasıl öğretilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Yazar "İlk Söz"de, öğretmenlere tam anlamıyla rehberlik etmektedir:

> "Türkçemizin diğer lisanlar arasında başlıca evsaf-ı mümeyyizesinden birini teşkil iden 'ahenk, savait kanunu' 20, 26, 29, 30, 39, 48 ve 51. sahifelerdeki temrinlerle – ana dilin doğru telâffuz edilmek için sarf kaidelerine muhtaç olmayan kudretinden istifade ederek – henüz elifbada iken şuurlu bir hâle getirilmek istenmiştir. Bu sayede imlâmızda hüküm süren lahikalara ait klişelerin mühim bir kısmı da talebeye kolaylıkla belletilmiş olur.
> Hülasa yukarıdaki cetvelin mütalaası ve ona göre elifbanın tetkiki takibi dilecek başlıca esaslar hakkında icmali bir fikr verdiği gibi muallim aynı hudud dâhilinde bittab diğer tedris tariklerine de müracaat edebilir. Bazı harfleri izahta en tabiî harekât, eşya ve hayvan sesleri müstesna bir kabiliyete maliktirler.
> Meselâ bir lokomotifin Fi! Fi! Fi! ... yaparak hareketi (Fe) harfini kuzuların melemesi (mim) harfini, horuldamak (hı) harfini sesleriyle çocuğun zihninde nakş için kullanılmakta ve bunlar en müfid levhalarla temsil edilmektedir. Böyle resimler silsilesiyle elifba aynı zamanda 'eşya dersi' ve ilk seneler coğrafyası demek olan 'yurd bilgisi' mevzularını da sinesine alarak küçük mektebli için en istifadeli ve hoş bir ders mahiyetini ahz etmektedir. İş bu risalede mebzul bir surette temsil edilen hayvanatlardan maada meselâ (ırmak, ova, dağ: (s.13)) (deniz, ada 16), (orman, tarla 21) (göl 43) resimleri yurt bilgisine ait bir heyet-i mecmua teşkil ederler. Keza (araba, kayık, yelken gemisi, demiryolu katarı ve vapur) resimleri vesait-i nakliyeyi irae etmektedir.

> Levhalar üzerinde birçok sualler iradiyle lehçesini tedricen zenginleştirmeğe ve kelimelerin manasını mümkün mertebe müşahhas bir tarzda izaha çalışmalıdır.
> Levhalardan çocukların heves ve merakını uyandıracak surette hikâyeler, masallar nakil ederken istifade edilebilir.
> Küçük mekteblide 'sayı' fikrinin inkişafına daha ilk derslerden itibaren dikkat ve itina etmek lazımdır. Elifba bu babda birçok misaller arz itmektedir.
> Resimli elifba esasen çocuklara mahsus bu şekliyle dahi milletin hâlâ ümmi olan büyük bir ekseriyetine "akşam dersleri" yahud ferdi ve hususi mesai ile okuyup yazmayı öğretmek maksadına da hizmet edebilir. Elifbanın tertibinde, yakından bir tetkik göstereceği üzere, talebeye dersi kendi kendine tekrarlar ve hazırlarken muallimin izahatını kolayca hatırlatabilmek gayesi olmuştur. Hususiyle seniyy (yüce) ilerlemiş halk resimlerden seslere ve harflere çocuklardan daha kolay intikal edeceği gibi meselâ (ayrı be=bitişik be) muadelesini de daha çabuk kavrar. Cahil halka böylece okuyup yazmak nimetini bahş maksadıyla sarf edilecek zaman ise nihayet üç ayı tecavüz etmez. Milletçe 'asgari irfan' seviyesine yükselmek için bu gayreti herhâlde ibraz etmek mecburiyetindeyiz.
> Elifbanın imlâsı maarif nezareti celilesi sarf ve imlâ encümeni tarafından kaleme alınan esasa ve tespit edilen şekillere tevfik edilmiştir. Risalenin birinci kısmında hurûf-ı harekeden mutedil ve münasip bir tarzda istifadeye çalışıldığı gibi kıraat kısmında da ihtiyaç mess iden yerlerde yalnız esre ve örtenin istimaliyle iktifa edilmiştir. Bu kısımda – lahikalardan sarf-ı nazar- harekesiz olarak birbirini takip eden iki sameti aralarında bir (üstün) varmış gibi okumak lâzım geldiği talebeye izah edilecektir.
> Harflere ait elifbanın birinci kısmı 60. sahifede hitama ayırınca bir taraftan kıraat derslerine devam edilecek, diğer taraftan Kuran elifbasına ait temrinlere (sahife 80) geçilecektir. Bunu da bittab umni cüzi takip edecektir. Bu sayede Kuran ile kıraat dersleri aynı zamanda talebeyi her iki maksuda da eriştirecektir" (1339/ 1923: 6–8).

Eserde harfler öğretilirken basit açık heceler oluşturulmaktadır. Bu heceler anlamsızdır. Anlamsız hecelerin yanında basit sözcükler verilmiştir. Bu sözcükler günlük hayatta kullanılan somut nesnelerin karşılıklarıdır. Her sözcüğü çağrıştıracak bir de resim vardır: "*At, ağaç, eşek, ev, iğne, iplik, inek, uçurtma, ırmak, deve, değirmen, rende, dere, dadı, dede, ayı, ay, yay, leylek*"

20. sayfada "*ler*" çoğul eki öğretilir. Burada da somut nesne adlarına yer verilmiştir: "*Yerler, dereler, laleler, dallar, arabalar, liralar*" gibi.

Eserde, kimi eklerin öğretimi de yapılmıştır. Bunların dil bilgisindeki işlevi üzerinde durulmamış sadece örnekler verilmiştir: Hikâye birleşik zamanın birinci tekil kişi çekimi ve "*dIm*" ekinin örnekleri: "*Bildim, biledim, aldım, yazdım*" gibi. Geniş zamanın birinci kişi ekiyle çekimi "*rIm* ekinin örnekleri: "*Bilirim, bilerim, ararım, alırım*" gibi. "*dIr*" bildirme ekinin örnekleri: "*Bu armut iridir. Bu kazma demirdir.*"

31. sayfada, öğretilen harflerle yazılmış sözcüklerin kullanıldığı cümle örnekleri vardır: "*Dereler akar. Balıklar yüzer. Armutlar, üzümler kokar. Naneler kokar. Kuzular meler. Mini miniler büyürler, oynarlar. Okuyup yazarlar*" gibi.

Daha sonraki sayfada, öğretilmeyen "*şın, kef, te, ye, cim...*" gibi harfler öğretilmiştir. Bu harflerle yazılan sözcükler ve kurulan cümle örnekleri 37. sayfadadır:

> "Bebek beşikte uyudu. Ablası şimdi uyandı. İki kuş bir dala kondu. Koyun sürüsü otluyor. Artık akşam oldu. Kuzular, koyunlar, inekler, öküzler dönüyorlar. Cemal kırda koştu. Kamil yolda bir düdük buldu. Nuri köyden bir araba ile döndü, kardaşı orada kaldı. Arabacı atlarına ot aradı. Öküz öldü ortaklık bozuldu. Lambayı söndür mum yak."

Daha sonra "*güzel he, sad, gayın, çe, tı, hı, pe, mim, ze*" harflerinin öğretimi vardır. 53. sayfada birden dörde kadar olan rakamların yazılışları verilmiştir. Bunlar civciv resimleriyle somutlaştırılmıştır. 55. sayfada peltek se harfi öğretildikten sonra Tevfik Fikret'in "Kuşlarla" adlı şiiri yer almıştır.

> "KUŞLARLA
> Kuşlar uçar,
> Ben koşarım, onların kanatları var
> Benim kanadım kollarım
> Kuşlar kanadını çırpar
> Ben de kolumu sallarım
> Uçun kuşlar, uçun kuşlar
> Hepinizle yarışım var

Uçtu kuşlar
Ben de koştum
Koştum yarı yola kadar
Tâ önüme bir uçurum çıktı
Orda kalırım naçar
Yürür çekemem öyle kalırım
İsterseniz haydi tekrar
Yarışırız... uçun kuşlar!

Dad harfinden sonra rik'a yazısıyla yer alan "Küçük Ördek" şiiri de çocuklar için uygun bir şiirdir:

"KÜÇÜK ÖRDEK
Bak, şu küçük ördek
Ne hoş yüzüyor
Havuzda gezerek
Bizi süzüyor

Yüzüp gezerken
Dalıp çıkıyor
Beyaz tüyünden
İnci akıyor
Vak vak vak vak vak"

Diğer elifba kitaplarında olduğu gibi bu eserde de Arapça kuralların öğretilmesinde soyut sözcüklere yer verme zorunluluğu doğmuştur. 58. sayfada şeddenin öğretimi esnasında verilen örneklerde olduğu gibi: "*Cadde, dikkat, cinnet, millet, himmet, sıhhat, kuvvet, lezzet, mürekkep, hattat, teşekkür...*"

Eserde (zı) harfinden sonra hemze öğretilmiştir. Bu iki harften sonra yazar 61. sayfada alfabedeki bütün harfleri, "tekmil elifba" tablosunda vermiştir. 63. sayfadan itibaren okuma parçaları yer almaktadır. Bu parçaların çoğu hayat bilgisi dersleriyle bağlantılı konuları içermektedir. "Çiçek ve Ağaç Adları" (s. 67), "Eşya Neden Yapılır" (s. 70), "Eşyanın Renkleri, Eşyanın Şekli ve Büyüklüğü", "Eşya Nerede Bulunur" (s. 73) gibi.

Bu konuların yanı sıra eserde, Mehmet Emin'in "Sabah" (s. 65), Tevfik Fikret'in "Papatya" (s. 68), "Marangoz" (s. 71), Ali Ekrem'in "Gül On Para" (s. 69), Ali Ulvi'nin "Parmaklar" (71), İbrahim Alâeddin'in "Vatan" (s. 74) şiirleri yer

almaktadır. 79. sayfada Sabri Cemil'in "Allah" şiiri çoğu elifba kitabında olduğu gibi bu eserde de mevcuttur. 80–82. sayfalarda dualar yer almaktadır.

Millî mücadelenin verildiği bu yıllarda kaleme alınan eserlerin genel özelliği hepsinin de ses yöntemi esasına göre kaleme alınmasıdır. Yukarıda değerlendirilen altı elifba kitabının haricinde, Selim Sabit'in *Elifba-i Osmanî*'si, Hüseyin Hüsnü'nün *Teshil-i Elifba-i Osmanî*'si, Ahmed Nazif'in *Tertib-i Sani Elifba-i Osmanî*'si, Ahmed Şükrü'nün *Türkçe Elifba*'sı, Vasıf ve Cevdet'in *Tertib-i Cedit Elifba-i Hakkı*'sı bu dönemde yayımlanmıştır (Eski Harfli Türkçe Basma Eserler Bibliyografyası, 2001).

6. 3. Türkçe İlkokuma ve Yazma Öğretiminin Değerlendirilmesi

Bu dönemde, süreli yayınlarda okuma ve yazma öğretimi üzerine bilimsel yazılar görülmez. Çok zor koşullarda olan insanların ilgileri daha çok hayatta kalmak üzerine yoğunlaşmaktadır. Buna karşın Maarif Vekâletinde eğitime, imkânların elverdiği en yüksek düzeyde önem verilmiştir. 15 Temmuz 1921 tarihindeki Maarif Kongresinin gereksiz yere toplandığını, devletin parasının boşa harcandığını ileri süren milletvekillerine karşı zamanın maarif vekili Hamdullah Suphi (1885–1966) meclis kürsüsünde, kongreyi topladığı için "zerre nispetinde" pişman olmadığını belirttikten sonra, kongrenin yapılış gerekçesini şöyle dile getirir:

> "Her maarif vekilinin, teşkilatın başında olan her adamın, tüccarın, esnafın, her sene yapmaya mecbur olduğu şey vardır ki, beraber çalıştığı adamları toplamaktır. Dünyanın bütün ilerlemiş memleketleri kendi medenî kongrelerini toplarlar... Bendeniz de hocaları topladım..." (Başar, 2004: 86).

Kongre, bir yönüyle ilkokuma ve yazma öğretimi açısından çok önemlidir. Kongreden sonra, Muallimler Cemiyeti ayrıca bir kongre düzenlemiş, bu kongrede alınan bir karar sonrası bilimsel bir kurul oluşturulmuştur. Bu kurulun çalışmaları sonucunda, okullarda okutulacak elifba ve kıraat kitaplarının özellikleri belirlenmiştir. Belirlenen özellikler doğrultusunda, "yüz lira" ödüllü bir yarışma düzenlemiştir. Bu yarışmada, elifba kitapları için belirlenen ölçütlerin tamamı konumuz gereği çalışmamıza alınmıştır.

22 Teşrinievvel 1922 tarihinde, *Muallimler Mecmuası*'da "Elifba ve Kıraat Müsabakası" başlığıyla yayımlanan yarışma koşullarından elifba kitapları için belirlenen on yedi madde aşağıdadır:

> "1. Elifba kitabı, evvel emirde Türkçenin ve Türkçede müstamel Arabî ve Farisî kelimelerin kıraatini talim gayesini takip edecektir.
> Arabî ibareleri okuyabilmenin ve bahusus Kuran-ı azimüşşan tilâvetinin birçok hususiyatı olduğundan bu gayenin de mükemmelen istihsali zemininde ayrıca bir Kur'anıkerim elifbasının müsabaka şeraiti bilahare ilân edilecektir.
> 2. Elifba kitabında manasız heceler ve manaları çocuklara meçhul Türkçe, Arabî ve Farisî kelimeler bulunmayacaktır.
> 3. Elifba kitabında huruf-ı hece tertibinin muhafazası şart değildir. Bilakis ilk derslerde işe munfasıl harflerden başlamak çok muvafiktır. Çünkü muttasıl harflerin eşkâlinin tebdili, çocukların zihnini karıştırıyor.
> 4. Harflerin evvelâ müstakil şekilleri öğretilip bunlardan kelime teşkili ve bilahare muttasıl suretlerin gösterilmesi muvafik bir usul değildir. Meselâ evvelâ çocuğa (بـاىـرـاق) (bayrak) kelimesini öğretip sonra "bay-rak" ve daha sonra "bayrak" şekillerine intikal ettirmek hafızaya fazla yük tahmil etmek demektir. İlk şekil (ve ekseriya yanlış şekil) iradına hafızaya daha kuvvetli intiba eder.
> 5. Türkçe huruf-ı imlâ ve hareke-i resmiye müstameldir. Huruf-ı imlâ izhar edilir. Matbaa harflerinde hareke-i resmiye hıfz olunur. Elifbada hareke-i huruf, hareke-i resmiye takdim edilmelidir.
> 6. Türkçede hem sait hem samit vazifesini gören (وەى) harflerinin her iki vazifesini aynı derste veya birbirlerine pek yakın derslerde göstermek doğru değildir. Bu harflerin sait vazifeleri ilk derslerde gösterilmeli ve samit vazifelerinin gösterilmesi daha sonraki derslere bırakılmalıdır.
> 7. Türkçede her samit harf okunabilmek için bir saite muhtaç olduğu gibi kelimenin başında bulunan sait harflerden evvel mutlaka bir samit hemze bulunur. (uzun, oyun, üzüm, ördek, ırmak, iğne, el, al) gibi. Bunlar için ayrı temrinler ister.
> 8. Fransızcadaki o, ou, eu, u sadaları için bizde hep (vav و) harfi istimal edilir. Maarif nezareti imlâ encümeni vavlara (s. 31) işaret koymuş. Bunlar için ayrı temrinler lazımdır. Yalnız (و) saitinin dört şekline ait temrinlerin aynı zamanda gösterilmesi muvafık değildir. Her şeklin ayrı derslerde gösterilmesi lazımdır.
> 9. Harflerin müstakil, başında, ortada ve nihayetteki şekilleri tehalüf eder. Bunlar için hep ayrı ayrı misallere ihtiyaç vardır.

10. Elifbanın imlâsı ne kadim olmalı ve ne de ihtilal yapmak maksadını takip etmelidir. Hele tadil-i huruf ile asla meşgul olmamalıdır. Mekteplerde umumen kabul edilecek kitabın maruf ve müstamel olan lisanı eshel (çok kolay) tarikiyle talim gayesini takip etmesi zaruridir.
Nezaret tarafından neşredilen usul-i imlâ risalesindeki tarz-ı imlâ şimdilik ihtiyaca kâfidir. Buna riayet etmek muvafıktır.
11. Elifba kitabının ilk derslerinde geçen kelimeleri münasebet düşürerek müteakip derslerde müteaddit defalar tekrar etmek pek faydalıdır; bu usul hem talebeyi dinlendirir hem de ezberlemeğe bir dereceye kadar mani olur.
12. Elifba sırf münferit kelimelerden müteşekkil olmamalıdır; münasebet düştükçe malum kelimelerden hemen çocukların anlayabilecekleri ve onların hoşuna gidebilecek cümleler ve kabil olduğu takdirde kısa hikâyeler ve şiirler derç edilmelidir.
13. Esasen çocuklara mahsus olan bir kitaba 'muallimlere usul-i tedris talimi zemininde ibareler derç etmek' çok abestir. Binaenaleyh çocuklar için hazırlanan bir kitabın arasında muallimler ve muallimelere hitaben yazı bulundurulmaması lazımdır.
14. Elifba dersinde, çocukların seviye-i idrak ve irfanını hiçbir vakit nazar-ı dikkatten uzak tutmamalıdır; çocuğun, duruşu, düşünüşü, iştigalatı büyüklerden çok farklıdır.
Herhangi bir mektep kitabını ve bilhassa elifba kitabını telif ederken, çocuğun ahval-i ruhiyesini nazar-ı itibare almamak büyük bir kabahattir. Birçok elifba müellifleri çocukların ahval-i ruhiyesine katiyen biganedir. Bunlar çocuğu büyük bir adam farz ederek mantıkî taksimata ve tavsifata girişirler. Meselâ hareke-i harfiye veya resmiyeyi evvelâ öğretip sonra teşkil-i kelimata başlar; harflerin muhtelif şekillerini suret-i mücerrede öğretip sonra tatbik ettirmek isterler, bunların hiçbir kıymet ve faydası yoktur.
15. İnsan okumak için yazar ve yazmak için okur; bizim lisanımızda da basma ve yazma lisanı arasında fark vardır. Elifbada rik'a ile nesih hattını en muvafık surette mezç ve talim eden kitap daha makbuldür.
16. (ء ى) harfleri sarf-ı Arabiye mahsus olduğundan ve bunların kıraatlerinin Türk çocuklarınca müşkilatı dai (sebep) bulunduğu bittecrübe anlaşıldığından elifbada bunlara ait mebzul temrinat lazımdır.
17. Bütün elifbada münderiç kelimelerin çok aşikâr ve büyük yazılması meşruttur. İstenilirse yazılar klişe yaptırılır veyahut 36 punto ile dizilir. Kitabın resimli olmasına itina edilmelidir. Eser mutlaka ince bir kâğıda matbu ve tertip sehivlerinden azade bulunmak lazımdır.

Yukarıdaki yarışma şartnamesi gerçekte, o zamana kadar yayımlanan elifba kitaplarındaki eksikliklerin ve aksaklıkların bir tespitidir. Bu tespitlerin yanı sıra, getirilen öneriler de dikkat çekicidir. Alfabe kitaplarına öğretilmesi hedeflenen sözcükleri doldurmak yerine, sözcüklerin kullanıldığı cümlelere ve metinlere yer verilmesinin daha verimli olacağı önerisi gelecekte yayımlanacak alfabe kitapları için bir çıkış olacaktır.

Cumhuriyet'in ilanından önce (30 Haziran 1923) *Muallimler Mecmuası*'nda, Mustafa Muhsin imzalı bir anı yayımlanır. Anının başlığı, "Elifba Muallimi Ruhi Bey Merhum"dur. 1327/1911 yılında Üsküp Darülmuallimin-i Rüştiye'sinden mezun olan yazar, Ruhi Bey'in nasıl bir eğitimci olduğunu anlatır. Yazının başlığından ve yazıdan, elifba öğretmenliğinin öğretmenlik mesleğinde, ayrı bir branş olarak kabul gördüğü anlaşılıyor. Yayımlanmış bir alfabe kitabına ulaşamadığımız Ruhi Bey'in elifba öğretiminde izlediği yöntem ve çocuklara yaklaşımı dönemin özelliklerini yansıtması açısından önemlidir:

> "Ruhi'nin ihtisası bilhassa elifba okutmakta idi; çocuklar üzerinde çok nafiz bir mevkii vardı. Bazen kalabalık bir mecliste kalarak herkesten utanan, muhitine yabancı bir çocuk Ruhi'ye bakar bakmaz yanına giderdi. Çok defa bu tecrübe edilmişti. O, küçüklerle kimsenin aklına gelmeyecek mükâleme zeminleri bulur, onları bir müddet işgal ederdi. Dört ayda hiç okumamış çocuklara Türkçe okutmayı öğretebiliyordu. Bu sene imtihanlarda Davut Paşa Sultanisinde derse biraz geç başlamasına rağmen çocuklarına Türkçe kelimelerin mükemmel imlâsını yazmak melekesini verebildiğini arkadaşları bir lisan-ı şükranla müteaddit defalar söylediler. Elifba tedrisinde kendisine mahsus bir usulü vardı; bunu notlar şeklinde de tespit etmişti. Bir kitap yazmak da arzu ediyordu. Şiddetsiz inzibatta çok mahirdi. Onun mini mini çocukları ders esnasında yahut derse girer veya çıkarken kalpten gelen itaat sevkiyle hiç gürültü etmezlerdi. Bu mazhariyete ermek için meslek gayretinde çok samimi olmak icap eder" (Mustafa Muhsin, 1923: 201).

Mustafa Muhsin, Elifba Muallimi Ruhi Bey hakkında, eğitim açısından çok önemli bu açıklamalarda bulunur ve onun Birinci Dünya Savaşında "iş'arlık" yaptığını bildirir. Ayrıca, Mustafa Muhsin, Ruhi Bey'in çok maddî sıkıntı çekerek büyük bir özveriyle öğretmenlik mesleğini icra ettiğini belirtir.

Millî Mücadele Dönemi, okuma yazma öğretimi açısından değerlendirildiğinde, çok önemli yeniliklerin olduğu söylenemez. Geçmiş yıllarda yayımlanan eserlerin yanı sıra bu dönemde başlığında "millî" sıfatını taşıyan ve muhtevasıyla millî olan eserler kaleme alınmıştır.

Elifba kitaplarında, ses yöntemi takip edilmekle beraber eser geneline yayılan harflerin öğretiminde, sözcük ve cümle öğretimi birlikte yürütülür. Millî Mücadele Dönemi uluslar için koşullar ne olursa olsun genelde eğitimin, özelde okuma ve yazma öğretiminin devam etmesi gerektiği düşüncesinin doğmasına kaynaklık eden bir dönemdir.

VII. BÖLÜM

CUMHURİYET'İN İLK YILLARI (1923–1928)

Cumhuriyetin ilân edildiği 29 Ekim 1923 tarihinden yeni harflerin kabulüne kadar geçen süre "Cumhuriyet İlk Yılları" başlığı altında değerlendirilecektir. İlkokuma ve yazma öğretiminde kullanılan yöntem ve teknikler, 1928 yılından sonra da farklılık göstermez. İlkokuma ve yazma öğretiminin harf devrimi öncesindeki gelişim seyri üzerindeki perdeyi aralamak hedefi güdüldüğünden, çalışmamızda tarihsel kesit 1928 ile sınırlandırılmıştır.

7.1. İlköğretimin Temel Özellikleri ve Müfredat Programlarında İlkokuma ve Yazma Öğretimi

Cumhuriyet öncesinde, ilkokuma ve yazma öğretiminin yapıldığı ilköğretim kurumlarının eğitim süreleri şöyledir: 1869 tarihinde yürürlüğe giren "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" ile iptidaiye mekteplerinin süresi 4 yıl olarak tespit edilmiştir. I. Meşrutiyette bu süre 3 yıla indirilmiş, II. Meşrutiyette iptidaiye ve rüştiyeler birleştirilerek 6 yıla çıkarılmıştır, Cumhuriyet döneminde II. Heyet-i İlmiye toplantısında 5 yıla indirilmiştir.

İlköğretimin bu yapısının değişmesinde, Tevhid-i Tedrisat Kanunun etkisi vardır. Daha önce Maarif Kongresinin (16.07.1921) açılışında Türkiye'de eğitim ve öğretimin birleştirilmesinin gerekli olduğunu dile getiren Atatürk'ün buyrukları doğrultusunda hazırlanmış olan söz konusu kanun, 3 Mart 1924 tarihinde TBMM'ye sunulmuş ve kabul edilmiştir.

Eğitim tarihinde II. Heyet-i İlmiye olarak adlandırılan toplantı 23.04.1923 tarihinde Ankara'da yapılmıştır. Zamanın Millî Eğitim Bakanı Vasıf Bey, heyeti toplantıya çağırmadan önce bazı anketler düzenlediklerini, bu anketlerden elde edilen

sonuçların ışığında toplantının kaçınılmaz olduğunu dile getirmiştir. II. Heyet-i İlmiye'nin gündemi "...mektep programlarını hazırlamak, tevzii ders cetvelini tanzim ve mektep kitaplarını ihzar etmek..." olarak belirlenmiştir (Başar, 2004: 151).

II. Heyet-i İlmiye'nin çalışmaları sonunda şu kararlar alınmıştır: 1) İlköğretimin altı yıldan beş yıla indirilmesi, 2) Orta ve lisenin birer cüz'ünün tam sayılması ve her ikisinin üç sene olması ve böylece orta tahsilin yedi seneden altı seneye indirilmesi, 3) Dört sene olan muallim mekteplerinin beş seneye çıkarılması, 4) Orta mektep, lise, muallim mektebi programlarının tadili ve içtimaiyat dersinin ilâvesi, 5) İlköğretimlerin öğretim programları, 6) Ders kitaplarının yazılması (Başar, 2004: 151).

Yukarıdaki kararların tamamı yürürlüğe girmiştir. Cumhuriyet döneminde, millî eğitimin kurumsal yapısı, 789 sayılı ve 3.4.1926 tarihli "Maarif Teşkilâtına Dair Kanun" ile düzenlenmiştir. 27 maddeden oluşan 789 sayılı kanunla, bakanlıkta Türk dili ve dile ilişkin konularla ilgilenmek üzere bir "Dil Heyeti", eğitim ve öğretim işleriyle uğraşmak üzere de "Talim ve Terbiye Dairesi" kurulmuştur. Kanunla ilköğretimin yapısı "*1) Şehir ve kasaba gündüz, 2) Şehir ve kasaba yatı, 3) Köy gündüz, 4) Köy yatı mektepleri*" şeklinde belirlenmiştir (Başar, 2004: 186).

Cumhuriyetin ilanından harf devrimine kadar geçen sürede biri 1924'te, diğeri 1927'de iki müfredat programı yayımlanmıştır.

7.1.1. 1924 Programı

Cumhuriyet ilân edildikten sonra, ilkokul programında değişiklikler yapılmıştır. II. Heyet-i İlmiye toplantısında ilköğretimlerin öğretim programlarını düzenleme kararı alındıktan sonra, bu iş için nasıl bir yol izlendiğini Millî Eğitim Bakanı Vasıf Bey şöyle anlatır:

> "Memleketin muallimlerinden müteşekkil kırk üç kişiden mürekkep bir heyet yaptım. Bunlar yirmi dört gün çalıştılar. Ve memleketin bütün programlarını cumhuriyetin esasına göre, cumhuriyetin ruh-i asliyesine mutabık bir hâlde yeniden vücuda getirdiler..." (Aktaran, Başar, 2004: 140).

1924 yılından itibaren uygulanan program, 1340/1924 tarihli *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*'dır. Haftalık ders saatleri **Tablo-10**'da yer almaktadır.

Tablo 10. 1924 Tarihli Müfredat Programına Göre Erkek/Kız İlkokullarının Ders Dağıtım Cetveli

Erkek/Kız İlkokullarının Ders Dağıtım Cetveli						
Dersler		1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf
TÜRKÇE	Elifba	12	-	-	-	-
	Kıraat (İnşad, Temsil)	-	4	3	2	2
	İmla	-	2	2	1	1
	Tahrir	-	1	2	2	2
	Sarf	-	-	-	1	1
	Yazı (Selis, Rik'a)	-	2	1	1	1
Kuranıkerim ve Din Dersleri		-	2	2	2	2
Hesap		2	3	3	3	2
Hendese		-	-	-	1	2
Tarih		-	-	1	2	3
Coğrafya		-	-	1	2	3
Tabiat Tetkiki, Ziraat, Hıfzısıhha		3	3	2	2	2
Musahabat-ı Ahlakiye ve Malûmat-ı Vataniye		1	1	1	1	1
Resim		2	2	2	2	2
El işleri		2	2	2	2	2
Musiki		2	2	2	1	1
Terbiye-i Bedeniye		2	2	2	1	1
Yekûn		26	26	26	26	26
Kız okulları için ev idaresi 5. sınıfta bir ders tahrir dersi bir saate düşürülmüştür, nakış, biçki ve dikiş 3, 4, 5. sınıflarda 2 saat el işleri dersi kaldırılarak konmuştur.						

Bu programda kız ve erkek ilkokulları için ayrı ayrı haftalık ders dağıtım çizelgeleri hazırlanır (1340/1924: 3, 4). Birinci sınıfta haftada 12 saat olarak belirlenen elifba dersinde öğretmen, ilk okuma ve yazma öğretirken ses (savtî) yöntemi ile sözcük yönteminden birini seçmek ve uygulamakta serbest bırakılır. Her iki yönteme göre takip edilecek yolların ayrı bir talimatnameyle açıklanacağı belirtilir. Programda, elifba okutulurken dikkat edilmesi gereken on iki maddelik bir açıklama yer alır:

1. Pazartesi ve Perşembe sabahları iki, diğer günlerde öğleden evvel bir, öğleden sonra bir olmak üzere her gün iki ders okutulacaktır.
2. Elifba dersi, yazı ile aynı zamanda tedris edilecek ve çocuklar her okudukları kelime ve cümleyi yazacaklar ve yazdıklarını okuyacaklardır.
3. Elifba derslerinde manasız hece ve lafızlar ve çocuklarca men'us olmayan kelimeler bulunmayacaktır.
4. Harfleri öğretirken elifbadaki huruf-ı hece tertibine merbut kalınmayacaktır.
5. İlk kıraatte başlıca atideki noktalarda tedrice riayet edilecektir.
a) Hareke-i harfiyeye mütehavi hece ve kelimeler, hareke-i resmiyeli olanlara,
b) Munfasıl harfleri havi kelimeler, muttasıl olanlara (manalı lafızlar teşkil şartıyla)
c) Yazılması kolay olanlar güç olanlara
d) Çok müstamel kelimeler, daha az müstamel olanlara takdim edilecektir.
6. Herhangi şekilde olursa olsun elifba tedrisinde tehecci memnudur. Harfler isimleriyle yahut sadalarıyla ayrı ayrı telâffuz edilmeyecek, daima kullanılan kelimeler dâhilinde yaptırılacak temrinlerle tabiî şekilde öğretilmiş olacaktır. İlk kıraatin sonunda harflerin isimleri tertip mahsusuyla öğretilecektir.
7. Sınıfça bir dersin yazı ve kıraati tamamiyle öğrenilmedikçe müteakip derse geçilmeyecektir. Her ders yeni öğrenilmiş olana kelimeler müteakip derslerdeki cümleler arasında tekrar ettirilmek suretiyle temrinat yaptırılacaktır.
8. Tedrisatta kitaptaki temrinlerden maada tahtada mebzûl temrinler yaptırılacaktır.
9. Bu esaslar dâhilinde tertip edilmiş olan duvar levhaları ve müteharrik harfler gibi vasıtalardan muallim istifade edebilir.
10. Elifba derslerinde geçen her kelimenin manası, istimali hakkında malum şifahî temrinler yaptıracak ve kelimeleri ihtiva eden küçük cümleler teşkil ettirecektir. Her vesile ile olduğu gibi bu şifahî temrinler esnasında da yanlış telâffuzların şive ve lehçe hatalarının tashihine itina eyleyecektir.
11. Arapça kıraate ait bulunan (şedde, harf-i tarif, tenvin) gibi işaretler Türkçe elifbaya dâhil değildir. Ancak halk ve çocuk lehçelerinde kesretle istimal edilen ve bu kabil işaretleri havi olan kelimeler klişe şeklinde ve son derslerde gösterilecektir.
12. Sınıfça elifba kitabının ikmalinden sonra ilk senenin mütebaki aylarında on iki saatlik Türkçe derslerinin kısm-ı azamı selis ve izahlı kıraate, mütebakisi okudukları parçalar

> dâhilinde imlâya, inşada ve yazıya tahsis olunacaktır (İlk Mekteplerin Müfredat Programı, 1924: 6–8).

Daha önceki programlarda ifade edilen "okuma ve yazma öğretiminin birlikte yürütüleceğine" ilişkin açıklama bu programda da yer alır. Çocuklara öğretilecek sözcüklerin anlamlı olmasına dikkat edilmesinin istenmesi bu program için önemli bir yeniliktir.

Türkçe dersi bir programda ilk kez "elifba, kıraat, inşat, imlâ, sarf, tahrir, yazı" şeklinde bölümlere ayrılarak yer alır. Bir müfredat programına ilk kez çözümleme esasına dayanan "kelime usulü" girmiştir. Bu konuda öğretmenlere serbestlik tanınmıştır.

Programın 1, 2, 3 ve 4 öğretmenli okullarda nasıl uygulanacağına dair, *İlk Mekteplere Mahsus Müfredat Programının Bir, İki, Üç ve Dört Muallimli Mekteplere Suret-i Tatbikine Dair Talimatname* (1340/1924) başlıklı bir yönetmelik de yayımlanır. Bu yönetmeliğin ilk bölümünde uygulama ile ilgili açıklamalar bulunur. Sonraki bölümlerde 1, 2, 3 ve 4 öğretmenli okulların her biri için ayrı ayrı ders dağıtım çizelgeleri ve haftalık ders programları yer alır.

7.1.2. 1926 Programı

Mustafa Necati (1892–1929) maarif vekili olduktan sonra eğitimin geleceği üzerine bilimsel çalışmalar hız kazanmıştır. Aralık 1924 - Ocak 1925 tarihlerinde toplanan III. Heyet-i İlmiye'deki komisyonlardan biri, ilkokulların dersleri, kitapları, öğretmenlere verilecek "Usul-i Tedris Rehberi" adlı bir kitabın hazırlanması konularında çalışmıştır. Bu çerçevede pek çok Batı ülkesindeki müfredat programları incelenmiş, 1924 programı üzerinden iki yıl geçmesine karşın yeni program hazırlanmıştır. Bu değişikliğin gerekçesini Talim ve Terbiye Dairesi üyelerinden Ali Haydar Bey basına şöyle açıklamıştı:

> "... Bir milletin siyasî, iktisadî ve içtimaî hayatında husule gelen tahavvülatın mekteplerin terbiye gayesine ve tedris usullerine tesir etmemesi mümkün değildir. Meselâ Fransa inkılab-ı kebiri, maarif hayatında akisler yapmış ve Cumhuriyet terbiyesi eski karanlık devresindeki terbiyeden

> büsbütün başka türlü olmuştur. Bizde de meşrutiyetin ilanından sonra, istibdat devrinde tatbik edilen terbiye sistemi değişmiştir. Yeni gayelere ve usullere göre müfredat programları yapılmıştır. Son tadilattan beri iki buçuk sene geçmiş olmakla birlikte yeniden tadiline lüzum hâsıl olmuştur. Çünkü biz gayet seri bir inkılâp geçirmekte olduğumuzdan mekteplerin terbiye ve tedris gayeleri bugünkü Cumhuriyet hayatına tevfik etmemiz zaruridir" (Aktaran, Başar, 2004: 189).

Ali Haydar'ın ifade ettiği Cumhuriyet devrimlerine uygun program, yıllar sonra takdirle değerlendirilecektir. Binbaşıoğlu (1999: 152), 1926 programını değerlendirirken, "*1926 tarihli ilkokul programı, ilke, yöntem, ders ve konular bakımından, hem biçim, hem de içerik yönünden bir devrim programıdır. Daha doğrusu eğitim bilimi (pedagoji) devrimidir.*" der.

1926 yılında yayımlanan *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*'nda, elifba birinci sınıf için haftada 12 ders olarak belirlenmiştir (Bakınız Tablo 11). Tanzimat'tan bu yana hazırlanan müfredat programları içinde ilk kez bu programda, derslerin hedefi ayrı ayrı belirlenmiştir. Elifba dersinin de üç hedefi vardır:

> "1. Yedi, sekiz yaşındaki çocukların bildikleri ve ekseriyetle kullandıkları kelimelerin kıraatini öğretmek.
> 2. Aynı kelimelerin ezberden yazılışını (imlâsını) öğretmek.
> 3. Çocukların yazıların tedricen okunaklı bir şekle sokmak ve güzelleştirmek" (İlk Mekteplerin Müfredat Programı, 1926: 30, 31).

Elifba dersinin yukarıdaki üç hedefin özü, çocuklara okuma ve yazmayı öğretmektir. Bu hedeflere ulaşmada izlenecek yöntemler tek tek açıklanır. Daha önce hiçbir müfredat programında yer almayan bu bölümde, ilkokuma ve yazma öğretimde kullanılan dört yöntem açıklanmıştır:

Tablo 11. 1926 Tarihli İlkokul Müfredat Programı

İlk Mekteplere Mahsus Haftalık Ders Cetveli						
		Birinci Devre			İkinci Devre	
Dersler		1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf
TÜRKÇE	Elifba	12	-	-	-	-
	Kıraat	-	4	2	2	2
	İmla	-	3	2	1	1
	Tahrir	-	2	2	2	2
	Kavaid	-	-	-	1	1
	Yazı	-	3	2	1	1
Din Dersi		-		1	1	1
Hayat Bilgisi		4	4	4	-	-
Hesap-Hendese		2	2	3	3	3
Tarih		-	-	-	2	2
Coğrafya		-	-	-	2	2
Tabiat Dersi		-	-	-	2	2
Eşya Dersi		-	-	-	-	2
Yurt Bilgisi		-	-	-	2	2
Resim-El İşi		4	4	4	3	3
Musiki		2	2	2	2	1
Jimnastik		2	2	2	2	1
(Ev idaresi)		-	-	-	(1)	(1)
(Dikiş)		-	-	-	(1)	(1)
Yekûn		26	26	26	26	26

(1) Ev idaresi dersleri kız mekteplerine mahsustur. Bunun için dördüncü sınıfın jimnastik dersinden bir saat alınacak ve beşinci sınıfın imlâ dersi de bu derse tahsis olunacaktır.
Kaynak: *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, İstanbul, Milli Matbaa, 1926, s. 5.

"Tesmiye Usulü: Harfleri evvelâ elif, be, cim, dal, sin gibi isimleriyle bellettirip bazı heceler ve kelimeler teşkil etmekten ibarettir. İsimden sedaya intikal güç olduğundan bu usul nihayet tehecciye müncerr olmaktadır. *Bu usul ile elifba okutmak memnudur.*

Savtî Usul: Evvelâ kelimeler hecelere, heceler sedalara edildikten sonra istihraç edilen sedanın harfi yazdırılır. Harflerden heceler ve hecelerden kelimeler terkip olunur. Be, dal, te, re gibi sametleri suret-i mücerrette harekesiz talim müşkül ve âdeta gayr-i mümkün olduğundan *bu usul dahi şayan-ı tavsiye değildir.*

Kelime Usulü: Bu usulde çocuklara harfler ve heceler öğretilmeden doğrudan doğruya kısa heceler içindeki kelimelerin kıraatinden ve yazdırılmasından başlanır. Bu usulde muvaffakiyetle ders okutabilmek için evvel emirde *buna mutabık mükemmel bir kitabın bulunması lazımdır.*

Muhtelit (Karma-Karışık) Usul: Savtî usul ile kelime usulünün ihtilatından hâsıl olmuştur. Bu usul ile tedris

> ederken samitler mücerret olarak meselâ (be, cim, kaf) suretinde telâffuz ettirilmeyerek kendilerinden sonra gelen bir saitle birlikte meselâ (baba, baca, ada, kara, kaba) gibi manalı hece ve kelimeler içinde öğretilecektir. *Maarif vekâleti muhtelit usul ile kelime usulünden birini tercih hususunda muallimleri muhayyer bırakmıştır*" (*İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, 1926: 30–32).

İlkokuma ve yazma öğretiminde izlenecek yolun çok açık olarak belirlendiği programda, öğretmenler "kelime" yöntemini ya da "muhtelit"(karma) yöntemleri seçmekte serbest bırakılmıştır. "Kelime" yönteminin sonunda yer alan, "*Bu usulde muvaffakiyetle ders okutabilmek için evvel emirde buna mutabık mükemmel bir kitabın bulunması lazımdır*" ifadesinden bu yöntemle yazılmış bir eserin olmadığı, dolayısıyla programda karma yöntemin ağır bastığı söylenebilir.

İlkokuma ve yazma öğretiminde belirlenen yöntem 1924 tarihli programda yer alan ilkelerle benzerlik gösterir. 1924 programında, "savtî" ve "kelime" yönteminden biri tercih edildiği için ilkeler, bu yöntemler çerçevesinde belirlenmiştir. 1926 programında yukarıda söylediğimize uygun olarak "muhtelit"(karma) yöntemin ilkeleri ortaya konmuştur:

> "Muhtelit usul ile elifba tedrisini teshil maksadıyla muallim müteharrik harfler, duvar levhaları gibi vasıtalardan istifade etmelidir. Harflerin müstakil, başta, orta ve nihayetteki şekilleri için ayrı ayrı levhalar yapmak ve bunları terkip ve istimal etmek pek müşküldür. Bunun için küçük levhalara harflerin yalnız müstakil şekilleriyle bir samit ve bir saitten mürekkep heceleri yazmak ve bunlardan kelime ve cümle tertip ettirmek muvafiktır. Misal: Ba/Ba, Ba/ca, A/ğa/ç, Ku/la/k, Na/ci..." (*İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, 1926: 33).

Sözcüklerin yazımında, öğrencilerin anlamakta güçlük çektiği nokta, harflerin sözcük ortasında aldıkları farklı biçimlerdir. Bunun anlaşılabilir olması için hareketli harf levhalarından yararlanmak öteden beri önerilen bir yoldur. Programda, ilk kez sınıf içindeki öğrenci düzeylerinin farklılık göstereceğinden söz edilir. Programda öğrenci düzeylerindeki farklılığın nedenleri ve bu farklılığın ortadan kaldırılması için çözüm önerileri de yer almaktadır:

> "Birinci sınıfta elifba okuturken bütün sene zarfında aynı seviyeyi muhafaza etmek müşküldür. Seviyenin tehalüfü âtideki sebeplerden ileri gelir.
> a) Çocukların istidatları muhteliftir. Bazıları okuma ve yazmanın mekanizmasını daha çabuk anlarlar. b) Çocukların bazıları, mektep haricinde ebeveynlerinden ve sair kimselerden muavenet görmektedir. c) Bir sene evvel sınıfta kalanla büsbütün acemi talebe aynı sınıfa kabul edilmektedir. ç) Mektebe devamda intizamsızlık.
> Bu seviye tehalüfünün bir dereceye kadar önüne geçmek için icap eden tedbirlerin ittihazı lazımdır. Eğer birinci sınıf iki şubeden mürekkep ise talebenin şubelere tefrikinde seviye ve malumatları nazar-ı itibara alınır. Eğer bütün talebe bir sınıfta okuyorsa, talebe arasındaki seviyeler ehemmiyetli surette tehâlüf edince muallim bir dershane dâhilindeki talebeyi iki kısma ayırır. Bir kısımla yirmi dakika diğer kısımla da yirmi dakika meşgul olur. Muallimin doğrudan doğruya meşgul olmadığı kısım yazı vazifesiyle işgal olunur" (*İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, 1926: 34, 35).

1927 yılında köy ilkokullarına hitap eden *Köy Mektepleri için Müfredat Programı* (1927) hazırlanmıştır. Bu yeni programda, okuma ve yazma öğretiminde belirlenen hedefler ve ilkeler *İlk Mekteplerin Müfredat Programı* ile aynıdır.

Programda, Türkçe dersi bir bütün olarak kabul edilmektedir. "*Elifba, kıraat, inşad, temsil, imlâ, tahrir, sarf ve yazı*" olarak kısımlara ayrılan dersler, Türkçenin birer parçasıdır. Bu parçalar ve diğer dersler arasındaki bağı sağlayacak unsur, "şifahî temrinler"dir. Bugün, "konuşma becerisini geliştirmek için alıştırmalar" diyebileceğimiz bu çalışmaların, diğer derslerin de önemli bir parçası olması gerektiği vurgulanır.

Cumhuriyetin ilanından sonra, iki farklı müfredat programı doğrultusunda yayımlanan ders kitaplarında, ilkokuma ve yazma öğretimi yöntem ve tekniklerinin ayrıntılarını bulmak mümkündür. Aşağıda bu dönemde okutulan elifbaların tahlili vardır.

7.2. Elifba Kitaplarında İlkokuma ve Yazma Öğretimi

Cumhuriyet döneminde (1923–1928), ilkokuma ve yazma öğretiminin ders kitabı, diğer dönemlerde olduğu gibi elifbalardır.

"Tanzimat'tan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kadar (1839–1928) Türkiye'de İlkokuma ve Yazma Öğretimi" başlıklı çalışmamızın bu son bölümünü, Lâtin harflerinin kabulüne kadar olan tarihsel süreci kapsamaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan harf devrimine kadar olan sürede değerlendirilen elifba kitaplarının yayım tarihlerine göre künyeleri aşağıdadır:

1) Ahmed Cevad (Emre). (1341/1925). *Usul-i Savtiye Üzere Yeni Elifba. Türkçe Okuyorum.* İstanbul: Orhaniye Matbaası.

2) Mustafa Hamid. (1341/1925). *Resimli Elifba.* 8. Baskı, İstanbul: Hilal Matbaası.

3) Rıza Zaki. (1341/1925). *Millî Türk Elifbası.* Trabzon: Matbaa-i Mihailidi.

4) Demir Hafız Mehmet. (1341/1925). *Esaslı Elifba Teshil-i Kıraat.* İstanbul: Mahmut Bey Matbaası.

5) İbrahim Alâeddin. (1342/1926). *Tedrici Kelime Usulüyle Sevimli Elifba.* İstanbul: Kanaat Matbaası.

6) Ahmet Yusuf. (1926). *Kıraatli Elifba. Kelime Usulü İle.* İstanbul: Kanaat Kitabhanesi.

7) Ahmet Yusuf. (1927). *Elifbamız.* İstanbul: Akşam Matbaası.

8) Heyet. (1927). *Yavrumun Elifbası.* İstanbul: Sühulet Kitaphanesi.

9) Midhat Sadullah. (1928). *Cumhuriyet Elifbası.* İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.

10) S. İlhami.(1928). *Son Türkçe Elifba.* İstanbul: Kitaphane-i Hilmi.

11) İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu). (1928). *Terbiye Esaslarına Göre Okuma Yazma Kitabı.* İstanbul: Kanaat Kütübhanesi.

12) Karagöz Ali Hafidi. (1928). *Lâtin Harflerini Öğrenmek Usulü.* 2. Baskı İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.

13) Kemal Salih. (1928). *"Cumhuriyet"in Türk Alfabesi.* İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

14) Türk Dili Encümeni. (1928). *Yeni Türk Alfabesi.* İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası.

Yukarıda yer alan on dört elifba, önce yöntem açısından tasnif edilecek, sonra bu tasnifin içinde ayrı ayrı değerlendirilecektir. Bu eserlerde üç farklı yöntem göze çarpmaktadır: 1) Ses Yöntemi (Savtî Yöntem), 2) Sözcük Yöntemi, 3) Lâtin Harflerinin Öğretimi.

7.2.1. Ses Yöntemi (Savtî Yöntem)

Geçmişte olduğu gibi bu dönemde de ses yöntemi esasına göre elifba kitapları kaleme alınmıştır. Harf yöntemine göre çok daha sağlıklı okuma yazma becerisi kazandırdığı düşünülen ses yöntemi, bu dönemde yerini sözcük (bir tür cümle yöntemi olarak da değerlendirilen) yöntemine bırakmıştır. Ses yönetimi esasına göre kaleme alınan eserler aşağıda tek tek tahlil edilecektir:

7.2.1.1. Ahmed Cevad (Emre), *Usul-i Savtiye Üzere Yeni Elifba. Türkçe Okuyorum*

Ahmed Cevad (Emre), eserleri en fazla basılan yazarlardandır. *Usul-i Savtiye Üzere Yeni Elifba. Türkçe Okuyorum* başlıklı eser, yazarın "Millî Mücadele Dönemi"nde değerlendirdiğimiz 1335/1919 tarihinde yayımlanan *Usul-i Savtiye Üzere Altın Elifba* adlı eseriyle aynı paralellikte yayımlanır. Eserde harfler verilirken alfabedeki birkaç harfin yeri değişmiştir. Bütün eser boyunca harflerle birlikte sözcük ve cümle öğretimi gerçekleştirilir.

Altın Elifba'da, cümle örnekleri, cümlelerle birlikte sözcüklerin öğretimi 50. sayfaya kadar görülmez iken, bu eserde cümle öğretimi daha önce gerçekleştirilir ve

eser boyunca devam eder. 14. sayfadan itibaren harfler, sözcükler, cümle örnekleriyle somut olarak öğretilir: "*Kış, Yaz; Oku, Yaz*" başlıklı metinde şu cümleler öğretilir:

> "Arkadaş o duvarı yıktı. O şişeyi kız kırdı. Dere uzaktır. Kız koruda koşuyor. Adada kayık yarışı var idi. Ayı duvarı aştı, avizeyi kırdı. (Rik'a hattıyla) Dayı duvarı yıkıyor. Kız işi karıştırıyor. Kayık derededir. Uşak kuzuya darı veriyor. Dadı kıza aş virdi."

Bu dersten itibaren öğretilen harfler, ağırlıklı olarak cümle içinde öğretilir. Bu cümleler, belirli bir konusu olan metinlere aittir. 49. sayfada *üstün*ün anlatıldığı derste, "Türk Vatanı" başlıklı metinde yer alan cümleler, konunun daha iyi anlaşılmasına kaynaklık etmektedir:

> "Atalarımız kan dökerek bize yer yurt kazanmışlar, bırakmışlardı. Sonra düşmanlarımız çoğaldı. Bizi yendi. Yurdumuzun yarısını elimizden aldı. Kardeşlerimizi esir etti. Fakat millî ordumuz gayrete geldi. Hain düşmanı denize döktü. Pek büyük şen ve şeref kazandı. Bugün her ne kadar Türk vatanının en güzel yerleri kurtarılmış ise de kıymetli birçok yerleri bizi kurtarmağa çağırıyor çalışalım. Kutlu olalım. Vatanımızı tamamıyla kurtaralım."

Geçmişte yayımlanan eserlere göre, bu eserde yer alan serbest okuma parçalarındaki farklılık dikkat çeker. Cumhuriyetin getirdiği değerler ve Atatürk, serbest okuma parçalarının konusu olur. Çocukların ruhsal yapılarına uygun, onların severek okuyacağı metinler bu eserde de yerini korumuştur. Sondaki iki serbest okuma parçasından biri şiirdir. Aşağıdaki şiirde figürlerin çocuk olması metnin okunmasını kolaylaştıracaktır:

> "Hep Kardaşız
> Biz ne paşayız, biz ne beğiz
> 'İlim 'âşıkı talebeyiz
> Ayrı gayrı ne bilmeyiz.
> Korkumuz yok biriz, eşiz,
> Hep mektebli hep kardeşiz
> Beşiğimiz bu toprakdır;
> Bayrağımız bir bayrakdır;
> Ayrılan; bizden ırakdır;
> Korkumuz yok biriz, eşiz,

Hep mektebli hep kardeşiz"

Eserin sonuna konan ve Atatürk'ün bir resminin yer aldığı "Gazi Paşa" başlıklı metin de dönemin özelliklerini ve düşünce hayatındaki değişiklikleri anlatır:

> "Gazi Paşa
> Mini mini küçükler;
> Vatanımız 'umum-ı milletindir. Büyük Millet Meclisi umum-ı milletin vekilidir. Vatanımızın üzerinde yaşayan insanların hepsine birden millet derler. Neslimiz Türk olduğu için bize de Türk milleti ismini verirler. Türk milleti kanunlara itâ'at eder. Memleketini anası gibi sever. Milletin kurduğu hükûmete (Türkiye Cumhuriyeti) derler. Cumhuriyet demek halk hükûmeti demektir.
> Cumhuriyetin reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretleridir. İyi, adı şanlıdır. Sevgili çocuklar masum gönlünüzden..." (1341/1925: 64).

Matbu olarak resimli basılan eserde, rik'a hattıyla sözcükler ve cümleler yer alır. Hemen her sayfada *Altın Elifba*'da olduğu gibi rik'a hattıyla yazılan sözcük ve cümleler vardır. Eserde, dualar olmadığı gibi, dinî içerikli metin ya da şiir de yoktur.

7.2.1.2. Mustafa Hamid, *Resimli Elifba*

Millî mücadele döneminde dördüncü baskısı değerlendirdiğimiz bu eserin aynı özelliklerle sekizinci baskısı yapılır. Genel hatlarıyla eserde yer alan ögeleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

80 sayfa olarak hazırlanan eserin ilk sayfasında, *Mektep ve bahçe edevatı* (Siyah tahta üzerine bir okuldaki dersliğin iç görünümü ve bahçede olması gereken aletlerin resimleri çizilmiştir.); ikinci sayfada yine kara tahta üzerine çizilmiş bir ev, oda ve oyuncak resimleri vardır. Bunlar çizgi çalışmalarıdır (Bakınız: **Ek–45**).

Yazar ilk derse elif(a) ve he (e) harfiyle başlar. Burada a harfini çağrıştıracak *ağaç* ve *at*, e harfini çağrıştıracak *eşek* ve *ev* resimleri bulunur. Bu sayfada sadece harflerin şekilleri vardır. Sonra (i) ve (u) harfleri ve bunları çağrıştıran *uçurtma*, *inek*, *iğne* resimleri bulunur. Diğer sayfada ırmak kenarında yürüyen çocuklar ve ırmak vardır. Burada da (ı) harfine bir gönderme vardır. (I) harfinin bulunduğu sayfadan

itibaren sayfa altlarına rik'a hattıyla gösterilen harfler yazılır. Yazar, sesli harflerden sonra, sessiz harf olarak da kendisinden sonra birleşmeyen harflere geçer. Burada (dal, re, ze) harfleri öğretilir. Bunlarla anlamlı heceler ve cümleler oluşturulur: "*Darı, dadı, dede, dere; Dere dar. Dadı dur.*"

Bu harfler ve basit cümlelerle birlikte okuma yazma sürdürülür. Eserin devamında her sayfada en az iki parça resim yer almaktadır. Bunlar öncelikle harfleri çağrıştıran resimlerdir. Ancak eserde belli bir kompozisyon ifade eden resimler bulmak da mümkündür. 10. sayfada yer alan resim, çocukların gördüklerini anlatmaları için kullanılabilecek düzeyde ve güzelliktedir (Bakınız: **Ek–46**).

Tek tek harfler öğretilirken bir yandan da cümleler verilmeye devam edilir. 17. sayfada, ilk kez başlığı olan bir metin yer alır. Bu metin daha önceleri yayımlanan elifba kitaplarında yayımlanan metinlerle karşılaştırıldığında bir zihniyet değişikliğini ortaya koyar. Daha önceleri çocuk yaramazlık yapmayan, uslu uslu oturan, çerçeve içinde bir dünyada yaşamak zorunda iken artık dışarı çıkmaya başlamıştır:

> "Oku, Yaz, Oyna
> Dereler akar. Balıklar yüzer. Armutlar. Üzümler olur. Naneler kokar. Kuzular meler. Mini miniler büyürler, oynarlar. Okuyup yazarlar. Anne bu kıza bak! Seni babama söylerim. Kuzuma darı aldım. Nuri arabaya bindi. Dayı yalıya kum aldı. Babam size selâm söyledi.
> Biraz ayakta dur. O bir dalda durmaz. Bu adada ayı yok. Ormanda odun yararlar" (1341/1925: 25).

Eserin dördüncü baskısında bulunan *dualar* bölümü, sekizinci baskıda yoktur.

7.2.1.3. Rıza Zaki, *Millî Türk Elifbası*

49 sayfa olan eser, 1924 programına göre kaleme alınmıştır. Eserde bir mukaddime vardır. Burada yazar, bizim alfabemizin "ecnebilerin" alfabelerinden daha karmaşık olmadığını, bir Fransızın, bir Japonun bizimkinden daha zor alfabe kullandığını belirtir; batılıların alfabe öğretiminde anlamsız hecelerle

uğraşmadıklarını dile getirir. Eserin Trabzon'da yayımlanması değerini bir kat daha artırmaktadır. Eserde ağırlıklı olarak rik'a hattı kullanılmıştır.

Öğretmen olan yazar, mukaddimeden sonra öğretmenlere uyarılarda bulunur. Onlara kılavuzluk eder. Yazara göre, çocukların öncelikle kalem, kitap, defter, tahta... gibi nesneleri ve bunların ne işe yaradığını bilmeleri gerekir. Bunlar açıklandıktan sonra çocuklara harflerle ilgili, eserde gördükleri resimler çizdirilir. Yazar bu resimlerin anlattırılması gerektiğini söyler. Daha sonra anlamlı iki heceli sözcüklerden başlayarak okuma-yazmanın geliştirilmesi üzerinde durur. Yazara göre, bu şekilde hareket edildiğinde, hem alfabemizin öğrenilmesinin güç olmadığı hem de çocukların üç ay zarfında Türkçe sözcükleri okuyup yazabilecek beceriyi kazandıkları görülecektir.

5. sayfada, birinci ders *besmele* ile başlar. Bu sayfada bir *at* resmi ve altında (a) ve (t) harfleri vardır. Üç hece, bir alt satırdadır: "*at, ta, ata*". Yazar, eserinde harflerden yola çıkarak yeni sözcükler kurar. Elimizdeki nüshada (Seyfettin Özege K–9413 numaralı) ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci derslerin yer aldığı 6 ve 7. sayfalar eksiktir. 9. sayfada (*ze*) harfinin öğretildiği derste yazar yörenin özelliklerine uygun cümle kurmuştur: "*O Laz yazı yazdı.*" Bu cümle, eserde ilk öğretilen cümledir. Daha önceki derslerde öğretilenler sözcük düzeyinde kalmıştır. 10. sayfada, (*şın*) harfiyle ilgili örnekler verilirken aslan resmi konulmuştur. Örnek sözcük olarak da Farsça *aslan* anlamına gelen *şir* sözcüğü yeğlenmiştir.

Eser içinde, harflerin özelliğini yansıtan sözcükler ve bu sözcüklerle cümleler kurulurken anlamlı bir metin oluşturulmaz. Cümleler birbirinden bağımsız yargıları ifade eder. 35. sayfaya kadar alfabedeki harfler verilir. Bunların yazılış özellikleri öğretilir. Bütün yazma çalışmaları rik'a hattıyla yapılmıştır. Bu sayfada tablo hâlinde harflerin tamamı vardır. 36. sayfada eserin ikinci kısmı başlar. Burada hikâyelere yer verilir. Hikâyelere geçmeden önce yazarın öğretmenlere uyarısı vardır. Onlardan öğrencilere sadece hikâyeyi okutup geçmemelerini, hikâyeyi kimi zaman bitirmemelerini, çocuklara tamamlatmalarını ister. Hatta sorular hazırlayarak hikâyeyi anlayıp anlamadıklarını öğrenmek gerektiği üzerinde durur. Derse başlamadan önce iki çocuğun konuşması çocuklara dolaylı olarak öğüt verir:

> "Hasan- Haydi Hüseyin gidelim biraz oynayalım, sonra gelip derslerimizi okuyalım.
> Hüseyin – Hayır kardaşım öyle olmaz. Evvel derslerimizi hazırlayalım sonra gidip oynayalım."

Bu konuşmanın ardından eserde, sırasıyla "İnatçı Keçi" (s. 37), "Mektepten Çıkınca" (s. 38), T. Fikret'in "Küçük Asker"i (s. 39), "Tavşan ile Serçe" (s. 40), "Mektebli" (Şiir, s. 41), "Kötüler İyiler" (s. 41), "Derin Düşünceli İhtiyar" (s. 42), "On İki Ay" (s. 43), "Köpek" (s. 45), "Vazifesini Yapan Bir Kız" (s. 46), "Küçük Gemi" (Ahmet Cevat'ın şiiri, s. 47) başlıklı serbest okuma parçaları yer alır. 48. sayfada "Anadolu" başlığını taşıyan bir metin vardır. Bu metin ilk olarak Mehmet Fuat ve Süleyman Saib'in birlikte kaleme aldığı, *Millî Elifba*'nın son sayfasında yer almıştır.

Derslerin anlatıldığı bölümlerin tamamının rik'a hattıyla kaleme alındığı eser, resimlidir. Resimler özenle seçilmiş ve kalitelidir. Sayfa düzeni çok sade, görünüm olarak iç açan bir özelliğe sahiptir. Sayfalarda sözcük sayısının az olması, resimlerin iyi yerleştirilmesi, bu özelliği sağlayan temel unsurlardır.

7.2.1.4. Demir Hafız Mehmet, *Esaslı Elifba Teshil-i Kıraat*

Eser, kapaktaki, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Tedkik Müellifat Heyetince Tasdik Edilmiştir" ifadesiyle yayımlanmıştır.

Yazar 4 derste Türkçe okuma yazma öğreneceklere müjde vererek esere giriş yapar. Birinci derste harfleri, noktalı ve noktasız oluşlarına göre tasnif eder. Harflerin temelde 28 olduğu, Türkçeye uygun harflerin eklenmesiyle bu harf sayısının 34'e çıktığı bilgisi birinci derste verilir. İkinci derste, huruf-ı harfiye anlatılır. Üçüncü derste kimi Türkçe sözcüklerin yazımında, özellikle sesli harflerin tasnifinde dikkat edilmesi gereken özellikler verilir.

Dördüncü derste, günlük yaşamda dikkat edilmesi gereken dinî içerikli bir metin yer alır. Burada sanki bütün hayat özetlenmiştir. Metinler ve anlatılanlar daha çok öğretmenler içindir. Eserin ikinci kısmında Arapça ifadelerin yazımında dikkat

edilmesi gereken kurallar hakkında bilgi verilir. Daha sonra dualar verilerek eser bitirilir.

7.2.1.5. Midhat Sadullah, *Cumhuriyet Elifbası*

Eser, Talim ve Terbiye'nin aldığı kararla yayımlanmıştır. Bu konuda eserin kapağındaki notta şu ifade vardır: "*Mütehassıs komisyonun 207 numaralı ve 14 Haziran 1927 tarihli raporu ve maarif vekâleti talim ve terbiye dairesinin (11 Ağustos 1926) tarih, 1261 numaralı kararı ile mekteplerde kabul edilmiştir.*"

Eser 80 sayfadır. Eserin başında 1340/1924 tarihli programın elifba ile ilgili olan bölümü 17 madde olarak yer alır. Sonra yazar eserine "muhterem meslektaşlarım" hitabıyla bir ön söz kaleme alır. Bu ön sözde, eser yazılırken nelere dikkat edildiği ve öğretmenlerin eseri kullanırken dikkat etmeleri gereken hususlar belirtilir.

Yazar, eseri *Islah-ı İmla* kitapçığındaki kurallara bağlı olarak kaleme almıştır. Eserde, 1924 tarihli programdaki ilkeler gözetilmiştir. Programdaki ilkelerin haricinde yazarın önemli gördüğü kimi hususlar da eserde yer alır. Bu hususlar şu şekilde belirtilmiştir: 1) Dört türlü ötre sesi için dört farklı şekil kullanılmıştır. 2) Anlamsız hecelere ve hece tekrarlarına yer verilmemiştir. 3) Biçim açısından mükemmellik aranmış, eser yazarın ifadesiyle "nefis bir hat" ile kaleme alınmıştır. 4) Çocuğun ruhu üzerinde olumlu etkileri olduğu bilinen resimler, özel ressamlara çizdirilmiştir. 5) İyi bir kâğıda basılan eserde harfler soyut olarak değil, sözcüklerin içinde öğretilmiştir.

Ses yöntemi esasına göre kaleme alınan eser, sözcük ve cümle örnekleriyle zenginleştirilmiştir. Eserde ilk sayfadan itibaren cümleler verilir. İlk olarak (a) harfi öğretilir. Daha sonra munfasıl harflerden meydana getirilen sözcükler ve cümleler verilir. Her sayfada yazarın da ön sözde belirttiği gibi çok güzel resimler vardır. Bu resimlerle öğretilen cümle ve sözcükler çocukların zihinlerinde yer edecektir.

A (elif) harfiyle başlanan kitapta a (elif) harfini canlandıran *arı* ve *araba* resimleri yer almaktadır. Bütün harfler eşit fakat büyük puntolarla yazılmıştır. A

harfi, (d) ve (r) harfleriyle birlikte öğretilir. İlk sayfada ilk cümle verilmiştir: "*Dadı darı aradı.*" Vav harfiyle öğretim yapılırken *deve* ve *av* sözcüklerini çağrıştıran resimler kullanılır. İlk öğretilen cümleler şunlardır: "*Arı av aradı. Adada av vardı. Dadı deve aradı. Adada deve var.*"

Bu tür öğretim yöntemi, bugün "ses temelli cümle yöntemi" olarak dillendirilmeye başlanmıştır. Bu yöntem, yazım özelliği farklı (sözcük başında, ortasında ve sonunda farklılık arz eden) harflerin yazım farklılıklarını kavratmak açısından önemlidir.

"Huruf-ı munfasıla" ile oluşturulan sözcüklerin ardından; "huruf-ı muttasıla" ile oluşturulan sözcüklerin öğretimi yapılır. Eserde Türkçede yaygın olarak kullanılan dil bilgisi yapıları da öğretilir. '*DIr*' bildirme eki otuz beşinci sayfadadır. Bu yapıya uygun cümle örnekleri, "*Tarlada çok ot vardır. Bu çocuk yaramazdır. Bu armut olgundur. Altın sarıdır. Deve çöldedir. Akbaba kuştur.*" gibi farklı seslilerle kullanım özellikleri sergilenerek verilir.

Görülen geçmiş zaman ekinin birinci kişi eki ile kullanılmasına, yani '*-DIm*' ekine örnek olarak cümleler de şu şekildedir: "*Okudum, yazdım, çalıştım, baktım. Atı bağladım. Ot verdim. Şaştım kaldım. Şişiye su koydum dışarı çıktım.*"

Tanzimat'tan Cumhuriyet dönemine dek kaleme alınan hemen her elifba kitabı, dönemin siyasal ve toplumsal yapısına uygun cümleleri ve metinleri bünyesinde barındırır. 57. sayfada bir Atatürk portresi ve şu cümleler yer alır: "*Gazi Paşa aslan Paşa! Sen kurtardın bizi yaşa*" (Bakınız: **Ek–47**).

Şimdiye kadar yayımlanan elifba kitapları içinde, "vav"ın seslileri (o, u, ö, ü) karşılayan şekilleri ve kef türleri (k, g, ğ, n) en açık bir şekilde, resimlerle desteklenerek bu eserde yer almaktadır. "***Kedi, gemi, değirmen, deniz, horoz, kuş, köpek, düdük***" resimleriyle öğretilmek istenen yapılar somutlaştırılmıştır (Bakınız: **Ek–48**).

Yazar, elifba kitaplarında en fazla zorlanılan yukarıdaki yapıları somutlaştırmış ve basitleştirmiştir. Aynı özellik 64 ve 65. sayfalarda rakamların

öğretiminde de görülmektedir. Bu sayfalarda 10'a kadar rakamlar resimlerle öğretilmiştir (Bakınız: **Ek–48**). Eserin 66. sayfasında harfleri çağrıştıracak resimler, 67. sayfasında 33 harfin tamamı bir arada verilmiştir. Eserin son on üç sayfasında, çocuklara günlük yaşamlarında gerekecek bilgiler içeren metinlere yer verilir. Bu metinlerde, öncelikle zamanla ilgili kavramlar anlatılır. 70. sayfadan itibaren okuma parçalarının başlığı ve konusu vardır. Bunlar sırasıyla "Kavgacı Piliçler" (s. 70), "Anne ile Çocukları" (s. 71), "Gece" (s. 72), "Fikri Mektebe Gidiyor" (s. 73), "Ben Her Şeyi Bilirim!" (s. 75), "Mevsimler" (s. 77), "Mini Mini Necdet Yazı Yazıyor" (s. 78), "Mini Mini Yavrularıma" (s. 79) başlığını taşımaktadır.

7.2.1.6. S. İlhami, *Son Türkçe Elifba*

Başlığında küçük puntolarla "*Cumhuriyet Çocuklarına Kelime Usuliyle*" ifadesi olsa da başlığın altındaki açıklamada yer alan "*Tertibinde katiyen tehecciden tevki edilmiş bilhassa savtî ve kelime usulleri mezc olunmuştur. En son programa göredir.*" şeklindeki dipnot, eserde yöntem açısından izlenen yolu özetlemektedir. Yani eserde kullanılan yöntem, ses yöntemi ve sözcük yönteminin bir karışımıdır.

Eserin başında, 1924 Müfredatında yer alan 11 maddelik Elifba Programı bulunmaktadır. Yazar, *Besmele*den sonra, (a) harfiyle alfabe öğretime başlar. Burada bir *at* resmi vardır. Bağımsız bir harf olan elifi çocuk bu sözcükle çok rahat kavrayabilmektedir. Bunun yanı sıra (t) ve (ü) harfinin ortada ve sonda nasıl yazıldığı gösterilir.

At ve *ata* sözcüklerinden sonra (dal) harfiyle yazılan *ada* sözcüğü öğretilir. Beşinci sayfada *be* harfinin öğretimi vardır. *Baba* sözcüğüyle beraber daha önce öğretilen sözcükler pekiştirilir. *Ata ve ada* sözcükleri *bu* işaret sıfatının kullanıldığı tamlamalarda isim unsuru olarak görülür. "*Bu at. Bu ada. Bu ata. Baba, ada, ata, ada.*" Ardından "DIr" bildirme eki öğretilir: "*Bu attır. Attır bu. Bu adadır...*" gibi. Altıncı sayfada, *baş* sözcüğü verilir. Söz konusu sayfada bir çocuğun sadece başını gösteren bir resim vardır. "*Bu baştır. Baştır bu.*" "*Babam/Adam. Bu adam babamdır. Babam bu adamdır.*"

Yedinci sayfada (ze) harfi "*az*" sözcüğüyle öğretilir. 8. sayfada (kaf) harfi "*Ak, bak, ok, kasak, başak, kaz. Bu kabaktır. Kabaktır bu*" sözcük ve cümleleriyle. yer alır. 9. sayfada (ye) harfinin sesli (ı) olarak öğretimi var: "*Arı, darı, tazı, dadı, kayı, zarı, atı, kaşı, Arı, dadı, tazı, darı* (resimleri var*) Bu adam babamdır. Bu kaba bir şakadır*". 10. sayfada seslilerden (vav/u) harfi, "d*ur, kuş, kuzu, kuduz. Bu kuştur.*" sözcükleriyle öğretilir (kuş, kuzu, boru resimleri var). Kendisinden sonra birleşen (çim) harfi ile harflerin öğretimi sürer. "*Aç, kaç, koç, çakı, çubuk (resimleri var) Aç kurt çok kaçardı. Kara at çabuk koşardı.*" Harflerin öğretimi bu tarzda devam eder. Eser içinde harflerin öğretiminden sonra serbest okuma metinleri yer alır. *Güzel he* harfinin öğretiminden sonra yazar, Hikmet'in "Çenber" başlıklı şiirini eserine almıştır:

"ÇENBER
Çenberimi severim pek
Ben koşarak o dönerek
Çayırları dolaşırız
Gülüşürüz, oynaşırız
Çenberim pek sevimlidir,
Hem de pek çok oyun bilirim
O koşar, ben kovalarım
Yetişirim, yakalarım." (1928: 35).

Aşağıdaki şiirler, harflerin öğretimi esnasında örnek olarak verilmiştir. Ayın harfinin öğretiminden sonra "Saatim" şiirinin örnek olarak verilmesi anlamlıdır:

"SAATİM
Tık tık tık tık… saatim vuruyor.
Her vurdukça yüreğim duruyor.
Ya kırılırsa kim alır yerine

Bin iğne batıp güzel ellerine
Annem bunu üç yılda kazandı
Bunu almazsam ölürüm sandı
O kadar hevesim vardı… tık tık
Oh, annemi üzmem artık" Ali Ekrem (1928: 38).

Kef harfinin (k) ve (g) seslerini karşılayan şekilleri öğretildikten sonra aşağıdaki şiirlere yer verilerek, bu harflerin çocuklar tarafından yazılması ve okunması pekiştirilecektir:

"KÜÇÜK ÖRDEK
Bak, şu küçük ördek
Ne hoş yüzüyor!
Havuzda gezerek
Bizi süzüyor

ÇİÇEK OYUNU
Oh, ne güzel çiçekler!
Görenler bayılır
İyi dikkat edenler
Kokularından tanır
Gel iyi güzel çiçek
Saç bana kokunu
Ben de seni bilerek
Kazanayım oyunu"(Yuva Cıvıltıları. 1928: 45).

46. sayfada rakamların 10'a kadar yazımı öğretilir. Eserde, kef harfinin (ğ) sesini karşılayan yapısı (s. 47), peltek se (ث) (s. 49) ve zı (ظ) (s. 51) harflerinin öğretiminin ardından "Ev" (s. 52), "Mektep" (s. 53), "Keçi" (s. 55), "Anne" (s. 55) başlıklı metinler bulunur. 56. sayfada "tekmil elifba" verilmiştir. 58. sayfada "Çiftçiler, İşçiler", 59. sayfada "Sabah" şiiri bulunur:

"Bu saatte bak her yerde sesler var:
Kimi insan sapanını sürükler
Kimi insan ocağı sürükler.
Herkes işe kendisini hazırlar
Yavrucuğum, sen de işe hazırlan" (Mehmet Emin.1928: 69)

S. İlhami, şimdiye kadar değerlendirilen elifba kitapları içinde en fazla şiir türüne yer veren yazardır. "Salıncağım" (s. 60), şiirinin ardından "Mevsimler: İlkbahar, Yaz, Sonbahar, Kış" (s. 62) anlatılır.

Son okuma parçası olan "Bayram Hediyesi" (s. 64) başlıklı metinden önce Halid Fahri'nin "Küçük Kelebek" adlı şiiri yer almaktadır. Bu şiir, okuma yazmayı söken çocukların rahatlıkla anlayabileceği tarzda ve düzeydedir.

"KÜÇÜK KELEBEK
Küçük kelebek
Ne güzel uçar;
İncecik, ipek
Bir kanadı var.
Penme bir çiçek

Gibi ziyadar
Bu kanat titrer
Akşama kadar.
Bu benek benek
Pırıltılı zar
Okşanamaz pek,
Çabuk solar" (1928: 63).

64 sayfa olan eser, matbudur. Sözcükler ve cümleler, harflerin öğretildiği bölümlerde büyük punto nesih hattıyla yazılır. Her sayfada en az iki satır rik'a hattıyla sözcük ya da cümle örneği vardır.

Resimli yayımlanan eserde insan figürleri modern giyimlidir. Eserin kapağını oluşturan resimden itibaren bu durum gözlenir (Bakınız: **Ek–49**). Her sayfada, anlatılan konuyla bağlantılı bir adet resim yer alır. Sayfa başına düşen sözcük sayısının azlığı, resimlerin sayfaya yerleştirilmesinde gösterilen titizlik, eseri görünüm olarak çekici kılmaktadır. Mevsimlerin anlatıldığı metinlerde, metinlerin içeriğini tasvir eden resimlerin kullanılması, eserin çocuklarda okuma zevki uyandıracak bir yapı kazanmasını sağlamaktadır (Bakınız: **Ek–50**).

7.2.2. Sözcük Yöntemi

II. Meşrutiyet döneminde, Nüzhet Sabit'in yazdığı *Kelime Usuli ile Elifba* kitabından sonra kullanılmaya başlanan bu yöntem, 1924 tarihli *Müfredat Programı*'yla birlikte resmî bir kimlik kazanmıştır. Yukarıda ses yöntemi esasına göre yazılan elifbalar içinde değerlendirilen eserler de sözcük yöntemine geçişte önemli bir işleve sahiptir. Eserlerde, harfler hiçbir zaman yalnız başlarına öğretilmezler, daima bir sözcük ya da cümle içinde öğretilirler.

Sözcük yöntemi esasına göre yayımlanan eserlerde salt sözcük yönteminin özellikleri görülmez. Bu yönteme dayanılarak kaleme alınan eserlerin, cümle yöntemine geçişte önemli bir yeri vardır. Bu eserlerde sözcükler cümle içinde öğretildiğinden ve harfler, sözcüklerden hareketle tahlil edildiğinden, çözümleme ve birleşim yönteminin esasları görülür.

Cumhuriyet döneminde kaleme alınan beş eserde, sözcük yöntemi temel alınmıştır.

7.2.2.1. İbrahim Alâeddin, *Tedricî Kelime Usulüyle Sevimli Elifba*

İbrahim Alâeddin, eserin başındaki "Mukaddime"de, eserinde izlediği ilkokuma ve yazma öğretimi yönteminin özelliklerini bir eğitimci bakış açısıyla verir. Bu mukaddime, o zamana dek yayımlanan elifba kitaplarının eleştirisini de içermektedir.

Çocuklara eşyayı öğretirken onların en yakınlarındaki nesnelerden başlaması gerektiği görüşünden hareketle esere "adam" sözcüğüyle başlanmıştır. Bu sözcük tahlil edildiğinde üç bağımsız sözcük oluşturulabilmektedir. Eser içindeki diğer sözcüklerin seçiminde de aynı özellikler gözetilmiştir. İbrahim Alâeddin, "tedricî" olmak koşuluyla eserde, "kelime usulünü" takip ettiğini belirtmiştir.

Yazar, elifba kongresinde, alanlarında uzman eğitimcilerin ve "tecrübeli elifba muallimlerinin" ilkokuma ve yazma öğretiminde, sözcük yönteminin kabul edilmesi noktasında anlaştıklarını ve bu doğrultuda eserler kaleme alınmasının gerekliliği üzerinde durulduğunu belirtmiştir.

İ. Alâeddin, on beş yıldır eğitim ve öğretimin kuramsal ve deneysel yönleriyle uğraştığını ve buna bağlı olarak elifba kitapları üzerine yaptığı inceleme sonucunda şöyle bir kanaat edindiğini dile getirir:

> "Şu kanaate vasıl oldum ki: müellifleri arasında pek ehliyetli ve kıymetli zevat bulunmakla beraber şimdiye kadar gördüğüm elifba kitaplarında hangi usul ile yazılmış olursa olsunlar hemen daima çocukların tarz-ı muhakemeleri ihmal olunmuş ve yetişkin adam mantıkiyle hareket edilmiştir."

Yazar, bu düşüncesini ispatlamak için eleştirilerini altı madde hâlinde toplamıştır:

1. Sözcük yöntemi esasına göre yazılmış mevcut kitapların hemen hepsinde harfler ya sesli ya da sessizlerden başlayarak öğretilmektedir. Sesli ve sessizlerin

işlevini bilen yetişkinler için bu tür bir yöntem uygun iken çocuklar için boşuna zaman harcamaktır.

2. Her harf öğretilirken o harfin başta, ortada ve sonda aldığı çeşitli şekiller özel bir biçimde esere konuyor. "Bir sima dâhilinde bulunmadıkça ağız, burun gibi azanın küçüklerce teşhisine imkân olmadığı gibi sözcük içinde yazılmış olmadıkça bu şekillerin onlarca bellenmesine ihtimal yoktur." Hatta alıştırmalara geçildikten sonra bile (...عـبـسـصـكـ) gibi ders başlarındaki garip şekillerin ne anlama geldiğini zor çıkarabiliyorlar.

3. Heceleme yöntemini bıraktığını söyleyen pek çok yazar, kitaplarına (را, دا, وه, زه) gibi anlamsız heceleri koymaktan çekinmiyorlar. İbrahim Alâeddin'e göre, bunun yarar sağlamadığını söylemeye gerek bile yoktur.

4. Heceleri birleştirip sözcük yaparken de (a-rı) ya da (za-de) sözcüklerinde olduğu gibi, heceler arasına tire koymak çocukların kafasını karıştırmaktan başka bir işe yaramamaktadır. (Vav)ların üzerine ve (ye)lerin altına konulan işaretli harfleri, çocuk başka yerde göremeyeceği için bu tür işaretler kullanmak boşunadır.

5. Kimi elifba kitaplarında sözcük oluşturulurken harfler yan yana dizilmekte ve (baba بابا) sözcüğü (baba بـابـا) biçiminde yazılmaktadır; bu da çocuk ruhuna sıkıntı vermektedir. Türkçe sözcüklerin yazımında hareke kullanmak yersizdir.

6. En çok kullanılan elifba kitaplarının alıştırmalarında çok miktarda "şive hatasına" rastlanmaktadır. Çocukların "İstanbul lehçesiyle" konuşmasını ve yazmasını sağlamak gerekir.

Yazar, yukarıda sıraladığı hatalardan arınmış bir alfabe kitabı kaleme aldığını; fakat yine de eserin bütün yönleriyle kusursuz olduğunu ileri süremeyeceğini belirtir. İbrahim Alâeddin, kitabı kullanacak öğretmenlere şu uyarılarda bulunur:

> "Sözlerimi ikmalden evvel meslektaşlarıma bu kitabın tedrisi esnasında itinasını zarurî gördüğüm noktalar hakkında birkaç fikir arz etmek isterim. Kelime usulünün tam bir semere

> verebilmesi için muallimlerin gerek şifahî gerek tahriri temrinler yaptırarak birer klişe hâlinde bulunan ve eczası ancak emsalinde tekerrür kelimelerin tahlillerine inmeleri lazımdır. Kitapta tedrice mümkün olduğu kadar itina edilmekle beraber eğer böyle tahlilleri yaptırılmayacak olursa kelimenin anasırını tanımayarak yalnız birer klişe hâlinde bellenmesi ve binnetice bu klişelerin bazen karıştırılması tehlikesi hâsıl olabilir.
> Sifahî temrinler savtî usulün; tahtada yaptırılacak temrinler ise tahlilin yerini tutacaktır. Kitaba manasız harflerin ve hecelerin derc edilmesi meslektaşların bu himmetlerine istinad edildiği içindir. Zaten herhangi kitabin muvaffakiyeti muallimin kıymet ve himmetine bağlı değil midir?
> İşte hülasaten arz ettiğim şu nokta riayet edilmek şartıyla kuvvetle ümit ediyorum ki *Sevimli Elifba* güzel Türkçemizin, bittabi aile ve çocuk lehçesi dâhilinde yazılıp okunması müddetini hayli tenkis edecek, belki iki aylık bir zamana indirebilecektir.
> Hem zamandan, hem çocuklarımızın zihnî kudretlerinden yapılacak olan bu tasarruf ilk tedrisat âlemimizde mühim bir hatve-i terakki addolunabilir. Bu gayenin tahkikini muhterem meslektaşlarımın muavenetlerinden bekliyorum" (1342/1925: 3–7).

Yukarıdaki mukaddimeden sonra 1924 Programındaki elifba derslerinin anlatıldığı bölüm yer alır. 71 sayfa olan eserde, 61 ders vardır. Yazar, her ders farklı bir sözcüğü *tecrit* ederken önceki derslerde öğretilen sözcüklerin tekrarı belirli bir disiplin içinde gerçekleştirilir.

Eser boyunca *tecrit* edilen sözcükler, çocukların günlük hayatta sıkça karşılaştıkları somut nesne adlarıdır. Bu sözcüklerin bazıları şunlardır:

> "Adam, dam, ada, dede, meme, mama, dana, dadı, dedi, darı, oda, zar, mum, armud, deve, av, orak, dudak, kuzu, makara, ayı, yay, davul, zil, dolab, balık, kuş, başak, bakraç, civciv, oyun, nar, at, yatak, koç, çadır, çöp, kapı, süs, saz, raf, fil, yüzük, kedi, dağ, gazi, güneş, gemi, arslan, kurd, ev, üzüm, deniz, pınar, şafak, mekteb, kadeh, tesbih, kitap, silah, bülbül, dünya, iğne, değirmen, daire, horoz, hurma, saat, cami, tayyare, hamal, jandarma, Japon... "

Eserin ilk on bir dersinde öğretilen bu sözcükler, üçüncü derstten itibaren cümle içinde somut olarak gösterilir. Sözcüklerin sıklıkla cümle içinde öğretilmesi 12. derste gerçekleşir. Söz konusu derste yer alan cümleler şunlardır:

> "Kız okuyor. Kayık yüzüyor. Kır ayı kızak kıvrak dayı sayı yayık ayık. Kırda ayı vardı. Kız korktu. Dadım avizeyi kırdı. Dayım kuyu kazıyor. Dedem yazı yazıyor. Yaramaz kuzu uzakta ayakta duruyor. Dayım kayıkta korkmuyor. Ayı kızak kayar mı? Orada okumaz yazmaz adam yok" (1342/1925: 22).

Gayın harfinin öğretildiği 25. derste verilen örnek cümleler, dönemin özelliklerini yansıtır. *Gayın* harfinin sözcüğün başında, ortasında, sonunda nasıl yazıldığını ders boyunca verilen sözcüklerden somut olarak tespit etmek mümkündür: "*Dağ/Gazi/Çalgıcı. Yorgun argın bahçede bağdaş kurdu. Kurbağalar bağırıyor. Kargalar bahçedeki buğdayı gagalıyor. Gazi paşa yaptığı büyük kavgadan galip çıktı. Bakılırsa bağ olur, bakılmazsa dağ olur*" (1342/1925: 35).

Sözcük ortasında ve sonunda çift sessiz harfleri barındıran sözcüklerin öğretildiği 28. derste yeni devletin kimlik anlayışı ve çocuklara düşen görev şiirle anlatılır: "*Arslan / kurd / Türk / dost / mart / kürek / sert / çift / yoğurt / dinç / sırtlan / dört / burç / alt / üst / İşten artmaz düşten artar.*

> TÜRK ÇOCUĞU
> Türk çocuğu arslan gibi dinç olur.
> Gürbüz çocuk yurduna sevinç olur.
> Türk yavrusu! Büyü, yetiş arslan ol
> Yurda fena bakanlara düşman ol!" (1342/1925: 38).

Bu şekilde, sözcüklerin cümlelerle birlikte öğretimi 55. derse kadar devam eder. 55. derste alfabede bulunan harflerin tamamı vardır. 56. derste çocuklara vatan kavramı ve vatan sevgisi şu şiirle verilir:

> VATAN
> Bir gün gelir başka yerler gezersek,
> Gönlünde bir yabancılık sezersek,
> Annesinden ayrı düşen bir yavru
> Gibi sızlar küçük kalbin; işte bu
> Vatan sevdasıdır. Bu söze inan:

Hepimizin annesidir bu vatan.

Uzaklardan dönüyorken vatan
Rüzgâr bir hoş koku getirir sana,
Dalgaların lisanından anlarsak...
İstersin ki gemi uçsun, yaklaşsın...
Bir minare gözükürken sislerden
Kalbin taşar içindeki hislerden.

Mavi gökler, yeşil yerler, şehirler,
Bize şeref fısıldayan nehirler,
Uyan diye uğuldayan korular...
Düşün yavrum bu yerlerde neler var?
İşte senin bu mübarek memleket;
Annen gibi onu sev de hürmet et!"

Hangi şaire ait olduğu belirtilmeyen şiir, ilkokuma ve yazmayı yeni öğrenen çocuklar için ağırdır. Şiirde, çocukların kavramakta güçlük çekeceği benzetmeler vardır. Özellikle ikinci kıtada bu tür yapılar bulunur.

Bu dönemde yayımlanan eserlerde dinî içerikli metinler bulunmakla birlikte dualara yer verilmez. Eserde, dinî içerikli metin 58. derste yer almaktadır. Bu derste aynı zamanda sözcük sonunda (ye) ile yazılan ve (a) okunan sözcüklerin öğretimi hedeflenmiştir. Örnek kullanımlar parantez içinde verilmiştir:

"Mahkemede da'va var
Her türlü (da'va) ayrı ayrı mahkemelerde görülür. Hazret-i (İsa) ile Hazret-i (Musa) hak tealâ hazretleri tarafından gönderilmiş iki büyük peygamberdir. Ama bizim peygamberimiz Hazret-i Muhammed (Mustafa) aleyhisselâm hazretleri hepsinden sonra gelmiş en büyük bir peygamberdir. (Hatta) onun getirdiği Kuranıkerim ötekilerin kitaplarını hükümsüz bırakmıştır.
En doğru din İslam dinidir. Ben elhamdülillah Müslümanım. İslamiyet doğruluğu çalışmayı emreder" (1342/1925: 68).

Sözcük yöntemi esasına göre kaleme alınan eserde, ayrıca serbest okuma parçalarının olduğu bir bölüm yoktur.

Her sayfada en az iki resim yer almakta, rik'a hattıyla örnek sözcük ve cümleler bulunmaktadır. Matbu olan eserde büyük puntolu örnekler nesih hattıyla yazılmıştır.

7.2.2.2. Ahmet Yusuf, *Kıraatli Elifba Kelime Usulü İle*

Eser 97 sayfa, 60 ders olarak düzenlenmiştir. Yazar, eserde nasıl bir öğretim yöntemi izlediğini "Mukaddime"de anlatır. Bu dönemdeki elifbalarda gelenekselleşen bir yapıyla eserin mukaddimesinden sonra müfredat programının elifba bölümü vardır.

Eser, elifba kongresinde kabul edilen "kelime usulü"nde yazılmıştır. Yazara göre, sözcük yöntemi, en canlı, en hareketli bir yöntemdir. Son derece caziptir. Çocuğun daha ilk dersten itibaren ilgisini çeker. Kolaydan zora, genelden özele, bilinenden bilinmeyene, çözümlemeden birleşime gitmek gibi en eğitsel ilkeleri gözetir.

Eserde, sözcük ve harf "tedricine" dikkat edilmiştir. Nüzhet Sabit'in kitabında on altı harfle başlayan birinci derse göre bu eser öğretmenlere büyük bir kolaylık sağlar. Sözcükler gelişi güzel seçilmemiş, senelerce süren tecrübelerden yararlanılmış, çocuğa en yakın, onun en çok kullandığı sözcükler seçilmiştir. Sözcükleri, çeşitli cümlelerde kullanarak tanıtmak, alıştırmalarla "mekanizmanın sezilmesine" yardım etmek amacı güdülmüştür.

Yazara göre eser, okuma-yazma ile beraber çocuğun düşünsel gelişimine de hizmet etmektedir. Çocukların çevresini iyi bir şekilde algılamasına, gördüklerini anlatma becerisi kazanmasına yarayan eserde, Nüzhet Sabit'in, "harf tedricine riayet" etmeyen, çocukları kekeme yapacak, soyut, anlamsız alıştırma ve tekrarından uzak durulmuştur. Bu duruma bağlı olarak yazar, çözümleme yönteminin ilkelerini şöyle belirler:

> "Klişelerle lisanı öğretmek iddiası katiyen varit değildir. Kelime bölük, harf tahlilleri yapılarken çocuk yavaş yavaş terkip kabiliyetini de kazanır, şuurî bir faaliyet ibraz eder. Çocuğun muhtelif kabiliyetine hitap edecek, çocuğu ve muallimi yormayacak yollardan gidilmiştir. Fikirlerin kelimelerin resimlere, harflerin malum ve meşhur kelimeler rabıtı bu cümledendir. İmlasının insicamına dikkat edilmiştir. İkinci haftadan itibaren her ders bir harf için tertip edilmiştir. Ders içinde yeni verilmeyen harfle teşkil edilen kelimeler

> çocuğun nazar-ı dikkat ve alakasını celp eder. Yeni harflerin başında, ortada, sondaki şekillerini muhtevi kelimeler mümkün mertebe teksir olunmuştur. Harflerin bu şekillerini en ziyade kelime dâhilinde göstermeli münferiden öğretmeğe ısrar etmemelidir. Bir harf öğretmek gayesini istihdaf (amaçlayan) eden kıraat parçasında o harfe talebenin nazar-ı dikkati celp edilir. Okunur ve yazdırırken o harfle yazdırılmış kelimelerde ısrar edilir. Yeni harfi muhtevi kelimeler münferiden de tahtaya yazılarak çocuğun o kelimeleri layıkıyla tanıyıp tanımadığı kontrol edilir."

Ahmet Yusuf, kitabı sınıfta verdiği derslerden oluşturmuştur. Yazar, eseri okutan öğretmenlerin özellikle iki noktaya dikkat etmeleri hâlinde başarıyı yakalayacaklarını söyler. Bunlardan ilki, çocuğun dinlemek, anlamak, anlatmak becerilerini eğitmek ve geliştirmek, ikincisi de ilkokuma ve yazma dersini (tetkik-i tabiyat, resim, el işleri, musahabat) gibi diğer derslerle eşgüdümlü yürütmek.

Bunlardan ilkinin geliştirilmesi için çocuğun duyu organlarına hitap eden eserlerden ve araçlardan yararlanılmalıdır. "Canlı ve candan çocuk hikâyeleri, peri, kurt, deli, konuşturulan hayvan hikâyeleri gibi resimler, renkli tablolar" kullanılabilir.

Yazar, elifba dersinin diğer derslerle ilişkisinin nasıl kurulacağını şöyle dile getirir:

> "Meselâ (tı) harfini verecekseniz bir tavşan bulup çocukları tetkik ettireceksiniz. Neler yediğini nasıl yaşadığını göstereceksiniz. Canlısını bulmak mümkün değilse resminden istifade ediniz. Güzel tedkik-i tabiat dersi vermiş oldunuz. Resim dersinde basit çizgi ile veya hayalî tavşan resmi yaptırınız. El işleri dersinde kâğıttan bükme kesme veya çamurdan tavşan yaptırınız. Musahabe dersinde tavşanın hususiyetine dair bir hikâye anlatınız. Bilahare (tı) dersini veriniz. Ve (tı) harfi tavşan sesi (tı) sı diye tesmiye ediniz. Bu tarz çocuğu son derece alakadar ettiği gibi (tı) tavşan (tı) sı diye daima hatırlatabilirsiniz. (güzel he) harfinin verirken bir hindi ile aynı şeyi yapmak kabildir. (he) harfini hindi (h)si diye tesmiye edersiniz. (vav) harfini verirken vapura dair bir dersle aynı şeyi yapabilirsiniz. Bu suretle harfleri ve o harften müteşekkil fikirleri mümkün olduğu kadar diğer derslere rabtetmeğe, onlara istinat ettirmeğe, malum ve muayyen eşya, hayvan, insan isimlerine bağlamaya çalışınız.

Eserde üzerinde durulması gereken bir diğer husus, renkli tebeşirden yararlanma şekillerinin bilinmesi gerektiği hakkındadır:

> "Kelimelerin teşkilini çocuklara anlatmak, tahliller yaptırabilmek, nazar-ı dikkatini celp edebilmek için renkli tebeşir çok mühim bir vasıtadır. Bir cümlenin kelimelerini ayrı ayrı tanıtmak istiyoruz. O vakit her kelimeyi ayrı bir renkle yazarız. Kelime dâhilinde bölükleri göstermek istediğimiz zaman her bölüğü ayrı bir renkle yazarız. Yeni bir harfe talebenin nazar-ı dikkatini celp etmek istiyorsak, diğer yazıları beyaz o harfi ayrı bir renkle yazarız. Bu suretle kelimeyi parçalamadan, harfleri ayrı ayrı yazmadan tabii şeklinde, mürekkep olduğu hurufatı tanıtmış oluruz. Aynı zamanda renklerle çocukta büyük bir zevk uyandırmış oluruz. Her ders muhakkak tahtaya yazılmalıdır. Temrinler tahtada yapılmalıdır. Evvelâ kelime sonra bölük ve nihayet harf tahlilleri yapmalıdır."

Yazar, çocukların bol bol tahtaya kaldırılması, aktif olarak derse katılımlarının sağlanması gerektiğini belirtir. Öğretilen her sözcüğün ya da cümlenin muhakkak canlandırılması gerektiği üzerinde ısrarla durur. Bir dersin oyun tarzında nasıl işleneceği de bir örnekle anlatılır:

> "Tahtaya babam kelimesini yazınız. Parmağınızı ağzınıza götürerek yavaş sesle babam kelimesini telâffuz ediniz. Çocukların yanlarından geçerken kulaklarına babam yazdım, siz de yazın ama yavaş deyin. Hepsi defterlerine babam kelimesini yazsınlar. Tahtayı siliniz. Çocuğu içeri çağırıp sorunuz. Bilirse bildin aferin deyiniz. Hangi renkle isterse ve mükâfaten istediğini yazdırınız. Diğer çocukların bir ikisini bilhassa arkadaşlarını çağırıp yazdırınız. Beş altı çocuğa bu tarzda oyunlar diğer kelimeleri de bellettiriniz. İlk deste üç dört kelime bellettirilen bir çocuk müteakip derslerde hıfzedebilmek kabiliyetini artırır. İkinci derste dersin heyet-i umumiyesi tahtaya el yazısıyla yazılıp bir iki defa kopya ettirmeli. Ondan sonra silmeli. Haydi, çocuklar beraber imlâ yazalım diyip kelimeyi telâffuz etmeli tahtaya yazmalı. Onlar da telâffuz edip defterlerine (s. 8) yazmalıdır. Bu suretle bir iki defa yazıldıktan sonra dersin cümlelerinden bir tanesini tahtaya yalnızca yazmalı; çocuklar ben şimdi bunları sileceğim, siz dikkat edin, bakın; sildikten sonra kim defterine doğru olarak yazarsa o tahtaya kalkıp yazacak demeli. Defteri kalemleri ellerinden bıraktırmalı. Arkalarına dayandırmalı. Tahtaya dikkat etmelerini temin etmeli.

> Kelimelerin hatta bölüklerin üzerinde bir az tevkif ederek onları ayrı ayrı telâffuzla yazmalı. Meselâ (bu-adam-babam-dır) gibi. Cümle bitince hepsini göstererek okumalı ve hepsini okutmalı. Siliyorum dikkat diye ikaz edip birkaç saniye sonra silmeli. Hatta bazen güç kelimeleri hafifçe silmeli ki izinden okuyabilsinler. Aralarında gezmeli, doğru yazanlardan bir tanesini kaldırıp tahtaya yazdırmalı. Ve herkes defterine baksın, doğru mu yazmış demeli. Yanlış yazanlara tashih ettirmeli. Birkaç defa tekrar yazdırmalı. Çocuklar bu tekrarları yazarken siz de onları nazar-ı dikken geçirmiş diğer cümlenizi intihap etmiş bulunursunuz. Bu tarz temrinleri kitabın sonuna kadar takip ediniz. Okumalarına imlâlarının kotlanmasına yardım eder. Temrinlerle hazırlandığınız dersi evde istinsah olarak veriniz. Ertesi gün ders vermeden istinsah edilen dersi iyi bilenlere birer cümlesini yazdırmak suretiyle tekrarlayınız. İcap eden yerde yardım ediniz. Diğerleri de tahtaya bakarak aynı zamanda defterlerine yazsınlar. Öğrendiklerine kanaat getirdiğiniz zaman bir defada yalnız defterlerine imlâ olarak yazdırıp yeni derse geçiniz. Tahtayı el yazısıyla yazınız. Yeni dersi kıraat gibi okuyup çocuklara zevk veriniz. Tahtadan değnekle kelimeleri göstererek çocuklarla iki üç defa beraber okuyunuz. Bilahare bu bölükleri göstererek okuyunuz. Çocuklara okutunuz. Kelimeleri karışık gösterip hepsine birden sorunuz, okutunuz. Sonra münferiden kaldırıp değnekle gösterip okutunuz. Yahut siz gösteriniz. Gösterdiğiniz yeri okusunlar. Tahtada temrinlerini yaptırdığınız okuttuğunuz dersi bilahare kitaplarından okutunuz."

Yazara göre tahtada yazı yazmak temel ilkedir. Her çocuğun ilk zamanlarda nasıl yazdığı kontrol edilmeli, harfleri tersinden yazmaya başlamasına engel olunmalıdır. Harflerin büyük, okunaklı olmasına gayret etmeli, alıştırmaları yapılmış sözcüklerle yazma çalışmaları yaptırılmalıdır.

Yazar eserini yukarıda ifade ettiği tarzda kaleme almıştır. Birinci ders, "*Bu adam babamdır.*" cümlesiyle başlar, devam eder. Yazar eserin hiçbir yerinde harflere ilişkin bir bilgi vermemiştir. Bunlar bir bütün olarak eser içine sindirilmiştir. Çocukların günlük hayatta karşılaşabilecekleri konuları ele alan metinler, serbest okuma parçaları olarak seçilmiştir. Rakamlara ilişkin de bir bilgi yoktur. A. Yusuf'un bu eseri, son dönemde cümle yöntemi esasına göre kaleme alınan "Okumaya Başlıyorum" adlı eserlerin temelini oluşturur niteliktedir.

İçerik açısından pek farklı olmasa da Ahmet Yusuf'un 1927 yılında kaleme aldığı eserin başlığı *Elifbamız*'dır. Her iki eserin kapaklarındaki resimlerden hareketle, *Kıraatli Elifba*'nın erkek çocuklar için; Elifbamız'ın ise kız çocuklar için yazılmış olabileceği düşünülebilir (Bakınız: **Ek–51, Ek–52**).

7.2.2.3. Ahmet Yusuf, *Elifbamız*

64 sayfa olan eser harf devrimi öncesinde yayımlanmıştır. İçerik olarak cumhuriyet değerlerine yer veren eser, sözcük yöntemine göre kaleme alınsa da cümle yöntemi özelliği sergiler. Çünkü yazar yedinci sayfada cümle öğreterek okuma ve yazmaya başlamıştır. "*Bu araba. Bu dal. Azade dur. Araba bul. Bal al. Dal bul*" gibi.

Eser *Elifbamız* adını taşır. Kitapta ilk öğretilen sözcük *azade*'dir. Bu sözcüğü çağrıştıran bir kız çocuğu resmi kapakta bulunmaktadır. Soyut bir kavram olan Azade sözcüksinin okumayı güçleştireceği düşünülebilir. Fakat sözcüğün yazımında bulunan harflerin ve hecelerin özellikleri okuma ve yazmayı öğretmeye yardımcı olacak niteliktedir. 'A-ZA-DE' (آزادە) sözcüğünde bütün harfler birbirine bitişmeyen harflerden oluşmaktadır. Beşinci sayfadan itibaren eser içerisinde resimler yer alır. Dördüncü sayfada *azade* sözcüğünü hecelere ayıran yazar, bu hecelerden hareketle yeni sözcükler oluşturur: "*Azade, ada, dede, bab, araba, dere, derede...*" gibi.

8. sayfadan itibaren belirgin bir şekilde cümlelerle öğretim yapılır: "*Babam araba aldı. Dedem badem aldı. Adam bal aldı. Adam bal buldu, aldı.*" gibi. Öğretilen her bir sözcüğü tasvir eden resimler bulunur. Bunlar arasında "*kuzu, kaz, kuş, balık, nar, kavanoz, kova, uzak yol, uzun dal*" gibi resimler yer alır. Sayfa altlarında, rik'a hattıyla, öğretilen cümleler yazılmıştır.

Eserin orijinal bir yanı da rakamları metinlerin içinde öğretmesidir. 20. sayfada, üç sayısı öğretilirken resimlere bağlı olarak şu şekilde cümle örneklerine yer verilir: "*Üç kuş. Üç parmak. Yukarıda kaç kuş, kaç parmak var? Yukarıda üç kuş, üç parmak var.*"

Bağımsız, belirli bir konusu ve başlığı olan metinler, 23. sayfada karşımıza çıkıyor:

> "ATLAK OYUNU
> Şadi çok kurnazdır. Arkadaşlarına arkadaşlar atlak oynayalım dediler. Bütün çocuklar olur olur atlak oynarız dediler. Sopalardan at yaptılar. Üzerine bindiler. Bir de çubuk aldılar. Kamçı yaptılar. De, de, de, diye koşarak atlak oynamaya başladılar. Şimdi atlar durmadan koşuyorlardı. Ta tarlaya kadar koştular. Çok terlediler atlar da terledi sırsıklam olmuştu. Naci atlara su verelim dedi. Nuri olmaz olmaz terli terli ata su verilir mi, sonra sancılanır. Olur dedi. Atları yavaş yavaş dolaştırdılar. Terlerini kurulattılar. Suladılar" (1927: 23).

Yazımında farklılık olan kimi harflerin özelliklerini yazar kare içine alarak belirginleştirmiştir. Örneğin 38. sayfada *nazal ne*'nin özelliğini belirtmek için onu büyük punto ile yazarak kare içine almıştır (Bakınız: **Ek–53**). Bununla ilgili cümleler şu şekildedir: "*Babamın, annemin, dedemin. Babamın parası, ablamın dersi, dedemin sakalı, annemin işi çok. Arkadaşım çalışkan, kardeşim çalışkan. Ben de çalışkanım, sen de çalışkan mısın?*" (1927: 38).

Eserin 39. sayfasında Atatürk ile ilgili bir metin vardır:

> "Büyük babamız Gazi Mustafa Kemal Paşa. Sen bin yaşa! Büyük küçük seni candan severiz. Sen Türkleri ölümden kurtardın. Mektep yoktu okuyamıyorduk. Bize büyük büyük mektepleri sen açtın. Biz küçük küçük Türk yavruları okuyoruz, çalışıyoruz. Sana çok teşekkür ederiz. Gazi büyük babamız Mustafa Kemal Paşa sen bin yaşa!" (Bakınız: **Ek–53**, 1927: 39).

47. sayfada şimdiye kadar elifba kitaplarında pek rastlanmayan bir metin vardır. *Elifbamız* kitabının kız öğrenciler için kaleme alındığının ispatı niteliğinde bir metindir bu. Metinde, kız çocuklarının neler yapacağına ait bilgiler mevcuttur:

> "Biz Neler Yapacağız (cak, ceğiz, cak, cağız) Nuriye odaları süpürecek. Şadiye yemek pişirecek. Hadiye dikiş dikecek. Naciye bulaşık yıkayacak. Samiye tavuklara bakacak. Fatıma ütüyü ısıtacak, ütü yapacak. Sonra elimizi yüzümüzü yıkayacak toplanacağız" (1927: 47).

Yazar, harflerin daha iyi kavratılması için bir harfin sözcük başındaki ve sözcük sonundaki yapılarını kare içine alarak verir. Bu tür yazımlar, özellikle Arapça sözcüklerin öğretilmesinde karşımıza çıkar. *Ayın*, *dat* gibi harflerin kullanımı bunlara örnek teşkil eder. Eser içinde iki adet de şiir vardır. Bunlardan ilki Tevfik Fikret'in "Kuşlar" adlı şiiri, diğeri şairi belirtilmeyen "Bahar" şiiri. "Kuşlar" şiiri daha önceki eserlerde vardır. "Bahar" şiiri, ilkokuma ve yazma becerisini kazanmış bir öğrencinin çok rahat bir şekilde okuyup anlayabileceği bir tarzdadır:

"BAHAR
Bahar geldi, kırlarda
Çıkıp gezelim kızlar!
Çiçekli ağaçlarda
Kuş öter, arı vızılar

Bahçelerde çiçekler:
Karanfil, gül, papatya
Büyüsün erikler
Gel kardeşim, gel topla!

Rüzgar eser pek tatlı
Beyaz sarı kanatlı
Uçuşurlar melekler,
Sevimli kelebekler...

Sevinelim gülelim
Hep verelim el ele
Dersimiz sevelim
Koşuşalım mektebe!" (1927: 62)

7.2.2.4. Heyet, *Yavrumun Elifbası*

Eser, *muallimînden mürekkep bir heyet tarafından* kaleme alınmıştır. Talim ve Terbiye Kurulunun 2 Ağustos 1927 tarih ve 90 numaralı kararıyla bütün okullara tavsiye edilmiştir.

Kitap, 62 sayfa 62 derstir. İlk dersin cümleyle başlaması önemlidir. Eski yazı ile yayımlanıp da cümle ile öğretime başlayan eser pek azdır. Birinci ders, "*Çocuk oku*" cümlesiyle başlar. Bu sayfada ve bundan sonraki sayfalarda, verilen sözcükleri çağrıştıran birer resim kullanılmıştır. Aynı derste cümle hemen çözümlenmiştir. Alt satırlarda, "O*ku çocuk, çok oku. Oku çocuk çok çok*" şeklinde cümle sözcüklere

ayrılmıştır. Derslerin yer aldığı sayfanın altında, cümle dipnot şeklinde rik'a hattıyla tekrar yazılır.

İkinci derste, "*Çok çok okudu.*" cümlesi verilir. Eser boyunca dersler sözcük üzerine temellendirilmiştir. Önce bir sözcük verilir, ardından onunla ilgili cümleler gelir. Eser boyunca öğretilen sözcükler şunlardır:

> "ok, ada, kar, arı, dede, dere, zar, kaz, mum, makara, acı, maşa, bebek, bayrak, başak, bardak, nane, nar, ay, yar, kapan, vapur, çapa, çardak, lamba, mala, çakı, ayı, yavru kuş, uçak dumanı, sapan, salkım, koyun, kuzu, orman, odun, at, tazı, karga, kurbağa, tavşan, tarak, balık, kaşık, yılan, kaplan, fil, fabrika, tas, simit, kase, körük, ördek, öküz, deniz, pınar, at ve tay, kaz ve yumurta, göz, göl, def, kafes, dirhem, kitabe, gül, bülbül, horoz, hurma ağacı, eşek, elma, hindi, şehir, levha, helvacı, düğme, değirmen, saat, akrep, kurt, turp, arslan, tilki, saniye, esvap"

Her derste iki sözcük öğretilir. Bu sözcükler resimlerle canlandırılır. Eserde, Tevfik Fikret'in "Kuşlar" (s. 50) ve "Papatya" (s. 52) şiirleri bulunur. Kitapta en son (je) harfi öğretilir. Bu harfin kavratılması için *ejderha* ve *jimnastik* sözcükleri araç olarak kullanılır. Halit Fahri'nin "Kedim" (s. 54) şiiri 53. derste serbest okuma parçası olarak yer almıştır:

> "KEDİM
> Benim kedim uslu durmaz
> Fakat ölse buruşturmaz
> Minder üstünde örtüyü
> Kar gibi bembeyaz tüyü
> Kadifeden yumuşaktır
> Ye makara ya kuşaktır
> En çok sevip oynadığı
> Bir gün hanım ninemin tığı
> Düşüp ayağına batmış
> Hem de içine kanatmış
> — Zavallı yaramaz kedim
> Artık uslan, e mi dedim."

Ayrıca Mehmet Fuat'ın "Topaç" (s. 56), İbrahim Alâeddin'in "Çalışmak Sonra Oyun" (s. 60) adlı şiirleri de çocukların okuma ve yazma becerilerini pekiştirmek amacıyla esere konmuştur:

"TOPAÇ
Güzel topaç dön, durma
Hiç yorulup oturma
Senin işin çalışmak
Yoksa yersin hep dayak
Topaç döner düz yerde
Çemenlerde, mermerde
Lakin bazı nazlanır
Kamçıyı yer, hızlanır."

Kitabın son sayfalarında bütün harflerin sülüs ve rik'a hattıyla yazılışları verilir.

Sözcük yöntemi esasına göre kaleme alınan eserlerin hepsi, çözümsel yöntemin özelliklerini gösterir. 1927 tarihli müfredat programının ardından yayımlanan eserlerde, izlenen yöntem açısından bir birlik sağlanmıştır. Eserler, aynı yöntemle kaleme alınmakla beraber, içerik açısından farklılık gösterir. Diğer dönemlere göre ilkokuma ve yazma öğretiminde belirgin bir gelişme ve eserlerde biçim ve içerik açısından bir birlik görülür.

7.2.2.5. İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu), *Terbiye Esaslarına Göre Okuma Yazma Kitabı*

Cumhuriyet döneminin ilk rektörü ve pedagoji profesörü olan sosyoloji, psikoloji, sanat, felsefe ve eğitim alanlarında yüzün üzerinde, eser yayımlayan (Necatigil, 2004: 80) İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu (1886–1978)'nun kaynaklarda gösterilmeyen bir eseri de *Terbiye Esaslarına Göre Okuma Yazma Kitabı*'dır.

Terbiye Esaslarına Göre Okuma Yazma Kitabı, doksan altı sayfadır. Yayım yılı ve yayım yeri belli değildir. Eseri ayrıntılı olarak çözümleyen Binbaşıoğlu[5] (Şubat 1997a)'na göre eser, 1928 yılında yayımlanmıştır. Okuma yazma kitabı, Baltacıoğlu'nun aynı yıl *Terbiye Esaslarına Göre Yazı Dersi*'ni yayımladığı Kanaat

---

[5] *Terbiye Esaslarına Göre Elifba Kitabı*, Sayın Cavit Binbaşıoğlu'nun kütüphanesinden fotokopi çektirilerek temin edilmiştir.

Kütüphanesinde basılmış olabilir. Tanzimat'tan bu yana yayımlanan ilkokuma ve yazma öğretimi kitaplarının hiçbiri bu adla yayımlanmıştır. Bir ilkokuma ve yazma kitabının başlığında ilk kez, *okuma* ve *yazma* sözcükleri kullanılmaktadır

Eserin girişinde, "Bu Kitabı Niçin Yazdık?" başlıklı bir açıklama metni vardır. Yazar, şimdiye kadar alfabe kitaplarının *harf* ve *sözcük* olmak üzere iki yöntem esasına göre yazıldığını belirtir. Kendi tercihinin sözcük yöntemi olduğunu ifade eder. Fakat kendisine kadar sözcük yöntemi esasına göre kaleme alınmış eserlerde yöntemin temel özellikleri üzerine kafa yorulmamıştır. "Çünkü kelime usulü taraftarlarının öteden beri tekrar ettikleri gibi kelimeleri parçalarıyla değil, bütün olarak tanırız. Tanıyan meleke, tahlil edici zekâmız değil, hadsimizdir." (İsmayıl Hakkı, 1928: 2)

İsmayıl Hakkı, kendi eserinde izlediği temel ilkeleri ortaya koyar. Bu ilkeler altı maddede toplanmıştır:

> "1) Çocuğun diliyle konuşmak, okumak ve yazmak.
> 2) Kelimeleri evvelâ kelime halında öğretmek: 'Okumak.'
> 3) Her öğrenilen kelimeyi, cümleyi mutlaka yazdırmak: 'Yazmak.'
> 4) Elde edilen canlı parçalarla yeni kelimeler yeni uzviyetler vücuda getirmek: 'Birleştirme.'
> 5) Bu suretle okuma ile yazmayı birleştirmek.
> 6) Çocuğun öğrendiklerini muhtelif ve mütemadi fırsatlar ve vesilelerle yalnız tekrar etmek değil, fakat tekrar yaşatmak." (1928: 3).

Eser yukarıda sıralanan ilkeler göz önünde bulundurularak yazılmıştır. Bir bütün olarak düşünüldüğünde eser iki sütun hâlinde yayımlanmıştır. Birinci sütunda "ayırma ya da okuma" çalışmaları; ikinci sütunda "birleştirme ya da yazma" çalışmaları yapılır. Altıncı sayfadan itibaren ikinci sütun rik'a hattıyla, birinci sütun nesih hattıyla kaleme alınır. Her yazma çalışması rik'a hattıyla gerçekleştirilir. İlk sayfadan itibaren öğretilen sözcükler ya da yapılar daha çok yazım özelliklerine göre eserde yer almıştır. Yalın olarak "anne, kardeş, araba" sözcüklerine sırasıyla birinci tekil iyelik (annem, kardeşim, arabam), belirtme durum eki (annemi, kardeşimi, arabamı), soru edatı (Annem mi? Kardeşim mi?), iyelik ekinin üzerine bulunma

durum eki (annemde, kardeşimde, babamda) getirilir. Bu tarz bir yaklaşım çocuklara okuma becerisini kazandırmaktan çok, yazma becerisi kazandırır.

Eserin ilerleyen sayfalarında tedriç edilen sözcükler, "baba, anne, araba, kardeş" sözcükleridir. Eser ders ders ayrılmasa da okuma ve yazma üçüncü derste basit cümlelerle çözümleme ve birleşim yönteminin birlikte uygulanmasıyla devam eder. İlk öğretilen cümleler, "*Ben babamı sevirim. Ben annemi sevirim. Ben arabamı severim. Ben kardeşimi severim.*" (s. 8) cümleleridir. Cümleler, yazma ya da birleştirme sütununda, okuma ya da ayırma sütunundaki ifadelerin bazı yerleri silinerek yer alır. Bir cümlede genellikle öğretilmek istenilen sözcükler silinmektedir.

Bu teknikle okuma ve yazma çalışmaları konu bütünlüğü olan metinlerle devam eder. "Benim Kuşum Var", "Büyük Babam", "Benim Bir Arabam Var", "Kaç Yaşındasın?", "Adın Ne?", "Oyun Oynuyorum", "Mektebe Gidiyorum", "Kitap Okuyorum", "Ders Alıyorum", "Mektepten Geliyorum", "Güzel Yazı Yazıyorum", "Kalemle Yazıyorum", "Orhan Çarşıya Gidiyor", "Akıllı Çocuk", "Teşekkür Ederim", "Sevdiğim Yemekler"...vb. başlıklı metinler işlevsel olarak okuma ve yazma becerilerini geliştirmek için kullanılır.

Resimli yayımlanan eserde, resimler eğitsel işlevleriyle kullanılır. Yeni öğretilen her bir sözcüğü çağrıştıran resmi esere koyan yazar, öğrencilerden resimdeki nesnelerin adlarını yazmasını ister. 49. sayfada yer alan "Yemişler" başlıklı konuda her bir meyve resminin altı boş bırakılmıştır. Öğrencilerden meyve adlarını resmin altına yazmaları istenmiştir. Daha önceki derste meyve adları kullanılmıştır. 50. sayfada verilen oyuncak adlarının, 51. sayfada resim altına yazılması istenmektedir (Bakınız: **Ek–55**). Bu teknik, bugün dil öğretim setlerinde en fazla kullanılan tekniktir. Eserin 95. sayfasında alfabedeki bütün harfler bir arada, son sayfada da birden ona kadar, yüz, bir, sıfır rakamlarının yazılışı ve okunuşu verilir.

Ders kitabının adını içeriğiyle bütünleştiren İsmayıl Hakkı, *Okuma Yazma Kitabı*'nı sözcük yönteminden çok cümle yöntemi esasına göre kaleme almıştır.

Kullandığı pek çok teknik daha önce birçok yazar tarafından denenmiş olsa da yazma becerisine diğer eserlerden daha fazla yer vermesi dikkat çekicidir.

7.2.3. Lâtin Harflerinin Öğretimi

Lâtin harflerinin kabulünden sonra yayımlanan alfabe kitapları, yeni harflerin öğretilmesi esasına göre kaleme alınmıştır.

Lâtin harflerinin kabulünden önce de Lâtin harflerini öğretmek için Karagöz Ali Hafidi bir eser kaleme almıştır. Bu eserde kanunla kabul edilen 29 harften farklı harfler kullanılmıştır.

7.2.3.1. Karagöz Ali Hafidi, *Lâtin Harflerini Öğrenmek Usulü*

14 sayfa olan eser, harf devriminden önce kaleme alınmıştır. Birkaç harf dışında bugünkü kullanılan harfleri belirleyen yazar, bütün bu harflerin büyük, küçük, el yazılarıyla yazılış biçimleri hakkında bilgi verir. Bunların uygulandığı örnek metinler bulunur.

Bugün kullanılan, fakat Karagöz Ali Hafidi'nin 25 harfli alfabesinde olmayan harfler, (ç, e, ğ, i, ö, ü, ş) harfleridir. Noktalı harfleri tespit etmede sıkıntı çeken yazar, bugün 29 harf içinde bulunmayan (é, q, x) harflerine yer vermiştir.

Eserde, 25 harfin her biri için üç sözcük örnek verilir: "Ar, arar, aradi; biz, bérabér, bérbér; (c harfi Türkçe s sesini karşılamaktadır.) cépét, céma, célim; dal, dam, dama; émin, émél, éméq..." gibi.

> "Karga ilé tilqi
> karga nin biri bir-gun bir partcha péy-nir boularak agatch uzérindé yiméqé bachladi. ouzac dan bou hali gueurén Kournas tilqui sour atli adımlar-la kargaya yaklach-di hiléli iltifat-lari-lé:
> —ma-challah karga kardéch geurunméz oldiniz né-ré-lérdé siniz ?
> —boura-larda-yim! diyé djévab virindjé; ga ga si-n-dan péynir du-ch-du péiynir da-ha hénoz yéré du-chmédén tilqui agzini atcharak car-chi-ladi.

> Kournas tilqui kargaya bir chéy seuylé-mé-dén bachi-la sélam virdi vé oradan ouzaklachdi; amak karga tilqui-ni-in arca-sin-dan baca-rak gak gak diyé bagirdi" (1928: 12, 13).

Eserde yukarıdaki okuma parçasının haricinde, mektup türünde iki adet daha parça vardır.

7.2.3.2. Kemal Salih, *"Cumhuriyet"in Türk Alfabesi*

Altı derste Lâtin harflerini öğretmek üzere düzenlenmiş bir eserdir. Birinci derste tahta başında bir öğretmen, tahtada "*baba, deve, ana*" sözcükleri yazılı olan bir resim yer alır. Sayfanın alt kısmında, Arap harfleriyle, "*Yeni harflerimizi öğrenmek için öğreneceğiniz ilk üç şey şunlardır: 1. Sesli harfler 2. Sessiz harfler 3. İşaretler"* şeklinde bir not vardır.

Eserde önce sesli harfler tanıtılır. Bu harfler bugün kullandığımız harflerdir. Bunlar kalın ve ince sesli olarak tasnif edilmiştir. 5. sayfada üç işaret, uzatma (^), kesme (‘), ayırma (-) işaretleri öğretilir. Kitap içindeki resimlerde insanlar, çağdaş görünümlüdür. Fötr şapkalı, elinde bastonu olan bir baba tasviri; başı açık, kısa kollu elbise giymiş bir anne tasviri, resimlerde anne ve baba yanında kız çocukları yer almaktadır. Eserde, sekiz adet sesli tanıtılmıştır. Seslerin özellikleri hakkındaki bilgiler, Arap harfleriyle yazılan metinlerle verilir. Lâtin harfleriyle sadece, "*baba, ana, dede, cin, cadı, çamur, babam, bana, dedi, annem darıldı, numara*" sözcükleri yazılıdır.

7. sayfada yer alan 2. derste yine kara tahta çevresinde insanların olduğu bir resim vardır. Tahta üzerinde "vatan, üzüm" sözcükleri yazılıdır. Altı insandan ikisi bayandır. Resimdekiler modern görünümlüdür. Bu derste sesliler farklı tasnif edilmiştir: Sekiz sesliden beşi noktasız, diğerleri noktalıdır.

Bu derste, her bir Lâtin harfinin karşılığı olan Arap harfi parantez içinde verilir: "z (ذ, ظ, ز), s (ث, س, ص), h (ه, ح, خ), t (ت, ط)" gibi. Sonra örnek cümleler öğretilir: "b*erber beni traş etti. üzümü severim. lamba söndü. bu sabah süt içtim. evimizde fare var.*" Kitapta bugünkü yazım bilgisinden farklı olarak (kh) harfinin

kullanımı göze çarpar. Özellikle uzun (a, i, u) ünlülerinden önce gelen (k) harfini belirtmek için bu harf kullanılır: "*khâtip, mezkhur, ufkhi, müttekhi*" gibi.

19. sayfada dördüncü ders vardır. Dördüncü derste yer alan resim ve altındaki yazı, okuma yazma öğretimindeki süreci yansıtır. "*Eski Arap harflerini öğrenmek deveye hendek atlatmaktan daha göç-tü. Hâlbuki yeni harflerimiz nihayet üç beş derste öğreniliyor*" (Bakınız: **Ek–54**).

Eserde, (de/da/çe/ça) ekleri ve (dir) bildirme eki de öğretilir. Bunlarla ilgili örnek cümleler kaleme alınır: "*Evde bir masam var. Odamda çalışıyorum*" gibi.

27. sayfada altıncı ve son ders yer alır. Büyük küçük karakterli, eğik el yazısıyla harflerin tümü verilir. Bu sayfadan itibaren Lâtin harfleriyle yazılan örneklerde büyük harfler kullanılmaya başlanır. Burada bir karikatür vardır. Bu resim, eski ile yeni harfleri kıyaslamaktadır: "*Altı senede öğretemediğim şeyi, altı günde öğrettim yahu.*"

Eserin sonunda *Haftalık Mecmua*'nın tanıtımı yapılır. Burada yeni harflerle metinler yayımlandığı belirtilmekte; bu dergiyi takip etmenin yeni harflerle okumayı geliştireceğine işaret edilmektedir.

7.2.3.3. Türk Dili Encümeni, *Yeni Türk Alfabesi*

Eser, ilkokuma ve yazma öğretimi için kaleme alınmış değildir. Eserde, kabul edilen Lâtin harflerinin tanıtımı yapılır. Önce sesli, sonra sessizler tanıtılır. İnceltme işareti (^), kesme işareti (') hakkında bilgi verilir. Yeni harflerle yazılmış metinlerden sonra fiillerin çekimleri tek tek gösterilmiştir. Bunun yanı sıra, eser içinde bugün de kullanılan yazım özellikleri anlatılır. Fiillerde, özellikle görülen geçmiş zamanlı fiil çekimlerinde sert sessizlerin benzeşmesi görülür.

7.3. Türkçe İlkokuma ve Yazma Öğretiminin Değerlendirilmesi

Cumhuriyet dönemi, her alanda olduğu gibi Türkçe ilkokuma ve yazma öğretimi açısından da verimli bir dönemdir. Hazırlanan müfredat programlarında,

okutulan ders kitaplarında bu görülmüştür. Bu bölümde harf devrimine kadar olan sürede, ilkokuma ve yazma öğretimi, kuramsal eserlere ve süreli yayınlardaki yazılara bağlı olarak değerlendirilecektir.

Cumhuriyetin ilanından sonra ilkokuma ve yazma öğretimi üzerine en kapsamlı kuramsal kitap Kâzım Nami Duru (1877–1967)'nun *Türkçeyi Nasıl Öğretmeli?* (1925) başlığını taşıyan eseridir. Bu eser, Özbay (2004) tarafından;

> "...Ayrıca, künyesi bilinen fakat çeşitli sebeplerle elde edilemeyen ve değerlendirilemeyen eserler de vardır. Bu eserlerden günümüze belki de çok önemli yararlar taşınamayacaktır; fakat birtakım yaklaşımların, birikimlerin yararlanılabilir yönünün bulunduğu muhakkaktır. Kaldı ki iyi veya kötü, alan literatürü pek çok bakımdan büyük önem taşır; kökü, geleneği olmayan bilim disiplini düşünülemez. Sonuçta, bu kökler bize "Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi" bilim dalının metot, teknik ve yaklaşımlarını belirlemede yardımcı olacaktır" (Özbay, 2004: V)

anlayışına bağlı olarak Lâtin harflerine aktarılmıştır. Eserin girişinde, bütün hayatını eğitime adamış Kâzım Nami Duru'nun biyografisi ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi mevcuttur. *Türkçeyi Nasıl Öğretmeli?,* 2004 yılında Özbay tarafından yapılan baskısı esas alınarak değerlendirilecektir.

Kâzım Nami, farklı yaşlarda, farklı eğitim düzeylerindeki altısı erkek, üçü kız dokuz çocuğun Türkçe yazma becerilerini sınavla tespit etmiş ve çocukların başarılarının içler acısı bir durumda olduğunu itirafla eserine başlamıştır.

Kâzım Nami, eserde, Batıda, ilkokuma ve yazma öğretiminde izlenen yöntemler hakkında bilgi verir. Bu yöntemlerden ilki Belçikalı Doktor Decroly'nin yöntemidir. Yazar, bu yöntem hakkındaki bilgileri Fransız eğitimci Amélie Hamaïde'nin *La Méthode Décroly* başlıklı eserinden hareketle verilmiştir. Baymur (1939: 52)'a göre Kâzım Nami, kitabında Hamaïde'nin eserine dayanarak "tahlilî usulün esaslarını" açıklamıştır.

Decroly'in yönteminde, ilkokuma ve yazma öğretimi dört aşamada gerçekleştirilir. İlk aşama emir cümleleriyle başlar. Bu emir cümlelerine sınıf

içindeki eşyaların adları da eklenir. Bu cümle ve eşya adları büyük levhalara yazılır, sınıfa asılır. Bu aşamada, öğrencilerin bu cümlelerin ne ifade ettiğini öğrenmeleri yeterlidir. İkinci aşamada, emir cümleleri ve sınıftaki eşya adlarına çocukların isimleri de eklenir. Bütün bu cümle ve sözcükler yazı tahtasına yazılır. Çocuklara tahtaya yazılan cümleleri ve isimleri buldurmak için oyunlar oynatılır. Üçüncü aşamada, çocuklara resim, yazı çalışmaları yaptırılır. Daha sonraki aşamada ise her gün bir cümle yazdırılarak kısa zamanda "yazı-okuma" becerisi kazandırılır.

Eserde, cümle yöntemi olarak bilinen çözümleme-bireşim yönteminin ilk uygulayıcısı olan Decroly'nin izlediği yol açıklandıktan sonra, karma yöntemin savunucusu Montessori'nin düşüncelerine ve uygulama örneklerine yer verilir. Montessori'ye göre önce çocuğa kurşun kalemi tutmayı öğretmek lâzımdır, sonra sırasıyla harflerin sert maddelerden yapılan şekillerini (öncelikle sesli harflerden başlanmalı) çizdirmek gerekir. Çocuklar bunları oyun içinde öğreneceklerdir. Bu suretle çok hızlı bir şekilde seslerden sözcükler meydana getirilir.

Kâzım Nami, genel hatlarıyla bu yöntemleri tanıttıktan sonra kendi düşüncesini şu şekilde dile getirir:

> "Gerek (Dekroli) gerek (Montessori) ilk tecrübelerini zayıf çocuklar üzerinde yapmışlardır. Her ikisinin usulleri arasında esas vasıta itibariyle büyük bir fark görünmüyor. Yalnız okumak bahsinde (Dekroli) kelâmdan başladığı hâlde (Montessori) harften başlıyor. Bizce Doktor (Dekroli) daha haklı görünüyor" (Duru, 2004: 29).

Kâzım Nami, kendi tercihini Decroly'den yana kullanır; fakat onun bile Belçika'da güçlüklere uğradığını düşündüğünde, bizim ülkemizde tam anlamıyla bu yöntemi uygulamanın güç olacağını belirtir. Kâzım Nami, bizim için en uygun yöntemin Fogl'un yöntemi olduğunu belirtir ve bu yöntemin özelliklerini şöyle açıklar:

> "Jakoto (19. asrın ilk yarısı), buna benzer bir tarz teklif eder. Usulü, göz hafızası usulüne yol açar. Bilhassa der ki: "Çocuğa harfleri, sonra heceleri, daha sonra da kelimeleri öğretmeyiniz. Ona bir ibareyi, yahut herhangi bir sayfa söyletelim, okutalım, ezberletelim. O, bunu diğer bir sayfada

> gördüğü kelimelere, hecelere, harflere kendi kendine tahlil eder.
> Fogl, Jakoto'nun tarzını ıslah edip, sezgi ve tahminle birleştirerek okuma yazmanın öğretimini kabul ediyor. İşte "tahlilî-terkibî usul" yahut "okuma-yazma usulü" denilen okuma usulü budur" (2004: 29).

Eserde, bu yöntemin Türkçe ilkokuma ve yazma öğretiminde uygulaması örnek derslerle yapılır. Derslere başlamadan önce, bugün de geçerli olan hazırlık çalışmaları "İlk İş" başlığı altında açıklanır. Öğretmenler sınıftaki öğrencileri öncelikle kulak ve göz muayenesinden geçirmeli, sınıfın oturum düzenini öğrencilerin boy uzunluklarına göre ayarlamalıdır. Çocuklara kalem tutması, çizgi çalışması yaptırılarak öğretilir. Daha sonra çocuğun çevresindeki eşyaların tanıtılmasıyla derslere başlanır.

Duru'ya göre, derslerde öğretilecek cümlelerin sınıf içinde çocuklarla canlandırılabilecek cümleler olmasına dikkat edilmelidir. Belirlenecek özel isimler de sınıfta okuyan öğrencilerin isimleri olmalıdır. Bu özellikler göz önünde tutularak yazar tarafından belirlenmiş cümle ve isim örnekleri aşağıdadır:

> "Kapıyı kapa. Yavaş yürü. Silgiyi al. Koluma bir bağ sar. Kalemi iyi tut. Kalem kırıktır. Köşede otur. Herkes köşesine. Pencereyi aç. Güneş var. Paltonu as. Cam kırıldı, vah vah! Deftere yaz. Sırayı sallama. Elini yıka. Temiz ol. Su iç. Susunuz. Benden sor. Tebeşirle yaz. Tahtayı sil. Elimi öp. Ayağa kalk. Kürsüye çık. Yerine otur. Kurşun kalemini aç. Defteri kirletme. Babanı, ananı sev. Diz çök. Arkadaşını sev. Karnım aç. Söz dinle. Yemek ye. Yere bir şey atma. Anneni üzme. Tahta başına gel. Arkadaşının elini tut. Cevizi kır. Buna bir ad koy. Örümcek sinek avlıyor. Az tebeşir ver.
> Dershane, kapı, sıra, kürsü, sandalye, döşeme, tavan, masa, pencere, cam, duvar, soba, boru, siyah tahta, tebeşir, silgi, defter, kalem, taş kalem, taş tahta, harita, levha. Ahmet, Mehmet, Nuri, Fethi, Ayşe, Şadiye, Fikri, Aydın" (Duru, 2004: 37).

Eserde, kısa emir cümleleri ve çocuğun günlük hayatta en sık gördüğü eşyaların adları aracılığıyla okuma ve yazma öğretimi hedeflenmiştir. Cümlelerin hepsinin tahtaya yazılması ve cümlelerdeki ifadelerin bir kompozisyon oluşturması nedeniyle bu yöntem öykü yöntemi olarak da adlandırılabilir. Çocukların cümleleri

ve adları görünce ne ifade ettiğini anlamaya başlamalarında sonra (on beş gün sonra olabilir) çözümleme çalışmalarına geçilir. Çözümlemede öncelik seslileri kavratmaktır. "A, e, ı, i, o, u, ö, ü" seslileri kavratıldıktan sonra sessizlere geçilir. Her öğretilen cümle, sözcük ve harf, bağlamı içinde öğretilmektedir. Soyut hiçbir yapıya yer vermez yazar. (J) harfinin öğretildiği ders örnek olması için aşağıya alınmıştır:

> "-Geçen gün komşunun ahırından bir öküz çalmışlar. Komşu, karakola gitmiş. Karakolda kim oturur?
> —Jandarmalar, efendim.
> —Peki. Jandarmalar öküzü çalan adamı aramışlar, bulmuşlar. Karakola getirip hapishaneye tıkmışlar. İşte bu kadar. Şimdi söyleyiniz bakayım, hırsızı kim tutmuştu?
> —Jandarmalar.
> —İyi. Bu sözü seslerine ayıralım; j – a – n – d – a – r – m – a - ه , م , ر , ا , د , ن , ا , ژ Baştakinden başka harflerin hepsini biliyorsunuz. Baştaki harfin (ژ)'den farkı üstünde bir yerine üç nokta bulunmasıdır: (ژ)
> Bu harfi de öğrendiniz. Yazın öyle ise:
> Japonya, jurnal. Başka var mı?
> Şimdilik bu kadar biliyoruz" (Duru, 2004: 50).

Yukarıda örnek olarak verdiğimiz (j) harfinin öğretildiği dersteki anlatım tarzı bütün harflerin öğretimi esnasında takip edilir. Harfler çözümlendikten sonra eserde, "Yazıldığı gibi Okunmayan Kelimeler" (s. 53), "Ünlü Olmadıkları Hâlde Ünlü gibi Okunan Türkçe Kelimeler" (s. 54), "Harekelenen (k, k, ç / چ, ك, ق) Harfleri (Sert Sessiz Yumuşaması)" (s. 56) başlıkları altında Türkçe sözcüklerin okuma ve yazmasının öğretimi tamamlanır. Eserin ikinci kısmında "Arapça ve Farsçadan alınıp imlâları muhafaza edilen kelimeler" öğretilir.

Genel hatlarıyla tanıttığımız, Kâzım Nami Duru'nun *Türkçeyi Nasıl Öğretmeli?* adlı eserinde kullandığı ilkokuma ve yazma öğretim yöntemi, 1926 yılında hazırlanan *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*'nda resmî bir kimlik kazanacaktır. Duru'nun tanıttığı ve uygulamalarıyla örnek verdiği cümle yöntemi, geliştirilerek 2005 yılına kadar uygulanmıştır.

Sadrettin Celâl tarafından 1926 da Hamaïde'den Türkçeye çevrilen *Decroly Usulü* adlı kitabın da cümle yönteminin yayılmasında önemli bir işlevi vardır (Baymur, 1939: 52).

Bu dönemde yayımlanan bir diğer kuramsal eser, Sivas Erkek Muallim Mektebi ruhiyat ve usul-i tedris muallimi Eyüp Hamdi'nin 1927 yılında yazdığı *Usul-i Tedris* adlı eserdir. Sivas'ta Sivas Vilâyet Matbaasında basılan eser, 485 sayfadır. Eser içinde bütün öğretim yöntemleri hakkında bilgi vardır. Çalışmamızda, eserin 85 ilâ 137. sayfaları arasında yer alan "Elifbanın Usul-i Tedrisi" bölümü değerlendirilecektir.

Yazar, batıda yapılan çalışmalardan hareketle öğretim yöntem ve tekniklerine açıklık getirmektedir. Alfabe öğretiminde de açıklanan yöntem ve teknikler batılı eğitimcilerin çalışmalarına bağlı kalınarak gerçekleştirilmiştir. Eserde, alfabe öğretiminde izlenen sekiz yöntem hakkında ayrıntılı bilgi vardır. Bu sekiz yöntem şunlardır: "1) Tesmiye Usulü, 2) Usul-i Savtiye, 3) Taklit Usulü, 4) Usul-i Terkibi, 5) Kelime Usulü, 6) Muhtelit Usul, 7) Hayalî Usuller, 8) Seyyar Levhalar Usulü"

"Yazıp okumak olmasa idi medeniyet tesis edemezdi; elifba medeniyetin anahtarıdır" (1927: 85) düşüncesinden hareketle alfabe öğretimindeki yöntem ve teknikler üzerinde önemle duran yazar, yöntemler hakkında bilgi verirken onların olumlu ve olumsuz yanlarını ayrı ayrı belirtir. Özellikle sözcük yöntemi ve karma yöntem üzerinde durur, bu yöntemlerin ilkeleri çerçevesinde örnek ders plânlarına yer verir. Yukarıda adlarını verdiğimiz yöntemlerden çalışmamızda daha önce söz edilmeyen "hayalî usul ve seyyar levhalar usulü" üzerinde durmak, bu yöntemlerin de bilinmesi açısından önemlidir.

Hayalî usul, daha çok yetişkinler için önerilen okuma ve yazma öğretim yöntemidir. Bu yöntemle okuma yazma öğrenenlerin hızlı okuma alışkanlığını çabuk kazandığı vurgulanır.

> "Bu usul sinn ü rüştte olan bir kimsenin okuyuş ve görüş tarzına istinat eder. Büyükler kelimeleri harf, değil bilakis birkaç kelimeyi hatta itiyat ve neticesinde bütün bir cümleyi bir nazarda okuyorlar. Seri okumayı itiyat edenler için okumak meselesi küçüklerden bambaşka bir zaviyeden tahlil edilmelidir. Büyüklerin yek meyanda görüş tarzları yirmi beş harfi geçebilir. Yek meyanda az veya çok görmek meselesi fertten ferde değişebileceği gibi kelimeler, kelime harflerinin yazılış, okunuş ve şekline göre de değişebilir. Çocukları seri

> kıraatte bir an evvel alıştırmamız için çok geçmeden kelimeleri tamamiyle bir görüşte okumaya çalıştırmamız çok faydalıdır..." (1927: 103)

Çocuklara bu beceriler kazandırmak için nelerin yapılacağı da belirtilir. Çocuklarca bilinen sözcüklerden örneğin, "yumurta, armut, kaz, çatal, göz" gibi şematik bir tarzda resimler yapılır, yaptırılır. Sonra öğretmen armut resminin içerisine "armut" yazar. Çocuk, bu sözcüğü oluşturan harflerle resmi yapar; kimi çocukların bu konuda özel yetenekleri olabilir. Kimi de zayıf ve ağır olabilir. Onlara öğretmen yardım eder. Bu tarzda hareket edildiğinde çocuklar harf veya sözcüğün şeklini değil, doğal olarak ilgi ve beğenilerine daha uygun olan çizdikleri hayalî şekli okurlar. Böylece görünen hayalî şekil, telâffuz ve anlam arasında pek sıkı ve doğal bir çağrışım kurulur. Yeterli sayıda alıştırma yapıldıktan sonra hayali şekillere gereksinim azalır. Dersler tekrar edildikçe öğretmen hayalî şekilleri siler, yalnız harf ve sözcükleri bırakır. Çocuklar yavaş yavaş somuttan soyuta algılamaya başlarlar. Bundan sonra asıl okuma başlar (1927: 10).

Seyyar levhalar yönteminde, çeşitli geometrik şekilli tahta veya tenekeden yapılmış levhalar üzerine büyük puntolarla uzaktan kolaylıkla okunabilecek bir tarzda birer harf yazılır. Bu levhalar yan yana, öne arkaya çeşitli durumlarda kullanılarak çocuklara öncelikle ses ve heceler öğretilir. Sonra da iki ve üç heceli kolay ve basit sözcüklerin okunmasına geçilir.

Yazara göre, zaman kaybına neden olduğu kabul edilse de söz konusu yöntem, "usanç ve yorgunluğa meydan vermediği için" ana okulları ve ilkokulların birinci sınıflarında başarıyla uygulanabilir (1927: 106).

Yöntem üzerine geniş açıklamaların yanı sıra eserde, "Yazı Hakkında Tecrübî Tetkikler" başlığı altında yazı çalışmaları hakkında da bilgi verilir. Bu başlık altında "düz ve eğri" yazıların çocuklar üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri anlatılır. Yazı öğretimi esnasında çocuklarda görülen sağlık sorunları ve Doktor Javal'ın çalışmaları aktarılır. Javal ve ekibi, okullarda şaşılık ve benzeri hastalıkların çoğalmasındaki nedenleri araştırır. Araştırma sonunda bir rapor hazırlanır. Raporda, bu hastalıkların

önünü almak için düz yazı, düz kâğıt ve doğrulmuş vücudun tek çare olabileceği kesin bir dille bildirilir (1927: 110).

Eserde, eğik ve dik yazı taraftarlarının iddiaları ayrı ayrı verilir. Düz yazı taraftarları eğik yazının olumsuz yönlerini şöyle belirler:

1) Eğik yazılarda vücudun bütün vaziyeti, sağlığa tamamen aykırı arızalar doğuracak kabiliyettedir. 2) Baş lüzumundan fazla ileriye eğilir. Gözler deftere fazla yaklaştığı için ayrıca miyop hastalığı baş gösterir. 3) Sağ göze nispetle sol göz deftere daha yakın bulunacağından iki göz arasında eşitsizlik doğar şaşılık hastalığı belirmeye başlar. 4) Bu yazı erkek çocuklardan ziyade bilhassa küçük hanımlara skolyos (omurda eğrilik) kazandırır. 5) Eğik yazılar sık ve okunaksızdır (Eyüb Hamdi, 1927: 112).

Eğik yazıya bağlı bu olumsuzlukların ardından düz yazının neden tercih edilmesi gerektiği de şu şekilde dile getirilir:

> "Sonra düz yazı esasen tabiî ve mantıkî değil midir? Mektebe henüz gelmiş olan acemi bir çocuğun eline bir kalem verirsen göreceğiz ki: İlk karaladığı yazı düz yazıdır. Düz yazı temiz okunaklı, mükemmel ve çok tabiî bir yazıdır. Düz yazıyı herkes hiçbir arıza kazanmak tehlikesine maruz kalmadan yorulmadan yazabilir. İlk mekteplerde düz yazılardan başka bir yazıyı tercih etmek hiçbir vakit makul ve terbiyevî bir şey olamaz" (Eyyüb Hamdi, 1927: 112).

Eğik yazı taraftarlarının bu söylenenlere yanıtı şu şekildedir: İfade edilen aksaklıklar eğik yazılardan çok düz yazılarda da olabilir. Çocuklar daha çabuk alıştıkları eğik yazıyla mükemmel yazı yazabilmektedir. Eğik yazılar gayet zarif, güzel, yakışıklı olmakla beraber hızlı yazılır. Düz yazılara gelince, bireysel beceriler dışında genellikle öğrenciler bu meziyetlerden yoksundur.

Yazar, sözcük yöntemi ve karma yöntemle ders işlenişi üzerinde ayrıntılı bir şekilde durur. Eyüp Hamdi'nin sözcük yöntemine göre ders plânı aşağıda örnek olarak verilmiştir:

Tablo 12. Eyüp Hamdi'nin Sözcük Yöntemi Esasına Göre Ders Plânı

Ders 1 (Tahdisat)	a. Münasip bir muhavere ile mukaddeme. b. Mevzunun tetkik ve tahlili. c. Mukayese. ç. İlmî hayata tatbik, hikâye, nasihat.
Ders 2	a. Mevzuu müşahede ve tetkik edilir. b. Muallimin tersimi. c. Talebelerin tersimi. ç. Tashihat. d. Müteaddit defalar tersimat.
Ders 3 (Tahdisat)	1. Hazırlık 2. a. Kelimeyi buldurmak, telâffuz ve tefhimi muallim tarafından yazılması. b. Ferdî ve zümrevî okumalar. c. Çocuklar kelimeyi yazarlar. ç. Harfleri ayrı ayrı yazarlar. d. Harfleri bir araya getirerek okumaları. 3. Harflerin mukayesesi tarifi. 4. Harfler sınıfta ve evde müteaddit defalar yazılır.
Ders 4	a. Ders yoklaması yapılır. b. Levha üzerine mükâleme. c. Elifbadaki kelimeler muallim tarafından tahtaya yazılır. ç. Okunur. d. Çocuklar taş levhalarına istinsah ederler. Tashihat e. Elifbadan okunur, istinsah, tashih tekrar. Kıraat, tatbikler eve ait vazifeye.

Eyüp Hamdi'nin 1927 yılında, Sivas'ta Batılı bilim adamlarının deneysel çalışmalarından hareketle bu değerli eseri kaleme alması eğitim bilimlerinin tarihî gelişimi açısından çok önemlidir. Yazarın bu eseri daha sonra yayımlanan pek çok eğitim bilimleri kitabına kaynaklık edecektir.

1923 yılından sonra Maarif Vekâletinin çok geniş kapsamlı eğitim faaliyetleri içinde, ilkokuma ve yazma öğretimi üzerine yapılan çalışmalar önemli bir yer tutar. Talim ve Terbiye Dairesi, 1926 yılında yedi kişiden oluşan "İlk Mektep Kitapları Tetkik Komisyonu" oluşturur. Bu komisyonda bulunan öğretmenler şunlardır: "Yüksek Muallim Mektebi Usul-i Tedris Muallimi İhsan, İstanbul Erkek Muallim Mektebi Muallimlerinden Lâtif, İstanbul Kız Muallim Mektebi Tatbikat Müdürü Hüviyet Bey, Edirne Kız Muallim Mektebi Usul-i Tedris Muallimi Hulûsi, Bursa

Erkek Muallim Mektebi Edebiyat Muallimi Ali Ulvi, İstanbul İlk Tedrisat Müfettişi Salih, Galatasaray Lisesi İlk Kısım Baş Muallimi Şahab Nazmi."

Bu komisyon, on beş maddelik *İlk Mektep Kitapları Tetkik Komisyonunun Elifba Kitapları Hakkındaki Raporu* yayımlar. Raporda yer alan bilgiler, ilkokuma ve yazma öğretimi açısından çok önemlidir. Resmî bir kurumda ilk kez ders kitapları üzerine bu kadar ayrıntılı bir rapor yayımlanır. Benzer rapor "kıraat" kitapları üzerine de yayımlanır. Bu raporda genel hatlarıyla şu değerlendirmeler vardır:

Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesi inceletmek üzere, komisyona 19'u Türkçe elifba, 5'i Kur'an-ı Kerim elifbası olmak üzere 24 elifba kitabı vermiştir. Farklı baskıları sunulan bir elifbanın yalnız son baskısı incelenmiştir. Düzeni, yöntemi okullarda öğretime tamamen elverişli görülen eserler heyetçe kabul edilmiş ve bu gibi eserlerde düzeltilmesi önerilen noktalar yazılan raporda belirtilmiştir. Programa ve yönteme uygun olmayan eserlerin neden reddedildiği raporda vardır. Komisyona sunulan her eser hakkında ayrı ayrı raporlar yazılmıştır. Elifba kitaplarının incelenmesi sonucunda ortak kusurlar şu şekilde tespit edilmiştir:

1) Elifbanın amacı öğrenciyi okumaya alıştırmaktır. Okumak da yazılı olan fikirleri kavramak demektir. Bugünkü eğitimciler, çocuğun anlamını bilmediği sözcükleri sadece telâffuz etmesini "okuma" olarak saymıyorlar. "Çocuk anlamını bilmediği kelimeleri ve ibareleri şimdilik okusun da sonrasını öğrenir." düşüncesi doğru değildir. Çünkü böyle anlamını bilmediği sözcükleri ve ibareleri okumaya alışınca kendisinde okuduğu şeyin anlamını kavramaya gerek görmeden okuma alışkanlığı doğar. Bu da pek kötü bir alışkanlıktır. Bir çocuğu bu alışkanlıktan kurtarmak çok zordur. Gerek ses ve gerek sözcük ve cümle yönteminde çocukları okumaya alıştırırken okuma sürecinin bu en önemli noktasını gözden uzak tutmamak gerekir. İlk dersten itibaren çocuk diline uygun sözcük ve cümlelerden yararlanılmalıdır. Elifba kitaplarının birçoğu çocukları okumaya alıştırmak için çocuk diline uygun sade cümleler kurmuşlarsa da bu cümleler arasında bağdaşıklık yoktur.

2) Okuma süreci çocuk için gerek bedensel ve gerekse zihinsel önemli bir faaliyettir. Çocuk en üst düzeyde faaliyeti, ancak kendisini ilgilendiren ve kendini rahatlatan şeylere karşı gösterir. Elifba yazarları çocuğun bu ruhsal ihtiyacını pek az dikkate almıştır.

3) Ses yöntemi esasına göre yazılan elifbalarda harflerin hangi sırayla öğretileceği konusunda bir düzensizlik vardır. Bunun giderilmesi için 1) Önce sesliler öğretilmelidir. 2) (Vav) ve (ye) gibi hem sesli hem sessiz işlevi gören harflerin her iki işlevi aynı zamanda göstermek çocukları tereddüde düşürmektedir. 3) Bu tür harfler uygun aralıklarla verilmelidir. 4) Birbirlerine şeklen çok benzeyen harflerin aynı derslerde veya birbirlerine pek yakın aralıklarla verilmesi de çocuğu tereddüde düşürmektedir.

4) Her derste eski derslerde öğretilen harfleri tekrar ettirecek "cümle ibare ve fıkralar" bulundurulmamıştır.

5) Bir çocuğa herhangi bir faaliyeti yaptırmak demek, o faaliyeti alışkanlık hâline getirmek demektir. Bir sözcüğü bir çocuğa okutmak demek, o sözcüğü gördüğü anda tanıtmak, anlamını hemen kavratmak, tereddüt etmeden o sözcüğü telâffuz etmek alışkanlığını vermek demektir. Çocukların ileride değiştirmek zorunda olduğu alışkanlıklar elifba kitaplarında bulunmaktadır. Bunlar a) Sözcükler daha kolay okunacağı düşüncesiyle önce munfasıl harflerle gösterilmiş ve bu şekilde birçok alıştırmalar yaptırıldıktan sonra asıl şekli öğrenciye gösterilmiştir. b) Bazı eserlerin başlangıcında bazı sözcüklerin heceleri arasına (a-da-dı) tire konmuştur. c) Vav harfinin seslileri karşılayan biçimleri kullanılmıştır ç) Kitaplarda bir yazım birliği yoktur.

6) Kimi yazarlar, kendi tasvir ettikleri harf şekillerini yaymak için elifba yazmışlardır.

7) Elifba kitaplarının bazısı tamamen rik'a yazısıyla yazılmıştır. Fakat öteden beri kitaplar nesih yazısıyla basıldığından, çocukların nesih yazısına alışmaları gerekir. Her dersin sonunda rik'a yazısıyla bazı alıştırmalar yaptırılmalıdır.

8) Elifba kitaplarının her sayfasında öğrenciye çok miktarda okuma parçaları bulundurmak gerekir. Birçok elifbanın sayfaları büyük puntolu harf ve anlamsız sözcüklerle doldurulmuştur. Asıl okuma alıştırmaları bir iki cümleyle geçiştirilmektedir.

9) Kitaplarda kullanılacak yazıların yirmi dört puntodan aşağı olmaması, rik'a yazısının da aynı oranda bulunması gerekir.

10) Elifba kitaplarına konan resimler çocukları hiç ilgilendirmeyecek tarzda eşya resimleridir. Çocuklar hareket ifade eden canlı ve parlak renklerle yapılmış boyalı resimlere ilgi duydukları için elifbalara konulacak resimler bu şekilde olmalıdır.

11) "Elifba kitabı çocuğa ilk kitap zevkini verecek en mühim vasıtadır. Tabının kâğıdının nefasetine, resimlerinin güzelliğine, şeklinin zarafetine, ciltlerinin metanetine ne kadar itina edilse azdır."

12- Ses yöntemi (savtî) esasına göre yazılmış olan elifba kitaplarında belirtilen kusurların birçoğu sözcük ve cümle usulünde yazılmış olan eserler için de geçerlidir. Bu eserlerde görülen belli başlı kusurlar şunlardır:

a) Sözcüklerin seçimi çoğunlukla tesadüfe bırakılmıştır. Hâlbuki cümle yönteminin başarısı seçilecek sözcüklerde "fevkalade tecride riayet"te gizlidir.

b) Sözcük ve cümle yönteminin uygulandığı eserlerde her derste kavratılacak sözcüklerin miktarına önem verilmemiştir. "Bir derste ikiden yirmi yediye kadar kelime öğretmek isteyen kitaplara tesadüf edilmiştir."

c) Sözcükleri çocuklara öğretmek için yapılan alıştırmalarda bilimsel temeller gözetilmemiştir. "Çocuk" sözcüğünü oluşturan hecelerin (ço ço ço ço ... cu cu cu...k k k) yolunda tekrarı çocukları usandırmaktan başka bir şeye yaramaz .

ç) Sözcük ve cümle yöntemiyle yazılan kitaplarda tahliller ya usandıran bir şekilde yaptırılmış ya da hiç tahlile önem verilmemiştir.

d) Sözcük ve cümle yöntemiyle yazılan eserlerde bağdaşık olmayan cümlelere yer verilerek cazip parçalara önem vermemiştir.

e) Sözcük ve cümle yöntemini uygulayan yazarlar dilin bazı güç durumlarını öğrenciye kolaylıkla öğretme anlayışıyla hareket etmiştir. İlk derslerde (iyi), (ova) gibi sözcük kullanarak hem sesli hem sessiz olan (ye) ve (vav) harflerinin iki işlevini de bir arada göstermek uygun değildir.

13) Elifba kitaplarının içinde öğretmenlere ait birtakım uyarılar bulundurulması uygun değildir.

14) Elifba kitaplarında noktalamaya uyulmaması doğru değildir.

15) Elifba kitaplarının ne kadar sözcüğü içereceği önemli bir sorundur. Eskiden her memlekette elifba okutmakla çocuğa dildeki bütün sözcükleri okumak becerisi kazandırmak istenirdi. Bugün bütün eğitimciler çocuklara okutulacak sözcüklerin çocuk dilinde yaşayan sözcüklere bağlı kalınmasını iddia etmekte hemfikirdirler. "O hâlde çocuk dilinde yaşayan kelimelerin bir listesini tertip etmek fevkalâde önemli bir meseledir. Amerika'da son zamanlarda ilkokulların her sınıfında hangi kelimelerin okutulup imlâsı hazmettirileceği uzmanlar tarafından bilimsel yöntemlerle tespit edilmiştir. Yapılan incelemelere göre orada sekiz senelik ilköğretimi bitiren çocukların hazmetmeleri gereken sözcüklerin miktarı dört bin olarak tespit edilmiştir ki bu hesaba göre her sınıfta talebenin öğreneceği kelimelerin adedi beş yüzü geçiyor. Her öğretmenin elinde her sene çocuklara hangi kelimeleri öğretmek, hangi kelimelerin imlâsını hazmettirmek mecburiyetinde olduğunu gösterir bir liste bulunursa muallim mesaisini muayyen bir sahada yoğunlaştırma imkânı elde etmek suretiyle muvaffakiyete doğru önemli bir adım atmış olur. Böyle bir liste aynı zamanda ilkokullara elifba ve kıraat kitapları yazacak müellifler için de kıymettar bir rehber vazifesini görmüş olur. Vekâletin bu meseleyi ilmî bir heyete havale buyurmasını arz ve teklif ederiz."

16) "Avrupa ve bilhassa Amerika'da ilk mektebe müdavim çocukları kıraate başlatmak için gayet nefis bir surette basılmış ve neşredilmiş olan eserlerin birer

sergi tertibi ile muhtelif şehirlerimizde teşhiri ve arzu eden muharrirlerimiz tarafından bu eserlerin tetkiklerine müsaade buyrulması bu yolda eser yazacak muharrirlerimize mühim bir hizmet olacaktır. Meseleyi vekâletin nazar-ı tasvibine arz ve teklif ediyoruz."

Bir kitapçık olarak basılan bu rapor, aynı zamanda *Maarif Vekâleti Mecmuası*'nın 8. sayısında (1 Temmuz 1926) yayımlanmıştır. Raporda dile getirilen eleştirilerin özellikle imlâ hakkında olanları 1928 tarihinde kabul edilen Lâtin harfleriyle birlikte anlamını yitirmiştir.

İstanbul İlk Tedrisat Müfettişi Salih, Bursa Erkek Muallim Mektebi Edebiyat Muallimi Ali Ulvi, Edirne Kız Muallim Mektebi Usul-i Tedris Muallimi Hulusi, Yüksek Muallim Mektebi Usul-i Tedris Muallimi İhsan, İstanbul Tatbikat Mektebi Muallimlerinden Abdüllatif, Galatasaray Lisesi İlk Kısım Baş Muallimi Şahap Nazmi'nin yer aldığı başka bir komisyon 68 kıraat kitabını incelemiş ve görüşlerini *İlk Mektep Kitapları Tetkik Komisyonunun Kıraat Kitapları Hakkındaki Raporu* başlıklı bir kitapçıkta yayımlamıştır. Bu rapor, Türkçe öğretiminde ders kitabının niteliğinin, okuma parçalarının taşıması gereken özelliklerin tespiti açısından çok önemlidir.

Eğitim ve dil üzerine yazıların dergilerde alfabe hakkında çok fazla yazının yayımlandığı görülür. Bu yazılarda temel konu, çoğu zaman alfabenin değiştirilmesi üzerinedir. Alfabenin değiştirilmesi üzerine zıt görüşler, dönemin gazetelerinde de geniş yer bulur. Bu konunun derinlemesine tahlil edildiği eserlerin varlığı[6] bize yeni şeyler söylemeyi men ediyor; fakat bu konuda iki zıt görüşü özetlemekle yetineceğiz. *Muallimler Mecmuası'nda*, Kânunusani/Şubat 1924 tarihinde, "Lâtin Harfleri

---

[6] Bu konuda yapılan çalışmalardan bazıları için bkz. M. Şakir Ülkütaşır, *Atatürk ve Harf Devrimi*. 3. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, (Ankara 2000); Bilâl N. Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, (Ankara 1992); Herbert W. Duda, *Hilâfet'ten Cumhuriyet'e Geçiş*. (Çev. Abdurrahman Güzel), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, (Ankara 1989).

Hakkında Bir İstimzaç" başlıklı bir yazı yayımlanır. Bu anketle Lâtin harflerinin kabulü konusunda eğitim camiasındakilerin görüşü tespit edilmeye çalışılır.

"Lâtin harflerini kabul edelim" diyenlerin görüşü şu şekilde özetlenmiştir:

> "1. Kullandığımız harflerle dürüst okumak kabil olmuyor; en ziyade kıraatle uğraşan memleketin muharrirleri, şairleri, edebiyat hocaları değil mi? Onlar da yanlış telâffuz ediyorlar; Lâtin harflerinde bu mahzur yoktur; kabul etmekle imlâmızı tanzim edeceğiz. Özel isimleri Arabî harflerle okuyamayız, bu aczimize bir nihayet verilecektir.
> 2. Türkçe kıraat elifbayı bitirmekle nihayet bulmaz; Lâtin harfleriyle okumak için müstesna bazı kelimelerden sarf-ı nazar edilmesin, alfabenin ikmali kâfidir.
> 3. Maziye hiçbir şey medyun değiliz. Avrupa terbiyesiyle yetişenlerden kimse eski asarı okumağa lüzum görmüyor; onları bırakmakla kaybedeceğimiz ne olabilir.
> 4. Macarlar, bazı Slav milletleri Lâtin harflerini kullanıyor; fakat lisanları bakidir, bu vasıta ile de Avrupa aile-i fikriyesi içine girmişlerdir; Lâtin harflerini kabul etmekle biz de bu fırsatı bulmuş olacağız.
> 5. Kullandığımız harflerin güzelliği bahsi bu meselede ciddi ilim meselesi değildir; gür ormanların etrafında akan köpüklü sular pek hoş gider; bunlar yanında siyah duman saçan bacaların suret-i yüksekliği güzel görünmeyebilir. Fakat yaşamak için onlara muhtacız. Hayalî bir güzelliğe istikbalin hakikatini feda etmek gaflet olur.
> 6. Harf şekillerinde millî kayda riayet mecburiyeti yoktur. Lâtin-Arap harflerinin hepsi bir asıldan gelir.
> 7. Lâtin harflerini kabul eden muhtelif milletler her harfi aynı sada ile okumuyorlar; Fransızların (ji) diye telâffuz ettiği "j" yi Almanlar, İngilizler (ce) gibi söylüyor; Türkçe için de icap eden hususiyet kabul olunabilir" (1924: 421).

Lâtin harflerini kabul edelim diyenlerin karşında olan, bugünkü alfabemiz kalsın diyenlerin görüşleri de altı maddede toplanmıştır:

> "1. Harflerimiz ve lisanımız için pek az çalışmışız; henüz millî bir sarf, nahiv ve lügat kitabımız yok. Edebiyat hocaları da hep usulsüz yetişiyor; inzibat altına alınsın, yanlış okumak derdi ortadan kalkar, zaten lisan sadeleşiyor.
> 2. Harflerimizi ıslah etmeğe ihtiyaç vardır; hece usulü kalkınca müşkülatın ağır bir kısmından kurtulduk; elifbamızı ikmal eden çocuk kendi lehçesindeki sözleri kolayca okuyabilir.

> 3. Türklerin fikir, edebiyat ve sanat hayatı henüz tetkik olunamamıştır; milletimizin harsını maziye doğru temdit etmeden ilmen nasıl vazgeçeriz? Harflerin değişmesiyle yeni bir neslin önüne duvar çekilecektir: Dünkü hayatla rabıtamızın kesilmesine razı olamayız.
> 4. Harflerini değiştiren milletler içinde Avrupa medeniyeti ailesine girenler vardır; fakat tebdile hiç lüzum hissetmemiş olanların da bazıları medenileşmiş, millî istiklallerini kazanmıştır. Japonlar, Ermeniler hatta kısmen Slavlar gibi. Cenubî Amerika, Portekizler, İspanyollar Lâtin harfleriyle okuyor. Bu bir sihir olmadığı için geri kalmışlardır.
> 5. Lâtin harflerinin Arap hurufuna güzellikçe tefviki iddia edilmiştir, bu kısmı ayrıca tetkike tabi tutmak istiyoruz.
> 6. Türkler muhtelif devrelerde birkaç defa harf değiştirmiştir. Bunu bir din ve millet meselesi yapmakta isabet olamaz" (1924: 422).

Lâtin harflerinin kabulü üzerine zıt görüşleri bu şekilde özetledikten sonra 1923'ten 1928 yılına kadar geçen zaman diliminde süreli yayınlardaki, özellikle okuma ve yazma öğretimi hakkında kaleme alınan yazılar değerlendirilecektir.

Cumhuriyet'ten önceki ilkokuma ve yazma öğretiminin özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi veren en önemli yazı hiç kuşkusuz Ali Haydar (Taner)'ın *Muallimler Mecmuası*'nda, Kânunusani/Şubat 1924 tarihinde yayımladığı "Elifba Kitabiyatı" başlıklı yazıdır. Bu yazıda yıllardır okuma kitabı olarak kullanılan *Elif Cüzü* ve Kayserili Doktor Rüşdü Beyin *Nuhbetü'l Etfal* başlıklı kitabı değerlendirilir. Bu değerlendirmelere bağlı olarak yazarın yorumu çok önemlidir.

Yazar, elifba kitaplarının önemini, yine bir elifba yazarı olan Abdulkadir Efendiden alıntı yaparak belirtir: "*Elifba kitabı, ulum ve fununun tohumudur. Tohumdan nasıl dallı budaklı kocaman ağaçlar meydana gelirse, elifba kitabından da binlerce şuabatı havi hüner ve maarif tevellüt eder*" (1924: 350).

Yazara göre, elifba, "bütün bilgilerin anahtarı ve temelidir." İyi alfabe kitabı, öğretmene kılavuz olur. Bununla beraber köydeki öğretmenlerin çoğu ve şehirdeki öğretmenlerin bazısı meslekî öğrenim görmediklerinden okuma yöntemlerini bilmezler. Bu tür öğretmenlerin okuttuğu çocukların "kıymetli seneleri heba olup gitmektedir." Yazar ayrıca binlerce ve yüz binlerce çocuğun, "ancak fena tertip

edilmiş" kitaplardan okumaya başladıkları için cahil kaldıklarını belirtir. Yazara göre, çocukları yetiştiren, yöntem bilmeyen öğretmenlerin en büyük yardımcısı iyi düzenlenmiş elifba kitabıdır.

Ali Haydar, o döneme kadar çıkan elifba kitaplarını bulamadığını ifade ederek bunun nedenini bütün matbu eserlerin toplanması gereken "millî kütüphanenin" olmamasına bağlar. Yazar, bu sorunu kendi yöntemiyle çözmüş, "tesadüf" ettiği elifba kitaplarını satın alarak, "yüzden fazla adedi muhtevi bir koleksiyon vücuda" getirmiştir. Bu eserlerin incelenmesi sırasında yayım tarihini temel almış olan yazar önemli bir sorunla karşılaşmıştır: "*Bazı müellifler, hicri, diğerleri mali sene kullandıklarından ve bazı eserlerin ilk tabı elde edilemediğinden bu tertip tarihi dahi mükemmel olamamıştır*" (1924: 351).

Yazar daha sonra *Elifba Cüzü*'nü değerlendirir ve bu cüzler hakkında kendi yorumunu şu şekilde yapar:

> "Türkçe öğrenemiyorlardı. Çünkü bu elifbada Türkçede kullanılan (p, ç, j) gibi harfler, huruf-ı imlâ temrinatı ve Türkçede müstamel hiçbir kelime yoktu. Tilâvet-i Kuran dahi öğrenemiyorlardı, çünkü bu elifbada yalnız resmî harekelerin temrinine ehemmiyet verilip harfî harekelerin talimine hiç mevki' verilmemiştir. Bu elifba risalesini ikmal eden zeki bir çocuk bile (kal, yekulun, sübhaneke) gibi basit kelimeleri okumaktan âcizdir" (1924: 351).

Bu yorumun ardından yazar, *Nuhbetü'l Etfal* hakkında bilgi verir. Kitabın genel özelliklerinden söz ettikten sonra, (Söz konusu kitap, çalışmamızın "Tanzimat Dönemi" bölümünde değerlendirilmiştir.) Rüştü Beyin eseri kaleme alırken Elifba cüzlerinin etkisinden kurtulamadığını belirtir. Eserde, yüz kırktan fazla harf şeklinin soyut bir şekilde çocuklara öğretilmesini en büyük hata olarak kabul eder. Çocuklar harflerin "başta, ortada ve nihayetteki şekillerini canlı ve manalı kelimelerin içinde" görüp öğrenir.

Ali Haydar'a göre, alfabe kitabında hesap öğretmek doğru değildir. Yirmiden veya yüzden fazla sayı sayamayan bu yaştaki çocuklara 1'den 9000'e kadar rakam göstermek de abestir. Ali Haydar, eserde, "nesih, talik, divanî ve rik'a" hattıyla ayrı

ayrı yazılan on iki sayfayı dolduran beyitler ile ilgili olarak "katiyen çocukların seviye ve terbiyeleriyle mütenasip değildir" dedikten sonra eserin "noksanları" ve "meziyetleri"ni şu şekilde özetler:

> "Rüşdü Beyin kitabının noksanları şunlardır:
> 1. Müellif, kitabın telifinde Arapça Elifba Cüzü'nün tesirinden kendini kurtaramamış, hareke-i harfiyeden evvel hareke-i resmiyeyi ve iki üstünleri göstermiştir.
> 2. Harflerin şekillerini misaller ve kelimeler dâhilinde göstermeyip müstakil, başta, ortada ve nihayetteki bütün şekilleri suret-i mücerrede göstermek istemiştir.
> 3. Rakamların talimi zaittir.
> 4. Kıraat için intihap edilen beyitler çocukların ahval-i ruhiye ve seviye-i fikriyelerine uygun değildir.
> 5. Hatların tenevvüüne çok fazla ehemmiyet verilmiştir.
> Rüşdü Beyin elifbasının meziyetleri:
> 1. Kıraatte Türkçe kelimelerin talimini esas tutmuştur.
> 2. Elifba Cüzünde asla mevcut olmayan hareke-i harfiye temrinleri derç etmiştir.
> 3. Kitap yazısıyla beraber el yazısını (rik'ayı) da kitabına koymuştur. Velhasıl Rüştü Beyin Nuhbetü'l-etfali bütün nevakısıyla beraber garp Türklerinde ilk elifba telifi olduğundan dolayı bizim usul-i tedris ve maarif tarihimizde büyük bir kıymet ve ehemmiyeti haizdir."

Bu dönemde, ilkokuma ve yazma öğretiminin yanı sıra ayrı ayrı dil becerilerinin öğretimi üzerine yazılar kaleme alınır. Bu yazılardan en önemlileri İhsan Sungu imzasını taşır. Kânunusani 1928 tarihinde *Terbiye* dergisinde, "Kıraat Hakkında Tetkikler" başlığını taşıyan makale daha önce 1340/1924 yılında Kırklareli'nde çıkan *Terbiye ve Tedrisat* dergisinde yayımlanmıştır. Bu yazı, Cavit Binbaşıoğlu tarafından "Okuma Üzerine İncelemeler" başlığı altında *Öğretmen Dünyası* dergisinin 214. sayısında günümüz yazım kuralları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Yazar, Amerika'daki üniversitelerin lâboratuvarlarında yapılan bilimsel incelemelerin okuma öğretim yöntemlerini aydınlatacak birçok sorunu ortaya çıkardığını belirttikten sonra bu çalışmalar hakkında bilgi verir. Okuma sırasında gözün durmadan hareket ettiğini belirleyen Fransız Profesör Javal'ın çalışmalarını, Şikago Üniversitesi profesörlerinden Dr. Gray, Prof. C.H. Judd, G.T. Buswel

gibi eğitimcilerin gözetimi altında daha da geliştirildiği belirtilir. 1916 yılında geliştirilen bir fotoğraf makinesiyle gözün okuma sırasındaki hareketi tam olarak ortaya konmuştur.

İnsan Sungu, yapılan bilimsel çalışmalardan çıkan sonuçları ve bu sonuçlardan hareketle kendi yorumunu yapar: 1) Okurun gözü, bir parçayı sessiz okuma hâlinde, sesli okuma hâlinden daha hızlı kavrıyor. 2) Sessiz okuma ile sesli okuma sırasında gözün harcadığı zamanı karşılaştırdığımızda, sessiz okumaya oranla, sesli okuma için hemen iki katı bir zaman harcanıyor. 3) Yapılan incelemeler, hızla okunan parçanın aynı hızla kavranıldığını ve parça, okurun zihin düzeyine ne kadar uygun olursa, kavranılmasının da o kadar hızlı ve kolay olduğunu göstermiştir. 4) Son zamanlarda gerek çocukların, gerek gençlerin gözlerinin okuma sırasında izlediği durumlar hakkında yapılan bu incelemeler, özellikle alfabeye başlanırken harften değil, "sözcüklerden", daha doğrusu "cümleden" başlanması gerekeceği düşüncesini doğrulamıştır. 5) Bütün bu incelemeler, çocuklara alfabeye başlanırken harflerden değil, sözcüklerden; daha doğrusu, çocuğu ilgilendirecek cümlelerden ve en iyisi, ilgi çekici öykülerden başlamanın gereğini ortaya koymaktadır. İşin başlangıcında çocuğun önüne alışık olduğu cümleleri koyarsak, çocuk cümleleri daha büyük bir kolaylıkla okumaya başlar. Ve gittikçe her satırda gözünün aldığı durumlar (sıçramalar) azalır. Göz, bir sıçrayışta satırın ne kadar çok yerini kavrar ve bu durumda ne kadar az zaman harcarsa parçayı da o kadar çabuk okur, bunun için öğrenciyi daha başlangıçtan itibaren satırı daha çabuk kavramasına alıştırmak gerekir.

İhsan Sungu, *Terbiye* dergisinin 10. sayısında, "Kıraat Hakkında Tetkikler" (*Terbiye*, s. 9) başlıklı yazısının devamı niteliğinde "Sükutî Kıraat" başlıklı uzun bir yazı kaleme alır. Sungu, yazının girişinde sessiz okuma becerisi kazanmanın gerekliliği üzerinde durur. Sessiz okuma becerisini toplumun bütün bireylerinin kazanması gerekmektedir. Çünkü demokratik toplumda, uyku ve iş saatleri haricinde insanın sekiz saatlik bir zamanı kalmaktadır. Bu zaman en iyi şekilde değerlendirilmelidir. Zamanın verimli bir şekilde değerlendirilmesinde okumanın çok önemli yeri vardır.

Yazara göre, bir ilkokul öğretmeninin, okuttuğu çocuklara iyi bir örnek, iyi bir vatandaş olabilmesi için çok okuması gerekmektedir. Günde asgarî bir gazete, edebî, toplumsal, millî, felsefî, konularda yazılmış eserler okumalıdır. Bunun için de sessiz okuma alışkanlığı edinmelidir. Çocuklara da sessiz okuma becerisini birinci sınıftan itibaren kazandırmalıdır. İlkokulun beşinci sınıfında, okuma çalışmalarında, sessiz okuma sesli okumaya göre daha fazla yer tutmalıdır.

İhsan Sungu, bir insanın sessiz okuma becerisi kazanması için Amerikalı bilim adamlarının önerilerini aktarır. Sessiz okuma becerisi, sessiz okuma çalışmaları yaparak kazanılır. Sessiz okumada sadece gözler hareket etmeli; dudak, dil ve boğaz kesinlikle hareket etmemelidir. Gözün satır üzerinde sıçrama duraklarını en aza indirmelidir, bu da çaba sarf etmekle gerçekleşir. Gözün satırlardaki durak yerleri her satır için düzenli olmalı, zikzaklar aynı ölçüde bulunmalıdır. Okuyucunun ilgisiyle metinlerin içeriği arasında koşutluk olmalıdır. Çocuklara sessiz okuma sonunda parçanın geneli hakkında bilgi isteneceği söylenmelidir.

Yazar, daha sonra çocuklara sessiz okuma alışkanlığı kazandırmak için üç yolun utulması gerektiğini vurgular: 1) Hızlı sessiz okuma alıştırmaları. 2) Tasviti azaltma alıştırmaları, yani öğrencinin sessiz okurken dudak, dil ve boğaz hareketleri yapmamalarını ve içlerinden okumamalarını sağlamak. 3) Kavrama sahasının genişletilmesi, yani gözün bir hamlede kapsayacağı alanın artırılması. Yazar bu çalışmalar hakkında geniş açıklamalar yaptıktan sonra, çocuklara sessiz okuma becerisi kazandırmak isteyen bir öğretmenin önce kendisinin sessiz okuma becerisi kazanması gerektiğini önemle vurgular.

İhsan Sungu'nun bu iki yazısının haricinde bir diğer önemli yazısı imlâ üzerinedir. Nisan 1927 tarihinde, *Terbiye* dergisinde çıkan yazı "Kelimelerin İmlasını Çocuklara Nasıl Öğretmeli?" başlığını taşır. İmla konusunda yıllardır bir birlik sağlanamadığından yakınan Sungu, bir eserde bir sözcüğün aynı sayfada bile birkaç türlü yazıldığına tanık olduğunu söyler. Bu durumun eğitim dünyasına da yansıdığını belirten yazar, çocukların gözünde imlâ sorunu bir sözcüğün sabit bir şeklinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Öğrenci, bir sözcüğü değişik yerlerde başka türlü görmekte, hatta bazen aynı sayfada iki üç türlü şekline tesadüf etmekte ve en garibi

aynı okuldaki her öğretmen kendine göre bir "imlâ cereyanı takip ettiğine" tanık olmaktadır.

Yazar, okullardaki bu imlâ sorununun çözümü için önerilerde bulunur. İhsan Sungu'ya göre, öğretmen imlâsını öğreteceği sözcükleri önceden tespit edip sınıfa hazırlıklı girmeli. Her yıl imlâsı öğretilecek sözcüklerin listesi tutulmalı. Liste belirlenirken yazımı güç olan sözcükler ileriki sınıflara konulmalıdır.

Yazar, çocuklara yeni bir sözcüğün yazımı öğretilirken dikkat edilmesi gereken noktaları şöyle belirler: 1) Çocuğun seviyesinden yukarı olan, anlamını çocuğun bilmediği bir kelimenin imlâsını öğretmeye çalışmamalıdır. 2) Çocukların daha önce imlâsını öğrenmedikleri bir kelimeyi kendilerinden istemeye hakkımız yoktur. 3) "Bir kelimenin imlâsı kelimenin şeklini yalnız görmekle öğrenilmez. Çocuk kelimeyi gördüğünden başka o kelimenin nasıl telâffuz edildiğini işitmeli." 4) Bir kelimenin de imlâsını iyice hatırlayabilmek için o kelimenin önümüzde yazılı duran şekline bir kere baktıktan sonra yüzümüzü oradan çevirerek veya gözümüzü kapayarak onun şeklini göz önüne getirmeye çalışmalıyız. 5) Çocuklar bir kelimeyi yanlış yazmışlarsa yanlış üzerinde fazla ısrar ederek "Siz böyle yazmışsınız, hâlbuki doğrusu budur." gibi açıklama yapmaya gerek yoktur. 6) Öğrenci kelimelerin imlâsını sınıf hâlinde değil yalnız başlarına kaldıkları zamanda öğrenme yollarını bilmelidir.

Bir sözcüğün yazımının öğretilmesinde, belli bir sıranın takip edildiğini belirten yazar, bu sırayı Amerikalı bilim adamlarının çalışmalarından alıntı yaparak aktarır:

> "1. Bir kelimenin imlâsını öğretmek onu iyi telâffuz etmektir. Bir kelimeyi doğru okuduğunuza kani oludunuz mu evvelâ iyi telâffuz ediniz. Telâffuz ederken hecelerini vuzuh ile çıkarınız ve heceleri birer birer söylerken gözlerinizle heceleri dikkatle takip ediniz.
> 2. Gözünüzü kapayınız, kelimenin şeklini hece hece gözünüzün önüne getirmeye çalışınız. Bu sırada ağzınızla kelimelerin hecelerini fısıldayınız. Kelimeyi telâffuz ederken hecelerini vazıh olarak çıkarmayı unutmayınız.

> 3. Gözünüzü açıp kelimeye tekrar bakınız ve gözünüz kapalı iken gözünüzün önüne getirdiğiniz kelimenin aynı olup olmadığına dikkat ediniz.
> 4. Kelimeye tekrar bakınız, hecelerini telâffuz ediniz.
> 5. Tekrar gözlerinizi kapayarak kelimeyi hatırlamaya çalışınız.
> 6. Tekrar kelimeye bakarak hatırladığınız şeklinin doğru olup olmadığını gözden geçiriniz.
> 2 ve 3 numaralı fıkralarla izah olunan hatırlama ameliyatını üç defa tekrar ediniz. Eğer kelimenin doğru şeklini hatırlamakta müşkülat çekiyorsanız bir daha tekrar ediniz.
> 7. Kelimenin imlâsını öğrendiğinize emin olduğunuz zaman kitaba bakmadan kelimeyi defterinize yazınız ve sonra kelimenin kitaptakinin aynı olup olmadığına bakınız.
> 8. Kitaba ve evvelce yazdıklarınıza bakmadan söylediğim şeyleri tekrar yapınız.
> 9. Bu tedbirlere müracaat ettiğiniz hâlde kelimenin imlâsı doğru olarak hatırınızda kalmadıysa size güç gelen kelimeler için tutacağınız ufak bir deftere o kelimeyi yazınız ve ara sıra yukarıda gördüğünüz tedbirlere müracaat ederek imlâsını öğrenmeye çalışınız" (1927: 103).

Türkçe ilkokuma ve yazma öğretimi açısından 1928 yılı bir dönüm noktasıdır. 1928 yılında, Türk dilinin gramer yapısına, ses uyumuna uygun olmayan Arap alfabesinin yerine, Türk dilinin yapısına ve işleyişine en uygun (Korkmaz, 1991: 18) alfabe olan Lâtin harfleri kabul edilmiştir. Böylece "güzel, ahenktar, zengin dilimiz" kendini gösterecek alfabeye kavuşmuştur.

Cumhuriyet dönemi (1923–1928), kurumsal olarak yeniden yapılanan bir devletin çalışkan bireylerinin gayretli çalışmalarına tanık olur. Bu gayretin Türkçe ilkokuma ve yazma öğretimine katkısını şu şekilde özetlemek mümkündür:

1) Cumhuriyetin ilanının ardından ilki 1924, diğeri 1926 tarihinde iki müfredat programı hazırlanmıştır.

2) 1924 tarihli programla ilkokuma ve yazma öğretiminde o zamana kadar kullanılan harf yöntemi yasaklanmıştır.

3) 1926 tarihli müfredat programında ilkokuma ve yazma öğretimi için önerilen yöntem, 2005 tarihine dek kullanılan yöntemdir.

4) Ders kitaplarının hazırlanmasındaki ölçütleri belirlemek için Talim ve Terbiye Dairesince uzmanlardan oluşan komisyonlar kurulmuştur. Komisyonların hazırladığı raporlar çerçevesinde ders kitapları kaleme alınmıştır.

5) Batı'da ve Amerika'da yapılan deneysel çalışmalar hemen hemen aynı zamanda Türkçeye kazandırılmıştır. Bu çalışmalar, Türkçenin ve Türk kültürünün özelliklerine bağlı kalınarak uyarlanmıştır.

6) Batıdaki bilimsel çalışmaların verilerine koşut öğretim yöntemleri üzerine eserler yayımlanmıştır.

7) Süreli yayınlardaki bilimsel yazılar, öğretmenlerin meslek dergilerinde çok sade bir dille kaleme alınmıştır. Örneğin İhsan Sungu'nun Amerikan bilim adamlarının çalışmalarından hareketle okuma üzerine yazdığı makaleler, bilimsel güncelliğini hâlâ korumaktadır.

8) İlk kez, alfabe öğretim kitaplarına "elifba" yerine *Okuma-Yazma Kitabı* (İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, 1928) adı verilmiştir.

9) Lâtin harflerini kabul etmeden önce, Lâtin harflerini öğretmek için Karagöz Ali Hafidi tarafından *Lâtin Harflerini Öğretmek Usulü* (1928) adlı alfabe kitabı kaleme alınmıştır.

VIII. BÖLÜM

SONUÇ ve ÖNERİLER

GEMİLERİM
Elifbamın yapraklarında
Gemilerim, yelkenli gemilerim.
Giderler yamyamların memleketlerine
Gemilerim, yan yata yata:
Gemilerim, kurşunkalemiyle çizilmiş;
Gemilerim, kırmızı bayraklı.
Elifbamın yapraklarında
Kız kulesi,
Gemilerim. ORHAN VELİ

8.1. Sonuç

Ülkemizdeki Türkçe ilkokuma ve yazma öğretiminin tarihsel gelişimini ayrıntılarıyla belirlerken her alanda yenileşmenin görülmeye başlandığı Tanzimat dönemi başlangıç olarak kabul edilmiştir. Doktora seviyesinde ele alınmadığını fark ettiğimiz ilkokuma ve yazma öğretiminin tarihî gelişiminde görülen yeniliklerin bilinmesi, gelecekte bu alanda atılacak adımların daha sağlıklı olmasını sağlayacaktır.

8.1.1. Eğitim Tarihinde İlkokuma ve Yazma Öğretiminin Tahlili

Eğitim tarihimizde, ilkokuma ve yazma öğretiminin tarihini, müfredat programlarını, yönergeleri, ders kitaplarını, makaleleri değerlendirerek tespit ettik. Bu bağlamda, ilkokuma ve yazma öğretiminin zaman zaman birbirinden kopuk bir gelişim seyri geçirdiğini söyleyebiliriz. Bu kopukluk genellikle ders kitaplarında görülmektedir. Çağının ilerisinde bir yöntem ve teknikle yazılan eserlerin, ileriki yıllarda daha da geliştirilerek yayımlanmadığını görmek, üzüntü verici bir durumdur. İlkokuma ve yazma öğretiminin tarihinde tespit ettiğimiz önemli dönüm noktaları aşağıda özetlenmiştir:

Elifba Cüzü'ne bağlı olarak ezbere dayalı, salt okumanın öğretildiği ilköğretim kurumlarında, Tanzimat fermanından sekiz yıl sonra, okuma ve yazmanın birlikte yürütüleceğine dair bir yönerge yayımlanmıştır. 1263/1847 tarihli *Etfalin Talim ve Tedris ve Terbiyelerini Ne Veçhile Eylemeleri Lâzım Geleceğine Dair Sıbyan Mekâtibi Hâceleri Efendilere İta Olunacak Talimat* uyarınca öğretmenler, okuma ve yazmayı beraber yürütecektir. Sınıf içinde yazma çalışmalarında levhalar kullanılacaktır.

1274/1858 yılında, Kayserili Doktor Rüştü tarafından, harf yöntemi esasına göre ilk Türkçe alfabe kitabı *Nuhbetü'l Etfal* yazılmıştır. Bu eserden önce 1272/1856 tarihinde yayımlanan ve yazarı belli olmayan elifba kitabında "p, ç, j" harflerine yer verilmiştir.

1275/1859 yılında yayımlanan, yazarı belli olmayan *Usul-i Cedide Üzere Müretteb Elifba Cüzüdür* adlı eserin sonunda yer alan metinlerdeki konuların daha iyi anlaşılabilmesi için dünya haritası eğitimsel işleviyle kullanılmıştır.

1279/1863 yılında, Osmanlı toprakları dışında (Fransa/Paris) yaşayan Türkler için Nasıf bin Mümin El-Mâluf tarafından *Elif Cüzü* adlı alfabe kitabı dördüncü kez yayımlanmıştır.

1283/1867 yılında, yaygın eğitim hizmeti veren Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye tarafından çıraklar için *Elifba Risalesi* yayımlanmıştır. Bu eserin "Elifbeci Cevdet Efendi"ye (Oğuzkan, 1961: 46) ait olması kuvvetle muhtemeldir.

1291/1874 yılında, Konstantinidi tarafından Osmanlı tebaasına ait gayr-i Müslim azınlığın (Rumların) alfabe kitabı, *Elifba-i Osmanî* adıyla yayımlanmıştır. Aynı yıl, Hafız Refi, yayımladığı *Resimli Elifba-i Osmanî* adlı eserinde, otuzun üzerinde hayvan resmine yer vermiştir. Bu eser, resimli olarak yayımlanan ilk alfabe kitabıdır.

1875 yılında, cümle yönteminin ilkeleriyle hazırlanan *Mebde-i Talim-i Sıbyan* adlı alfabe kitabı yayımlanmıştır. Önemli yeniliklerin ilk kez gözlendiği eserlerde, yazarların adlarının olmaması dikkat çekmektedir. Ceditçilik hareketine bağlı olarak

Selim Sabit, Necib gibi yazarlar, alfabe kitaplarının sonlarında, çocuklara sosyal hayatta yardım edecek bilgiler içeren metinler eklemişlerdir.

1875 yılında, öğretmenlere rehber niteliğinde, okuma ve yazma öğretimiyle ilgili kuramsal bilgilerin yer aldığı, türdeki ilk eser Selim Sabit tarafından *Rehnüma-ı Muallimin* adıyla yayımlanmıştır. Aynı yıl M. S. tarafından yayımlanan *Elifba-i Cedide (Mübtediyan)* adlı eserde, ilk kez serbest okuma parçalarında çocuklar için yazılmış şiire yer verilir.

1876 yılında yayımlanan Kanunuesasî'de, devletin resmî dilinin Türkçe olduğu ifade edilmiştir: *"Tebea-i Osmaniyyenin hidemat-ı devlette istihdam olunabilmesi için devletin lisan-ı resmîsi olan Türkçeyi bilmeleri şarttır."*

1306/1890 yılında, Mihran Apikyan'ın yayımladığı, *İksir-i Elifba-i Osmanî* adlı eserde ilk kez insan figürlerinin canlandırıldığı resimler görülür.

1308/1891 yılında, İsmail Hakkı tarafından, ses yöntemi temeline dayalı *İsmail Hakkı Elifbası* adlı alfabe kitabı yayımlanmıştır. Elifba kitaplarında metin altı sorularına ilk kez bu eserde yer verilir. *İsmail Hakkı Elifbası*'nda, serbest okuma parçalarında ninenin ağzından sorular yöneltilir.

1892 tarihinde, "*Dersaadet ve Kasabât İbtidaî Mekteblerine Mahsus*" hazırlanan programda, harf yöntemi temeline dayalı olarak elifba dersinin içeriği belirlenmiştir. Bu programda, okuma ve yazmanın birlikte yürütüleceği önemle vurgulanır.

1309/1893 yılında, "İnas Rüştiyesi" ile "Kız Sanayi Mektebi" için hazırlanan müfredat programında, dönemin ilerisinde bir ilkokuma ve yazma öğretim yöntemi izlenmiştir. Birinci sınıfta okuma ve yazma öğretiminin "şifahî malûmat" dersiyle birlikte yürütüleceğine ilişkin ifadeler, okuma ve yazma öğretimi açısından orijinaldir.

1315/1899 yılında yayımlanan Abdullah Vehbi'nin *Usul-i İbtidaiyye yahut Muallimlere Rehnüma*'sı bütünüyle ilkokul öğretmenine hitap eden, ilkokuma ve yazma öğretimi yönteminin anlatıldığı öğretmen kılavuzudur.

1320/1904 yılında Mehmed Abdülkadir, yayımladığı alfabe kitabına ne *Elifba-i Osmanî*, ne de *Osmanlı Elifbası* şeklinde bir ad vermiştir. Eserine *Elifba-i Türkî* adını verir. Alfabe kitabının adında ilk kez Türkî sözcüğü geçer.

Mutlakıyet döneminde özel okullarda okutulmak üzere birçok elifba kitabı hazırlanmıştır. Mehmed Ali'nin, *Tasvir-i Kıraat* (1302/1885)'i, Ali Nazima'nın *İdman* (1309/1892)'ı, Şemseddin Sami'nin *Küçük Elifba* (1311/1895)'sı bu eserlere örnek olarak verilebilir.

1328/1910 tarihinde, çalışanlar için –hedef kitlenin özellikleri gözetilerek- yaygın eğitim kurumlarında okutulmak üzere Osman Ergin tarafından *Kolay Elifba*, Mehmet İzzet tarafından *Yeni Kıraatten Elifba* adlı eserler yayımlanmıştır.

1910, 1911 yıllarında, Osmanlı ordusunda okuma yazma bilmeyen erler için – hedef kitlenin özellikleri gözetilerek- elifba kitabı yazılmıştır. *Orduda Yeni Osmanlı Elifbası* ve *Askere Mahsus Kıraat Dersleri. Birinci Kısım Elifba* adlı bu eserlerin yazarları belli değildir.

1911 yılında, süreli yayınlarda, doğrudan ilkokuma ve yazma öğretimi konusunu ele alan yazılar yayımlanmıştır. Örneğin Satı Beyin *Tedrisat-ı İptidaiye* dergisinde yayımlanan "Elifbayı Nasıl Öğretmeli?" başlıklı yazısında ses yönteminin esasları ortaya konmuştur.

1329/1913 yılında, Hüseyin Hüsnü'nün yayımladığı *Renkli ve Resimli Elifba-i Tefeyyüz* adlı eserde, bugün yabancılara Türkçe öğretmek için yazılan kitaplarda kullanılan ve sözcük öğretiminde bir teknik olarak kabul edilen, "öğretilmesi hedeflenen sözcüklerin resim üzerine yazılması tekniği" kullanılmıştır. Bu eser, ayrıca tespit edilen, baskısı renkli ilk alfabe kitabıdır.

1332/1916'da köy okulları için hazırlanan elifba kitaplarında, hedef kitlenin özellikleri göz önünde tutulmuştur. Mahmud Nedim'in *Usul-i Savtiye Üzere Türk Elifbası Okutmaktayım* adlı eseri buna örnek olarak verilebilir.

Nüzhet Sabit'in 1333/1917 yılında yayımlanan *Kelime Usulü ile Elifba* adlı kitabıyla cümle yönteminin temelleri atılmıştır.

1924 tarihli programla ilkokuma ve yazma öğretiminde o zamana kadar kullanılan harf yöntemi yasaklanmıştır.

1926 tarihli müfredat programında ilkokuma ve yazma öğretimi için önerilen yöntem, Türkiye'de ilkokuma ve yazma öğretiminde, 2005 yılına kadar izlenen çözümleme ve birleşim yöntemidir.

Cumhuriyet döneminde, ilkokuma ve yazma öğretimine önem verilmiş, ders kitaplarının hazırlanmasındaki ölçütleri belirlemek için Talim ve Terbiye Dairesince uzmanlardan oluşan komisyonlar kurulmuştur. Ders kitapları, komisyonların hazırladığı raporlar çerçevesinde kaleme alınmıştır. Avrupa'da ve Amerika'da yapılan deneysel çalışmalar hemen hemen aynı yıllarda Türkçeye kazandırılmıştır. Bu çalışmalar, Türkçenin ve Türk kültürünün özelliklerine bağlı kalınarak uyarlanmıştır. Süreli yayınlardaki bilimsel yazılar, öğretmenlerin meslek dergilerinde çok sade bir dille kaleme alınmıştır. İhsan Sungu'nun Amerikan bilim adamlarının çalışmalarından hareketle okuma üzerine yazdığı makaleler, bilimsel güncelliğini hâlâ korumaktadır.

1928 yılında, ilk kez, bir ilkokuma ve yazma öğretim kitabına "elifba" yerine *Okuma-Yazma Kitabı* adı verilmiştir. Eser, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu tarafından "terbiye esaslarına göre" kaleme alınmıştır.

Lâtin harflerini kabul etmeden önce, Lâtin harflerini öğretmek üzere Karagöz Ali Hafidi tarafından *Lâtin Harflerini Öğretmek Usulü* (1928) adlı bir eser kaleme alınmıştır.

İlkokuma ve yazma öğretimindeki tarihsel sıraya göre verilen yukarıdaki gelişmelere bağlı olarak şu yargılara ulaşmak mümkündür:

1847 tarihli talimatname ile başlayan ilkokuma ve yazma öğretiminin resmî boyutu, Cumhuriyet dönemine kadar yöntem açısından birbirini tamamlayan, yenilenen bir özellikle müfredat programlarında yer almıştır. Bu durum, Batı'daki gelişmelerle koşutluk gösterir. Yönergelerde ve programlarda, sırasıyla harf, ses, sözcük ve cümle yöntemleri önerilmiştir.

Müfredat programlarındaki bu kuramsal yapıya bağlı iyi yönde gelişmeler, uygulamada görülmez. Hazırlanan ders kitapları, yazarlarının bakış açısıyla biçimlenmektedir. Bilimsel ya da teknolojik gelişimlerden yararlanılarak yayımlanan elifba kitapları kendisinden sonra yayımlanan kitapların öncülü olamamıştır. Örneğin 1875 yılında yayımlanan *Mebde-i Talim-i Sıbyan* adlı eserde cümle yönteminin esasları görülür. Yazarı belli olmayan bu eserin daha sonraki yıllarda yayımlanan eserlere örnek olması beklenirdi. Aynı tarzdaki alfabe kitaplarını biz, ancak kırk sekiz yıl sonra Cumhuriyet döneminde görebileceğiz. 1874 yılında Hafız Refi tarafından yayımlanmış *Resimli Elifba-i Osmanî* adlı eserde kullanılan resim kalitesi de ne yazık ki hiçbir dönemde yakalanamamıştır.

İlkokuma ve yazma öğretimi, tarihten gelen kuram ve uygulamadaki ikilemini bugün de sürdürmektedir. Farklı yöntemlerin kullanıldığı, örneklemi geniş deneysel çalışmaların sonuçları bu alandaki sağlıksız yapıya son verecektir.

8.1.2.Türkçe Eğitiminde İlkokuma ve Yazma Öğretiminin Yeri ve Önemi

"Derinliği, gözün erişemeyeceği genişliğiyle, sınırsız gücü, güzellikleriyle" (Aksan, 1993: 9) engin bir deniz olan Türkçeye sahip bireyler yetiştirmek, iyi bir ana dili eğitimiyle mümkündür. Türkçeyi iyi bilen insanlar, hem Türkçenin zenginleşmesini sağlayacak hem de bireysel gelişimlerini hızlandıracaklardır. Çünkü "ana dili bütün bilim dallarının kapısını açar" (Marshall, 1994: 18).

Ana dilimiz Türkçenin eğitimi ve öğretiminde ilkokuma ve yazma öğretimi temeldir. Birinci sınıfta tam anlamıyla okuma ve yazma becerisini edinen öğrenciler,

yaşamları boyunca başarılı bireyler olarak toplumun bir üyesi olacaklardır. (Güzel, 2004) Abdulkadir, ilkokuma ve yazma öğretiminin önemini alfabe kitabından hareketle şu şekilde ifade eder: *"Elifba kitabı, ulum ve fünunun tohumudur. Tohumdan nasıl dallı budaklı kocaman ağaçlar meydana gelirse, elifba kitabından da binlerce şuabatı havi hüner ve maarif tevellüt eder."*

İlkokuma ve yazma öğretiminde hedef kitle 6–8 yaş arası çocuklardır. Bu yaş çocukları için Türkçe ilkokuma ve yazma öğretiminde başarı, onların bedensel, sosyal ve zihinsel gelişim özelliklerini bilmekten geçer. Bu yaşlardaki çocukların dil gelişimi hızlıdır. Çocuğun dili, yetişkinler gibi kullandığı zamanlar olur. Çocuklar olaylarla nesneler arasındaki bağı kurmayı başarabilirler. Genellikle sözcüklerin mecaz anlamlarını tam olarak kavrayamazlar.

Hedef kitlenin bedensel, sosyal ve zihinsel yapısı, dil gelişim özellikleri hakkında bilgi edinmek, Türkçenin öğretiminde izlenecek yöntem ve tekniklerin belirlenmesinde yol gösterici olacaktır. Aşağıda Türkçenin eğitimi ve öğretiminde ilkokuma ve yazma öğretimin yeri ve önemi, dört temel dil becerisi (okuma, yazma, dinleme, konuşma) açısından saptanacaktır. Bu saptamada, çalışmamız boyunca değerlendirilen veriler kaynak olacaktır.

Okuma becerisi açısından ilkokuma ve yazma öğretimi: Türkçe öğretimi açısından, öğretim tarihi en gerilere giden dil becerisi okumadır. Tarihte, ilk kez ne zaman ve kim tarafından (Hz. Ali tarafından düzenlendiği ileri sürülse de bu bilgi kesin değildir.) düzenlendiği bilinmeyen *Elifba Cüzü* ile okuma becerisi, kazandırılmaya çalışılır. Bu yönüyle Türkçe öğretimi tarihinde okuma becerisi ulaşılması beklenen öncelikli hedeftir.

Okumanın fiziksel ve zihinsel unsurlarının iyi bilinmesi, okuma becerisini geliştirme çalışmalarında izlenecek yöntem ve teknikleri daha ileri düzeye ulaştıracaktır. Okumanın zihinsel boyutu çözümlendikten sonra, ilkokumaya cümleden başlamanın en sağlıklı yol olduğu yaklaşık yüzyıldır bilinen bilimsel gerçektir. Birinci sınıftan itibaren çocuklara öncelikle sesli, daha sonra da sessiz okuma becerisi kazandırmak gerekir.

Hangi yöntem izlenirse izlensin, çocuklar serbest okuma becerisi kazandıktan sonra onlara okuduğu her metinden ne anladığı sorulmalıdır. Öğrencilere, okumanın salt sözcükleri dillendirmek olmadığı birinci sınıftan itibaren hissettirilmedir. Yayımlanan her okuma ve yazma kitabının sonunda, genellikle öznesinin çocuk olduğu kurmaca metinler, şiirler bulunmalıdır.

Yazma becerisi açısından ilkokuma ve yazma öğretimi: İlkokuma ve yazma öğretiminde kazandırılması hedeflenen ikinci beceri yazmadır. 1847 tarihindeki talimatnameden sonra ilkokuma ve yazma öğretiminde, okuma ve yazmanın birlikte yürütüleceği vurgulanmıştır. 1847 tarihinde resmî bir kimlik kazanan yazma becerisi, sonraki yıllarda yayımlanan alfabe kitaplarında yer alır.

İlkokuma ve yazma öğretimi tarihinde, yazma becerisinde beklenen düzey, çocukların söylenenleri ya da gördüklerini yazabilmesidir. Serbest olarak okuma becerisine ulaşan çocuklar, aynı düzeyde serbest yazma becerisi edinmelidir. Birinci sınıfın son aylarından itibaren yaratıcı yazma çalışmaları başlamalıdır. Bu yaşlarda kazandırılmayan yazma becerisi, ileriki yaşlarda Türkçe öğretimi açısından hiç bitmeyen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Birinci sınıfta yazma becerisi açısından, plânlama, düzeltme, yazdıklarını sınıf ortamında arkadaşlarına sunma süreçlerini tamamlamış bir öğrencinin yazım kurallarıyla ilgili bir sorunu da hiç olmayacaktır.

Dinleme becerisi açısından ilkokuma ve yazma öğretimi: Dört dil becerisinin birbirinden bağımsız edinimi mümkün değildir. Türkçe öğretiminde dinleme becerisine gereken önemin verilmediği görülmektedir. Dinleme becerisi, ilkokuma ve yazma öğretiminde okuma ve yazma becerisi kadar önemlidir.

Çocuğun ailesi, arkadaşları, komşularıyla sınırlı olan çevresi okul hayatıyla birlikte genişler (Özbay, 2005: 70). Sınıfa girmesiyle birlikte çocuk için formal bir dinleme eğitimi süreci başlar. Öğretmen öğrencileri, ilk olarak görme ve duyma açısından sağlık taramasından geçirir. Bu andan itibaren dinleme becerisi kazandırılmaya başlanır.

Duyu organlarında sağlık sorunu olmayan bireylerin okuma ve yazma becerisi kazanmasının ön koşulu dinleme becerisi edinmelerine bağlıdır. Öğrencilere, arkadaşları ya da öğretmeni tarafından sınıf içinde dile getirilen her ifadenin dikkatle dinlenmesinin okuma ve yazma becerilerindeki başarıyı doğrudan etkileyeceği aşılanmalıdır.

İlköğretimin birinci sınıfında, dinleme becerisinin akademik başarısına olumlu etkisini hisseden çocuk, ileriki sınıflarda da aynı başarıyı katlayarak sürdürecektir.

Konuşma becerisi açısından ilkokuma ve yazma öğretimi: Konuşma, okuma ve yazma becerisi edinmede, dinleme kadar önemli bir beceridir. Yaşadığımız çağda, iyi bir konuşma becerisine sahip olmak, başarının anahtarıdır. Sözlü anlatım kavramıyla da karşılanan konuşma becerisinin temelleri, ilkokuma ve yazma sürecinde atılmaktadır.

Öğrencilerin konuşma becerisindeki başarısı, ilkokuma ve yazma öğretimini yürütecek öğretmenin sahip olduğu konuşma becerisiyle doğrudan bağlantılıdır. Tarihsel süreçte, gerek yönergelerde, gerekse öğretmen kılavuzlarında bu nokta önemle vurgulanır. Öğretmen, konuşmasıyla öğrencilere örnek olmalıdır.

İlköğretimin birinci sınıfında okuma ve yazmanın sağlıklı bir şekilde kazandırılmasında konuşmanın önemli bir yeri vardır. Çocuk, yazma becerisini öğretmenine öykünerek edinir. Sınıf içinde dile getirilen her ifade, yazı diliyle paralel olmalıdır.

Öğrencilerin her türlü konuşmalarında yerel ağızla dillendirdikleri ifadeler, onları incitmeden, dolaylı yoldan öğretmen tarafından düzeltilmelidir. Öğrencilerin sorulan sorulara tam cümleyle yanıt vermeleri istenmelidir. Taviz vermeden yürütülecek çalışmalarla öğrencilere birinci sınıfta kazandırılacak konuşma becerisi, toplumsal dayanışmanın, bireysel başarının anahtarı olacaktır. İlkokuma ve yazma öğretimi sürecinde gerçekleştirilen her türlü etkinlik, Türkçe öğretiminin sağlam temeller üzerine yapılandırılmasını sağlayacaktır.

8.2. Öneriler

Çalışmanın tamamından elde edilen bilgilerin ışığında, önerilerimiz şunlardır:

1) İlkokuma ve yazma öğretimi, Türkçe eğitimi ve öğretiminin ilk ve en önemli basamağıdır. Daha bilimsel, daha çağdaş ve daha estetik bir okuma ve yazma öğretimi bu alanda yoğunlaşmayla mümkündür. Bu bağlamda, Türkçe eğitimi ana bilim dalı altında, bir *ilkokuma ve yazma öğretimi bilim dalı* kurulmalıdır. Kurulacak bu bilim dalında, ilkokuma ve yazma öğretiminde takip edilecek yöntem ve teknikler, ders kitapları ve müfredat programları sorunlarına çözüm önerileri üretilecektir.

2) "Elifbeci Cevdet Efendi", "Elifba Muallimi Ruhi Bey" gibi ifadeler, tarihsel araştırmamızda en fazla dikkatimizi çeken nokta oldu. Bir öğretmen, yalnız ilkokuma ve yazma öğretiyor... Buradan hareketle, ilköğretime öğretmen yetiştiren bölümler içerisinde, *ilkokuma ve yazma* programının kurulması düşünülebilir.

3) İlköğretim okullarında izlenecek ilkokuma ve yazma öğretim yöntem ve teknikleri, tarihsel gelişimi göz önünde tutularak, kapsamlı araştırma ve deneysel çalışmalarla belirlenmelidir.

4) Okuma ve yazma öğretmek için hazırlanan ders kitapları, biçim ve içerik açısından bilimsel çalışmaların bir ürünü olmalıdır. Ders kitaplarında, çocukların okuma becerilerini geliştiren serbest okuma parçaları bulunmalıdır.

KAYNAKÇA

Elifba. (1272/1856). (Eseri kaleme alanın ve eserin nerede yayımlandığına dair bilgi mevcut değil.)

Mebde-i Talim-i Sıbyan. (1875). 6. baskı. İstanbul: Agob Boyacıyan Matbaası.

Elifba ve Kıraat Müsabakası. (22 Teşrinievvel 1922). **Muallimler Mecmuası.** (2), 30–32.

Lâtin Harfleri Hakkında Bir İstimzaç. (Kânunusani-Şubat 1924). **Muallimler Mecmuası.** (17–18), 421–422.

Usul-i Cedide Üzere Müretteb Elifba Cüzüdür. (Tarihsiz). (Beyazıd Devlet Kütüphanesindeki nüshasında yazarı, yayım tarihi, yayım yeri belli olmayan eserin kaynaklarda 1275/1859 yılında İstanbul'daki Mekteb-i Tıbbıye-i Şahane Matbaasında basıldığı belirtilmektedir.)

Abdi Kamil. (1314/1896). **Elifba.** İstanbul: 72 Numaralı Matbaa. 2. Basım.

Abdulcabbar Dağıstanî. (1291/1874). **Elifba.** 3. Baskı. İstanbul: (Matbaa belirtilmemiş.)

Abdullah Niyazi. (1327/1911). **Elifba-i Niyazi.** İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.

Abdullah Vehbi. (1315/1897). **Usul-i İbtidaiyye yahut Muallimlere Rehnüma.** Trabzon: Serasi Matbaası.

Abdülaziz Bey. (1995). **Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri-I.** İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

AGAR, Mehmet Emin. (2001). **Eski Bir Öğretim Kitabı Türkçenin Usul-i Tedrisi.** İstanbul: Seyran Matbaa Yayıncılık.

Ahmed Cavid. (1326/1910). **Ahmed Cavid Elifbası**. İstanbul: Matbaa-i Kitabhane-i Cihan.

Ahmed Cevad (Emre). (1328/1912). **İlaveli Yeni Elifba**. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.

Ahmet Cevad (Emre). (1330/1914). **Usul-ı Savtiyye Üzere Yeni Alfabe.** İstanbul: Orhaniye Matbaası.

Ahmed Cevad (Emre). (1335/1919). **Usul-i Savtiye Üzere Altın Elifba.** İstanbul: Kitabhane-i İslam ve Askeri (Matbaa-i Osmaniye).

Ahmed Cevad (Emre). (1341/1925). **Usul-i Savtiye Üzere Yeni Elifba. Türkçe Okuyorum**. İstanbul: Orhaniye Matbaası.

Ahmed Fazıl. (1310/1893). **Tarz-ı Cedit Üzere Müretteb Osmanlı Elifbası**. İstanbul: Nişan Berberyan Matbaası.

Ahmed Nazif. (1327/1911). **Tertib-i Sani Elifba-i Cedîd**. İstanbul: Arif Efendi Matbaası.

Ahmed Şükrü. (1330/1914). **Türkçe Elifba**. İstanbul: Matbaa-i Amire.

Ahmet Fuad. (7 Teşrinisani 1270/Ekim 1891). *Terbiye-i Etfal.* **Maarif**. (13), 195–196.

Ahmet Yusuf. (1926). **Kıraatli Elifba. Kelime Usulü İle**. İstanbul: Kanaat Kitabhanesi.

Ahmet Yusuf. (1927). **Elifbamız.** İstanbul: Akşam Matbaası.

AKBABA, Ahmet. (Nisan 1995). *Okuma-Yazma Öğretiminde Yöntem.* **Çağdaş Eğitim,** XX, (209), 26-28.

AKCAN, Şinasi. (Ocak 1960). *İlk Okuma ve Yazma Öğretimini Küçük Harflerle Yapalım.* **İlköğretim**, XXV, (464), 12 – 13.

AKIN, Âdem. (1999). **Münif Paşa ve Türk Kültür Tarihindeki Yeri.** Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

AKMAN, E. Hamdi. (1949). *Cümle Usulüyle Okuma Öğretimi.* **İlköğretim**, 14, (265-266), 3478.

AKSAN, Doğan. (1993). **Türkçenin Gücü.** 3. Baskı. Ankara: Bilgi Yayınevi.

AKSOY, Özgönül. (1968). **Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme.** İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.

AKŞİN, Sina. (1997). *Siyasal Tarih (1739-1908).* **Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908.** İstanbul: Cem Yayınevi.

AKYOL, Hayati. (Nisan-Mayıs-Haziran 1997). *Kelime Öğretimi.* **Millî Eğitim**, (134), 46-47.

AKYOL, Hayati. (2005). **Türkçe İlk Okuma Yazma Öğretimi.** Ankara: Pegema Yayıncılık.

AKYÜREK, Süleyman. (1998). Tanzimat Dönemi İlköğretim Okullarında Usul-i Cedid Hareketi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

AKYÜZ, Yahya. (1999). **Türk Eğitim Tarihi.** 7. Baskı. Ankara: Alfa Yayınları.

AKYÜZ, Yahya. (Temmuz-Ağustos-Eylül 2000). *Resimli İlk Türkçe Alfabe ve Okuma Kitabımız ve Türk Eğitim Tarihindeki Önemi.* **Millî Eğitim**, (147), 3-8.

Ali Haydar (Taner). (1336/1920). **Kolay Elifba.** İstanbul: Sühulet Kütübhanesi Orhaniye Matbaası.

Ali Haydar (Taner). (Kânunusani-Şubat 1924). *Elifba Kitabiyatı*. **Muallimler Mecmuası**, (17–18), 350–359.

Ali Hıfzı. (1310/1893). **Mükemmel Osmanlı Elifbası (Hazine-i Tedrisat Yedincisi)**. İstanbul: Kasbar Matbaası.

Ali İrfan. (1325/1910). **Son Elifba-i Osmanî**. İstanbul: İkbal Kütübhanesi Şems Matbaası.

Ali Nazima. (1309/1892). **İdman. Birinci Lahika Elifba**. İstanbul: Matbaa-i Nişan Berberyan.

Ali Nusret. (1328/1912). **Osmanlı Elifbası**. İstanbul: Mürettibin-i Osmaniye Matbaası.

Ali Rıza. (1322/1906). **Mükemmel Elifba-i Osmanî**. İstanbul: 38 Numaralı Matbaa. (ilk baskı 1314'te)

Ali Ulvi. (Mart 1330/1914). *Lügat Tedrisi*. **Tedrisat Mecmuası**. 4, (23), 177-182.

ALKANLAR, A. Osman. (Ekim 1970). İlk Okuma Yazma Öğretimi. **Eğitim Alanı**, (32), 25-28.

ALKANLAR, A. Osman. (Kasım 1970). İlk Okuma Yazma Öğretimi. **Eğitim Alanı**, (33), 12-13, 22.

ARIKAN, Baha. (Mayıs-Haziran, 1974). *Toptan Okuma Yazma Metodunun Psikolojisi.* **Pedagoji**, 2, (8), 12–17.

ARIKAN, M. Baha. (Şubat 1936). *Okumaya Alıştırmada Alfabe Dersleri Nasıl Verilmelidir?*. **Öğretmenler Gazetesi,** (10), 16–23.

ARIKAN, M. Baha. (Mayıs 1943). *Yeni Usul Alfabe Tedrisatı.* **Öğretmen Sesi**, (37-114), 5.

ARIKAN, M. Baha. (1957). *Yazı Öğretimimiz Psikolojik ve Pedagojik Temeller Üzerinde mi İlerliyor?* **İlköğretim**, 23, (430), 2.

ASIM, Necib. (Mayıs 1916). *Elifbamız Hakkında Bazı Mülahazalar.* **Darülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası.** (2), 131 – 136.

AVCIOĞLU, Sabahattin. (Mayıs 1958). *Okuma Yazma Öğretimine Hangi Harflerle Başlanmalı?* **Eğitim Hareketleri,** (41), 28 – 32.

AYHAN, Mehmet. (Eylül 2000). *İlkokuma - Yazma ve Ağır Öğrenenler.* **Abece**, (165), 20.x

AYTEKİN, Ebubekir. (Şubat 1996). *İlk Okuma Yazma Öğretiminde Cümle Çözümleme Metoduna Eleştirel Bir Yaklaşım.* **Çağdaş Eğitim,** XXI, (218), 26 - 28.

AYTUNA, Hasip A. (Son Teşrin 1936). *İlkokulun Birinci Sınıfında İşe Nasıl Başlamalıdır?* **Yeni Kültür**. 1, (9), 311-316.

Azmi. (1313/1897). **Elifba**. 3. Baskı, İstanbul: Karabet Matbaası.

BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı. (1928). **Terbiye Esaslarına Göre Okuma Yazma Kitabı.**

BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı. (1938). **Toplu Tedris**. İstanbul: Sebat Basımevi.

BAŞ, Özlem. (2004). **Bütünsel Beyin Yaklaşımıyla ve Çoklu Zeka Kuramıyla Öğretimin Birinci Sınıf Öğrencilerinin Okuma ve Yazma Erişisine Etkisi.** Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

BAŞAR, Erdoğan. (2004). **Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920–1960).** İstanbul: MEB Yayınları.

BAYMUR, Fuat. (Mart 1938). *İlkokuma ve Yazma Usullerinin Tarihçesi (1).* **Yeni Kültür.** 2, (23), 72-79.

BAYMUR, Fuat. (Mayıs 1938). *İlkokuma ve Yazma Usullerinin Tarihçesi (3).* **Yeni Kültür,** 2, (25), 133-143.

BAYMUR, Fuat. (Haziran 1938). *Tahlili Usulün Dayandığı Psikolojik ve Didaktik Esaslar.* **Yeni Kültür,** 2, (26), 167-174.

BAYMUR, Fuat. (1939). **İlk Okuma ve Yazma Öğretimi**. İstanbul: Devlet Basımevi.

BAYMUR, Fuat. (İkinci Teşrin 1943). *Okuma Hâdisesinin Tahlili.* **İlköğretim**, VIII, (141-142), 1870-1872.

BERKER, Aziz. (1945). **Türkiye'de İlk Öğretim**. Ankara: MEB Basımevi.

BERNARD, Paul. (1938a). *Okuma Kaideleri.* **Fikir Hareketleri**, 11, (268), 118–119.

BERNARD, Paul. (1938b). *Okuma Nedir.* **Fikir Hareketleri**, 11, (266), 87-88.

BİLGEN, H. Nihat. (1992). *İlkokul I. II. ve III. Sınıf Ders Kitaplarının Sözel Özellikleri.* **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi** (8), 217-225.

BİNBAŞIĞLU, Cavit. (1954). *Okuma Çağının Başlangıcı Meselesi.* **İlköğretim**, 19, (370), 3.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit. (Eylül 1972). *İlkokuma - Yazma Öğretiminde Niçin Cümle Yöntemi.* **Eğitim Alanı**, (55), 6-7, 28, 29.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit. (Şubat 1973). Türkçe Dersinin Öğretim Plânında Konu, Amaç ve Araç Meselesi. **Eğitim Alanı**, (60), 6-7, 31.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit. (Haziran/Temmuz 1973). Okuma Yeteneğini Geliştiremeyen Öğrenciler. **Eğitim Alanı**, (64/65), 8–9.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit. (Ekim 1988). *İlkokuma ve Yazma Öğretiminde Tümce Yöntemi.* **Çağdaş Eğitim**, (137), 16–18.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit. (Aralık 1988). *İlkokuma ve Yazma Öğretiminde Fizyolojik Etkenler.* **Çağdaş Eğitim**, (139), 13–17.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit. (Nisan 1990). *İlk Okuma Yazma Öğretiminin Tarihçesi Üzerine Kısa Bir Not.* **Çağdaş Eğitim, 15**, (154), ?

BİNBAŞIĞLU, Cavit. (1991). **Öğrenme Psikolojisi**. Ankara: Kadıoğlu Matbaası.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit. (Kasım 1993). *"Okuma"nın Mekanizması ve Okuma Aracının Bazı Nitelikleri.* **Çağdaş Eğitim, XVIII**, (193), 15–20.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit. (Aralık 1995). *Yine İlk Okuma Yazma Öğretimi Üzerine.* **Öğretmen Dünyası, 16**. (192), 17 – 19.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit. (Şubat 1997a). *İ. Hakkı Baltacıoğlu'nun Bilinmeyen Bir Eseri: Terbiye Esaslarına Göre Okuma-Yazma Kitabı.* **Öğretmen Dünyası, XVIII**, (206), 15–16.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit. (Ekim 1997b). *Okuma Üzerine İncelemeler.* **Öğretmen Dünyası**, (214), 17–21.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit. (Eylül 1999). *İlkokuma Yazma Öğretiminin Cumhuriyet Döneminde Evrimi.* **Abece**, (153), 13.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit. (Ekim 1999). *İlk Okuma Yazma Öğretiminin ve Alfabe Kitaplarının Tarihsel Gelişimi.* **Eğitim ve Bilim, XXIV**, (114), 8-34.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit. (2003). **Eğitim ve Öğretim Üzerine Yazılar**. Ankara: Nobel Yayınları.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit. (2004). **İlkokuma ve Yazma Öğretimi**. Ankara: Nobel Yayınları.

CANGIZBAY, Kadir. (Eylül 1990). *Türkçe Okuma - Yazma Öğretimi Üzerine*. **Türk Kültürü, 28**, (329), 523-530.

CEBECİ, Bekir. (Ocak 1997) *İlkokuma ve Yazma Öğretimi.* **Öğretmen Dünyası,** 18, (205), 16-19.

Cemil Sena. (1932). **İlk ve Orta Tedrisatta Hususî TedrisUsulleri**. 2. Baskı. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.

Cemil, Bağdadî. (1314/1898). **Elifba-yı Osmanî yahud Medhalü'l Lisan**. İstanbul: Yovanaki Panayotidis Matbaası.

Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye. (1283/1867). **Elifba Risalesi**. İstanbul: Tasvir-i Efkâr Gazetehanesi.

CIRITLI, H. Hüsnü. (1941). *Okuma Tekniği.* **İlköğretim**, 5, (92), 1148-1150.

CİHANGİRLİ, M. Şinasi ve İsmail Hakkı (Milaslı). (1326/1910). Tadil-**i Huruf Meselesi. İkinci Risale**. İstanbul: Matbaa-i Hayriye

CİHANGİRLİ, M. Şinasi ve İsmail Hakkı (Milaslı). (Tarihsiz). **Tadil-i Huruf Meselesi. Üçüncü Risale.**

CİHANGİRLİ, M. Şinasi. (Mayıs 1913). *Elifba Meselesi ve Cevabımız.* **İctihad**, (62), 1352 – 1356

CÖMERT, Şükran. (Ekim 1956). *İlk Okuma Yazmada Büyük Harf mi? Yoksa Küçük Harf mi?* **Eğitim Hareketleri, 2,** (22), 29 –31.

ÇELENK, Süleyman. (Nisan 1983). *İlkokuma ve Yazma Öğretiminde Yanlış Bir Uygulama*, **Çağdaş Eğitim, 8**, (77), 27 - 28.

ÇELENK, Süleyman. (2003). **İlkokuma-Yazma Programı ve Öğretimi**. Ankara: Anı Yayıncılık.

ÇINAR, İkram. (2004). **İlkokuma Yazma Öğretimi**. 2. Baskı. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları.

Darüşşafakalılar Cemiyeti. (1948). **Darüşşafaka Türkiye'de İlk Halk Okulu**. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.

Demir Hafız Mehmet. (1341/1925). **Esaslı Elifba Teshil-i Kıraat**. İstanbul: Mahmut Bey Matbaası.

DEMİRAY, Güner. (Aralık 1965). *Harflerin Kavratılması ve Cümlelere Geçiş.* **İlköğretim**, 31, (535), 6–7.

DEMİRAY, Güner. (Ocak 1964). *Birinci Sınıflarda Okuma Yazma Öğretimi.* **İlköğretim**, 30, (537), 8–9.

DEMİRAY, Güner. (Ekim 1964). *Cümlenin Bütünsel Öğretimi.* **İlköğretim**, 31, (533), 24–25, 31.

DEMİRAY, Güner. (Kasım 1965). *Alfabe Öğretiminde Çözümleme.* **İlköğretim**, 31, (534), 12–13, 30.

DEMİREL, Özcan. (2004). **Türkçe Öğretimi**. 6. Baskı. Ankara: Pegema Yayıncılık.

DİLBER, Bilal. (Eylül 1998). *İlk Okuma-Yazma Öğretiminde Cümle Yöntemine İlişkin Öneriler.* **Öğretmen Dünyası, XIX**, (225), 42 - 43.

DOĞAN, Tahsin. (Eylül 1982). *İlk Okuma ve Yazma Öğretimi.* **Ayko Eğitim, Bilim, Derlem, I**, (2), 78- 84.

DOĞANER, Cezmi. (Ekim 1995). *İlkokuma ve Yazma Öğretimi.* **Öğretmen Dünyası,** XVI, (190), 11-18.

Doktor Rüşdü. (1274/1858). **Nuhbetü'l Etfal.** İstanbul: Nesib Efendi Destgahı.

DOTTRENS, Robert. (Ekim 1966). *Alfabe Öğretimi.* (Çev. Baha Arıkan), **Ülkücü Öğretmen,** VIII, (88), 5–9.

DUDA, Herbert W. (1989). **Hilâfet'ten Cumhuriyet'e Geçiş.** (Çev. Abdurrahman Güzel) Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları

DURLU, Refik. (İkinci Teşrin 1939). *Bir İlk Okuma ve Yazama Dersi.* **İlköğretim**, 2, (25), 108–109.

DURU, Kâzım Nami. (Şubat 1936). *Son Okutma Usulleri*, **Yeni Kültür,** 1, (2), 57–59.

DURU, Kâzım Nami. (2004). **Türkçeyi Nasıl Öğretmeli?** (Yay. Haz. Doç. Dr. Murat Özbay). Ankara: Kül Eğitim.

DÜNDAR, Ali. (Ekim 1993). *Abecemizin 65. Yılında Ana Dili Öğretimine Katkı.* **Çağdaş Türk Dili**, VI, (68), 17–19.

DÜRÜK, Hakkı. (1951). *Köyde Uygulanmış İlk Okuma Ve Yazma Öğretimi.* **İlköğretim**, 17, (322), 4188–4189.

Elifba Cüzü. (1315/1897). İstanbul: Matbaa-i Amire

Elifba. (1317/1901). İstanbul: Osmanlı Matbaası. (Kaza Mekâtib-i İbtidaiyyesinde Okutturulması Maarif-i Umumiye Nezaret-i Celilesince Tensib Kılınmıştır)

EMİR, Hasan. (Eylül–1982). *İlkokuma Yazma Öğretiminde Başarı.* **Öğretmen Dünyası,** 3, (33), 29–30.

ERAT, Muhammet. (1991). **Türk Basınında Alfabe Meselesi.** İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

ERGENÇ, Z. Hale. (1984). *Lise Öğrencilerinde Okuma-Anlamayı Geliştirme.* **Pedagoji Dergisi**. (2), 239–256.

ERGİN, Osman. (1939). **Türkiye Maarif Tarihi.** C. I. İstanbul: Osmanbey Matbaası.

ERGİN, Osman. (1941). **Türkiye Maarif Tarihi.** C. 3. İstanbul: Osmanbey Matbaası.

ERGİN, Osman. (1942). **Türkiye Maarif Tarihi.** C. 4. İstanbul: Osmanbey Matbaası.

ERİM, Hamiyet, (1945). *Bir İlk Okuma ve Yazma Denemesi.* **İlköğretim**, 9, (175–177), 2308.

Eyüp Hamdi. (1927). **Usul-i Tedris**. Sivas: Sivas Vilayet Matbaası

FERAH, Aysel. (1999). *İlk Okuma Yazma Döneminde Görsel Algı ve Zekâ ile Okuma – Yazma Arasındaki İlişkilerin Araştırılması.* **4. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri**, 327 – 341.

FERAH, Aysel. (Nisan 1999). *İlk Okuma-Yazma Döneminde Okuma.* **Çağdaş Eğitim,** XXIV, (253), 34–38.

FONTEY, L. - CLARET, A. (İlk Teşrin 1943). *Decroly Metodu.* (Çev. Mâdi Suten), **Yeni Kültür,** 5, (78), 226–230.

FONTEY, L. ve CLARET, A. (Haziran 1943). *Decroly Metodu.* (Çev. Mâdi Suten). **Yeni Kültür,** 4, (76), 172–178.

GÖÇER, Ali. (Ekim-Kasım-Aralık 2000). *İlköğretim Öğretmeni Adaylarına İlkokuma-Yazma Çalışmaları ile İlgili Pratik Öneriler.* **Millî Eğitim,** (148), 67-74.

GÖĞÜŞ, Beşir. (1968). **İlkokullarda Türkçe Öğretimi Kılavuzu– İlkokuma Yazma** – İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

GÖĞÜŞ, Beşir. (1970). *Anadili Olarak Türkçenin Öğretimine Tarihsel Bir Bakış,* **Belleten,** 123-154

GÖĞÜŞ, Beşir (1978); **Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi.** Ankara: Gül Yayınevi.

GÖĞÜŞ, Beşir. (Ağustos 1983). *Okumayı Biliyor muyuz?.* **Öğretmen Dünyası.** 4, (44), 7–9.

GÖKER, Yaşar, (Mart 1962). *Okuma Öğretiminde Yanılmalar.* **İlköğretim,** 27, (501), 10.

GÖKER, Yaşar. (Ocak 1966). *Çocukların Okumaya Hazırlık Derecesini Ölçme.* **İlköğretim,** 31, (536), 20-21.

GÖKTÜRK, Hilmi. (Haziran 1958). *Küçüklere Alfabe Öğretimi.* **Eğitim Hareketleri,** (42), 23 – 28.

GRAY, W. (1975). **Okuma ve Yazma Öğretimi.** (Çev. Nejat Yüzbaşıoğulları), İstanbul: MEB Yayınları.

GOSTİVARLI Abdulhakim Hikmet. (1329/1913). **Yeni Elifba.** İstanbul: Yeruvanet Acemyan Matbaası.

GÜÇLÜ, Ali Hilmi. (1942). *Alfabe Kitabı.* **İlköğretim,** 6, (116), 1529.

GÜLERYÜZ, Hasan. (2000). *Okuma ve Okumanın Boyutları.* **Tömer Dil Dergisi,** (95), 68–71.

GÜLERYÜZ, Hasan. (Aralık 1989). *Okuma Yazma Öğretiminde Yöntemler.* **Öğretmen Dünyası,** 10, (120), 15–17.

GÜLERYÜZ, Hasan. (Mart 1991). *İlkokuma Yazma Öğretiminde Hece Çalışması.* **Millî Eğitim Yayınları Periyodik Eserler Dizisi,** (107), 42–43.

GÜLERYÜZ, Hasan. (2004). **Türkçe İlkokuma Yazma Öğretimi.** 7. Baskı. Ankara: PegemA Yayıncılık.

GÜLSEREN, Mehmet. (Mayıs 1959). *Ordumuzda Temel Okuma - Yazma Eğitimi.* **Köy ve Eğitim,** VI, (62–63), 21–22.

GÜNEŞ, Firdevs. (Ocak 1991). *Yetişkinlere Okuma-Yazma Öğretmede Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar.* **Millî Eğitim,** (105), 40–44.

GÜNEŞ, Firdevs. (Eylül 1991). *Okumaz-Yazmazlık ve Fakirlik.* **Çağdaş Eğitim,** (169), 11–13.

GÜNEŞ, Firdevs. (Ekim 1991). *Okumaz-Yazmazlığın Yüksek Olduğu Ülkelerin Durumu.* **Çağdaş Eğitim,** (170), 4–7.

GÜNEŞ, Firdevs. (Ekim 1993). *Alfabe Hazırlama İlkeleri.* **Çağdaş Eğitim,** XIIX, (192), 22–25.

GÜNEŞ, Firdevs. (1994). *Herkes İçin Okuma-Yazma Öğretim Materyallerinin Değerlendirilmesi.* **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,** XXVII, (1), 1994, 429–442.

GÜNEŞ, Firdevs. (1994). *Okur-Yazarlık Kavramı ve Düzeyleri.* **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi,** 27, 499–507.

GÜNEŞ, Firdevs. (1996). **Okuma-Yazma Öğretimi ve Beyin Teknolojisi.** Ankara: Ocak Yayınları.

GÜZEL, Abdurrahman. (2003). *Öğretmen Yetiştiren Kurumlarda Türkçe Öğretmeninin Yetiştirilmesi Üzerine Bir İnceleme.* **XII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi**. Antalya: Gazi Üniversite Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

GÜZEL, Abdurrahman. (2004). *İlköğretim Birinci Kademe için Türkçe Öğretmeni Yetiştirmenin Önemi.* **13. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı**. Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

Hafız Mehmet Galip ve Hüseyin Fehmi. (1328/1912). **Feth-i Kıraat yahut Amelî ve Nazarî Elifba-i Osmanî**. İstanbul: Kasbar Matbaası.

Hafız Mehmet Vehbi. (1311/1894). **Miftah-ı Kıraat. Elifba-i Osmanî**. 5. Baskı. İstanbul: Kütüb-i Osman.

Hafız Refi. (1291/1874). **Resimli Elifba-i Osmanî**. İstanbul: Neologos Matbaası.

Hasan ve Salih. (1301/1885). **Teshil-i Kıraat (Kıraat-i İbtidaiyye).** İstanbul: Matbaa-i Osmaniye.

HATEMİ, Hüsrev. (Eylül 1989). *Milli Mücadele Sonunda Bir İlkokul Okuma Kitabı.* **Türk Edebiyatı,** (191), 14–15.

Heyet. (1927). **Yavrumun Elifbası**. İstanbul: Sühulet Kitaphanesi.

Hüseyin Hıfzı. (1325/1909). **Teshil-i Elifba-i Osmanî**. İstanbul: Şirket-i Mürettibi Matbaası.

Hüseyin Hüsnü. (1329/1913). **Renkli ve Resimli Elifba-i Tefeyyüz**. İstanbul: Kasbar Matbaası.

Hüseyin Ragıp. (1332/1916). **İptiadiyelerde Türkçenin Usul-i Tedrisi**. İstanbul: Âmire Matbaası.

İbrahim Alâeddin. (1342/1926). **Tedrici Kelime Usulüyle Sevimli Elifba.** İstanbul: Kanaat Matbaası.

İbrahim Cudî. (1317/1901–1902). **Teshil-i Elifba-i Osmanî.** İstanbul: Sirasi Matbaası Kitapçı Ahmet Hamdi

İNAN, M. Rauf. (1936). *Alfabeyi Nasıl Öğretmeli?* **Öğretmen Sesi**, 7, (38), 37-40.

İOANNİDİ, İoannis. (1895). **Mükemmel Elifba-i Osmanî.** İstanbul: A. K. Gerardos Biraderleri Matbaası

İSHAKİ, Ayaz. (Şubat 1926). *Arap ve Lâtin Elifbalarını Mukayese*. **Türk Yurdu, 3**, (16), 421 – 432.

İsmail Bin Yusuf. (1307/1890). **İzahlı Elifba**. İstanbul: Halil Efendi Matbaası.

İsmail Hakkı. (1308/1891). **İsmail Hakkı Elifbası**. İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.

KAFADAR, Osman. (1997). **Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma**. İstanbul: Vadi Yayınları.

KAHVECİ, Ahmet. (Ekim 1996). *İlk Okuma ve Yazma Öğretiminde Metin Çalışması ve Önemi.* **Öğretmen Dünyası,** XVII, (202), 22-24.

KARA, İsmail ve BİRİNCİ, Ali. (2005). **Mahalle/Sıbyan Mektepleri.** İstanbul: Dergâh Yayınları.

Karagöz Ali Hafidi. (1928**). Lâtin Harflerini Öğrenmek Usulü**. 2. Baskı İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.

KAVCAR, Cahit ve Diğerleri. (1997). **Türkçe Öğretimi: Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri İçin** Ankara: Engin Yayınları.

KAVCAR, Cahit. (Mart 1998). *Türkçe Eğitimi ve Sorunlar.* **Tömer Dil Dergisi**, 11, (65), 20–23.

KAYA, Veli. (Ağustos 1958). *Türkçe Bilmeyen Çocuklara* İlk *Okuma Yazma Öğretimi.* **Köy ve Eğitim**, IV, (54), 4–6.

KAYA, Veli. (Mart 1958). *Birinci Sınıflarda Okuma ve Yazma Öğretimi Üzerine.* **Köy ve Eğitim**, IV, (40), 4–5.

Kemal Salih. (1928). **"Cumhuriyet"in Türk Alfabesi.** İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

KILIÇ, Abdurrahman. (2000). **İlkokuma Yazma Öğretiminde Programlandırılmış Öğretime Göre Metin Yönteminin Etkinliliği.** Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

KILIÇ, Eşref. (Eylül 1990). *Okuma Yazma Öğretiminde Kullanılan Metot ve Teknikler.* **Millî Eğitim**, (101), 46–48.

KILIÇ, Mehmet. (1996). **İlkokuma Yazma Öğretiminde Temel Problemler**. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçenin Eğitimi Öğretimi Ana Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

KOCA, Seydi. (Ocak 1960). *İlk Okuma Yazmaya Hangi Harflerle Başlamalıyız.* **Eğitim Hareketleri, 6,** (61), 7 – 9.

KOÇER, Hasan Ali. (1992). **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi.** İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

KOÇU, Reşat Ekrem. (1996). *Sıbyan Mektepleri.* **Hayat Tarih Mecmuası.** I (2), 24-28.

KODAMAN, Bayram. (1991). **Abdülhamid Devri Eğitim sistemi.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

KOLLU, Atilla. (Ocak 1984). *Türkiyede Okur-Yazarlığın Yaygınlaştırılması, Okuma-Yazma Seferberliği.* **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, 103, (289), 132-141.

Konstantinidi. (1291 / 1874). **Elifba-i Osmanî**. İstanbul: Şeref Matbaası.

KORKMAZ, Zeynep. (1991). *Türk Dili ve Arap Alfabesi.* **Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler**. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad ve Süleyman Saib. (1337/1921). **Millî Elifba**. İstanbul: Kanaat Matbaası.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad. (1989). **Edebiyat Araştırmaları 1.** İstanbul: Ötüken Neşriyat.

KURDOĞLU, Mehmet. (1954). *Uygulanmış Bir Alfabe Dersi ve Düşündürdükleri.* **İlköğretim**, 9, (368), 5–6.

KURT, Kenan. (Mart - Nisan 1961). *Erlerin Okuma Yazma İşi Ancak 4 Ayda Gerçekleşebilir.* **Eğitim Hareketleri**, (75 –76), 21 – 22.

M. S. (1292/1875). **Elifba-i Cedide (Mübtediyan).** İstanbul: Matbaa-i Âmire.

M. Şekip. (Teşrinisani 1327). *Birinci Sınıf Dersleri I-Osmanlıca. İptidaiye İkinci Sınıfa Kadar.* **Yeni Mekteb**, (7), 215–218.

M. Şerif. (1327/1911). **Rehber-i Tedris**. İstanbul: Tanin Matbaası.

Maarif Vekâleti. (1326/1910). **Musahhah Elifba-i Osmanî**. İstanbul: Kasbar Matbaası.

Maarif Vekâleti. (1333/1917). **Yeni Harflerle Elifba**. İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı.

Maarif Vekâleti. (1340/1924). **İlk Mekteplere Mahsus Müfredat Programının Bir, İki, Üç ve Dört Muallimli Mekteplere Suret-i Tatbikine Dair Talimatname.** İstanbul: Matbaa-i Âmire

Maarif Vekâleti. (1340/1924). **İlk Mekteplerin Müfredat Programı.** İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Maarif Vekâleti. (1926). **İlk Mekteplerin Müfredat Programı.** İstanbul: Millî Matbaa.

Maarif Vekâleti. (1926). **Köy Mektepleri için Müfredat Programı.** İstanbul: Devlet Matbaası.

Mahmud Cevad İbnü'ş-Şeyh Nâfi. (2002). **Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilat ve İcrâât.** (Yayına Hazırlayan: Ergün ve diğerleri) Ankara: MEB Yayınları.

Mahmud Nedim. (1332/1916). **Usul-i Savtiye Üzere Türk Elifbası Okutmaktayım.** İstanbul: Kitabhane-i İslam ve Askeri.

MARGAIREZ, P. (15 Şubat 1949). *Cümle Usûliyle Okuma Öğretimi.* (Çev. E. Hamdi AKMAN), **İlköğretim**, XIV, (265–266), 3478.

Marif Vekaleti Talim ve Terbiye Dairesi (1926). **İlk Mektep Kitapları Tetkik Komisyonunun Kıraat Kitapları Hakkındaki Raporu.** İstanbul: Millî Matbaa

Marif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesi. (1926). **İlk Mektep Kitapları Tetkik Komisyonunun Elifba Kitapları Hakkındaki Raporu.** İstanbul: Millî Matbaa

MARSHALL, Julia. (1994). **Anadili ve Yazın Öğretimi.** (Çev. Cahit Külebi). Ankara: Başak Yayınları.

MEB. (2005). **İlköğretim Türkçe Öğretim Programı ve Kılavuzu (1-5. Sınıflar)**. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi

Mehmed Abdülkadir. (1320 / 1904). **Elifba-i Türkî**. İstanbul: Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası.

Mehmed Abdülkadir. (1328/1912). **Rehber-i Nevzad-ı Vatan yahut Osmanlı Elifbası.** İstanbul: Kitabhane-i Saadet.

Mehmed Celal. (1327/1911). **Ameli Elifba-i Osmanî**. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.

Mehmed Hilmi. (1328/1912). **Osmanlı Hürriyet Elifbası ve Otuz Günde Okuyup Yazmak**. 2. Baskı. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.

Mehmed Nuri. (1323/1905). **Mükemmel Nev-Usul Osmanlı Elifbası**. İstanbul: Karabet Matbaası.

Mehmed Nuri. (1324/1908). **Mükemmel Nev-Usûl Osmanlı Elifbası**. İstanbul: Garabet Matbaası. Kütübhane-i İrfan.

Mehmed Şemseddin. (1316/1900). **Çocuklara Kılavuz Birinci Kitab Elifba**. 5. Baskı. İstanbul: Arakel Matbaası.

Mehmet Ali Harputî. (1327/1911). **Nev-Usûl Talim-i Kıraat yahud Elifba-i Türkî**. İstanbul: Mahmud Beğ Matbaası.

Mehmet Ali. (1302/1885). **Tasvir-i Kıraat**. İstanbul: Mihran Matbaası.

Mehmet Emin. (1 Nisan 1341). *Mekteplerimize Dair*. **Mihrap**. (28), 145–146.

Mehmet Eşref. (1325/1909). **Elifba-i Osmanî.** 3. Baskı, İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.

Mehmet İzzet. (1328/1912). **Yeni Kıraatten Elifba**. İstanbul: Kanaat Kitabhanesi.

MENGÜ, Akil. (Nisan 1940). *Cümle Usulünde Tahlile Geçiş 1.* **İlköğretim**, 3, (46), 444–445.

MENGÜ, Akil. (Mayıs 1940). *Cümle Usulünde Tahlile Geçiş 2.* **İlköğretim**, 3, (50), 509-510.

Midhat Sadullah. (1928). **Cumhuriyet Elifbası.** İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.

Mihran Apikyan. (1323/1907). **Elifba-i Osmanî** (Mekâtib-i İbtidâiyyeye Mahsus) İstanbul: Mahmud Bey Matbaası (İlk baskısı 1297/1880'de)

Mihri. (1306/1890). **İksir-i Elifba-i Osmanî.** İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası. (İlk baskısı 1297/1880'de yapılmış)

Millî Kütüphane. (2001). **Eski Harfli Türkçe Basma Eserler Bibliyografyası 1584-1986 CD.** Pusula Yayıncılık.

Mim. Kef. (1313/1896). **Osmanlı Elifbası**. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.

Muhammet Raşid. Bin Halil. (1280/1864). **Risale-i Elifbaiyye**. İstanbul: Aşir Efendinin Taş Destgahı.

Mustafa Faik. (1330/1914). **Mükemmel ve Musavver Elifba-i Osmanî**. İstanbul: Şems Matbaası.

Mustafa Hamid. (1339/1920). **Resimli Elifba**. 4. Baskı, İstanbul: Kitabhane-i Hilmi.

Mustafa Hamid. (1341/1925). **Resimli Elifba**. 8. Baskı, İstanbul: Hilal Matbaası.

Mustafa Muhsin. (30 Haziran 1923). *Elifba Muallimi Ruhi Bey Merhum.* **Muallimler Mecmuası,** (10), 200–202.

Mustafa Şefik. (1337–1340/1921). **Resimli Güzel Elifba.** İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.

Nafi Atuf (Kansu). (1930). **Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme.** Aİstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.

Nafi Atuf (Kansu). (1932). **Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme İkinci Kitap.** İstanbul

NAS, Recep. (1991). *İlk Okuma ve Yazma Öğretiminde Fiş Cümleleri Belirlenirken Uygulanacak İlkeler.* **Çağdaş Eğitim, 16,** (171), 30–32.

NAS, Recep. (Ekim 1985). *Çözümleme İle Bireşim mi, Tüme Varımla Tümden Gelim mi?* **Öğretmen Dünyası,** 6, (70), 19–20.

NAS, Recep. (Ekim 1989). *İlkokuma Yazmada Cümle Listesi.* **Öğretmen Dünyası,** 10, (118), 33–35.

NAS, Recep. (Eylül 1998). *İlk Okuma-Yazma Nasıl Öğretilmeli.* **Öğretmen Dünyası,** XIX, (225), 53.

Nasıf bin Mümin El-Mâluf. (1279/1863). **Elif Cüzü.** 4. Baskı. Paris: Imp. Ed. Blot, r. St. Louis.

NECATİGİL, Behçet. (2004). **Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü.** 22. Baskı İstanbul: Varlık Yayınları.

Necib. (1281/1865). **Elifba-yı Osmanî.** İstanbul: (Yayınlayan matbaa belirtilmemiş.)

Necip Asım. (Mayıs 1916). *Elifbamız Hakkında Bazı Mülahazalar.* **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası,** (2), 131–136.

Nüzhet Sabit. (1333/1917). **Kelime Usulü İle Elifba.** İstanbul: Matbaa-i Orhaniye.

OĞUZKAN, Ferhan. (Haziran 1961). *Memleketimizde Halk Eğitimi.* **Gazi Eğitim Enstitüsü Araştırma ve İncelemeler**. (I), 45-55.

OĞUZKAN, Ferhan. (Eylül 1962). *İlk Okuma Yazma Öğretimine Ordudaki Denemenin Getirdiği Işık.* **İlköğretim, 28**, (505), 16 – 17, 27.

OKAY, Mine. (Temmuz - Ağustos 1989). *İlk Okuma Yazma Öğretimi.* **Çağdaş Eğitim,** XIV, (146), 3–7.

ORTAÇ, Veli. (Şubat 1970). *Cümle Çözümlemesi ve Kelime Tanıtılması Çalışmaları.* **Eğitim Alanı**, (24), 12–14.

Osman Nuri. (1328/1910). **Kolay Elifba**. İstanbul: Arşak Gorayan Matbaası.

OYMAK, Rıfat. (1999). **İlkokuma Kitaplarında Uygulanan "İlkokuma Öğretim Yöntemleri"**. Ankara: Anakara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi Ana Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

ÖĞÜLMÜŞ, Belgüzar. (Eylül 1980). *İlkokuma Yazma Öğretimi.* **Öğretmen Dünyası,** 1, (9), 10–11.

ÖKSÜZ, Yusuf Ziya. (1995). **Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi.** Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖKTEM, Adviye. (Mart 1941). 1939–1940 Ders Yılında Ankara Atatürk Erkek İlkokulunda *Okuma ve Yazma Tecrübesi.* **Yeni Kültür,** 4, (53), 85–96.

ÖKTEM, Adviye. (Nisan 1946). *Cümle Metodu Uygulanmış Olan Birinci Sınıfta Cümlenin Kelimelere Bölünüşü.* **İlköğretim**, XI, (201-203), 2625.

ÖKTEM, Ö. ve ÖZCAN, H. (1991). *Okumanın Nörofizyolojisi, Agrafisiz Aleksi ve "Korunan" Okuma Becerisi.* **Nöropsikiyatri Arşivi.** 28, (2-4), 73-81.

ÖNCÜL, Remzi. (2000). **Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü.** Ankara: Millî Eğitimi Bakanlığı Yayınları.

ÖNDER, Rasim. (Kasım 1956). *İlk Okuma Yazmada Hareketli Gruplar.* **Eğitim Hareketleri, 2,** (23), 34 – 37.

ÖNER, Necati. (1949). *İlk Okuma ve Yazma Öğretimi.* **Öğretmen,** III, (26), 15–17.

ÖNER, Necati. (Nisan 1957). *Birinci Sınıflarda İlk Okuma ve Yazma Normal Harflerle Başlama İşi.* **İlköğretim, 22,** (421), 5–6.

ÖZ, Feyzi. (Ocak 1987). *İlk Okuma ve Yazma Öğretiminde Heceletme Sorunu ve Sakıncaları.* **Çağdaş Eğitim,** (118), 25–26.

ÖZ, Feyzi. (Eylül 1988). *İlk Okuma ve Yazma Öğretiminde Renkli Hece Kullanımının Sakıncaları.* **Öğretmen Dünyası,** IX, (105), 18.

ÖZ, Feyzi. (1999). **Uygulamalı İlkokuma Yazma Öğretimi.** 2. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.

ÖZ, Feyzi. (Ekim 1999). *İlk Okuma-Yazma Öğretimi.* **Eğitim ve Bilim,** XXIV, (114), 3-7.

ÖZ, Feyzi. (Aralık 1999), *İlkokuma Yazma Döneminde Kelime Tanıma Devresi.* **Abece,** (156), 9.

ÖZ, Feyzi. (2002). **Türkiye Cumhuriyeti'nde Okuma-Yazma Seferberlikleri ve Yönetimi.** T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları. Eskişehir:

ÖZ, Feyzi. (Ekim 2003). *Millet Mekteplerinden Okuma Yazma Seferberliklerine.* **Aklın ve Bilimin Aydınlığında Eğitim,** (44), 46 – 48.

ÖZ, İzzet, (1953). *Normal Bir Alfabe Öğretimi Deneme Dersi.* **İlköğretim**, 19, (362), 10–11.

ÖZAKKAŞ, Tahir. (2004). **Bütüncül Psikoterapi**. 2. Baskı. İstanbul: Lıtera Yayıncılık.

ÖZBAY, Murat. (2000). **İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Yazılı Anlatım Becerileri – Alan Araştırması** - . Ankara.

ÖZBAY, Murat. (2001). **Türkçe Öğretimi Bibliyografyası**. Ankara: PegemA Yayıncılık.

ÖZBAY, Murat. (2003). *Yeniden Yapılandırma Çerçevesinde Türkçe Eğitimi Bölümü ve Bazı Öneriler.* **XII: Eğitim Bilimleri Kongresi.** Antalya: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

ÖZBAY, Murat. (2005). **Bir Dil Becerisi Olarak Dinleme Eğitimi**. Ankara: Akçağ Yayınları.

ÖZCAN, Ali Osman. (1991). *İlk Okuma-Yazma Döneminde Yazma Becerisini Öğrenme.* **Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Bilimleri Dergisi**, (3), 203–207.

ÖZCAN, Ali Osman. (1992). *İlk Okuma Yazma Öğretimi Programlarının Geliştirilmesi.* **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, (8), 167–178.

ÖZGÜR, Emine. (1949). *Küçük Harflerle Cümle Metodunun Uygulanması ve Bununla İlgili Bir Ders Plânı.* **İlköğretim**, 14, (263–264), 3455-3456.

ÖZGÜR, Emine. (1950). *Küçük Harflerle Cümle Metodu.* **İlköğretim**, C.15, S.289-290, s.3781.

ÖZGÜVEN, İbrahim Ethem. (Kasım 1957). *Okuma Öğretimi ve Okumaya Hazırlık.* **Eğitim Hareketleri,** (35), 30 – 32.

ÖZGÜVEN, İsmail. (Nisan 1954). *İlk Okuma ve Yazma Öğretimine Büyük Harflerle mi, Günlük Hayatta Olduğu Gibi Küçük ve Büyük Harflerle mi Başlamalı?* **İlköğretim,** 19, (373), 6–8.

ÖZSOY, Yahya. (Ekim 1971). *Okuma Güçlüğü Olan Çocuklar ve Eğitimleri.* **Eğitim Alanı,** (44), 4–5.

ÖZSOY, Yahya. (Mart 1972). *Okuma Güçlüklerinin Giderilmesi veya Okuma Becerisinin Geliştirilmesi.* **Eğitim Alanı,** (49), 4–5.

ÖZSOY, Yahya. (Ocak 1972). *Okuma Becerisinin Değerlendirilmesi.* **Eğitim Alanı,** (47), 4–5, 31.

ÖZSOY, Yahya. (Şubat 1972). *Okuma Güçlüklerinin Giderilmesi veya Okuma Becerisinin Geliştirilmesi.* **Eğitim Alanı,** (48), 4–5.

ÖZTAP, Afife. (Mayıs 1958). *I. Sınıfta Okuma Yazma Zamanı.* **Eğitim Hareketleri,** (41), 25 – 26.

PARS, Vedide Baha ve PARS, Cahit Baha. (1954). **Okuma Psikolojisi ve İlkokuma Öğretimi**. İstanbul: Maarif Basımevi.

POYRAZOĞLU, O. Nuri. (Eylül 1991). *İlkokuma Yazmayı Programlamak.* **Öğretmen Dünyası,** 12, (141), 34.

RAZON, Norma. (1980). *Okuma Bozuklukları ve Nedenleri.* **İstanbul Üniversitesi Pedagoji Dergisi**, 1, (19), 73–92.

RAZON, Norma. (Eylül 1982). *Okuma Güçlükleri.* **Eğitim ve Bilim**, 7, (39), 19–29.

Rıza Zaki. (1341/1925). **Millî Türk Elifbası**. Trabzon: Matbaa-i Mihailidi.

S. İlhami.(1928). **Son Türkçe Elifba.** İstanbul: Kitaphane-i Hilmi.

Sabri Cemil. (31 Teşrinievvel 1334/1918). *Tahrirde En İyi Usul.* **Terbiye,** (4), 294–299.

Sabri Cemil. (Teşrinisani 1327/1911). *İhtiyat Sınıfı Dersleri I-Elifba.* **Yeni Mekteb,** (7), 212–215.

SADOĞLU, Hüseyin. (2003). **Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları.** İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

SAĞLAMER, Emin. (Mart 1972). *Birinci Sınıfta Yazı Nasıl Öğretilir?.* **Eğitim Alanı,** 49, 8–9.

SAĞLAMER, Emin. (Mayıs 1972). *Birinci Sınıfta Yazı Nasıl Öğretilir?.* **Eğitim Alanı,** 49, 8–9, 29

SAĞLAMER, Emin. (Nisan 1972). *Birinci Sınıfta Yazı Nasıl Öğretilir?.* **Eğitim Alanı,** 50, 8–9.

SAKAOĞLU, Necdet. (2003). **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi.** İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Salih İhsan. (1326/1910). **Osmanlı Lisanı Elifbası.** İstanbul: Matbaa-i Ahmet İhsan.

SATI. (15 Şubat 1326/1911). *Elifbayı Nasıl Öğretmeli?* **Tedrisat,** (1), 20–23.

SATI. (Nisan 1913). *Elifba Meselesi.* **İctihad,** (61), 1327 – 1329.

SATI. (01 Mayıs 1913). *Elifba Meselesi.* **İctihad,** (62), 1352 – 1356.

SATI. (15 Mayıs 1913). *Elifba Meselesi Hakkında Bir İzah.* **İctihad,** (64), 1387 – 1388.

SAYDUR, Mehmet. (Ekim 1989). *Yeni Alfabe Kitabı: Cümle Mi, Harf Mi?.* **Öğretmen Dünyası,** 10, (118), 27-29.

Selanikli M. Tevfik. (1304/1887). **Mükemmel Elifba-i Osmanî.** İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.

Selim Gürcü. (1308/1892). **Ecnebilere Mahsus Elifba-i Osmanî.** İstanbul: Kasbar Matbaası.

Selim Sabit. (1294/1878). **Elifba Risalesi.** İstanbul Mekteb-i Hayriye Matbaası.

Selim Sabit. (Tarihsiz). **Rennüma-ı Muallimin**: İstanbul

Servet Safi. (1307/1892). **Nev Usul Elifba-i Osmanî.** İstanbul: Kasbar Matbaası.

SEVİNÇ, Emil. (Ocak 1975). *Türlü Sınıflarda Okuma Yazma Güçlükleri ve Öğrenciler İçin Kolay Okuma Yazma Söktürme Yöntem Örnekleri.* **Eğitim Alanı,** (83), 18–19.

SOLAK, Mehmet Âdem. (Ağustos-Eylül 1970). Türkçe Konuşulmayan Yörelerde Dil Öğretimi Üzerine. **Eğitim Alanı**, (30–31), 12–13, 32.

SUNAR, Şaban. (1959). *İlk Okuma Yazmada Küçük Harfler.* **İlköğretim**, 24, (451), 4-5.

SUNGU, İhsan. (1 Nisan 1927). *Kelimelerin İmlasını Çocuklara Nasıl Öğretmeli*? **Terbiye**, (2), 89–103.

SUNGU, İhsan. (Kânunusani 1928). *"Kıraat" Hakkında Tedkikler.* **Terbiye**, (9), 1–13.

SUNGU, İhsan. (Ekim 1997). *Okuma Üzerine İnceleme.* (Günümüz Türkçesi: Cavit Binbaşıoğlu), **Öğretmen Dünyası,** 18, (214), 17–22.

SUTEN, Mâdi. (Nisan 1943). *Decroly Metodu.* **Yeni Kültür,** 4. (74). 113-118.

SUTEN, Mâdi. (Mayıs 1943). *Decroly Metodu.* **Yeni Kültür,** 4, (75), 136.

SUTEN, Mâdi. (Son Kânun 1944). *Decroly Metodu.* **Yeni Kültür,** 5, (81), 8-11.

SUTEN, Mâdi. (Şubat 1944). *Decroly Metodu.* **Yeni Kültür,** 5, (82), 29-30.

ŞAHİN, Yaşar. (Eylül 1980). *İlkokuma Yazma Öğretimi.* **Öğretmen Dünyası,** 1, (9), 25–29.

Şemseddin Sami. (1311/1894). **Küçük Elifba.** 4. Baskı. İstanbul: Karabet Matbaası. (İlk baskısı 1300/1883)

ŞENOL, Musa. (Şubat 2001). Okuma ve Yazma Öğretiminin Kaynakları (1938/1998). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, II, (2), 205–219.

ŞİMŞİR, Bilâl N. (1992). **Türk Yazı Devrimi.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Talibzade Yusuf. (1331/1915). **Usul-i Savtiye Üzere Elifba.** İstanbul: Kanaat Kitabevi Matbaası.

TANIŞIK, H. Rafet. (1964). *Birinci Sınıf ve İlk Okuma Yazma Öğretimi.* **İlköğretim,** 30, (523), 8-9.

TANRIDAĞ, Oğuz. (1991). **Davranış Nörolojisi Yazıları.** Ankara: GATA Basımevi.

TAZEBAY, Atilla. (Eylül 1993). *İlkokuma Yazma Öğretimi.* **Millî Eğitim,** (123), 14.

TEKŞAN, Keziban. (1997). **Türkiye'de ve Azerbaycan'da Alfabe Öğretimi. Çanakkale.** Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Öğretim Ana Bilim Dalı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

TEMİZYÜREK, Fahri. (1999). **Selim Sabit Efendi ve Usûl-i Cedit Hareketi İçerisindeki Yeri.** Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

TEMİZYÜREK, Fahri. (2000). *Atatürk Dönemi Türkçenin Öğretimiyle İlgili Olarak Geliştirilen Devlet Politikaları.* **Türk Yurdu,** (151), 58–59.

TEMİZYÜREK, Fahri. (Kış 2000). *İlk Okuma Yazma Öğretiminde Selim Sabit'in Yeri ve Önemi.* **Bilge,** (23), 110–112.

TOLUNAY, İ. Hakkı. (Aralık 1956). *İlk Okuma ve Yazmada Ne Zaman Tahlile Geçilmelidir.* **Yeni Öğretmen**, IV, (37), 7.

TOPALOĞLU, Vasfi. (Şubat 1985). *Tüme Varım Mı, Tümden Gelim Mi?.* **Öğretmen Dünyası,** 6, (62), 19.

TORUN, İsrafil. (Ekim 1968). İlkokuma Yazma Öğretimi. **Eğitim Alanı**, (8), 8-9, 22.

TORUN, İsrafil. (Nisan 1968). İlkokuma Yazma Öğretimi. **Eğitim Alanı**, (2), 7.

TOSUNOĞLU, Mesiha (Nisan 1996). *İlk Okuma Yazma Öğretiminde Fiş Cümleleri.* **Çağdaş Eğitim**, XXI, (220), 29–33.

TUNCER, Ferit Ragıp. (Ocak - Şubat 1966). *Yeni İlkokul Programı Taslağına Göre Birinci Sınıfta Ünite Çalışmaları ve İlk Okuma Yazma Öğretimi.* **Eğitim Hareketleri**, 11, (130 – 131), 25 – 27.

Türk Dili Encümeni. (1928). **Yeni Türk Alfabesi.** İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası.

UĞURLU, Teyyar. (Kasım 2002). *İlkokuma ve Yazma Kültürü.* **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, 24 Kasım Özel Sayısı**, 45–47.

UNAT, Faik Reşit (1964). **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişimine Tarihî Bir Bakış.** Ankara: MEB Basımevi.

UZUNER, Yıldız. (Ocak 1997). *Okuma Yazma Süreçleri Arasındaki Bağ.* **Çağdaş Eğitim**, (228), 23 – 24.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir. (2000). **Atatürk ve Harf Devrimi**. 3. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir. (Temmuz 1965). *Eğitim Tarihimizde Sıbyan Mektepleri.* **Türk Kültürü**, (30–36), 594–600.

Vasıf, Cevdet, Nafiz. (1327/1911). **Tertib-i Cedid Elifba-i Hakkı**. 2. Baskı. Selanik: Asır Matbaası.

WRAY D. ve MEDWELL, J. (1991). **Literacy and Language in The Primary Years.** London: Routledge.

Yakub Hilmi. (1338/1922). **Yeni Elifba.** İstanbul:

YALÇIN, Alemdar. (2002). **Türkçe Öğretim Yöntemleri**. Ankara: Akçağ Yayınları.

YARDIM, Mehmet Nuri. (1998). **Tanzimattan Günümüze Edebiyatçılarımızın Çocukluk Hatıraları.** 3. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.

YAVUZ, Cemal. (Aralık 1974). *İlkokuma Yazmada Hazırlık.* **Eğitim Alanı**, (82), 11–12.

YAVUZ, Cemal. (Şubat 1975). *İlkokuma Yazmada Metot ve Teknikler.* **Eğitim Alanı**, (84), 16–17.

YAVUZ, Cemal. (Mart 1975). *İlkokuma Yazmada Cümle Öğretimi Basamağı.* **Eğitim Alanı**, (85), 18–19.

YAVUZ, Cemal. (Nisan 1975). *İlkokuma Yazmada Çözümleme Basamağı.* **Eğitim Alanı**, (86), 16–17.

YAVUZ, Cemal. (Mayıs 1975). *İlkokuma Yazmada Kelime Çözümleme Dönemi.* **Eğitim Alanı**, (87), 10–11, 29.

YAVUZ, Özer. (Eylül 1985). *Tüme Varım mı, Tümden Gelim mi?*. **Öğretmen Dünyası,** 6, (69), 6 - 7.

YELBAŞI, Cemalettin. (1952). *Uygulanmış Alfabe Yöntemleri.* **İlköğretim**, 18, (343), 7.

YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan. (2000). **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**. 2. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık

YORULMAZ, Hüseyin. (1995). **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Alfabe Tartışmaları.** İstanbul: Kitabevi.

Yusuf Ziya. (1329/1913). **Anahtar yahut Tarifatlı Elifba-i Türkî.** 2. Baskı, İstanbul: Matbaa-i Ahmet

YÜCEL, Hasan Âli. (1994). **Türkiye'de Orta Öğretim**. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

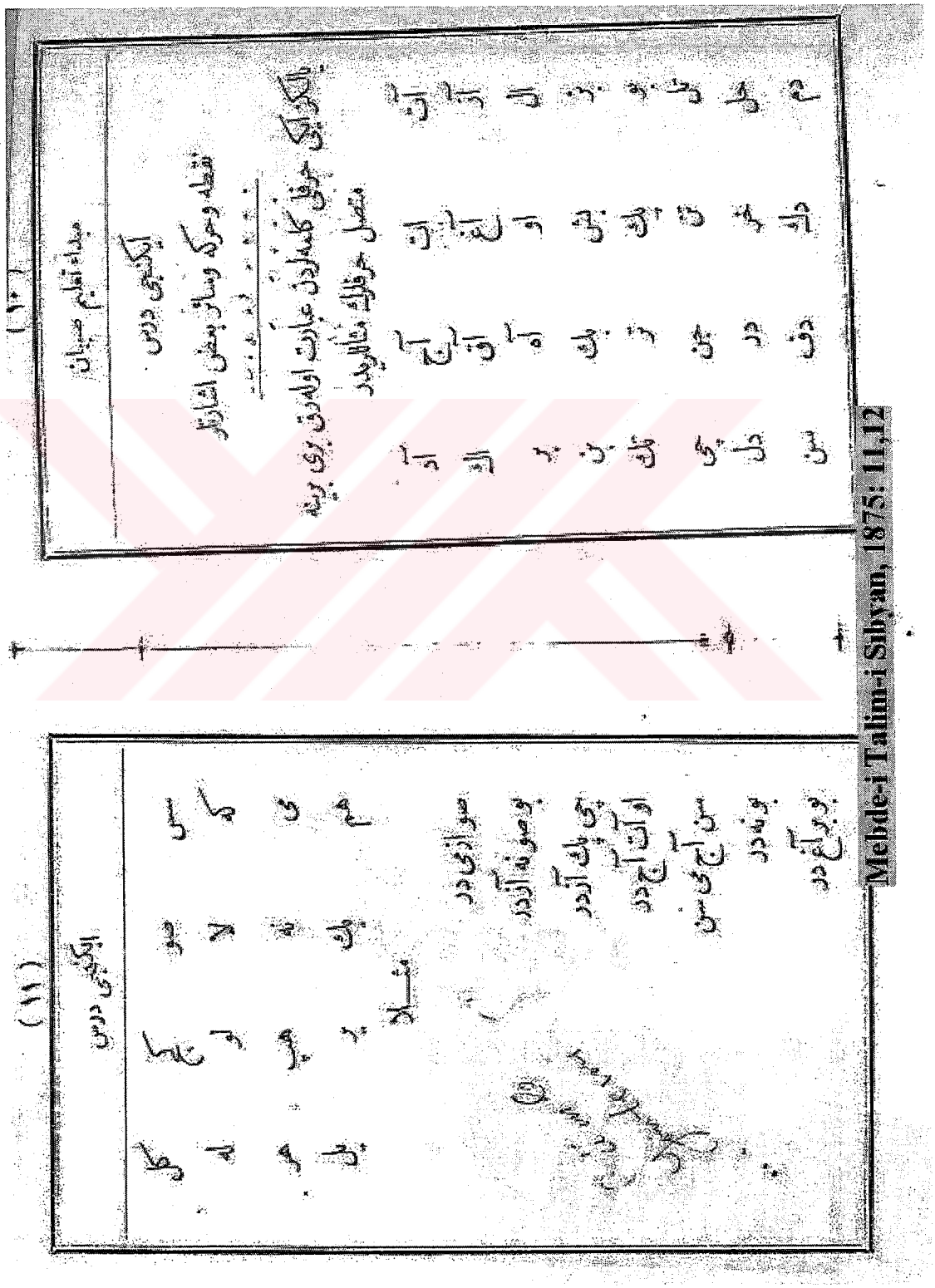
YÜCEL, Sercan D. (1998). *Türkiye'de İlkokulda Okuma-Yazma Öğretimi.*, **Dünyada ve Türkiye'de Ana Dili Eğitimi Sempozyumu Bildirileri**, Ankara: Ankara Üniversitesi TÖMER Dil Öğretim Merkezi, 21-27.

Zeki (Karabetyab). (1322/1906). **Nev Usul Elifba-i Osmanî**. İstanbul: Kitabhane-i Cihan.

ZÜLFİKAR, Hamza. (Mayıs 1995). *Ahmet Mithat'ın Rehnümâ-yı Muallimîn'i.* **Türk Dili**, (521), 532–539.

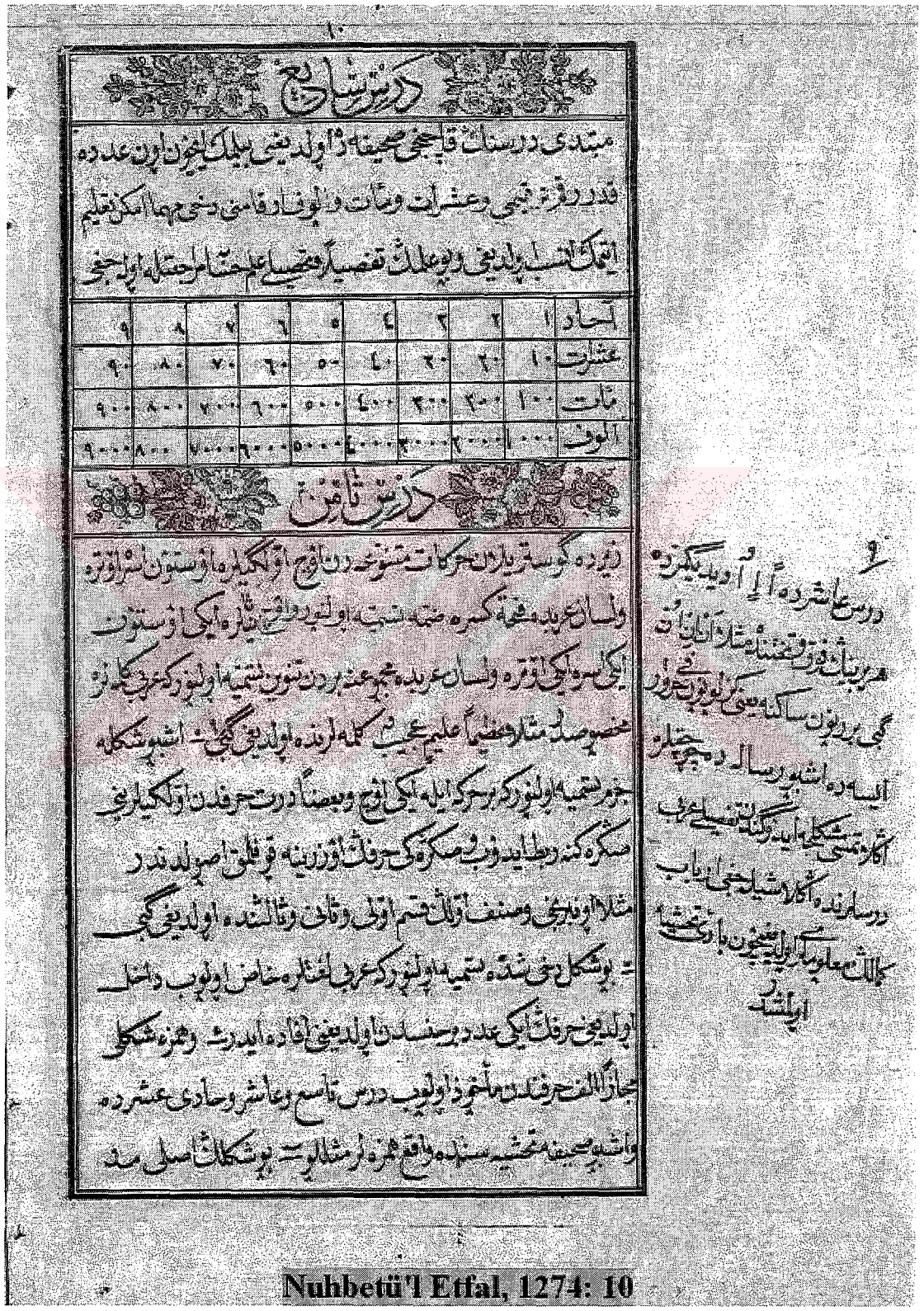
EKLER

Ek-1: Mebde-i Talim-i Sıbyan 1875; 11, 12

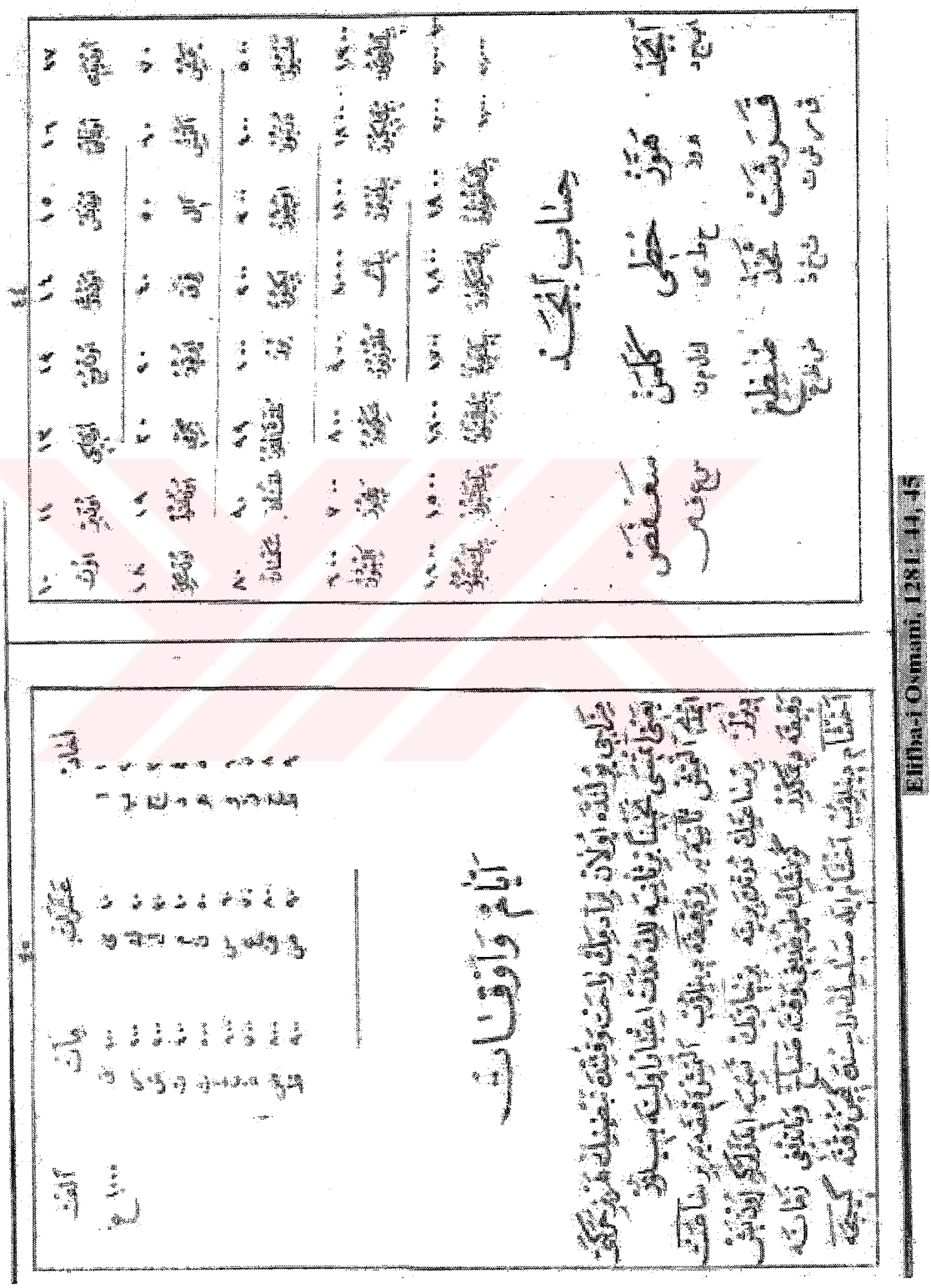
Mebde-i Talim-i Sibyan, 1875: 11,12

Ek-2: Nuhbetül'l Etfal, 1274: 10

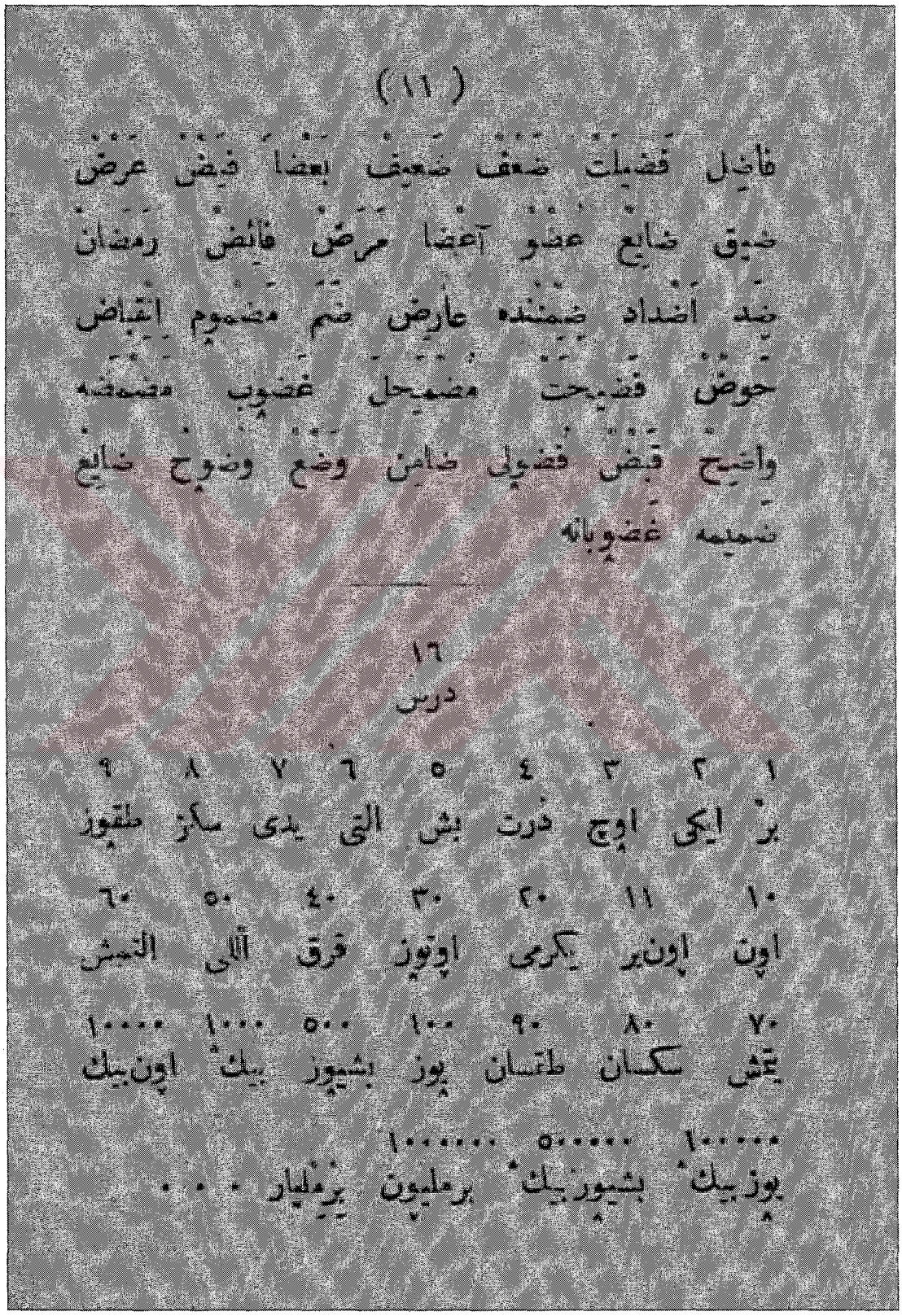
Nuhbetü'l Etfal, 1274: 10

Ek-3: Elifba-i Osmanî, 1281: 44, 45

Elifba-i Osmanî, 1281: 44, 45

Ek-4: Hafız Refi, Resimli Elifba-i Osmanî, 1291/1874: 11

(١١)

فاضِل فَضيلَت ضَعف ضَعيف بَعضاً فَيض عَرض
ضِيق ضايِع عُضو آعضا مَرَض فائِض رَمَضان
ضِد اَضداد ضِمنِده عارِض ضَم مَضموم اِنقِباض
حَوض فَضيحَت مَضمِحل غُضوب مَضمَضه
واضِح قَبض فَضولِي ضامِن وَضع وُضوح ضايِع
ضَميمه غُضوبانه

١٦
درس

١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩
بر	ايكى	اوچ	دُرت	بش	التى	يدى	سكز	طقوز

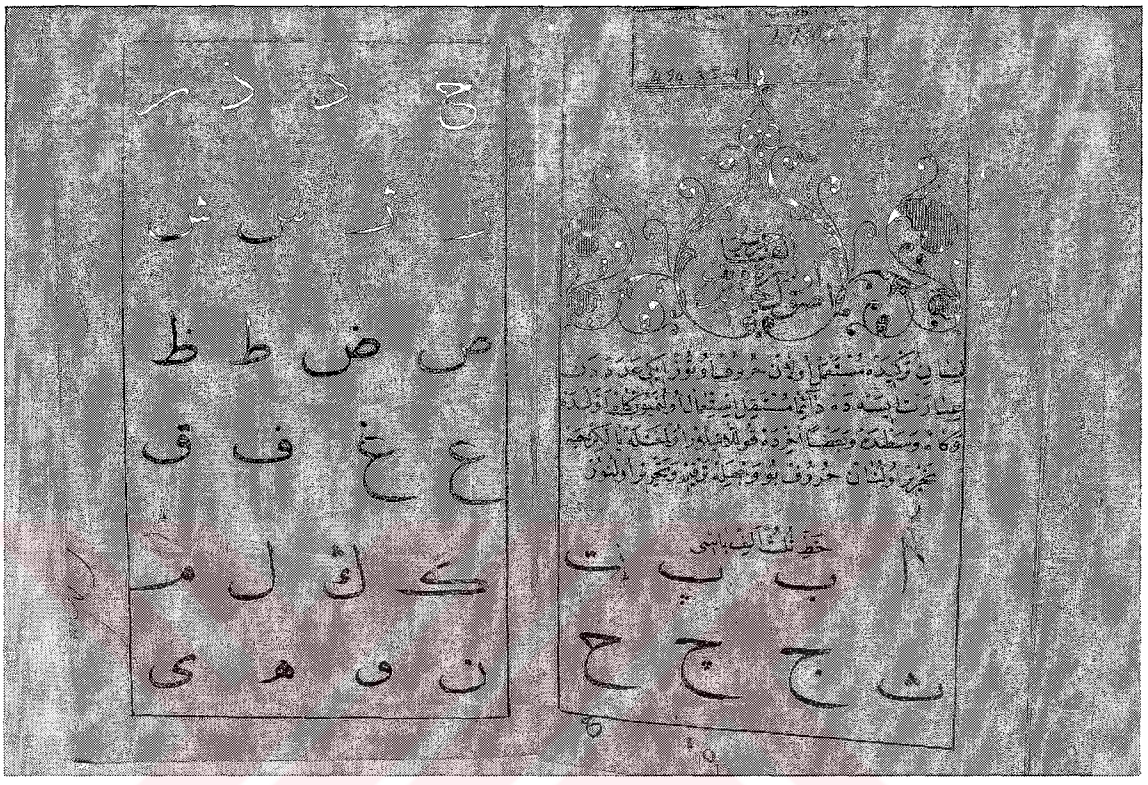
١٠	١١	٢٠	٣٠	٤٠	٥٠	٦٠
اون	اون بر	يكرمى	اوتوز	قرق	آلى	التمش

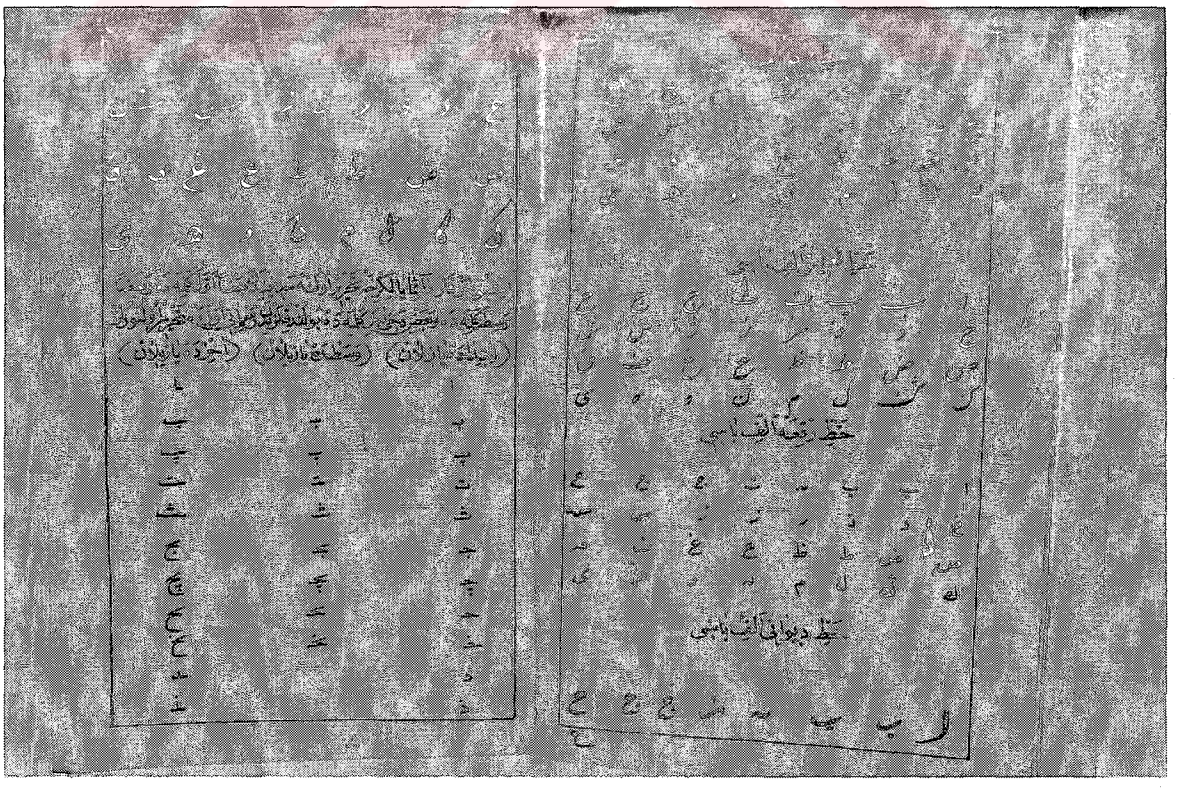
٧٠	٨٠	٩٠	١٠٠	٥٠٠	١٠٠٠	١٠٠٠٠
يتمش	سكسان	طقسان	يوز	بشيوز	بيك	اون بيك

١٠٠٠٠٠	٥٠٠٠٠٠	١٠٠٠٠٠٠
يوز بيك	بشيوز بيك	برمليون

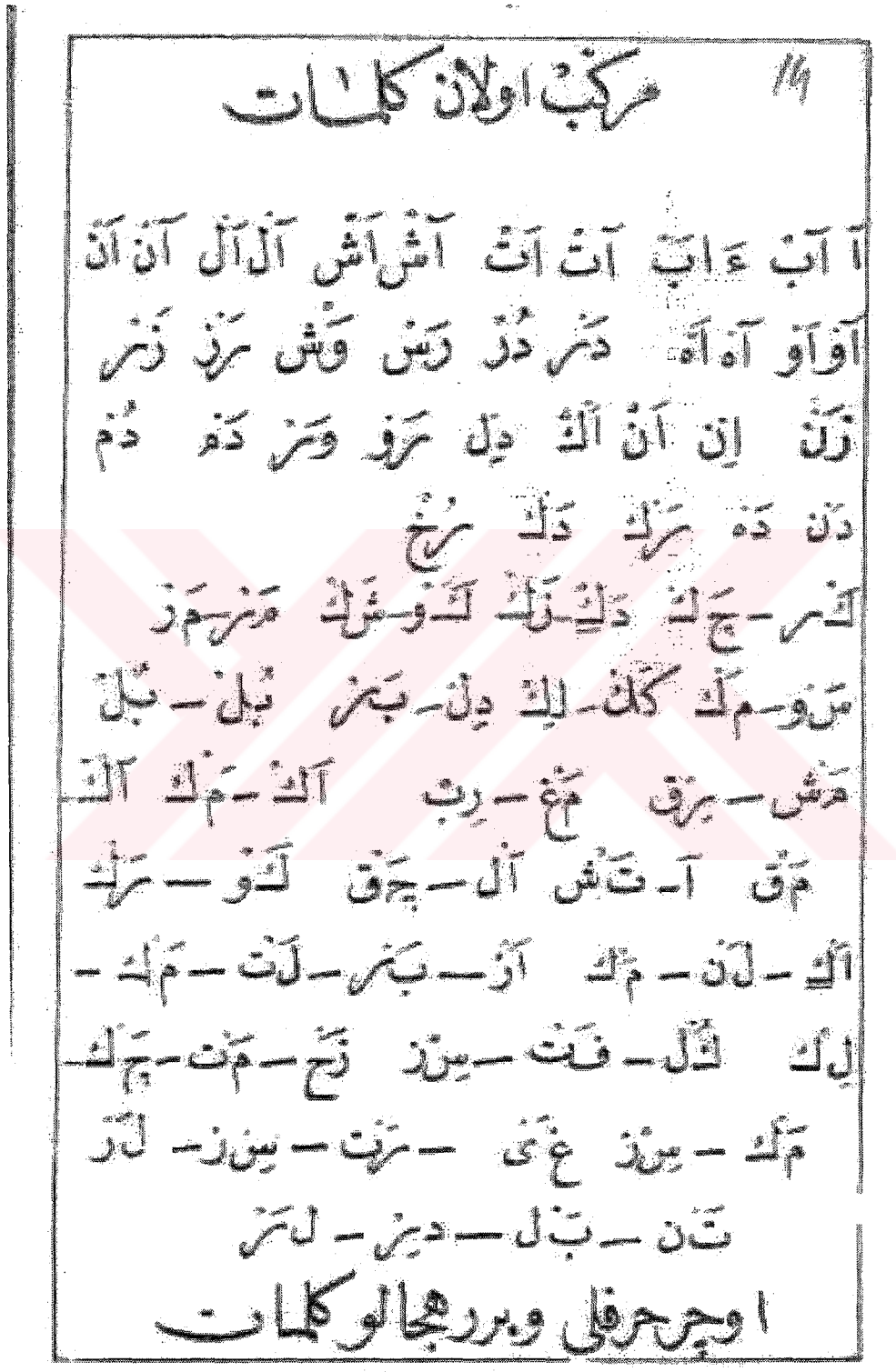
برملیار . . .

Ek-5: Usul-i Cedide Üzere Müretteb Elifba Cüzüdür, (Tarihsiz): 2-4

Ek-6: Elifba-i Osmanî, 1281: 14

مركب اولان كلمات ١٤

آ آب ءاب آت آث آش آل آم آن آه

آو آو آه آه دز دژ دس دش ذز زز

زن زن إن آن آك دل رز وز ده دم

دن ده رك دك رخ

كر ـ ج ـ ك دك زك ك ـ ش ـ ك مز ـ م ـ ز

مو ـ م ـ ك كك ـ ك دل ـ ب ـ ز بل ـ بل

مش ـ رق غ ـ رب آك ـ م ـ ك آك

مق آ ـ ت ـ ش آل ـ چ ـ ق كو ـ رك

آك ـ لن ـ م ـ ك از ـ ب ـ ز ـ لت ـ م ـ ك ـ

ك لل ـ ف ـ ت ـ س ـ ز ح ـ م ـ ت ـ چ ـ ك ـ

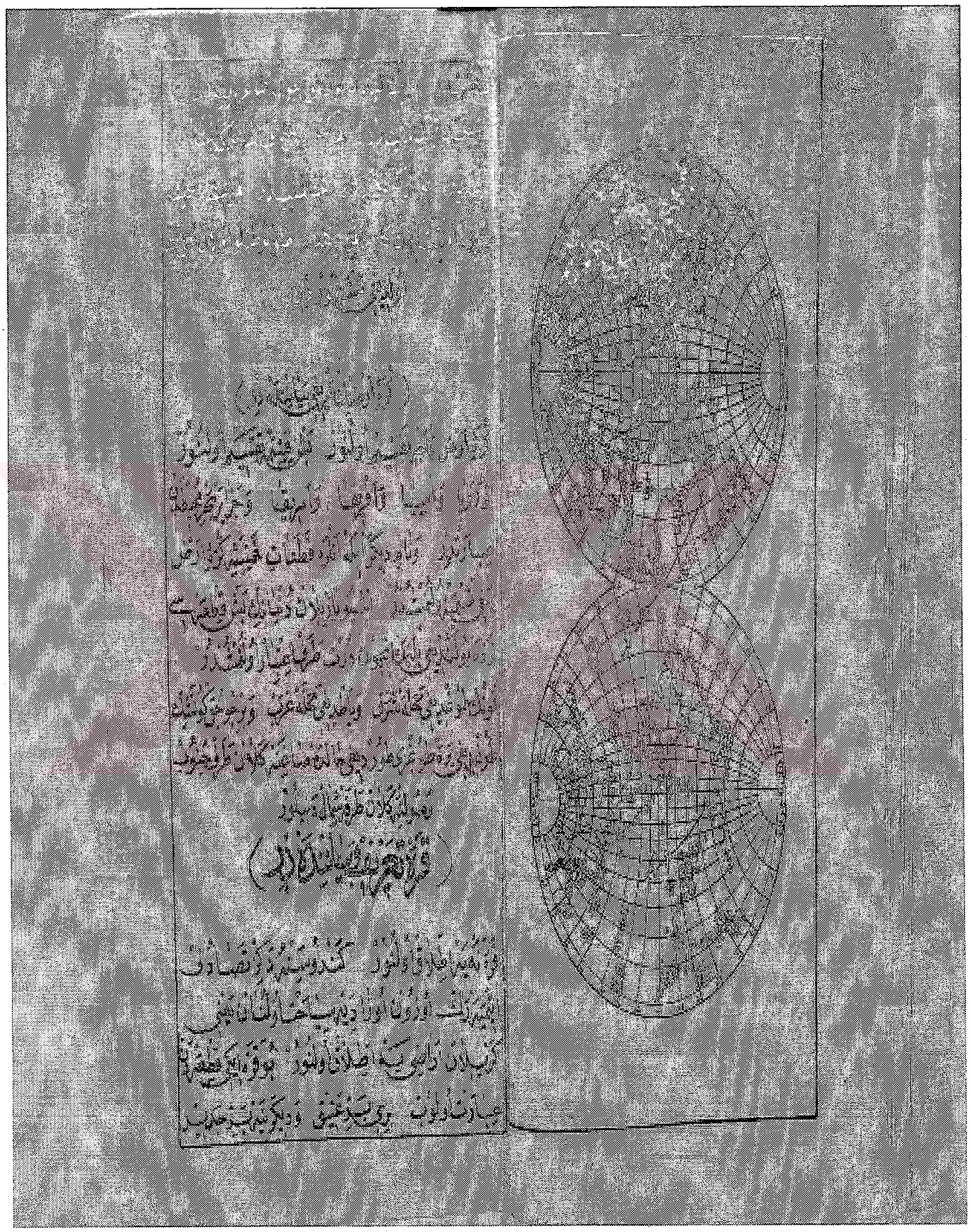
م ـ ك ـ س ـ ز غ ـ ى ـ ر ـ ت ـ س ـ ز ـ لر

ت ـ ن ـ ب ـ ل ـ د ـ ز ـ ل ـ ز

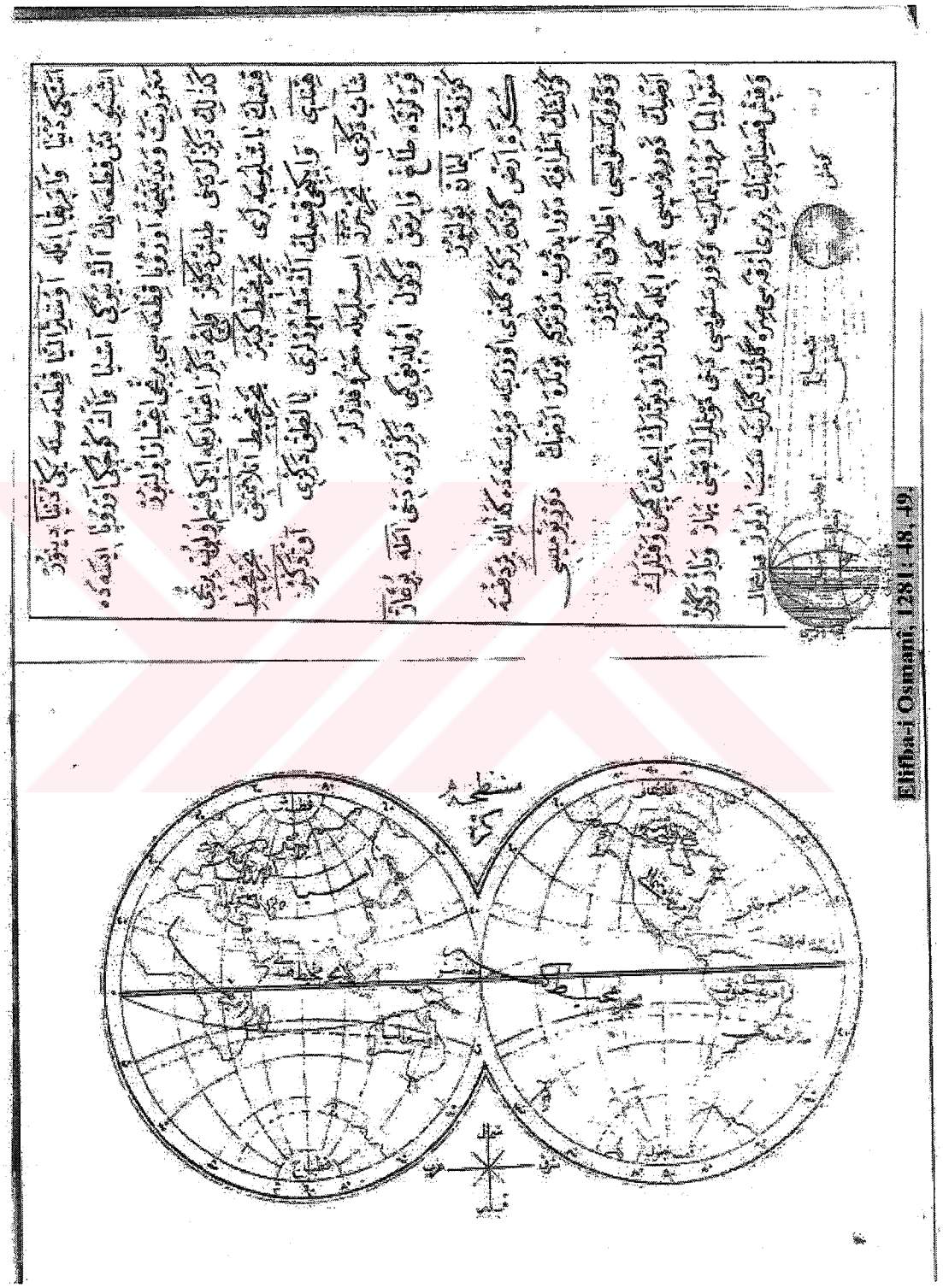
اوچ حرفلى وبر هجالو كلمات

Elifba-i Osmanî, 1281: 14

Ek-7: Usul-i Cedide Üzere Müretteb Elifba Cüzüdür (Tarihsiz) 15, 16.

Ek-8 Elifba-i Osmanî, 1281: 48, 49

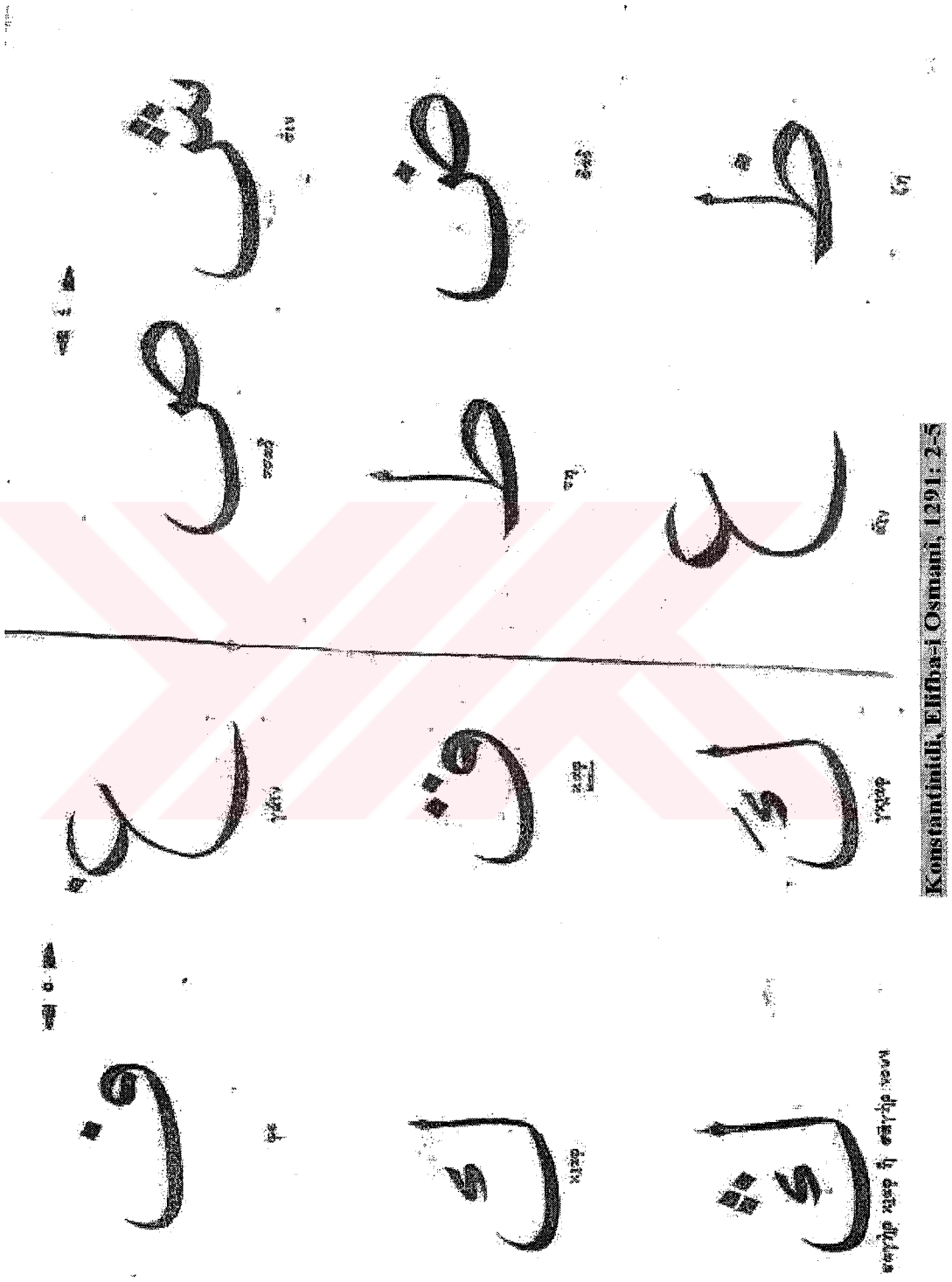

Elifba-i Osmanî, 1281: 48, 49

Ek-9/1: Konstantinidi, Elifba-i Osmanî, 1291: 2-5

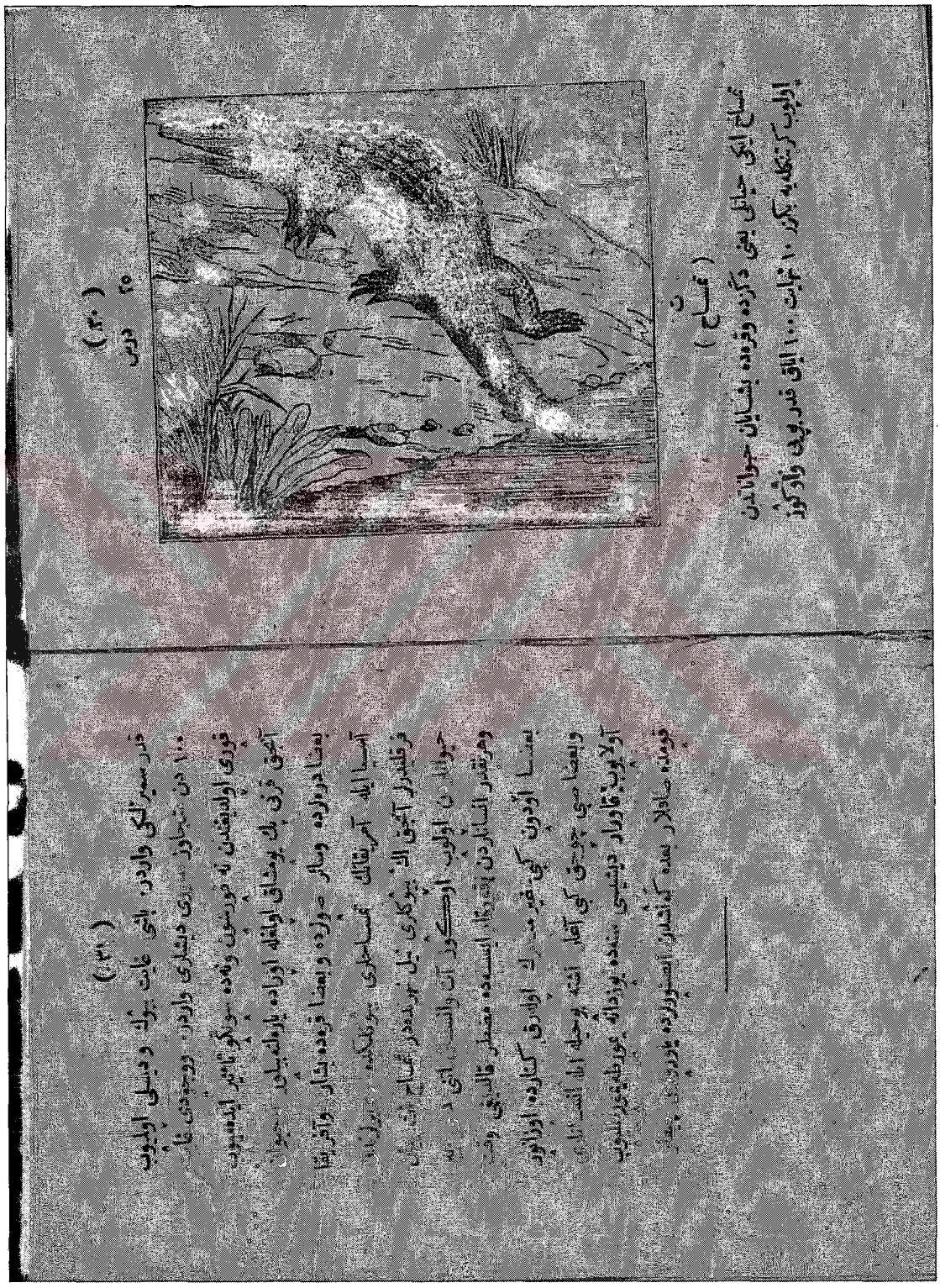
Konstantinidi, Elifba-i Osmanî, 1291: 2-5

Ek9/2: Konstantinidi, Elifba-i Osmanî, 1291: 2-5

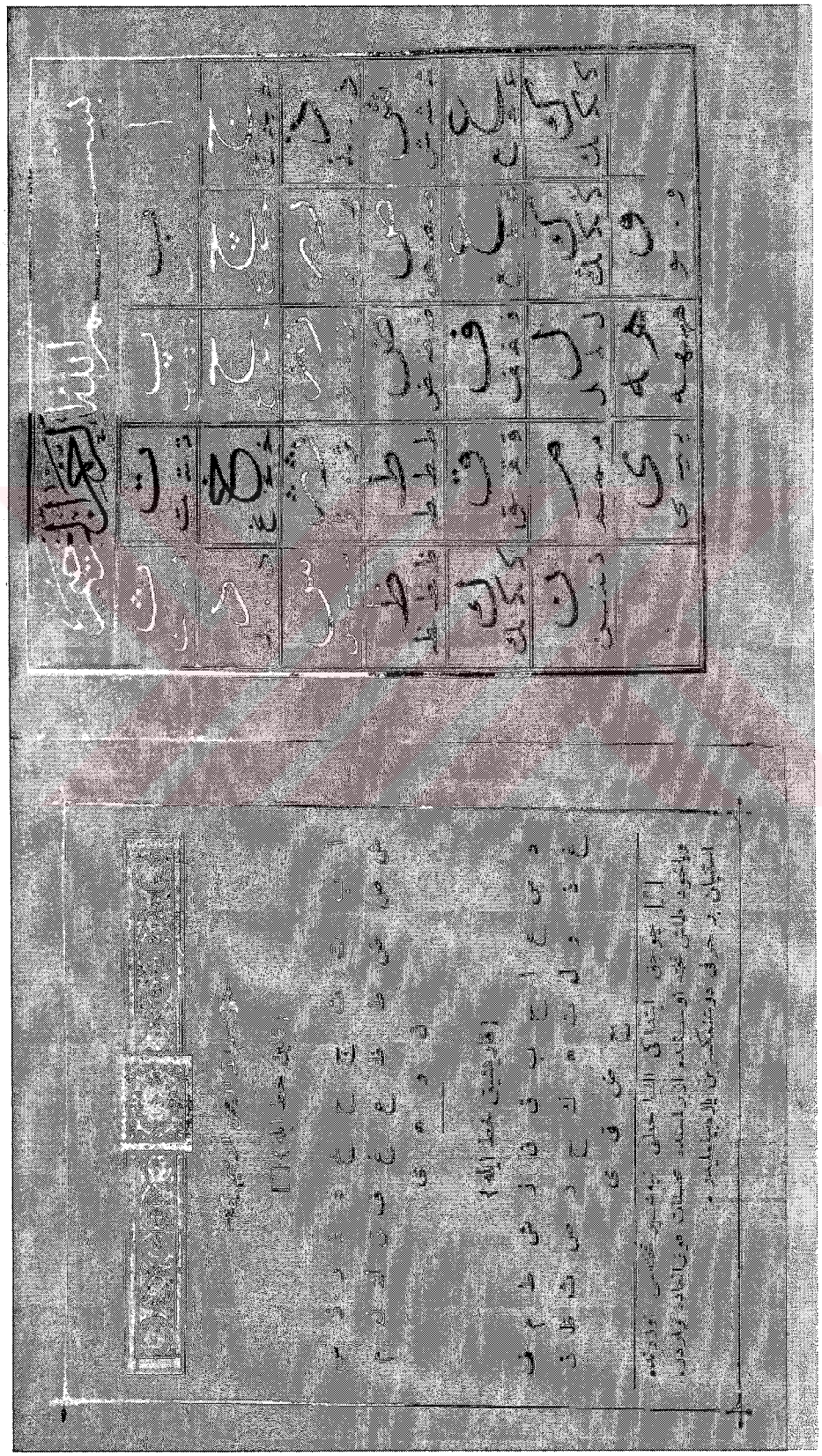

Konstantinidi, Elifba-i Osmani, 1291: 2-5

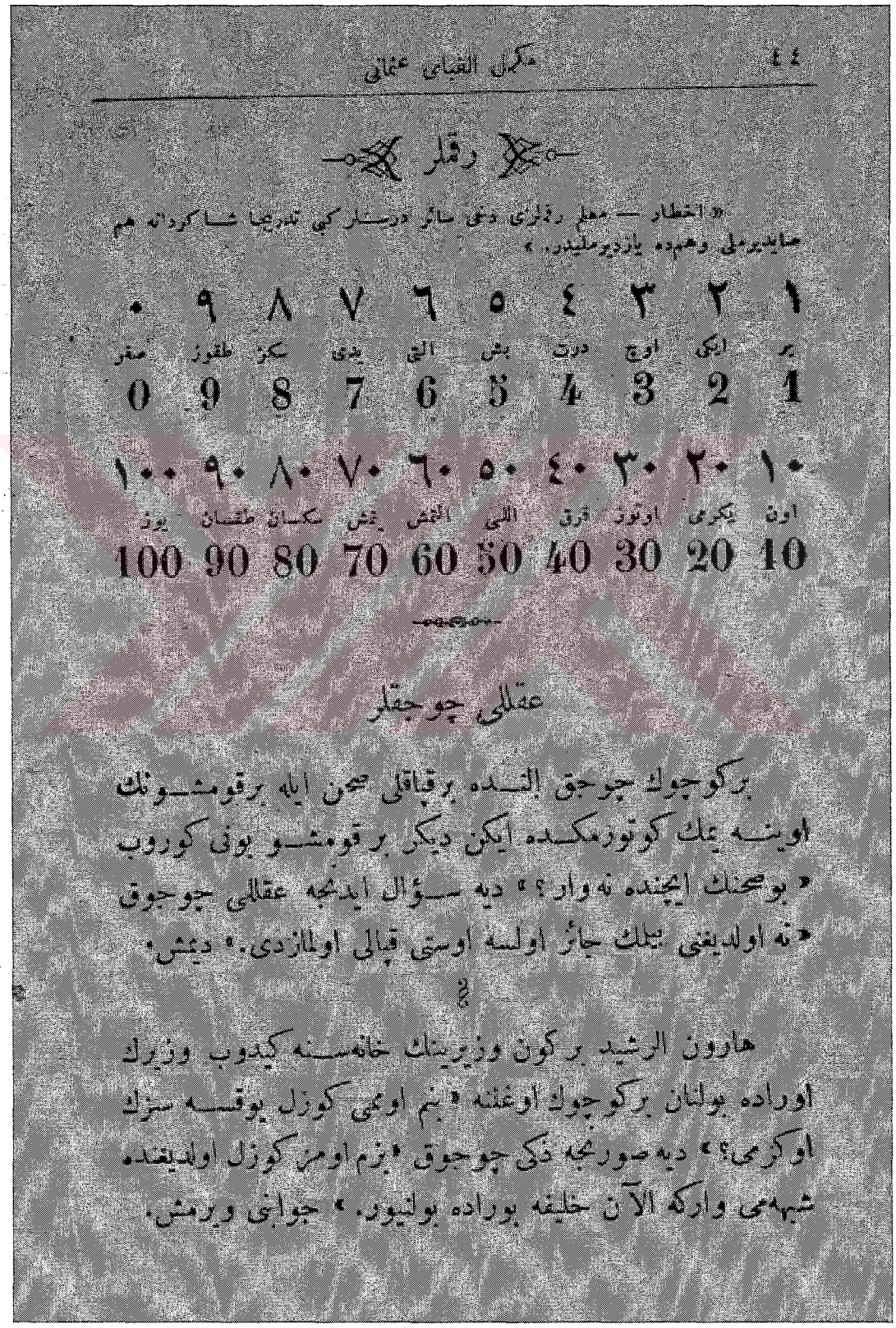
Ek-10: Hafız Refi, Resimli Elifba-i Osmanî, 1291: 30,31.

Ek-11: Servet Safi, *Nev Usul Elifba-i Osmanî* 1307/1892: 4,5.

Ek-12: Selanikli Mehmed Tevfik, Mükemmel Elifba-i Osmanî, 1888: 44

٤٤ مكمل الفبای عثمانی

رقملر

« اخطار — معلم رقملری دخی سائر دیسلر کبی تلمیذلرا شاگردلره هم صایدیرملی وهمده یازدیرمالیدر. »

٠	٩	٨	٧	٦	٥	٤	٣	٢	١
صفر	طقوز	سكز	يدی	التی	بش	درت	اوچ	ایکی	بر
0	9	8	7	6	5	4	3	2	1

١٠٠	٩٠	٨٠	٧٠	٦٠	٥٠	٤٠	٣٠	٢٠	١٠
يوز	طقسان	سكسان	يتمش	التمش	للی	قرق	اوتوز	يكرمی	اون
100	90	80	70	60	50	40	30	20	10

عقللی چوجقلر

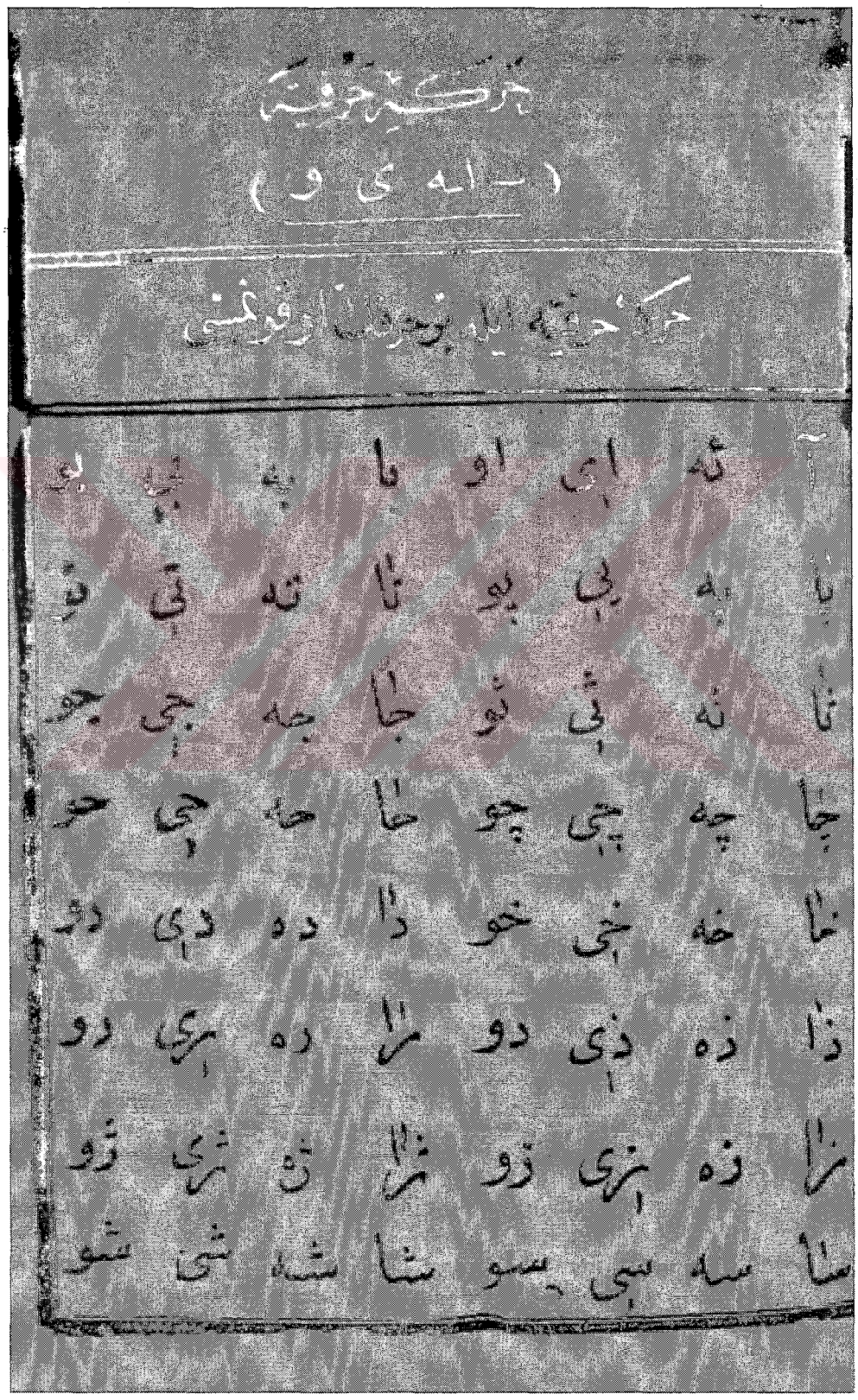
برکوچوك چوجق اللنده برقاچلی صحن ایله برقومشونك اوینه یمك کوتورمکده ایکن دیکر برقومشو یونی کوروب «بوصحنك ایچنده نه وار؟» دیه سؤال ایدنجه عقللی چوجوق «نه اولدیغنی بیلمك جائز اولسه اوستی قپالی اولمازدی.» دیمش.

هارون الرشید برکون وزیرینك خانه‌سنه کیدوب وزیرك اوراده بولنان برکوچوك اوغلنه «بنم اومی کوزل یوقسه سزك اوکزمی؟» دیه صورنجه ذکی چوجوق «بزم اومز کوزل اولدیغنده شبه‌می وارکه الآن خلیفه بوراده بولنیور.» جوابنی ویرمش.

Ek-13: İsmail Bin Yusuf, *İzahlı Elifba*, 1307: 66

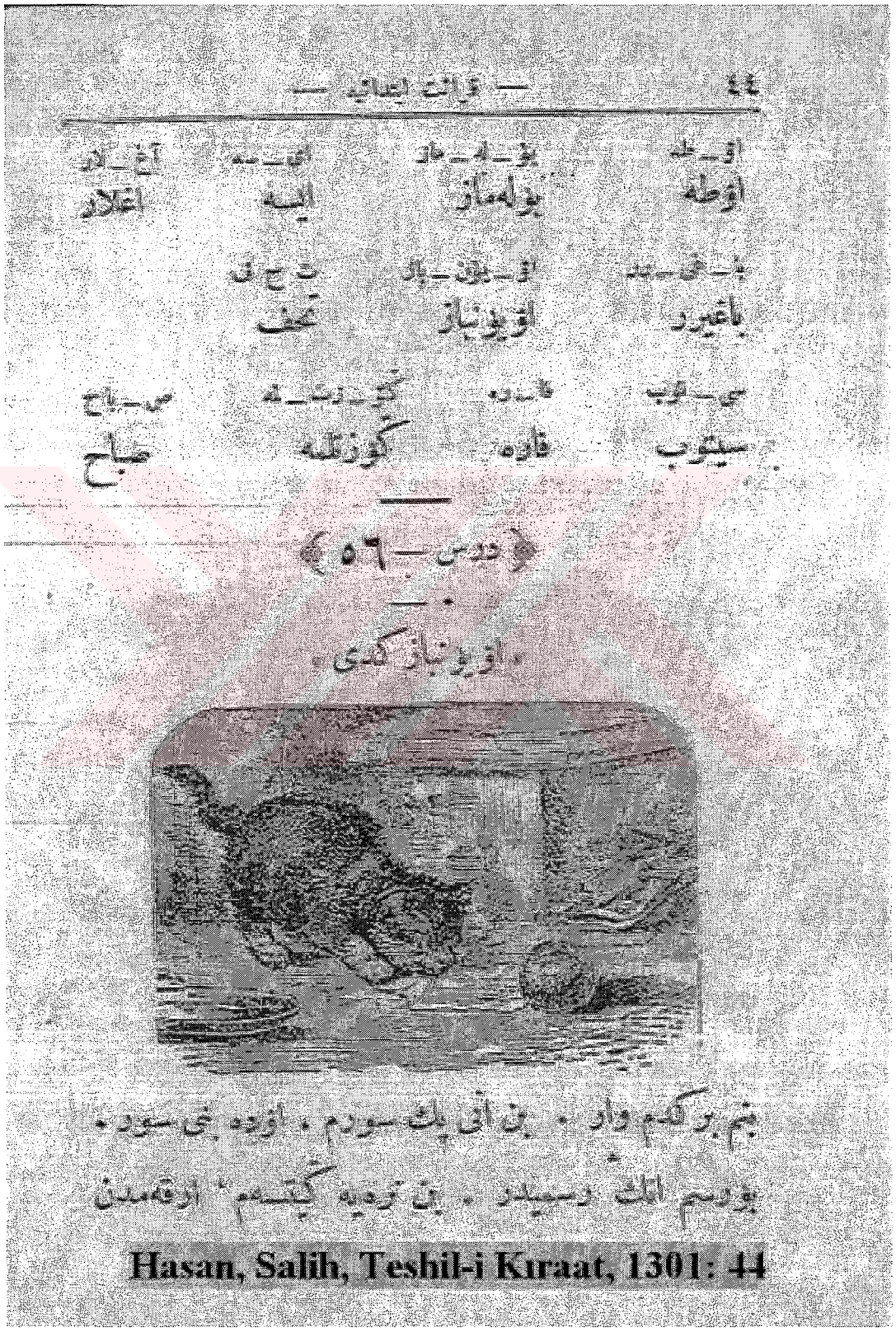
Ek.14: Hafız Mehmed Vehbi, *Miftah-ı Kıraat. Elifba-i Osmanî*, 1311:7

Ek-15: Mehmed Şemseddin, Çocuklara Kılavuz, 1316: 52, 53

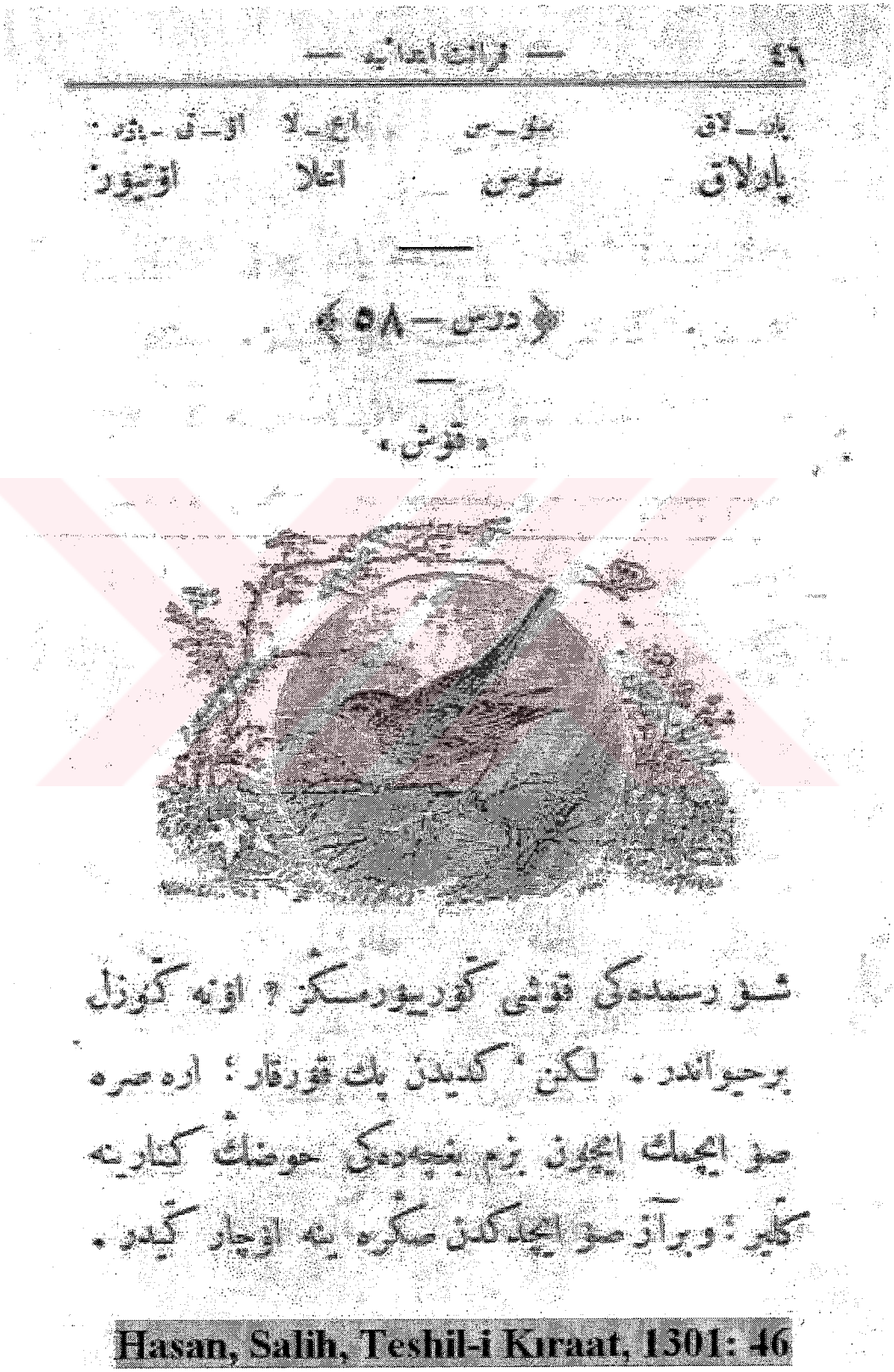
Mehmed Şemseddin, Çocuklara Kılavuz Birinci Kitap Elifba, 1316: 52, 53

Ek-16/1: Hasan ve Salih, Teshil-i Kıraat, 1301: 44

Hasan, Salih, Teshil-i Kıraat, 1301: 44

Ek-16/2: Hasan ve Salih, Teshil-i Kıraat, 1301: 44

٤٦ — قرائت ابتدائیه —

پاد-شاق سوء-سی آغ-لا اوڤ-ی-یور .

پادشاق سوسن اغلا اوڤیور

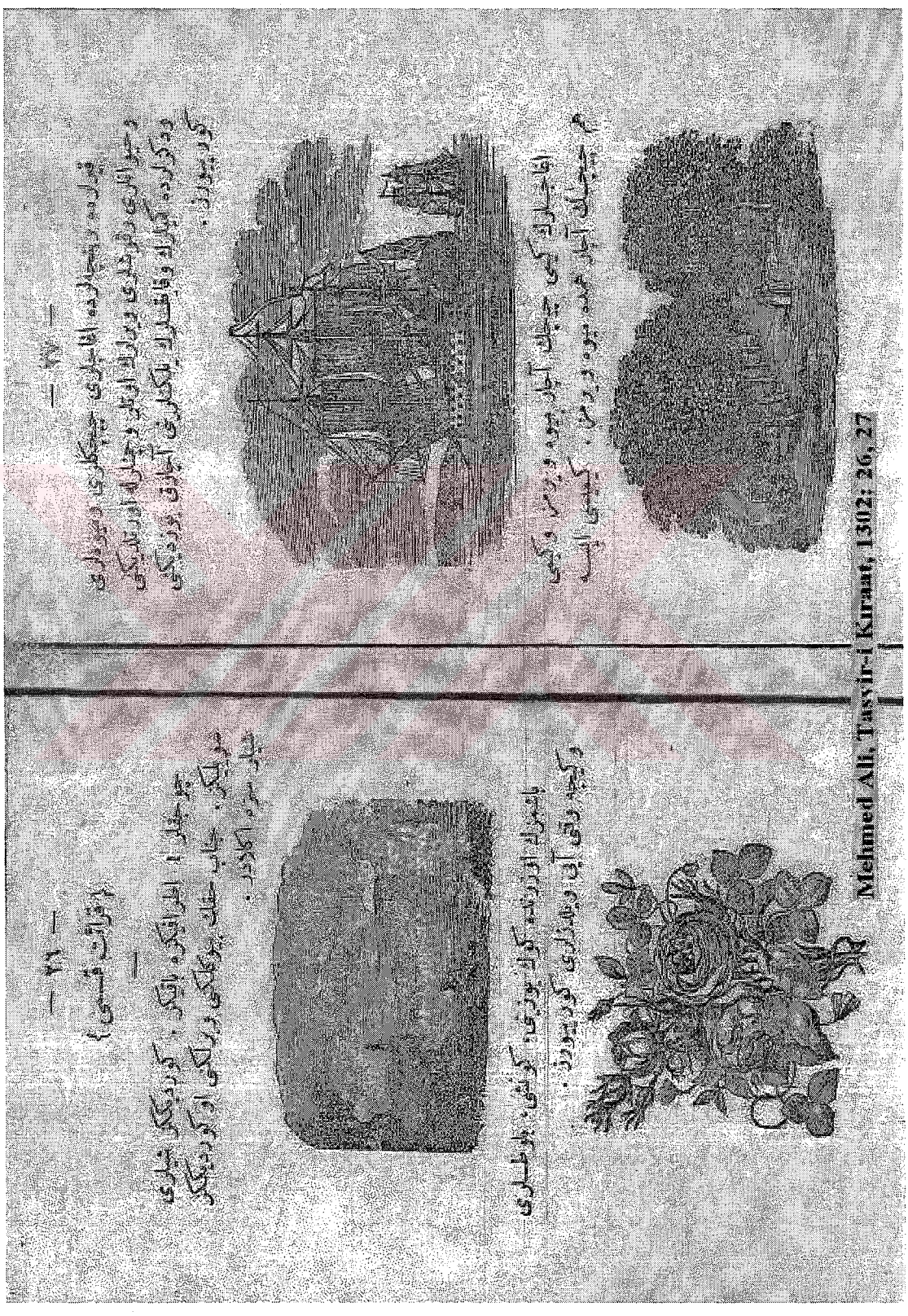
درس — ٥٨

قوش .

شو رسمده کی قوشی کوریورمسکز ؟ اونه کوزل بر حیوانلدر . لکن کیدیکز پك قورقار ؛ اره صره صو ایچمك ایچون بزم بغچه‌ده‌کی حوضك کنارینه کلیر ؛ و براز صو ایچدکدن صکره یه اوچار کیدر .

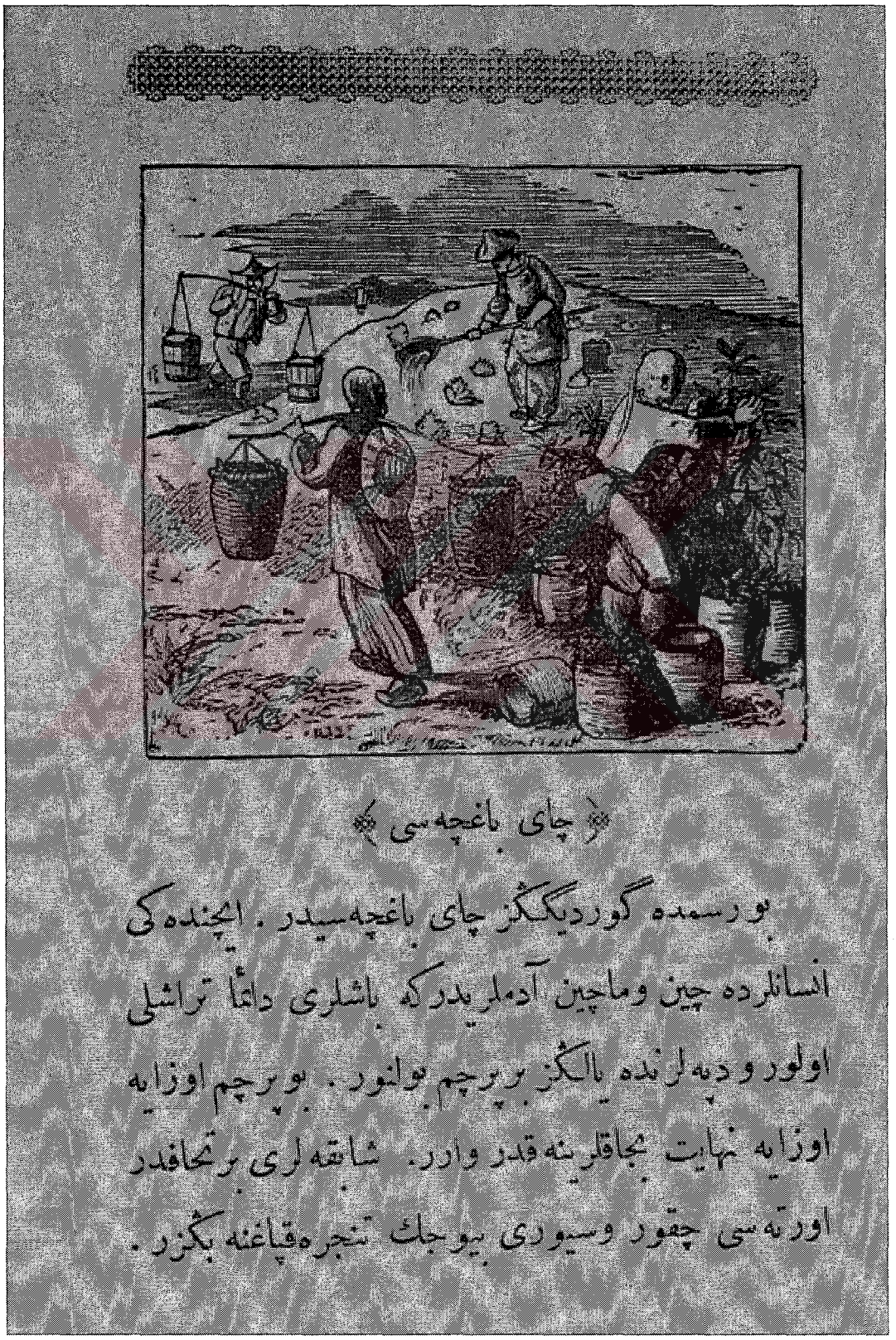
Hasan, Salih, Teshil-i Kıraat, 1301: 46

Ek-17: Mehmed Ali, Tasvir-i Kıraat, 1302:26, 27

Mehmed Ali, Tasvir-i Kıraat, 1302: 26, 27

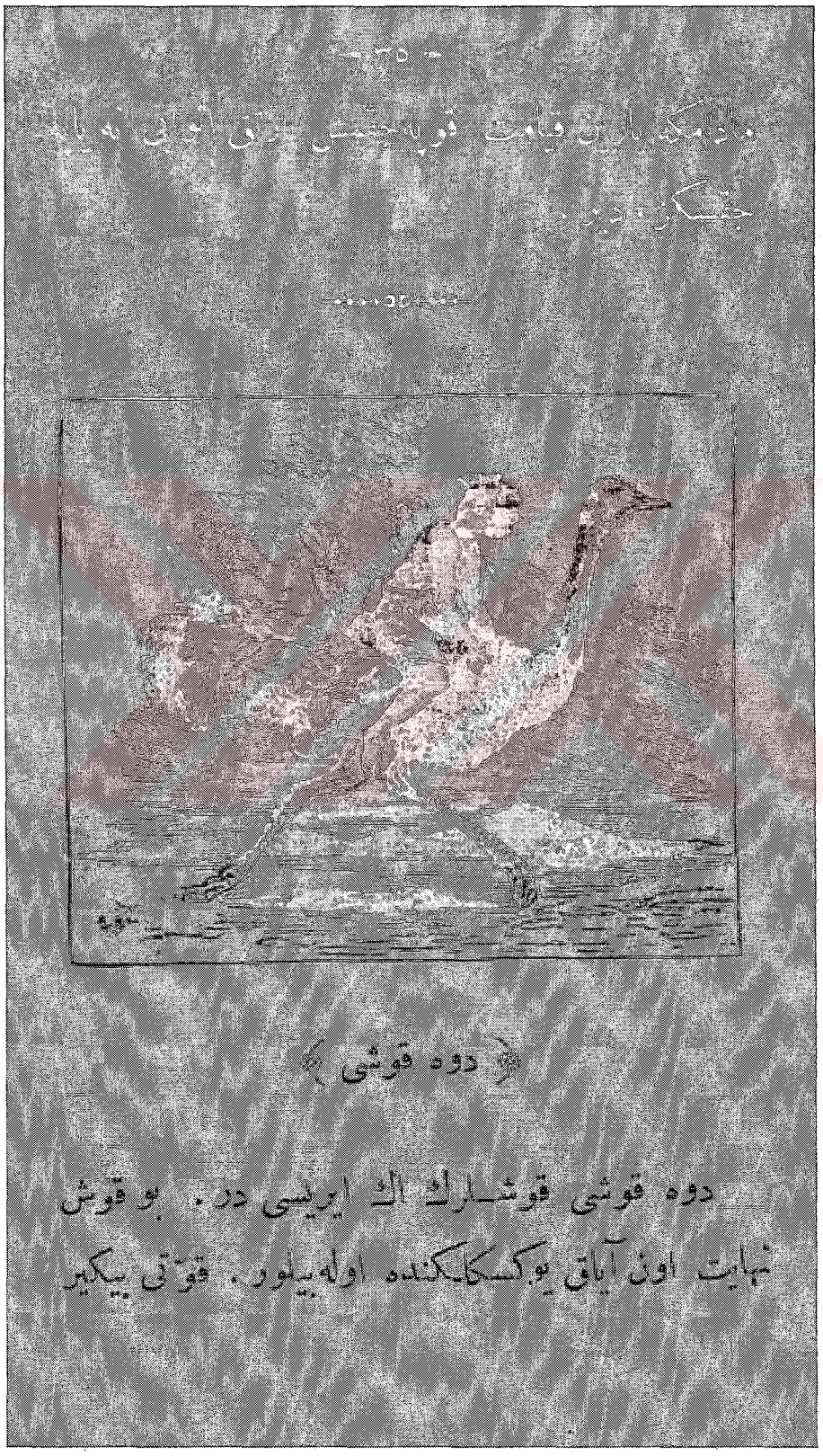
Ek-18: Mihran Apikyan'ın, *İksir-i Elifba-i Osmanî*'nin 1306: 28

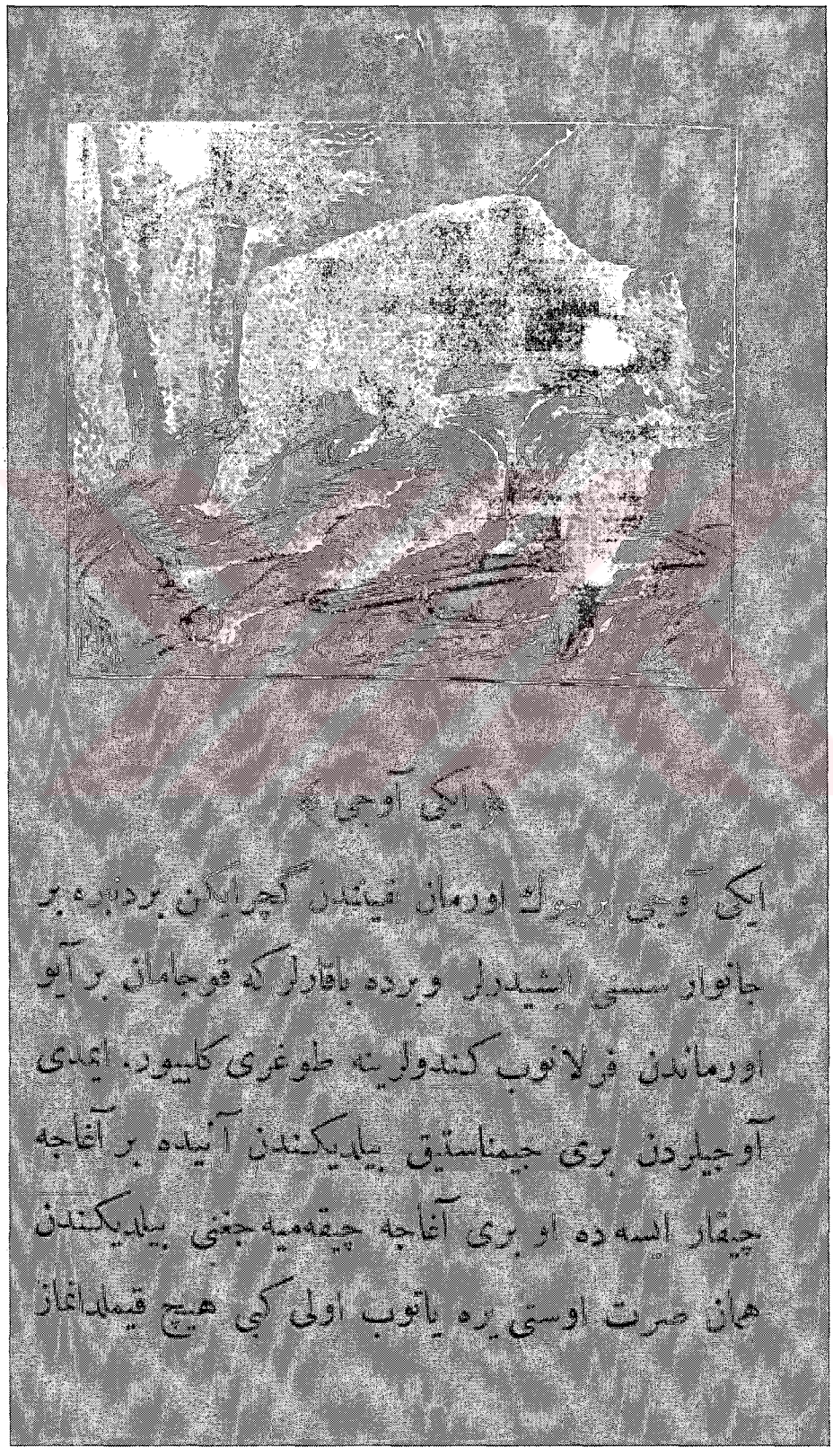
﴿ چای باغچه سی ﴾

بو رسمده گوردیگکز چای باغچه سیدر . ایچنده کی
انسانلرده چین وماچین آدملریدر که باشلری دائما تراشلی
اولور ودیه لرنده یالکز بر پرچم بولنور . بو پرچم اوزایه
اوزایه نهایت بجاقلرینه قدر واردر . شاقه لری برتحافدر
اورته سی چقور وسیوری بیوجك تنجره قپاغنه بکزر .

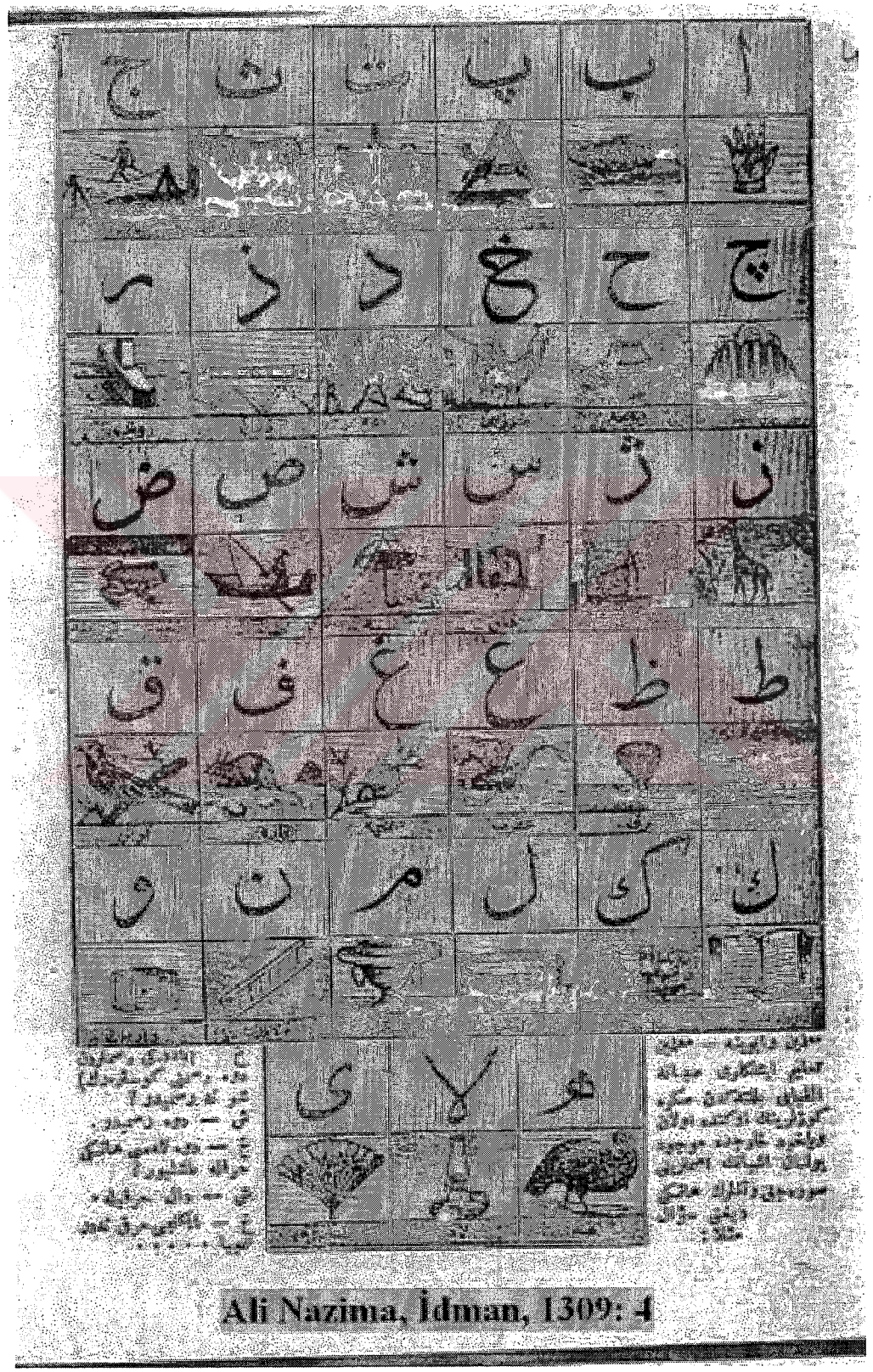
Ek-19: Mihran Apikyan, *İksir-i Elifba-i Osmanî*'nin 1306: 30

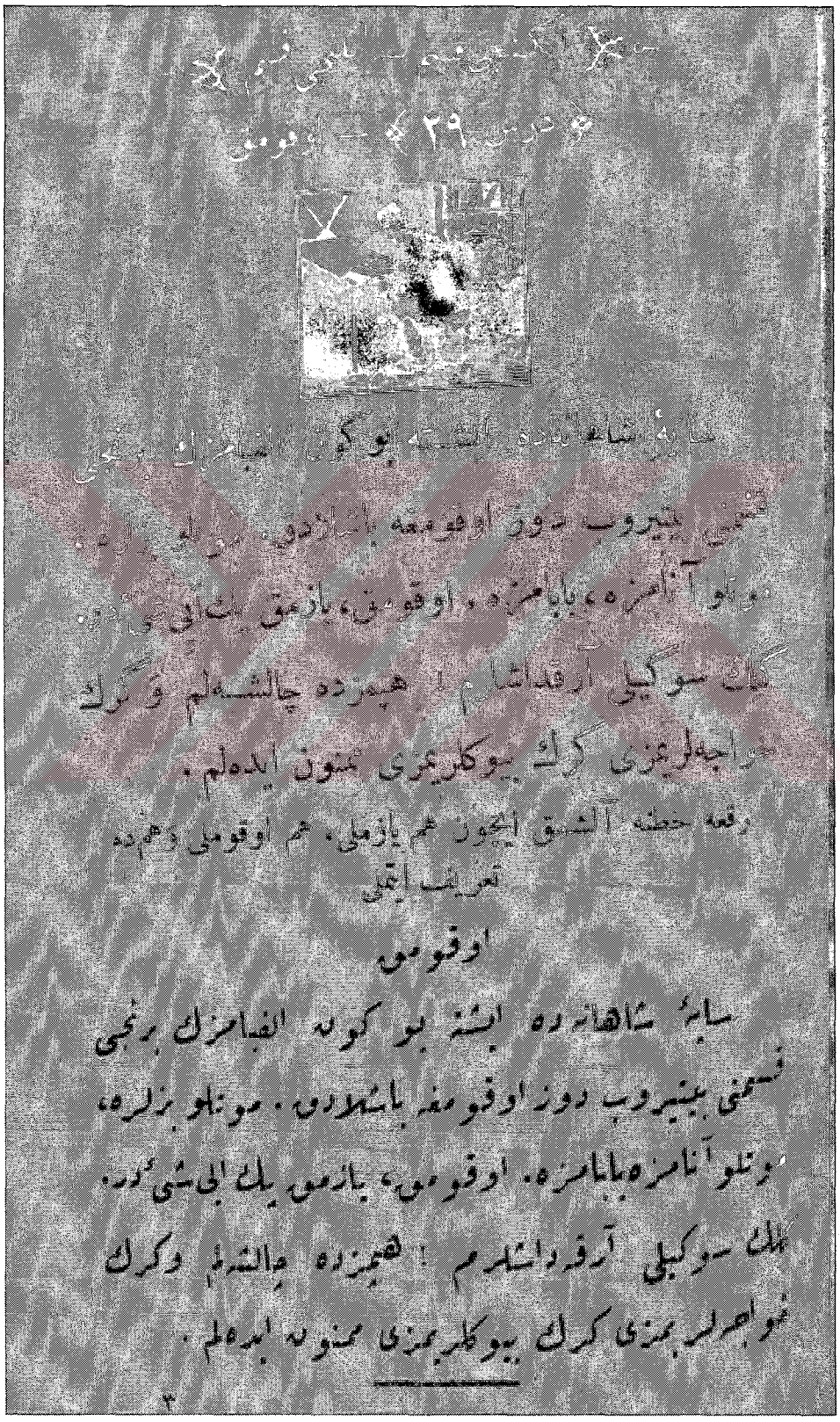
Ek-20: Mihran Apikyan'ın, *İksir-i Elifba-i Osmanî*'nin 1306: 31

Ek-21: Ali Nazima, İdman, 1309: 4

Ek-22: Zeki, Nev Usul Elifba-i Osmanî, 1322: 33

اوقومق

سایهٔ شاهانه ده ایشه بو کونه الیامزك برنجی

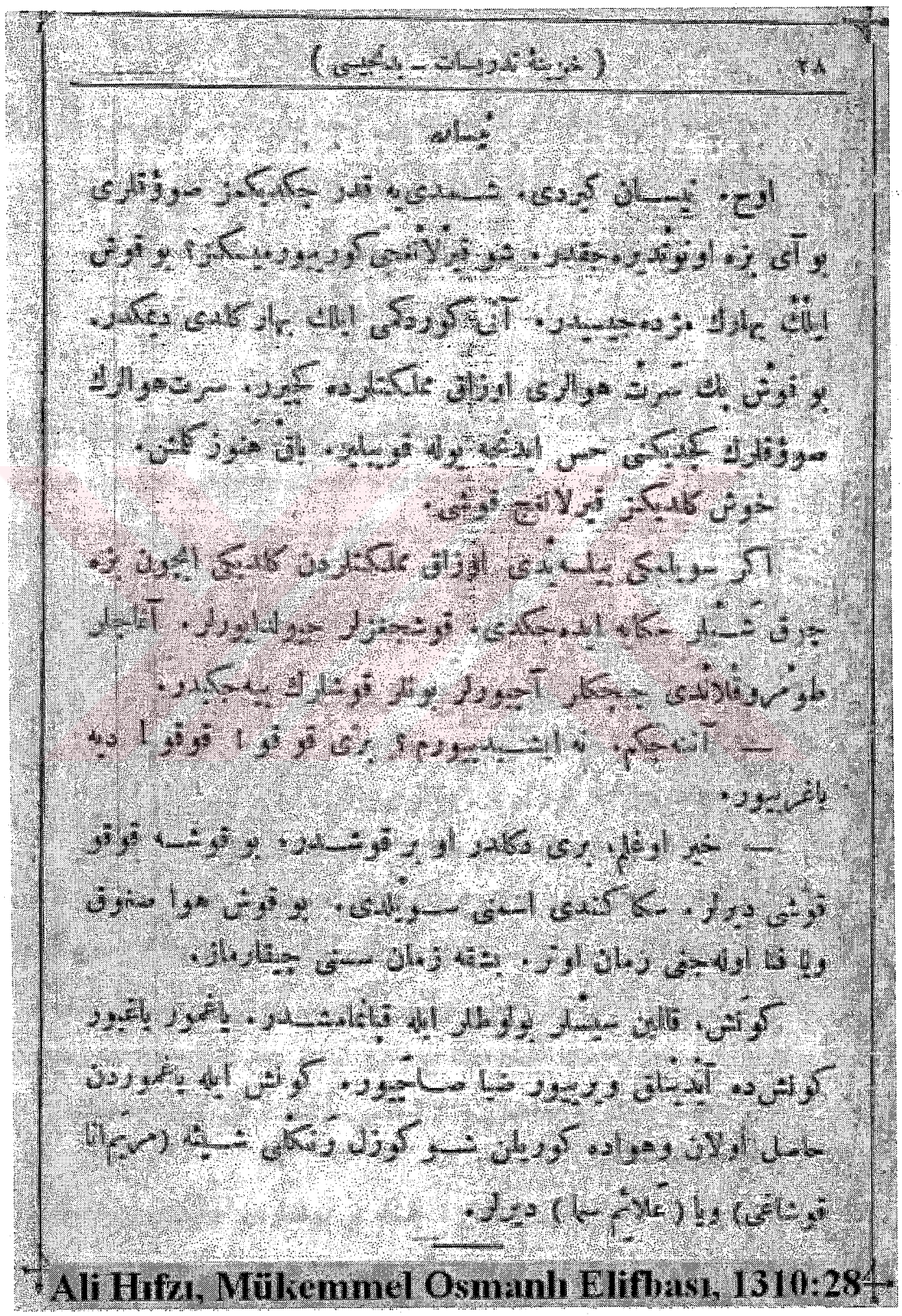
قسمنی بیتیروب دوز اوقومغه باشلادم. صوکره بازمه،

صوکره آنامزه یاپامزده. اوقومق، یازمق بك الی شی در.

بك سوكيلی آرقداشلرم! همیشه چالشه‌لم و کرك

خواجه‌لریمزی کرك بیوکلریمزی ممنون ایده‌لم.

Ek-23: Ali Hıfzı, Mükemmel Osmanlı Elifbası, 1308: 28

۲۸ (خزینهٔ تدریسات - یدنجی)

نیمه

اوچ. نیسان کیردی. شمدی یه قدر چکدیکز صوژلری بو آی یزه اونوتدیره جقدر. شو قیرلانمی کوریورمیکز؟ بو قوش اینانماز بهارك مژده جیسیدر. آن کوردکی ایلك بهار کلدی دیمکدر. بو قوش بك سرت هوالری اوزاق ملکتلرده کیرر. سرت هوالرك صوژلرك کچدیکنی حس ایدنجه یوله قویولیر. باق هنوز کلمز. خوش کلدیکز قیرلانج قوشی.

اکر سویلدی یلدی اوزاق ملکتلردن کلدیکی ایچون بزه چوق شیلر حکایه ایدهجکدی. قوشجغزلر خیرلدیورلر. آغاجلر طوغروفلاندی چچکلر آچیورلر بوتلر قوشلرك یه جکدر.

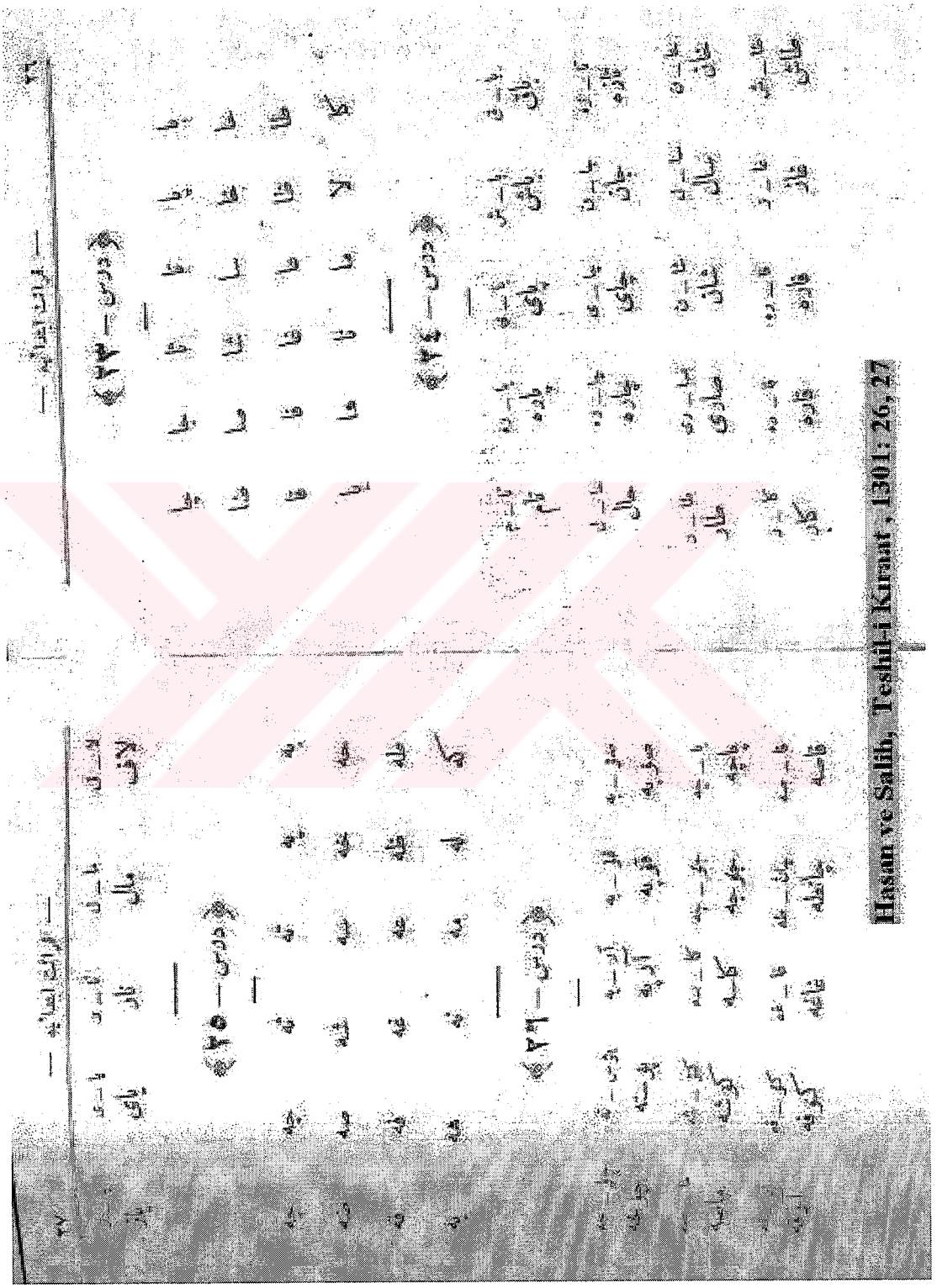
— آنهجکم. نه ایشیدیورم؟ بزی قوقولا قوقولا دیه باغیریور.

— خیر اوغلم. بری دکلدر او بر قوشدر. بو قوشه قوقو قوشی دیرلر. سکا کندی اسنی سویلدی. بو قوش هوا صوغق ویا فنا اولهجق زمان اوتر. بشقه زمان سنی چیقارماز.

کوکش. قاین سیلر بولوطلر ایله قپانمشدر. یاغمور یاغیور کوکش ده آیدینلق ویریور ضیا صاچیور. کوکش ایله یاغمورك حاصل اولان دهواده کورینن شو کوزل رنکلی شیئه (مهیانا قوشاغی) ویا (علایم سما) دیرلر.

Ali Hıfzı, Mükemmel Osmanlı Elifbası, 1310:28

Ek-24: Hasan ve Salih, Teshil-i Kıraat, 1301: 26, 27

Hasan ve Salih, Teshil-i Kıraat, 1301: 26, 27

Ek-25: Abdi Kamil, Elifba, 1314: 20, 21

(۲۰)

چونکه . بز - ده . بچه . ف - برد . قلم .

وار . هم . اوقور - دیرسن . درسلری . اد .

تخته - به - دق . قلم . دفتر . باز - مته . جا - اشدی .

وظیفه - سز - در . با - زه - میدوم . دیرم . اکرم .

کوچک . آغلا - دم - ده . صوکره . بخی . جبا - فندی .

ا - صولی . کوستره . کوستره . بخی . باز - مته - ده .

آ - لشدر - دی . شمدی . بلک . اعلا . هم .

اوقور . هم . با - زا - رم .

(۲۱)

شادی . چونکه . بلک . بابا . کچه . آلش .

اوکرنمك . بیلمك . بیلمه - ملك . ذ - مان . آغر .

آغابك . صیقلق . شا - شر - مق .

بزم . خوجه . افندی . بلک . صراغلی . بزی .

مکتبه . بر دقیقه . بوشی . قومه بوی . بوکون .

درسلری . صوکره . هیچ بری . بردن . بردن . بیوك

تخته . باشمه . چیکدی . اسکی . درسلری . بزه .

آزبردن . باز - در - دی . الله . کوزل . بازار .

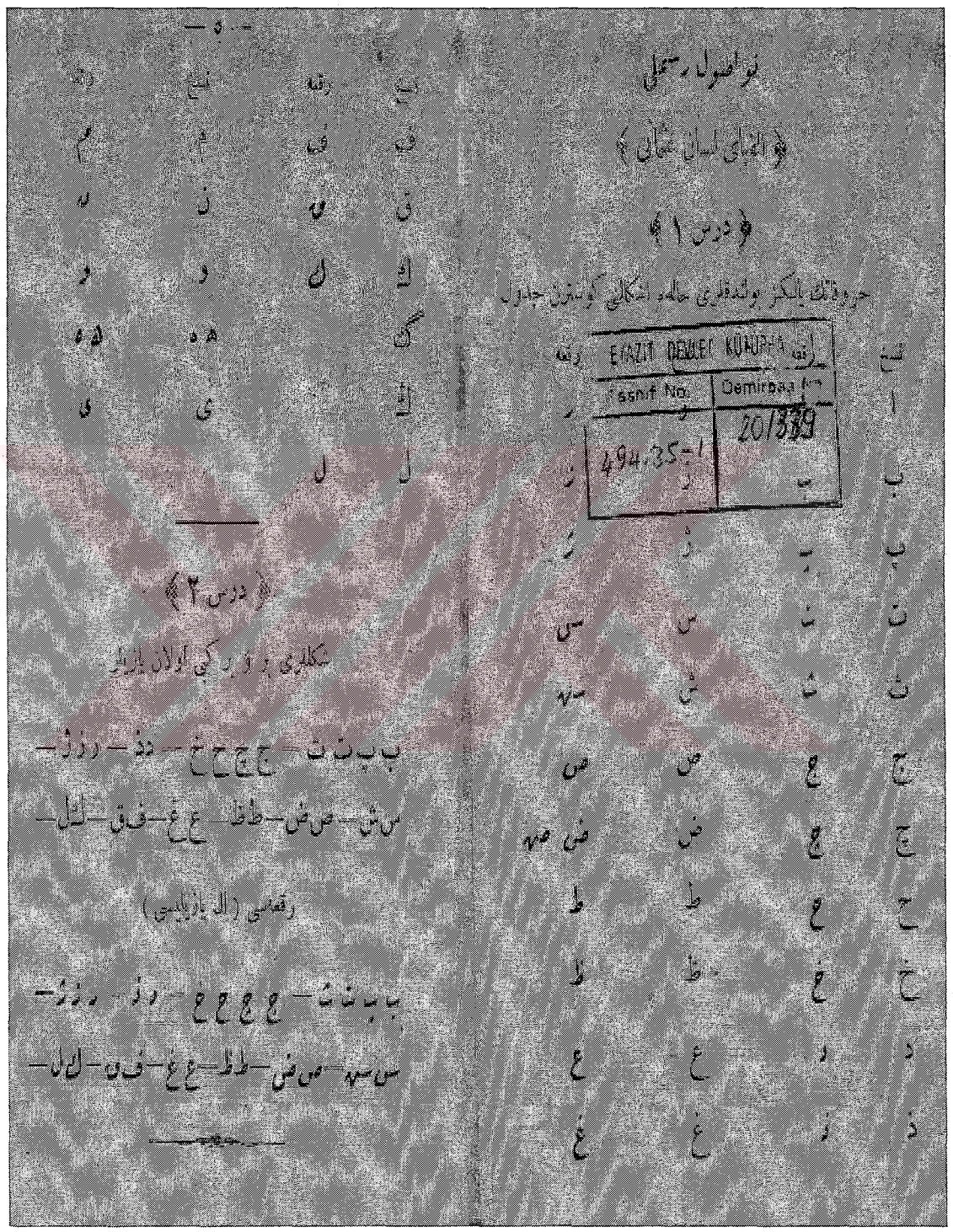
آرقداشم . شادی . افندی . ابدی . چونکه . اوزن .

بلک بالسی . هر کچه . باشه . آلور . دیرسی .

باشی . چیکمك . اسکی . از - بن . باز - دیرد . ایشی . بشمه .

Abdi Kamil, Elifba, 1314: 20,21

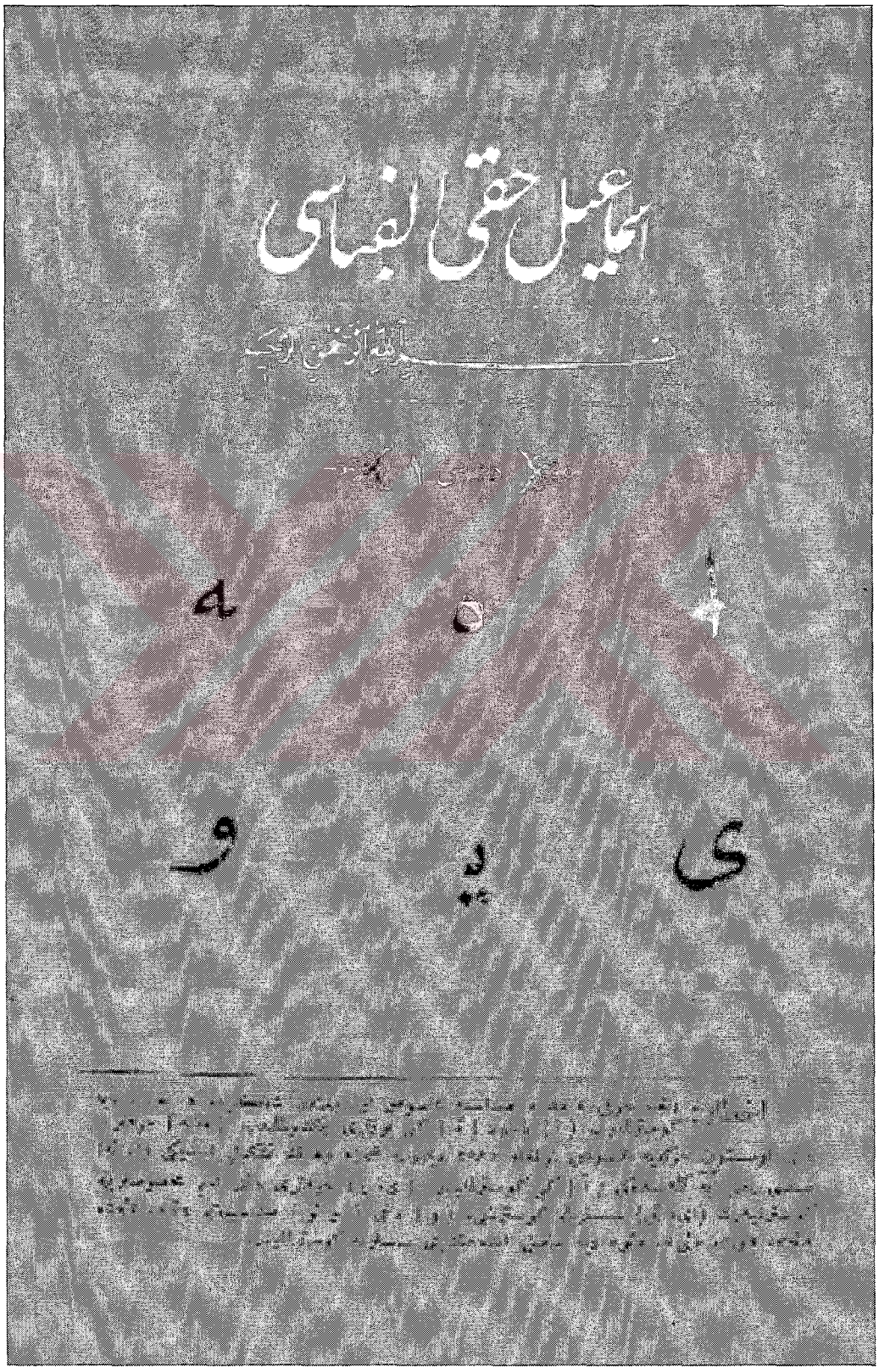
Ek-26: Zeki, Nev Usul Elifba-i Osmanî, 1322: 4,5

Ek-27 Mehmed Nuri, Mükemmel Nev-Usûl Osmanlı Elifbası, 1324: 60, 61

Mehmed Nuri, Mükemmel Nev-Usûl Osmanlı Elifbası, 1324: 60, 61

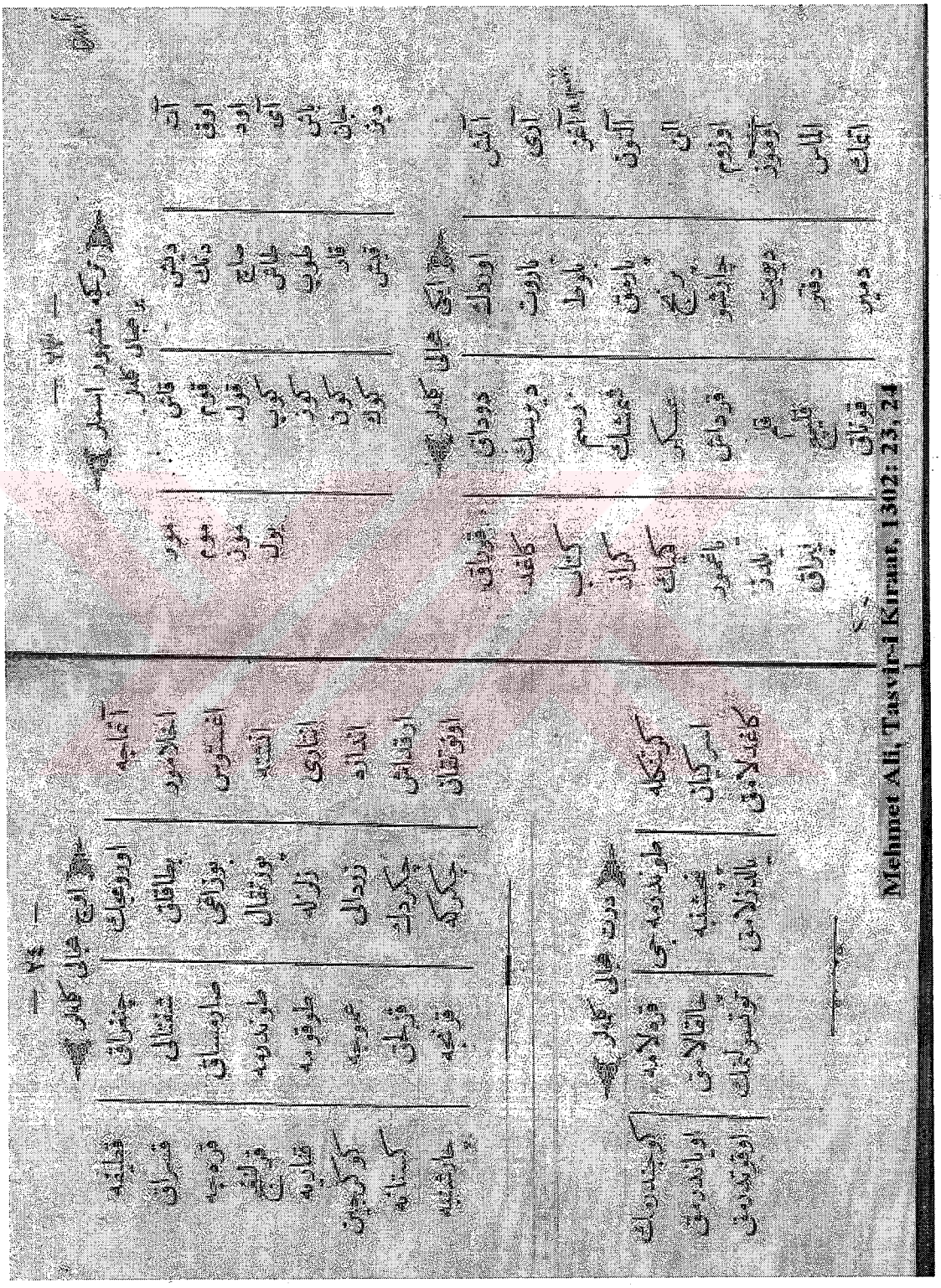
Ek-28: İsmail Hakkı, İsmail Hakkı Elifbası, 1308: 5

Ek-29: İsmail Hakkı, İsmail Hakkı Elifbası, 1308: 6-9

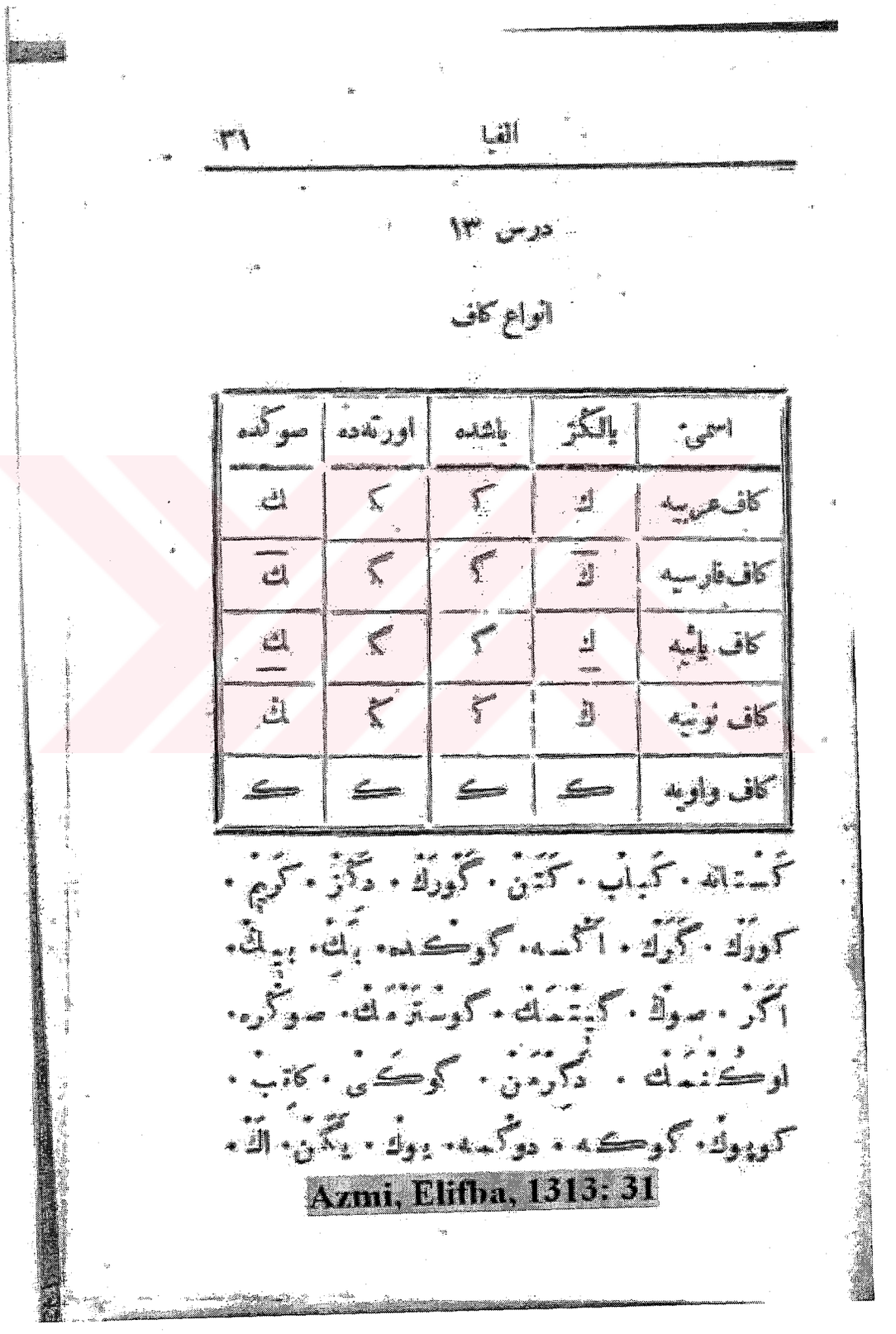

Ek-30: Mehmet Ali, Tasvir-i Kıraat, 1302: 23, 24

Mehmet Ali, Tasvir-i Kıraat, 1302: 23, 24

Ek-31: Azmi, Elifba, 1313: 31

٣١ الفبا

درس ١٣

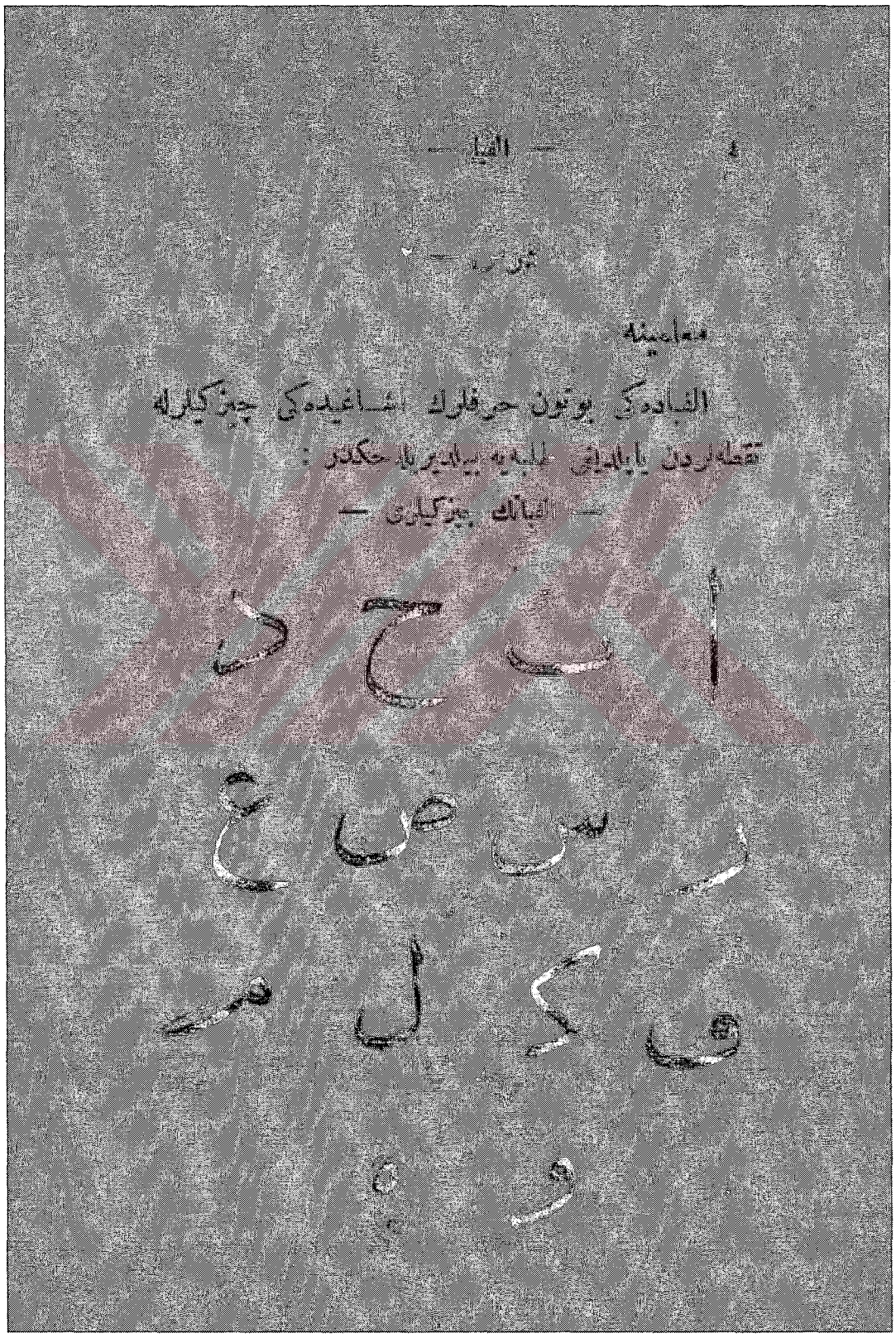
انواع كاف

اسمی	بالکسر	باشده	اورته ده	صوکده
كاف عربیه	ك	ـكـ	ـك	ك
كاف فارسیه	گ	ـگـ	ـگ	گ
كاف یائیه	ك	ـكـ	ـك	ك
كاف نونیه	ڭ	ـڭـ	ـڭ	ڭ
كاف واویه	ۈ	ـۈـ	ـۈ	ۈ

كَتَّانه . كَبَاب . كَتَّان . گُورَك . دَگَّز . كَيِم .
كُورَك . گَرَك . اَكسه . كوكده . بَك . بِيلَك .
اَگَر . صوك . كِيتمَك . كوستَرمَك . صوكَر .
اوكَنمَك . دَكَرمَن . كوكَى . كاتب .
كوپوك . كوكه . دوكمه . يوك . يَكَن . اَلَه .

Azmi, Elifba, 1313: 31

Ek-32: Mehmet İzzet, *Yeni Kıraatten Elifba*, 1328: 4

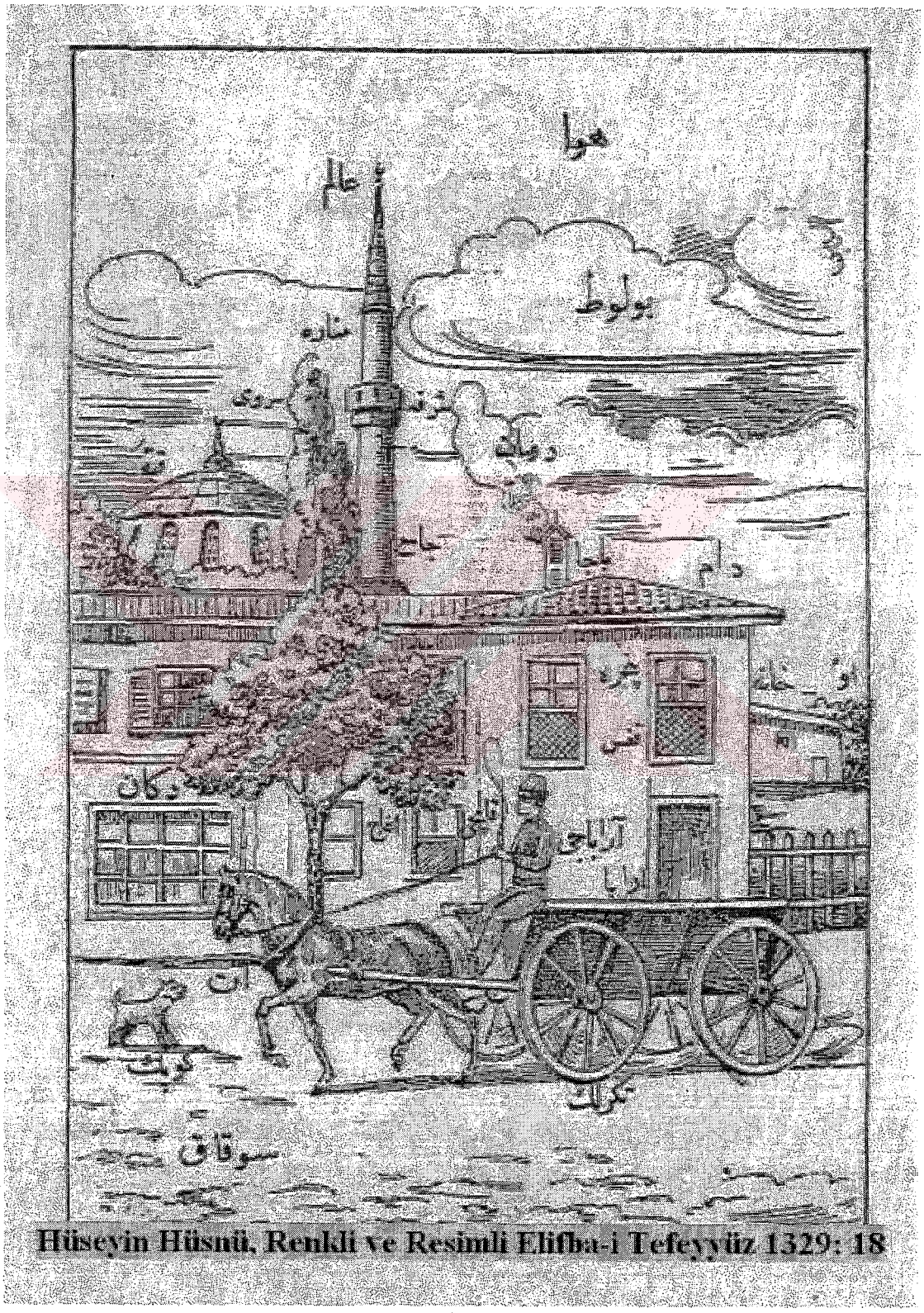

Ek-33: Hüseyin Hüsnü, Renkli ve Resimli Elifba-i Tefeyyüz, 1329: 3, 4

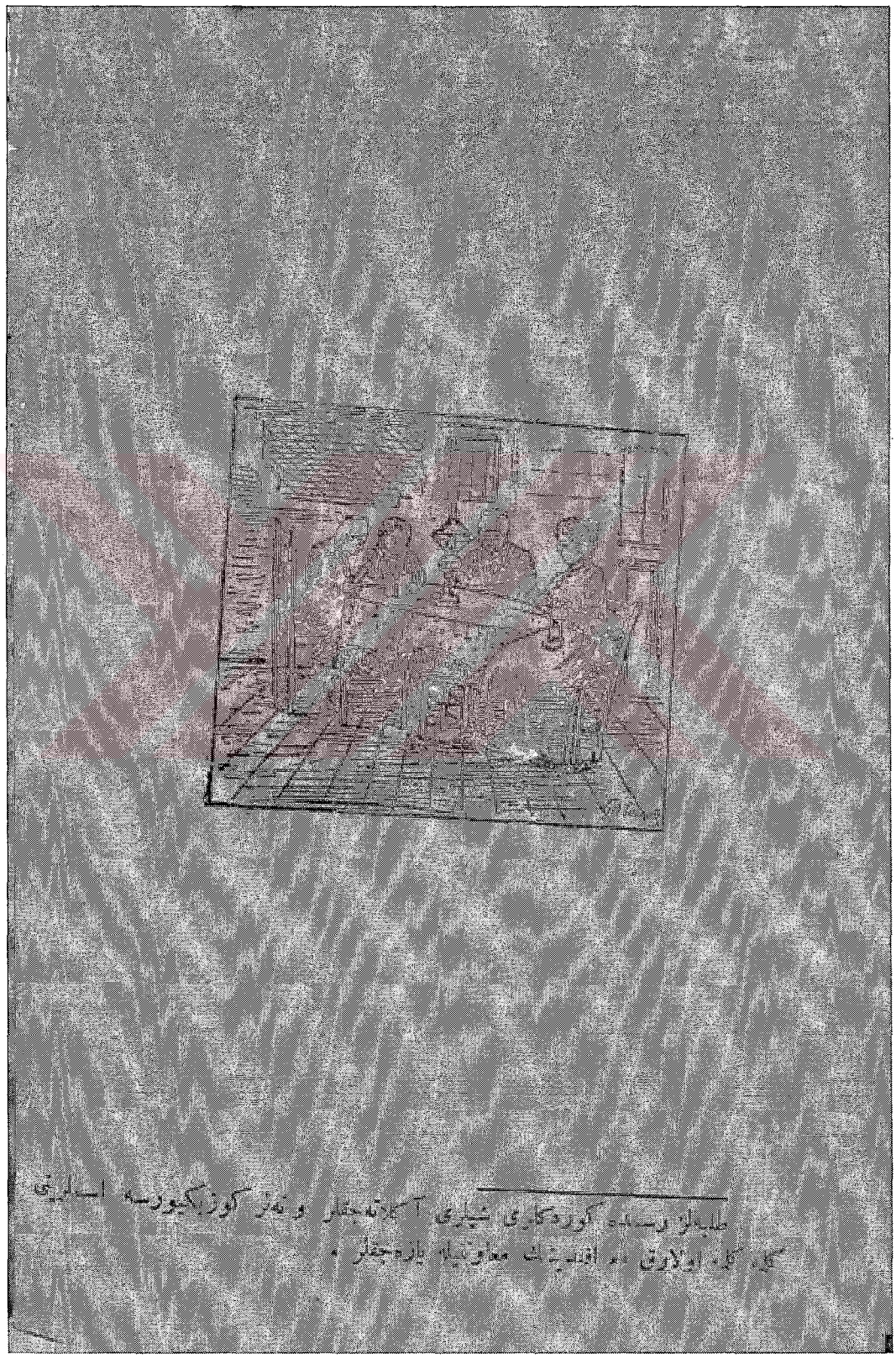
Hüseyin Hüsnü, Renkli ve Resimli Elifba-i Tefeyyüz, 1329: 3, 4

Ek-34: Hüseyin Hüsnü, Renkli ve Resimli Elifba-i Tefeyyüz, 1329: 18

Hüseyin Hüsnü, Renkli ve Resimli Elifba-i Tefeyyüz 1329: 18

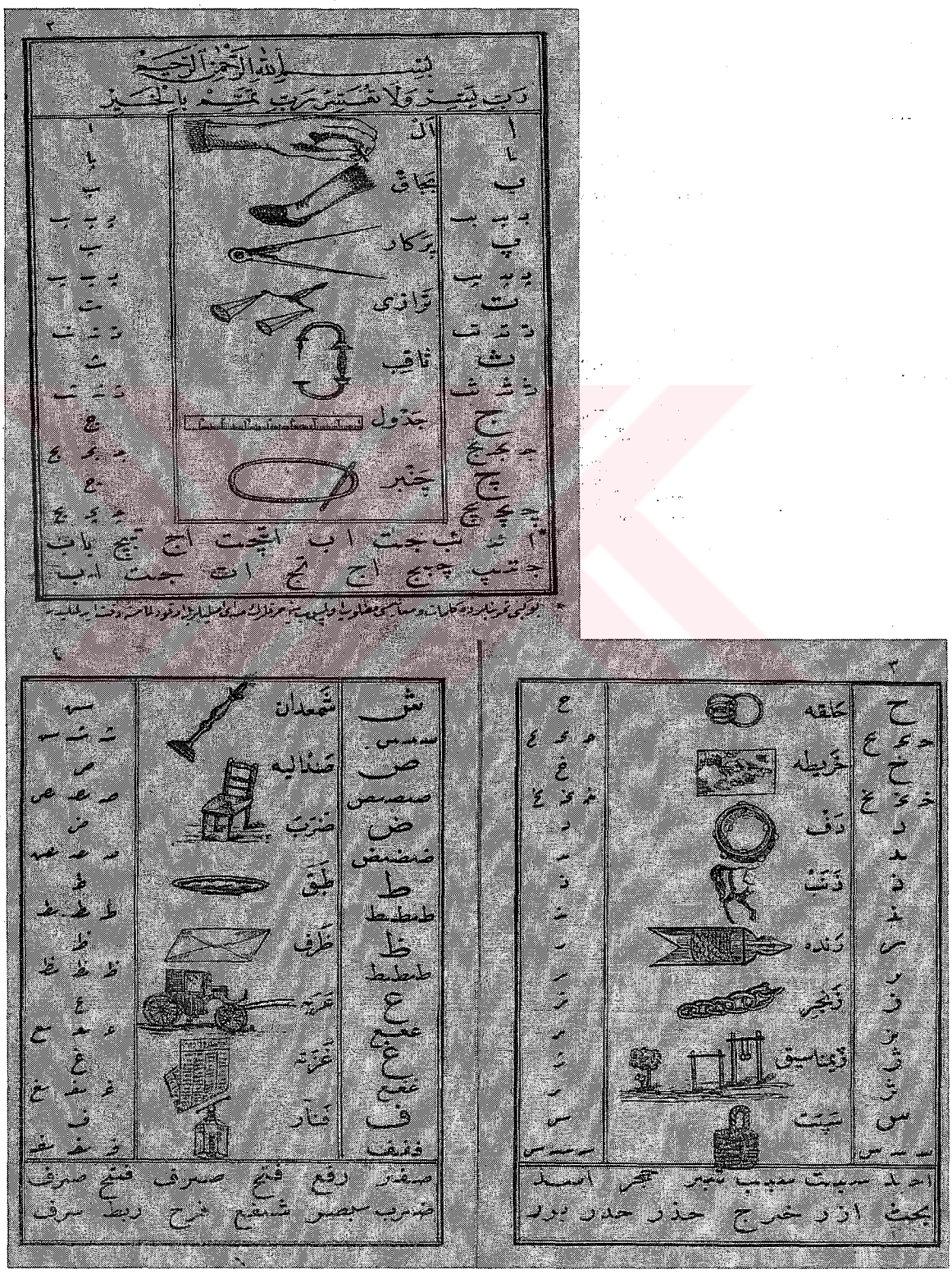
Ek-35: Talibzade Yusuf, *Usul-i Savtiye Üzere Elifba*, 1331: 64

Ek-36: Ali İrfan, Son Elifba-i Osmanî, 1910: 50, 51

Ali İrfan, Son Elifba-i Osmanî, 1910: 50, 51

Ek.37: Mehmet Ali Harputî, Nev-Usûl Talim-i Kıraat yahud Elifba-i Türkî, 1328:2–4

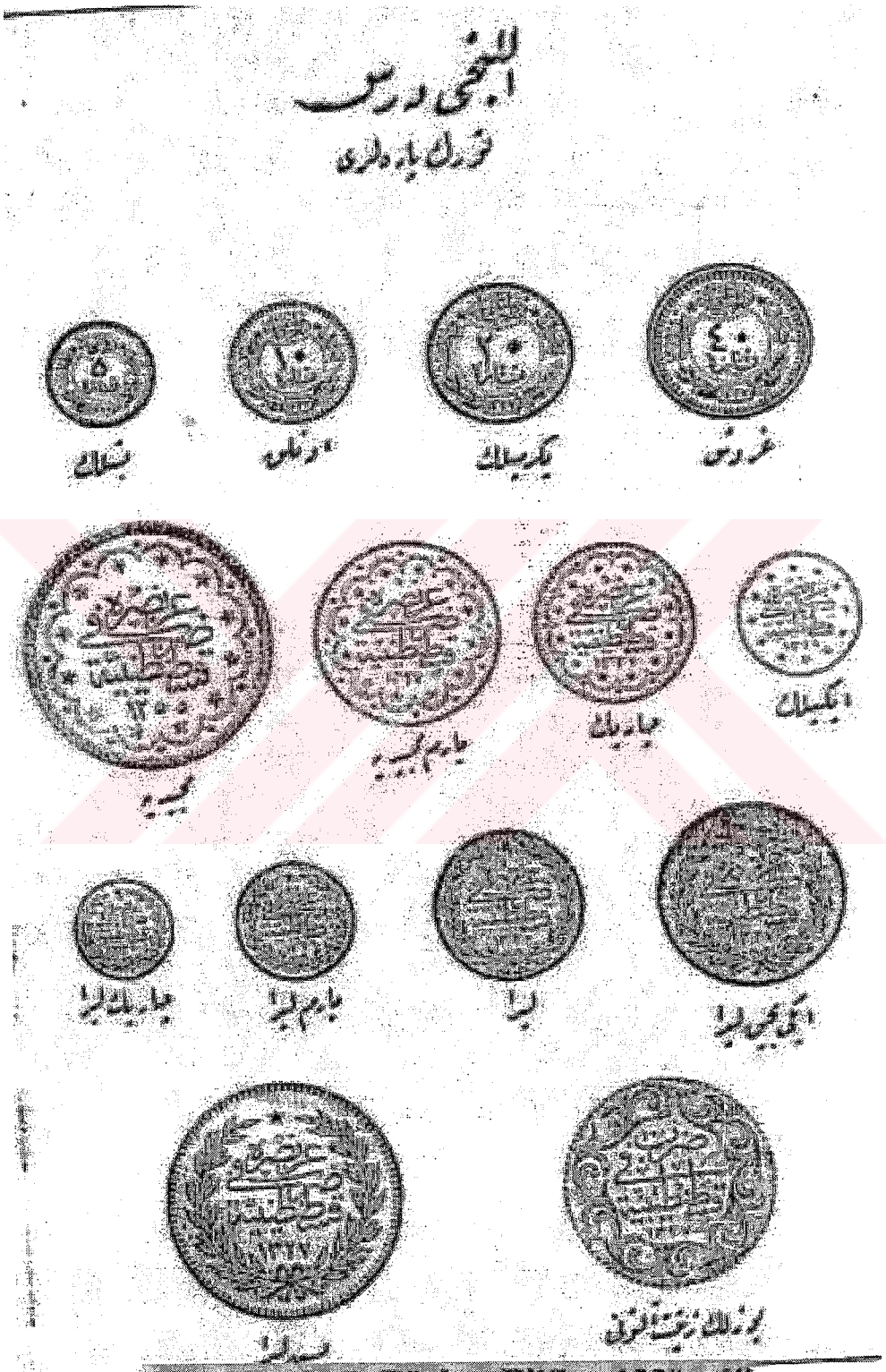
Ek-38: Ahmed Şükrü, Türkçe Elifba, 1330: 55

كوچك بالقجي

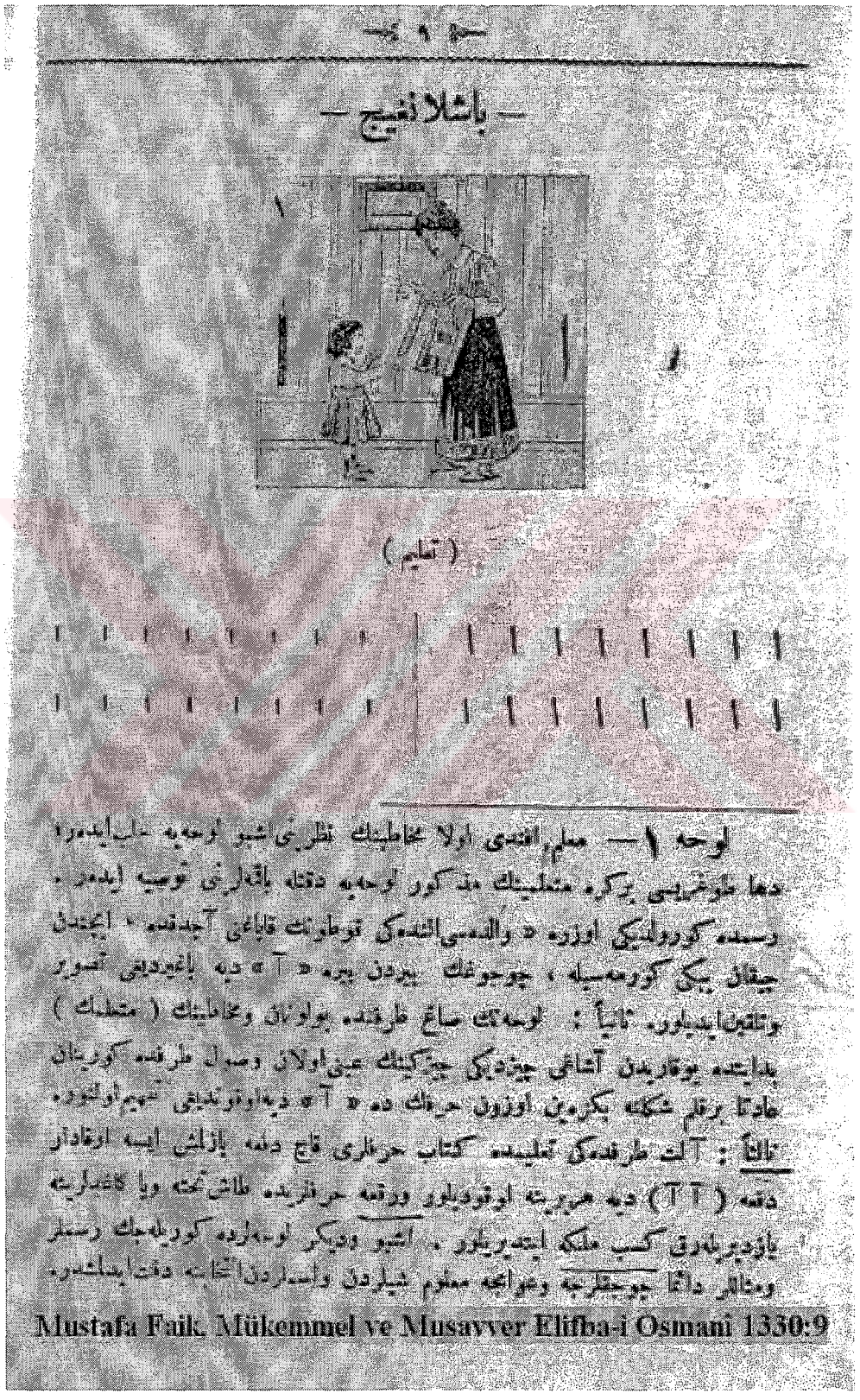
Ahmed Şükrü, Türkçe Elifba, 1330: 55

Ek-39: Ahmed Şükrü, Türkçe Elifba, 1330: 68

Ahmed Şükrü, Türkçe Elifba, 1330: 68

Ek-40: Mustafa Faik, Mükemmel ve Musavver Elifba-i Osmanî, 1330: 9

— ٩ —

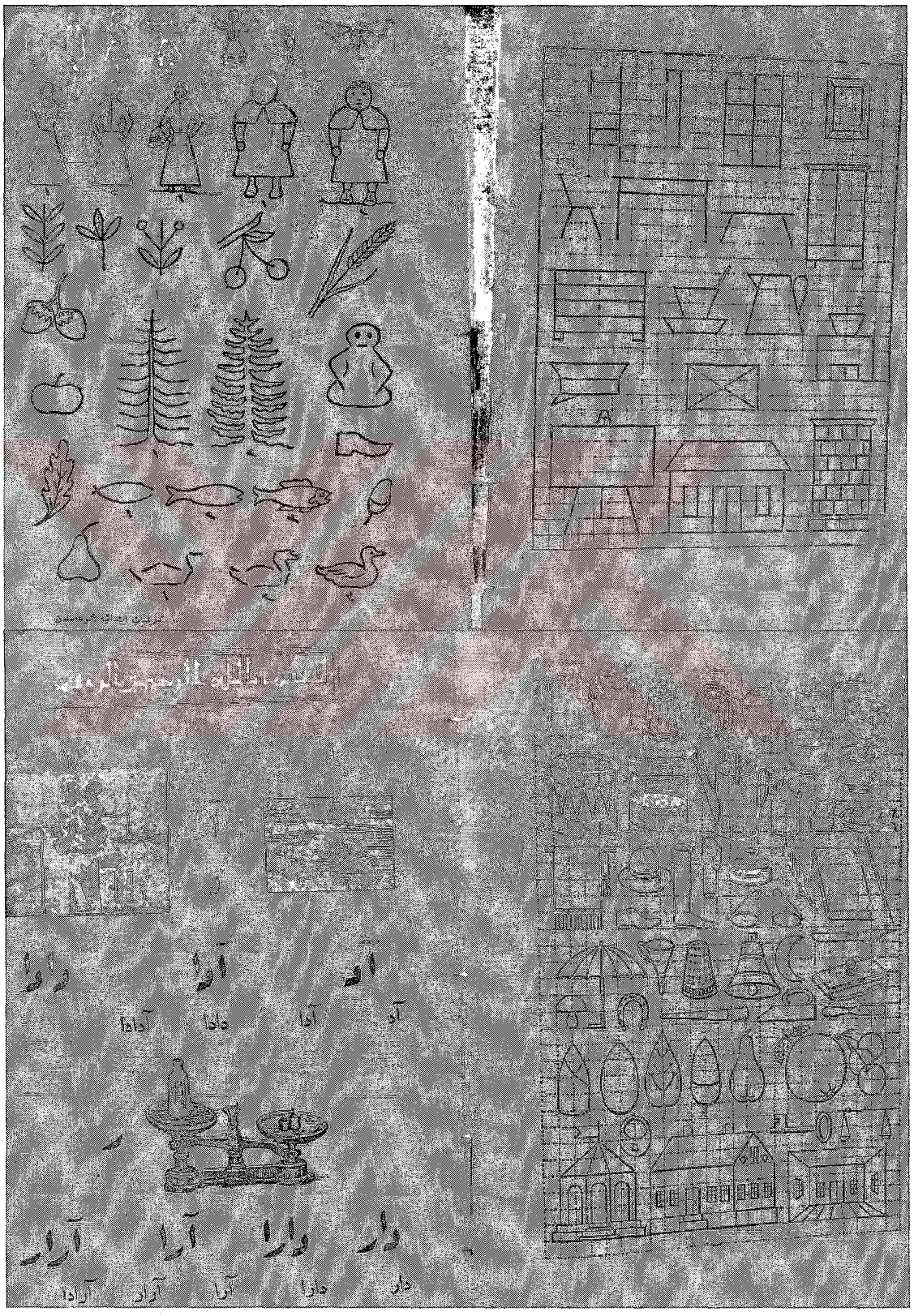
— باشلا نعيج —

(تعليم)

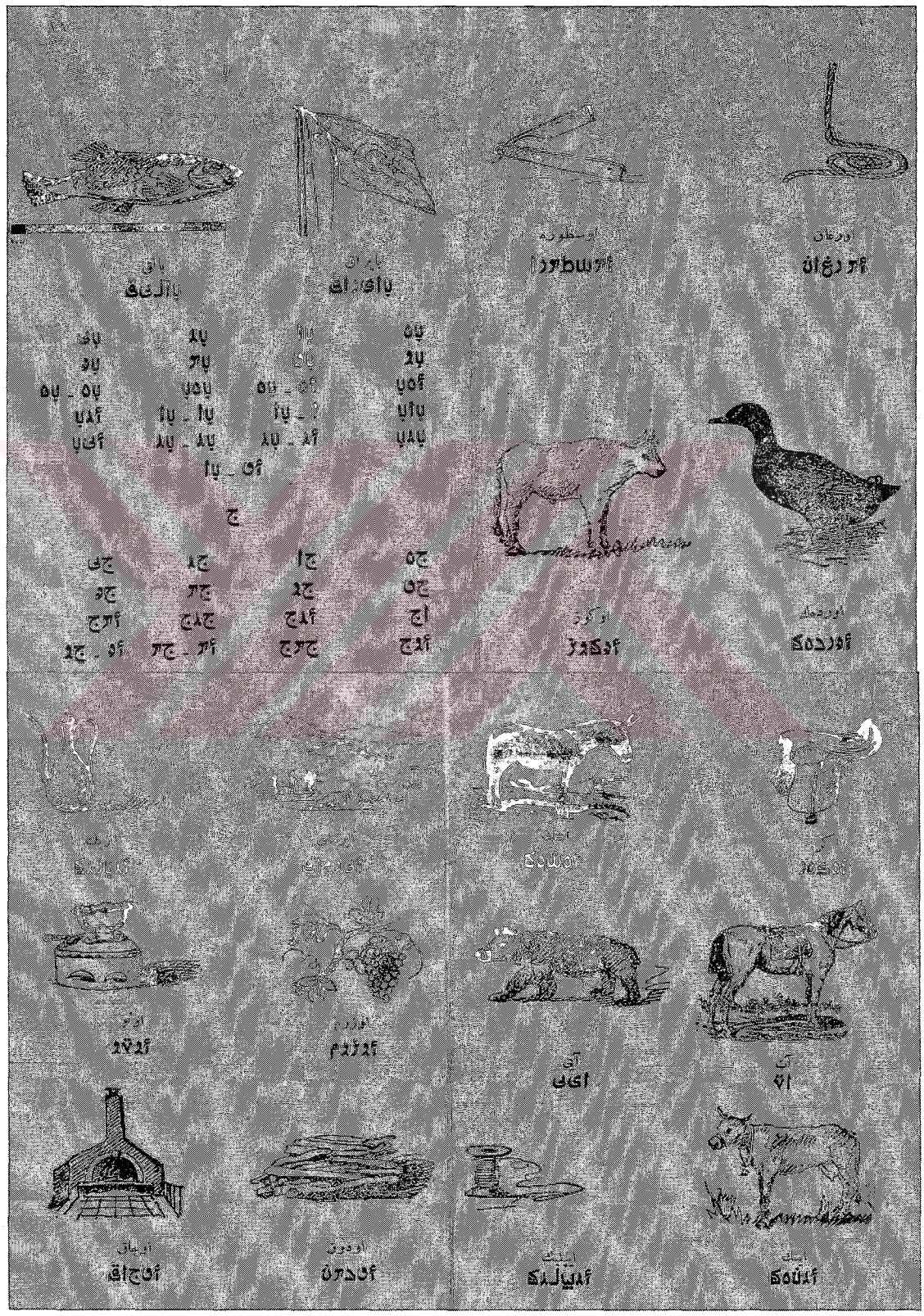
لوحه ١ — معلم افندی اولا محاطینك نظرینی شبو لوحه یه جلب ایدهرك دها طوغریسی برکره متعلمینك مذکور لوحه یه دقتله باقمالرینی توصیه ایدهرك رسمده کوردوکلریکی اوزره « والدمسی » کلمه‌سی توطوتمق قاعده‌سی آچدقدن صکره اچیندن جیقان بیکی کورمه‌سیله ، چوجوغك یردن یره « آ » دیه باغیردیغی تصویر وتلقین ایدیلور. ثانیاً : لوحه‌ده صاغ طرفده بولونان وحاطینك (متعلمك) بدایتده یوقاریدن آشاغی چیزدیکی چیزکینك عینی اولان وصل طرفده کوریلان عادتا برقلم شکلنه بکزمین اوزون حرفك ده « آ » دیه اوتوندیغی تعیین اولنور. ثالثاً : آلت طرفده‌کی تعلیمده کتاب حرفاری قاچ دفعه یازلش ایسه اوقدار دفعه (٢٢) دیه هربرینه اوتودیلور ورقعه حرفلریده طاش تخته ویا کاغدلریه یازدیرلدقدن کتب ملکه ایتدیریلور . اشبو دیکر لوحه‌لرده کوریلمیان رسملر ومخالر دائما چوجقلرجه معلوم اولدقدن صکره اکلاتیلمه دقت ایدیلمشدر.

Mustafa Faik, Mükemmel ve Musavver Elifba-i Osmanî 1330:9

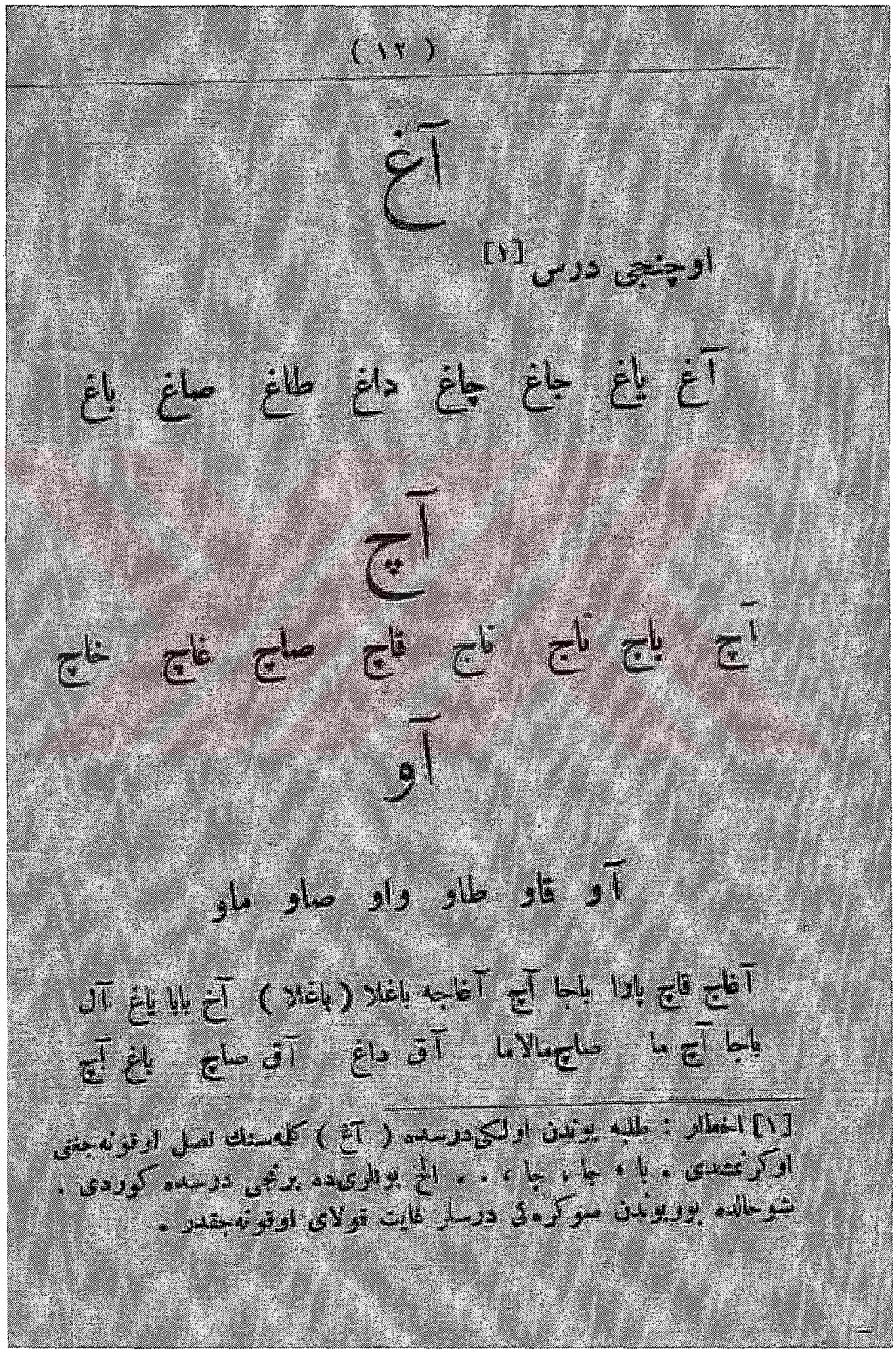
Ek-41: Talibzade Yusuf, Usul-i Savtiye Üzere Elifba, 1331: 2-5

Ek.42: Yeni Harflerle Elifba, 1333: 8–11

Ek-43: Osman Nuri, *Kolay Elifba*, 1328: 12

(١٢)

آغ

اوچنجی درس [١]

آغ یاغ جاغ چاغ داغ طاغ صاغ باغ

آچ

آچ باچ ناچ ناچ قاچ صاچ غاچ خاچ

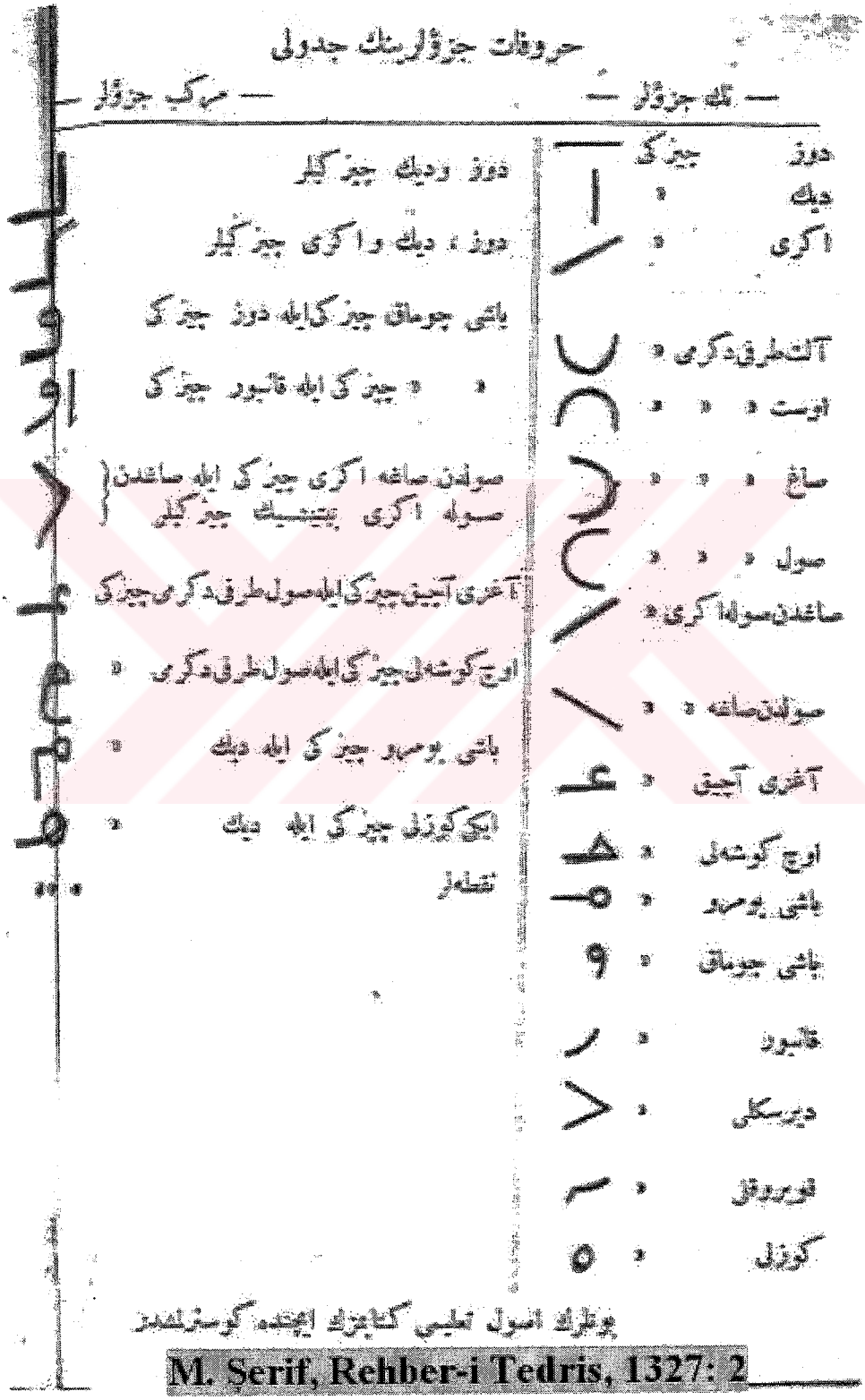
آو

آو قاو طاو واو صاو ماو

آغاچ قاچ پارا باجا آچ آغاجه باغلا (باغلا) آخ بابا یاغ آل
باجا آچ ما صاچ مالاما آق داغ آق صاچ باغ آچ

[١] اخطار : طلبه یوندن اولکی درسده (آغ) کلمه‌سنك اصل اوقونه‌جغنی اوگرنمدی . یا ، جا ، چا ، . . . الخ یولری‌ده برنجی درسده کوردی . شوحالده بوربوندن صوکره‌کی درسلر غایت قولای اوقونه‌جقدر .

Ek-44: M. Şerif, Rehber-i Tedris, 1327: 2

حروفات جزؤلرینك جدولی

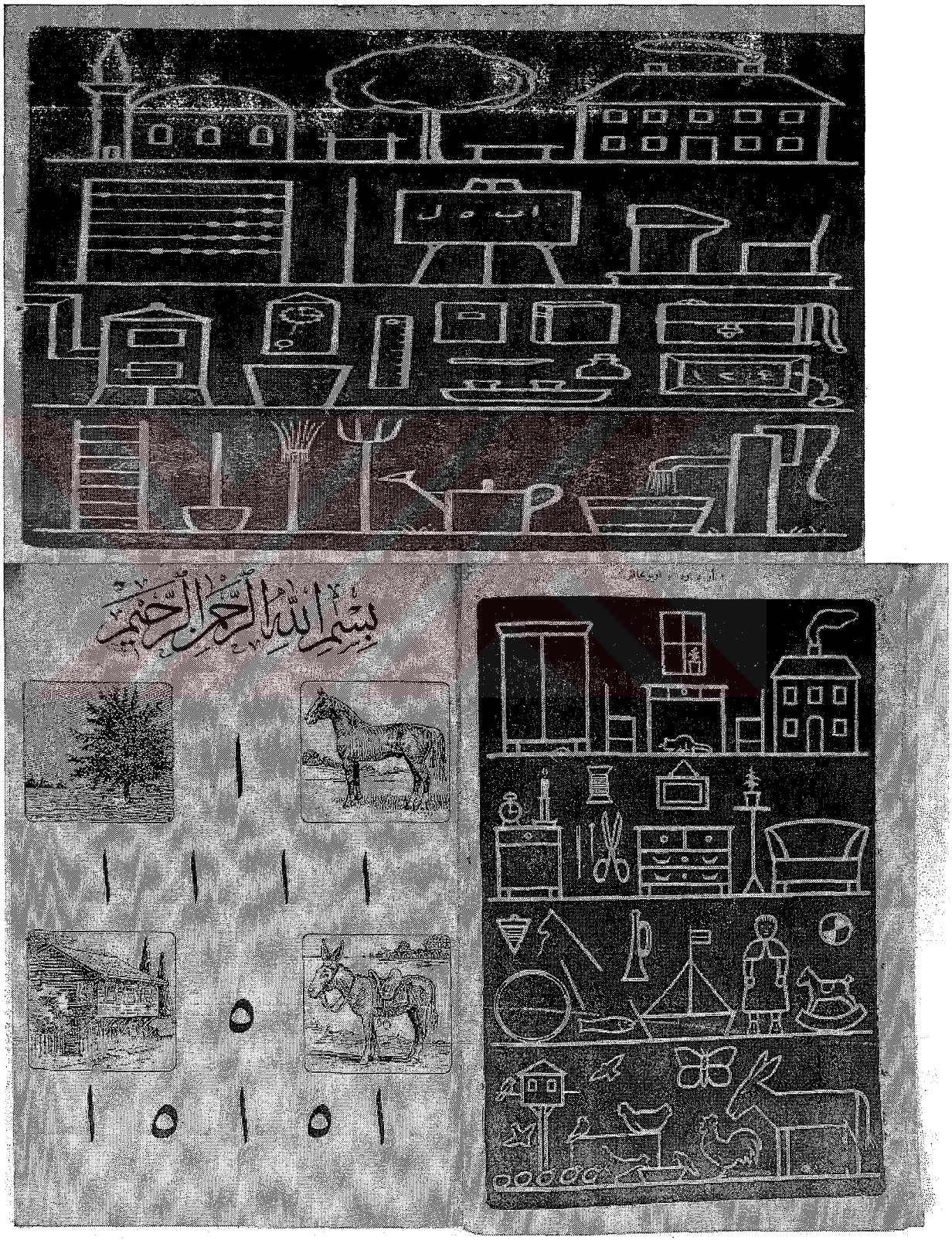
— مركب جزؤلر — — بسيط جزؤلر —

دوز	جيز كى	ا	دوز ودیك جيز كلر
ديك	»	ر	دوز ، ديك واكرى جيز كلر
اكرى	»	ن	باشى چوماق جيز كى ايله دوز جيز كى
آلتطرفى دكرى	»	ب	» » جيز كى ايله قابور جيز كى
اوست » »	»	ت	صولدن صاغه اكرى جيز كى ايله صاغدن صوله اكرى بتيشيك جيز كلر
صاغ » »	»	ى	آخرى آيچى جيز كى ايله صول طرفى دكرى جيز كى
صول » »	»	ك	اوچ كوشه لى جيز كى ايله صول طرفى دكرى »
صاغدن صوله اكرى	»	ل	باشى يومرو جيز كى ايله ديك »
صولدن صاغه	»	م	ايكى كوزلى جيز كى ايله ديك »
آخرى آيچى	»	ع	نقطه لر
اوچ كوشه لى	»	ه	
باشى يومرو	»	و	
باشى چوماق	»	۹	
قابور	»	ر	
ديرسكلى	»	ز	
قورودغل	»	س	
كوزلى	»	ه	

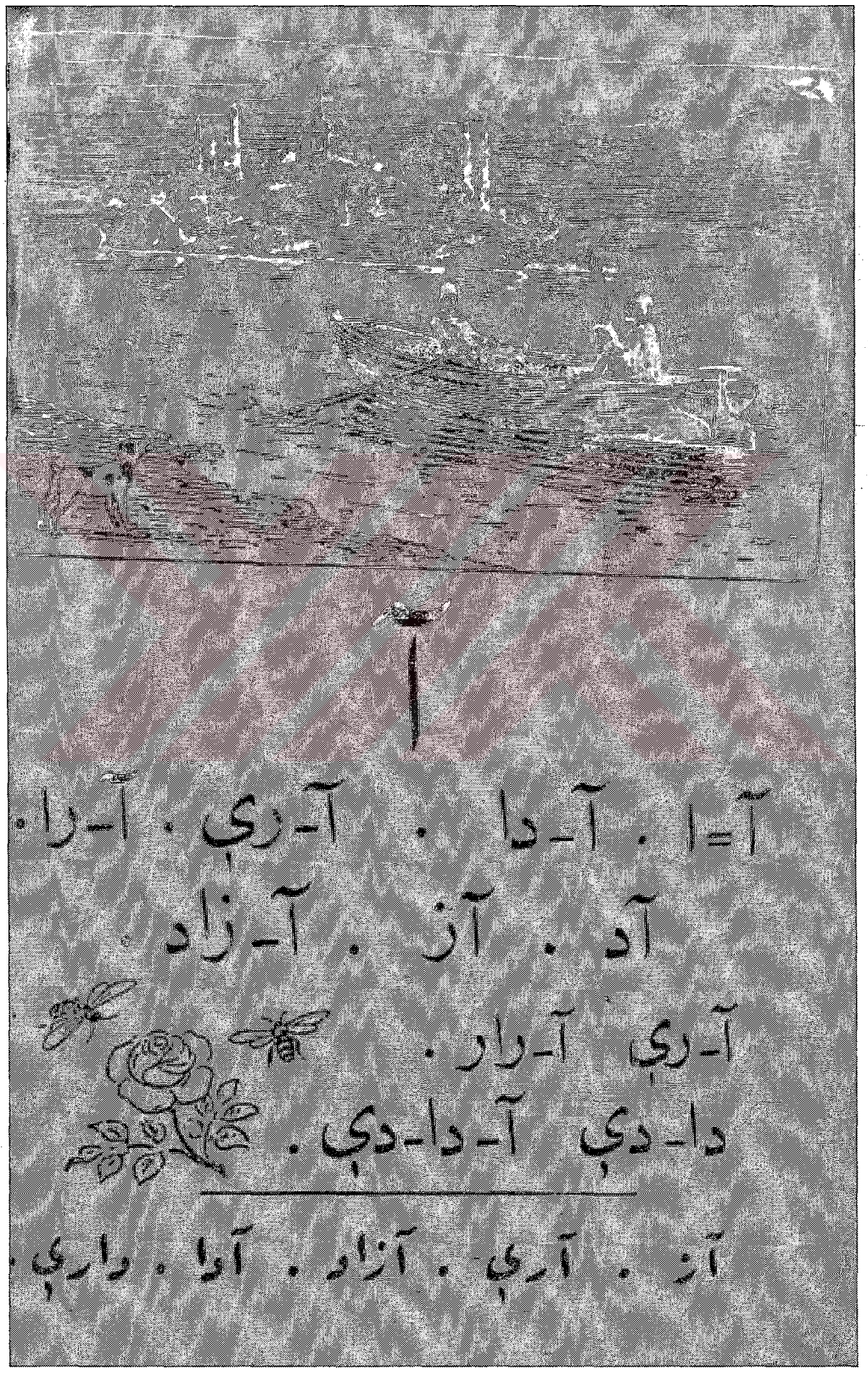
بونلرك اصول تعليمى كتابمزك ايچنده كوسترلمشدر

M. Şerif, Rehber-i Tedris, 1327: 2

Ek-45: Mustafa Hamid, *Resimli Elifba*, 1339: 8–10

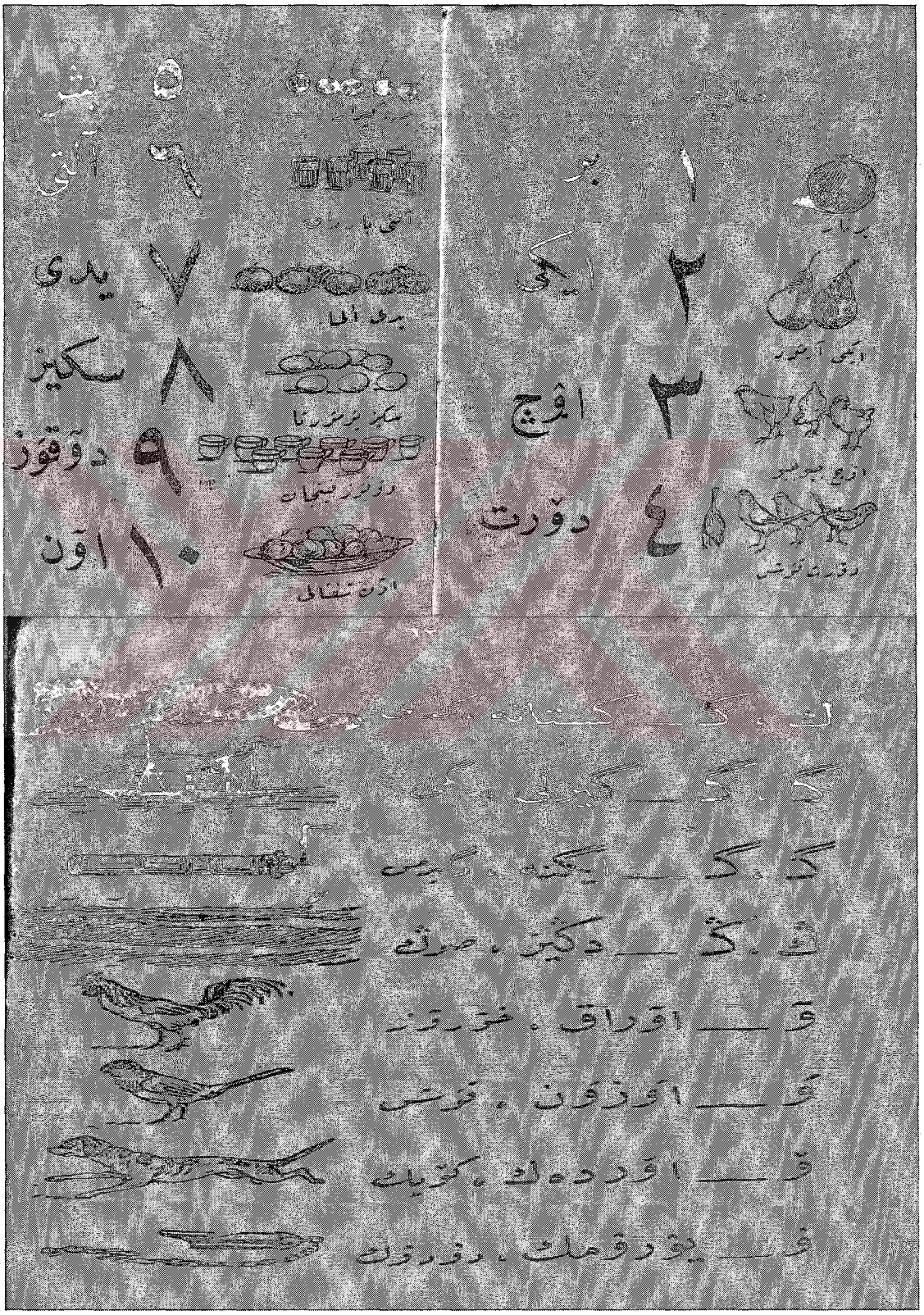
Ek-46: Mustafa Hamid, *Resimli Elifba*, 1339: 16

Ek-47: Midhat Sadullah, *Cumhuriyet Elifbası,* 1928: 57

Ek-48: Midhat Sadullah, *Cumhuriyet Elifbası*, 1928: 62, 64, 65

Ek-49: S. İlhami, Son Türkçe Elifba, 1928: Kapak

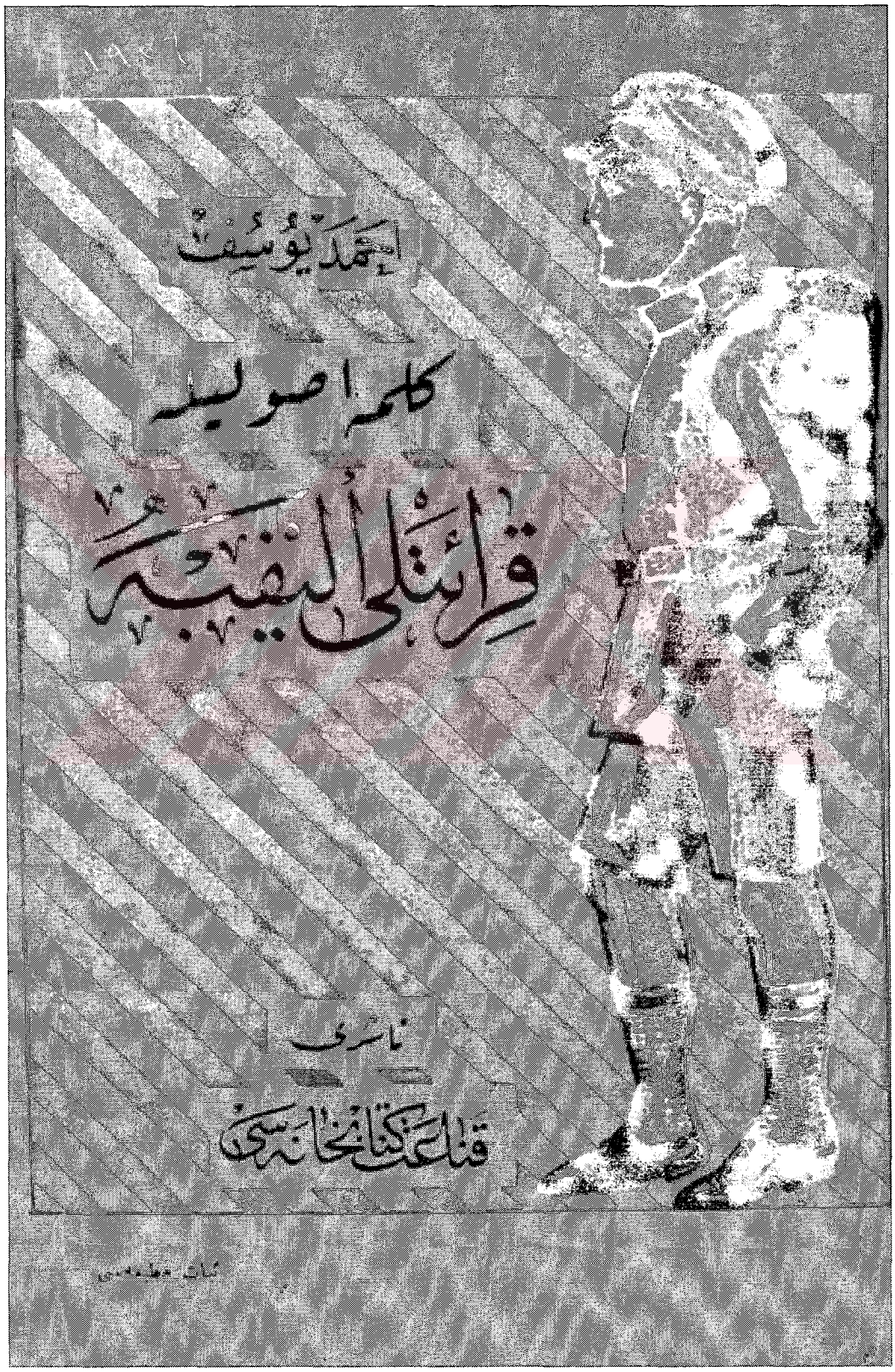

S. İlhami, Son Türkçe Elifba, 1928: Kapak

Ek-50: S. İlhami, Son Türkçe Elifba, 1928: 61, 62

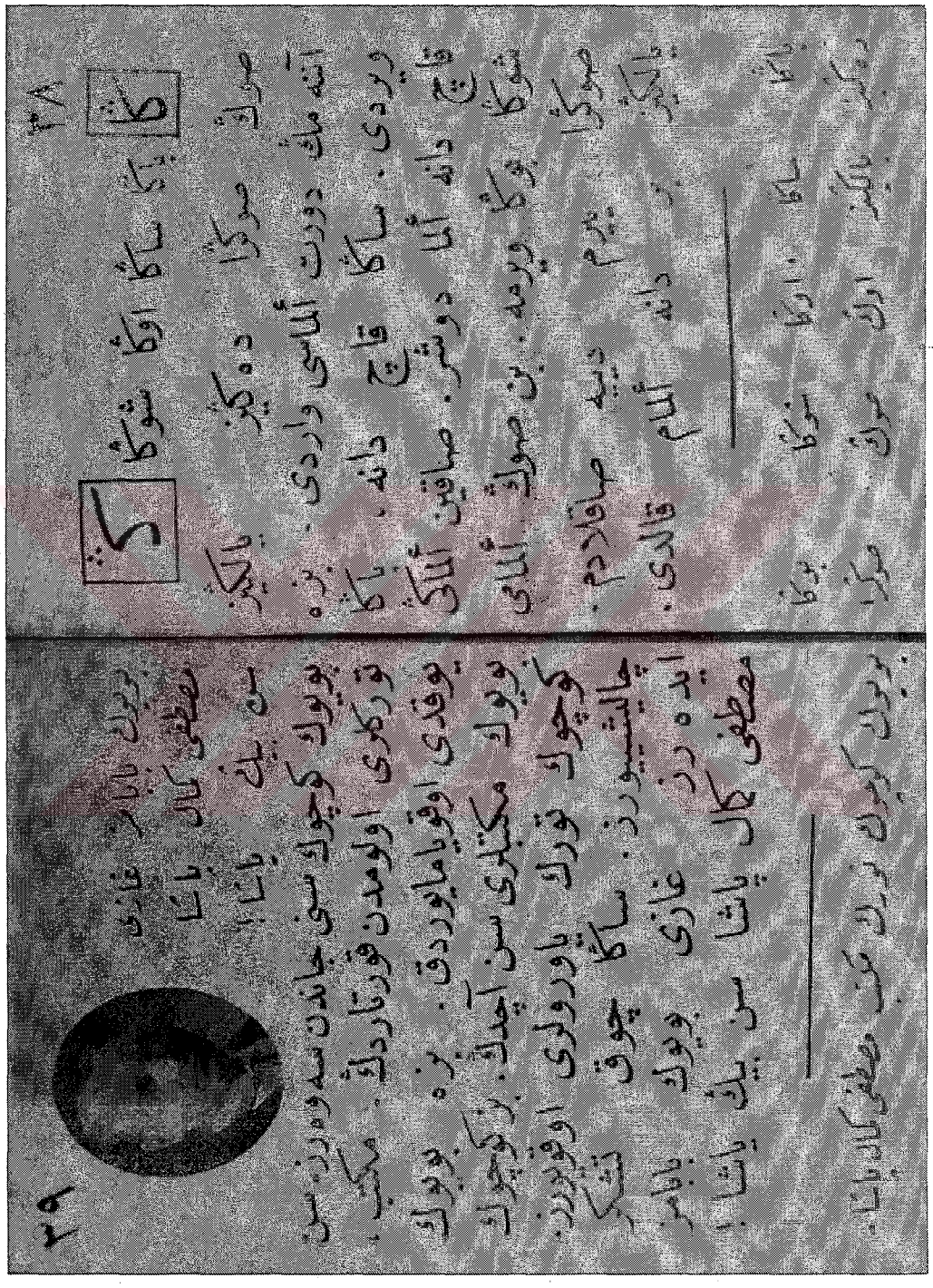
Ek-51: Ahmet Yusuf, *Kıraatli Elifba*, 1926: Kapak

Ek-52: Ahmet Yusuf, *Kıraatli Elifba*, 1927: Kapak

Ek-53: Ahmet Yusuf, *Kıraatli Elifba*, 1926: 38, 39

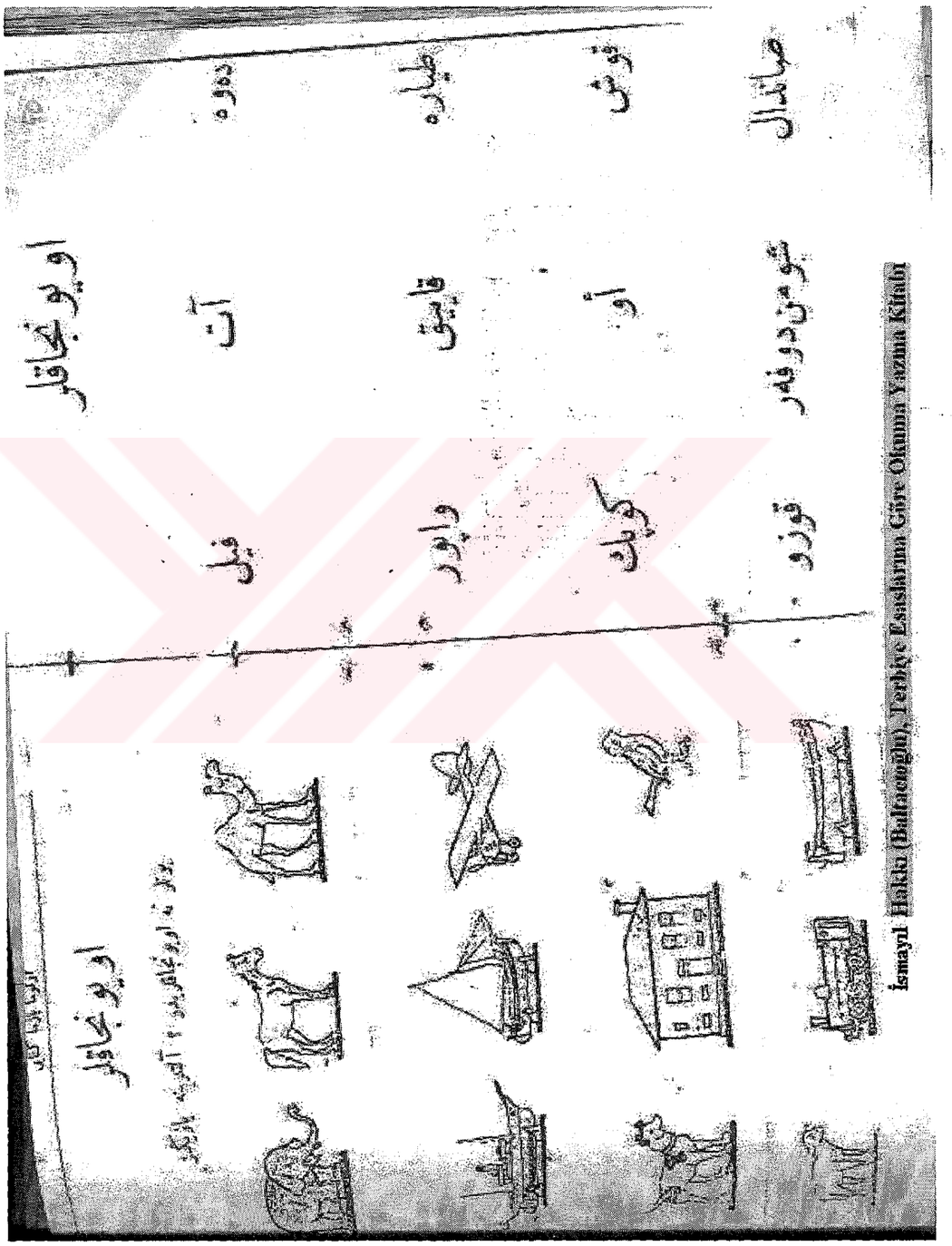

Ek-54: Kemal Salih, "Cumhuriyet"in Türk Alfabesi, 1928: 19

Kemal Salih, "Cumhuriyet"in Türk Alfabesi, 1928: 19

Ek-55: İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu), Terbiye Esaslarına Göre Okuma Yazma Kitabı

İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu), Terbiye Esaslarına Göre Okuma Yazma Kitabı

Ek–56: Selim Gürcü'nün Ecnebilere Mahsus Elifba-i Osmanî'si.

